Тернопільський державний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

СТУДЕНТСЬКИЙ
науковий вісник

Випуск №5

Тернопіль – 2002

ББК 74.480.278
С.88

Студентський науковий вісник. – Випуск №5. – 2002 р. – 280 с.

Видрук оригінал-макету
у науковому відділу Тернопільського державного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

ББК 74.480.278
С.88

© Тернопільський державний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка, 2002

ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Лега О.
наук. керівник – доц. Струганець Л.В.

АКЦЕНТУАЦІЙНІ НОРМИ: КУЛЬТУРОМОВНИЙ АСПЕКТ

Потреба розширення суспільних функцій української мови в її державному статусі актуалізує проблему культури української мови. Ця тема пов'язана «з національним і соціокультурним феноменом мовної особистості взагалі і мовною особистістю вчителя зокрема, бо на шляху до високої духовності незмірно зростає роль педагога у мовному вихованні та освіті» [2, 15].

Як засвоюються літературні норми конкретними носіями мови? Є норми, які засвоюються легко і за мінімальною участю школи. Інші закріплюються під її впливом. Ще інші залишаються напівзасвоєними навіть тоді, коли людина закінчує філологічний факультет вищого навчального закладу. З огляду на це предмет наших студій – акцентуаційні норми (норми наголошування) у мовній практиці студентів Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

Вивчаючи рівень дотримання літературних норм, скористались такими соціолінгвістичними методами дослідження, як безпосереднє спостереження та анкетування. Питальниками було охоплено 35 студентів четвертого курсу філологічного факультету українського відділення, 10 студентів українсько-російського відділення, 15 студентів першого курсу філологічного факультету російського відділення та 30 студентів першого курсу хіміко-біологічного факультету.

За нашими спостереженнями і статистичними даними, сьогодні у мовленні майбутніх учителів ще існує дистанція між теоретичними засадами літературної норми і фактичним опануванням нею. Тому проаналізуємо основні типи порушень акцентуаційних норм. Передусім з'ясуємо особливості наголосу в українській мові.

Як відомо, наголос відіграє значну роль в інтонуванні усного мовлення. В українській мові розрізняють три типи наголосів: словесний, логічний та емфатичний. Словесний наголос традиційний, він виявляється у виділенні в слові одного зі складів підсиленням голосу під час його вимовляння. Тому словесний наголос української мови є динамічним, або силовим.

В українській мові наголос різномісний (або вільний), може падати на будь-який склад слова. Наприклад: *де́рево, поріг, джерело́; сі́яти, рости́ти, провести́.* Також він буває нерухомий і рухомий. Коли у різних формах певного слова наголошеним залишається той самий склад, наголос нерухомий. В українській мові переважають слова із рухомим наголосом, який пересувається з одного складу на інший у різних формах того ж слова: *сті́л – столи́; рука́ – ру́ки; село́ – се́ла*.

Для словесного наголосу властива диференціююча функція, що виявляється у розрізненні слів та їх форм на лексичному *(га́ванський – гава́нський, лі́карський – ліка́рський)*, граматичному *(зо́рі – зорі́, пісні́ – пі́сні)*, рівнях. Наголос виконує і стилістичну функцію. Вона більш яскраво реалізується через логічний, або смисловий, та емфатичний наголоси, що відповідно підкреслюють смислову роль певної лексеми у висловлюванні чи її емоційне значення.

Акцентуаційні норми мають суспільний характер, тобто дотримання їх є загальнообов'язковим для всіх мовців. У цілому наголошування слів та їх граматичних форм становить певну систему, яка в українській мові формувалася протягом тривалого історичного розвитку і на сьогодні вже усталилася. «Кожний морфологічний клас слів має свої акцентуаційні особливості, певні закономірності та тенденції наголошування, які загалом і створюють цілісну систему» [1, 10]. Незважаючи на те, що акцентуаційні норми вироблені й кодифіковані, вони часто порушуються у повсякденній мовній практиці. Це деякою мірою можна пояснити тим, що еталоном наголошування зазвичай є народнорозмовне мовлення.

Так, порушенням літературної норми є таке наголошування дієслів студентами: *во́жу, но́шу, ве́зла, не́сла,* дієслів архаїчної групи: *буде́ш, бу́ли, буде́*; присвійних займенників: *мо́єму, тво́єму, мо́го, тво́го, мо́я, тво́я.* У сучасній українській літературній мові ці форми закріпились із наголосом південно-східних говорів: *вожу́, ношу́, везла́, несла́; бу́деш, були́, бу́де; мого́,*

твого́. 75% студентів-філологів впорались із завданням поставити наголос у цих словах. Анкетування, проведене на хіміко-біологічному факультеті, репрезентує значно нижчий показник – близько 19% правильних відповідей.

Слабку мовну норму становить наголошування означального займенника весь. При відмінюванні він має наголос на другому складі (флексії): *всьому́, всього́;* а якщо вживається із прийменником, то наголос пересувається на перший склад, тобто на корінь: *до всьо́го, з усьо́го, на всьо́му*. Тому помилковим є таке наголошування: *всьо́му, всьо́го* (воно зумовлене впливом південно-західного наріччя) *чи до всього́, з усього́*.

Часто неправильно наголошуються такі слова із усталеною акцентуаційною нормою: навчання, пізнання. Ці віддієслівні іменники середнього роду на *–ання*, що мають більше двох складів, зберігають наголос інфінітивів, від яких утворені: *навча́ння, пізна́ння.* Ще більше труднощів виникає при визначенні наголосу у лексемах, що є винятками. Нерідко кажуть: *визнання, видання, вигнання*, а треба наголошувати другий склад: *визна́ння, вида́ння, вигна́ння.* Серед студентів, що брали участь у проведеному нами анкетуванні, тільки 49% правильно поставили наголоси у цих словах.

Чимало помилок допускають мовці при наголошуванні іменників жіночого роду з суфіксом *–к(а)* у формах множини, відступаючи від літературної норми: *поми́лки, го́лки, ла́стівки.* Відомо, що наголос у них зміщується на останній склад, і нормативно буде: *помилки́, голки́, ластівки́.*

Чи не найслабшою акцентуаційна норма виявилась у таких лексемах: *алкого́ль, бюлете́нь, диспансе́р, ви́падок* та ін. Так, у слові диспансе́р правильно визначили наголос 38% опитаних, у словах *катало́г* та *ви́падок* відповідно 33% та 34% .

Велика кількість слів наголошується неправильно за аналогією до акцентуаційних норм російської мови: *до́чка, оле́нь, кропи́ва, подру́га, середи́на, пурха́ти* та інші. Загалом завдання поставити наголос у цих словах безпомилково виконали близько 52% студентів. Нормативним є таке наголошування лексем: *дочка́, о́лень, кропива́, по́друга, сере́дина, пу́рхати.*

Для зіставлення цікаво навести середньоарифметичні показники мовної компетенції майбутніх учителів на акцентуаційному рівні. На основі анкетування встановили, що володіння нормами наголошування студентами четвертого курсу філологічного факультету українського відділення складає 69%, студентами четвертого курсу українсько-російського відділення – 59%, студентами першого курсу філологічного факультету російського відділення – 56 % та студентами першого курсу хіміко-біологічного факультету – 50 %.

Як бачимо, трапляється чимало порушень мовних норм на акцентуаційному рівні. Їх можна пояснити малою обізнаністю мовців із системою літературного наголосу, впливом діалектного оточення та недостатньою увагою до культури власної мови.

Насамкінець зазначимо, що для будь-якого педагога слово є знаряддям праці. Тому так важливо, щоб лексеми не були спотворені неправильними наголосами. Необхідно постійно удосконалювати власну мову, адже мовне виховання не обмежується рамками шкільної чи вузівської освіти, а триває доти, доки є чинною мовна діяльність людини, тобто все її свідоме життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Винницький В. М. Наголос у сучасній українській мові. – К.: Радянська школа, 1984. – 160 с.
2. Струганець Л. Культуромовна діяльність учителя (соціолінгвістичний аспект) // Дивослово. – 1997. – № 11. – С. 15 – 17.

Хомуляк Н.
наук. керівник – асист. Ткачова Н.В.

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДІВ ТВОРІВ ЛЕСІ УКРАЇНКИ НА ПОЛЬСЬКУ МОВУ

В нашій роботі ми хочемо звернутись до теми особливостей перекладу творів Лесі Українки польською мовою. Зацікавлення цією темою викликало зауваження А. Поповича про те, що «переклад — спроба нового втілення оригіналу» [2; 30]. Чи означає це, що поляки знають іншу Лесю Українку в поезії, ніж українці?

Метою нашого дослідження буде встановити, наскільки перекладачеві вдалося при перенесенні оригінального твору в іншу літературу досягнути гармонійного відтворення та збере-

ження єдності індивідуальних лексико-семантичних, стилістичних та естетичних особливостей оригіналу.

Для цього ми будемо дотримуватись наступної класифікації. Маємо з'ясувати співвідношення перекладу з оригіналом на двох рівнях:

1. Макрорівень — співвідношення форми і змісту; цей рівень включає речення і текст (дію, час, простір, персонажів, композицію);

2. Мікрорівень — це мовна організація тексту (від фонем до речення). На мікрорівні тексту ми маємо звернути увагу на:

1. Мовний рівень, що поділяється на три види: фонемний; морфемний; лексичний.

Існують перекладачі, які керуючись думкою про слов'янську мовну та літературну подібність зумисне залишають однозвучні чи майже однозвучні корені слів, анулюючи їх семантику. В такому випадку твір набуває іншого семантично-стилістичного звучання. Такі зміни називають мовними.

2. Семантичний рівень:

Семантична відповідність (ідентифікація);

Семантичне доповнення (комплементація). Відбувається внаслідок додавання слів для увиразненого звучання оригіналу;

Семантична інтерпретація. Відбувається в разі незрозумілих, недоступних значень оригіналу.

Семантичне нівелювання:

а) Усунення в перекладі частин і значень, що були в оригіналі;

б) Впровадження до тексту перекладу значень, які відсутні в оригіналі.

Цей рівень збіднює переклад, оскільки втрачається частина семантичного коду.

3. Стилістичний рівень:

Стилістична відповідність;

Стилістичне посилення (індивідуалізація). Виникає внаслідок умисного використання стилістичних засобів перекладачем.

Стилістичне послаблення. Цей рівень ми розуміємо як приглушення виразних стилістичних засобів і заміну їх слабкими, навіть нейтральними.

Стилістична заміна (інверсія). Це функціональний прийом при перекладі поезії, коли перекладач має можливість переміщувати окремі мовні елементи з однієї строфи в іншу без шкоди для семантики і стилю перекладу. Така заміна протиставляється перекладам «строфа в строфу».

Стилістична зміна (субституція). Виникає в тому випадку, коли перекладач змінює сталі вислови оригіналу (ідіоми, прислів'я, приказки) на сталі вислови своєї рідної мови.

Об'єктом вивчення стилістичного рівня є: синоніми (лексичні варіанти), метафори, порівняння, епітети, діалектизми, архаїзми, історизми, неологізми, фразеологізми, гра слів.

4. Граматичний рівень:

Граматична відповідність;

Граматична невідповідність. Полягає у вживанні іншого часу, способу дієслова перекладачем, ніж в оригіналі.

5. Версифікаційний рівень:

Відповідність рими, ритму;

Невідповідність рими, ритму. Цей рівень зумовлений особливостями віршування тієї чи іншої мови.

Розглянемо на прикладах функціонування кожного з рівнів.

1. Мовний рівень

Уривок з поезії «Мій шлях»:

І хто стрівався на шляху зі мною
Ktokolwiek mnie na szlaku moim spotkał.

Спостерігаємо тут нівеляцію переносного значення лексеми «шлях», оскільки слово «szlak» в польській мові має тільки пряме значення: «дорога, якою хтось прибув чи має прибути». Перекладач покладається на слов'янську спорідненість мов, через що і відбувається абсолютне ототожнення на фонемному рівні.

Уривок з вірша «Скрізь, плач, і стогін, і ридання»:

Над давнім лихом України
Жалкуєм-тужим в кожен час
Nad dawnym losem Ukrainy

Biadamy-łkamy w każdy czas.

Вживаючи лексему «losem» замість «лихом» перекладач втрачає контакт з оригіналом, оскільки слово «лихо» є проявом чогось недоброго, поганого, тоді як «доля» не має такого значення.

2. Семантичний рівень.

Комплементація.

Поезія «Якби вся кров моя уплинула отак»:

Не відступай, не падай, не томись.

Poeto! cierp i trwaj.

Леся Українка також говорить про роль митця в суспільстві, однак на першому плані в неї егоцентричне спрямування, самозаглиблення в себе, аналіз своїх думок. Переклад репрезентує нам більш загальний підхід до рецепції поезії, тобто, звернення до людей конкретної «професії», до поетів.

Інтерпретація

У вірші «Бахчисарайська гробниця» є одна цікава особливість.

І тіні бранки любої шукали

I cienie polskiej branki przybywali.

Маємо в цьому уривку зразок «максимального одомашнення» оригіналу для польської літератури. Йдеться не про протиставлення «українська» -»польська», мається на увазі свідоме надання національного звучання. Ми не вважаємо цей факт, як щось неправильне чи нахабне, позаяк розглядаємо цю поезію не як переклад, а як переспів на основі семантичних трансформацій.

Нівеляція

Поезія «Якби вся кров моя уплинула отак».

Чому на спогад цих покірних слів

A jednak na musl o słabości.

Покірні слова характеризують хвору душу людини, але це не завжди так.

3. Стилістичний рівень Індивідуалізація

Назва поезії «Скрізь плач, і стогін, і ридання» перекладається «Skróć płacz i jęki, i szlochania».

«Szlochać» в польській мові має значення «породжувати під час плачу короткі, уривчасті звуки що викликані нерівномірним диханням», тому ця лексема в стосунку до слова «ридати» є наступним етапом.

Послаблення

шлях тернистий - droga («Мій шлях») тремтів хаос - chaos trwał.

Зміна (інверсія)

Вірш «Contra spem spero».

Я на вбогім сумнім перелозі

Буду сіять барвисті квітки.

Będę sadzić barwiste kwiaty

Na spłachciu kamenistych pól.

4. Граматична невідповідність

Вірш «Contra spem spero». Порівняємо:

2. Так! Я буду крізь сльози сміятись.

Tak, przez łzy chociażby się śmieję.

Найсильніші почування поетеси могли бути виражені лише майбутнім часом у зв'язку зі своєю ірраціональністю. Через це втрачається «найтонша нитка» вірша, його ідея настрій.

Отже, найменша зміна впливає на рецепцію вірша читачем. Однак варто пам'ятати, що переклад — це не копіювання, а творення за законами своєї уяви, асоціації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Клюканов Й. 3. Основные модели перевода. — Волинин. — 1988 г., 38с.
2. Попович А. Проблемы художественного перевода. — Москва, «Высшая школа», — 1980 г., 230 с.
3. Kszysztofiak M. Przekład literacki we współczesnej translatoryce. — Poznań.—1996-240 s.
4. Pieńkos J. Przekład i tłumacz we współczesnym świecie. — Warszawa. — 1993.-345s.

Вергун К.

наук. керівник – доц. Вільчинська Т.П.

ЕМОЦІЙНО ЗАБАРВЛЕНА ЛЕКСИКА НА МАТЕРІАЛІ «ЛЕГЕНД ЛЬВОВА» ЮРІЯ ВИННИЧУКА

Юрій Винничук — відомий львівський письменник і журналіст, автор збірки поезій «Відображення», постмодерних псевдопародій та філософських оповідань «Арканумські історії» тощо. І саме перу цього майстра належить збірка «Легенди Львова» — книга, де «банальна сміттярка старих зношених і зітлілих міфів здобуває нове життя і виказує потенційну спроможність затягувати у вир особливого чару Юрія Винничука чим далі ширше коло шанувальників української белетристики» [4,72]. «Легенди Львова» це твір, де «історія як така зникає і виринає, а натомість залишається настрій» [4,72]. І цей настрій письменник передає за допомогою емоційно забарвленої лексики, використовуючи всю її багатогранність.

Найчастіше автор звертається до експресем, які містять емоції вже у своєму лексичному значенні. Такі лексеми представлені іменниками, прикметниками, прислівниками та дієсловами (смерть, щастя, нервувати, весело тощо). Наприклад: І було чого нервувати, адже капшук, або гаманець чортової матінки мав чудесну властивість ніколи не вичерпуватися [1,81]; Пан Лиськевич полюбляв чинити різні веселі капості [1,78].

У межах іменників чітко окреслюється декілька тематичних підгруп:

а) назви осіб (доброчинець, сирота, злодій та інші): Жила колись сирота в маленькій хатиночці зі своєю старенькою бабусею [1,88];

б) власне абстрактні поняття (милосердя, неспокій, утіха тощо): Перед самою стратою примчали на конях бояриня з синами і кинулася благати в короля милосердя [1,38];

в) назви опредмечених дій, стану та інші назви (плач, страта, наруга і т.д.): — Де моя олія? Це грабунок! [1,70].

Ці експресеми вживаються для того, щоб надати відповідного оцінного забарвлення висловлюванню, зробити його більш образним і виразним.

Нерідко Ю.П.Винничук вдається до слів, ужитих у переносному значенні, які лінгвісти також розглядають у складі емоційно забарвленої лексики [5,174]. Прикладами подібних лексем є слова: голубонько, зозулько, віслюка, використані у стосунку до особи. За допомогою них автор підкреслює ставлення персонажів один до одного: — Здорова будь, голубонько! — привітався чорт і кілька разів шморгнув носом [1,171].

Цікавими є емоційно забарвлені слова — експресивні синоніми до нейтральних. Особливо вражає своєю різноманітністю дієслівна синонімія. Так, наприклад, до дієслова «іти» Юрій Винничук подає такі відповідники: чалапати, чимчикувати, плентатися, дибати, блукати, продиратися, шкандибати, сунути, перти, тинятися, шльопати, сновигати, шнурувати. Контекстуальними можна вважати такі утворення, як: потрюхикали, приплуганився, воловодимося у значенні «йти». Наприклад: По дорозі минали вони багна, що на теперешній вулиці Левинського, і кабанчики, не втримавшись від спокуси, потрюхикали просто в болотяну воду, тільки за ними зачавкотіло [1,79]; Над вечір пустельник приплуганився до королівського замку [1,60].

Емоційні синоніми автор використовує, щоб показати своєрідність бачення оцінки явища або ставлення до нього: не просто хата, а розвалюха, халупа; не просто неприємності, а капості, псоти тощо.

Широко представлені у Ю.Винничука і слова, експресивність яких досягається засобами словотвору (суфікси здрібнілості, пестливості та згрубілості). Здебільшого це назви осіб, предметів, частин тіла, дій, тварин, рослин та інші: карличок, мішечок, ніжки, цьомко, файнюща. Наприклад: Град і блискавка! Грім і трясця! Щем такої файнющої не видів! Але то скарбик [1, 83]; Він сварився і розгнівано тупцяв ніжками [1, 89]. До цих експресем Ю.П.Винничук звертається тоді, коли хоче передати частіше позитивне, рідше негативне своє ставлення до персонажів. За допомогою них митець підкреслює певні особливості, ознаки, притаманні тому чи іншому явищу, предмету тощо. Тому лексеми характеризуються різними стилістичними відтінками від пестливого, жартівливого до зневажливого, вульгарного (легенький, малесенький, пташка, квіточка, пащека та інші). Такі лексеми налаштовують читача, слухача на певний настрій.

Однією з груп емоційно забарвленої лексики є урочисті слова. Їх автор використовує тоді, коли прагне передати колорит певної епохи. У Ю.Винничука такими є: (назви осіб: король,

бояри, вояки, рідше предметів та частин тіла: кубок, вуста та інші): Впродовж цілого дня з'являлися на подвір'ї бояри й боярині, воєводи й посадники, князівни й княжичі, королівни й королевичі і рідко хто з них не спинявся й не цікавився в Олелька, чим же він займається [1,39]. Як правило, урочисті слова характеризуються позитивнооцінним забарвленням.

Як противага позитивно забарвленій чітко окреслюється група негативно забарвленої лексики, яка, проте, представлена у Ю.П.Винничука незначною кількістю одиниць. Насамперед: вульгаризмами (йолоп, пика, стерво, пащека), лайливими словами (бузувір, байстрюк, манталепа, бестії), іронічними (недорайда, шибайголова, роззяви, неборак).

Лайливі слова та вульгаризми не виконують номінативної функції, «вони виражають емоції мовця і вживаються з метою образити, принизити, зачепити за живе того, кого стосується» [3,58]. Наприклад: — Чорта лисого! — обурився Яцько. — Ти ліпше про себе розкажи, звідки ти в мирі явився, яка тебе шльондра пархата вродила [1,205]; Зараз я ти патли пообсмикую. Зараз я ти зроблю морду на глянц! [1,107]. За допомогою цих слів письменник присмаковує легенди, мов би перцем, «доброю частинкою свого специфічного гумору» [4,72].

Отже, як бачимо, Юрій Винничук використовує різні групи емоційно забарвленої лексики, вдало вводячи їх у палітру своїх творів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Винничук Ю.П. Легенди Львова. — Львів: Піраміда, 2000.
2. Снітинсьткий В. Слово про книгу, за якою ми тужили // Винничук Ю.П. Легенди Львова. — Львів: Піраміда, 2000. — С.5.
3. Стародуб Т. Слово не горобець… Про особливості виховання лайливої лексики в сучасній українській мові // Тернопіль. — 1995. — № 3. — С.58-60.
4. Стус Д. «Велика Львівська сміттярка» Юрія Винничука // Сучасність. — 2001. — № 11. — С.72-76.
5. Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія / За заг.ред. І.К.Білодіда. — Київ: Наукова думка, 1973.

Осінчук Ю.

наук. керівник – доц. Лісняк Н.І.

МІКРОТОПОНІМІЯ СІЛ РАДЕХІВСЬКОГО РАЙОНУ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Кожен географічний об'єкт має свою назву: моря й океани, річки й озера, гори й низовини, ліси, населені пункти, рівнини, височити і т.д.

Вивченням власних назв займається наука ономастика, а вивченням власних географічних назв – топоніміка. Топоніміка досліджує походження географічних назв, умови їх виникнення, їх долю, їх зміни. Наука, що вивчає назви дрібних географічних об'єктів – полів, вулиць, лісів, долин, пасовищ, садів, криниць, – називається мікротопоніміка.

Мікротопонімія до недавнього часу майже не досліджувалась і не виділялась. Тільки за останні роки вона стала предметом окремих досліджень у різних країнах.

Мікротопоніми – вузько регіональні назви. Вони відображають діалектні особливості мови того регіону, де вони виникли, а семантика їх твірних основ відображає умови їх виникнення.

Найважливіша риса мікротопонімії, яка відрізняє її від топонімії, – це здатність служити назвою-орієнтиром. За формою вони служать ніби відповіддю на питання «де?», «куди?». За структурою значна частина їх є прийменниковими конструкціями. Ця риса зовсім не характерна для топонімії.

Семантику топонімів та мікротопонімів досліджували такі українські вчені: Д.Бучко[1], Л.Гумецька[2], В.Дяченко[3], Ю.Карпенко[4], В.Лучик[6], Черняхівська, О.Стрижак[7].

Предметом нашого дослідження стали мікротопоніми Радехівського району Львівської області. У роботі використано понад 350 власних назв мікрооб'єктів, записаних у 18 селах досліджуваного регіону у 2001-2002 р. від місцевих жителів польовим способом.

Мікротопоніми Радехівського району Львівської області ділимо на такі групи:

– Мікротопоніми, утворені від неістот.

– Мікротопоніми, утворені від назв осіб.

– Мікротопоніми, утворені від назв інших географічних об'єктів.

Кожна з груп ділиться на ряд підгруп. Нижче розглянемо їх.

1. Мікротопоніми, похідні від неістот.

1.1. Назви місцевостей, пов'язані з землею. Ця група налічує 53 назви.

1.1.1. Місцеві назви на позначення рельєфу: Горбок (частина села, поле), Підгора (пасовище), Острівки (пасовище), Долина (частина села).

1.1.2. Місцеві назви на позначення форми, характеру, розміру і особливостей місцевості. На-приклад: поля – Довге, Широке, Прозоре; Широка (дорога), Куточок (частина села), Закуття (ліс).

1.1.3. Місцеві назви на позначення характеру ґрунту: Пісок (частина села), Торфодобич (вули-ця), Глинище (поле, сінокіс), Чорна Земля (поле), Вапнярня (ліс).

1.2. Мікротопоніми, пов'язані з діяльністю людини.

1.2.1. Назви, пов'язані з надбудовами, будівлями. Наприклад: Зацерква (вулиця), Церковна (частина села), Цегольня (поле, пасовище), Діхтярня (пасовище).

1.2.2. Назви, що позначають шляхи, дороги: Польова (дорога), Бурок (дорога), Вивіз (дорога), Гостинець (дорога).

1.2.3. Культові назви: Чорний Хрест (поле), Крижеві Дороги (дорога).

1.2.4. Назви, що позначають тип і спосіб поселення, частини поселення: Хатини (вулиця), Село (вулиця, частина села), Центр (вулиця, частина села), Колонія (частина села), Передсілля (поле).

1.3. Назви, утворені шляхом перенесення назви одного об'єкта на інший.

В українській топонімії досить поширеним є явище топонімічної метонімії, тобто перенесення назви одного об'єкта на інший. Наші матеріали фіксують тотожні назви у мікронімах і ойконімах. Зокрема: Березівка (річка, село).

Мікротопоніми Липки (поле, ліс), Грабина (частина села), Барвінок (сінокіс), Дубинка (частина села), Вишнева (частина села) – результат перенесення колишнього об'єкта на новий, що знаходиться на його місці: дерев на поля, частину села, сінокоси.

Крім розглянутих вище перенесень назви одного географічного об'єкта на інший у зібраному матеріалі мають місце метафоричні перенесення назв предметів на мікрооб'єкти.

В основному це назви мікрооб'єктів, що за формою, розміром чи іншими ознаками нагадують відповідні предмети. Це переважно назви предметів побуту, які, не зазнавши жодних словотворчих змін, стали назвами відповідних мікрооб'єктів, тобто географічними назвами. Напевно, форми об'єктів якимось чином викликали у свідомості людей асоціації з предметами побуту. Цю підгрупу творять такі чотири назви: Вила (поле), Ланцюги (сінокіс), Штани (поле), Коритнисько (ліс, сінокіс).

1.4. Місцеві назви, пов'язані з водою. Зокрема: Сахаркова Криниця (криниця), Безодня (криниця), Кринички (ліс, пасовище). Сюди відносимо і назви джерел і потічків – Джерело (джерело), Джерельна (вулиця).

1.5. Місцеві назви, пов'язані з рослинністю. Цю групу можна розбити на ряд підгруп. Зокрема: назви, що означають ліс взагалі: Залісся (поле), Ліски (ліс), Лісничівка (сінокіс), Пасіка (ліс), Бір (ліс); назви пов'язані з окремими видами рослин: Березина (частина села, ліс), Грабина (частина села), Дубина (пасовище, ліс), Смереки (поле), Вишнева (частина села).

1.6. Місцеві назви, що пов'язані з тваринним світом. Наприклад: Дрозди (вулиця), Вовче (ліс), Вовча (сінокіс), Бараня (поле), Лошівка (поле).

2. Мікротопоніми, утворені від назв осіб.

2.1. Мікротопоніми, похідні від загальних назв людей.

2.1.1. Мікротопоніми, утворені від назв людей за соціальним станом і професійною діяльністю: Козаки (ліс), Панське (поле, сінокіс), Шляхта (частина села), Громадський (ліс), Вісник (сінокіс).

2.1.2. Мікротопоніми відетнонімного походження: Пруси (частина села), Циганщина (частина села), Ляхівка (поле), Польща (частина села), Чехів (ліс).

2.1.3. Мікротопоніми, похідні від апелятів з антропонімічним значенням: Ксьондзів (ліс), Ксьо-ндзова Дорога (дорога), Монашівка (поле), Бабине (поле).

2.2. Мікротопоніми, похідні від особових назв людей.

2.2.1. Мікротопоніми, похідні від особових назв відапелятивного походження. Зокрема: Черничне (ліс), Солтисова (дорога), Смалівська (дорога), Мацьків (ліс).

2.2.2 Мікротопоніми, похідні від особових назв, що утворені від календарних імен: Юрців (ліс), Марсева (поле), Остапівщина (пасовище), Дмитровий (ліс).

3. Мікротопоніми, похідні від інших географічних назв.

Утворюються переважно від ойконімів. Наприклад:

Гайок (вулиця) ← Гайок (хутір),

Лопатинщина (поле) ← Лопатин (село),
Увинський (ліс) ← Увин (село),
Терпіння (дорока) ← Терпіння (хутір).

Колишні назви дрібних населених пунктів завдячують своєму існуванню мікротопонімів, оскільки хутори припинили своє існування.

4. Мікротопоніми, утворені від назв інших об'єктів.

4.1. Мікротопоніми, утворені за розташуванням відносно природніх об'єктів та інших об'єктів: За Лісом (сінокіс), За Островом (пасовище), Під Рікою (сінокіс), Піднивок (частина села, поле).

4.2. Мікротопоніми, утворені за розташуванням відносно об'єкта, збудованого людиною: За-гребля (частина села), За Церквою (частина села), На Бригаду (дорога), За Млин (пасовище).

4.3. Мікротопоніми, що вказують на антропоніми. Вони часто вказують на розташування іменованого об'єкта відносно місця проживання певного мешканця села. Наприклад: За Бойками (пасовище), За Мотрею (поле), За Томками (поле), Коло Професорки (пасовище).

4.4. Мікротопоніми, утворені за розташуванням відносно населених пунктів: На Потоках (пасовище), Під Завидче (поле), На Криве (дорога).

5. Мікротопоніми неясного значення.

Семантика твірних основ мікротопонімів, ознака, за якою дається найменування, слово, від якого утворюється назва, – все це є суттєвим для населення лише в момент утворення мікротопонів. Згодом ця семантика затемнюється. Це призводить до втрати етимологічної прозорості багатьох географічних назв, їх завдання чітко розрізняти географічні об'єкти. Нами фіксуються кілька назв неясного значення. Зокрема: Проремба (частина села), Ридзи (ліс), Шур (сінокіс), Чиги (сінокіс). Можливо, котрісь з них є перекрученими чи іншими реаліями.

Отже, більшість місцевих назв даної території відапелятивного походження (44%). Значно меншою є група назв відантропонімного походження (28%), і група, утворена від назв інших географічних об'єктів (28%).

Як бачимо, мікротопоніми мають історичне, етнографічне значення, оскільки у них часто криється назва ойконіма, антропоніма чи апелятива, який уже вийшов з ужитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бучко Д.Г. Походження назв населених пунктів Покуття. – Львів: Світ, 1990.
2. Гумецька Л.Л. Нарис словотворчої системи української актової мови XIV-XV століть. – К., 1958.
3. Дяченко В.Д. Про назви населених пунктів України етнонімного походження. – В кн.: Питання топоніміки та ономастики. – К., 1962.
4. Карпенко Ю.О. Топоніміка і її місце в лексичному складі мови. – Лекція. – Чернівці, 1962.
5. Лісняк Н.І. Мікротопоніми Західного Поділля, мотивовані одиницями виміру площ. – В кн.: Наукові записки. Серія: Мовознавство. – Тернопіль, ТДПУ, 2002. – Випуск 2.
6. Лучик В.В. Про деякі зміни в семантичній структурі топонімічних та апелятивних основ. – В кн.: Українська ономастика. – К., 1998.
7. Стрижак О.С. Назви розповідають. – К., 1967.

Лисюк О.

наук. керівник – доц. Лісняк С.Л.

РЕЛІГІЙНА ТЕРМІНОЛЕКСИКА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ (НА МАТЕРІАЛІ «НОВОГО ТЛУМАЧНОГО СЛОВНИКА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ» У 4-Х ТОМАХ)

У зв'язку з політичними обставинами, які склались в Україні на початку XX ст., довгий час релігійна термінолексика як складова частина лексико-семантичної системи української мови, не вивчалась.

Однією з перших робіт, яка розглядає названу групу лексики у складі термінологічної системи української мови, є праця львівських учених Т.І.Панько, І.М.Кочана, Т.М.Мацюк «Українське термінознавство». Однак у розділі «Сакральна термінологія», автори подали лише дуже короткі зауваження щодо походження цієї лексики, і, на жаль, не представили її як систему на сучасному етапі функціонування української мови.

За останні роки було проведено багато досліджень і написано наукових доповідей, статей, монографій, які безпосередньо стосуються релігійної термінології. Це праці богословів, філологів: Марії Скаб, Квітлани Гриньків, Ірини Черненко, Ольги Федик, Мирослава Трофимука,

Галини Наконечної та інші, які прозвучали на Першій всеукраїнській конференції, що була скликана Інститутом богословської термінології та перекладів у травні 1998 року. Праці стосувались різних питань розвитку, становлення релігійної термінології.

Важливе місце у вивченні церковної лексики української мови належить і Олексі Горбачу, який присвятив багато статей її дослідженню, зокрема, «Українська народня релігійно-християнська термінологія та лексика», «З історії церковно-музичної термінології» та інші.

На сьогоднішній день уявлення про характер релігійної термінології у сучасній українській мові дають нам загальномовні тлумачні словники, якими є «Словник української мови» в 11-ти томах, «Новий тлумачний словник української мови» в 4-х томах та деякі інші, зокрема, і «Релігієзнавчий словник» за редакцією професорів Інституту філософії НАН України А.Колодного і Б.Лобовика, який виходить вперше в Україні у 1996 році.

Отже, предметом нашого дослідження є сакральна лексика, яку вивчаємо на основі релігійних термінів, що зафіксовані в «Новому тлумачному словнику» у 4-х томах, виданому у Києві 1998 року. Тематична група лексики, пов'язана з релігією та богослужінням, представлена тут досить повно у тому обсязі, який був обумовлений правилами відображення термінологічних систем у словнику.

Релігійна термінологія описується у словнику за тими ж правилами, що й інші термінологічні підсистеми: тлумаченню слова передує галузева ремарка рел. (гріх – 1. рел. Порушення релігійно-моральних догм, настанов і т.ін.; провина, прогріх) або церк. (говільник, церк. – Той, хто говіє), яка, однак, буває і відсутня у зв'язку з тим, що в самому тлумаченні слова є вказівка на приналежність до релігійно-церковної сфери життя (наприклад: кондак – Коротка церковна пісня, що славить Бога, Богородицю або святих). Як і при представленні будь-якої іншої термінологічної групи лексики, богословська термінологія у «Новому тлумачному словнику» виступає як система з притаманними їй змістовими, лексико-граматичними, стилістичними зв'язками, в різних типах співвідношень і протиставлень. Співвідношення і протиставлення досягаються як однотипністю тлумачень (архієрей, розм. архірей – загальна назва вищих чинів духовенства (єпископа, архієпископа та ін.) у православних християн // Особа, що має це звання), так і різними способами відсилання формулою «Те саме, що» (єпископатство – 2. те саме, що єпархія), тобто у тлумаченні терміну, вживається термін, який уже раніше пояснювався; використанням синонімів при описі слова (чорнорясник, заст. – чернець).

Загалом, слів, пов'язаних з релігією, богослужінням у «Новому тлумачному словнику» ми налічуємо 436 слів. Ці слова-терміни можна розділити на 24 тематичні групи, тому що з лексико-семантичного погляду богословська термінологія – дуже різнопланова група лексем. Отже, виділяємо такі тематичні групи сакральної лексики: найменування служителів релігійного культу (архідиякон, владика, духівник, дзвонар, піп, митрополит, кардинал, мулла, імам та інші) – 61 слово; назви релігійних учень та уявлень про світ (апологенетика, атеїзм, догмат, монотеїзм, православ'я, кальвінізм, ісламізм, масонство) – 40 слів; найменування послідовників релігійних вчень (20 слів): адвендисти, єговісти, єзуїти, неофіти, мусульманин, магометанин та інші); назви будівель, у яких відбувається богослужіння та їх частин (дзвіниця, мечеть, лавра, пантеон, апсида, крилас, притвор) – 20 слів; назви церковно-адміністративних одиниць, церковних угод, рад (загреба, єпархія, конкордат, конгрегація, консисторія) – 13 слів; назви релігійних свят (Великдень, Петрівка, Покрова) – 15 слів; церковні обряди (17 слів): вінчання, постриг, поминки, похорон, жертвоприношення, обрізання; представники церковних обрядів: кум, нанашка, хреститель (5 слів); назви релігійних (церковних) обрядів та їх атрибути (30 слів): дар, жертва, кадило, лампада, потир та інші; назва речовин та продуктів, що використовуються при церковних обрядах (кагор, миро, проскура та інші) – 9 слів; назви релігійного богослужіння (вечерня, відправа, меса, молебень, набожество, обідня, реквієм та інші) – 8 слів; назви молитов та церковні пісні (відпуст, кондак, проповідь, молитва, хорал) – 7 слів; назви релігійних книг (Агіографія, Біблія, Євангеліє, Молитовник, Псалтир, апокриф, Коран та інші). Ця група нараховує 19 слів; найменування богоугодних людей (37 слів): богослов, великомученник, говільник, угодник та інші; найменування небогоугодних людей (23 слова): адверсар, відступник, дволикий та інші; назви злої сили (14 слів): відун, відьма, гог, диявол, люципер та інші; назви надприродних істот (7 слів): ангел, ангелятко, архангел, дух та інші; назви Бога, що зустрічаються в богослужінні: Бог, Всевишній, Месія, Господь та інші (7 слів); назви Богоматері (6 слів): Богородиця, Діва, Мадонна та інші; назви елементів одягу служителів релігійного культу: єпітрихіль, митра, омофор, риза; назви місць, які існують за релігійними уявленнями (6 слів): геєна, Голгофа, Едем, пекло та інші; дії, пов'язані з релігійними обрядами (48 слів): висвячувати, охрестити, благовістити, грести, кумувати та інші; абстрактні релігійні поняття (14 слів): душа,

німб, гріх, елейність та інші; вигуки релігійного походження також зафіксовані у словнику. Це: амінь, єй-Богу, їй-Богу, їй-Бо, ій-право, осанна, по-божому.

Але усі лексико-семантичні (тематичні) групи можна поділити за ступенем семантичної близькості на менші підгрупи.

Детальніше розглянемо це на прикладі лексико-семантичної групи, в яку входять слова, що позначають найменування служителів релігійного культу. Цю групу можна поділити на декілька підгруп:

– служителі релігійного культу православної віри: (архідиякон, владика, духівник, ієрарх, паламар, чернець);
– служителі культу католицької віри: (ксьондз, пресвітер, пріор);
– служителі релігійного культу нехристиянської віри: (каталікос, муедзин, левіт).

Щодо походження слів цієї групи, то у зв'язку з тим, що багато книг релігійного походження перекладають з грецької мови, то у релігійній термінології збереглося багато слів-грецизмів або кальок з грецької мови: священик – грец. hiereus; піп – грец. pappos; діякон, з чого далі дяк – грец. diakonos (слуга); паламар, раніш паламарь, паломанари, паломанар – гр. paramonarios (причетник); архієпископ – гр. archijepiskops; пресвітер – гр. prezviter та інші.

До слів грецизмів у цій групі відносяться всі слова, що мають початок архі. Це найчисельніша група, що найбільше зберегла грецьких слів у своєму складі, а також багато слів цієї групи перекладено на старослов'янську, а пізніше і на українську мову.

Отже, релігійна термінолексика займає важливе місце в системі української мови і в її розвитку зокрема. Це одна з найдавніших груп лексики, яка зберегла ще багато ознак від слов'янської мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белей Л. Українська богословська термінологія: шляхи розвитку // Сучасність, 1999. – № 12. – С. 87–90.
2. Горбач О. Українська народня релігійно-християнська термінологія й лексика // Зібрані статті // Статті до 1000 ліття християнізації Руси-України. – Мюнхен, 1993. – С. 123–171.
3. Новий тлумачний словник української мови у 4-х т. – К.: Аконіт, 1998. – Т. 1–4.
4. Скаб М. Богословська термінологія у словнику української мови // Матеріали Всеукраїнської наукової конференції. Львів, 13–15 травня 1998 р. – Львів, 1998.

Пазуха Л.

наук. керівник – доц. Парасін Н.Д.

ДЖЕРЕЛА ФОРМУВАННЯ МОЛОДІЖНОГО СЛЕНГУ

Вся лексика тієї чи іншої мови поділяється на літературну і нелітературну. Нелітературну лексику ми ділимо на:

Професіоналізми
Вульгаризми
Жаргонізми
Сленг

Сленг – це слова, які часто розглядаються як порушення норм стандартної мови. Це є дуже виразні, іронічні слова, які служать для позначення предметів, про які говорять в повсякденному житті. Молодіжний сленг – це один із функціональних стилів, який використовують носії мови з відносно високим рівнем освіти тільки у визначеній ситуації спілкування. Це і дозволяє визначити термін «молодіжний сленг» як слова, використовувані тільки людьми визначеної вікової категорії, замінюючи звичайну лексику.

В результаті проведеного дослідження ми виявили декілька способів утворення функціональних одиниць молодіжного сленгу.

Перше місце за продуктивністю творення сленгізмів займає метифоризація. Ми виділили декілька ознак метифоризації, а саме:

за зовнішніми ознаками:

Корито – «розбита, стара машина, яка розвалюється»
Зелені – «долари, які маютьзелений колір»;

за віковими особливостями:

Старі – «батьки, ті, що є старші за віком, вказується на похилий вік батьків»
Предки – «батьки, ті, що жили колись, вказується на різницю у віці»;

за діями:

Поганяйло – «кличка, той кого поганяють, підкликують»

Сохнути – «сумувати, той хто висихає, засихає, сумує»

Базарити – «говорити, говорити як баби на ринку, говорити багато і беззмістовно»

Існують сленгізми, які утворенні внаслідок запозичення слів з інших мов. Щодо цих іншомовних запозичень, то, досліджуючи формування молодіжного сленгу, ми зробили висновок, що їх не так вже й багато, а якщо й є, то це запозичення з російської мови.

Водяра – «горілка»

Общага – «гуртожиток»

Жратва – «їжа»

Прикалуватися – «жартувати»

За допомогою афіксації утворився пласт нових слів, які молодь використовує у своєму мовленні.

Слово «шльопки» утворилося від слова «шльопанці» внаслідок того, що зникла частина слова, а саме «анці», і додався суфікс «к». За такою схемою утворені слова:

Відік ← відеомагнітофон

Фотка ← фотографія

Частина слів утворена за допомогою афіксації при певних фонетичних змінах:

Тролік ← тролейбус (усічення кореня + суфікс «к» + фонетичні
зміни: [е] змінлося на [і]/)

Тєлік ← телевізор (усічення кореня + суфікс «к» + фонетичні
зміни: [е] змінилося на [є])

Клікуха ← кличка (усічення кореня + суфікс + фонетичні зміни)

Багато слів є запозиченням блатних арготизмів:

Пузир – «пляшка горілки»

Братва – «друзі»

Нари – «ліжко»

Кайф – «насолода»

Ці слова є запозичені з тієї «спеціальної мови», якою спілкуються між собою люди, що належать до соціального дна суспільства.

Існують в мовленні молодих людей слова, які утворилися внаслідок усічення слова:

Мотоцик ← «мотоцикл»

Універ ← «університет»

Мерс ← «мерседес»

Запор ← «запорожець»

Щодо універбізації, то за допомогою цього джерела формування сленгу на даний час утворилася незначна кількість слів:

Мобілка ← «мобільний телефон»

Антономазія (ім’я власне як називне)

Ганька – «дівчина з села»

Клава – «міська дівчина»

За допомогою складання коренів в одне слово:

Мордоглядик – «дзеркало» (морда + глядіти)

Філфак – «філологічний факультет»

Метатеза. На основі перестановки звуків чи складів також творяться слова, особливо це притаманне молодіжному сленгу:

Лімон – «міліон»

Досліджуючи цю проблему, ми виділили слова, пояснити які важко:

Зробити торбу – «насварити, побити»

Гепа – «голова»

Тусувати – «йти геть»

На сьогоднішній день молодь почала захоплюватися комп’ютерними іграми. Це знову дало поштовх до утворення нових слів.

Разом зі зміною одного модного явища іншим старі слова забуваються, на зміну їм приходить інші. Якщо в одному слензі слово може існувати на протязі кількох десятиліть, то в молодіжному лише за десятиліття світового прогресу появилося і пішла в історію велика кількість слів.

Дуже часто відбувається перехід слів із сленгу в розряд нормальних.

Жила Н.
наук. керівник – доц. Панцьо С.Є.

ЯВИЩЕ СИНОНІМІЇ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА НІМЕЦЬКІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ

Явище синонімії у фразеології активно почали розглядати мовознавці лише у 50-х роках минулого століття, внаслідок розвитку фразеології як лінгвістичної дисципліни.

Питання синонімії фразеологічних одиниць української мови знайшли своє висвітлення у працях українських мовознавців: Л.С.Паламарчука, Л.Г.Скрипник, Л.А.Лисиченко, М.П.Коломієць, В.Д.Ужченка, І.С.Олійника, А.М.Матвієнко. Дослідженню фразеологічних синонімів німецької мови присвячені роботи І.І.Чернишової, А.П.Казановича, І.І.Краморенка та Ю.Д.Апресяна.

Вивчення явища синонімії у фразеології є актуальним і сьогодні. Адже, нам відомо, що фразеологічні синоніми, збагачуючи мову, допомагають конкретизувати поняття про предмети і явища об'єктивної дійсності, закріпити пізнані людиною нові відтінки понять за відповідними мовними законами.

Фразеологічні синоніми – це фразеологічні одиниці, які виражають спільне значення і мають однакову синтаксичну сполучуваність, але відмінні між собою компонентним складом, а також емоційно-семантичними відтінками, закладеними в самій природі фразеологічної одиниці.

Предметом нашого дослідження стала порівняльна характеристика фразеологічної синонімії в українській та німецькій мовах.

Аналіз фразем німецької та української мов показує, що національний характер та національна своєрідність порівнюваних мов підтверджується наявністю в їх фразеологічному складі елементів стародавнього шару лексики. Ця лексика поповнювалася і збагачувалася протягом усієї історії розвитку як в українській, так і у німецькій мовах переважно на національній основі.

У фразеологічних системах української та німецької мов значну групу становлять фразеологічні одиниці з компонентами-числівниками. Універсальною особливістю цих фразеологізмів є числова синонімія, що свідчить про набуття числівниками якісного і втрату ними числового значення у складі фразеологічних одиниць, тобто компонент-числівник втрачає свої функції і передає абстрактне поняття багато або мало. В українських та німецьких фразеологічних синонімах найбільш вживаними компонентами-числівниками є три та сім. Напр.: в три вирви, в три шия (шиї) – проганяти, в три дуги зігнутися, згинатися; сім мішків гречаної вовни, сім мішків дурниць – наговорити нісенітниць, дурниць.

У німецькій мові: für drei arbeiten, für drei essen – багато, in sieben Sprachen schweigen – мовчати.

Аналіз фразеологічних синонімів української та німецької мов, що мають у своєму складі прикметники на позначення кольору свідчить також про деякі ізоморфні явища в межах порівнюваних фразеологічних систем. Спільною для них є опозиція прикметників білий – чорний, метафоричне значення яких – хороший, чесний, добрий і неприємний, важкий, похмурий – одинаково виявляється і в німецьких, і в українських фразеологізмах. Наприклад: білий крук, біла ворона – про людину, яка різко виділяється серед інших чим-небудь, чорне діло, чорна справа – злочинна діяльність. Пор. у німецькій мові: eine weiße Weste haben, eine blüten weiße Weste haben – мати незаплямоване ім'я, незаплямовану репутацію, schwarz in schwarz sehen, schwarz in schwarz schildern (malen) – бачити або зображати що-небудь в темному світлі.

У німецьких та українських синонімічних рядах фразеологізмів є фразеологічні одиниці із словами-реаліями, невідомими носіям інших мов. Наприклад, німецька фразеологічна одиниця ein schöner (або ganzer, hübscher Batzen Geld означає чимала сума. Слово Batzen походить від назви старовинної монети із зображенням герба міста Bätzen, назва якого пізніше трансформувалася в Batzen.

У сучасній українській мові збереглися слова, що позначають реалії старовинного побуту українського народу, старовинні грошові одиниці, суспільно-політичні, адміністративні тощо. Фразеологізми з такими словами функціонують переважно у розмовній мові: який кінь, така й кульбака.

У сучасній німецькій мові в окремих синонімічних рядах фразеологізми фнукціонують як компоненти діалектного характеру: j-n beim Schlafittchen kriegen, j-n beim Schlafittchen fassen (fangen, nehmen) – ухопити за петельки кого-небудь. В українській мові менше фразеологізмів з

діалектними словами: дати ярліс чому-небудь, улагодити що-небудь. Правда, для української мови характерні фразеологічні синоніми у межах говорів.

На відміну від німецької, в українській фразеологічній системі часто функціонують як компоненти клички тварин (Сірко, Рябко), а також вживаються штучно створені «найменування-символи», які конденсують певні риси характеру людини, її поведінки і, отже, отримують нову денотативну співвіднесеність: Іван Непам'ятливий, Іван Забудько, невірний Хома та ін. Подібними є фраземи у німецькій мові, зокрема вираз aus (або von) Dummsdorf sein, де слово Dummsdorf – штучно утворена назва села, похідна одиниця від слова dumm «дурний», звідси й узагальнене значення цього виразу – «бути обмеженою людиною».

Наведені німецькі та українські фразеологічні синоніми свідчать про тісний зв'язок фразеології з історією, культурою й побутом носіїв мови. Значна частина їх зберігає свою національну специфіку, зумовлену самобутнім характером історичної долі й культури носіїв порівнюваних мов, своєрідністю їх лексико-семантичних систем.

Фразеологічні синоніми двох порівнюваних мов дуже різноманітні за своєю структурою, хоч мають і багато спільного, що свідчить про цікаві і складні процеси в межах кожної фразеологічної системи.

Дзюла Ю.
наук. керівник – доц. Кондратюк Л.Р.

ЖИТТЯ ЯК ЖЕРТОВНІСТЬ

Поняття «сенсу» здавна турбувало людство, було наскрізною проблемою життя. У чому ж сенс життя? Чи є він взагалі? – часто виникали запитання, на які дуже важко було знайти відповіді. Питання й досі невирішені. Одні люди шукали сенс життя у самому житті, інші- в житті після смерті, незнаючи, чи взагалі існує сенс. Лише значимість чогось має сенс. Щоб намагатись знайти відповідь на це питання, варто відділитись від себе самого, поглянути на себе збоку. Виникає наступне запитання: що було б, якби я не існував, чи був би сенс у житті, в якому місця для мене не знайшлося? Сенс існує незалежно від нас самих, що ускладнює можливість його віднайти. Це поняття об'єктивне, котре на межі пошуку переходить в суб'єктивне вирішення, тому сенси такі різні, і кожен прожитий день має свій сенс.

«Хто втрачає своє життя, той його знаходить»,– говорить А.Швейцер і не помиляється, адже, щоб хоча б побачити об'єктивність, потрібно пожертвувати суб'єтивним – тобто своїм життям. Жертва служить народженню. Рідко хто задумувався, чому мусульмани, котрі помирали на дорозі до Мекки, вважали себе такими, що віднайшли сенс. А згадаймо розп'яття у Філіпінах. Ніхто ж людей не примушував помирати, а вони помирали. Чому?

Варто звернутися до життя Ісуса Христа. Згадаймо муки Господа на хресті і кінцеве воскресіння. Люди кажуть: «Бог віддав своє життя, щоб спасти світ.» Не так все просто, як здається, бо скільки таких безневинних смертей було, а світ ще більш грішний і не видно того спасіння. Господь показав своєю смертю, у чому сенс буття, тобто: коли всі свої діла принести на вівтар єдиної заповітної мети, тоді можна пізнати істину. Чому жертовність і страждання, а не щось інше?

Візьмемо приклад безтурботного життя: є автомобіль, прекрасна сім'я, чудові діти, ніщо не хвилює, а тут раптом стається якась біда. Засобів для боротьби просто немає, тому що людина не знає навіть, що таке горе. Десь вона чула про це від сусідів, але сама ще з тим не стикалась. Тому саме життєві негаразди, потрясіння є ліками від непоправного. Статистика свідчить, що 70% людей, які жили щасливо, без негараздів, завершували життя самогубством. Чому?

Не було біди – того фактору, який постійно ставить запитання перед людиною, на які вона шукає відповіді. Не життя ставить запитання, а горе і нещастя. Існує така точка зору, що усі люди є вибраними, отже, всі вони уже приречені на страждання і повинні нести свій хрест. Чому нести, а не володіти ним, чому страждати, а не насолоджуватись стражданням? Ми самі накликаємо страх, інколи й смерть і кажемо: «Яке страждання!» Це яскравий натяк на розрахунок, розп'яття на Філіпінах є тому прикладом. В.Франкл говорить: «Справжня жертва з'являється тільки там, де існує ризик того, що така жертва може бути неоціненою і зайвою.» Неоціненою вона і буде в просторі матеріальному, але не в ідеальному. Страждаючи, ми переможно ведемо боротьбу з тим, що викликало наші страждання. Отже, біда ставить запитання, вона і відповідає, ми лише є засобами відповіді. Дуже важливо, щоб людина була варта своєї жертви. А це станеться тоді, коли жертва буде виправданою. Прикладами таких жертв були:

В.Стус, Джордано Бруно, О.Гірняк та інші. Усі вони жили не для себе, а для того, щоб їхні думки прийняло людство. А думки ті були геніальні, тому й залишились жити. Чому ж вони померли?

У людині існує матеріальне і духовне. Коли вона зможе підняти духовне вище, то наполовину знайде сенс, бо тягар матеріального все ж буде відчутний, а коли духовне поглине матеріальне, тоді суб'єктивний і об'єктивний сенси зіллються в одне ціле. Людина має право обирати і одне, і інше, але повинна знати, що лише душа- вічна. Коли вона увічнить духовне ще за життя(пожертвує собою), то буде підготовленою до себе самої уже в іншому просторі, бо можливе входження в інше тіло. Це зовсім не казка, якщо згадати психічно хворих людей. Два протилежні тіла злились в одне—от вам і психоз.

Дуже часто людина бачить не ту жертву, що потрібно, тому й губить і душу, і тіло ще за життя. Прикладом є самогубства, надмірна віра в долю. Доля дана людині, але це не є щось стале і незмінне, а лише постійне. Зі зміною людини змінюється і доля, ми можемо володіти нею, але не керувати. Так як маляр з невеликих мазків будує картину, так і людина шліфує долю, тому важливо ні недошліфувати, ні перешліфувати. Імперія інків сприйняла долю як дарунок, тому й загинула передчасно.

Життя людей, котрі страждають, є виправданим. Можна натрапити на заперечення себе самого: Ісус показав сенс життя, а хіба не було цього сенсу до його приходу? Звичайно, він був, і знову ж таки – у стражданні, проте люди не усвідомлювали, для чого страждати. Ісус дав їм пояснення страждання. Ще один цікавий факт: до приходу Христа люди спізнали найбільшу кількість хвороб, які приносили страждання. Це не є дивним, адже біль лікує, дає можливість відчути увагу до себе, надає сенс життю. І правий Тіт Лівій, котрий казав: «Люди найбільш схильні до болю, ніж до насолоди.» Це закладено в самій дюдині, а коли ще насолода швидкоплинна, то біль є антибіотиком їй, що показує вихід із замкненого кола. Що мається на увазі?

Кожна людина має свій суб'єктивний час, що не є співвідносним з часом об'єктивним. Щоб якось наблизитись до пізнання, яке дано всім, отже- до об'єктивності, вона змушена розірвати своє суб'єктивне коло, тому й шукає страждання, яке і є засобом самореалізації. Запитайте вбивцю, чому він забрав життя в людини, він відповість:»щоб показати людині мету страждання.» Ви скажете, що це хибна думка, навіщо захищати вбивцю. Я його не захищаю,а лише опираюсь на факти: проводили неодноразові опитування у людей, що вчинили надзвичайно важкі злочини, більшість з них відповіла: «щоб вони відчували те, що я відчував». Саме тому страждання ми повинні усвідомлювати як даність.

«Досконалим є тільки горе»,- говорить О.Голдсміт, а ключем до цієї досконалості і є жертовність. Сенс життя у жертовності- виправданій і небайдужій. Коли ми збагнемо цю істину, то і наблизимось до відповіді на запитання: у чому сенс життя?

ЛІТЕРАТУРА

1.Франкл В. Человек в поисках смысла .- М., 1990.- с.263
2. Швейцер А. Благоговение перед жизнью.- М., 1992.- с.161

Коник У.
наук. керівник – доц. Струганець Л.В.

СПЕЦИФІКА НЕОЛОГІЗАЦІЇ ТЕЗАУРУСА

Одним із найважливіших джерел розвитку словникового складу мови є номінативна діяльність її носіїв. Під номінативною діяльністю розуміють створення слів для позначення нових явищ дійсності – предметів, процесів, абстрактних понять. Потреба у нових словах зумовлюється насамперед позамовними чинниками, зокрема змінами у соціумі, розвитком науки і техніки, духовної культури тощо.

Установити і закріпити нашу мову навіки, звичайно, неможливо. В цьому випадку вона не могла б виконувати головного свого призначення – відображати світ, який постійно змінюється. Трансформації у лінгвосоціумі відбиваються у лексичній системі.

За спостереженнями французьких лінгвістів, сучасна розвинена мова щороку оновлює лексику щонайменше на 5% [2, 177]. Тому в ряді країн учені постійно працюють над виявленням, аналізом і фіксацією лексичних та семантичних інновацій. Результатом таких досліджень є словники нових слів і значень, додатки до наявних мовних словників, різноманітні лексикографічні матеріали.

У нашій країні досліджували лексичні інновації такі вчені, як І.Огієнко, Л.А.Булаховський, А.А.Москаленко, П.П.Доценко, А.А.Лисиченко, М.П.Кочерган, К.Ленець, О.Стишов, Д.Мазурик. Українське мовознавство має певні традиції у фіксуванні та опрацюванні лексичних інновацій. На сучасному етапі розвитку неології є доконечна потреба систематизувати розрізнені дослідження, а також проводити постійні спостереження за виникненням і функціонуванням нових слів.

Необхідно наголосити, що статус неологізмів відповідні слова зберігають до того часу, поки вони не стають узуальними, тобто загальновживаними, властивими усному і писемному мовленню якнайширших кіл носіїв літературної мови. Таке якісне перетворення лексичних новотворів – звичайне явище у розвитку лексичного складу української мови. Наприклад, не так давно слова телевізор, магнітофон, холодильник були неологізмами, а тепер стали загальновживаними.

У 90-х роках XX ст. загальновживана лексика української мови поповнилася численними інноваціями, що репрезентують різні сфери життєдіяльності соціуму:

– номенами нових механізмів та приладів: автовідповідач, автоекспрес, автомасажер, відеогра, відеоплеєр, відеоприставка, драйвер, дисплей, модем, монітор, мережа, мікрокомп'ютер, мікропроцесор, комп'ютер, ксерокс, ксерокопія, комп'ютерна мережа, кондиціонер, банкомат, жалюзі, ноутбук, сканер, субноутбук, сідіплеєр, стереокінокамера, стереосистема. Наприклад, розглянемо семантизацію слова ноутбук. Це портативний мікрокомп'ютер, зовнішні та внутрішні пристрої якого виконані в одному корпусі, звичайно у вигляді чемоданчика вагою від 2 до 5 кг. Ця лексема активно функціонує в засобах масової інформації: «Естонські міністри змінюють портфелі на ноутбуки» [1, 3];

– явищ політичного життя: електорат, істеблішмент, імпічмент, інавгурація, спікер;

– явищ суспільного життя: інтернет – всесвітня асоціація комп'ютерних мереж; імідж – рекламний, представницький образ кого-небудь; а також номени кілер, корпорація, відеопіратство, рейтинг, комп'ютеризація, комп'ютерний вірус, медитація, нелегальщина, субсидія, сервіскарта, теледебати, теракт, офшор, ноу-хау;

– професій: іміджмейкер – спеціаліст із питань створення іміджу державного діяча, публічного політика, громадського діяча і т. ін.; стиліст – спеціаліст, що розробляє новий стиль в одязі, зачісках, дизайні меблів, автомобілів, інтер'єрів приміщень; шоу-мен – організатор, ведучий чи активний учасник шоу;

– видів спорту: віндсерфінг – ковзання по воді на пінопластовій або пластмасовій дошці з трикутним вітрилом на рухливій щоглі, якими стоячи управляє людина; серфінг – вид водного спорту; кікбоксинг – вид спорту, що поєднує техніку та правила боксу з прийомами східних єдиноборств; реслінг – різновид боротьби, що використовує всі прийоми класичної та вільної боротьби, дзюдо: фактично – боротьба без правил; скейтборд – вид спорту, який полягає у катанні стоячи на спеціальній дощечці на роликах; шейпінг – фізичні вправи для жінок на тренажерах;

– явищ популярної музики: фолк-група – група, що виконує народні мелодії в естрадній обробці; хард-рок – стиль рок-музики, що відрізняється композиціями з частим ритмом, високим звучанням електрогітар, вокалом на межі голосових можливостей; чарт – список найбільш популярних музичних груп, виконавців, що складається на основі результатів продажу їх альбомів, дисків, а також номени біт-музика, біт-група, джаз-рок, кантрі, відеокліп, відеоролик, компакт-диск, компакт-касета, рок-опера, реп, шоу, шоу-бізнес, шоумен, фолк-група, хард-рок, хіт, хіт-парад, чарт, супер-зірка, техно, техно-група, топ-хіт, рейв, сейшен та ін.

Слід виокремити й інший вид неологізмів – авторські. Часто вони утворюються письменниками з певною стилістичною метою і вживаються у ролі художнього засібу. Переважно такі лексеми не стають загальновживаними. У поезіях Ліни Костенко зустрічаються такі неологізми, як «велемовний світ», «левино-жовті береги», «золотаве звечоріння», «дзвенить ручаїв стрімголова малеча», «пензлі боговгодні»; у Миколи Вінграновського – «…твоє чоло двадцятивесне», «нас приглядав вирлатий час», «червоні маки ніччю поночіли», «…і тихотихими губами», «не руш мене, я сам самую»; Івана Драча – «моє пагілля», «заряхтіли радо», «чи, може, я сню?», «тільки у снах злітатиме дядько Зінько в хмаров'я…». Такі індивідуальні авторські неологізми ще називаються оказіональними (від лат. occasionalis – випадковий).

Серед неологізмів є багато слів іншомовного походження. Запозичення іншомовних слів – наслідок географічних, економічних, наукових та інших зв'язків між народами. Слова іншомовного походження є одним із шляхів збагачення лексичного складу кожної мови. У різних мовах співвідношення питомих і запозичених слів не однакове: в одних їх більше, в інших ме-

нше, що пояснюється багатьма чинниками. В українській мові, за підрахунками лінгвістів, чужомовні слова становлять приблизно 10 відсотків. Наша мова підпорядковує запозичення своїм фонетичним та граматичним законам, часто виробляє до них синоніми з власного лексичного матеріалу (пор. алфавіт – абетка, пейзаж – краєвид, фон – тло) і не боїться втратити оригінальності та неповторності від уживання певної кількості чужих слів. Проте запозичення потрібні лише тоді, коли мова не має власного номена для якогось поняття.

З уживанням чужих слів без міри дедалі частіше маємо справу на сторінках преси, в телей радіопередачах. На відміну від багатьох цивілізованих країн, де слово може стати надбанням літературної мови тільки після дозволу академічної мовознавчої установи, у нас будь-хто може вживати що завгодно і де завгодно. Замість того, щоб пошукати відповідного слова у далеко не бідній із лексичного погляду рідній мові або надати відомій лексемі нового значення, семантично розширити її, люди бездумно тягнуть чуже. І вже замість збут, організація збуту всюди чуємо й читаємо маркетинг (англ. marketing), замість вкладання (капіталу) – інвестиції (лат. investio), замість управління – менеджмент (англ. management), замість керівник – менеджер (англ. manager), замість зв'язки з громадськістю – транскрибований англійський вислів паблік рилейшнз…

Ініціатори «збагачення» нашої мови іноді не зважають на її закони, зокрема правописні. Уводячи непотрібне англійське sammit (верхівка, верх) замість усталеного дипломатичного вислову зустріч на найвищому рівні, зустріч верхівки, забувають, що в українській мові подвоєння приголосних у словах іншомовного походження, як правило, не зберігається, і пишуть самміт замість саміт.

Морфологічний спосіб словотворення є найпродуктивнішим у процесі вживлення запозичень у систему української мови. Велика кількість похідних утворюється від запозичених іменників: офшор – офшорний; бартер – бартерний; брокер – брокерський; демпінг – демпінговий; імідж – іміджевий; кліпмейкер – кліпмейкерський; менеджер – менеджерський; моніторинг – моніторинговий; рейтинг – рейтинговий; файл – файловий.

Творення нових лексем на основі запозиченої лексики є досить активним: комп'ютер – комп'ютерний (клас) – комп'ютеризувати – комп'ютеризація; спонсор – спонсорський – спонсорувати – спонсорство.

Розширення словотвірних рядів відбувається шляхом суфіксального чи префіксально-суфіксального способів творення дієслів, суфіксального способу творення віддієслівних іменників, основоскладання. У процесі творення дієслів продуктивним є суфікс -ува- та ін.: деполітизувати, реструктуризувати, маклерувати, медитувати, спонсорувати.

Отже, «здатність мови збагачувати свій словниковий склад свідчить про її динамічний характер» [2, 177]. Лексика української мови найшвидше реагує на зовнішні, позамовні фактори і відображає всі процеси, що властиві мовному розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вільне життя. – 2002. – № 6. – С.3.
2. Мазурик Д. Сучасні тенденції в оновленні лексики української літературної мови // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – Львів, 2000. – Вип. 29. – С. 177–182.

Задорожна О.
наук. керівник – доц. Струганець Л.В.

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ ЧАСУ У ТВОРЧОСТІ Д. ПАВЛИЧКА

Кожна епоха віддзеркалюється у словесності. Наскільки чітким є це художнє відображення, передане лінгвальними засобами, під яким кутом заломлюється потужний промінь мовотворчості, йдучи від серця письменника до серця читача, з якою швидкістю струменить духовна енергетика, залежить від особистості митця, його таланту, кришталевості почуттів і багатства відчуттів, філігранності володіння словом.

Поет самобутнього творчого дару, митець широких інтересів, Д. Павличко належить до когорти найкращих представників своєї доби. Його поетичний доробок чітко відбиває пульсуючий ритм двадцятого століття. Художньо осмислюючи філософські проблеми буття, письменник охоче звертається і до самої категорії часу.

У творчості Д. Павличка номени часу набувають різних лексико-семантичних відтінків. Наприклад, час у поета має матеріально-абстрактне значення. Тут століття будують, весна нахиляється, жнива роздзвоняться, ніч гойдається… Часто Д. Павличко послуговується назвами

пір року та частин доби. Вони персоніфікуються, але за своєю суттю залишаються абстрактними:

Ніч гойдається, мов дим,
Мерехтить зоря в блакиті,
Мохом тиші золотим
Кам'яні шляхи накриті.

Або ж:

Ходить із іншим
Осінь до гаю.
Я ж із розлуки
Гину-всихаю.

У поетичному мовленні активно функціонують лексеми: надвечір´я, провесінь, світанок, роки, літа, віки, переджнив´я, епоха та інші, притаманні лише українській мові слова:

Як гарував я, як робив я,
На побігеньках був у слуг:
Від осені до переджнив´я
І знов до сніжних завірюх.

Д . Павличко усвідомлює, що час вносить свої корективи в історію та долі людей. Тому у нього час в дії:

Там, де Лаври золота кантата
Височіє в гомоні століть,
Мати невідомого солдата
Мовчки над могилою стоїть.

Глибоко зрозуміти поезію Д. Павличка може лише людина, яка досконало знає культуру та історію України:

Ще пам´ятає Львів, ще згадує Острог
Друкарні першої таблиці та верстати.
Там Федоров іде з «Апостолом», як бог,
Там починає від книжок світати.

Лексико-семантичне поле часу в творчому доробку Д. Павличка складається із ядра і периферії. Саме ядро можемо поділити на мікрополя:

1) мікрополе на позначення великих проміжків часу (вічність, епоха, століття, віки, роки, літа);
2) мікрополе невеликих часових інтервалів (мить, секунда, година, хвилина, день, доба);
3) мікрополе днів тижня (середа, п'ятниця, вівторок, неділя);
4) мікрополе номінативів пір року (зима, весна, літо, осінь, провесінь, бабине літо);
5) мікрополе календарних місяців (квітень, червень, травень);
6) мікрополе назв частин доби (день, вечір, світанок, ніч, обід, полудень, північ).

Периферійну зону цього лексико-семантичного поля утворюють слова з архісемою часу, які є менш вживаними. До периферії належать номени вчора, сьогодні, давній, ніколи, завтра, давно, пізно та ін. Переважно такі слова вживаються з прямим лексичним значенням:

Злітають із прадавніх рушників,
На щастя звінчаних, червоні птиці.

На прикладі мови творів Павличка ми можемо спостерігати, як часова ознака формулюється за допомогою різних граматичних категорій. Наприклад, від іменника століття твориться прикметник столітній. Такі прикметники у контексті виступають епітетами: столітній дуб, століття колотнеча.

Д. Павличко послуговується номенами часу різної частиномовної належності:
іменниками (день, осінь, ранок, століття, зима, вечір, епоха, четвер, березень);
прикметниками (ранковий, вечоровий, зимовий, давній, столітній, світанковий);
дієсловами (весніти, зимувати, пам'ятати, ночувати, жнивувати, світати);
прислівниками (напровесні, щомить, завжди, колись, щотижня, завтра, вчора, давно);
числівниками (сорок п'ятий, тридцять дев´ятий, вісімдесят шостий та ін.).

Із цих груп кількісно найбільшою є група іменників. Також тут простежується процес нагромадження однокореневих слів, які відносяться до різних частин мови: зима, зимовий, зимувати, взимку.

Зимовий день стоїть, як білий віл,
І лоскотно мені обличчя лиже…

Слід звернути увагу на те, як саме автор використовує темпоральні лексеми у текстах своїх творів. На основі дослідження встановили, що зв´язок номенів часу та інших слів у реченні можна зобразити за допомогою таких моделей:

1) номен часу + іменник (роки-блискавиці, гомін століть, крик часу, сивина віків);

2) номен часу + прикметник (шалений вечір, щаслива мить, молода весна, травневий день);

3) номен часу + дієслово (минають літа, день розтанув, ніч залебеділа, весна прийшла);

4) номен часу + прислівник (швидко вечоріло, тяжко зимували, жнивували довго);

5) номен часу + числівник (сорок літ назад, дев'яте травня);

6) номен часу + займенник (ніякий день, той час, моя весна, ця година, наше літо).

Ці моделі досить часто вживаються у мові творів поета. Проте найбільш вживаними є конструкції «номен часу + іменник», та «номен часу + прикметник». Вживання таких синтаксичних поєднань дозволяє зробити мову творів багатою, розмаїтою і змістовною.

Номени часу у мовотворчості Д. Павличка вживаються з прямим і переносним значенням, творять різні граматичні конструкції, виступають різноманітними частинами мови. Це пояснюється великими стилістичними можливостями темпоральної лексики. Завдяки майстерному застосуванню номенів часу золоті зливки емоційного авторського слова виблискують у всій своїй красі, збуджують конкретно-чуттєву образну уяву.

ЛІТЕРАТУРА

1. Павличко Д. Твори. – Т. 1 - 3. - Київ: Дніпро, 1989.

Гринчак С.
наук. керівник – доц. Вільчинська Т.П.

ОЦІННІ НАЗВИ В ГОВІРЦІ СЕЛА

Про говірки, їх особливості, специфічні ознаки, відмінності тощо написані численні статті та монографії. Але поки що немає робіт, в яких аналізувалися чи досліджувалися б особливості оцінних назв у говірках.

Тому об`єктом дослідження нашої роботи стала лексика, пов»язана з людиною, а саме – назви осіб залежно від статі, віку, стану; номени, які характеризують зовнішній вигляд людини, її фізичний і психічний стан, поведінку, ставлення до праці тощо. Ці семантичні мікропарадигми часто розглядаються як компоненти оцінної лексики.

Дослідження проводилось на матеріалі говірки с.Кудринець Борщівського району Тернопільської області.Цей говір є гілкою наддністрянської говірки, що належить до волинсько-подільської групи південно-західного діалекту. Особливість його полягає в тому, що говірка с.Кудринець є перехідною. Розміщення населеного пункту в усті р.Збруч на межі Тернопільської, Чернівецької, Хмельницької областей зумовило значний вплив на формування мовних особливостей, зокрема, на характер оцінної лексики. Тут сформувався своєрідний мовний осередок із рядом специфічних ознак, запозичених із подільської та буковинської говірок.

Предметом дослідження стали оцінні назви осіб, виражені іменниками, наприклад: нудар, непосидько, потерча, сплюх, опецьок, ковбель, бебехач, кабанюра, гайнук, алкаш, могар та ін.Вагому частину у зібраному матеріалі становлять також субстантивовані прикметники такі, як: витребенькуватий, іклистий, безголовий, заторможений, рижий, прицуцкуватий, паршивий та ін.

Уся оцінна лексика поділяється на нейтральну (модальнооцінну), позитивно забарвлену (меліоративну) та негативно забарвлену (пейоративну)(5,12).

Майже до всіх позитивно і негативнооцінних слів в українській мові існують стилістично нейтральні відповідники. Напр.: неакуратний – оферма, одоробло, задрипанець, забрьоха, зогиджений, зашмірана; маленький – кордупель, куцяк, мерша, пуцвіріньок, пундик; зубатий – кланцастий, кливата, іклистий, щербатий, ящур.

Нульова оцінка виражає «байдуже» ставлення носіїв мови до ознак референта, входить в якості семантичного компонента в структуру значення слів, які містять норму якоїсь ознаки, і є фоном, відносно якого сприймаються оцінні відхилення у той чи інший бік, а також служить для мовців своєрідним сигналом для використання цих слів у певних комунікативних ситуаціях (6,38).

Проте майже кожне слово незалежно від лексичного значення, що його характеризує, може у відповідному контексті ставати позитивно чи негативно маркованим.

Як виявилось, більшість експресивної лексики в говірці має емоційно-оцінне забарвлення негативного плану.

Відтінки емоційно-експресивного забарвлення надзвичайно різноманітні, що обумовлено тим чи іншим ставленням до названої ознаки. Відомі такі відтінки негативнооцінного значення, як: іронічний, несхвальний, зневажливий, фамільярний, вульгарний, лайливий та ін. Крім того, негативнооцінна лексика розрізняється за ступенем інтенсивності вираження негативної оцінки (від мінімального до максимального) [6, 38]. Так, до негативнооцінної лексики належать: жартівливі слова, спрямовані на висміювання певних рис вдачі людини. У говірці до них належать, напр., лексеми, що характеризують людину, яка багато говорить (балаболка, пашталяка, бомко, галда, тринда, цокотуха, базікало та ін.); іронічні слова вживаються з метою кепкування, глузування. До них належать слова, що характеризують людину за видом діяльності (писака, ходака, рубака, швендя, зубрилка, позивака, заучка та ін.), або назви відчайдушної, неслухняної особи (шибеник, шибайголова, заводіяка, розбишака, баламут, бестія, вар`ят, урвитель, лайдак та ін.). Фамільярні слова виражають надмірну невимушеність, відсутність належного такту і т. ін., напр.: братва, хлопака, пахолок (підліток), посім`янин (член сім`ї), манькурт (лівша), стиляга та ін. Зневажливі слова вказують на неповагу, презирство мовця до оцінюваної ним людини. Напр., людину з низькими розумовими здібностями називають: тупий, тугодум, дубина, штурпак, штунда, балда, балбес, лобуряка, валєт, вомбат, заточка, запара та ін., людину, що не вміє тримати язик за зубами іменують: плескачка, тарахкало, хвеська, ляпало, гавата тощо; на товсту людину говорять: тельбухач, пузач, гелевата, капшук, груба, жирна та ін.; тоді як на дуже худу кажуть: чахлик, тичка, миршавий, зашкарублий, ветхлий, затхлий, кощій, пощерблений, шкаредний тощо. Лайливі слова вживаються з метою образити людину. Сюди належать лексеми на позначення дурної, тупої людини: дурак, ідіот, йолоп, макогон, придурок, мішігін, хрєн, дибіл, кретин, мудак та ін. або назви людини фізично і розумово відсталої: бейла, бовдур, прибацаний, бидло, мурло, гнида, цьмуньчік, доробло, штельма тощо. Вульгарні слова виражають грубе, непристойне ставлення і вживаються у обмеженому колі співрозмовників. Напр.: виплодок, стерва, сволоч, лярва, залупа, бездюх, падло, гад, слудва, потолоч та ін. Нерідко вони характеризуються також лайливим відтінком.

Характер забарвлення може змінюватися залежно від контексту і мовної ситуації, крім того усі слова і відтінки сприймаються кожною людиною індивідуально і тому визначаються у порівнянні, зіставленні. Незначну частину емоційно-експресивної лексики становлять позитивнооцінні слова. Напр., лексеми, що характеризують вродливу людину: файний, ловкий, краля, галунка, антик; слова на позначення юнака, «першого хлопця на селі» (нерідко з жартівливим чи іронічним відтінком): каваляр, дженджик, джигіт, дзендзорик та ін.; назви, що виражають повагу до людини і вказують на її позитивні якості: газда, добряга, чепурун тощо.

До складу позитивно забарвленої лексики входять зменшувально-пестливі слова, які передають ніжність з легким відтінком доброзичливої іронії: замазурка, змерзлюшка, голопузько, пирканосик, пустунчик, нюньчик, кузька, мазунчик, пестунчик, лепотунчик, цьомчик, манюня, соня, тощо; більшість із них уживається переважно у звертанні до дітей: сюсітко, сюпусік, сюсінька, пусітко, лапочка, котик, мацьоняі і т.п.

За генетичними ознаками,тобто враховуючи їх походження й історичний розвиток, Ф.Т.Жилко поділяє оцінні назви на два типи:давні(старожитні) і новостворені[3;6-7].

Давні назви виникли і функціонують на даній території ще з часів заселення. Вони і зараз побутують, хоча деякі з них вийшли з ужитку через зникнення предметів чи ознак,які ними позначалися, або в результаті легшими щодо вимови лексемами. Наприклад, бодіка (дядько), вунцворт (загарбник), бенькард (дитина без батька), анцихрист (жорстокий), вудлик (сирота), віт (начальник), гунцворт (собачий син), лугарик (розбійник), вишкірок (зубатий), думний (гордий) та ін.

Новостворені діалектизми з’явилися порівняно недавно і продовжують утворюватись, але не всі з них приживаються. Деякі новостворені назви функціонують на обмеженій території чи серед окремих представників. Напр.: лола, красопета (горда дівчина), нахал, нюхало, тунда, чмурік, свинтус (дурень), хмурич (незадоволений), хандра (надоїдливий) та ін. Помічено, що давні діалектизми вживаються переважно людьми старшого покоління, напр., на позначення людини, здатної на різні витівки: фігляр, фігар, гидзель, фицель, гицель, штукар та ін., тоді як новостворені побутують здебільшого у мовленні молоді. Напр.: лох, нендза, кобіта, оранжіва (безтурботна), чувак, нарік, крендель, накоренок, кинт, бароха, пацик і т. д. Інколи значення но-

сіями перекручуються, у результаті чого видозмінюються. Так виникли назви на позначення недоладної чи неакуратної особи: підстрелена, підчмихана, підтьопана, підкасана, підточена, обчимхана та ін., нерідко з метою вираження зневажливого ставлення до неї: зацямкана, забицяна, занюхана, зацмокана, задзьобана, обригана та ін.

Необхідність дослідження оцінної лексики на матеріалі говірки зумовлене тим, що усне побутове мовлення є спорадичним і слабо внормованим. Тому зрозуміло, що оцінна лексика є неординарною і має ряд особливостей. Адже між носіями діалекту існують відмінності у мовленні, зумовлені неоднаковим рівнем їхньої освіти, загальної культури, родом занять тощо. Не останню роль відіграє і те, що літературна мова не завжди може дозволити собі деякі жаргонні та інші «низькі» іностильові елементи.

ЛІТЕРАТУРА

1.Бойко Н. Експресивна лексика та її лексикографічна інтерпретація//Дивослово.-2000.-№7.
2.Вільчинська Т. Про особливості вживання лайливої лексики у сучасній українській мові//Питання філології.-Вип.1.-Тернопіль,1997.
3.Жилко Ф. Нариси з діалектології української мови.-К.,1966.
4.Пономарів О. Стилістика сучасної української мови.-К.,1993.
5.Солганик Г. Лексика газеты.-М.,1981.
6.Хидекель С., Кошель Г. Оценочный компонент лексического значения слова//Иностранные языки в школе.-1981.-№4.
7.ЧабаненкоВ.Експресивні інферентні елементи в лексиці українських діалектів//XV республіканська діалектна нарада.-Житомир,1983.

Гринчак С.
наук. керівник – доц. Вільчинська Т.П.

ТЕНДЕНЦІЇ НОРМАТИВНОГО ВЖИВАННЯ НЕГАТИВНО-ОЦІННИХ НАЗВ ОСІБ У РОМАНІ О.ЗАБУЖКО «ПОЛЬОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ З УКРАЇНСЬКОГО СЕКСУ»

Становлення Оксани Забужко припало на час руйнування тоталітаризму з його етикою словесної псевдореальності та нехтуванням соціальної диференціації мови. На той час неприродно чиста, «фільтрована» мова більшості українських творів радянського періоду набила оскому багатьом поколінням читачів. Реакцією на роки мовного пуризму і жорстокої цензури був своєрідний «вибух» ненормативної лексики в новітній українській літературі. Таким «вибухом» став і роман О.Забужко «Польові дослідження з українського сексу».

Нормативність є одним із основних аспектів проблеми культури мовлення, що полягає передусім у вивченні об’єктивних мовних норм на різних рівнях з метою активного їх впливу на мовців.

Проблемам нормативності присвячено чимало наукових розвідок відомих мовознавців таких, як: А.Коваль, Н.Бабич, В.Русанівський, М.Пилинський, Л.Ставицька та ін. Вчені звертаються до різних мовних норм, проте здебільшого перевагу віддають лексичним, зумовлених особливостями лексичного рівня мови, специфікою якого є зв’язок з позамовною дійсністю. Адже, як зауважує Д.Шмельов, «лексика являє собою незамкнуту систему, єдину сферу мови, яка відкрита для різноманітних індивідуальних і оказіональних утворень» [10;20].

Об’єктом наших зацікавлень стала проблема нормативного вживання оцінних назв осіб на зразок байстрюк, звірюка, егоїстка, відьма, дівка, хіппі та ін. у романі О.Забужко «Польові дослідження…»

Своє завдання О.Забужко вбачала в тому, щоб відобразити «справжнє», на її думку, мовлення, писати так, як говорять, а не так, як мають говорити. Через це в її романі використано чимало жаргонізмів і навіть нецензурних слів, багато з яких і є різними оцінними назвами людей.

Актуальність даного повідомлення зумовлена значною мірою і тим, що оцінність залишається однією з найменш вивчених мовних категорій. «Щодо оцінних слів, – як зауважує А.В.Калінін, – то вони цікаві не тільки тим, що вони, крім вказівки на якийсь предмет, дію, явище містять оцінку цього предмета, явища, дії з погляду того, хто говорить»[6;39]. Сказане стосується і оцінних назв осіб.

У ході дослідження виявлено понад 150 подібних найменувань, виражених іменниками, рідше субстантивованими прикметниками. Більшість із них реалізується через окремі лексеми,

наприклад: дівуля, чувіха, котик, золотко (як знижені у стосунку до людини), глупа, чумний; деякі – через цілі вирази з метою досягнення додаткової експресії, емоційності, образності, напр.: нарцисична егоїстка, аристократка забацана, розперетака сука, розвереджений тлум, забембаний психований український геній та ін.

Досліджувані одиниці здебільшого властиві розмовному мовленню, відповідно й в словниках позначаються ремаркою розмовне. Подібні лексеми характеризуються помітною вільністю, невимушеністю порівняно з нейтральними. Вживання багатьох із них у романі можна вважати виправданим, напр.: братчик, класна баба, чолов'яга, безстидниця, дівка, суперхлопчище, янгол-секретар, сержанти-хохли та ін.

Так, з метою висміювання окремих рис поведінки людини письменниця використовує жартівливі слова та вирази. Наприклад: малишка, промокашка, дівонька, хлопчисько, археологиня горепашна, оскаженіло ревні служаки, бистроокі жучкуваті бізнесовці, дитя відрадненської комунальної хрущовки, здоровий самець, причепа-емігрантисько та ін. (…Могутній тваринний заклик його тіла зів'яв, скрутився, став швидко-швидко вичахати, поруч мене сидів звичайний собі причепа-емігрантисько…[5;20]).

За допомогою іронічних слів та виразів авторка незлостиво кепкує, глузує зі своїх героїв. До таких лексем належать: дурочка, дикобразик, натоптуваний самоук, хирляве дівча, невилюблена жінка, пом'яті лицями чоловіки, ягничка-офірна, кукла на шнурку, бідна дурка та ін. (…Як можна бути такою сліпою, бідна дурко? [5;114]).

Нерідко такі слова містять у своєму складі суфікси зменшеності, напр.: дівонька, хлопчик маленький, котик, чоловічок, розумничок тощо (…Ах розумничок, просік, на перших-таки кроках: шлях, який вона йому відкривала, обіцяє-самотність…[5;102]).

Подібні приклади засвідчують важливе значення контексту, оскільки поза ним лексеми могли б характеризуватися позитивнооцінним значенням.

Презирство, неповагу до людини Забужко виражає словами, оцінними виразами зневажливого характеру. Наприклад: цинічка, лотра, нічвида, шкіц, торбешники, психопат, мегера, храмова проститутка, аутичний маньяк, найзлобніші бабери, шафа двометрова, котяра з сивим «йоржиком» і шельмівським зеленооким прижмуром тощо.

(…В рабстві народ вироджується, – …молодики з дебільним сміхом і вовчим прикусом, що пруть напролом, не розбирають дороги (не відступишся -– зіб'ють з ніг і не завважать), і дівулі з грубо вималюваними поверх шкіри личинами (зчисть шмаровидло – і оголиться гладенька яйцеподібна поверхня, як на полотнах Де Кіріко) та стійкою аурою якоїсь липкуватої недомитості… [5;78]).

Крайню межу стилістичного зниження становлять слова лайливі, вульгарні. На думку більшості вчених, вони перебувають за межами літературної мови і можуть використовуватися в художній літературі лише як характерологічний засіб образотворення.

У романі виявлено чимало вульгарно-лайливих слів та виразів, що виражають грубе, непристойне ставлення до особи. Ними О.Забужко не стільки подає інформацію про реалії, скільки висловлює своє ставлення до них, увиразнює характеристику певного персонажа; посилює вплив на читача; досягає сатиричного ефекту. Напр.: виблядок, падлюка, блядка, сволочні хлопи, аристократка забацана, ідіотка слинява, імпотент нещасний, забацана Ukrainian, блядські мужики, зашугана совкова дурепа, ідіотка та ін.(…А ти що, зовсім там від'їхала, ідіотко, подумаєш, трагедія – невдачно трахнулись… [5;91]).

Негативну схильність до лихослів'я можна пояснити насамперед впливом позамовних факторів. Так, воно може бути викликане щойно перенесеними важкими випробуваннями, бідним життям, браком освіти, загалом же пристрасть до лайок, їхнє використання не має під собою глибокого підгрунтя і виявляє лише невихованість, брак загальної культури і культури мовлення.

У Забужко за допомогою ненормативної лексики лірична героїня твору стирає межу між виявом пріоритету чоловічого начала та споконвічною жіночою «залежністю, закладеною в тіло, як бомба сповільненої дії… з потребою перетоплюватись на вогку, хляпаву глину, втовчену в поверхню землі… [5;18].

Заперечення мовного стандарту перш за все є особистісним виявом героїні, своєрідною рівноправністю з чоловіками, які лайливими словами демонструють свою статеву корпоративність, люблять блиснути слівцем, вразити нестандартністю мови та ін.

Помітну групу в межах оцінних назв осіб становлять жаргонізми, які здебільшого також виражають негативне ставлення до дійсності: ненависть, презирство, насмішку тощо, напр.: корєша, провінційний фраєр, пацан, чувак, кльова чувіха, мент, піжон дешевий та ін.

Це зумовлено тим, що О.Забужко через мовлення своєї героїні дає уявлення і про середовище, в якому вона перебуває, і про певні риси її вдачі. Наприклад: (А ти крута баба – вискочила ментам морду бити… З тобою можна в развєдку йти… [5;136]).

Такі лексеми, хоч іноді з стилістичною метою і вводяться до художнього твору, все ж перебувають поза межами літературної мови, і з ними потрібно вести рішучу боротьбу.

Жаргони О.Забужко, зокрема з яскраво вираженою вульгарною експресією, мають соціальний та національний підтекст. Переважна більшість згрубілої лексики в її романі російського походження. Письменниця пов'язує це з фобіями тоталітарного й колоніального суспільства, соціальною моделлю залежності України.

Чимало виявлено у творі оцінних номенів іншомовного або діалектного походження на зразок: кобіта, файна, нестатурно-гладкі кобіти, ашкеназі, націонал-мазохістка тощо…(Не судилось тобі, кобіто, хоч як не тріпайся… [5;16]).

Безперечно, що надмірне, не завжди вмотивоване вживання вульгарно-лайливих слів, жаргонізмів і т.ін. спровокувало те, що роман набув такої скандальності. Хвостова О. зауважує: «Недоладно вивчати в школі «Польові дослідження з ураїнського сексу» через їхню непотравність для «доброчьосних» учительських язичків і несформованих школярських голівок, бо як це так, щоби твори видатної української письменниці не вивчалися в школі, яка ж вона видатна, а коли вивчаються у школі, то мають бути вони пристойні, правильні, або на край, невизивними…» [9;3].

Хоча твердження О.Хвостової є справедливим і цілком незаперечним, не можна вважати його за негативну оцінку роману. «Польові дослідження…» сприйнятливі і цінні в іншому ракурсі. Цей роман є спробою повернути «конвертоване слово», намаганням наблизити літературу до читача, українського перш за все.

Коли не брати до уваги навколо літературні розмови про епатажність «Польових досліджень…», стає зрозумілим, що на наших очах твориться мистецтво, єдина непроминуща цінність якого – це втілена в переконливі образи неповторна людська душа.

І якщо «чисте мовлення», за Н.Бабич, – це таке, де немає не літературних елементів-вульгаризмів, діалектизмів, жаргонізмів, слів-паразитів і т.п., то у художньому стилі з метою досягнення правдивого змалювання зображуваних подій, створення реалістичних образів допускається їх вживання. Проте завжди треба пам'ятати, що надмірне захоплення негативно забарвленою лексикою шкідливе і до нього треба ставитись обережно.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабич Н. Основи культури мовлення. – Львів: Світ, 1990.
2. Баран Є. Тільки любов боронить од страху…//Березіль.-1996-№9-10.-С.184.
3. Бондаренко А. Українська еліта: патогенез самотності //Слово і час.-1998.-№11.-С.42-45.
4. Вільчинська Т., Бабій І. Тенденції нормативного вживання оцінної лексики //Мова і культура нації: Науковий збірник.-Тернопіль, 2001.-С.27-32.
5. Забужко О. Польові дослідження з українського сексу.-К.,1996.-142 с.
6. Калинин А. Слова – оценки // Книга о русском языке.-М.,1969.
7. Сорока В. Сленг у творах Ю.Андруховича та О.Забужко (Жаргон)//Українська мова та література.-1999.-№4.-С.3.
8. Ставицька Л. Проблема вивчення жаргонної лексики: Соціолінгвістичний аспект // Українська мова.-2001.-№1.-С.55-69.
9. Хвостова О. Про повість про казку… // Книжник.-2001.-№1.-С.3.
10. Шмелёв Д. Проблемы семантического анализа лексики.-М., 1973.

Рабчак Л.

наук. керівник – доц. Бабій І.М.

НОВОТВОРИ ПОЕЗІЇ О. ЗАБУЖКО

Художнє пізнання дійсності стимулює пошук нових мовно-поетичних засобів естетичного освоєння світу. Одним із важливих таких засобів є індивідуальне словотворення. Воно зумовлюється не стільки потребами мови як знакової системи, скільки потребами художньої творчості, потребами світобачення письменника.

Цікавими й оригінальними образами відзначається творчість відомої поетеси Оксани Забужко, однієї з найколоритніших постатей у сучасній літературі.

О.Забужко належить до тих авторів, чия мовотворчість характеризується незвичайністю, оригінальністю. З естетичною метою поетеса часто створює свої складні образи, авторські неологізми.

Причини виникнення індивідуальних неологізмів загалом відомі: це пошуки авторами найдосконалішої форми для вираження своїх думок, настроїв, почуттів, це потреба у більш виразних, експресивніших словах порівняно з канонічною лексикою, це прагнення до оновлення і поетизації мови, прагнення «відсвіжити» у багатьох випадках трафаретний і штампований вислів [1; 24]. Геніальний письменник, великий знавець мови і автор багатьох неологізмів М.Т.Рильський застерігав, що необхідно «розрізняти органічно виниклі, потрібні неологізми від неологізмів – брязкалець, виграшок, цяцьок».

Свіжа, багата на оригінальні образи поезія О. Забужко. Це досягається й завдяки великої кількості авторських новотворів. Наприклад, виражені словосполученнями: «Моє хворе століття, моє голомозе століття!», «А вони відлітають і довго ще буде палити голосів обезгорлених хриплий широкий надріз!», «І знов заплітаєм спочатку наше чадо єдине - розмову - в дві мишачохвості коси …». Саме ця конденсованість змісту дає змогу поетесі передавати складні оцінні моменти одного слова. Це абсолютно важливо для поетичної мови, яка підпорядковується вимогам розміру, рими тощо .

З категоріального погляду серед новотворів О.Забужко найбільше прикметників, зокрема складних: «Гульк – де і взявся дідок вухоослий, зморщеним личком так і сія …», «Пелюсткова шкіра і рот недитинно-владний …», «Я цілую вас в душі - в на-волю-відпущені душі», «…в навушко-голки-змружену бійницю сліпуча нитка неба прозира …» тощо .

Переважання прикметників цілком зрозуміле, адже саме прикметники найкраще здатні виражати оцінність, передавати складні ознаки і виступати в ролі виразних епітетів .

Значне місце у системі авторських новотворів займають іменники, зокрема складні: «Це - моя початкова школа віротерпіння, з якої я сама себе ладна відчислити за неуспішність», «І ночі злітали в розкроку рясним хвилепадом шовковим …».

Новотвори дієслівного характеру («Це осінь мене намовчала передсмертною зрілістю плоду, що от! - упаде …», «Люблю, коли ручкаються чоловіки !», «… й колобродять у крові, як віруси, хворі міста?», «Бо в яких таких розчинах не колошматило гени, як не дибилось море і не розтупалась твердь - ми у третім коліні на землю вертаємо …») в поетичному словнику О. Забужко представлені поодинокими прикладами . Це зумовлено специфікою дієслова як частини мови .

Рідко зустрічаються і прислівники: «У цьому домі жаско…», «Там дівчинка стягує брівки - вдивляєшся в неї жадливо …», «І хто б наваживсь насупроти …», «Таляра золотого в корчму відношу вмент…».

Крім класифікації новотворів за частиномовною приналежністю, серед неологізмів індивідуального творення визначають кілька різновидів :

- семантичні неологізми. Це переосмислення канонічних слів, уживання їх з новим значенням. На жаль, такий різновид слів майже не зустрічається в поезіях О. Забужко, що вміщені у збірці «Диригент останньої свічки» ;

- словотворчі неологізми, які, на відміну від семантичних, є явищем більш поширеним у поетичній творчості Оксани Стефанівни, - це слова, тотожні за значенням канонічним і утворені від тих самих коренів, але за допомогою інших афіксів або без них. Приклади словотворчих неологізмів: «Із вільглих кав'ярень, з досвітніх пустих авдиторій, у туфлях «лакерках» - на ледве зцукрований лід …», «Чи Котигорошком, чи Котиголовком - від когось кудись …», «…І крізь крупою просіяне світло - тепла цукеренька з духом бісквітним…», «І блякнуть усміхи, як потопельні перли…» тощо ;

- словотворчо-семантичні неологізми. Це абсолютно нові слова і за значенням, і за формою. Вони найчастіше творяться від коренів існуючих слів за поширеними в сучасній українській мові словотвірними моделями, але з використанням не лише вживаних, але й не відомих досі або ж нестандартних словотворчих афіксів. О.Забужко є автором таких словотворчо-семантичних неологізмів: «Поки місто метляє на вітрі циганським подолом, і ошматтям ходи, й голосів..», « Це - Хаос, він дедалі ближче: Розверзта в глиб ненатла хлань усе нових жадає нищень…», «О пощо мені, спиртній, такого тяжкого хреста?», «Накинеш тканку слів на скрипку…».

Стилістичне використання авторських неологізмів багатопланове, проте найчастіше вони вживаються з метою створення поетики і як засіб поетизації.

Індивідуальні словотвори нерідко так і лишаються в даному контексті, тому що існувати поза ним іколи не мають можливості, та здебільшого вони набувають значення загальновживаних в активному словнику нації.

Стилістична роль, що її виконують неологізми у художньому творі, тісно пов'язана із стилістичними особливостями та властивостями засобів українського словотвору, якими у словотворенні структурних одиниць свого словника користується автор.

Вищезазначені способи словотворення відіграють важливу роль у стилістичній структурі твору, а тому розглянемо їх ще з погляду функціонального вирішення.

Об'єднання двох слів в одне складне приводить до функціонування їх з експресивним забарвленням, якісне значення якого великою мірою залежить від майстерності поета. Поєднання в одному складному слові двох чи більше простих забезпечує не тільки принцип стислості й лаконічності мови, а й втілює в життя прагнення кожного митця - сприяє багатоплановому розкриттю художнього образу.

Складні прикметники, властиві художньому мовленню О. Забужко, позначають ознаку (якість) предмета чи суб'єкта за дією. Вони створюють ілюзію динамічності вияву ознаки і перетворюють текст на кольористичне тло, де відбувається внутрішньонапружена дія. Складні прикметники-неологізми вживаються насамперед для того, щоб передати сторони явищ та дій образно, по-новому, не тільки задля вираження міри вияву якості чи ознаки.

Експресивне забарвлення властиве також складним іменникам, що в поетичному арсеналі О . Забужко несуть у собі поширену номінацію суб'єкта. Подібні складні утворення використовуються майстром художнього слова з метою яскравого, виразного змалювання образів.

Префіксально-суфіксальний спосіб творення авторських неологізмів дає змогу досягти чіткості у називанні дії, виразності у змалюванні подій, а також бажаного емоційно-експресивного відтінку.

Влучно підібрана авторська прикметникова форма може забезпечити яскраву характеристику предмета, різний ступінь виразності ознаки й емоційне її забарвлення.

О. Забужко інколи звертається до дієслів-новотворів - слів, що відтворюють динаміку руху. Специфічні дієслівні форми введені поетесою в текст як засіб зображення подій, характеристик образів .

Отож, авторські неологізми відіграють важливу роль у мові художнього твору, а саме: робить текст яскравішим, оригінальнішим та стилістично виразнішим.

Мова поезій О. Забужко відзначається тією яскравістю, оригінальністю, сміливим втручанням в усталені форми. Поетеса часто вдається до індивідуального словотворення і робить це з тонким почуттям міри й такту, так, що новотвори допомагають розкрити задум поетеси як майстра художнього слова, авторської картини світу. В результаті цього смислова структура новотвору наповнюється в художньому тексті (і особливо - в поетичному тексті) авторським осмисленням дійсності, підпорядковується ідейно-художній спрямованості твору, вона часто збагачується різними переносними значеннями. Новотвори стають однією з важливих домінант художньої системи поета.

Авторське словотворення є важливою ознакою стилю Оксани Забужко. Для неї характерне тонке відчуття можливостей рідної мови, здатність видобувати із слова найглибинніше. Поштовхом до словотворення чи активізації певного кола слів у поетеси виступає ідейно-художній задум, якому вони підпорядковуються.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богуцька Г., Регушевський Є., Разумейко М. Авторські неологізми у творах Олеся Гончара // Культура слова: Міжвід. зб. – Вип. 51. – К.: Наук. думка, 1997. – С. 24–30.
2. Забужко О. Диригент останньої свічки. – К.: Дніпро, 1990. – 365 с.
3. Сологуб Н.М. Мовний портрет Яра Славутича. – Вінніпег: Укр. Вільна Академія Наук, 1999. – 150 с.

Іванків Х.

наук. керівник – асист. Ткачова Н.В.

ОСОБЛИВОСТІ ХУДОЖНЬОГО СТИЛЮ ЛЕОПОЛЬДА СТАФФА

Леопольд Стафф—поет, драматург, перекладач; митець трьох літературних епох: Молодої Польщі, міжвоєнного двадцятиліття і літератури після II світової війни. Саме тому називають його поетом трьох поколінь. Поезії Стаффа періоду Молодої Польщі містяться у 8-ми томах ліричних творів: «Сни про могутність» (1901), «День душі»(1903), «Небесним птахам» (1905), «Квітуча гілка» (1908), «Усмішки годин» (1910), «В тіні меча» (1911), «Лебідь і ліра» (1914), «Веселка сліз і крові» (1918).

В поезії Л. Стаффа, як представника Молодої Польщі, можна помітити сліди всіх «ізмів» епохи: символізму, імпресіонізму, естетизму, парнасизму тощо. «Молодопольський» сум, меланхолію, розчарування, сутінки бачимо в повному комплекті у ліричних віршах поета. Практично всі настрої епохи відбиті в епітеті, тобто в художньому означенні. Епітет Стаффа яскраво показує, в якій мірі синкретизм мистецтв, що був характерною рисою літератури відповідної епохи, проявився у віршах самого поета. Аналізуючи їх, переконуємось, що музично-малярськими засобами Стафф зробив більш виразним свій художній світ. В його поезіях—оригінальний синтез мовних засобів і малярського мистецтва, цікавий характер добору барв для «малювання» певного образу, характеру, явища, стану. У зорових образах майстра особливу роль відіграє кольорова гама взаємодії і протидії кольорів.

Часто в поезіях Стаффа зустрічається чорна (темна), сіра, срібна і особливо золота барва. Так, наприклад: темна сльоза («Просьба»), чорна думка («В імлі»), сіра година («Сіра година»), сірий день («В імлі»), срібна любов («Зимова казка»), золота купіль («Блідій дівчинці»). Найчастіше, все-таки, вживає Стафф «зоровий» епітет «золотий (-а,-е)». Майже все, з його точки зору, може бути цього кольору: золотий південь, золоті коси, золота душа, золота весна, золотий сон, золоті світи, золотий острів тощо. Цей колір у віршах поета є домінуючим.

Відомо, з чим пов□язане вживання таких кольорових епітетів як «чорний», «сірий», «блідий» (говорили вище про сум і песимізм доби). А як же зрозуміти домінанту золотого кольору, який є символом Сонця, багатства і радості? Справа в тому, що дотримуючись філософських та естетичних засад Молодої Польщі, Стафф вносив у поезію доби і власний, оригінальний тон. Цей новий тон дещо суперечив шопенгауерському песимізму, декадентській засаді (Тетмаєр) і експресіоністичному методу поетичної візії (Каспровіч, Пшебишевскі). Вже 1-й том віршів Стаффа поруч із типовим для модернізму почуттям безсенсу існування містив похвалу силі і активності, прагнення духовної рівноваги. Саме тому бачимо у письменника і золоті, срібні чи навіть білі барви.

У віршах використовує Стафф також складені кольорові епітети: блідо-золотий холод («Іній»), срібно-біле світло («Спогад»), мідяно-червоне волосся («Елегія вмираючої осені»), прозоро-срібна мить («Candida super nivem»).

Цікавим з точки зору синкретизму мистецтв є «слухові» епітети. Майже всі художні означення цього типу є подібні, оскільки пов□язані із звуками низького тону, є тихими й «сонними»: тихий став («Осіння погода»), тихі очі («Події тихих людей»), сонний спокій («Наша ніч»), глухе розставання («Осіння погода»).

Серед «смакових» епітетів найчастіше зустрічається епітет «солодкий (-а,-е)» і «медяний (-а,-е)». Бачимо ці епітети як і в звичайних словосполученнях (сталий епітет: солодкі чари, солодкий поцілунок), так і в найнесподіваніших контекстуально-авторських (солодкий вогонь, солодкі квіти, найсолодша голова).

«Нюхові» епітети, подібно як і «смакові», не дуже різноманітні. Стафф практично обмежується епітетом «запашний,» «пахучий», хоча також поєднує його з будь-яким словом: запашна казка («Сад, що відцвітає»), пахуче гілля («Поцілунки»), запашні поля («Спогади»).

Щодо «дотикових» епітетів, то не можна говорити про якусь послідовність чи однорідність оскільки в Л.Стаффа є і епітет «теплий», і «холодний», «льодяний» та інші. Зрозуміло, що епітет, пов`язаний з холодом вживає поет частіше, бо таким холодним є настрій цілої епохи: кам`яні сни («Сторож»), холодний гнів («В імлі»), холодна душа («Дума»).

Окрім згаданих епітетів, класифікація яких виведена на основі 5 органів чуття, тобто епітетів «зорових», «слухових», «смакових», «дотикових» і епітетів «запаху», зустрічаються в ліриці Стаффа й художні означення, що виникли на основі асоціації між собою слухових, зорових та інших відчуттів. Так, наприклад, Стафф вживає епітети на позначення «смакового запаху»: солодкий аромат («Наша ніч»); «запахового смаку»: запашні солодощі («Поцілунки»); «дотикового зору»: холодний блиск («Спогад»); «кольорового слуху»: біла тиша («Зимова казка»); «кольорового запаху»: золотий запах («Просьба») тощо.

Однією з характерних рис поезії Л.Стаффа є музичність вірша. Прекрасним взірцем звуконаслідувальної гармонії є вірш «Осінній дощ» (збірка поезій «День душі»). Кілька рядків тут повторюється, щоб змалювати за допомогою звуків одноманітний плюскіт осіннього дощу, який асоціюється із сумом, межує з розпачем, почуттям самотності і безсиллям:

O szyby deszcz dzwoni, deszcz dzwoni jesienny
I pluszcze jednaki, miarowy, niezmienny,
Dżdżu krople padają i tłuką w me okno…
Jęk szklany… płacz szklany…, a szyby w mgle mokną…

I swiatła szarego blask sączy się senny…
O szyby deszcz dzwoni, deszcz dzwoni jesienny…

Аналізуючи даний вірш, можна говорити і про евфонію-згармонізування звукової сторони слів і цілих висловлювань.Бачим у вірші і збіг приголосних та голосних звуків, і тавтологічні сполучення, які належать до повторень, і звичайні повторення слів, словосполучень і навіть цілих рядків.

Збіг звуків- «światła szarego blask sączy się senny»
(ś-sz-s-s-ś-s);
«szczęście przyjść chciaĺo»
(ść/ ść/ ć);
тавтологічні сполучення-»rozpacz płacze»
«kwiaty kwitnące»

Всі ці засоби евфонії служать для підсилення ефекту, для увипуклення висловлювання, для створення відповідного настрою. Нічого дивного, отже, немає в тому, що збігаються щілинні приголосні [s], [ś] чи [sz], оскільки відомо, що вони найчастіше входять в склад слів, які означають шум, повів. З цього і скористався Стафф, передаючи шум осіннього дощу.

В ліричних віршах Стаффа є дуже багато протиставлень. Про це свідчить вірш «Травневий дощ» (збірка поезій «Лебідь і ліра»), який є, можна сказати, контрастом до «Осіннього дощу»:

...Rosi deszczyk nam na głowy. Srebrny, złoty, brylantowy.
Iskry, perły I diamenty
Lecą z chmury uśmiechniętej.
To klejnoty, a nie deszcze…
Jeszcze, jeszcze…Jak szeleszcze,
Szepce, szemrze, szumi, śpiewa…
Trawy cieszą się i drzewa…

Про контрастність свідчить не тільки цілком інша лексика, але й евфонічні і ономатопеїчні засоби. В «Травневому дощі» зустрічаємо, правда, і збіг приголосних sz-sś-szcz подібно як і в «Осінньому дощі»:

...Jeszcze, jeszcze… Jak szeleszcze,
Szepcze, szemrze, szumi, śpiewa…

Але коли поет описує весняний дощик, використовує дзвінкі приголосні, оскільки дощ в травні веселий, він «співає», «веселить», а не викликає сум:

…Chodźcie, chodźcie prędzej, dzieci!..

Отже, аналізуючи вірші Леопольда Стаффа, як представника Молодої Польщі, приходимо до висновку, що синкретизм мистецтв, популярний в поезії і прозі епохи, відбився і в ліричних творах Стаффа, зокрема у формі так званих епітетів «відчуттів». Близьким для поета є всі засоби, за допомогою яких створюється ефект музичності вірша. Він часто ними користується, щоб передати відповідний настрій, викликати в нашій уяві певні художні образи.

ЛІТЕРАТУРА

1.Feldman W. Współczesna literatura polska . 1864- 1923. – Wydanie 7- me z ilustracjami. Przygotował do druku i uzupełnił okresem 1918- 1923 St. Lam.- Warszawa. 596 s.
2.Staff L. Dzień duszy.- Wydanie 4-te.- Warszawa, 1922.- 169s.
3.Staff L. Łabędź i lira.- Wydanie nowe.- Warszawa, 1923.- 191s.
4.Staff L. Pisma.- Tom 4.- Ptakom niebieskim.- Wydanie 5-te.- Warszawa; Kraków, MCMXXXI.- 130 s.
5.Staff L. Pisma.- Tom 8.-Gałąź kwitnąca.- Wydanie 4-te.- Warszawa; Kraków, MCMXXXII. - 194 s.
6.Weychert- Szymanowska Wł. Stylistyka. Teorja poezji i prozy.- Warszawa, 1920.

Лазорко І.
наук. керівник – доц. Буда В.А.

ВІЙСЬКОВА ЛЕКСИКА У РОМАНАХ Л.КОСТЕНКО «БЕРЕСТЕЧКО» І «МАРУСЯ ЧУРАЙ»

У творах на історичну тематику широко використовується військова лексика, з допомогою якої письменник має можливість відтворити художню модель світу відповідно до теми.

Ще у найдавніших писемних пам'ятках Київської Русі засвідчена військова лексика, зокрема у «Слові о полку Ігоревім», козацьких літописах, а також у історичних романах відомих українських письменників.

Багатство архаїчної лексики є досить великим, адже вона охоплює життя, діяльність, побут видатних історичних осіб та козаків. Тому письменник, пишучи свій твір на історичну тему, повинен майстерно та стилістично вміло використовувати застарілі слова, щоби вдало і цікаво висловити власну думку з приводу тої чи іншої проблеми.

У романах Л.Костенко представлені різні лексико-семантичні групи військової лексики.

Виділимо групу слів, до якої належать назви осіб, пов'язаних з військовою справою. Потрібно зауважити, що така лексика у цих творах представлена широко, а тому ми поділимо її на такі семантичні підгрупи:

– загальні назви воїнів (воїн, вояк, військовий);
– назви військових звань, чинів, посад (гетьман, отаман, полковник, старшина, хорунжий, князь, кошовий);
– назви воїнів, які виконували певні обов'язки (посланець, стрілець, пушкар, гармаш, лавник);
– назви воїнів різних видів війська (гусари, рейтари, козаки).

Наприклад, «Отаман Гук гукнув тоді…» [6; 24]; «Князь Єремія кликав до звитяг» [5; 81]; «О де ж мої полковники з полками?» [5; 106]; «І вже аж гетьману Дем'яну Многогрішному уже аж на полковника Жученка устиг іще й «крамулку» довести» [6; 14]; «До Мартина Пушкаря тут посланець прибув із Січі» [6; 20]; «…як по своїх стріляли гармаші» [5; 10]; «Кварцяне військо, рейтари, гусари» [5; 72].

У XVI–XVIII ст. в Україні почало широко вживатися слово тюркського походження «козак», яким називали вільну людину, шукача пригод. У творах Л.Костенко досить часто вживається ця лексема. Наприклад, у романі «Берестечко», де зображена війна українського народу під проводом Б.Хмельницького, слово «козак» письменниця використовує на позначення сильного та непохитного вояка в українському війську:

Козак Небаба, ох, таки ж не баба!
Якби під ним не встрелили коня,
хіба б поліг від рук якогось драба
козак Небаба, вихрові рідня?! [5; 6].

Наступну лексико-семантичну групу становлять назви зброї, що поділяються на вогнепальну (пістолі, карабін, гармати) та холодну (меч, шабля, кинджал). Серед лексем на позначення холодної зброї на першому місці за частотою вживання стоїть «шабля». Це є зрозуміло, бо вона була не лише основною холодною зброєю більшості армій, а й символом козака, взагалі вільної людини [2; 108]. «Носив при боці шаблю, не стручок» [5; 5]. Також використовуються такі засоби ближнього бою: меч, спис, кинджал. Наприклад, «Мовчить. Дивиться. Повертає до мене списа» [5; 107]; «Таке обличчя, зразу ж і не звикли, – різке як меч» [6; 51].

Інша група батальної лексики включає в свій склад елементи військового одягу (шолом, шлик, панцир).

Виділимо невелику групу лексики на позначення назв військових угруповань, озброєних людей: сотня, курінь, полк, армія, військо. Наприклад, «Під Білу Церкву стягнуто полки» [6; 20]; «А вже в Полтаві набирали сотні» [6; 49]; «У курені з тобою буде солодко мені» [6; 42]; «І вбитим арміям обом» [5; 29]; «Кварцяне військо, рейтари, гусари» [5; 72].

Значне місце в історичних творах посідають назви військової символіки. У козаків вона називалася клейнодами. У романах Л.Костенко ми зустрілися із такими лексемами на позначення військової символіки: хоругви, бунчук, булава: «…я там залишив знак своєї влади – мою печать, бунчук і булаву» [5; 17]; «Ви значить принесли до нас свої клейноди» [6; 132].

Загальновідомо, що твори на історичну тематику, де зображено важливі події у житті певного народу, важко уявити без описів війн, збройних сутичок. Найбільше батальні сцени притаманні творам про козаків, в житті яких не останнє місце займав військовий промисел [2; 107].

Зображуючи історичні події, реалії, письменник повинен підбирати, відшукувати спеціальну батальну лексику, використовувати своєрідні синтаксичні конструкції, які б передавали читачу наростання, динаміку подій. Сам автор має добре знати історичні пам'ятки, військове життя, події, про які буде розповідати у своєму творі.

Виділені тематичні групи історизмів у романах Л.Костенко виконують номінативну функцію, допомагаючи розкривати картини минулої епохи, розповідати про життя історичних осіб. Також використовуються архаїзми і в стилістичній функції – для створення емоційного навантаження [7; 88]. «Таке обличчя, зразу ж і не звикли, – різке, як меч» [6; 51].

Саме з допомогою таких лексико-семантичних груп військової лексики письменниця зобразила своєрідний колорит військового життя та побуту України у середині XVII століття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Буда В.А. Лінгвостилістика сучасного історичного роману про добу козацтва (60–90 рр. XX ст.). – К.: Рідна мова, 1998. – С.6–53.
2. Буда В.А. Мовні засоби зображення батальних сцен в українських історичних романах про козацтво // Теорія і практика лінгвістичного аналізу художнього тексту. – Тернопіль: Лілея, 1997. – С.107–119.
3. Гусар-Струк Д. Історичний роман Л.Костенко // Сучасність: Збірник. – Нью-Йорк, 1990. – Ч.5. – С.26–42.
4. Кодан М. «Берестечко»: один крок українству // Слово і час. – 2000. – № 1. – С.48–49.
5. Костенко Л. Берестечко. – К., 1999. – 157 с.
6. Костенко Л., Олесь О., Симоненко В., Стус В. – К.: Наукова думка, 1998. – 223 с.
7. Пономарів О.Д. Стилістика сучасної української мови. – К.: Либідь, 1993. – С.85–89.

Хомут С.

наук. керівник – доц. Буда В.А.

ПОРІВНЯННЯ ЯК ОБРАЗОТВОРЧИЙ ЗАСІБ У РОМАНІ ЛІНИ КОСТЕНКО «БЕРЕСТЕЧКО»

Художня література є однією з особливих форм пізнання людиною навколишньої дійсності, одним із способів відображення цієї дійсності. Письменник аналізує, абстрагує, синтезує і узагальнює явища дійсності і таким чином пізнає її. Здатність людського мислення зіставляти і порівнювати явища світу реалізується в художніх текстах як стилетворчий прийом. А це і обумовлює використання порівнянь у художній мові. Порівняння – засіб пізнання світу через виявлення зовнішніх і внутрішніх зв'язків між предметами та явищами – використовуються для розкриття ознак одного предмета через зіставлення його з іншим. При зіставленні двох предметів – описуваного (пізнаваного, суб'єкта) з іншим предметом, відомим своїми яскраво вираженими ознаками (об'єктом), ознаки відомого переносяться на пізнаваний, які таким чином стають характерними для останнього.

Порівняння як традиційний засіб художньої конкретизації є невід'ємним складником мови творів багатьох українських письменників, у тому числі й Ліни Костенко. У романі «Берестечко» порівняння виступають як засіб пізнання і як засіб підсилення емоційності мови.

Найчастіше об'єктами порівнянь у романі «Берестечко» є такі назви: 1) тварини; 2) птахи; 3) рослини; 4) явища природи; 5) людина; 6) побутові речі; 7) абстрактні поняття; 8) військові реалії; 9) поняття, пов'язані із релігійним і міфологічним світосприйняттям.

Так гетьман Хмельницький прирівнюється до вола: «Як борозенний віл – тягну, тягну, тягну» (100). Вдале порівняння дає можливість зрозуміти, що гетьманська влада тягарем впала на плечі Хмельницького, але той вперто намагається довести свою справу до кінця.

Суб'єктами виступають вороги, зокрема це польські пани, такі як Вишневецький: «А цей як звір, душа без покаяння» (94), Лисенко: «А тут іще з'явився гайдабура, як хижий звір, живущий навідруб, якийсь отаман Лисенко» (87), інші поляки: «Нагледів гроші [панок – Х.С.] і звивавсь як вуж» (59), «Дзижчить [Фірлей – Х.С.] як муха в павутині» (75).

Об'єктами порівняння виступають і інші тварини: миша, хорт («Розломлять булаву. Розломлять. Підгризуть. Як миша, як полівка» (99), «Усі кордони вигнуті як хорт» (69)).

Значно меншою є група порівнянь із об'єктами пташеня, сокіл, сова. Кожне із цих слів несе у собі позитивну оцінність: незахищеність, ніжність («Як пташеня, на грудях в джури спало» (29)), мужність, сміливість («А запорожці все сидять як соколи на чортомлицькім рукаві Дніпра» (91)), мудрість («Старезний вже, подібний до сивої сови» (75)).

Порівняльна конструкція «Стояв Пушкар, як сивий дуб озимий» (153) в нашій уяві малює старшого віку козака, з міцною тілобудовою, непохитного, стійкого, впевненого у собі, якого не поборюють навіть літа. Отже, об'єктом у цьому порівнянні виступає рослина.

В основі конструкції «Одним судилося впасти, як дереву в бурелом» (46) лежить предикативна ознака, виражена формою дієслова. Доцільність такого порівняння полягає в тому, що буря як стихія охоплює певну територію, але лише деякі дерева повалені нею, деякі будівлі зруйновані. Аналогічно і на війні – одні виживають, а інші гинуть.

У романі «Берестечко» зустрічаємо порівняння, в якому об'єкт і суб'єкт взаємопереходить один в одного: «Терни як люди. Люди як терни» (107). Поетеса переносить ознаки людини на терни і навпаки.

Ліна Костенко дуже тонко відчуває навколишній світ. Своє асоціативне бачення відбиває за допомогою порівнянь, де об'єктом виступає людина; створюється відчуття напруженої атмосфери чи просто зображується фізичний чи психічний стан людини.

В поетичному просторі письменниці співіснують елементи релігійного і античного світу. Почуття самотності, відчаю, покаяння створює картина «В кам'яному чреві сиджу як Йона в череві кита» (47). Оскільки Йона після невиконаного обов'язку почувався відірваним від світу у «замкненому просторі», то і Богдан Хмельницький, зневірений у всьому, в обіймах кам'яної фортеці картає себе за поразку. Бо Запорізька Січ відреклася від гетьмана, який програв бій, тому Хмельницький не хоче іти на Запоріжжя і просити булаву, як милостиню: «Я ж не піду, як титар з карнавкою довір'я назбирати на п'ятак» (32). Саме порівняння «як титар з карнавкою» малює в уяві церкву, в якій титар збирає із людей гроші для духовних потреб. А тому Хмельницький прагне здобути довір'я перемогою над ворогом, а не приниженням.

Як нам відомо, Ісуса Христа перед розп'яттям водили то до Понтія, то до Пілата, щоб вони вирішили його долю. Паралельно і в «Берестечку» долю України хочуть вирішити то Річ Посполита, то московський цар, то «азіяти», то Литва, кожен тягне в свою сторону, але скрізь ярмо, неволя. І, намагаючись вирішити цю проблему, гетьман каже: «Від брата до брата ходжу – як від Понтія до Пілата» (13).

У творі проводиться паралель: доля України – доля Трої, античного світу. Троя була могутньою державою, славилася своїми військами і розумними людьми, але не встояла перед хитрощами Одісея. У часи Хмельницького зі всіх сторін шарпають Україну: «Все нас руйнують, як ахейці Трою» (120). Хоч Троя зруйнована, але пам'ять про неї збереглася, і не дивно, що козаки тепер прагнуть увіковічнити свою славу і на письмі, і в усному мовленні, щоб «на віки були преславні наші козаки – як ті Ахілли і як ті Геракли» (119).

У романі зустрічаються порівняння, де об'єктом виступає реальна історична постать: «Як Святополк, що звався Окаянний, я в цій фортеці об каміння б'юсь!» (62). В історії Княжої доби зустрічаються факти братовбивства, в творі присутній натяк на те, що Святополк вбиває рідних братів Бориса і Гліба. Але після їхньої смерті на Святополка напав страх як на Каїна: він не міг знайти собі місця, тяжко мучився. Таке трактування дає нам правильне розуміння стану Богдана Хмельницького – страх, безвихідь. Ці почуття опанували гетьмана після смерті Гелени.

Але неоднозначне ставлення істориків і літераторів до постаті Гелени. Ліна Костенко в творі змальовує зраду Гелени («Що ви удвох [Гелена і панок – С.Х.] мою довіру, як свині з жолоба пили!» (60)), але крім того підкреслює, що почуття Хмельницького до цієї жінки щирі: «Ти прекрасна, моя кохана, ти прекрасна, як мальва під вікном моєї матері» (145). Таке порівняння будить колись пережите, інколи вже й стерте в пам'яті, створює умови, щоб пережити знову щирі почуття любові до рідної матері, а значить і Гелени, яка має риси, щоб порівнювати її з дорогим образом матері. Та Гелена справді є дорогою Хмельницькому, бо навіть після смерті цієї жінки її душа для нього залишається чистою: «Чиясь душа, рожева як пелюстка, влітає в дім скорботи і ганьби» (88).

Своє бачення хана Гірея поетеса відбиває у порівняннях типу: «Як чорт кощавий на корчі, в сорочці чорній аж лискучій, у пурпуровій опанчі» (17), «Серед наложниць і дружин – він як суха голівка маку серед настурцій і жоржин» (18). У другому порівнянні показується нікчемність хана як і фізична, так і духовна, бо мак сухий і маленький, а всередині, швидше за все, пустота.

Об'єкт вогонь, попіл і подібні теж входять у поетичний образ, але поетеса не стільки звертається до вогню, скільки до порівняння з попелом. У таких порівняннях: «І хан чадів, як головешка, на біло-сірому коні» (9), «І я димів, як попіл Карфагена» (92) змальовується процес куріння. Але вже у конструкціях «Грибок несу, як свічечку на Страсть» (114), «І ми, що звикли до такої тиші, що чутно як потріскує свіча…» (154) свіча, свічечка асоціюється із життям, тобто коли буде горіти страсна свічечка, то цей вогонь охоронятиме від нещасть.

Та вогонь у художній уяві поетеси пов'язується із горем, тяжким становищем, звідси виникає поняття «гіркий»: «Вже у душі осіла чорна згар, гірка як згар в одстріляних рушницях» (143), «Болить, що отямившись лиш допіру, як з погорілля, як з-під золи» (60), «Чи, може, це в тобі той вавилонський блуд, що ти їх всіх підпалюєш очима, як хтива іскра, кинута та трут» (57), «От і живу, як цурка в смолоскипі» (78), «Пекельні мої спогади, кипиш як у смолі» (110). Асоціація вогонь-життя дає ще один цікавий імпульс: виникає контраст вогонь і сніг: «Та я ж без тебе тут лишився як пожарище на снігу!..» (55), що є знаком небуття, душевної дисгармонії.

Досить оригінально слово душа як суб'єкт і об'єкт введене у контекст. В основі порівняння може бути ознака спустошеності («Моя душа як випита карафа» (36)), страху («Душа холоне, як старий лежак» (11)), впевненості («Мене не можуть люди не почути – душа в мені розгойдана як дзвін» (151)), невмолимості («А спека давить як душа без сповіді» (127)).

По-різному інтерпретує Ліна Костенко слово тиша. В конструкції «Мені ця тиша як моя труна» (102) тиша – суб'єкт і є страшною безвихіддю, бо труна – це вже кінець. Та зовсім з іншим відтінком змальована тиша у наступних порівняннях, де суб'єктами виступають слова рай, обрус («Тихо, як в раю» (151), «Розстелиш тишу як м'який обрус» (118)), що символізують собою спокій, щастя.

Важливе стильове навантаження мають порівняння, у яких об'єктами виступають слова на позначення зброї: литовський ціп, шабля («Як той литовський ціп – молотить на два боки» (87), «А нам би ще мислителя, пiїта, щоб володів – як шаблею – пером» (94), «До шаблі звичен більш, як до пера» (118)). Такі порівняння наголошують на тому, що у часи визвольної війни не було людини-ідеолога, яка б могла організувати боротьбу народу, володіючи з однаковим успіхом і шаблею, і пером.

У творі «Берестечко» зустрічаються фразеологічні порівняння, які сприяють емоційно-оцінній, образній конкретизації наскрізних тематичних груп: «козацтво» («Ми вже їх брали як бика за роги» (48)), «гетьман» («А я покочусь по оцій землі – п'ятим колесом вашого воза, десятою водою на киселі…» (32)), «поляк» («Зате ніс – як за сім гривень дядькова сокира» (77)), абстрактне поняття» («Мені ця вість була як грім із неба» (131), «Душа з біди як веслами гребе» (140), «І встань із мертвих – наче витяг ноги» (40)).

В романі Ліни Костенко «Берестечко» кожне порівняння виконує якусь стилістичну функцію і є стилістично забарвленим. Але ці відтінки виражаються не однаковою мірою. З допомогою порівнянь відбувається зближення таких віддалених, на перший погляд, понять, як живе й неживе, як фізичне й психічне, порівняння може торкатися якості і кількості, емоцій і експресій.

За допомогою порівнянь у романі «Берестечко» можна дослідити світогляд письменниці, а саме, як вона сприймає те чи інше явище, яка картина створюється. Відповідно в уяві читача відбивається словесний малюнок, підсилюється атмосфера визвольної війни. Крім того, порівняння ускладнюють художній текст, роблять його багатошаровим і багатоплановим.

ЛІТЕРАТУРА

1. Буда В.А. Порівняння як традиційний засіб художньої конкретизації // Лінгвостилістика сучасного історичного роману про добу козацтва (60–90 рр. XX ст.). – К., 1998. – С.91–97.
2. Голоюх Л.В. Порівняння як структурно-стилістичний компонент художнього тексту (на матеріалі сучасної історичної прози): Автореф. дис. … канд. філол. наук. – К., 1996. – 20 с.
3. Костенко Л.В. Берестечко: Історичний роман. – К., 1999. – 157 с.
4. Кучеренко І.К. Порівняльні конструкції мови в світлі граматики. – К., 1959. – 106 с.
5. Чередниченко І.Г. Нариси з загальної стилістики сучасної української мови. – К., 1962. – С.364–37

Гур'єва Н.

наук. керівник – доц. Буда В.А.

ҐЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ У ЛІНГВІСТИЦІ

Застосування ґендерного підходу до аналізу соціокультурного життя людства дозволило виявити ґендерну асиметрію нашого суспільства. Хочемо ми того чи ні, але суспільні науки не можуть розвиватись в ізоляції від світових процесів. «Звернення до жіночих студій як до актуальної наукової дисципліни сьогодні конче необхідне соціологам, історикам, лінгвістам, мистецтвознавцям, психологам, педагогам та юристам» [1, 20]. Особливої уваги заслуговує той факт, що серед перелічених дискурсів певне місце відведено лінгвоаналізу.

А й справді, якщо явище статевого диморфізму завжди фіксувалося у нашому суспільстві, то чи не повинно воно безпосередньо відбитися у мові – явищі апріорі соціальному? Б.Л.Уорф та Е.Сепір встановили, що деякі форми мислення і поведінки відносяться до лінгвістичнозумовленого мікрокосмосу. Оскільки соціологія розмежовує поняття чоловічого і жіночого, то варто зробити припущення про ґендерну диференціацію мови.

Не маючи достатньо матеріалу для того, щоб прослідкувати зазначені ознаки на усіх мовних рівнях та у сферах кожної мовної категорії, ми обмежимось аналізом лише певних аспектів.

Сьогодні загальноприйнятим є положення про те, що мова – явище неоднорідне. Розрізняють два основних напрямки диференціації мови: географічний та власне соціальний. Існує ще одна тенденція, яка розмежовує мову згідно із статтю мовця. Питання у цьому напрямку мало вивчене. Щоправда, відомі такі мови, наприклад, зулу, яна, японська мова та інші, де в силу релігійних та інших соціальних причин наявні спеціальні чоловічі і жіночі мовні варіанти.

Хоч для нашої країни, як і для багатьох європейських, також характерне явище розмежування статей, говорити про окремий різновид (жіночий або чоловічий) мови у нас немає підстав. Деякі експерименти встановили наявність різниці лиш у використанні мови чоловіками і жінками. Дослідження Т.Б.Крючкової дозволили зробити припущення, що словник чоловіків та жінок організований по-різному: із жіночого боку більше певне центральне ядро, яке широко використовується всіма жінками; у чоловіків цей центральний загальновживаний шар лексики менший, зате вони краще володіють різними переферичними розділами словника. Ми вважаємо такі міркування цілком реальними і не позбавленими основи. Доказом цьому може стати найпростіша життєва ситуація. Уявімо собі, що в одному місці без жодної на те причини і мети зіткнулися люди однієї статі, але різні за індивідуальними, професійними та віковими ознаками. Жінки у такому випадку швидко знайдуть спільну тему для обговорення, яка буде відомою і цікавою для усіх присутніх. В основному це буде розмова про різноманітні побутові, сімейні явища чи явища із чуттєвої сфери. Чоловікам досягнути такого результату доволі складно. Кожен із них виявляє бажання і можливість говорити лиш про те, що йому цікаве та відоме. При спільному обговоренні чоловіки також схильні більше виявляти свою індивідуальність різниці у використанні лексики жінками і чоловіками та пояснює факт називання чоловіка, який багато говорить, «базарною бабою», «язикатою Хвеською» тощо.

Сучасна феміністична критика аналізує та критикує такий пережиток архаїчного минулого як патріархальна ідеологія. Патерналістична дискримінація жінок базується на двох основах: усталеній системі ґендерних ролей та патріархальних стереотипах. Означення ціннісних установок виявляється в культурі, а отже і у мові, як в одному із культурних компонентів. «Перші стереотипи ми одержуємо із навичками рідної мови. Звідки нам відомо, як поводити себе у певній культурі, особливо у її малій групі, наприклад, в парі «чоловік і жінка»?» [5, 240]. Відповідь одна: більшою мірою «правила гри» ми вивчаємо, засвоюючи слова рідної мови.

В українській мові фаллогоцентризм – пристосованість мови до вираження переважно чоловічого погляду – закріплюється, на думку Т.Гундорової, вже на порівняно пізній стадії розвитку, під кінець XIX ст. Чітко простежується аналізоване явище у семантичній опозиції слів «чоловік» і «жінка». «Чоловік (родова людська сутність) і «чоловік» (стать) звичайно номінативно ототожнюються. «Жінка» ж – це, очевидно, цілком інша іпостать чоловічого роду» [2, 15]. Тому передбачається, що слово «чоловік» репрезентує все людство. Словесне існування ідентифікації чоловіка та людини безпосередньо видно у прикладі, запропонованому нам З.М.Бичком із гуцульського діалекту: «Ид церкви пішло п'єть жон і троє людей». У бігатьох інших мовах спостерігається аналогічна ситуація чоловічої ідеології словесного ряду, а в окре-

мих словах «чоловік» та «людина» нерідко мають спільний корінь або ж є повністю однаковими. Порівняймо, німецькі der Mensch і der Mann та англійські man і man.

Російський мовознавець І.Сандомирська вважає, що для вираження внутрішнього світу жінки у словнику немає слів. Результати порівняльного дослідження англійської й російської ідіоматики у групі загальної фразеології показали, що ні в одній, ні в другій мові майже немає слів і словосполучень, фразеологічних зворотів, які могла б вживати жінка у першій особі однини. Так словосполучення на зразок «черт в юбке», «стара відьма», канібалістичне «ласий шматочок», «козир-дівка», «бабський розум» – це означення «з погляду чоловічої сильної статі» [5, 17]. Словник, на думку І.Сандомирської, описує жінку як продукт «чоловічого погляду» і як об'єкт чоловічого споживання» [5, 239]. Це спостерігається і в номінаціях.

Для заперечення фаллогоцентризму та мовної фіксації маскулінної ідеології може бути використаний факт паралельного оспівування якоїсь особливої жіночої природи, що також знаходить реалізацію у таких мовних та семантичних кодах, як Жінка-Земля, Берегиня, Вода тощо. Ідеалізм жіночого архетипу зберігся, мабуть, ще із первісних часів, коли жінка дійсно була оповита містичним ореолом. Християнський світ замінив німф і русалок менш плотськими істотами, та домашні вогнища, краєвиди, міста переймаються потягом до невловимої жіночності. Жіночими ознаками наділяються ще й абстрактні сутності, заклади: Церква, Воля, Республіка, Любов, Гармонія, Муза, Краса, Істина – жінки. Зауважимо, що в українській мові, як і у французькій, англійській та в багатьох інших, усі ці слова – жіночого роду. Майже усі алегорії в мові, як і в іконографії – жінки. Філологія мало що пояснює у цьому питанні; всі лінгвісти погоджуються в тому, що розподіл конкретних слів за родами зовсім випадковий. Між тим, більша частина абстрактних понять саме жіночого роду. Ми не можемо відкинути власну гіпотезу, що аргументує появу зазначеного явища із чоловічого сприйняття жіночої таємничості, яка корениться ще в первісних типах свідомості.

Ідеалізація ж абсолюту поняття жінки та жіночих образів-символів значною мірою є естетичною грою і заховує на своєму крайньому полюсі знову ж таки жіночу дискримінацію, звернення жінки до об'єкта опису та задоволення. «Звичайно, за всякою подібною ідеалізацією очевидна байдужість щодо окремої реальної жінки, її індивідуальності» [2, 18]. Самостійному жіночому життю у цій схемі немає місця.

Доля людини пов'язана з біологічними особливостями її організму. Лінгвістика також фіксує різницю між чоловіком і жінкою за біологічними прикметами. Відомо, що голос залежить від статі. Чоловіки, як правило, мають нижчий голос, а жінки – вищий; хлопчачий голос, а отже й ідентичний йому дівчачий, частково жіночий, з погляду музичності має широкий діапазон, силу й чистоту, він більш дзвінкий і милозвучний. Саме тому мова жінки може вплинути на слухача без особливого підвищення голосу (гіпноз маминої колискової). Дослідники давно вже зробили висновки, що жіноче вухо сприймає звуки швидше і якісніше, ніж чоловіче, а чоловіки точніше визначають напрямок, звідки звук лунає, оскільки в них краща просторова орієнтація. Слухові переваги дозволяють жінкам динамічніше сприймати мовлення інших людей.

До фізіологічного критерію визначення статі відноситься і зовнішність. У більшості випадків вродливість жінки впливає на спілкування не тільки з протилежною статтю, але й з представниками своєї статі. «Справа в тому, що інколи вродлива жінка не користується любов'ю й прихильністю інших жінок» [6, 81]. Окрім цього, щоб спантеличити жінку-мовця, достатньо лиш певним чином натякнути на її вигляд. Для жінки наважитись виступити публічно – означає піддати свою зовнішність прискіпливому екзамену, після чого розпочинаються напади на неї або ж улесливі відгуки, що чудово діє в політиці. Зауважимо ще, що апріорі важко говорити, коли ти помічаєш, як увага слухача зосереджується не на твоїх словах, а лиш твій вигляд потрапляє в центр актуальності моменту. Саме тому жінки дорікають чоловікам, що ті дивляться, але не чують.

Фемінна мова характеризується певною неточністю, неоднозначністю її висловлювань, що відбивається у жарті, суть якого така: якщо жінка говорить «ні», то це означає «може», а якщо вона говорить «може», то це означає «так». Суперечності, як видно, жінку не лякають.

Надзвичайно цікавими є властивості мови, що випливають із відносин між статями у подружньому (спільному) житті. Недовіра до чоловічої пам'яті призводить до схильності дружин повторювати, настійливо відтворювати сказане. Тавтологічність спостерігається й при якомусь невдоволенні жінки, коли вона буркотить на чоловіка, як на дитину. Бажання піклуватись, доглядати надає жіночому мовленню ознак материнської мови. Представницям «чарівної половини людства» більш властива і гра слів, до якої вони вдаються, коли намагаються отримати якусь інформацію. Мовлення жінки часто є грою на публіку, вона відчуває постійну потребу у

вдячних слухачах, зачарованих поглядах. Звідси і проблема лукавства та брехливості. Мова, краса, вченість спрямовуються жінкою головним чином на бажання подобатися, а чоловіка приваблює лише та, котра розставляє на нього тенета. Мета жіночого кокетства – переконати слухача у власній винятковості, для чого жінка використовує дитячі і ледь химерні інтонації.

Це далеко не повний перелік мовних відповідників жіночої психології. Сюди можна долучити ще спілкування жінок при душевній розмові, проблему жіночого мовлення у стані катастрофічної несамовитості, істерії. Останнє характеризується текстами-викриками, спробами вивернутися до дна в одному-єдиному мовленнєвому вчинку.

Як підсумок і на противагу сказаному додамо, що чоловічий світ більш твердий та суворий – у нього голоси надто гучні, а слова конкретні, часто грубі.

Різниця між двома статями, розмежування понять, явищ, властивостей, що їх оточують, знаходять своє відбиття у свідомості, суспільному житті та культурі. Існування явищ ґендеру в мові має фізіологічні, психологічні та соціально-історичні причини. Все ж навіть цей аналіз містить певне узагальнення. Конкретні ж дослідження довели, що «варіації в рисах характеру й здібностях помітніші всередині кожної статевої групи, ніж між ними. Психологи встановили, що взагалі не існує «суто чоловічої» та «суто жіночої» особистості. Кожна особистість є поєднанням, синтезом різних рис характеру» [4, 76]. Але навіть найменша диференціація має свої критерії і ознаки, а явище ґендеру має їх у різних сферах, до якої входить мова.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агеєва В. Філософія жіночого існування // де Бовуар С. Друга стать. – К.: Основи, 1994. – Т.1. – С.5–21.
2. Гундорова Т. Погляд на Марусю // Слово і час. – 1991. – № 6. – С.15–22.
3. Де Бовуар С. Друга стать. – К.: Основи, 1994. – Т.1–2.
4. Лавриненко Н. Ґендерні соціостатеві ролі та нерівність // Слово і час. – 1997. – № 2. – С.72–78.
5. Сандомирская И., Кузьминский Б. Пауза и слово или есть ли имя у боли // Иностранная литература. – 1993. – № 3. – С.237–244.
6. Томан І. Мистецтво говорити. – К.: Просвітвидав України, 1989. – С.80–81.

Редьква М.

наук. керівник – доц. Близнюк Б.Б.

ЛІТЕРАТУРНІ ОНІМИ УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ КАЗОК ПРО ТВАРИН ТА ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ЇХ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ

Найменування персонажів українських народних казок про тварин виступають цікавим матеріалом, який ілюструє творення онімів як суто лінгвістичних одиниць та їх асоціативне тлумачення. Характерні особливості простежуються при дослідженні назв персонажів казок різних народів. Адже казки про тварин за часом виникнення є найдревнішими і сягають періоду існування індоєвропейської прамови. Саме з цієї причини знаходимо схожі схеми казок, однакових персонажів у казках різних національностей та етнічних груп. Проте у процесі розвитку нації, що обумовлює розвиток мови, звичаїв, побуту, а отже і формування менталітету, поглиблюються відмінності між спорідненими народами, що спричинює видозміну і урізноманітнення сюжету та персоніфікації казки, котра вбирає риси, характерні для середовища, в якому вона побутує.

Об’єктом нашого дослідження стали оніми українських народних казок про тварин та особливості перекладу їх англійською мовою.

Джерелом дослідження послужили: «Золота книга казок». — К.: Веселка, 1990; «Казки Покуття». — Ужгород: Карпати, 1991; «Українські народні казки». — К.: Веселка, 1989; «Українські народні казки». — К.: Веселка, 1990; «Казки про тварин». — К.: Дніпро,1986 та переклад, здійснений Іриною Желєзновою (Ukranian Folk Tales. — Kiev: Dnipro, 1986).

Аналіз текстів українських народних казок показав, що значний пласт серед найменувань персонажів займають оніми-апелятиви: лисиця, рак, цап, баран, вовк, собака, кіт, бусьок (бузьок, бусол), лев, заєць, чапля, черепаха, ведмідь, черв’як, ворона, жаба, воли, гадюка, кріт, кінь, півень, горобець. Такі оніми виступають лише для вказівки на персонажа без будь-якої характеристики носія назви. Вони властиві казкам про тварин різних народів світу.

Серед назв-апелятивів виділяють групу найменувань, котрі набули експресивного забарвлення за допомогою засобів словотворення. Найпродуктивнішим способом творення таких назв виступає суфіксація. Найчастіше у казках про тварин використовуються афікси, що нада-

ють лексемі зменшено-пестливого відтінку, наприклад: -к-: матінка, мишка, жабка, лисичка, пташка, свинка, синичка; -ик-: вовчик-братик, котик, півник, коржик; -ок-: коток, бичок, рачок-братичок, колобок, вовчок-товчок, цапок, мурашок; -ець-: в'юнець-молодець, баранець; -оньк-: кізонька, голубонька, рибонька; -очк-: козеняточка; -ус'-: котуся.

Найпродуктивнішими виявилися назви із суфіксами –ик-, -ок-, -к-.

Досить цікавими у лексичному та дериваційному плані є найменування, утворенні шляхом складання. Більше навантаження щодо семантики та експресії містить друга частина літературного оніма, котру розглядають як прикладку. Крім цього, таким найменуванням властива багатоваріантність. Так, наприклад, кабан-іклан, кабан-неклан; зайчик-побігайчик, зайчик-лапанчик; вовчик-братик, вовк-панібрат; рак-неборак, рачок-братичок; ведмедик-братик, ведмідь-набрідь; лисичка-сестричка, лисичка-кума та інші.

Розглянемо детальніше літературні оніми такого зразка.

Мишка-шкряботушка (скряботушка) («Рукавичка»). Перша частина найменування є апелятивом, що містить зменшено-пестливий суфікс –к-. Друга частина виступає у ролі прикладки, що характеризує персонажа за родом діяльності. Адже «шкряботушка» утворилася від дієслова «шкрябати» суфіксальним способом. У текстах казок функціонують два варіанти — «шкряботушка» і «скряботушка», що, очевидно, пов'язано із фонетичними особливостями українських говорів: у наддністрянському діалекті побутує варіант «шкробати» («шкрабати»), а у середньонаддніпрянському «скребти», «скрябати» [1, 67]. Відмітним є і використання у прикладці суфікса –к-, що підсилює експресію найменування.

Жабка-скрекотушка («Рукавичка») за способом творення є аналогічним до попереднього оніма. Проте прикладка «скрекотушка» походить від дієслова «скрекотати», що вказує на характерні звуки, що видає тварина.

Свинка-Парасинка (Поросинка) («Свинка-Парасинка та попова льоха»). При творенні обох частин найменування використовується зменшено-пестливий суфікс –к-. Прикладка Парасинка очевидно походить від жіночого імені Параска, що є зменшеною формою від імені Парасковія. Мотивувати вживання цієї прикладки неможливо, оскільки ніяких паралелей чи асоціацій не випливає із етимології та значення імені. У перекладі з грецької Парасковія означає «п'ятниця». Щодо другого варіанта, то для лексеми «поросинка» твірною базою стала лексема «порося»:

порося — поросинка (суфіксація)

пороситися — порося (усічення)

Літературний онім Свинка-Поросинка є цікавим ще у тому плані, що у ньому поєднуються слова синоніми.

Муха-орачка («Муха-орачка»). Онім складається з іменника-апелятива і прикладки, що характеризує персонажа за родом занять, підтвердження чого знаходимо у тексті казки: «Ми цілий день орали» [4,69].

Лисичка-сестричка (лисичка-кума) («Рукавичка», «Лисичка-сестричка і вовк-панібрат», «Пан Коцький»). У цьому найменуванні прикладка вказує не на родинні відносини, а швидше на так зване побратимство, що здавна мало місце в українській спільноті. Адже традиційними є звертання «сестро», «брате», що знайшло відображення і у фольклорі.

Щодо варіанту лисичка-кума, то лексеми «кум», «кума» також вживаються для означення стосунків між людьми. Кумом, кумою батьки називають хресного батька та матір своєї дитини.

Оніми «лисичка-сестричка» та «лисичка-кума» однакові за емоційно-експресивним забарвленням, зокрема цим назвам властивий відтінок негативізму.

Варіанти найменувань вовчик-братик та вовк-панібрат, рачок-братичок і ведмедик-братик за етимологією та семантикою аналогічні до оніма «лисичка-сестричка» та «лисичка-кума». Цікавим у цьому ряді є онім «вовк-панібрат», зокрема його друга частина — «панібрат». Вона утворилася способом лексикалізації слів «пане» і «брате», котрі в українській мові виступають у ролі звертань.

Коза-дереза («Коза-дереза»). Цей онім є цікавим з огляду на етимологію прикладки «дереза», котра, можливо, походить від назви рослини пор.: «Дереза. 1. Розгалужений кущ родини бобових, що росте в степу, по степових схилах. 2. Колючий кущ родини пасльонових, який добре вкорінюється на сухих схилах, скелях, обривах.» [ ] Друге із поданих вище значень до певної міри відповідає образу кози-дерези, описаної у казці, котру важко було вигнати із дідового дому, а пізніше із зайчикової хатинки. А «Словарь украинского языка» за редакцією Б. Грінченка подає наступне тлумачення даної лексеми: «Дереза, зи, ж. 1) Растение; 2) Назойливый

человекь; 3) Єсора». [8,369]. Друге із поданих вище значень подає семантичну мотивацію найменуванню.

Проте вірогідним є походження назви «дереза» і від дієслова «дерзати», що в результаті змін, зумовлених вимогами щодо милозвучності мови набрало наявної у казці форми і перейшло в розряд іменника.

Цікавою із лексико-семантичного погляду є назва іншого персонажа у казці «Коза-Дереза» — рак-неборак. «Тлумачний словник української мови» подає таке значення лексеми «неборак»: «Людина, становище або вчинки, дії якої викликають співчуття, бідолаха, нетяга, сердега, сіромаха, сірома, нещасливець». Вживання цієї лексеми у ролі прикладки із словом «рак» широко розповсюджене в усній народній творчості. Вірогідно, що таке поєднання обумовлене лише співзвучністю лексем. А можливо, «неборак» вживається і як характеристика. Адже існує легенда, що Бог нібито за провину покарав рака і з того часу він ходить задом наперед.

Найменування таких персонажів як Зайчик-Побігайчик («Рукавичка»), Ведмідь-Набрідь («Рукавичка»), Кабан-Іклан або Кабан-Неклан («Рукавичка») за семантикою є аналогічними до попередніх найменувань, тобто відбивають найхарактерніші риси того чи іншого персонажа.

Для прикладу розглянемо онім «кабан-іклан». «Етимологічний словник української мови» (Т.2) фіксує лексему «иклань», що називає «людину з великими або нерівними зубами» [3,315]. Очевидно, що казковий персонаж Кабан-Іклан має ту ж мотивацію.

Кіт Мур лика також характеризує персонажа за родом діяльності. Слово «мурлика» походить від лексеми «мурликати» і утворене шляхом усічення.

Нестандартним є творення назв персонажів казки «Півник і двоє мишенят» — Круть і Верть. Круть походить від дієслова «крутити», утворене шляхом усічення дієслівного суфікса –и-; Верть утворене від дієслова «вертіти» шляхом усічення дієслівного суфікса –і-. В результаті вони зблизились із вигуками, що за семантикою передають швидкість, миттєвість. Однак дані лексеми є субстантивованими, оскільки виступають найменуваннями.

Отже, персоніфікація українських анімалістичних казок представлена апелятивами, частина з котрих співвідноситься із певними власними назвами. Є.С. Якубовська у статті «Ономастическое пространство русских и украинских волшебных сказок» вказує на те, що в українських казках зо онімів значно менше, аніж у російських народних казках. І наводить лише два з них: Мишка та Золотий птах. Навіть якщо припустити, що вона зробила цей висновок на основі дослідження чарівних казок, то безумовно, що не враховано багатьох аспектів. А наше дослідження лише невеликої частини казок про тварин показало, що ономастичний простір української народної казки досить широкий.

Вище ми розглядали групу назв-апелятивів, котрим властива стилістична нейтральність. Англійською мовою вони передаються буквально, тобто і в оригіналі, і в перекладі ми розглядаємо літературні оніми, виражені апелятивами. Наприклад, кіт — the Cat, ворона — the Crow, змія — the Snake, лев — the Lion, комарі — the Mosquitoes, цап — the Goat, баран — the Ram, лисиця — the Fox, ведмідь — the Bear, рак — the Crayfish, кінь — the Horse і т. д.

Апелятиви, що в українському варіанті набули експресивного забарвлення за допомогою зменшено-пестливих суфіксів, англійською мовою перекладаються стилістично нейтральними лексемами, наприклад, котик — the Cat, півник — the Cock, лисичка — the Fox, бичок — the Ox і т. д. Проте у казці «Котик і півник» вживається зменшувальна назва лисиці — the Foxy. Суфікс –у- у цьому випадку надає слову пестливого відтінку. Однак у більшості випадків експресія лексем при перекладі втрачається, а отже літературні оніми втрачають певне як семантичне, так і емоційне забарвлення.

Частіше при перекладі вдаються до описових форм для передачі експресії українського варіанту, наприклад, «солом'яний бичок» перекладається як the Little Straw Bull with the Tarred back, що буквально означає «малий солом'яний бик з просмоленою спиною»; «колобок» — the Little Round Bun, тобто «мала кругла булка»; «муха-орачка» — the Fly that Ploughed a Field — «муха, що орала поле».

Дослідження антропонімного матеріалу свідчить, що емоційність імені досягається як за допомогою словотвірних засобів, так і семантичною наповненістю прикладки.

У англійському варіанті спостерігаємо, що стилістична забарвленість найменувань закладена у семантиці прикладки. Нерідко семантика перекладного варіанта відрізняється від оригінального, наприклад, зайчик-побігайчик — Fleet-Feet the Rabbit — «швидконогий заєць», мишка-шкряботушка — Crunch-Munch the Mouse — «мишка хрум-гризь», жабка-скрекотушка — Hop-Stop the Frog — «жабка плиг стоп», коза-дереза — Nibbly-Quibbly the Goat — «коза, котра ухиляється від обгризування чи обкусування», лисичка-сестричка — Smily-Wily the Fox — «ли-

сичка сміхунка-хитрунка», вовчик-братик — Howly-Prowly the Wolf — «вовчик завивайко-скрадайко», ведмідь-набрідь — Grumbly-Rumbly the Bear — «ведмідь Буркун-Воркун», кабан-іклан — Snout-Rout the Boar — «кабан з нищівним рилом».

Як бачимо, подекуди англійські варіанти яскравіше передають стилістичну забарвленість оніма. Якщо найменування «лисичка-сестричка» ми аналізуємо не лише із лексико-семантичного аспекту, а й на основі світоглядних особливостей носіїв мови, то у англійському варіанті характеристика персонажа передається саме через лексичне значення прикладки. Знаходимо ще один переклад літературного оніма «лисичка-сестричка» — Sister Fox. У наведеному прикладі відсутні суфікси, які надають лексемам стилістичного забарвлення, тому і втрачається елемент експресії. Аналогічна ситуація і з перекладом оніма: вовчик-братик чи вовк-панібрат — Brother Wolf.

При перекладі найменування «рак-неборак» чи його варіанту «рачок-братичок» спостерігається повна втрата експресії, властивої їм в оригіналі. Назва цього персонажа перекладається стилістично нейтральним апелятивом Crayfish, що буквально означає «рак».

Ми уже згадували про субстантивовані вигуки, що перейшли у літературні оніми української народної казки — це назви персонажів казки «Півник і двоє мишенят» Круть та Верть. У англійському перекладі вони звучать як Круть — Hurry, що буквально означає «поспішати» та Верть — Scurry — «швидко бігати». Вірогідно, що автор перекладу у цьому випадку мав на меті використати дієслова у ролі найменувань, а отже субстантивувати їх.

Як бачимо, український варіант і перекладний значно відрізняються. Первинний варіант, на нашу думку, є більш вдалим і яскравим, через що у перекладі значно змінено експресивну насиченість онімів.

Персонаж цієї ж казки півник Голосисте Горлечко перекладається як Silver Throat, що буквально означає «срібне горло». Можливо, тут авторка послуговувалася іншим варіантом української казки. Оскільки в українській мові лексема «дзвінкий» співвідноситься із відносним прикметником «срібний» — «срібний передзвін», «срібний голос» і т. д.

Цікавим є переклад оніма Пан Коцький. В англійському варіанті цей онім передається як Sir Cat-o-Puss. Тут «пан» перекладається буквально як «sir». А друга частина є неординарною у тому плані, що у власній назві поєднано апелятив «cat», тобто «кіт», і зменшено-пестливу назву «puss», що відповідає українській лексемі «котик». Можливо, що англійський переклад є калькою ірландських прізвищ типу О'Ніл, О'Генрі, О'Харра і т. д. На цю схожість вказує частка –о-, котра поєднує обидві частини найменування.

Перекладний варіант можна розглядати ще й у іншому аспекті. Вище ми аналізували онім Свинка-Поросинка, який побудований за тим самим принципом, що і англійський переклад Пана Коцького.

Часто при перекладі неможливо передати специфіку оніма оригіналу. Тоді найчастіше перекладачі вдаються до транслітерації. Так зоонім Сірко із одноіменної казки передається як Sirko. Аналогічна ситуація складається і при перекладі назв англійських персонажів на українську мову. Транслітерація є поширеним способом передачі онімів іншою мовою, що сприяє збереженню національної специфіки.

Отже, на основі досліджуваного матеріалу ми побачили, що ономастичний простір українських народних анімалістичних казок досить широкий і представлений різними типами онімів: апелятивами, апелятивами із відтінком експресії, складеними он імами, у котрих прикладка до певної міри характеризує персонажа. У цьому випадку значимість дериваційних особливостей втрачає свою вагу. Натомість семасіологічний аспект стає основним у процесі дослідження.

Щодо перекладу літературних онімів українських народних казок англійською мовою, то спостерігається втрата до певної міри національної специфіки та експресивної насиченості найменувань. Оскільки за допомогою словотвірного арсеналу англійської мови неможливо передати усіх тонкощів оригіналу, то емоційно-забарвлені апелятиви часто передаються нейтральними апелятивами або застосовуються описові форми типу Little Snake, Little Round Bun і т. д.

У перекладному варіанті спостерігається зміна семантичного поля складних онімів. Інколи вони набувають більшого семантичного навантаження, аніж в оригіналі як, наприклад, у онімах Лисичка-Сестричка — Smily-Wily the Fox — «лисичка сміхунка-хитрунка», Вовчик-Братик — Howly-Prowly the Wolf — «вовк завиваймо-скрадайко» і т. д. У тому випадку, коли при перекладі важко передати специфіку літературного оніма, а у нашому випадку це зооніми, перекладачі вдаються до транслітерації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бичко З. Діалектна лексика наддністрянського говору. — Тернопіль, 2000. — 280 с.
2. Гуцульські говірки. Короткий словник (відповідальний редактор Я. Закревська). — Львів, 1997. — 232 с.
3. Етимологічний словник української мови. Т 2 — К.: Наукова думка, 1985.
4. Золота книга казок. — К.: Веселка, 1990. — 431 с.
5. Казки Покуття. — Ужгород: Карпати, 1991. — 327 с.
6. Казки про тварин. — К.: Дніпро, 1986. — 240 с.
7. Скрипник Л. Г., Дзятківська Н. П. Власні імена людей: словник-довідник. — К.: Наукова думка, 1996. — 336 с.
8. Словарь украинского языка. Т 1. — К.: Лексикон, 1996.
9. Смирнов О. К. Литературная ономастика и перевод. // Шоста республіканська ономастична конференція: Тези доповідей і повідомлень. Перша теоретична та історична ономастика. Літературна ономастика. — Одеса, 1990.
10. Тлумачний словник української мови. Т 2. — К.: Аконіт, 1998. — 910 с.
11. Українські народні казки. — К.: Веселка, 1990. — 271 с.
12. Якубовськая Л. Ономастическое пространство русских и украинских волшебных сказок // Літературна ономастика української та російської мов: взаємодія і взаємозв'язки. Збірник наукових праць. — Київ НМК ВО, 1990.
13. Oxford Advanced Learner's Dictionary. — Oxford: Oxford University Press, 1995. — 1430 p.
14. Ukrainian Folk Tales. — Kiev: Dnipro? 1986. — 390 p.

Стоцький А.
наук. керівник – доц. Заоборна М.С.

МОВНА КАРТИНА РОК-МУЗИКИ

Рок-команди, їх історія та специфіка обраного ними стилю вже давно увійшли в скарбницю людської культури. Однак не музика, не кількість та харизма виконавців відіграють найважливішу роль у людей, котрі цікавляться тим феноменом (з акцентом на деструктивність), яким є рок. Перш за все ми сприймаємо назву певної команди, і саме назва є стимулятором наших асоціацій стосовно певної групи.

У пропонованій роботі назви аналізуються в аспекті їх структури ї загального змісту.

З погляду структури пропонуються такі групи:

Однослівні найменування та їх субститути: а) загальні назви у формі називного відмінка: Pantera «Пантера», Kiss «Поцілунок», Death «Смерть»; б) субстантивати: прикметники: Immortal «безсмертний», Entombed «похований», Demoniac «демонічний»; числівники: Two»Два»; частки: Yes «Так»; займенники: Who «Хто»; прийменниково-іменникові відмінкові форми: In The Woods «В лісі», In Flames «В вогні», In Ruins «В руїнах»; в) власні назви: Sodom «Содом», Nile «Ніл», Leviathan «Левіафан» (прості); Bon Jovi, Ozzy Osbourne, Rob Halford (складні); г) ідіоми: Paradise Lost «Втрачений рай», Lion's share «Левова частка», Memento Mori «Пам'ятай про смерть».

Словосполучення: а) сурядні: Guns and Roses «Пістолети і троянди»; б) підрядні: House of Pain «Будинок болю», Dead Silent Slumber «Сон мертвої тиші», New Model Army «Нова модель армії», Atrophia Red Sun «Атрофія червоного сонця», Stone Temple Pilots «Пілоти кам'яних храмів», My own victim «Моя власна жертва», Red Hot Chili Peppers «Червоні, гарячі, гострі перці», Iron Maiden «Залізна дівчина», White Devil «Білий диявол».

Реченнєві структури: а) класичні речення: Live like blood «Життя як кров»; б) квазіречення: Out «Геть», … and oceans «... і океани».

Абревіатури: а) буквені: FFF, ASH, TSA, EST; б) змішані: Babylon A.D., ZZ Top, LA Guns, King's X, Static-X, D.A.D., M.O.D., U.D.O., S.O.D.; в) оказіональні структури, які представляють: поєднання літер з цифрами: MC5; 2TM2,3; U-2; 311; L7; UB-40; поєднання слів із цифрами: Exit 13 «Вихід 13»; Pink Cream 69 «Рожевий крем 69»; Earthtone 9 «тон Землі 9»; 3 colours red «3 червоні кольори»; Powerman 5000 «Сильна людина 5000»; використання розділових чи графічних знаків: AC/DC (назва цієї команди розшифровується, як постійний і змінний струм: AC=alternating current (змінний струм), DC=direct current (постійний струм)); Mr. Big (Містер Великий); Dr. Dead (Доктор Смерть); розділові знаки в нетиповій ситуації: Pro-Pain (пробольовий); Pist□On (спотворено від «стріляй в»); слова чи словосполучення, котрі нічого не означа-

ють (першооснова назви спотворена): Def Leppard (першооснова Deaf Leopard – глухий леопард); Helloween (першооснова Halloween – кельтське свято. Святкується 31 жовтня).

Навіть побіжний аналіз найменувань рок-груп змушує визнати одну закономірність: при всій типовості структури назв своєрідно виглядають назви-абревіатури, які в цілому визначають «мовний стиль» року. Питання рок і мова доволі цікаве. При всій «інтернаціональності» року – панівною мовою в ньому є англійська мова. Є випадки, коли групи, що виникли не на території США чи Великобританії виконують власні пісні англійською мовою. «Scorpions» виникли в Німеччині, а «Sepultura» – в Бразилії. Тому висновок простий і лаконічний: мовну картину рок-музики без знань англійської мови осягнути доволі важко. Рок розмовляє англійською.

З погляду змісту найменувань можна виділити 5 тематичних груп. (в основі виділення тематичних груп лежить асоціативний фактор).

Містика. Феномен рок-музики якраз і полягає в тому, що багато її апологетів мають нездоровий інтерес до усілякої чортівні. Опускаючи сценічний вигляд багатьох «зірок» і назви їхніх альбомів (додайте ще й оформлення платівок), я намагатимусь створити тематичну групу на основі переконливих асоціацій: Sepultura «Гробниця», Cementery «Цвинтар», Entombed «Похований», Immortal «Безсмертний», Megadeath «Надсмерть».

Сутінки християнства: Liar of Golgotha «Брехун з Голгофи»; Rotting Christ «Христос котрий гниє»; Christ Agony «Агонія Христа», Atheist «Атеїст», Satanic Slaughter «Сатанинська різня».

Брутальність (важко приховуваний антигуманізм): Slayer «Винищувач», Destruction «Руйнування», Riot «Бунт», Violence «насилля», Rage «Гнів».

1917 рік (Мініатюрна тематична групка): Proletaryat «Пролетаріат», Leningrad Cowboys «Ленінградські ковбої».

Природа (з натяком на мутацію): Animals «Тварини», Wardog «Собака війни», Pantera «Пантера», Vixen «Лисиця», Whitesnake «Біла змія», Three fish «три рибини», Beatles «Жуки», Scorpions «Скорпіони», Balck Crows «Чорні ворони», Iron Monkey «Залізна мавпа», Atomic Rooster «Атомний півень», Dog Family «Сім'я собак», Guns and Roses «Пістолети і троянди», Dark seed «Чорне зерно», Smushing pumpkins «Розбиті гарбузи», Blind melon «Сліпа диня», Korn «Кукурудза», Red hot chili peppers «Червоні гарячі гострі перці».

Загалом коментарі тут зайві. Діапазон назв величезний. Починаючи від овочів і закінчуючи глузуванням над християнством. Брутальність, котра випливає із кожного слова відразу нагадує слова Спасителя: «По їхніх плодах ви впізнаєте їх».

Для прикладу наведу найменування українських та російських команд. Відчуйте різницю між ними і Америко-європейською рок-індустрією.

Позитив на нашу користь. Українські: «Океан Ельзи», «Воплі Відоплясова», «Плач Єремії», «Друга Ріка», «Мертвий півень». Російські: «Разные люди», «Санки-Петербург», «ДДТ», «Аукцион», «Алиса», «Телевизор», «НЭП», «Мост», «Аквариум», «Крематорий», «Цемент», «Ночные снайперы», «Калинов мост», «Ва-Банкъ», «Tequilajazz».

Наприкінці я наведу слова, автором яких є Вендіо Вільямс із групи «Плазматікс». Ці слова проникають в серце року і допомагають краще усвідомити феномен його впливу на людей. Пам'ятайте ці слова: «Обдурені не підозрюють, що їх обдурюють».

Семащук Н.
наук. керівник – асист. Ткачова Н.В.

ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ РІЗНИХ ТИПІВ РЕЧЕНЬ У МАЛІЙ ПРОЗІ БОЛЕСЛАВА ПРУСА

Вартісний художній твір – це дуже складна система. Сприйняття та інтерпретація його залежить між іншим і від зовнішньої його сторони, під котрою, поряд з іншими формальними чинниками розуміємо мову твору. А отже, важливе місце посідає лінгвістичний аналіз твору, що полягає на тому, щоб вияснити, наскільки мовне оформлення відповідає змістові тексту і меті, поставленій перед ним.

Предметом нашого зацікавлення є лише один рівень мовного аналізу твору – синтаксичний. Прозовий текст найперше сприймається зором. А отже, величезну роль відіграє композиція висловлювань наратора чи персонажів, тобто, синтаксис.

Можна зауважити більшу чи меншу придатність різних типів речень у тій чи інший площині комунікації, їх домінування, рідкісність а навіть винятковість у висловлюваннях того чи іншого характеру.

Як матеріал для досліджень, ми вибрали кілька на нашу думку найбільш характерних та найбільш вдалих оповідань Б.Пруса: «Міхалко», «Катеринка», «Камізелька», «Антек», «Шкатулка бабці», «Стасева пригода». Їх аналіз з позиції синтаксичних характеристик дав можливість виділити певні спільні, властиві для усієї малої прози Пруса риси.

Особливість, котра одразу впадає в очі – велика кількість складних речень. Найчастіше зустрічаємо їх у різного роду описах, пейзажах, вступах чи авторських відступах. Це конструкції із різними типами зв'язку. Частини таких речень розбудовані, об'ємні, складні; містять велику кількість однорідних другорядних членів речення. Вони інформують читача про події «зав'язкові», без кульмінаційних ефектів. Складність і об'ємність подібних конструкцій роблять враження плавності, розливності мовлення, а подібність будови окремих складників творять потрібні авторові ритм та динаміку розповіді.

Типовим для стилю Болеслава Пруса є і наступне: акція динамічна написана короткими і ритмічними реченнями, що створює контраст до плавності описів. При цьому велике значення має вживання письменником безсполучникових речень, характерна особливість яких – тричленність – була помічена польською дослідницею великої прози Пруса Г.Курковською. При цьому такі конструкції можна подати у вигляді двох схем:

1. [ ], [ ] i [ ]. Noc nadeszła, zapalono latarnie i deszcz się wzmógł.
2. [ ], [ ], [ ]. Na ulicach hałas, powozów szeregi, ludzi tłum.

Ще однією особливістю, властивою для малої прози видатного польського письменника є т.зв. «абзацова» структура висловлювання, тобто вміщення у межах одного абзацу якоїсь однієї думки чи навіть тези. З цієї точки зору найбільш показовим є оповідання «Стасева пригода»: абзаци, подібні за своєю побудовою (просте речення; кілька складних або одне складне, в яких розвивається тема, подана у простому), як дитяча гра «паззли», окремими фрагментами складають єдиний малюнок – смислове ціле.

Кількість простих речень в малих прозових формах Б. Пруса значно менша, але площа їх застосування і виконувані ними функції дуже розмаїті. По-перше, використання простого речення як заголовка до абзацу. Ці заголовки концентрують головну ідею певного епізоду, події, задають тему, що далі розвивається у складніших синтаксичних конструкціях. По-друге, часто прозаїк використовує прості речення з метою виділити щось, звернути на щось увагу читача. У таких випадках уживає речень максимально спрощених: непоширених або односкладних, рідше простих поширених обставиною або іншим другорядним членом речення. Це конструкції типу: «Aż raz zdarzył się wypadek», «I czekano», «A w domu było cicho», «A on został». Стислість таких речень на тлі довших висловлювань змушує читача до роздумів: що за цим стоїть? чому це так? Заохочує, отже, до подальшого читання, творить інтригу. По-третє, прості речення Прус часто застосовує для констатації окремого факту, що робить враження закінчення дії. Дуже своєрідно виглядають такі речення на початку твору: «Roboty przy kolei skończono» («Michałko»). Такий початок одразу включає читача в перебіг подій (ніби розпочато читати від середини твору) і творить ситуацію очікування: і що далі?

Окрім вищерозглянутих функцій простих речень в малих нараційних формах польського позитивіста, на окрему увагу заслуговує вживання їх як своєрідних вузлів, у котрих зосереджена головна дія. Якщо із певного фрагменту тексту вилучити всі речення і залишити тільки ці змістові вузли, то, опираючись на них, без особливих труднощів можна відновити перебіг подій.

Цікавими для аналізу видаються діалогічні та монологічні партії персонажів вищеназваних оповідань. Оскільки Б.Прус прагнув якнайбільшого зближення своїх творів до реального життя, не мав потреби в зайвому прикрашанні висловлювань персонажів, а, отже, мають вони риси мовлення побутового, поточного. Речення тут найчастіше прості, ще частіше урвані, незавершені, неповні. Щодо інтонаційного наповнення, спостерігаємо величезну кількість окличних речень, рівно, як речень запитальних та речень з трикрапкою. У таких епізодах найчастіше зустрінемо конструкції парцельовані, еліптичні, з риторичними вигуками та звертаннями.

Читаючи оповідання Болеслава Пруса, спостерігаємо цікаву особливість: часто висловлювання персонажів супроводжуються своєрідними авторськими коментарями, котрі повідомляють читачеві про дії героїв під час комунікативної ситуації і нагадують ремарки автора у драматичному творі. Напр.. «Kowal spuścił głowę i milczał», «Kowal westchnął» («Przygoda Stasia»). Вони виконують функцію, подібну до жестів та міміки акторів. Якщо вилучити їх з тексту, обсяг фактичної інформації не зменшиться, але зміниться емоційна наповненість. Щодо

будови, найчастіше це речення прості, інколи непоширені, рідше – складне речення з невеликою кількістю підрядних частин.

Аналізуючи специфіку малої прози Пруса не можемо обминути і наступного моменту. Типовим прийомом цього письменника є авторські підсумки в кінці оповідання чи новели, оформлені як post scriptum. Речення тут використовуються складні, об'ємні, звертає на себе увагу численність риторичних питань, звернень до віртуального читача, рідше речення неповні, парцельовані, незакінчені. Таким авторським рефлексіям властивий дещо моралізаторський характер.

На завершення хотіли б зацитувати польську дослідницю творчості Болеслава Пруса Марію Домбровську: «Мова і стиль Пруса належать до типу, який називаємо «неприсутнім». Не нав'язується і не звертає уваги... Але, однак, ця мова дуже характерна, багата і точно передає все, що автор хоче сказати. Прус володіє стилем так, як жінка з гарним смаком – вбранням. Ніколи не одягне чогось, невідповідного до місця і часу» (переклад наш).

ЛІТЕРАТУРА

1. Вербицький П. Болеслав Прус. Творчість. – Харків, 1967.– 241с
2. Мельничайко В. Лінгвістичний аналіз тексту // Диво слово,- 1999.- №9. С. 11-15.
3. Kurkowska H. Skorupka S. Stylistyka polska. Zarys. – Warszawa, 1969. – S. 205-223
4. Prus B. Wybór pism. Nowele. – T II. – S.5-36,36-88, 198-222, 346-362, 362-392, 415-421.

Семащук Н.

наук. керівник – проф. Куца О.П.

СПЕЦИФІКА ФУНКЦІОНУВАННЯ ОБРАЗУ-СИМВОЛУ У ПОВІСТІ ІВАНА ФРАНКА «BOA CONSTRICTOR»

Термін символ походить від грецького слова sýmbolon, що означало невеликий, розламаний надвоє предмет з металу, кістки, випаленої глини, за допомогою якого передавалася певна інформація. Сьогодні у літературознавстві символ – це «предметний або словесний знак, який опосередковано виражає сутність певного явища, має філософську смислову наповненість, тому не тотожний знакові... Тяжіє до певного узагальнення, на відміну від алегорії...». Ще О.Потебня виокремлював одну з властивостей художнього образу – бути символічним, символізувати, тобто бути умовним знаком певного значення, смислу. Під таким кутом зору ми розглянемо образ змія у повісті «Boa constrictor»: він глибоко символічний і як символ є одним із засобів філософського аналізу навколишньої дійсності.

У тексті повісті названий образ-символ з'являється лише чотири рази, проходячи відповідно чотири етапи розвитку. Ці етапи назвемо структурно-смисловими рівнями функціонування образу-символу. Перший рівень – ознайомлення. Автор знайомить читача ще не стільки з самим символом, скільки з його носієм – картиною із зображенням удава. На цьому рівні виділено й інструменти символу: очі змія та кільця його тіла. Основна функція цього структурно-смислового рівня – ознайомлююча: письменник вводить читача у прихований зміст твору, примушуючи накладати подальші події на символічну канву тексту.

Другий рівень виділяємо у наступному епізоді: Герман Гольдкремер, згадуючи дитинство і переживаючи докори сумління за нечесно нажиті статки, мимоволі звертає увагу на картину із удавом. Отже, у його підсвідомості багатство асоціюється із загрозою. Фабриканта переслідують передчуття нещастя, що дедалі нагнітаються. Можна твердити, що саме у цьому фраґменті маємо перший ступінь тлумачення образу-символу: багатство – «потвора о сто головах» – boa constrictor. Основним інструментом символу виступають очі удава як відбиття душевного стану персонажа: очі «так і впивалися», «так і проколювали».

Третій структурно-смисловий рівень значно відрізняється від двох попередніх. І передусім за побудовою. По-перше, носій символу – картина – із елементу інтер'єру перетворюється у частину художнього простору твору. Це здійснюється за допомогою прийому сну: Гольдкремерові сниться, що він опинився у тій місцевості, яка зображена на картині. Носій символу оживлюється. Разом з ним оживає і матеріалізується сам символ – boa constrictor. У цьому епізоді він уже не є статичним, а динамізується і діє незалежно від свого носія. Окрім того, саме з цього рівня починається розкриття авторського розуміння символу, котре набуває форми рефлексій головного героя.

У процесі роздумів Герман Гольдкремер знову мимоволі звертає увагу на картину, що висить у нього в кабінеті. Він упізнає «той сам образ, що нині рано визвав цілий ряд споминок

в думці, а вночі оживився в такий страшний спосіб». Отже, це – четвертий і останній структурно-смисловий рівень побудови образу-символу, що стає статичним і не виходить поза межі власного носія. Дія твору знову відбувається в реальному просторі і часі. Основна функція цього рівня – авторське тлумачення образу boa constrictor'а як символу: «...се не вуж, се безмірно довга, зросла докупи і оживлена чарівною силою зв'язка грошей... се не вуж його обводив своїми велетними звоями, а його власне багатство».

Письменник подає нам два власних трактування образу-символу, які накладаються на схему «хижак / жертва»:

1.Герман Гольдкремер (хижак) / бориславські робітники (жертва);

2.Багатство, яке знищує людину (хижак) / людина, яка володіє цим багатством – Герман Гольдкремер (жертва).

Окрім авторських тлумачень, можна, на нашу думку, виділити ще два, що не окреслені безпосередньо, але випливають із тексту твору: протистояння син (хижак) / батько (жертва) і Герман Гольдкремер / його щастя (йдеться про першу частину сну персонажа: йому сниться Щастя в образі вродливої коханки, котра гине в його обіймах). Але ще раз наголосимо, що наведені вище конфлікти вкладаються у схему «хижак / жертва» і підпорядковуються конфлікту домінантному – багатство / людина.

Ми уже зверталися до структури образу-символу, зауважуючи, що він не є явищем монолітним. На нашу думку, у побудові образу-символу boa constrictor'а, як і будь-якого символу, варто виділяти власне символ, носія та інструменти символу.

Власне символ – це основне значення, яке автор кладе в основу того чи іншого поняття, основна асоціація, яка виникає у читача при його рецепції. Найчастіше - це пряме, реальне значення природного явища, речі, предмета, істоти, що покладені в основу символу. У повісті «Boa constrictor» І.Франка власне символом є намальований на картині удав. Власне символ становить основу, на яку накладаються інші асоціації, важливіші для розуміння ідеї твору. Так, на первинну асоціацію boa constrictor'а як тварини-хижака накладаються вторинні, але більш значущі тлумачення: boa constrictor – Герман Гольдкремер, boa constrictor – багатство, boa constrictor – Готліб.

Носій символу – річ або особа у тексті, через яку виявляється символ. В аналізованій повісті носієм символу є елемент інтер'єру – картина, на якій зображено удава. Образ-символ не виходить за межі свого носія протягом усього твору. Поза простором носія він не існує взагалі. У кульмінації разом із boa constrictor'ом матеріалізується і його носій – дія переноситься у простір картини, а об'єкт впливу проектується у носія.

Інструмент символу – це засіб дії символу, його впливу на об'єкт. У названій повісті в структурі образу-символу виділяємо два інструменти символу: очі удава та кільця його тіла. Перший – показник душевного стану Германа Гольдкремера, другий – уособлення загрози фізичного знищення персонажа, тому він максимально активізований у кульмінаційний момент динамізації образу-символу, коли Гольдкремерові загрожує смерть від рук власного сина. Очі у цьому випадку- як інструмент - виконують лише підсилювальну функцію: погляд удава гіпнотизує жертву, позбавляючи здатності захищатися.

Важливу роль у творенні образу-символу у повісті «Boa constrictor» відіграє заголовок як підготовчий етап його виявлення. Заголовок тут становить своєрідну смислову матрицю, яка проектує правильне прочитання твору. Завдяки йому читач усвідомлює присутність символічного образу у тексті твору і отримує первинне його тлумачення: boa constrictor – Герман Гольдкремер.

Уводячи у текст повісті образ-символ boa constrictor'а, І. Франко виявив майстерність справжнього архітектора, будуючи струнку структуру виявлення та функціонування названого символу. Символічний образ змія-удава вдало вплітається у тканину тексту і несе на собі велике ідейно-художнє навантаження і стає лейтмотивним .

ЛІТЕРАТУРА

1. Жук Н.Й. Проза Івана Франка. – К.: Вища школа, 1977. – С.84-90
2. Кузнєцов Ю.Б. До питання про поетику прози Івана Франка // Іван Франко і світова культура: матеріали міжнародного симпозіуму ЮНЕСКО (Львів, 11-15 вересня 1986р.): У 3 кн. – Кн..І – с. 196-198
3. Франко І. Boa constrictor // Франко І. Твори в 50-ти томах. – Т.14 –С. 370 – 443.
4. Kopaliński Wł. Słownik symboli. – Warszawa, 1990. – 510 s.
5. Літературознавчий словник-довідник / Р.Т.Гром'як, Ю.І.Ковалів та ін. – К.: ВЦ «Академія», 1997. – С.635

Коваль Л.
наук. керівник – доц. Буда В.А.

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ЖАРГОННОЇ ЛЕКСИКИ МОЛОДІ МІСТА ТЕРНОПОЛЯ

Відомо, що одна й та сама мова нормативно містить велику кількість субмов: окрім літературної мови до неї входять діалекти, сленг, жаргон, мови різних наук. В оптимальному варіанті людина володіє певним різновидом літературної мови, її розмовно-побутовою формою, тим чи іншим науковим стилем і відповідно професійним, галузевим жаргоном, може використовувати жаргон певної соціальної групи. [5, 46].

Об'єктом нашого дослідження є жаргон сучасної молоді м. Тернополя. Незважаючи на те, що жаргонна лексика охоплює невелике коло понять і предметів і є змінною в часі, її цінність у невимушеності, емоційності, експресивності, у тому, що це жива, рухлива мова в мові, а також у синонімії, що й дає можливість виразити думку точно і ясно. Наприклад, змінивши у мовленні слово гарний словом суперовий чи абалденний або некрасивий словом галімий, фіговий, шняжний, можемо точніше передати суть явища.

Ми збагнули, що мовленнєва експресія служить для підсилення виразності висловлювання, збільшення сили сказаного і є невід'ємним засобом стилістики.

Найбільше «процвітає» жаргонна мова у молодіжних колективах, зокрема в студентських та учнівських, бо її носії намагаються вразити співрозмовника дотепністю, свіжістю і яскравістю висловлення, хочуть показати свою зневагу чи байдужість до предмета розмови, посилити чи пом'якшити враження від висловлення.[4, 203]. Більшість молодих людей використовують жаргонізми для того, аби затерти пишномовні слова та вирази. Носіїв вторинної лексики (до котрої входить жаргон) супроводжує бажання іти в ногу з часом – бути модними, сучасними, зробити зміст своєї розмови малодоступним для людей літнього віку. Це бажання, безсумнівно, існує тільки на підсвідомому рівні.

Наведемо деякі приклади жаргонізмів, котрі використовують студенти ДТПУ ім. В. Гнатюка: дурфак (факультет фізичного виховання), хлопчато-бумажні (студенти хімікобіологічного факультету), молотки (студенти ІПФ), калькулятори (студенти фізикоматематичного факультету) та інші.

Молодь швидко засвоює жаргонну лексику і застосовує її залежно від ситуації.

Проводячи соціальне опитування, ми зробили висновок, що більшість молодих людей в тій чи іншій мірі не може обійтись без жаргону. Наші співрозмовники радіють із того приводу, що їх не обмежують у використанні вторинної лексики, мовляв, «не лише літературною мовою будемо говорити». Зустрічаємо ситуацію, коли на ознаку одного слова студенти чи школярі наводять десятки відповідників. Наприклад, до слова СМІЯТИСЯ ми записали такі: пертися, виганятися, виганюватися, лахати, прікалуватися, шкіритися, ржати. З погляду мети використання ці лексеми належать до емоційної лексики, яка «виявляється в емоційних, інтелектуальних і вольових проявах». [1, 15].

Окрім цього, отримуємо певну інформацію як про дію, так і про людину, котра вживає ті чи інші жаргонізми.

Дехто з наших респондентів старшого віку вважає, що жаргонізми засмічують українську мову, не дають їй простору для розвитку, що їх треба викорінювати, як шкідливий бур'ян, мотивуючи такі думки тим, що молодь вживає надто грубі, надто брутальні слова, навіть незважаючи на присутність старших, що жаргон обмежує словниковий запас лексем літературного походження.

Та погляньмо на ситуацію з іншого боку. Чому не сприймати жаргон – він є, був і буде, ми нікуди від цього не дінемося. Хіба це погано, коли освічена, начитана, інтелектуально розвинута особистість вміє гратися мовою, плавно додаючи до офіційної мови щось нетрадиційне, коли така людина вміє показати себе з усіх сторін у яскравому світлі, коли у неї це виходить природно і без ніякого «гвалтування» мови? Зовсім ні. Навпаки, таке вміння урізноманітнює її лексичну базу.

Зовсім іншу картину бачимо з неосвіченою, малокультурною і недалекоглядною персоною, у котрої лексичний запас не сягає задовільного рівня, у котрої літературне слово служить для зв'язки жаргонних лексем. Це вже свідчить не про оригінальність, не про моду і «високий шик», а про низький розумовий розвиток, обмеженість, байдужість до рідної мови. З таким явищем, безумовно, потрібно боротися.

Нижче спробуємо показати, що серед розмовно-просторічних слів нашої молоді існують такі, які сприймаються як знижені, згрубілі, вульгарні (дебілко, тупак, ручнік, нулячий тощо), – це слова на ознаку людської тупості. Подібні лексеми перебувають на периферії лексичного складу УЛМ, а іноді навіть і випадають з її системи, переходячи в розряд слів позалітературних.

Тернополяни у розмовно-побутовому стилі найчастіше вживають такі слова, котрі характерні для лексикону будь-якого молодіжного жаргону: махнути (обміняти що-небудь), кумекати, шурупати, шарити, доганяти, варити, в'їзжати (розуміти), купити, надути, намахати, розвести, наламати, наколоти (пожартувати,обманути, викликати віру в те, чого насправді не було), замалажувати, зажимболювати, зажигати, амурити (залицятися) і.т.д.

У мові найчастіше зустрічаються дієслівні жаргонізми, що є носіями динамічної ознаки, тобто представленої як дія або процес, що має певні часові показники: тривалість, нетривалість, початок процесу, ознаку закінченості, сталу чи змінну ознаку та ін. [2, 50].

Досить специфічним є жаргон у середовищі людей пов'язаних спільністю інтересів, наприклад серед прихильників спиртного, в лексиці яких є чимало експресивних синонімів до дієслова ВИПИТИ: вгасити, замочити, нахрюкатися, хрюкнути, набухатися, назюзюкатися, дзюкнути, врізати, вмастити, жльопнути, навалитися, вмазати, залити баки, лити, забамбурити, намазатися, чвакнути, хрокнути, харю замити, передозувати, кирнути, смикнути, закласти, хильнути.

У синонімічному ряді є одне слово, яке сприймається як найуживаніше, найбільш нейтральне або домінантне. Ми виявили такі найуживаніші жаргонізми – відповідники до слова ГОВОРИТИ (казати) – базарити, забазарити (домовитися), без базара (без слів), вопити, пінитися (кричати), цвірінькати, цьвєкати (говорити не по суті), тараторити, тріпатися (говорити без перестану), шелестіти, шуршати (говорити пошепки остерігаючись когось чи чогось), хрюкати, поносити, чесати (обманювати), терти, парити (настояти на своєму). Зустрічаємо й такі вислови у наказовому способі: крути барабан (починай говорити), не мусор (говори нормативною мовою), не макаронься (не говори «суржиком»), не рипайся, не смикайся (мовчи), не пудри мозгів (не обманюй), не присідай на вуха (поменше говори). З прочитаного робимо висновок, що такі синоніми (як і будь-які інші) роблять мову її носія виразною. Всіх їх об'єднує одне основне значення (повідомити про щось), але кожен синонім надає якого-небудь відтінку основному значенню.

Достатньо слів у лексиконі молодих тернополян на вказівку руху, ходьби, на ознаку абстрактних значень. Для прикладу розглянемо жаргонізми до слова ЗНИКНИ: чеши, вайдось, кандьохай, відвали, відв'яжись, відмахайся, не шмиргай. Ці лексеми відіграють стилістичну функцію, вони є згрубілими, можуть бути адресовані тій людині, котрої не поважають. Розглянемо й оцінні синоніми до нейтральних слів, які зустрічаються у студентському колі: схавати, хавнути, втиснути, втоптати, хряпнути, заіндячити, ляснути, злопати, впихнути, навалитися, напхатися, кусьнути, сперти, замість слова-домінанти З'ЇСТИ. Емоційність слів досягається не тільки їх безпосереднім значення, а й контекстом ситуації, інтонацією.

Як бачимо, словниковий запас жаргонізмів у сучасної молоді досить таки багатий, але переважно це слова із негативним емоційним забарвлення, які часто нагадують грубу лайку. Більшість лексем характеризують своїх мовців переважно з непривабливого боку.

Окрім дієслівних жаргонізмів існують прикметникові, прислівникові та іменникові – останніх значно більше, тому розглянемо їх.

Увиразнюють розмовний стиль мовлення звертання – парифрази, а також такі, що вживаються у значенні іменників. У колективі чоловіків використовуються такі емоційно забарвлені назви ДІВЧАТ: діваха, бабеська, матрона, кобіта, чувіха, чікса, коли їм дівчата не симпатичні, то чуємо: чума, паплюга, жабисько, крокодил, мавпа, шкаписько, мармиза; про дівчину легкої поведінки кажуть: клава, фіфа, профура, мясо, бейжа, шалава, мурка (улесливо), клюшка, вівця (тупа дівчина), шмара, бікса (жаргонізм на ознаку сучасного стилю, котрого дотримується дівчина); гімза базарна (п'яне дівча).

Звертань до ХЛОПЦІВ є набагато більше, що закономірно, адже чоловіки самі собі придумують т. зв. Клички: мачо, чувак, пєрєц, рагуль, бик, лох, штріх, халік, мавпун, кобель, вжик, шустрік, фраєр, блатняга, чєбур, драбуга, тіп, пацик, чудак, льолік, штуцер. Якщо жаргонізмом хочуть підкреслити підлість хлопця, то про нього висловлюються так: гад, шакал, уродище, падло, падлюка, тварюка, скотиняка, плюгавець, чмо, паскуда, поц, гнида, та інш.

Дослідивши жаргон (фр. Jargon – «базікання») як явище мови, ми переконалися, що це соціальний діалект, який відрізняється від літературної мови специфічною лексикою, вимовою,

але немає власної фонетичної системи. [3, 78]. Жаргон існує тільки на основі певної мови, а не окремо, не самостійно. Більшість жаргонізмів є явищем комічним і жартівливим, часто використовується з негативною емоційною оцінкою.

Ми помітили, що жаргонні лексичні одиниці легко проникли в загальний вжиток. Але це аж ніяк не означає, що ними можна користуватися без будь-яких застережень. Надмірне їх уживання засмічує літературне мовлення, підриває засади нормативної мови, часто виховує погані смаки в галузі мовної культури, знижуючи вплив слова як комунікативної одиниці і як засобу естетичного виховання.

Але попри мінуси, на котрі ми вказали, існують і плюси: жаргон забезпечує мовне функціонування всіх верств суспільства, яке ним користується. Жаргонну лексику використовують для того, аби мовлення не було сухим. Ми за те, щоб кожна людина пізнала радість свободи висловлення, мовної волі. Не треба змушувати молодь стерилізувати мову, відкидаючи жаргон, – потрібно створювати, моделювати нові лінгвістичні ситуації, адже без живого слова мова мертвіє.

І ще одне, – думаємо, що усіляко потрібно вітати те, що питомо українське просторіччя відроджується. Мова починає видужувати, бо маємо присутність та розвиненість власних форм просторіччя, розмовно-побутової мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пентилюк М. І. Робота із стилістики в 4-6 класах. К., 1984.
2. Передрій Г. Р., Смолянінова Г. М. Лексика і фразеологія української мови. К., 1983.
3. Словник лінгвістичних термінів.(за ред. Ганич Д. І. Олійник І. С.) 1985., с. 78
4. СУЛМ. Лексика і фразеологія (за ред. Білодіда). К., 1973., с. 179-180
5. Труб В. М. Явище «суржику» як форма просторіччя в ситуації двомовності // Мовознавство, – 2000, – №1., 46-58
6. Федик О. С. Про недуги рідного слова // Укр. мова і літ. в школі, – 1991, – №10, с. 47-50

Войтюк Н.

наук. керівник – доц. Кондратюк Л.Р.

ПИТАННЯ МОРАЛІ: ІСТОРИКО-КРИТИЧНИЙ АСПЕКТ

Розгляд питання про сутність моралі пов'язаний з виявленням її значення для людського розвитку і здійснюється на основі знань про специфіку людського буття. В залежності від розуміння цього значення мораль інтерпретується і як мудрість життя, і як зведення правил, створених для того, щоб регулювати поведінку людей і розглядається у зв'язку з сутністю людини як безпосереднє вираження людяності або в суто технологічному значенні як засіб, що обслуговує людську діяльність з боку її вираження в поведінці людей. Та в останньому судженні про мораль виключається і саме питання про сутність моралі, правомірність його постановки, оскільки таке тлумачення моралі виключає її змістову специфіку й спирається на прикладний, функціональний характер.

Специфіка моралі як форми суспільної свідомості складається в період виникнення товарно-грошових відносин, соціальної диференціації, міжплемінних союзів і держав. На ранніх стадіях суспільного розвитку моральність і звичай збігаються і існують без моралі у вигляді форми суспільної свідомості, ідеалу. Звичайно, чистої моралі в первісному суспільстві не існувало, як і не було там і чистого мистецтва, філософії, духовності – панував магічний синкретизм. Згодом крім релігійно-магічних, виникають світські регулятори людської поведінки: право і мораль. Вважалося, що благо конкретної людини і держави – одне і те ж. Мораллю вважалася діяльність, в якій людина поєднувала досконалість і щастя.

Європейське поняття моралі виростає не лише із християнської заповіді любові, але і з понять дружби і кохання. Мораль – це духовно піднесений ідеал вільного єднання. У становленні та еволюції філософських понять ми маємо справу з міжпонятійною міграцією ідеї, і в формуванні поняття моралі – випадок саме такої міграції. Зміст і форма арістотелівської дружби близькі до християнської заповіді любові у її старозавітному розумінні: дружнє ставлення вважається поширеним лише на реально і потенційно близьких, але серед таких згадуються і ті, хто не пам'ятає образ і завжди готовий до примирення[1,28].

Загальноєвропейська традиція розуміння та тлумачення слова «мораль» сходить до ранньої античності (лат. mos > mores - нрави). Але це лише одне з багатьох значень слова, новіше, що вживалося паралельно з архаїчним. У давньогрецькій мові було слово з таким же комплек-

сом значень («етос» – навик, звичка, звичай, спосіб дій). Вже Есхіл, Софокл, Геракліт і Платон розуміють, що психіка індивіда і моральні вимоги – не одне і те ж. В якості носія суспільної моральності стали розглядати не лише масовий звичай, але й особистість, її внутрішню природу. Багатозначність, термінологічно чітке трактування слів «етос» і «мос» привели до того, що в античній філософії для позначення області моралі зазвичай вживалися терміни, які не мали з нею ніякої етимологічної близькості (доброчинність, справедливість і т.д.). В етичній теорії не було такої категорії, яка б більш-менш строго окреслювала все поле моралі.

Аристотель вперше поставив проблему свободи вибору і вирішив її відповідно до специфіки моралі як соціального відношення. Це не здатність, дана людині, а феномен, що виникає на кордонах моральності як способу регуляції людської діяльності. Він чітко виділив специфічні ознаки моралі, вперше відокремив етику як окрему дисципліну. Але ні філософи античності, ні Середньовіччя не розглядали її, тому поняття моралі надовго залишається невизначеним.

У середньовіччі мораль виступала як принцип божественного авторитету, система заповідей. Моральна свідомість не була відокремлена від інших форм свідомості. Мало кого хвилювало питання про специфіку моралі у порівнянні з традиціями, правом і т.д.

Джордано Бруно мораль виводив із пізнавальної, вольової, чуттєвої та естетичної здатності душі та зводив її до нихСлово «мораль» майже не вживалося як загальне означення всієї сфери моральності. Говорили про «доброчинність», «добро і зло». Навіть просвітителі послуговувалися терміном «доброчинність». Крім того, часто терміну «мораль» надавався такий розширений зміст, що він втрачав своє специфічне значення. Для англійських і французьких просвітителів мораль – сфера духовності взагалі. Д.Юм та П.Гольбах використовували термін «моральне» на означення духовного. Н.Г.Чернишевський говорить про «моральні науки» і включає сюди навіть політекономію.

З середини XIX століття Маркс і Ніцше, незалежно один від одного, з різних теоретичних позицій і в різній історичній перспективі приходять до однакового висновку, згідно з яким мораль у тому вигляді, в якому вона зображує себе, є суцільним обманом, лицемірством. І той, і другий стояли на позиціях радикального заперечення моралі. Щоправда, для Маркса таке заперечення було всього лиш одним із фрагментів його філософської теорії, а для Ніцше – центральним пунктом філософствування. Таким чином, етика з теорії моралі поступово перетворилася на її критику[2,65].

Визнання специфіки суспільної природи моралі в теоріях кінця XIX – початку XX століття здійснювалася в рамках соціально – психологічних концепцій суспільства, що вловлювали лише зовнішню залежність індивіда від його соціального оточення. Усе зводилось до того, що погляди та вчинки індивідів обмежені та цілком «запрограмовані» «масовими еталонами поведінки». В соціології будь-який вид суспільних уявлень, в тому числі і мораль розглядаються як результати дії історичних та соціально локалізованих умов, потреб, інтересів та цілей різних суспільних груп та відповідних їм типів «ідеології»[3,182].

У сучасній філософії моралі, як і в етичній думці минулого, далеко не завжди можна зустріти спеціальні теоретичні визначення пояснення моралі. В деяких філософських напрямках таке завдання, до того ж, вважається неможливою, знімається взагалі.

Таким чином, остаточного формулювання поняття «мораль» досі не існує. Є різні підходи до визначення, але більшість людей знають і розуміють його швидше на рівні інтуїції, ніж конкретного наукового «правила». Одначе, це поняття настільки глибоке і багатогранне, що кожне покоління може відкривати в ньому щось своє, нове, і, можливо, все-таки воно не вичерпається.

ЛІТЕРАТУРА

1. Апресян Г. Г. Идейные истоки новоевропейского понятия «мораль» //Вестник Московского университета 2002г. №7, серия «Философия».
2. Гусейнов А.А. Этика и мораль в современном мире. //Вестник Московского университета 2002г. №7, серия «Философия».
3. Дробницкий О.Г. Моральная философия. Избранные труды. – М., 2002.

Войтюк Н.
наук. керівник – доц. Заоборна М.С.

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ ПРОТИСТАВЛЕННЯ «СЕРЦЕ-РОЗУМ» У СУБ'ЄКТНІЙ СИНТАКСИЧНІЙ ПОЗИЦІЇ

Лінгвістика XX століття розглядає мову як систему, основу якої становлять не мовні одиниці самі по собі, а зв'язки й відношення між ними. Тим самим усвідомлюється, що все в мові існує постільки, поскільки його можна протиставити чомусь іншому, однорідному з ним. Відповідно мову можна представити як систему протиставлень, опозицій. Вони простежуються на всіх мовних рівнях: фонологічному, морфологічному, лексико-семантичному, синтаксичному. Лексична опозиція-це змістове протиставлення лексеми іншим семантично однорідним лексичним одиницям всередині певної парадигми (Белошанкова В.А. Лексика.-Москва, 1989.-с.181). Своє значення лексеми повністю виявляють лише у сполучуваності з іншими лексемами. Тим самим визначається поняття дистрибуції.

Однією з опозицій, яка функціонує на лексико-семантичному рівні, є протиставлення лексико- семантичних варіантів слів «серце» і «розум». А саме: « серце»- центр зосередження почуттів, емоцій, переживань і «розум»- те саме, що мислення. Протиставлення «серце-розум» визначає рівноправна опозиція та контрастна дистрибуція. Рівноправність опозицій виявляється в наявності диференційних компонентів змісту на фоні спільних сем у семантичній структурі. Так, спільним змістовим компонентом даних лексико-семантичних варіантів є «відображення елементів внутрішнього світу людини». Водночас у семантичній структурі ЛСВ «серце» домінує сема, що вказує на стосунок до емоційної сфери, у семантичній структурі ЛСВ «розум» домінує сема, що вказує на стосунок до сфери раціональної

Семантика кожного ЛСВ реалізується у реченнєвих структурах, тобто в синтаксичних зв'язках з іншими словами, перш за все з дієслівними лексемами. Стосовно останніх «серце» та «розум» виконують функцію синтаксичних суб'єктів. Наприклад: *Розум,* трапляється, веде й по лабіринтах, шукає щілини бачить обхідні шляхи, а *серце* рветься навпрошки (Ю.Мушкетик).

Контрастна дистрибуція ЛСВ «серце» та «розум» виявляється в тому, що вони вживаються в різних позиціях, із характерними саме для них дієслівними лексемами. Специфічну дистрибуцію ЛСВ «серце» утворюють дієслівні лексеми, що позначають:

1) конкретну фізичну дію, а саме: а) творення,вид діяльності (грати); б) фізичну дію різного ступеня інтенсивності щодо спрямування на об'єкт

(стукати, токотіти); в) конкретну дію, пов'язану з переміщенням у просторі (тягнути, носити, ховати); г) рух (ганяти);

2) процес, а саме: а)динамічні явища у рослинному світі (в'янути, розцвісти, сохнути); б) якісні та кількісні зміни, що стосуються людини або інших живих істот (кріпитися, знемагати, замирати); в)зміни вихідного стану речовини, предмета (висохнути, наповнитись, замерзнути, гаснути);

3) психічну діяльність, зокрема: а) відчуття болю (нити, щеміти, боліти);б) бажання, волевиявлення (бажати, хотіти, пориватися); в) сприймання зорове (бачити, дивитися) та слухове (чути, слухати); г) емоційний стан чи переживання (втішитися, нудитися, тужити, лютувати); ґ) знання (знати);д) пам'яті (забути); е) мовлення (кликати).

Дистрибуцію ЛСВ «розум» становлять дієслівні лексеми, що позначають:

1) дію, а саме: а) вид діяльності (слугувати, судити, карати); б) фізичну дію різного ступеня інтенсивності щодо спрямування на об'єкт (нищити, душити);

процес, зокрема видозміни вихідного стану речовини, предмета (світитися, каламутитися);

психічну діяльність, зокрема: а) волевиявлення (наказувати, веліти); б)здорове сприймання (зирнути); в) мислення (не народити думку, не збагнути, не обсягнути); г) мовлення (підказувати).

Водночас ЛСВ «серце» і «розум» характеризуються однаковою сполучуваністю. Йдеться про лексеми, що позначають:

1) дію (шукати, давати, вести);

процес, а саме: а) динамічні явища у рослинному світі (буяти); б)якісні та кількісні зміни, що стосуються людини та інших живих істот (оживати, німіти); в) видозміни вихідного стану речовини, предмета (освітити, палати, горіти, холонути);

3)психічну діяльність, зокрема, мовлення (казати, шептати).

Таким чином, характер опозицій лексем «серце» та «розум» корелює з характером їх дистрибуції: диференційні семи в семантичній структурі—різний характер сполучуваності, спільні елементи у значенні—тотожна сполучуваність. Порівняй:

а)різна дистрибуція:

Солохи мороз і жар
пробіг по тілу, *серце застукало*
думки помутилися
(Панас Мирний).

Пока була неподільна церква-
То доти й був в Христовім стаді рай
і *знищили* його пиха та *розум*…
(М. Старицький).

б) тотожна дистрибуція

Зима йде- і *серце холоне*,
Огрій мене теплом зітхань!
(П. Карманський).

Спам'ятався-а ти щезла…
Розум холодіє...
(П.Куліш).

При цьому опозицію «серце - розум» визначає той факт, що значення лексем в тотожній позиції не сплутується, а протиставляється. Наприклад: Зима йде і серце холоне, огрій мене теплом зітхань! (П. Карманський). Пор.: Зима йде-і розум холоне, огрій мене теплом зітхань! У другому реченні присутній елемент абсурду (Якщо холоне розум, то до чого тепло зітхань?)

Підтвердженням того, що лексеми « серце» та «розум» перебувають у рівноправній опозиції, є й образи, які виникають у свідомості людини при їх осмисленні. Людина моделює свій внутрішній світ за зразком зовнішнього, матеріального. Тому елементи психіки усвідомлюються нею як об'єкти навколишнього світу, що живуть своїм власним життям. Відповідно й дієслівні лексеми, з якими поєднуються слова на їх позначення, позначають дії, вчинки, реалії зовнішнього, видимого, матеріального світу. Однак при цьому дієслівна лексика переосмислюється, набуває вторинних значень. Таким чином, з одного боку константи психіки осмислюються як ті чи інші реалії навколишньої діяльності, а з другого —формується метафоричне значення дієслівних лексем.

За подібним зразком у свідомості людини формуються певні образи серця та розуму. При цьому простежується зв'язок образів внутрішнього світу людини зі специфікою дистрибуцій лексем, які його позначають. У власне оригінальних дистрибуціях лексеми «серце та розум» пов'язані з такими образами:

Серце:1) специфічний живий орган (у поєднанні з лексемами нити, боліти, щеміти) 2) специфічний образ постійно гарячої рідини (кипіти). Наприклад: Солоха пойняла за що її сестра лаялась, *серце* її *занило*, *закипіло* (Панас Мирний);

Розум: специфічний образ постійно забарвленої, навіть мутної рідини, якій не властива висока температура (у поєднанні з лексемами каламутитись, мішатися; лексеми на зразок кипіти не становлять дистрибуцію ЛСВ «розум «). Наприклад:

У мене *розум* знову *мутиться*… (Панас Мирний).

У тотожній дистрибуції виникають образи спільні:

– людина (у поєднанні з дієслівними лексемами шукати, давати, вести, оживати, німіти, казати, шептати, говорити). Наприклад: А що *каже* тобі твій дурний *розум* та й *серце*? (М. Павлик);
– вогняна стихія (у поєднанні з дієсловами палати, гаснути). Наприклад: Хлібом геній живився кожен, щоби *розум* його не *погас* (В.Симоненко); Або пригасне моє серце, або згорить от свого вогню (І.С. Нечуй - Левицький);
– рослина (у поєднанні з дієслівною лексемою буяти). Наприклад: *Серце* прагне *буяти* на просторі! (Леся Українка); То дух мій, горличко, то *розум* мій *буяє*…(П.Куліш).
– об'єкт навколишньої діяльності (у поєднанні з дієсловами холонути, замерзати). Наприклад: Ох, *серце* моє, *розум* мій кригою *замерзає*… (Кропивницький).

Однак спільні образи не дублетні, тому що семантичне наповнення цих лексем диференціює, рельєфно окрилює, вирізняє подібні на перший погляд образи. Неможливо замінити у реченні лексему «серце» і лексемою «розум», бо повністю нівелюється специфіка змісту реченнєвої структури.

Таким чином, характер сполучуваності лексичних одиниць визначає специфіку їх осмислення у свідомості людини. Крім того, асоціації, які викликає та чи інша лексема, окреслюється на основі їх протиставлення з семантично однорідними елементами словникового складу мови.

Бедрій І.
наук. керівник – доц. Головата Л.М.

НЕТРАДИЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЧНІ МОДЕЛІ УРОКІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Скільки існує школа, стільки й точаться розмови про те, як зробити школу другою домівкою для дітей, як зацікавити їх нелегкою працею навчання.

Так, В.О.Сухомлинський у своєму листі «Залежить тільки від вас», адресованому завтрашньому вчителеві, говорив: «Найважливіше у нашій праці – бачити в своєму учневі живу людину. Навчання – це не перекладання знань з голови педагога в голову учня. Навчання – це насамперед живі людські відносини між педагогом і дітьми.

Чи може сучасний урок української мови бути радісним і цікавим для учня? Чи може він розкрити творчий потенціал особистості? Вважаю, що ствердно відповісти на ці запитання можна лише за умови, якщо процес навчання перевести на інноваційну основу.

Щоб учні по-справжньому почали вчитися, а не просто відсиджувати урок, їх треба зацікавити. Крім того, діти мають зрозуміти, що на кожному урці вони навчаються нового. Важливо, щоб учні ставили перед собою мету: я прийшов чогось навчитись, а наприкінці уроку знали відповідь на запитання: «Чого я навчився?»

Вчителі-новатори шукають сьогодні такі стежки до душ дітей, щоб завоювати у них довір'я і викликати інтерес до самого процесу оволодіння знаннями й виховання у собі найкращих людських рис. На сьогоднішній день перед освітою стоїть проблема: як знайти найкращий спосбі занять у класі, щоб діти легко і зацікавлено опановували науки. І саме впровадження сучасних моделей організації навчання (диференційоване навчання, адаптивна, модульно-розвивальна, модульно-рейтингова системи навчання та інші) визначає системність у роботі, активність, творчість, самостійність.

При адаптивній системі навчання (АСН) учитель має змогу навчати учнів (повідомляти нове, пояснювати, демонструвати, показувати), а потім працювати в індивідуальному режимі (керувати самостійною роботою, здійснювати контроль і працювати індивідуально). В умовах АСН учні навчаються способів самостійної роботи, самоконтролю, взаємоконтролю, вміння здобувати знання, узагальнювати і робити висновки. Робота за АСН вимагає докорінної перебудови вчителя. Необхідно перебудувати педагогічне мислення, перебудувати свої уявлення, довіряти учням, змінити весь стиль взаємовідносин з учнями. Роботу учитель повинен спланувати так, щоб на кожному уроці кожен учень міг працювати безперервно.

Модульно-рейтингова система занять – організаційно-методична форма навчання, яка передбачає вивчення матеріалу за принципом модульності з наступним рейтинговим підсумовуванням опорних оцінок із профільних дисциплін за семестр, рік і весь період навчання в школі. Принцип модульності допомагає підвищити рівень диференційованого навчання, яке враховує індивідуальні особливості учнів і спрямоване на оптимальний інтелектуальний розвиток кожної дитини. Навчання за модульною програмою дає змогу, залежно від віку дітей, ширше використовувати лекційний виклад матеріалу, семінарські заняття, проводити залікові уроки. Важливе місце у навчанні за модульним принципом відіграє використання різних форм контролю, ефективна система оцінювання, рейтингування знань.

Рейтингова система оцінювання впроваджується з метою стимулювання і самоорганізації систематичної навчальної праці учнів, забезпечення об'єктивності в оцінюванні знань, посилення мотиваційного компонента, формування самостійних дій та перетворення контролю у дійову складову управлінського процесу.

Запровадження нетрадиційних технологічних моделей уроків української мови забезпечує підвищення активності навчально-пізнавальної діяльності учнів, формування самостійності мислення, розвиток творчості.

Буяк Н.
наук. керівник – доц. Крупа М.П.

МОВНІ ЗНАКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЕТИКИ І БІБЛІЇ У ПОВІСТІ-ІНТЕРМЕДІЇ ОКСАНИ ЗАБУЖКО «КАЗКА ПРО КАЛИНОВУ СОПІЛКУ»

Оксана Забужко – неоднозначна постать сучасної української літератури, авторка, що у своїх творах поєднує найновіші літературні надбання з природною, зрозумілою на рівні підсвідомого чуттєвістю. Власне тому її творчість – явище аж ніяк не однобічне.

Діапазон тем, який на перший погляд є дещо строкатим все ж має точку перетину. Це тема людини, власне, сама людина – зісподу і назовні. Безумовно, авторку цікавлять моральні та етичні принципи, історичні умови суспільства, в яке вона «висаджує» своє літературне «я» (згадаймо хоча б героїню «Польових досліджень з українського сексу», яка намагається дати собі раду після контакту із «світом чоловіків»).

Продовживши тему людини, зокрема жінки, її внутрішнього світу, Оксана Забужко створила повість-інтермедію «Казка про калинову сопілку». Це – жіноча версія біблійної легенди про Каїна й Авеля. Жіноча – бо увага авторки сконцентрована на конфлікті між представницями т.зв. «слабкої статі». Героїні «Казки» – не емансиповані жінки, навпаки, це звичайнісінькі сільські дівчата, що вирізняються хіба що красою. Оксана Забужко ставить у центр твору психологію заздрості, намагається осягнути її витоки, першопричини. Власне від цієї основи розгортається подальший конфлікт між Добром і Злом за душу людини. Також авторка осмислює (але все ж не вирішує) проблему відповідальності дітей за гріхи батьків: зло закладено генетично чи воно породження світу людей? На розсуд читача подано, чи вважати Ганну-панну приреченою на лиху долю спочатку, чи просто слабкою перед спокусами недобрих сил.

Зрозуміло, що створити художній світ народного життя з його щоденними реаліями і святковими звичаями неможливо без активного послуговування мовними засобами, що допомагають природно сприймати тогочасну дійсність. Цими мовними засобами є лексико-семантичні одиниці, що входять до художнього тексту і дають змогу ідентифікувати соціальну та національну віднесеність героїв та явищ. Як зазначає Світлана Єрмоленко, «упізнаваність, відтворюваність, здатність продукувати трансформовані мовні форми, зберігаючи семантико-асоціативний стрижень слова, словосполучення, фрази, становлять характерні прикмети мовно-естетичних знаків національної культури»[1]. З цієї точки зору мова повісті Оксани Забужко є доволі насиченою знаками-символами української словесності. Щодо фольклорних елементів (їх мовного вираження), то у «Казці» зустрічаються наступні: повір'я, прислів'я, приказки, назви обрядів, мовні знаки із казок, народних пісень, а також синтаксичні конструкції на позначення темних сил, інфернальних явищ.

Власне з повір'я й починає розповідь Оксана Забужко. Дитина народжена із «місяцем на лобі», мати тривожить питання: молодик чи недобір, «відомо ж бо, що молодик – то на долю, а недобір- тим він і недобір, що наводить на лихі сни» [2]. Введенням у текст народного уявлення про позначення Боже й позначення темних сил Оксана Забужко інтригує читача, викликає у нього бажання довідатися більше про подальшу долю героїні.

Численними є вкраплення в авторський текст народних прислів'їв та приказок. Їхня функція – коротко, але з експресією передати зміст висловлювання. Наприклад: «Я тобі – образи, а ти мені гарбузи»(відповідь священика на надокучливі запитання Ганнусі про Каїна та Авеля); «Гарна мазана паляниця, а не дитина» (роздуми Василя про неправильне виховання ним розбещеної Оленки) тощо.

У «Казці» Оксана Забужко доволі часто використовує назви обрядів та звичаїв. Власне, цього важко уникнути при змальовуванні українського життя. У повісті зустрічаються наступні: впрягання жінок в плуг для запобігання поширення чуми; водіння гаївок; вбирання на Лелю і на «тополю»; честь нести перший сніп і обжинковий вінок; весілля на покрову; колодки і гарбуз. За допомогою використання лексем на позначення того чи іншого обряду читач орієнтується у часопросторі зображуваних подій. Але найважливіша функція цього прийому – виробити у реципієнта певне ставлення до персонажа. Наприклад, з уривку «Круг неї водили танок на гаївки, вбирали на Лелю й на «тополю», вона незмінно несла і перший сніп, і обжинковий вінок...» зрозуміло, що Ганна користувалася великою повагою як у ровесниць, так і в старшого покоління. Це розуміння досягнуте шляхом введення у текст ряду назв народних обрядів, які у свідомості людини, ознайомленої з українським фольклором, витворюють потрібні асоціації.

Сама назва твору – «Казка про калинову сопілку» – говорить, що тут присутній елемент казкової лексики. Насамперед – це використання назв, героїв, явищ та предметів(дідова дочка, бабина дочка, чумак, калинова сопілка та інші) та цілих синтаксичних конструкцій з інших казок. Маленькій Ганнусі Марія розповідала «про дівчину – золотоволоску, яку князенко підгледів у березі, коли купалася, а потім посватав, про Ганну – панну, яка тричі приїздила на королівський бенкет... і як дивувалося все зацне панство й посполиті, не тямлячись, чи то царівна, чи то королівна, чи зоря ясна в палатах засіяла...».

Використання казкових образів, символів і фрагментів не випадкове. Вони (особливо розповідь про Ганну - панну і взагалі її образ) допомагають зрозуміти твір, частково – авторський задум.

До фольклорних елементів повісті також належать народні пісні. Використання їх авторкою не є чимось незвичайним, оскільки пісня – улюблений жанр творчості українців. Природною здається мова героїв, які послуговуються у висловлюваннях фрагментами відомих пісень, таким чином з почуттям передаючи свою думку. Наприклад, з допомогою лише однієї фрази із пісні Василь розповідає про душевний стан: «Любив дівчину півроку, поки не дізнались вороги збоку». А Марія, не знаходячи кращих слів, ніж у пісні, виливає у ній історію свого заміжжя: «Ой піду я не берегом – лугом, та зустрінусь з несудженим другом». Показовим є те, що кожен герой вживає у своїй мові слова, у яких схований зміст тієї чи іншої пісні (власне лише такі фрагменти використані Оксаною Забужко). За функцією вони близькі до прислів'їв та приказок, оскільки призначені лаконічно, але водночас із почуттям передати зміст висловлювання. Також до фольклорної традиції зображення явищ можна віднести синтаксичні конструкції на позначення злих сил. Відомо, що народні уявлення, забобони забороняли прямо, безпосередньо називати ім'я чогось лихого, оскільки вважалось, що таким чином можна накликати біду. Продовжуючи цю традицію у мові свого твору, Оксана Забужко послуговується низкою одиниць інакомовлення, евфемізмами. Їх у тексті немало, що зумовлено темою «Казки» - боротьбою Добра і Зла. Останнє також потребувало мовних засобів для найменування. У повісті є синонімічний ряд цього призначення: «слід відомо чийого кігтя», «мов ота сила», «дух паленизни» тощо. Найвиразніше авторка окреслює володаря інферни за допомогою поширеної синтаксичної конструкції: «...у дворі грав проти місяця, зміями вигинаючи шиї, четверик вороних, як глупа ніч, коней, і на їхньому тлі одрізнялась, наперед подаючись, аж під небо висока, аж місяця заступила собою, так само чорна чоловіча постать, дихнуло вогнем...» Розуміння цього мовного знака (і функціонально подібних до нього) досягнуто використанням лексичних засобів, що викликають у свідомості асоціації, закладені народною традицією.

Дуже функціонально важливими (хоч і не численними) є мовні знаки Біблії. Як уже згадувалося, «Казка про калинову сопілку» – це жіноча версія трагедії Каїна й Авеля, образи яких асоціюються у християн із гріхом братовбивства. Власне для вироблення у читача цієї асоціації введені у текст мовні знаки з інтерпретованої народом біблійної легенди.

Вперше згадується історія Каїна й Авеля у розмові Ганнусі з батьком під зоряним небом. Дівчина помічає темну пляму на місяці й запитує батька що то. Василь відповідає, що «то брат брата підняв на вила, два брати було, Каїн і Авель, от Бог їх і поставив угорі над землею, щоб люди бачили й не забували гріха». Використання імен біблійних братів невипадкове – авторка ретельно продумала роль цієї легенди у долі героїні. Не дарма пізніше, у розмові Ганни з панотцем імена Каїна і Авеля виникають знову, таким чином підкреслюючи значення біблійної оповіді для розуміння твору.

Символічним є використання логічного (з релігійного погляду) ряду таких лексем: вода – вино – кров. При цьому вони перебувають у нерозривному і чітко визначеному порядку. Вода з кухлика, який Ганнуся подає прочанці, перетворюється у вино, а самій дівчині здається кров'ю: «...виразно знати було плями темні, наче гетьманський кармазин, - винові, самій же Ганнусі вони здалися на дотик липкими й гарячими». Використання ряду взаємопов'язаних мовних знаків-символів підштовхує до певного висновку, тобто через посередництво лише трьох лексем Оксана Забужко викликає у читача певне ставлення до героїні, позначеної місячною ознакою.

Таким чином, прослідкувавши закономірності використання у «Казці про калинову сопілку» мовних знаків культури, можна констатувати наявність симбіозу народнопоетичних та біблійних елементів. Манера художнього мовомислення Оксани Забужко за допомогою знаків національної поетики визначає жанр і характер твору. У свою чергу, біблійні символи та образи мають на меті створити алюзію загальновідомої легенди через конфлікт між героїнями. Хоч колізії Ганнуся-Оленка і Каїн-Авель не використані паралельно, все-таки остання виникає час від часу у тексті як мовний символ. Тобто, за допомогою знаків Біблії Оксана Забужко формулює

художню ідею. Отже, глибоке осягнення і правильне сприймання авторського послання неможливе без усвідомлення й декодування асоціацій народнопоетичних та біблійних знаків мови художнього твору.

ЛІТЕРАТУРА

1. Єрмоленко С. Нариси з української словесності. - К.: Довіра, 1999. – С.359
2. Тут і надалі цитуватимемо за виданням: Забужко О. Казка про калинову сопілку. – К.:Факт,2000 – 84 с.

Кружелецька О.
наук. керівник – доц. Парасін Н.Д.

СКЛАДНОПІДРЯДНІ РЕЧЕННЯ СПОСОБУ ДІЇ (ІСТОРИКО-ПРОГНОСТИЧНИЙ АСПЕКТ)

Із середини XVIII ст. до к. 20-х р. XIX ст. вчення про складне речення формувалося як самостійний розділ синтаксичної науки. Уже в ряді граматичних студій поч. XIX ст. трапляються терміни «головне речення», «підрядне речення». Термін «складне речення» приходить на зміну «складне мовлення» аж на самому початку XIX ст.

У сучасному синтаксисі виділяють 3 підходи до аналізу складнопідрядних речень: 1) логіко-граматичний; 2) формально-граматичний; 3) структурно-семантичний.

Логіко-граматична класифікація складнопідрядного речення в основному сформувалася в серед. XIX ст., і її вихідним принципом є функціональне ототожнення підрядної частини і члена речення, тобто складнопідрядне речення уподібнюється простому, а підрядна частина членом речення. На цій підставі виділяються: підметові, присудкові, додаткові, означальні, обставинні (місця, часу, способу дії, міри і ступеня, причини, мети, умови, допусту) підрядні частини. У цій класифікації складнопідрядні речення з підрядними обставинними способу дії – це такі речення, в яких підрядна частина вказує на ступінь чи спосіб дії або ознаки в головній частині і відповідає на питання як? яким способом? в якій мірі? наскільки? т.ін., пор.:

– Я свиснув так гостро, що наче порізав свистом губи (Янов.);

– Справа настільки ясна, що навряд чи потрібне обговорення (Гол.).

Формально-граматична класифікація ґрунтується на визначенні особливостей засобів зв'язку предикативних частин у структурі складнопідрядного речення та їх місця у структурі складнопідрядного речення. Ця класифікація активно розроблялася О.М.Пєшковським, П.Ф.Фортунатовим, Л.А.Булаховським т.ін. Її прихильники з-поміж складнопідрядних речень розрізняли речення зі сполучними словами (відносна підрядність) і речення із сполучниками (невідносна підрядність). Ця класифікація, що побудована на засадничих принципах диференціації сполучних засобів між предикативними частинами за їх семантикою, була спробою побудувати викінчену систему таких засобів, але вона не могла задовольнити усі вимоги, оскільки значна частина сполучників може використовуватися для поєднання предикативних частин різної семантики, а сполучні слова загалом позбавлені семантичної спеціалізації [2, 384].

У кінці XX ст. широкого розповсюдження набуло вчення представників структурно-семантичного синтаксису. Структурно-семантична класифікація складнопідрядних речень ґрунтується на широкому тлумаченні форми складнопідряного речення.

І.Р.Вихованець у «Граматиці української мови. Синтаксис» речення способу дії розглядає як клас складнопідряних речень займенниково-співвідносного типу. Займенниково-співвідносними складнопідрядними реченнями називають такі складнопідрядні речення, в яких підрядна частина залежить від співвідносного займенникового слова головної частини, наповнюючи його відповідним семантичним змістом [1, 336]. У цих реченнях маємо специфічний різновид прислівного підрядного зв'язку – прислівно-кореляційний. Специфіка займенниково-співвідносних складнопідрядних речень виявляється в тому, що семантика опорного співвідносного займенникового слова в головній частині збігається з семантикою підрядної частини.

За специфікою поєднання співвідносних слів і засобів зв'язку займениково-співвідносні складнопідрядні речення утворюють три класи, яким притаманна своя формально-синтаксична і семантико-синтаксична організація [1, 337].

1. Складнопідрядні речення симетричної структури: той – хто, такий –який, так – як, туди – де, доти – доки:

а) Які діла, така й нагорода (Л.Укр.);

б) Власним щастям можна вбити душу так, як не вб'є її спільне горе (Перв.).

2. Складнопідрядні речення несиметричної структури формуються співвідносними словами з означальною семантикою і асемантичними сполучниками що, щоб та порівняльними сполучниками типу немов, наче, неначе, ніби:

а) Не так серце любить, щоб з ким поділитись (Шевч.);

б) Усміхнулася лагідно і так, наче трохи глузувала з себе (Стел.).

3. Складнопідрядні речення несиметричної структури містять співвідносне слово те як найбільш нівельоване в семантичному плані співвідносне слово:

Я вірю в те, що вернеться тепло (Павл.).

Представники чернівецької школи структурно-семантичного синтаксису (І.Слинько, Н.Гуйванюк, М.Кобилянська) складнопідрядні речення поділяють за характером пояснення підрядними частинами головних на нерозчленовані, розчленовані, з ознаками обох типів [3].

Конструкції традиційно означувані як речення способу дії, розбиті у двох групах: частина належить до речень нерозчленованої структури, частина – до речень розчленованої структури.

Аналіз фактичного матеріалу дає підстави говрити про окремий різновид конструкцій нерозчленованої структури, що вказують на спосіб виконання дії головного речення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис. – К.: Либідь, 1993. – 390 с.
2. Загнітко А. Теоретична граматика української мови. Синтаксис. – Донецьк: ДонНУ, 2001. – 480 с.
3. Слинько І., Гуйванюк Н., Кобилянська М. Синтаксис сучасної української мови. Проблемні питання. – К.: Вища школа, 1984. – 575 с.

Хомуляк Н.
наук. керівник – доц. Лісняк С. Л.

ОСОБЛИВОСТІ ЗАГОЛОВКІВ ДРАМАТИЧНИХ ТВОРІВ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Відомо, що Леся Українка залишила по собі надзвичайно багатогранну творчу спадщину. Серед тих скарбів чільне місце займають і її драматичні твори. Саме в драматургії Леся Українка проявила себе новатором. Успадкувавши здобутки театру Корифеїв, вона вперше внесла в драму психологізм, що було зовсім новим для української літератури; збагатила її новими темами, зокрема поетесі належить обробка світової теми Дон Жуана, в русло оригінальних поглядів вона звернула й український націоналізм.

Для розкриття змісту будь-якого твору кожен автор підбирає відповідний заголовок. Це стосується й Лесі Українки. Щоб засвідчити зв'язок між текстом і заголовком, ми проаналізуємо драматичні твори.

Мета нашого дослідження – з'ясування особливостей заголовків та їх зв'язку з текстом поезії.

Семантика заголовка, на думку дослідників, може розглядатись як в діахронічному, так і в синхронічному аспекті. У першому випадку йдеться про пошуки назви твору, її вибір та варіанти. Діахронічна семантика назви передбачає вихід за межі тексту цього твору, звертання до початкових варіантів назви, свідчень самого автора, спогадів сучасників. Синхронічний зміст назви розкривається в тексті самого твору, хоч і тут можлива позатекстова інформація, пов'язана з поетичним мовленням автора. Тому з'ясувати синхронічну семантику заголовка означає встановити взаємозалежність між заголовком і твором.

У даному дослідженні спробуємо розглянути в цих напрямках заголовки драматичних творів Лесі Українки.

Загальна кількість драматичних творів письменниці – біля двадцяти. Майже всі заголовки до них несуть метафоричність, образність, символізм. Лише деякі з них є заголовки – індикатори, в яких домінує пряме значення, і через це значення здійснюється репрезентація тексту. Сюди належать заголовки, що називають особу чи квазіособу драматичного твору. «Прощання», «Три хвилини», «Руфін і Прісціла», «Йоганна, жінка Хусова», «Адвокат Мартіан».

Всі інші заголовки насичені образністю та метафоричністю. В чернеткових записах Лесі Українки зафіксовано, що варіантами заголовків до драматичного твору «Блакитна троянда» були «Нічні метелики», «Гордіїв вузол». Нічні метелики асоціюються з чимось химерним та таємничим, позбавленим денного світла. Фразеологізм Гордіїв вузол означає складну проблему, яку неможливо вирішити. Зауважимо, що основна драматична колізія цього твору – трагедія молодої дівчини, яка через спадкову хворобу не може зазнати особистого щастя. Такі мотиви були викликані суб'єктивними моментами в особистому житті письменниці. Леся Українка ма-

ла намір оспівати чисте, високе кохання, що найповніше себе виявило в епоху Середньовіччя. Цим і зумовлений вибір назви «Блакитна троянда». З чернеткового варіанту ми маємо змогу декодувати цей заголовок: його пояснює один з персонажів твору, Орест. «Блакитна троянда – то був поетичний символ чистої, високої любові, в лицарських романах часто говориться про цю квітку, що росте десь у містичному лісі серед таємних символічних рослин. Доступити до цієї блакитної троянди міг тільки лицар без страху й догани, що ніколи не мав нечистої думки про свою даму серця, носив у серці образ єдиної дами, на руці барви її, на щиті девіз її. Таким мусив бути лицар блакитної троянди.»[3]

Тріаду становлять такі драматичні твори, як «Одержима», «Вавілонський полон», «На руїнах», що об'єднані спільною проблематикою з певними індивідуальними наповненнями. Твір «Одержима» присвячений смерті Мержинського. Особисті переживання поєднані в драмі з глибоким філософським змістом.

У поезіях « Жертва», «Я бачила, як ти хиливсь додолу», «То, може, станеться і друге диво» Леся Українка використала той же біблійний сюжет і ті ж образи, що в драматичній поемі «Одержима». Звідси можемо простежити зв'язок між заголовками поезій та поеми. Назва «Одержима» частково викликана життям, станом душі поетеси. Сама Леся Українка коментувала цю назву як «одержима духом». Образ Месії Христа виник внаслідок переосмилення асоціації, він пов'язаний із стражданням смертельно хворого Мержинського. Продовження біблійних мотивів простежується в драматичному творі «Вавілонський полон» . який сама Леся Українка назвала « á la «Одержима». Вавілонський полон в історії юдеїв та ізраїльтян – це період перебування їх під владою Вавилонської держави. Леся Українка переосмислює древню історію на сучасне своєї країни.

Завершує тріаду драматичний твір «На руїнах», в якому на першому плані фігурує не Вавілон, а Єрусалим. У творі йде мова про життя тих, які уникнули полону й залишились жити в зруйнованому Єрусалимі. Приблизно співпадає час написання драми «На руїнах» та поезії «І ти колись боролась, мов Ізраїль, Україно моя», що не ввійшла до 12-томного зібрання творів Лесі Українки у зв'язку з відвертим національним звучанням. Цією поезією поетеса розкодовує символіку своїх творів про Вавилонський полон. Красномовною є остання строфа вірша:

Коли скінчиться той полон великий,
Що нас зайняв в землі обітованій?
І доки рідний край Єгиптом буде,
Коли скінчиться НОВИЙ Вавилон?

Таким чином, спільним для цих творів є переосмислення християнських мотивів на громадські, національні проблеми, відповідно всі заголовки даної тріади виступають контекстуальними синонімами.

Драматичний твір «Осіння казка» розповідає нам про боротьбу з царизмом. Чому твір названий саме так, а не інакше, ми довідуємось з символічного закінчення драми: «Осіння казка…скінчилась справжньою весною! Зимі на світі є кінець.» Заголовок є символічним лише при зіставленні з іншими порами року.

Драматична поема В катакомбах» засвідчує глибокі роздуми Лесі Українки над ідеями християнства. Сам заголовок називає просторові координати ситуації, в межах яких розгортається сюжет. Незважаючи на це, назву можна трактувати й в переносному значенні:, як людську темряву, обмеженість. Поетеса розмірковує про взаємовідносини між людиною та її божеством: антитеза «пана та раба» найбільше не подобалась Лесі Українці в християнстві. «Всі стануть слугами Христа, а це те саме, що й раби.»[3]

Заголовок драматичного твору «Касандра» є однойменним героїні твору, яка є глибоко символічною. Найкраще її образ, а відповідно і назва твору, окреслено Лесею Українкою. « Вона тямить лихо і пророкує його, і ніхто їй не вірить, бо хоч вона каже правду, але не так, як треба людям; вона знає, що так їй ніхто не повірить, але інакше казати не вміє; вона знає, що слів її ніхто не прийме, але не може мовчати, бо душа її і слово не дається під ярмо; вона сама боїться всього пророцтва, бо не знає, чи завжди слова її залежать від її подій, чи навпаки, і тому часто мовчить там, де треба говорити; вона знає, що її рідна Троя загине, і родина, і все, що їй миле, і не робить нічого для боротьби, а коли й намагається робити, то діла її гинуть марно, бо діла без віри мертві суть, а віри в порятунку в неї нема і не може бути; не розумом, а почуттями вона говорить, тому й не каже «я знаю», а каже «я бачу». Пророчий дух для неї не дар, а кара»[3].

Заголовок драматичного твору «У пущі» називає місце, в якому й відбувається дія. Однак ця назва охоплює не так реальні просторові межі, як наявність людей певного світогляду. У чернеткових відмітках Лесі Українки до цього твору знаходимо ряд інших заголовків. Наприклад,

«Річард», «Артист», «Життя артиста», «Забута трагедія», «За океаном», «У шурхах», «Річардсон», «Похований артист». Мабуть, поетеса дуже довго підбирала назву, яка б віддзеркалювала весь твір. Порівнюючи заголовок «У пущі» з усіма іншими, можемо сказати, що він найбільше відповідає драмі своєю символічністю.

У творі «На полі крові» наявне безкомпромісне викриття і засудження зрадництва. Заголовок драми асоціюється з веденням аморального способу життя, з порушенням християнських заповідей.

Назва відомої драми-феєрії, «Лісова пісня», зумовлена підсвідомим поштовхом Лесі Українки, про що поетеса писала так: «Мені здається, що я просто згадала наші ліси та затужила за ними» [3].

Назва драми «Камінний господар» є ключем до розуміння ідеї твору. Камінь – це символічний образ деспотичної влади, неволі, потворного холодного егоїзму. Ця лексема є широко вживаною у драмі. Дон Жуан звертається до Донни Анни таким чином:» Ви справді камінь, без душі, без серця» [1], «Святиню хотів би живу, а не камінну мати»[2] В ролі означення в творі слово «камінний» поєднується з багатьма лексемами. Наприклад, «повітря кам'яне»(гнітюче, таке, що не дає змоги вільно дихати), «камінна в'язниця»(холодна, не здатна пропускати тепло), «тягар камінний»(важкий), «камінна змора»(довготривала, дуже втомлива), «одіж камінна»(важка, створює відчуття обтяжливості),»камінне щастя»(синонім – нещастя, категорія «щастя» характеризується змінністю, лексема»камінний» таке значення виключає), «камінний гніт»(важкий), «камінна брама»(замкнута, не пропускає нічого), «каміння сили й влади». «Камінний господар» включає в себе усі попередні означення, як власника всього камінного., Заголовок репрезентує нам не конкретну людину, командора (він є один з носіїв означення «камінний»), а універсальний образ всього камінного («камінних» людей, життєвих основ, світоглядних позицій).

Отже, для розкриття ідеї, образу, теми драматичних творів місце заголовка одне з перших. Саме він увиразнює звучання твору, спрямовує читача в русло нових оригінальних думок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грицюк Л. Ф. Образно-семантичний підхід до класифікації заголовків,//Мовознавство. – 1992. - №2. – 51-55с.
2. КухаренкоВ. А. Интерпретация текста.//Мовознавство. – 1988. - №5. – 32 –39с.
3. Леся Українка. Твори у 12-ти томах. – Т.3, 4, 5, 6, 7. – К, - 1276.

ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Soloviy T
наук. керівник − доц. Алексієвець О. М

THE NATURE AND CHARACTER OF EVALUATION

As it is known, our language reflects the world from different sides. First of all language presents objective reality, which has its objects, qualities, actions in the world, including a man with his thoughts, feelings, deeds and their correlation. language also reflects interaction of the man with the reality in various aspects, one of which is evaluative: objective world is divided by the speakers from the point of view of its value character – of good and evil, use and harm etc. Questions about value and evaluative orientations were investigated mostly in logics; where evaluation is understood as judgment about values [10:12]. Judgments are realized through evaluation as philosophic category, in which a certain object is characterized in its multiqualitative representation, expressed in categories of approving / disapproving.

The process of formation and establishing of evaluation as a category has taken a long period. Passing from the notion to the category evaluation has acquired a certain scientific status. At first it was studied in philosophy, then in logics, psychology, anthology, and only then in linguistics.

According to its nature evaluation is anthropocentric. To evaluate an object or phenomenon, a person must put it on himself. The nature of evaluation corresponds to the nature of person. A person evaluates only that what he / she needs. Evaluation represents a person as the aim to which the world is directed. In such understanding evaluation is theological [6:58]. Evaluation is directed to everything that the person consider to be good. Linguistics cannot distinguish this highest good but it can prove that the usage of generally evaluative predicates (good and well, bad) is preconditioned by the attitude to the idealized model of the world [6:59].

In many cases evaluation is determined as positive or negative qualification of the object of thought [12:5; 7:4] or as positive or negative judgment about that what is expressed by a certain linguistic unit [15:80].

Also there exists wider understanding of the content of evaluation: evaluation as judgment about the value in the object, its usefulness, ability to satisfy needs [4:58; 9:11].

Linguist E.Volf gives the definition of evaluation as a semantic notion – it is a valuable aspect of the meaning of language expressions, which can be interpreted as «A» (the subject of evaluation) thinks that «B» (object of evaluation) is good/bad. She makes a conclusion that evaluation is correlated not only with all language units but with the semantics of the utterances in very wide diapason [8:12].

We have analyzed the existing definitions of evaluation and presented them in the graphical form of table (See Table 1). So, we consider evaluation as positive / negative judgment about the object and its valuable features as well as the speaker's attitude to it, expressed by a certain language unit.

Scientists N. D. Arutyunova and A. A. Ivin say that evaluation belongs to the universal categories, because hardly there is any language, which doesn't have such notions as good/bad. But languages reveal their individuality in means of expressions of evaluative meanings. Universal, as linguists say, is only modal frame of evaluation, because in evaluation there are always the subject, the object, the scale of evaluation, its stereotypes, axiological predicates and intensifiers [5:45; 10:21].

While investigating the evaluative nomination on the level of text, categories of explicit and implicit content and sense of the text play an important role. Plan of explicit content of the text correlates with language means of its expression lexical, lexico-grammatical (word-forming), grammatical (morphological, syntactical) meaning, expressed by the appropriate language means.

Category of evaluation has its content and form. So, evaluation in the plan of content can be distinguished as positive and negative, and in the plan of expression as implicit and explicit, e.g. «He would accept anything that seemed reasonable» [18:70] and «Needless to say, this power was hated by the Americans» [18:176]. In the first example evaluation, expressed by the verb would accept is implicit; in the second – by the verb was hated explicit. Explicitness and implicitness are differentiated

by the degree of hiding of the meaning. Explicit is perceived directly, without any cognitive operations; implicit needs another, deeper indirect process of understanding.

Table 1. Graphical representation of the understanding of the phenomenon of evaluation in linguistics

Features of evaluation Authors	**Positive /negative qualification of the thought**	**Positive / negative judgment about what is expressed by a certain linguistic unit**	**Speaker's attitude approve / disa-pprove (desirable / undesirable)**	**Valuable meaning, which is expressed in the semantic structure of the word and correlates with the object according to the scheme good / bad.**
Petelina E. S. [15]				
Zubov F. F [9]				
Aleksandrova N.A. [2]				
Panphilov V.Z. 14] Khyntika Ya. [17]				
Aznaurova E. S. [1]				
Arnold I. V. [3]				
Volf E M. [8]				
Kunin A. V. [11]				

Evaluation is explicit, direct, vividly expressed, when the denotat or its judgments that prevails comes out directly from the meanings of the language units that are used.

Evaluation is implicit, hidden, when the first denotant or its judgments (that prevails) do not come out directly of the semantics of the linguistic unit which is used. Implicit means of evaluation only concentrate reader's attention on the certain denotat that has a direct relation to evaluative judgments or is a part of them.

Usually we consider two kinds of evaluation — absolute and comparative. When we speak about absolute evaluation we use such terms as «good / bad», when we speak about comparative we use «is better / worse». When we have the absolute evaluation we usually speak about one evaluated object, at the comparative evaluation there are at least two objects or two states of one object. In absolute evaluative constructions comparison is not expressed directly. Compare: he is a good sportsman; we have achieved quite good results. Comparative evaluation predetermines the expressed comparison: This runner is better, than that; Today weather is worse, than yesterday. The absolute evaluation contains implicit comparison, founded on a commonness of social stereotypes, while the comparative evaluation is based on comparison of objects with one another.

The problem of primary / secondary absolute and comparative evaluation is one of the main problems of axiology. The problem what evaluation is initial, absolute or comparative, has no one commonly accepted solution. In the process of semantic analysis it appears, that the evaluation cannot be separated from comparison: absolute characteristics implicitly contain comparison and according to it comparison is initial. In natural language absolute evaluation is said to be initial. Absolute evaluations are expressed in simpler way than comparative one, compare: beautiful — more / less beautiful, This book is interesting and This book is more interesting, than that. When we speak about the degrees of comparison, as initial we take the positive degree expressing the absolute evaluation. That's why in linguistic researches usually we pay less attention on the absolute evaluation, while the comparative evaluation, which is complex in its form, is investigated in more details.

Considering the nature and character of evaluation we should distinguish the following types of evaluation: a) inner evaluations, which express emotions (emotional evaluation); b) outer evaluations, which are connected with the intellectual sphere of humans (rational evaluation) [13:14].

Rational evaluation is regarded as a category that lacks any emotional coloring: means of expression of the rational evaluation are not emotional and so – expressive. They are of neutral character: unattentive, useless [13:19]. Khykedel distinguishes three types of evaluation: 1)

intellectually logical, based on the logical judgments about the referent's objective qualities: a duffer, a medller, a miser, a beauty; 2) emotional, based on the emotions, which are connected with the qualities that are ascribed to the referent but which the referent objectively has not: toad, bobby-soxer, dago, peach; 3) emotionally intellectual, based on the organic unity of the emotions and rationally evaluative judgments: a cat, a profiteer, a butcher, a gasbag, a girlie, a chickbiddy [16:12].

At the extralinguistic level emotional evaluation is a subject's opinion (individual or collective) about the value of some object, and which appears not as a logical judgment but as the speaker's feeling, emotion. At the linguistic level emotional evaluation is reflected and fixed in the semantics of the language unit, in the role of its micro meaning or seme, subject's opinion concerning the value of some object.

Evaluativeness, represented as a correlation of the word with evaluation, and emotionality, connected with emotions, feelings of a man, are not two different components of meaning. They are single as emotion and evaluation are on the extralinguistic level. Positive evaluation can be expressed only through positive emotion – approval, praise, caress, enthusiasm, negative evaluation can be expressed through negative emotions – disapproval, blame, displeasure. Evaluation absorbs in itself appropriate emotion, and parameters of evaluation and emotion coincide: «pleasant – good», «unpleasant – bad». At the first sight it seem that quality «good» or «bad» is always present in the evaluative word as its semantic component; compare: beautiful, excellent, magnificent (« + »), ugly, nasty, (« – «). However in many words, which are included to the evaluation, the sign is not determined. So, difficult, easy, relevant — it is «good» or «bad»? The sign « + » or « − » often cannot be assigned to separate words, also to word-combinations, if they are outside of a context: the mild character (but compare thoughtless, where always there is the « − » sign). But the presence of the evaluation is obvious here. The sign in such cases is determined by the expression in the whole, i. e. by a place of the appropriate situation in evaluative picture of the world. compare: they have found a comfortable place for a camp (« + ») and he has taken a comfortable position of non-interference («−»). The question what evaluation rational or emotional is primary is still disputable.

To sum up, we would like to mention that, evaluation is now a field of investigation of many linguists, but still it is impossible to investigate in its full seize, as evaluation is a multi-aspected phenomenon. Nowadays one of the main problems of investigation of evaluation is linguistic means of expression of evaluation. Linguistic aspect of the category of evaluation is a totality of means and ways of its expression – phonetic, morphologic, syntactic, lexical, which reflect elements of situation that is evaluated.

REFERENCES

1. Азнаурова Э. С. Очерки по стилистике слова. − Ташкент: Узб. ССР, 1973. − 405 с.
2. Александрова Н. А. Об оценке в научной дискуссии // Общие и частные проблемы функциональных стилей. − М.: Наука, 1986. − С. 153−158.
3. Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка. − М.: Просвещение, 1990. − 300 с.
4. Арутюнова Н. Д. Об объекте общей оценки // Вопросы языкознания. − 1985. − № 3. − С. 57−67.
5. Арутюнова Н. Д. Предложение и его смысл. − М.: Наука, 1976. − 383 с.
6. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений. Оценка. Событие. Факт. − М.: Наука, 1988. − 339 с.
7. Брандес М. П. Стилистический анализ. − М.: Высшая школа, 1971. − 190 с.
8. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки. − М.: Наука, 1985. − 238 с.
9. Зубов А. В. О языковых средствах выражения категории оценки в современном английском языке: Дис. … канд. филол. наук: 10.02.04.− М., 1975. − 174 с.
10. Ивин А. А. Основания логики оценок // Проблемы структурной лингвистики. − М.: Изд-во Москов. ун-та, 1970. − 230 с.
11. Кунин А. В. Механизм окказиональной фразеологической номинации и проблема оценки: Сб. науч. трудов. − М.: МГПИИЯ, 1980. − Вып.168. − С. 158−165.
12. Мальцев В. А. К вопросу о выявлении эмоциональной лексики в английском языке // Вопросы лексикологии и грамматики иностранных языков. − Минск: Вышейша школа, 1963.−.С. 3−29.
13. Пазыч Н. В. Средства языковой номинации отрицательной оценки в современном английском языке: Автореф. дис. … канд. филол. наук: 10. 02. 04 / Киевский государственный университет им. Т. Г. Шевченка. − К., 1986.− 23 с.
14. Панфилов В. З. Категория модальности и ее роль в конструировании структуры предложения и суждения // Вопросы языкознания. − 1977. − № 4. − С. 37−48.
15. Петелина Е. С. Многоаспектность исследований положительной оценки // Дискурс и аргументация: Тезисы междунар. конференции / Пятигорск. гос. пед. ин-т.− Пятигорск, 1992. − С. 79−90.
16. Хикедель С. С., Кошель Г. Г. Природа и характер языковых оценок // Лексические и грамматические компоненты в семантике языкового знака. − Воронеж, 1983. − С. 11−16.

17. Хинтикка Я. Виды модальности // Сематника модальных и интетсиональных логик. − М.: Прогресс, 1981. − С. 41−59.
18. Collier C. Decision in Philadelphia. − New York, 1986. − 230 p.

Міхневич В.
наук. керівник – доц. Лісійчук Т.П.

ФОРМУВАННЯ ФОНЕТИЧНИХ НАВИЧОК У П'ЯТОМУ КЛАСІ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ

Серед значної кількості навчальних предметів, що вивчаються в школі, особливе місце займає іноземна мова.

Сучасне життя ставить підвищені вимоги щодо якості навчання учнів іноземної мови. Методистами Київського лінгвістичного університету запропоновано концепцію навчання іноземних мов, де особлива увага звертається на оволодіння фонетичним аспектом мовлення [1].

Основою будь – якої мови є звук. Усі види мовленнєвої діяльності базуються на звуках. Роль звукових компонентів дуже важлива і у письмовому мовленні, адже ми проговорюємо про себе те, що пишемо і читаємо.

Метою навчання фонетики є формування слухо – вимовних та ритміко – інтонаційних навичок. Слухо - вимовні навички – це фонемно правильна вимова всіх звуків у потоці мовлення та розуміння всіх звуків при аудіюванні. Під ритміко – інтонаційними навичками розуміють навички інтонаційного і ритмічно правильного оформлення мовлення і розуміння мовлення інших моделей [2].

Практична спрямованість навчання іноземної мови, обмеженість часу зумовлюють необхідність скорочення фонетичного матеріалу. Тому існує так званий фонетичний мінімум, який учні повинні засвоїти.

На сучасному етапі методисти рекомендують використовувати аналітико – імітаційний метод навчання фонетики [4].

Учням важко відразу правильно артикулювати звуки. Потрібен час і велика кількість вправ для того, щоб учні засвоїли новий уклад органів мовлення. У виробленні навичок правильної вимови учнів значне місце відводиться імітації. Вправи на імітацію мобілізують зусилля учнів і спрямовують їх на якісне відтворення звуку. Проте імітація не є єдиним засобом навчання. Залежно від загальної підготовки учнів вчитель широко використовує інші засоби, в тому числі і аналіз артикуляції іншомовних звуків та зіставлення їх з подібними звуками рідної мови.

Навчання фонетики на початковому етапі тісно пов'язане з грою. Гра допомагає викликати інтерес до діяльності, а також дає можливість виявити здібності дитини. Вона сприяє розвитку пізнавальної активності учнів при вивченні мови, робить працю радісною і творчою [5].

Навчання вимови в школі включає три етапи: підготовчий етап, етап ознайомлення з новим фонетичним явищем та автоматизацію дій учнів з новим фонетичним явищем.

На першому етапі відбувається підготовка учнів до вимови та тренування фонематичного слуху. Щоб прискорити формування англійської артикуляційної бази раціонально опрацювати артикуляційні рухи у формі гімнастики язика і губ.

На другому етапі навчання вимови вчитель пояснює вимову звуків та вживання інтонаційних моделей.

Після первинного ознайомлення з новим звуком учні продовжують працювати над ним. Навички вимови швидко втрачаються, якщо їх не підтримувати спеціальними вправами. Тому в п'ятому класі слід виконувати ряд вправ, коли учні вчаться диференціювати та ідентифікувати новий звук на слух, вправлятися у його самостійному відтворенні [3].

Запропонована методика проходила апробацію у Дружбівській загальноосвітній школі I–II ступенів Теребовлянського району Тернопільської області у ході експериментального навчання протягом січня – березня 2001 – 2002 навчального року.

Комплексне поетапне виконання вправ дозволило за порівняно короткий термін часу сформувати слухо – вимовні та ритміко – інтонаційні навички, значно зменшити кількість фонетичних помилок. На кожному етапі використовувалися елементи гри, що дало можливість зацікавити учнів і підтримувати інтерес до навчання вимови звуків та інтонаційних моделей.

В експериментальному навчанні брали участь експериментальна (ЕГ) та контрольна (КГ) групи учнів 5 –го класу. В ЕГ експериментальне навчання проводилося за запропонованою ме-

тодикою, а в КГ навчання проходило традиційно. В обох групах вводились одинакові звуки та інтонаційні моделі.

Під час експериментального навчання залишались незмінними кількість учнів в ЕГ та КГ (9 учнів) та матеріал, що вивчався. Відрізнялася лише методика навчання.

Експерименту передував передекспериментальний зріз, який так само як і післяекспериментальний мав на меті виявити рівень сформованості слухо – вимовних та ритміко – інтонаційних навичок. Обидва зрізи проводилися у формі усного та письмового тестування. Одержані дані опрацьовувалися за виділеними критеріями і заносилися у таблицю.

Виявилося, що згідно з першим критерієм в КГ результати покращилися на 10%, в ЕГ - на 20%; згідно з другим критерієм в КГ результати покращились на 0,5%, в той час як в ЕГ покращилися на 30%.

Після проведення передекспериментального зрізу в ЕГ почалося експериментальне навчання. На уроках використовувалися привітання у вигляді вірша чи пісні. Наприклад:

Good morning, good morning,
Good morning to you.
Good morning, good morning.
We are glad to see you.

Фонетична зарядка проводилася у вигляді гри.

- Ви вітаєте свою маму на Восьме березня чи на її День народження. Покажіть, як ви цілуєте її;
- Ви в зоопарку, згадайте як дехто покривляється до мавпочки і покаже їй язичок;
- А тепер погріємо наші ручки, які дуже змерзли, ми тихенько видихнемо [h];
- Ви любите ходити в цирк? А хто покаже як посміхається клоун?

При введенні нових звуків застосовувалася хорова та індивідуальна імітація.

Етап автоматизації дій учнів з новими звуками включав у себе ряд вправ.

1. Вправи на впізнання:

Вправа 1 Послухайте ряд слів і виберіть лише ті, в яких зустрічається звук [θ], або [ð]: scream, sad, together, weather, they, thought, seven, three, close.

Вправа 2 Визначте, який звук зустрічається в реченнях і перерахуйте, скільки разів Ви чули цей звук:

I asked whether this bathe was better than the other.
Wealth is nothing without health.
That's neither here nor there.

2. Вправи на диференціацію звуків:

Вправа 3 Послухайте пари слів зі звуками [w] та [v] і визначте, однакові чи різні їх перші звуки. Якщо однакові, поставте знак»+», якщо різні – знак»-».

wine – vine (-)
west – wet (+)
veal – veil (+)
when – why (+)

3. Вправи на ідентифікацію:

Вправа 4 Послухайте слова зі звуками [w] та [v]. Після кожного слова підніміть картинку з відповідним транскрипційним знаком.

Wine, vine, vent, went, white, week, veil, love, wheel.

4. Вправи на підстановку, трансформацію та самостійне вживання в мовленні (останні полягають у вивченні рисівок, віршів, пісень).

Robin Hood
Robin Hood
Has gone to wood
He'll come back again
If we are good

Для повторення і закріплення раніше вивчених звуків використовувалися ігрові ситуації.

Ігрова ситуація «в зоопарку».

Ви любите тварин. Давайте завітаємо в зоопарк. Ранок, іде дощ. Спочатку прокидається маленьке тигреня. Воно засмучене [r-r-rein].

Rain, rain, rain's everywhere –
Rain's on the roofs,
Rain's on my shoes,

Rain's in the street,
Rain's on my feet.

Потім встає слоник. Він потягується: [æ-æ-æ]. Помічає, що йде дощ. «It's bad and so sad.» Тепер прокидається удавчик, він намагається заспокоїти друзів: «[θ-θ-θ]Think it through thoroughly. It's not forever.» Невдовзі дощ припиняється. Із – за хмарки виглядає сонечко, ведмедик каже всім:

When the weather is wet
We must not fret.
When the weather is cold
We must not scold.
When the weather is warm
We must not storm.
But be thankful together.
Whatever the weather

Бджілка, яка шукає луг з квітками, будить мавпочку: [ð – ð – ð]. «That's neither here no there.» Але мавпочка не ображається, у неї хороший настрій, їй приснилося морозиво, вона сміється: «[i: – i: – i:] I scream, you scream. We all scream for ice - cream»

Згодом прокидаються всі інші звірі. Вони вітаються один з одним, запитують як справи:

How are you, how are you,
How are you my dear friend.
I am well. I am fine.
I am OK. I am all right.
Let us sing, let us dance,
Let us run and play,
Let's turn around
And touch the ground
Let's have fun all the day.

Дзвонить дзвіночок: [nin – nin – nin] Це кличуть на сніданок. Після сніданку тварини зустрічають відвідувачів.

Результати експерименту довели ефективність розробленої методики навчання фонетики у 5 класі. Покращити результат засвоєння фонетичного матеріалу вдалося завдяки виконанню комплексу вправ та дотриманню чіткої послідовності в роботі. Велику увагу приділялося вивченню пісень, віршів, римівок, які розвивають пам'ять та увагу учнів, сприяють швидкому засвоєнню нових звуків та інтонаційних моделей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Близнюк О.І. Панова Л.С. Ігри у навчанні іноземних мов: Посібник для вчителів. – К.: Освіта, 1997. – 64 с.
2. Грузинская И.А. Методика преподавания английского языка в средней школе. – М.: Учпедгиз. 1969. – 189с.
3. Методика викладання іноземних мов: Республік. Науково –метод. Збірник. – К.: Рад. школа, 1988. – Вип. 17. – 125с.
4. Ніколаєва С.Ю. Бігич О.Б. та ін. Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних занладах: Підручник. – К.: Ленвіт, 1999. – 320с.
5. Скляренко Н.К. Ролевая игра как средство обеспечения коммуникативной направленности фоноупражнений (коммуникативный метод обучения иноязычной речевой деятельности). – Воронеж, 1983. – 124с.

Слюсаревська В.
наук. керівник – доц. Лісійчук Т.П.

НАВЧАННЯ ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ НА ОСНОВІ ІНТЕНСИВНОЇ МЕТОДИКИ (ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП)

Людство вступило у нове тисячоліття. Навіть зараз, стоячи лише на його порозі, ми розуміємо, що віссю наступних віків буде світова співпраця та комп'ютеризація усіх сфер людської діяльності. Для нашої країни це означає зростання інтересу до швидкого та ефективного навчання іноземної мови, а особливо мови міжнародного спілкування – англійської. Отже, пе-

ред методистами, вчителями та системою освіти в цілому стоїть надзвичайно складне завдання, яке полягає в інтенсифікації процесу навчання іноземної мови.

Інтенсивне навчання у колективно-психологічному та соціально-психологічному плані визначається як така організація процесу навчання у групі, яка в найкращій мірі забезпечує засвоєння знань, навичок та вмінь кожним учнем зокрема.

Протягом останніх років на базі емпіричного досвіду прискореного навчання створено і використовується ряд конкретних методик, які називають інтенсивними, але які не завжди повністю відповідають змісту цього поняття. Справа в тому, що практично типовим є ототожнення інтенсивного навчання з короткостроковим, в якому відсутня змістова, якісна і дається лише його формальна, кількісна характеристика.

Визначення інтенсивного навчання як напрямку є визначальним у вирішенні питань, пов'язаних з активізацією навчання. У педагогіці під останнім розуміють активізацію діяльності вчителя, яка направлена на швидку передачу знань, навичок та вмінь, на формування творчої самостійної особистості та активізацію учнівської діяльності, тобто прискорене засвоєння навчального матеріалу [6].

Активізація процесу навчання досягається за рахунок спеціальної організації навчального матеріалу, його концентрації, розприділення, специфічних форм і методів, прийомів навчання, а також за рахунок більш продуктивного використання потенційних можливостей вчителя і школяра, їх взаємодії у навчально-виховному процесі.

Новий інтенсивний напрямок в навчанні іноземних мов у формі короткострокового курсу для дорослих веде початок від суггестопедичної системи Г. Лозанова . З тих пір пройшло немало часу, але і тепер загальне уявлення про інтенсивну методику досить спрощене, мається на увазі – короткі строки і оволодіння лише стислими формами спілкування. Насправді, інтенсивне навчання – процес досить складний і багатогранний, який базується на діяльнісному та комунікативно-особистісному підходах та розглядає навчання іноземної мови в усних і письмових формах з соціально-психологічної точки зору. Для інтенсивного навчання важливою є активізація процесу навчання шляхом використання психологічних можливостей, які пов'язані з проблемою потенційного і актуального розвитку особистості та її інтересів.

Система мотивів діяльності в значній мірі визначає розвиток особистості дитини. В сім'ї, у більшості випадків, все підпорядковано досягненню матеріального благополуччя, а тому дитина поступово починає розглядати цей мотив як основний. Саме на цьому етапі потрібне соціальне втручання, перш за все зі сторони школи. Необхідно створити таку систему мотивів, які б були значимі для суспільства в цілому і рушійними у діяльності учнів. Велику роль при цьому відіграє особистість вчителя.

З цією думкою погоджуються і зарубіжні методисти. Так, французький методист Д. Жирар вважає, що створення мотивів у школярів пов'язано з: 1) діяльністю учнів; 2) діяльністю вчителя; 3) з організацією навчального процесу [6].Останнє залежить від особистості вчителя, від його вміння створити сприятливий клімат та вміння визначити необхідні рівні, які Л.С.Виготський назвав «зонами актуального та найближчого розвитку»[8]. Зона актуального розвитку – це вже існуючий у дитини рівень інтелектуального розвитку, а зона найближчого розвитку, за Л.С.Виготським, досягається у співпраці з дорослими, але не шляхом прямого наслідування чи імітування, а вирішенням ряду задач психологічного характеру, що знаходиться в зоні його розумових можливостей [3]. На цій основі в педагогічній психології був сформульований принцип випереджаючого навчання, який є одним із основних принципів інтенсивного навчання..

Наступною характеристикою інтенсивного навчання є його проведення у групі, колективі, що стимулює спілкування між його учасниками, прискорення обміну інформацією, передачу засвоєних знань, навичок та вмінь. Багато видатних педагогів підкреслювали, що формування і розвиток особистості по-справжньому відбувається лише у колективі. Важливим моментом на початковому етапі навчання є вміння вчителя створити колектив з групи дітей, що викликає певні труднощі.

Для розуміння специфіки інтенсивного навчання нобхідно також розглянути його принципи. У методичній літературі не існує загально-прийнятої системи принципів. Ми вважаємо за доцільне виділити основні принципи інтенсивного навчання:

Принцип психологічної безпеки. Мається на увазі, що інформація, яка подається, не повинна загрожувати почуттю гідності та цінності дитини.

Принцип особистісно-орієнтованого спілкування.

Принцип колективної взаємодії. Він визначає спосіб організації навчання, коли учні активно спілкуючись один з одним, обмінюючись інформацією, розширюють діапазон своїх знань. Між ними виникають дружні взваємовідносини, що служать засобом творчого розвитку кожного.

Принцип рольової організації навчального матеріалу та навчального процесу. Даний принцип реалізується при навчанні діалогічного мовлення, оскільки, застосовуючи рольові ігри, ми приводимо в дію механізм мотивації.

Принцип концентрованості організації навчального процесу. На початковому етапі важливим є розподіл матеріалу таким чином, щоб уникнути повторення однотипних вправ.

Принцип єдності мовного матеріалу та мовленнєвої діяльності.

Спостереження за навчальним процесом у середніх школах показали, що при навчанні іноземного спілкування, вагомою причиною неуспішності є низький рівень мотивації та завдання псевдокомунікативного характеру[5]. Інтенсивне навчання приділяє особливу увагу рольовій поведінці в навчально-пізнавальній діяльності. Однак, в методичній літературі це поняття замінюється рольовою грою, що дещо зменшує значимість ролі. При навчанні діалогічного мовлення за інтенсивною методикою важливо не лише використовувати її як один з методів навчання, а будувати на її основі навчально-методичний процес. Мається на увазі постійна задіяність, активність суб'єктів спілкування. На початковому етапі саме рольова гра може стати базою більш складного процесу – рольового спілкування.

У зарубіжній літературі роль розглядається як шаблон поведінки, певна її модель . Але відоме і ширше трактування ролі, що визначається характером та особливостями соціальних відносин, які існують у суспільстві. Розуміння ролі нерозривно пов'язане із поняттям особистості, котре складається з єдності соціальної діяльності та способів поведінки особистості [6, 8].

Існують різні точки зору щодо класифікації ролей, але найбільш прийнятною для навчання рольового спілкування є класифікація У. Герхардта. Згідно неї ролі поділяються на:

– статусні (задані від народження або набуті при житті);
– позиційні (визначаються певними правилами у суспільстві);
– ситуативні (у вигляді фіксованих стандартів поведінки і діяльності, для програвання яких достатньо бути короткочасним учасником ситуації спілкування) .

Для навчання діалогічного мовлення особливого значення набувають ролі, які не є формалізованими, а надають можливість вираження особистих інтересів, що відповідає діяльнісному підходу до навчання. Рольова гра дозволяє: 1) зробити опору одночасно на свідоме і підсвідоме оволодіння навчальним предметом, тобто вплив на емоційну сферу; це полегшує процес запам'ятовування; 2) дає змогу дітям розкрити свої потенційні можливості самовиразитись, використовуючи «маску» даної йому ролі [6].

Часто терміни «драматизація», «імітація», «скетч», «наслідування» співвідносяться із терміном рольової гри. Але більшість вчених погоджуються з тим, що дані поняття не є тотожними. Вони також використовуються в інтенсивних методиках, мають особливе значення для навчання саме діалогічного мовлення. Зупинимось коротко на них. Метод драматизації – виступає у вигляді суспільних розповідей, казок, цікавих історій, серій фільмів. Задається тема і сюжет. Завдання учнів полягає у втіленні їх в акт мовлення.

Близьким до рольової гри методом, що застосовується в інтенсивному навчанні, є скетч. Це підготовлена заздалегідь, часто написана учнями сцена за заданою проблемною ситуацією із вказуванням персонажів, їх соціального статусу, рольової поведінки .

Всю різноманітність рольових ігор методисти намагаються звести в систему, певним чином їх згрупувати. В сучасній методичній літературі існує декілька класифікацій рольових ігор . На нашу думку, найбільш придатною для навчання діалогічного мовлення школярів є класифікація Т. О. Олійник на основі наступних критеріїв: 1) навчальної мети; 2) кількості учасників; 3) рівня самостійності учасників [7]. На основі даної класифікації нами створено комплекс вправ для навчання діалогічного мовлення, в якому виділяємо чотири групи: 1) вправи на засвоєння діалогічних єдностей (ДЄ); 2) вправи на оволодіння мікродіалогами на основі засвоєних діалогічних єдностей; 3) вправи на складання учнями власних діалогів різних функціональних типів; 4) вправи на оволодіння полілогами.

В даних групах вправ може застосовуватися як рольова гра, так і драматизація чи скетч.

Вправи І групи належать до типу умовно-комунікативних. В залежності від виду діалогічних єдностей, на засвоєння яких спрямована вправа, розрізняємо відповідні їх види, наприк-

лад, вправи на засвоєння діалогічної єдності «повідомлення-повідомлення», «запитання-відповідь-повідомлення».

Нижче подано приклад вправи на засвоєння складної діалогічної єдності «спонукання-повідомлення-повідомлення у відповідь».

Рольова гра «A Real Friend».

Role 1: Your friend has a lot of homework. Suggest to go to buy something for him. Agree with his idea about the package.

Role 2: ***Your friend is going to buy something for you. Tell him what package is better.***

Let me go and buy	some milk some sweet some chocolate some cheese sticks some cereal some juice some ice-cream	for you

It is better I prefer it	in bottles in packet in tins in cans

You are right. I agree with you. I think the same. Yes, of course. Yes, sure.

Вправи ***II групи*** спрямовані на подальше вдосконалення навичок оволодіння діалогічними єдностями, на розширення діалогу в межах 2-4 ДЄ. При їх виконанні можна використовувати як слухові вербальні опори (фонограму діалогу-зразка), так і зорові вербальні опори (мікродіалог-підстановчу таблицю і мікродіалог-схему, мікродіалог-мозаїку).

Рольова гра «A Stranger».

Role 1: You are looking for a drug store. Ask a passer-by how to get there.

Role 2: You are a passer-by. Explain a man how to find a way to the drug store.

/excuse/where/me/can/I/drug store/find/?

/bus/No3/take/Park Street/to/.

/many/stops/to pass/how/?

III група вправ має на меті складання діалогів на рівні вимог програми. Вони належать до типу комунікативних, так як носять творчий характер. Вправи такого типу є складними для учнів третього класу. Тому на першому уроці опрацювання третьої групи вправ дозволяється користуватися певними опорами. Пропонується завдання наступного типу:

Complete the dialogue.Beginning is provided.

Рольова гра «Visiting a Friend».

Role 1: You are Woody. You are going with Poppy to visit Bean who is ill. Suggest what to buy for him.

Role 2: You are Poppy. Agree or disagree with Woody what to buy for ill Bean.

Woody: I think we may buy some chocolates for him.

Poppy: Do you know if he likes them?

Woody: ……

Poppy: ……

Вправи ***IV групи*** мають на меті оволодіння полілогами. Вони відносяться до комунікативних і оскільки опори в них не використовуються, дані вправи максимально наближені до реального спілкування.

Для визначення рівня розвитку діалогічних навичок та вмінь школярів необхідно визначити критерії оцінки. Вони поділяються на основні та допоміжні. До основних відносяться наступні: відповідність висловлювання ситуації, наявність специфічних для діалогічного мовлення мовленнєвих одиниць та мовних засобів, різноманітність діалогічних єдностей, що використовуються, ініціативність партнерів, спрямованість мовлення.

Використання таких інтенсивних методів як рольова гра, драматизація та скетч сприяє активізації пізнавальної діяльності учнів, розвитку інтересу до уроків іноземної мови, формуванню внутрішньої мотивації та досягненню рівня навченості всіма членами групи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аргустанянц Е. С. Обучение диалогической речи в ситуациях ролевого поведения (языковой вуз, немецкий язык): Автореф. дис. канд. пед. наук.- М., 1982. - 25 с.
2. Близнюк О. І. Панова Л. С. Ігри у навчанні іноземних мов. Посібник для вчителів. - К.: Освіта, 1997. – 64 с.
3. Выготский Л. С. Мышление и речь.- М.: Педагогика, 1982. - Т. 2.- 361 с.
4. Денисова Л. Г. Место интенсивной методики в системе обучения иностранным языкам в средней школе // Иностр. яз. в школе. - 1995. -№4. - С. 6 - 11.
5. Золотницкая С. П. Интенсификация учебного процесса на уроках французского языка: Пособие для учителей средней школы. - М.: Просвещение, 1979. – 111 с.
6. Олійник Т. І. Рольова гра у навчанні англійської мови в 6-8 класах; Посібник для вчителя. Київ: Освіта, 1992. – 128 с.
7. Пути интенсификации процесса обучения английскому языку в средней школе. В помощь учителю средней школы. / Под. ред. И. И. Антонова, Г. И. Статуп, А. Д. Молокостова, В. Т. Лапкина и др. - Горький, 1979. - 100 с.
8. Сирык Т. А. Формирование и развитие умений и навыков диалогической речи на начальном этапе обучения английскому языку в средней школе: Автореф. дис. канд. пед. наук. - К., 1984. – 23 с.

Ковальська Т.

наук. керівник – доц. Лісійчук Т.П.

ЗМІСТ І ФОРМИ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ У 8-МУ КЛАСІ ШКОЛИ З ПОГЛИБЛЕНИМ ВИВЧЕННЯМ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Ні для кого не секрет, що у 8-9 класах у дітей спостерігається деяке зниження інтересу до вивчення іноземної мови. Це пояснюється тим, що на середньому етапі до певної міри зникає елемент новизни, учні починають розуміти, що вивчення іноземної мови не лише цікава, але й важка та кропітка справа, яка потребує від учнів максимальних зусиль. З іншого боку, школярі починають поглиблено вивчати окремі предмети. В наш час, коли знання іноземної мови по праву займає одне з важливих місць в оцінці людини як професіонала, все більше учнів вибирають даний предмет для поглибленого вивчення. В зв'язку з цим позакласна робота повинна займати належне місце в навчальному процесі. Адже вона, як відомо, сприяє розвитку і підтриманню інтересу школярів до вивчення іноземної мови, підвищенню рівня навичок та вмінь говоріння, розширенню кругозору учнів. [3,27]

Отож, позакласна робота з іноземної мови є невід'ємним компонентом навчально-виховного процесу. Серед форм позакласної роботи слід виділити три основні: масова, групова та індивідуальна. До масових форм роботи можна віднести конкурси, олімпіади, тематичні вечори.[1,3]

До групових форм відносяться розмовні, хорові, літературно-перекладацькі та країнознавчі гуртки. Щодо індивідуальної позакласної роботи, то вона проводиться з окремими учнями, які готують повідомлення про країну, мова якої вивчається, розучують вірші, пісні, уривки з літературних творів іноземною мовою, виготовляють наочні посібники і т. п.[4,279] На нашу думку, доцільно поводити тематичні вечори для класів однієї паралелі. Саме тому під час педагогічної практики в школі №29 з поглибленим вивченням іноземних мов нами було проведено «Брейн-ринг» на тему «Етикет» між учнями 8-Б і 8-В класів. На власному досвіді ми переконались, що тематичні вечори і підготовка до них розвивають художні здібності учнів, почуття колективізму, взаємовиручку та інші позитивні якості.

Тематичний вечір з іноземної мови повинен сприяти досягненню трьох основних цілей: практичної, освітньої та виховної. Для реалізації практичної мети необхідно в процесі вечора

активізувати знання, навички та вміння школярів. Для цього запропонований матеріал повинен бути доступним для розуміння.[1,4]

При підготовці до проведення гри ми врахували те, що вечір повинен будуватись, в основному, на матеріалах програми. Для реалізації освітньої мети необхідно розвивати кругозір учнів, даючи їм інформацію про традиції, свята, політичних діячів, письменників та художників країни, мова якої вивчається.[1,4]

Виховна мета при підготовці та проведені тематичних вечорів полягає у вихованні в учнів почуття патріотизму, у створенні можливостей для прояву індивідуальних можливостей школярів. Названі вище цілі визначають завдання позакласної роботи.

При проведенні «Брейн-рингу» ми намагалися поєднати усі три цілі, а саме: закріпити в учнів навички та вміння монологічного мовлення, ознайомити учнів з особливостями етикету країни, мова якої вивчається, (тобто, розширити кругозір), а також виховувати в них культуру поведінки за столом та громадських місцях.

Питання для гри підбирались ретельно, з урахуванням знання учнями мовного матеріалу та загальних правил поведінки.

Наприклад:

When you sit at the table, what do you do with napkin?
What is «Swedish table»?
If you talk to a person what is your behaviour?
If you are late for the performance where would you sit?
How would you eat an apple, an orange?
When you make a call, who greets first?

А для відповіді на запитання «What are the main rules for placing knives, forks, spoons, a napkin by each plate?» ми підготували спеціальне завдання: учні повинні були застосувати свої знання на практиці і правильно сервірувати стіл, супроводжуючи свої дії поясненнями.

Слід також продумати програму вечора. Для учнів 8-9 класів він повинен тривати не більше 1-1,5 години. На наш погляд, вечір повинен приносити емоційну розрядку та задоволення від участі у ньому.

Під час проведення позакласних заходів, які мають стати своєрідним святом іншомовного спілкування, необхідно створити умови, які б наближались до природнього мовного середовища. Завдяки емоційному впливу ці заходи сприяють подоланню мовного бар'єру і швидкому запуску механізму мовлення. Музика, пісні, вірші та ігри створюють такий мікроклімат, який сприяє фізичній та психічній релаксації.[2,4]

ЛІТЕРАТУРА.

1. Димент А. Л. Тематические вечера на английском языке. – М.: Просвещение, 1988. –159с.
2. Савина С. Н. Внеклассная работа по иностранным языкам в средней школе. – М.: Просвещение, 1992. – 159с.
3. Паршукова С. С. КВН в IX классе// Иностранные языки в школе. – 2001.-№5.-с.27.
4. Методика навчання іноземних мов у навчальних закладах: підручник/ кол. авторів під керівництвом С. Ю. Ніколаєваї. – К.: Ленвіт, 1999. –320с.
5. Янакова О. П. Brain-ring//Иностранные языки в школе. – 2000.- №8.-с.69.

Хеленюк А.
наук. керівник – доц. Лісійчук Т.П.

КОМУНІКАТИВНІ ВПРАВИ ДЛЯ НАВЧАННЯ МОНОЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ (10 КЛАС ШКОЛИ З ПОГЛИБЛЕНИМ ВИВЧЕННЯМ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ)

В основі навчання іноземних мов лежить принцип комунікативності. Сучасна методика підкреслює важливість розвитку здатності вільно спілкуватися іноземною мовою. Комунікативна практика - суттєвий та один із проблематичних компонентів уроку іноземної мови, адже стимулювати вираження учнями власних думок вчителеві набагато важче, ніж отримати від них правильну однозначну відповідь.

Однією з актуальних проблем сучасної методики навчання іноземної мови є розробка і теоретичне обґрунтування системи вправ для формування і розвитку іншомовних знань, навичок і умінь для висловлювання власних думок і почуттів та розуміння мови в реальних умовах спілкування. Навчити учнів вільного непідготовленого мовлення не можливо лише на основі тренувальних вправ. Часто доводиться спостерігати, як учні, що досить вільно оперують пев-

ним мовним матеріалом у процесі тренувальних вправ, виявляються зовсім безпорадними в умовах природнього спілкування. Разом з тим, розробці, опису і систематизації конкретних методичних прийомів для формування іншомовного спілкування у монологічній формі приділяють недостатньо уваги. Аналіз посібників і підручників показує, що вправи цього типу займають у них незначне місце.

За методичним призначенням і умовністю акту мовлення В.Л.Скалкін поділяє всі комунікативні вправи на два класи. Вправи першого класу мають усі особливості комунікативних форм роботи, саме при їх виконанні має місце нерегульована, конкретно не спрямована активізація мовного матеріалу. У вправах другого класу мотивація мовних актів реальна. У них наближення мовних дій до природніх умов спілкування проявляється чіткіше, ніж в усіх інших формах роботи. Єдина відмінність у плані природності між реальним спілкуванням і вправами даної групи полягає в тому, що бесіда в другому випадку ведеться іноземною мовою [5:18,20]. Комунікативні вправи розглядаються як спеціально організована форма спілкування, коли учень реалізує акт мовленнєвої діяльності іноземною мовою, що вивчається [6:50].

Навчання монологічного мовлення здійснюється в процесі роботи з друкованим текстом, на ситуативній основі і з використанням автентичного зразка усного монологічного повідомлення. Діяльнісний зміст комунікативно-орієтованого навчання англійської мови здійснюється через « діяльнісні завдання « (activities). Вони реалізуються з допомогою методичних прийомів (techniques), відповідно до яких розробляються вправи (exercises), які мають певні особливості на кожному етапі навчання.

Навчання монологічного мовлення на старшому етапі повинно базуватись на вільному спілкуванні (socialization). Комунікативна спрямованість вправ для навчання монологічного мовлення реалізується в концепції «тут і тепер» (« here and now «). Вперше така концепція була запропонована Ф.Перлзом і має місце, якщо на уроці: 1) створюються умови для мовномисленнєвої творчості учнів; 2) процес іншомовного навчання відбувається безпосередньо в момент розвитку мовної ситуації; 3) іншомовне спілкування являє собою спонтанний досвід [1:12].

В сучасній методичній літературі немає чіткої диференціації комунікативних вправ для навчання монологічного мовлення на певному етапі. Наприклад Є.А.Маслико та інші автори виділяють основу і рівень, на яких використовується та чи інша комунікативна вправа. Тобто, вчитель сам вирішує, який комплекс вправ вибрати, враховуючи рівень підготовки учнів та їх володіння іноземною мовою. Але це питання не виникає в школах з поглибленим вивченням іноземної мови, де основним засобом навчання є автентичний комунікативно-орієтований підручник.

Згідно сучасного підходу навчання монологічного мовлення на старшому етапі

здійснюється на основі використання проблемних мовномисленнєвих завдань, які базуються на:

- причинно-наслідковому судженні (cause-and-consequence reasoning);
- критичному мисленні (critical thinking);
- припущенні (hypothesis);
- здогадці (guessing);
- класифікації (classification);
- знаходженні подібності і різниці (comparison and contrast);
- ранжируванні за порядком (rating);
- відкритті (discovery);
- інтерпретації (interpretation);
- умовиводі (inferencing);
- судженні (judgement),
- виключенні лишнього (odd-one-out)

Аналізуючи підручник « Enterprise « для 10 класу, слід зазначити проблематичність його тематики, наприклад:

Unit 1: Jobs/People: people's physical appearance and character, jobs, qualities needed for certain professions, clothes, job interview.

Unit 2: Places to visit: landmarks, types of dwellings, accommodation, description of a place, types of holidays, the weather.

Unit 3: Stories: types of books/ films, feelings and reactions; use of senses, narrating a story, problem solving.

Беручи до уваги « проблемність « завдань, вчитель повинен конкретизувати комунікативні вправи в монологічному мовленні. В ході такого виду роботи використовують завдання ти-

пу « перенесення інформації « (information transfer), яке полягає в передачі змісту тексту за допомогою наочного зображення (decontextualisation), або наочного зображення за допомогою тексту (contextualisation).

При цьому вчитель може використовувати:

- малюнок (зображення з парадоксальним змістом);
- план (будинку чи квартири, де відбувається важлива подія);
- карту (міста або місцевості, про яку іде мова);
- діаграму (наприклад сімейне «дерево»);
- таблицю (з цифровими або фактичними даними);
- асоціативну карту типу «mind map» (лексичні асоціації з тієї чи іншої проблеми);
- картки типу «flow chart» (з послідовністю подій) [1,19].

Як перенесення інформації з тексту в наочну форму, так і висловлювання з опорою на наочне зображення є пізнавальними прийомами, «підглянутими» в реальному житті, тому відповідають вимогам автентичності.

Підручник «Enterprise» для 10 класу побудований таким чином, що всі аспекти навчання монологічного мовлення реалізуються в системі комунікативних вправ. Підручник поділений на секції, наступні з яких включають саме даний тип вправ (Coursebook):

Unit l: Lead-in. Ex. 1:

- What jobs are shown in the pictures? Which of these jobs are dangerous? Which of them do need to be well-qualified to do?
- Do you think there are jobs that should be done only by men? Why? Why not?
- What qualities do you need to be a bullfighter?

Language Development: Ex. 1: Look at the pictures and guess the profession they suggest, then say what each person in that profession does?

Ex. 15: When would you describe someone as: reserved, pleasant, bossy, rude, spoilt, sensible, sensitive, shy, sociable?

Vocabulary Practice: Ex 1 .Look at the words in bold on page 7 and try to explain them

Talking Points.: Read the text about Christina Sanchez and talk about her career: training problems she faced fitness routine dangers qualities needed. Can you think of any other dangerous occupation?

Робочий зошит (Workbook)також містить ряд комунікативних вправ для навчання монологічного мовлення, наприклад, «Speaker's Comer» (Unit I):

- Use your notes to talk about Paul:
  age occupation office staff customers career achievement future plans parents' reactions
- Now compare and contrast Paul Woodbury and Christina Sanchez in terms of:
  occupation age future plans

Підсумовуючи сказане, можна відмітити, що комунікативні вправи для навчання монологічного мовлення в 10 класі є важливим фактором оволодіння комунікативною компетенцією. Виконуючи такі вправи, ми формуємо в учнів наступні знання:

- комунікативні конструкції, тобто набір необхідних понять, що описують ту чи іншу ситуацію;
- схематичні знання (schemata)/ тобто інформацію з минулого досвіду у вигляді знань і структур поведінки;
- мовну картину світу в її іншомовній формі;
- фонові знання (background knowledge)/ тобто інформацію, важливу для розуміння конкретної ситуації спілкування;
- загальний кругозір.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мильруд Р.П., Максимова И.Р. Современные концептуальные принципы комуникативного обучения иностранным языкам// Иностранные языки в школе .2000 .№4,5.-С.9- 15,17-22
2. Колектив авторів під керівництвом Ніколаєвої С.Ю. Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах: Підручник.-К.:Ленвіт, 1999.-320с.
3. Маслыко Е.А. и др. Настольная книга преподавателя иностранного языка: Справочное пособие.-Мн.: Высшая школа, 1998.-522с.
4. Пассов Е.И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению.-М.: Просвещение, 1991. -222с.
5. Скалкін В.Л. Вправи з розвитку усного комунікативного мовлення .–К.: Радянська школа, 1978.-125с.

6. Царькова В.Б. Типологические признаки речевых упражнений// Иностр. яз. в школе.-1980.-№3.-С.49-55

Заверуха Т.
наук. керівник – доц. Лісійчук Т.П.

ВИХОВНІ МОЖЛИВОСТІ УРОКУ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Мета сучасної школи - забезпечити суспільство освіченими, високоморальними і гармонійно розвинутими особистостями. Тому завдання сучасного вчителя полягає в тому, щоб знайти форми і прийоми, які б дозволяли об`єднати в єдиний процес роботу з навчання, виховання і розвитку учнів.

Виховна мета навчально-виховного процесу реалізується через систему особистого ставлення до іноземної культури у процесі оволодіння нею. Передбачається виховання в учнів культури спілкування, прийнятої в сучасному цивілізованому світі, ціннісних орієнтацій, почуттів та емоцій; позитивного ставлення до іноземної мови, культури народу, який розмовляє цією мовою; розуміння важливості оволодіння іноземною мовою, потреби користуватися нею як засобом спілкування; таких рис характеру як доброзичливість, толерантність, колективізм, активність, працьовитість.

Виховання учнів у процесі навчання іноземної мови забезпечується підбором навчального матеріалу (текстів, малюнків, ситуацій тощо), в якому відображені загальнолюдські моральні цінності; застосуванням у процесі навчання проблемних завдань, вирішення яких потребує від учня висловлення своїх почуттів, поглядів, критичної оцінки і своєї власної думки щодо різних подій, стосунків, фактів, які відображені в інформативному навчальному матеріалі [4].

Вирішальне значення в процесі виховання учня на уроці має його діяльність. Учень часто взаємодіє з такими факторами, які вчитель не завжди помічає і контролює, а також сприймає все, що відбувається на уроці по-своєму, диференційовано, автономно. Аналізуючи працю учня, стикаємося з цілим рядом факторів, аспектів, з якими він взаємодіє індивідуально, реалізуючи саморозвиток і самовиховання. Завдання вчителя в даному випадку полягає у вмінні передбачити виховні функції уроку, а отже й спланувати вплив на цей процес. Для реалізації цих завдань вчитель повинен знати можливості різних аспектів уроку. Серед них можна виділити наступні виховні: інформативний, мовознавчий, трудовий, організаційний, соціальний, контролюючий, матеріальний, психологічний та методичний [1]. Розглянемо ці аспекти детальніше і наведемо приклади реалізації їх виховних можливостей на уроці .

Отже, інформативний аспект уроку іноземної мови може стати фактором формування в учнів високих морально-етичних почуттів. Зміст мовлення на уроці певною мірою виконує функцію ілюстрування відповідних якостей в дії на прикладах інших людей. Наприклад, у підручнику Headway (Upper-Intermediate, Unit 2) вміщено текст про життя Наталі Ходгсон - жінки, яка пережила дві світові війни і незважаючи на все, зуміла зберегти високі моральні якості: доброту, мужність, співчуття.

Зміст мовознавчого аспекту уроку іноземної мови становлять:

а) відібраний і методично опрацьований фонетичний, лексичний і граматичний матеріал;

б) лінгвістична інформація, що стосується мовного матеріалу та правил поєднання різних елементів мови;

в) моделі мовленнєвої діяльності на різних рівнях, серед яких характерним є мовленнєвий зразок;

г) висловлювання різного рівня як унікальний і готовий продукт комунікації.

Наприклад, при вивченні граматичної теми "Suffixes and Prefixes" можна виховувати в учнів позитивне ставлення до англійської мови, демонструючи її широкі словотворчі можливості. Розглядаючи тему "Slang", можна виховувати позитивне ставлення до мови як засобу комунікації між людьми, одночасно демонструючи стилістичну різноманітність англійської мови.

Трудовий аспект уроку забезпечує формування позитивного ставлення до праці, а в кінцевому результаті - працьовитість. Наприклад, виготовлення тематичної стінгазети до свята Christmas на одному з уроків іноземної мови чи декорація кабінету до Новорічного свята сприяє вихованню поваги до праці, а також формує естетичні почуття.

Виховна функція організаційного аспекту уроку зумовлює ставлення учня до правил, встановлених школою, до наукової організації праці, доручень. Найбільш вагомим продуктом організованої поведінки є дисципліна, яка стає свідомою, добровільною, якщо в основі її ле-

жать прийняті учнями мотиви діяльності. В 10 класі учні на уроці спілкуються лише англійською мовою, чітко виконують вказівки вчителя, регулярно виконують домашнє завдання. Девізом уроку, наприклад, може бути вислів «Time flies fast! Don't waste a minute!», який стимулюватиме учнів до продуктивної праці.

Під терміном «соціальний аспект» уроку розуміють те соціальне оточення, в якому відбувається навчально-виховна діяльність учнів. Виховна функція соціального аспекту полягає у розвитку в учня готовності до розуміння інших людей, до співпереживання, виховує почуття дружби, гуманного ставлення до інших, а також формує в учня почуття самоповаги і власної гідності. Важливу роль відіграє робота в парах. Адже це співпраця малого колективу. Взаємодопомога учнів зумовлює їх спільний успіх. Тому з самого початку в дітей треба виховувати доброзичливість, взаємну відповідальність і готовність надати допомогу один одному [2].

Спостерігаючи за іншими людьми, оцінюючи їх індивідуальні якості і вчинки, а також зіставляючи все це з відповідними власними якостями через самоаналіз учень вносить певні корективи у свій характер, темперамент тощо. Так реалізується контролюючий аспект уроку. До поняття контролю можна віднести і оцінювання, яке також є стимулом до навчання .

До матеріального аспекту навчально-виховного процесу слід віднести все матеріальне оточення, в якому і за допомогою якого проводиться урок іноземної мови. Виховна функція полягає у формуванні бережливого ставлення до матеріального оточення.

Наприклад, при вивченні теми «Books and writers» варто обговорити вираз «to dog-ear the pages of a Book». При виконанні письмових завдань у робочому зошиті давати вказівку: Fill in the blanks only with a pencil.

Виховна функція психологічного аспекту полягає в тому, що атмосфера співробітництва на уроці, де реалізується принцип справедливості і взаємодопомоги, де панує оптимізм і високо цінується почуття колективної честі та індивідуальної гідності забезпечує формування позитивного ставлення учня до школи, до предмета, високої активності у виконанні класних завдань, а також довірливого ставлення до людей, що його оточують. Учень прагне робити добрі вчинки. Так формуються гуманні стосунки на уроці. Для створення позитивної психологічної атмосфери на уроці можна розпочати його вправою «Give a compliment to your friend!».

І, нарешті, загальнопедагогічна і методична підготовка вчителя позначаються на розв'язанні завдань тактичного плану, що стосується побудови і проведення конкретного уроку. Саме цей конкретний рівень - рівень прийомів і форм діяльності становить зміст методичного аспекту уроку. Він включає три групи методичних понять:

1) форми діяльності учнів на уроці (індивідуальна, індивідуально-масова, колективна, ігрова)
2) умови діяльності учнів (темп розв'язання завдань, їх посильність, обсяг тощо)
3) методичне керування навчально-виховним процесом, тобто стратегія, якої дотримується вчитель і яка визначає характер вправ, відбір мовного матеріалу і навчальних засобів, орієнтацію учнів на віддалені та найближчі цілі, чіткість інструкцій і настанов, характер і питому вагу домашніх завдань тощо.

Виховні функції слід реалізовувати на кожному етапі уроку. Візьмемо для прикладу мовленнєву зарядку. Відбір матеріалу здійснюється відповідно до інтересів учнів. Тут можна використовувати афоризми, прислів'я, приказки, вислови видатних людей, рядки з поезії чи прози тощо. Учні читають написану цитату і потім ведуть діалог чи коментар, висловлюючи власну думку стосовно прочитаного з аргументацією і полемічними висловлюваннями, на основі чого вчитель може реалізувати завдання навчального і виховного плану [3]. Наприклад, для фонетичної розминки можна використати таке завдання:

Read the monologue and discuss it.
Do this, do that, but do something!
Say «yes», say «no», but say something!
Be good, or almost good, or not quite good, but be someone!

Отже, сучасне суспільство вимагає, щоб випускники школи володіли знаннями основ наук, загальною культурою, вмінням самостійно мислити, ініціативно і творчо вирішувати життєві та професійні питання. Важлива роль в цьому процесі відводиться вчителю іноземної мови, який повинен не лише передавати знання, але й приділяти неабияку увагу вихованню учнів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вишневський О.І. Діяльність учнів на уроці іноземної мови. - К.: Радян. школа, 1989. - 223 с.
2. Вишневський О.І. Робота в парах на уроці іноземної мови. - К.: Радян. школа, 1987. - 136 с.
3. Мусницькая О.В. Обучаем и воспитываем// Иностр. яз. в школе.-1989. - № 3. - С. 51-57.

4. Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах: Підручник / кол. авторів під керівн. С.Ю. Ніколаєвої. -К.: Ленвіт, 1999. - 320 с.

Хміляр М.
наук. керівник – доц. Лісійчук Т.П.

УДОСКОНАЛЕННЯ ФОНЕТИЧНИХ НАВИЧОК У 7-МУ КЛАСІ ШКОЛИ З ПОГЛИБЛЕНИМ ВИВЧЕННЯМ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Практична мета навчання іноземної мови передбачає оволодіння двома видами комунікації – усного мовлення і читання. Для досягнення цієї мети, необхідно, перш за все, оволодіти звуковим аспектом мови, що вивчається. Навчання фонетичного матеріалу передбачає оволодіння звуками, звукосполученнями, наголосом та інтонаційними моделями іноземної мови.

Метою навчання фонетичного матеріалу є формування слухо-вимовних і ритміко-інтонаційних навичок. На початковому етапі навчання іноземної мови формується слухо-вимовна база, на наступних етапах вона удосконалюється. Недопустимо припиняти роботу над вимовою на середньому і старшому етапах навчання, оскільки в умовах немовного середовища набутий рівень навичок та вмінь швидко втрачається.

Якщо на початковому етапі відбувається ознайомлення зі звуком, вправляння для формування навичок і їх використання в усному мовленні, то можна було б припустити, що на середньому і старшому етапах сформовані слухо-вимовні навички самі по-собі вдосконалюються з поглибленням і розширенням мовного досвіду. Але насправді має місце зворотній процес, при відсутності мовного середовища відбувається деавтоматизація іншомовних навичок .

Отже, основним завданням вчителя на середньому етапі навчання є вдосконалення слухо-вимовних та ритміко-інтонаційних навичок учнів.

Згідно програми в сьомому класі планується закріплення і вдосконалення сформованих фонетичних навичок учнів.

Враховуються наступні аспекти:

а) типові помилки, що їх допускають учні;

Помилки вимови можна розділити на дві великі групи: фонетичні і фонологічні. До перших відносять неправильне артикулювання звуків, до других – звукові заміни звуків виучуваної мови на звуки рідної мови, як в середині системи так і міжсистемні заміни.

б) зв'язок фонетичних явищ з новим матеріалом.

У навчанні вимови існує три типи навчальної діяльності учнів:

1) Індивідуально-масове прослуховування звуків, звукосполучень, ме-лодії, ритму (вчитель вимовляє сам або пропонує прослухати запис)

2) Індивідуально-масова (хорова) вимова звуків, звукосполучень за зразком (у паузах за вчителем, диктором)

3) Індивідуально-масова вимова звуків, звукосполучень за вчителем в умовах загальної активності (вчитель вимовляє зразок і викликає 5-10 учнів відтворити його по черзі).

Для навчання іншомовної вимови використовуються такі види фонетичних вправ:

а) слухові (акустичні);

б) артикуляційні.

До першого виду вправ можна віднести наступні:

Task 1: Look at the pictures of vegetables and fruits, name them, pay attention to the pronunciation

Peas, cauliflower, strawberry, garlic, lettuce, grapes, onion, melon, pineapple.

Task 2: Make up words from the following sounds and spell them

1) [z], [eI], [r],[n] - raisin
2) [g], [p], [r], [eI] - grape
3) [I], [p], [tʃ] - peach.

Task 3: Fill in the blanks with a rhyming word

Smile, sky, care.

1.I like your style
because you make me (SMILE);
2.Take me up high,
where all is (SKY);
3.Please always be fair,

and take good (CARE);

Task 4: Learn a tongue twister, pay attention to the pronunciation of the sounds

[θ] Thirty three thousand people think that Thursday is their thirtieth birthday;

I thought a thought
But the thought I thought wasn't the thought
I thought I thought;

[ω] World Wide Web;

Task 5: Learn a rhyme, pay attention to the pronunciation of the sound

[r] Robert Rowley rolled a round roll round,
A round roll Robert Rowley rolled round;
If Robert Rowley rolled a round roll round,
Where's a round roll Robert Rowley rolled round?

Task 6: Learn a poem, pay attention to the pronunciation of the sound

[ω] When the weather is wet
We must not fret.
When the weather is cold
We must not scold.
When the weather is warm
We must not storm.
But be thankful together
What ever the weather.

На середньому ступені ці вправи направлені на підтримку та вдосконалення навичок вимови, а також на запобігання помилок.

З цією метою на початку уроку необхідно проводити фонетичні зарядки. Будь-який лексичний чи граматичний матеріал може бути використаний для вдосконалення навичок вимови. Вчитель не повинен повторювати артикуляцію і ритміко-інтонаційні правила, головне стимулювати учнів пригадати правило і застосувати його до нової мовної одиниці.

На відміну від слухо-вимовних навичок, ритміко-інтонаційні навички – це мовленнєві навички, тому інтонація завжди залежить від мовної ситуації. Насамперед це стосується таких компонентів інтонації як логічний наголос і мелодія.

Вміння користуватися логічним наголосом доцільно розвивати під час фонетичної зарядки. Для цього беруть одну фразу і послідовно наголошують різні її компоненти:

My brother visited our ↘ granny last week.
↘ My brother visited our granny last week.
My brother visited our granny ↘ last week.

Зміна мелодії може легко змінити зміст висловлювання. Так, дієслово в наказовому способі в залежності від кінцевого тону може виражати наказ (спадний тон) або прохання (висхідний тон).

Наприклад:

Feed the ↘ dog, please.
Feed the ↗ dog, please.

Згідно програми передбачається оволодіння двома типами інтонації: спадним і висхідним тоном.

При формуванні навичок інтонаційного оформлення висловлювання здійснюються наступні операції:

- розпізнавання
- аналіз
- структурування (на інтонаційні логіко-смислові рівні)

При навчанні інтонаційного слуху використовуються такі види вправ:

- рецептивні
- репродуктивні

До першого виду можна віднести наступні вправи:

Task 1: Listen to the following sentences and show the red card for rising tone (request)

1) Can I have a book of ↗ stamps, please?
2) I'd like a large, brown ↘ loaf, please?
3) Have you got any Sunsilk ↗ shampoo?

Task 2: Listen to the dialogues, pay attention to the intonation of the requests and practice saying them

A: Can I take this ↗ bag, please?
B: Yes, that's ↘ fine.

A: We'd like two ↗ cheeseburgers, please?
B: Would you like anything to ↗ drink with that?

Вправи на репродукцію інтонаційних моделей включають вправи на імітацію, підстановку і трансформацію.

Task 3: Write dialogues using polite requests for some of the following places

Newsagent's, bookshop, hotel, bank.

Робота над інтонацією має продовжуватись при виконанні комунікативних вправ у говорінні, аудіюванні та читанні вголос, бо по-справжньому сформувати фонетичні та інтонаційні навички можна лише в процесі спілкування в різноманітних мовленнєвих ситуаціях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Рогова Г.В., Рабинович Ф.М., Сахорова Т.Е. Методика обучения иностранным языкам в средней школе. – М: Просвещение, 1991.-288 с.
2. Бухбиндер В.А. Основы методики преподавания иностранных языков. – К: Вища школа, 1986.-179 с.
3. Вишневський О.І. Діяльність учнів на уроці іноземної мови. – К: Радянська школа, 1989.-223 с.
4. Ніколаєва С.Ю. Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах. – К: Ленвіт, 1999.-319 с.

Матійчик О.
наук. керівник – доц. Груць Г.М.

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ ДИДАКТИЧНИХ ІГОР НА УРОКАХ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

В роботі з'ясовується суть методу дидактичних ігор, основні вимоги до їх використання у навчальному процесі початкової школи, їх роль у особистісному розвитку молодшого школяра. Процес реформування освіти в Україні актуалізував і проблеми змін в теоретичних основах вивчення іноземних мов у загальноосвітніх школах. Нові пошуки і застосування вже наявного досвіду мають місце безпосередньо на практиці. Так, в поурочних планах учителів, крім загальноприйнятих, традиційних застосовуються і нетрадиційні форми та методи навчання: ігри, конкурси, вікторини та інше.

Безперечно, за умов зростаючої індивідуалізації навчання, прагнення вчителів урізноманітнити діяльність учнів на уроках іноземної мови, активізувати пізнавальний інтерес, сформувати особистість дитини самостійною, ініціативною та творчою, дотримуючись основних вимог педагогіки та психології, гра допомагає відшукати можливість ефективної взаємодії педагога та учнів, забезпечує мимовільне запам'ятовування мовного матеріалу та формування міцних навичок усного і письмового мовлення, підсилює мотивацію вивчення іноземної мови.

Обґрунтовуючи технологію використання дидактичних ігор у навчальному процесі початкової школи, з'ясовуємо суть методу дидактичних ігор. Слід зазначити, що існує значна кількість різноманітних тлумачень терміну «дидактична гра». Проте грунтовне тлумачення методу дидактичної гри у контексті його практичного застосування у навчальному процесі, на наш погляд, подано професором Щербанем. За його визначенням, дидактична гра–це практична гру-

пова вправа з вироблення оптимальних рішень, застосування методів і прийомів у штучно створених умовах, що відтворюють реальну обстановку [4,19].

Відомо, що для учнів початкових класів характерною є неможливість зосереджувати свою увагу на певній діяльності тривалий час без стійкої зацікавленості виконуваним завданням, тому підтримати інтерес до навчання – важлива мета вчителя. Використовуючи на уроці елементи гри, вчитель створює доброзичливу обстановку, бадьорий настрій учнів у класі, виховуючи таким чином бажання вчитися у дітей.

Серед великої кількості ігрових форм організації навчальної діяльності виділимо три основні групи ігор, що використовуються у загальноосвітніх закладах:

– короткі ігри;
– ігрові оболонки;
– тривалі розвиваючі ігри [1,264].

Крім того, у контексті навчання англійської мови учнів молодшого шкільного віку Рязанова І.С. розглядає такі типи навчальних ігор:

– рухливі ігри;
– вірші та пісні, що супроводжуються рухами;
– ігри-змагання;
– ігри з м'ячем;
– настільні ігри;
– діалоги з героями книг англійських та американських авторів;
– рольові ігри та ін. [2,64].

Науковці вважають, що дидактична гра як метод навчання містить декілька основних елементів: ігрове завдання, ігрові дії, правила гри та ігрову мету [3,96].

Ефективне використання методу дидактичних ігор на уроках іноземної мови у початковій школі, однак, залежить від дотримання вчителем певних психолого-педагогічних вимог. Погоджуємось з думкою науковців, що по-перше, дидактичні ігри не можна проводити з класом, учні якого не ознайомилися з лексичним, граматичним та синтаксичним матеріалом теми. Дидактичні ігри вводимо в роботу з дітьми на уроках перевірки, корекції знань або узагальнення та систематизації знань, при цьому учні вже підготовлені до активної участі у навчальному процесі.

По-друге, варто замінити традиційне опитування молодших школярів, у яких з часом розвивається стереотипність мислення, на цікаві вікторини та динамічні ігри. В атмосфері постійного руху та конкуренції педагог формує потенційні креативні здібності у особистостях учнів, залучає до змагання реальних аутсайдерів навчального процесу, так званих «відстаючих» учнів., закладаючи тим самим фундамент для поступового зростання активності молодших школярів у майбутньому.

По-третє, однією з основних переваг методу дидактичних ігор над іншими методами навчання є його опосередкованість. По суті, подаючи певні граматичні правила чи конструкції іноземної мови у вигляді, наприклад, гри-пісні, вчитель сприяє мимовільному запам'ятовуванню дітьми складного мовного матеріалу, а відповідно стимулює свідоме його засвоєння.

Вирішальне значення для підвищення ефективності навчання і підсилення мотивації вивчення іноземної мови має цілеспрямована, систематична та організована дія на емоційну сферу учнів, у першу чергу, на їх емоційну пам'ять. Практика показує, що нестандартне, лексично та граматично зорієнтоване заняття подобається школярам більше, ніж стандартний, задидактизований урок. З одного боку, ігри та пісні активізують емоційну пам'ять молодших школярів, з іншого – містять необхідні одиниці монологічного та діалогічного мовлення.

Повертаючись до основної мети раннього навчання іноземних мов, варто згадати й розвиваючий аспект. Природно, що технології раннього навчання читанню або граматики іноземної мови останнім часом перебувають під пильним спостереженням вчителів, методистів, упорядників підручників, адже діти часто не розуміють багатозначності звуко-буквенних відповідників, великої кількості транскрипційних знаків і винятків у вимові під час читання англійською мовою. Подолати ці проблемні аспекти на уроці допомагають ігри, де звукові сполучення подаються як єдине ціле, а виклад матеріалу опирається на емоційно-образне, конкретно-дійове мислення і здатність школяра до імітації явищ дійсності. Такий підхід сприяє збільшенню інтелектуальних навичок та умінь, знайомить школярів із основними мисленнєвими операціями аналізу, синтезу, порівняння та узагальнення, що стають невід'ємною часткою їх розумової діяльності.

Виховати в дітях потребу, мотив, позитивне ставлення до набуття знань – є моральний аспект навчання. Розігруючи взяту на себе роль, дитина виділяє ті правила та норми, що прийняті у навколишньому середовищі, і робить їх взірцем своєї ігрової поведінки. Існування важливого значення ігор для рівня вихованості та особистісного розвитку дитини засвідчував А. С. Макаренко у своїй теорії трудового навчання. Ігри призначалися не лише для фізичного загартовування дітей, а були й своєрідною школою етики та естетики життя.

Підсумовуючи, дидактичні ігри є одним з ефективних методів виховання творчої, всебічно розвиненої особистості школяра. Навчальний матеріал, який засвоюється методом дидактичної гри, є особистісно значимим для учня, формує позитивне ставлення до вивченого, а, отже, створює підвищену мотивацію до навчання. Доцільним є використання дидактичних ігор на етапах вивчення різноманітного за характером навчального матеріалу. Розвиток потенційних креативних здібностей учнів, активізація їх навчально-пізнавальної діяльності, вплив на емоційну сферу, інтелектуальний розвиток та моральну поведінку молодших школярів можливі лише за застосування даного методу у навчальному процесі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Педагогика: педагогические теории, системы, технологии: Учеб. пособие для студ. сред. пед. учеб. заведений / С. А. Смирнов, И. Б. Котова, Е. Н. Шиянов, Т. И. Бабаева, и др.; Под ред. С. А. Смирнова.–М.:Издательский центр «Академия», 1998.–с. 261-265.
2. Рязанова И. С. Обучение английскому языку детей младшего возраста //Иностранные языки в школе.–1992.–№1.–с. 62-65.
3. Савченко О. Ю. Игры на уроках английского языка //Иностранные языки в школе.–1992.–№2.–с. 39-41.
4. Щербань П. Дидактичні ігри у навчально-виховному процесі. // Поч. шк.–1997.–№9.–с. 18-21.

Бурко В.

наук. керівник – викл. Шимчишин М.М.

THE REFLECTION OF FEMINIST IDEAS IN THE GOLDEN NOTEBOOK BY DORIS LESSING

Feminism, both as a theoretical analysis of gender inequality and oppression and as a political movement, has used literary texts extensively in making and disseminating its meanings. Literary and literary-critical texts were central to «second-wave» feminist politics and the movement for «women's liberation» in the late 1960s and 1970s, laying many of the foundations for the developments in feminist and gender criticism and theory that have changed literary studies so radically [1; 2; 4; 5]. The significance of literature for feminism also gives a particular place to those writers whose work spans both feminist polemic and fiction or poetry, including Virginia Woolf, Simone de Beauvoir, Adrienne Rich and, undoubtedly, Doris Lessing.

D. Lessing is very much a writer of her time, deeply involved with the changing patterns of thought, feeling, and culture during the last quarter century. One feels that there is an absolute continuity between her life and her work. The world Doris Lessing presents in her stories and novels is most often the realistic world, even in her science fiction. Doris Lessing's believes that only an extraordinary effort of imagination can free humanity so that it will become capable of surviving. Lessing is searching for a vision of unity that can empower the individual to survive the fragmentation of modern life, whether that fragmentation is associated with antagonism among races, competitions between nations, the battle between men and women, the conflicts of a divided psyche, or the dualistic thinking that sets «them» against «us».

Her writing spans exceptionally wide range of genders, settings and narrative techniques. Her combination of psychological introspection, political analysis, social documentary and feminism gives a characteristic tone to her novels and short stories.

One of the most famous Lessing's works, The Golden Notebook, exemplifies the element of postmodernist experiment in her literary activity, in its use of multiple narratives and its concern with fiction and the reconstruction of the self, but it also addresses social issues of the 1960s; the crisis in radical politics women's liberation.

The Golden Notebook, which was hailed as a landmark by the Women's Movement explores the sexual problems of an independent woman in a man's world with unexhibitionist frankness while at the same time probing the political conscience of an ex-Communist and the needs and dilemmas of a creative writer.

The main character, Anna Woolf is a young novelist with a writer's block. Divorced, with a young child, and disillusioned by unsatisfactory relationships, she feels her life is falling apart. In fear of madness, she records her experiences in four colored notebooks. The black notebook addresses her problems as a writer; the red her political life; the yellow her relationships and emotions; and the blue becomes a diary of everyday events. But it is a fifth notebook — The Golden Notebook — which is the key to her recovering and renaissance.

Bold and illuminating, fusing sex, politics, madness and motherhood, The Golden Notebook is at once wry and perceptive portrait of the intellectual and moral climate of the 1950s — a society on the brink of feminism — and a powerful and revealing account of a woman searching for her own personal and political identity.

The shape of this novel is as follows:

There is a skeleton, or frame, called Free Women, which is a conventional short novel, about 60,000 words long, and which could stand by itself. But it is divided into five sections and separated by stages of the four Notebooks, Black, Red, Yellow and Blue. The Notebooks are kept by Anna Woolf, a central character of Free Women. She keeps four, and not one because, as she recognizes, she has to separate things off from each other, out of fear of chaos, of formlessness — of breakdown. Pressures, inner and outer, end the Notebooks; a heavy black line is drawn across the page of one after another. But now that they are finished, from their fragments can come something new, The Golden Notebook.

As Doris Lessing writes herself in the Preface to her novel, throughout the Notebooks people have discussed, theorized, dogmatized, labelled, compartmented — sometimes in voices so general and representative of the time that they are anonymous, you could put names to them like those in the old Morality Plays, Mr Dogma and Mr I-am-Free-Because-I-Belong-Nowhere, Miss I-Must-Have-Love-and-Happiness and Mrs I-Have-to-be-Good-At-Everything-I-Do, Mr Where-is-a-Real-Woman? and Miss Where-is-a-Real-Man?, Mr I'm-Mad-Because-They-Say-I-Am, and Miss Life-Through-Experiencing-Everything, Mr I-Make-Revolution-and-Therefore-I-Am, and Mr and Mrs If-We-Deal-Very-Well-With-This-Small-Problem-Then-Perhaps-We-Can-Forget-We-Daren't-Look-at-The-Big-Ones [3, 7]. But they have also reflected each other, been aspects of each other, given birth to each other's thoughts and behaviour — are each other, form wholes.

The author of the novel emphasises that in the inner Golden Notebook, things have come together, the divisions have broken down, there is formlessness with the end of fragmentation— the triumph of the second theme, which is that of unity. Anna and Saul Green, another character of the book, are crazy, lunatic, mad — what you will. They «break down» into each other, into other people, break through the false patterns they have made of their pasts, the patterns and formulas they have made to shore up themselves and each other, dissolve. They hear each other's thoughts, recognize each other in themselves. Saul Green, the man who has been envious and destructive of Anna, now supports her, advises her, gives her the theme for her next book. Free Women — an ironical title, which begins: «The two women were alone in the London flat» [3, 25]. And Anna, who has been jealous of Saul to the point of insanity, possessive and demanding, gives Saul the pretty new notebook, The Golden Notebook, which she has previously refused to do, gives him the theme for his next book, writing in it the first sentence: «On a dry hillside in Algeria a soldier watched the moonlight glinting on his rifle» [3, 556]. In the inner Golden Notebook, which is written by both of them, you can no longer distinguish between what is Saul and what is Anna, and between them and the other people in the book.

It is important to underline that this theme of «breakdown», that sometimes when people «crack up» it is a way of self-healing, of the inner self's dismissing false dichotomies and divisions, has of course been written about by other people since then. But in this book it is rougher, more close to experience, before experience has shaped itself into thought and pattern — more valuable perhaps because it is rawer material. As Anita Brookner states in her London Review of Books, Doris Lessing is a pioneer of feminist self-consciousness in its raw state.

But forty years ago nobody so much as noticed this central theme, because the book was instantly belittled, by friendly reviewers as well as by hostile ones, as being about the sex war, or was claimed by women as a useful weapon in the sex war.

It is no doubt that the author of The Golden Notebook supports the subject of Women's Liberation because women are second-class citizens, as they are saying energetically and competently in many countries. It can be said that they are succeeding, if only to the extent they are being seriously listened to.

But this novel as Doris Lessing states it herself was not a trumpet for Women's Liberation. It described many female emotions of aggression, hostility, resentment. It put them into print. Appar-

ently what many women were thinking, feeling, experiencing, came as a great surprise. Instantly a lot of very ancient weapons were unleashed, the main ones, as usual, being on the theme of «She is unfeminine», «She is a man-hater». This particular reflex seems indestructible. Men — and many women, said that the suffragettes were defeminized, masculine, brutalized. There is no record we have read of any society anywhere when women demanded more than nature offers them that does not also describe this reaction from men — and some women. A lot of women were angry about The Golden Notebook. What women will say to other women, grumbling in their kitchens and complaining and gossiping or what they make clear in their masochism, is often the last thing they will say aloud — a man may overhear. Women are the cowards they are because they have been semi-slaves for so long. The number of women prepared to stand up for what they really think, feel, experience with a man they are in love with is still small. But in any case we are to take into consideration the fact that the book came out first forty years ago, in 1962. If it were coming out now for the first time it might be read and not merely reacted to: things have changed very fast.

The book is also about the quintessence of everyone English, African (part of the setting is wartime Rhodesia) or American with whom Anna is involved. It's about «the thinning of language against the density of our experience» [3, 10], dreams and their cross-pollination with reality, the transcendental spaces where the spirit soars and the terrible dark corners where it crouches at the point of «crack-up» so scarifyingly described it makes Fitzgerald's similar account sound like nettle rash. Interspersed are hilarious parodies of everything from TV producers to Soviet book reviews; there is even a Professor Bloodrot who lectures on the sex life of the swan. And it is also about fear, loneliness, friendship, mother-love, betrayal, self-betrayal — in short, the whole shooting-match of mortal sensibility and dilemma. Undoubtedly we may conclude that The Golden Notebook is more in the European tradition than the English tradition of the novel.

The over-all tone of the novel is deeply pessimistic. «I don't want to be told when I wake up, terrified by a dream of total annihilation, because of the H-bomb exploding, that people felt that way about the cross-bow. It just ain't true». [3, 311] Anna says to her psychoanalyst (whom Mrs. Lessing skewers even more adroitly than Lillian Ross her Dr. Blauberman). «I know no one who isn't incomplete and tormented and fighting» [3, 315]. Yet — and it's a crucial yet — «the best thing one can say of anyone is that they fight»; every so often the world does take «a lurch forward» [3, 251]. And in the repeated figure of quixotic «boulder-pushers» one senses where the author's fiercest sympathies lie. The boulder they keep trying to push up the mountain is «truth»; the mountain, «human stupidity.»

We must admit that the book is too long. Handle feelings at such length and at such bowstring pitch and they tend to go fetid. But, however overwrought Anna's sensibility sometimes is, D. Lessing points such powerful significances there from that, in comparison, many other highly touted novels dealing with man's acceptance — or defiance — of his fate seem picayune indeed.

In conclusion, we should note that The Golden Notebook is a powerful attempt to write honestly about women's lives and beliefs and the pressures that political and social events in XX th century life and society put on them.

Being a writer of considerable stylistic power D. Lessing defines the ways in which the female imagination has struggled to articulate itself energized by female consciousness, impelled by female creativity, and empowered by female community.

REFERENCES

1. Крістева :Ю. Stabat Mater // Слово. Знак. Дискурс. Антологія світової літературно-критичної думки XX ст. — Львів, 1996. — С. 497-508.
2. Шовалтер Е. Феміністична критика у пущі // Слово. Знак. Дискурс. Антологія світової літературно-критичної думки XX ст. — Львів, 1996. — С. 512-530.
3. Lessing D. The Golden Notebook. — London: HarperCollins Publishers, 1993. — 576 p.
4. Showalter E. A Literature of their Own: British Women Novelists from Bronte to Lessing. — Princeton: Princeton University Press, 1977. — 427 p.
5. Stimpson C. Feminist Criticism // American literary and cultural studies since the civil war. — Lexington, 1981. — P. 251-270.

Кузьма О.
наук. керівник – доц. Груць Г.М.

ДО ПИТАННЯ НАВЧАННЯ У ВАЛЬДОРФСЬКІЙ ШКОЛІ

Вальдорфська школа – це модель загальноосвітньої школи, яка цілісно поєднує в собі гуманітарну і природничо-наукову лінії, розвиток індивідуальності і соціалізацію, включаючи формування людини в цілому. У цій цілісності сьогоднішня освіта є лише однією складовою і, можливо, не найголовнішою. «Соматичне, психічне, духовне здоров'я і орієнтація на соціальні цінності повинні складати пріоритет, а не бути чимось невагомим поряд з виконанням державних стандартів освіти,» – вважає В.К.Загвоздкін[2]. Проте сьогоднішня ситуація є такою, що школярі зорієнтовані на суто інтелектуальне засвоєння інформації, забуваючи при цьому про інші важливі сторони особистості.

Отже, вальдорфська школа – це школа без нудьгуючих дітей. Учні зберігають безпосередність і вчаться без страху, відчувають себе відкритими у взаєминах між собою і в стосунках з викладачами. Пропуски уроків через хворобу, а також шкільні канікули – «трагедія» для дитини.

Оцінки тут не виставляються, на другий рік нікого не залишають, навчання ведеться без підручників – вчителі читають лекції, вивчаються першоджерела. Всі предмети викладаються «епохами»—своєрідними циклами по дві години на день протягом трьох тижнів в кожному півріччі (окрім іноземних мов, математики, музичних і практичних занять, викладання яких вимагає неперервності і послідовності). Згодом переходять до детальнішого вивчення на 45-хвилинних уроках.

Велика увага приділяється естетичному вихованню учнів. З огляду на це, важливу роль відіграють уроки ритміки як окремий предмет. Процес навчання мистецтву рухатися і триматися в просторі супроводжується розвитком уяви і фантазії. Учні імітують явища природи, певний емоційний стан. У третьому класі діти вчаться грі на музичному інструменті, з першого класу вивчають дві іноземні мови.

Як правило, перенасичення не наступає: вальдорфська школа формує в дітей мотивацію вчитися.

Методика навчання будує свій зміст на ритмічній зміні трьох фаз: пізнання, розуміння та оволодіння. «Учні мають змогу разом зі змістом оволодіти індуктивним методом, котрий робить можливим погляд на світ через здобуття власного досвіду на основі пізнання, а не через призму наданих теорій»[4,с.20].

Зачинатель першої вальдорфської школи, німецький педагог Рудольф Штайнер, ввів такі інновації:

- вікова орієнтація навчального плану і методів навчання; зміст освіти служить духовно-душевному розвитку учня;
- принцип класного вчителя, який веде свій клас з першого до восьмого року навчання;
- відродження традиції усної розповіді вчителя;
- особливий акцент на художній, естетичний елемент у викладанні, а також на рукоділля та ремесло;
- спільне навчання хлопчиків та дівчаток, а також відсутність поділу за соціально-матеріальною ознакою;
- відміна цифрової оцінки та залишення на повторний рік навчання;
- терапевтичний аспект педагогіки-- інтеграція лікаря в життя школи, який бере участь у конференціях і викладає;
- викладання двох іноземних мов з першого класу за особливими методиками з використанням різних методів;
- щотижневі конференції вчителів з метою постійного оновлення педагогіки шляхом поглиблення пізнання людини;
- колегіальне самоуправління школою;
- спільна робота батьків і вчителів.

Таким чином, мова йде не про те, щоб розвивати дітей, ущемлюючи їхні знання, а про те, щоб спосіб засвоєння знань був спеціально спрямований на розвиток, а не лише на запам'ятовування. Тому дитина спроможна засвоювати складніші форми знань і види діяльності. На початковому ступені навчання важливими є не стільки конкретні знання і навички, які набуває дитина, а розвиток тих можливостей, задатків, функцій, на основі яких здійснюється засво-

єння цих знань. Навчання лише тоді є добрим, коли воно передує розвитку. Тоді воно може викликати до життя цілий ряд функцій, що перебувають у стадії дозрівання і в зоні близького розвитку (за Л. Виготським).

Педагогічна позиція у ставленні до дитини має бути оптимістичною, необхідною умовою чого є визнання існування в дитині природно-активного начала. Якщо цього не визнавати, то кінцевим результатом навчання буде примус.

Очевидно, що до нас на Землю з порожніми руками дітей не пускають. Хто не пускає? Бог, Природа чи ще якась інша Сила? У кожної дитини є своя особлива місія. Це означає, що кожна дитина є неповторною, наділеною особливими, притаманними тільки їй можливостями й здібностями. У розвитку цих здібностей – суть місійності кожної дитини, що покликані здійснювати альтернативні школи, зокрема, вальдорфська.

ЛІТЕРАТУРА

1. Амонашвили Ш. Размышления о гуманной педагогике.-М.: Изд. дом Ш.Амонашвили,1996.494с.
2. В.Загвоздкін Вальдорфська школа. Що це? // Вчительська газета.—1989-5 січня.
3. Кравець В.П. Історія класичної зарубіжної педагогіки та шкільництва.-Тернопіль,1996.-436с.
4. Освіта України-2001.-7 лютого.-№6.- С.20.

Зюлковська О.

наук. керівник – доц. Бойко В.М.

ОБЛІГАЦІЇ НА РИНКУ ЦІННИХ ПАПЕРІВ

Наприкінці другого і вже на початку третього тисячоліття нової ери українське суспільство переживає період кардинальних змін в усіх сферах. Вітчизняна економіка здійснює перехід до ринкових принципів і методів господарювання.

Цінні папери та їх ринок сьогодні у нашій державі набули особливого статусу. Оскільки поява позичкового капіталу, наявного на теперішній день у нашій ринковій економіці, призводить до виникнення і розвитку так званого фіктивного капіталу. Фіктивний капітал представлений у цінних паперах (акціях та облігаціях). Він дозволяє своїм власникам регулярно привласнювати дохід, який приносять цінні папери. Між вказаними видами цінних паперів відмінність полягає насамперед у тому, що акції – це свідоцтво про участь в акціонерному капіталі, а облігації – свідоцтво про надання позики. Рух акцій і облігацій як титулів фіктивного капіталу здійснюється на ринку цінних паперів.

Існування ринку цінних паперів означає, що капітал, представлений у цінних паперах, здійснює самостійний, відмінний від реального капіталу, рух. Якщо фіктивний капітал представлений цінними паперами, то реальний капітал – це капітал, який функціонує у виробництві чи обміні і створює прибуток. Фіктивний капітал дає право його власникові на одержання частини доходу,який виникає під час руху реального капіталу.

Історично першою формою цінних паперів стала облігація – цінний папір з фіксованим доходом у вигляді відсотку (облігації з'явились на ринку ще у 14 столітті в Італії та Голландії).

Облігація виникла на основі грошового кредиту, адже вона є борговим зобов'язанням сплати кредитору (власникові облігації) встановленого процентного доходу разом з номінальною вартістю облігації протягом встановленого періоду.

Облігації остаточно зайняли перше місце серед інструментів мобілізації фінансових ресурсів:якщо світове фінансове багатство взяти за 100%, то готівка становитиме 14%, акції – 40%, а облігації – 46%.

Емісія цінних паперів загалом характеризується швидкими темпами, а облігацій – особливо. Вартість випущених у США цінних паперів 1986 року перевищила аналогічний показник 1980 року майже в 5 разів, причому випуск акцій збільшився в 3 рази, а облігацій - в 7 разів. Це свідчить про високу популярність облігацій в інвесторів.

У країнах з перехідною економікою також зростає випуск облігацій. Наприклад в Латвії річний обсяг розміщення державних облігацій становить близько 700 млн. лат (1млрд. дол. США).У 1995 році в Україні за рахунок реалізації облігацій внутрішньої державної позики одержано 26 трлн. грн. Неемісійних коштів, котрі були спрямовані на покриття дефіциту державного бюджету.

Належно оцінюючи облігації інщземних еиітентів, українські підприємства у 1995 році закупили їх в 3,5 раза більше проти 1994 року, збільшивши їх запаси до 667 млрд. грн.

Різноманітність цінних паперів під загальною назвою «облігація» дає змогу вибрати саме той різновид, котрий найліпше відповідає інтересам і можливостям суб'єктів фондового ринку – держави, інвестора, емітента, посередника. Облігації усіх видів розповсюджуються серед підприємств і громадян на добровільних засадах.

Випускаються облігації таких видів:

– внутрішніх республіканських і місцевих позик;
– облігації підприємств.

Облігації підприємств можуть випускати підприємства всіх передбачених законом форм власності, об'єднання підприємств, акціонерні та інші товариства. Власники таких облігацій не мають права на участь в управлінні. Умови випуску й розповсюдження облігацій підприємств визначаються Законом України «Про цінні папери і фондову біржу», іншими законодавчими актами і статусом емітента.

Облігації можуть бути іменними (на пред'явника), відсотковими і безвідсотковими, такими, що мають вільний обіг або з обмеженням обігу.

Облігації внутрішніх республіканських і місцевих позик випускаються тільки на пред'явника.

До облігацій з твердим (фіксованим) доходом відносяться такі їх види: державні і комунальні (місцеві) позики, іпотечні облігації (випускаються іпотечними та аграрними банками під заклад землі), промислові облігації.

Державним облігаціям властива висока надійність. Причина тому - платоспроможність держави, яка має великі фінансові активи. Ці облігації можна будь-коли пред'явити до оплати, але за дострокового погашення відсоткові виплати на них скорочуються.

Муніципальними називаються облігації місцевих позик, які випускають місцеві органи влади. Ці облігації мають для України особливе значення.

Муніципальрі облігації є серійними і можуть бути з фіксованим або з плаваючим відсотком, дисконтними, з можливою натуральною формою виплати доходу (інші цінні папери, житло, земля).

Облігації також випускаються на різні терміни й умовно поділяютьсч на короткотермінові (до 3 років), середньотермінові (від 3 до 7 років) і довготермінові (від7 до30 років). Усі такі облігації називаються терміновими, тобто їх випускають на певний термін, після закінчення якого емітент зобов'язаний їх погасити. Таких облігацій більшість. Але існують також безстрокові або «вічні»облігації. Вони не можуть дисконтуватися, а розмір виплати відсотків на них з часом може змінюватися.

Ще 100 років тому назад, коли в економіці більшості передових країн інфляція була практично відсутньою, без зайвих старань можна було розпродати, наприклад, 100-річні оюлігаційні займи під 1-3% річних.У «вічних» безстрокових облігаціях взагалі не обговорювався термін погашення. Припускалось, що протягом якогось періду (30 – 40 років) облігації будуть як би погашеними кожнорічними відсотковими виплатами, а потім піде чистий дохід.

Але у 20 столітті економіка всіх країн зазнає інфляційних процесів. Неможливість передбачити кон'юктуру на тривалий період витіснила безстрокові облігації, та й довготермінові зараз зустрічаються не часто.

Щодо вартості облігацій, то згідно з законодавством України мінімальна номінальна вартість облігацій не може бути меншою за 5 грн. Номінальна вартість облігацій більша за 5 грн. має бути кратною мінімальній ватості (10, 15, 20, 50, 100 і т. д.).

Розрізняють номінальну, викупну, й курсову вартість облігацій. Остання складається під впливом попиту й пропонування на фондовому ринку. Курс звичайно виражається у відсотках до номіналу облігації.

Облігації обертаються (купуються і продаються) на фондових біржах за курсом. Зважаючи на те, що дохід на облігацію (процент) є фіксованим, її курс буде залежати лише від однієї змінної – норми банківського проценту.

Наприклад, продається облігація номіналом 100 дол., яка приносить річний фіксований дохід у сумі 6 дол. (6 % річних). Однак в даний час норма банківського проценту складає 4 % річних У цьому випадку курс облігації буде таким:

Курс облігації = 6/4 х 100 = 150 дол.

Продаючи свою облігацію за 150 дол., її власник має гарантію, що за 4 % річних, які сплачує банк, він одержить тих же 6 дол. Навпаки, особа, що зняла із банківського рахунку 150 дол., щоб купити облігацію, не втратить своїх доходів.

На завершення необхідно підкреслити, що оюлігації – це зобов'язання емітента виплатити у визначені терміни власнику цього цінного паперу деякі суми грошових одиниць (купонні платежі і номінальну вартість при погашенні). Завдяки своєму позиковому характеру облігації є більш надійними вкладеннями, ніж акції; будучи аналогом кредиту, вони являються «старшими» паперами по відношенню до акцій, тобто дають право переваги при виплаті доходу чи поверненні вкладів у випадку банкрутства чи ліквідації емітента.

Більш висока надійність облігацій забезпечує їм популярність серед інвесторів, і саме на облігації припадає 2/3 оберту більшості найкрупніших фондових ринків світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Загорський В.С. Ринок цінних паперів. – Львів: Львів. комерц. акад., 1995.
2. Мозговий О.М. Фондовий ринок: Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 1999.
3. Современный бизнес: Учебник в 2 т. Т.2:Пер. с. англ. / Д.Дж. Речмен, М. Х. Мескон, К.Л. Боуви, Дж.В. Тилн. – М.: Республика, 1995
4. Сохацька О.М. Економічна сутність цінних паперів та їх фундаментальні якості // Економіка. Політика. Право., 1997 – 16 січ.

Плескун І., Конепуд Н.
наук. керівник — доц. Бойко В. М.

БІОТЕХНОЛОГІЯ: КЛОНУВАННЯ РОСЛИН І ТВАРИН

Біотехнологія – це наука, яка пов'язана не тільки з клонуванням тварин і людей, це насамперед наука, яка пов'язана з проблемами лікування різних хвороб, таких як СНІДу, попередження розвитку ракових пухлин, створення нових сортів рослин, які є стійкими до різних хвороб. Хвороби мають генетичну природу. Тобто виникають в результаті «поломки» того чи іншого гена. Завдання біотехнології найти цей дефектний ген, потім розшифрувати його, отримати корисний білок, який потрібен для створення ліків і вакцин, що допоможуть боротися з різними недугами.

Один з напрямків біотехнології – це виведення нових харчових продуктів, які одержані в результаті генної інженерії. До харчових продуктів, які одержані штучним шляхом належать різноманітні харчові добавки, стимулятори росту і інші. Одним з таких продуктів є новий сорт картоплі, який не їдять жуки. Існують побоювання щодо наслідків вживання такої картоплі. Але вчені запевняють, що група трансгенних сортів картоплі пройшла всі стадії експертизи. Цей вид картоплі називається сортом Монсана, нешкідливість якого доведено. Зараз розробляється і іншит трансгенний сорт з геном пектину, експепертизу якого поки що не закінчено. Специфіка виведення трансгенної продукції полягає в тому, що в старий генетичний вид впроваджується новий матеріал – у результаті чого маємо, по суті, новий вид організму, невідомий раніше.

Іншим напрямком біогехнології є клонуання тварин і людей. Ця проблема є предметом обоворення в цілому світі. Багато людей вважвє, що за цим криєтися вторгнення у святая святих, це - загроза для людства. Проте все нове, незвіданне завжди несе певний страх. Самі по собі наукові відкриття перебувають поза мораллю. Вони стають причетними до неї тільки після того, як їх використовують високоморальні чи навпаки аморальні люди. Клони, як відомо, існують у природі – це однояйцеві близнюки. Відомості про штучне клонування, а саме соматичне клонування жаби з'являється у періодиці ще в 50-х роках минулого століття.

Ще 5-6 років тому жоден із дослідників не порушував питання про використання клітин дорослих тварин для отримання ембріонів. Експеременти зводилися в основному до клонування ембріональних клітин домашніх тварин. Протое у 1997 році всіх вразило принципово нове повідомлення авторського колективу шотландських дослідників під керівництвом Уолмута: в результаті використання донорського ядра клітини молочної залози вівці одержано клоновану тварину – дорослу вівцю Доллі. Вона народилася в дослідницькому інституті біля Единбургу в 1966 році. Звичайно, Доллі не є першим клоном з тварин. Деякий час, вчені-біотехнологи переносили ядро з клітини ембріону тварини в яйце сурогатної матері. Таким чином, вони мали змогу створити клон, який був генетично ідентичним до ембріону, з якого його взяли. Клон повинен бути генетично ідентичним з батьком. В нормального ягнятка, для порівняння, половина генів є від матері і половина від батька і воно успадковує фізичні і інші характеристики від обох батьків.

Можна провести паралель між Доллі і її генетичною матір'ю та однояйцевими близнюками, що існують в природі, які мають ідентичні гени з генами своїх батьків – хоча, як кожен знає, ідентичні, однояйцеві близнюки розвиваються досить по-різному і фізично, і розумово, в процесі виховання. Ці відмінності роблять з них справжні особистості. Звичайно, набагато легше побачити різницю між двома генетично ідентичними істотами-людьми, ніж між двома дійсно ідентичними вівцями. Доллі була лише початковим етапом в пошуці шляху для одержання ідентичних копій тварин, які вже зазнали генетичного впливу.

Зараз, на даний час Доллі вже не є сенсацією, оскільки початок 21 століття приніс нам і багато інших наукових досягнеь. Зокрема, зараз клоновано кошеня, яке повинно було бути ідентичною копією своєї матері. Проте, цього разу клон не є ідентичним з дорослою кішкою, з якої його клонували. Забарвлення шерсті кошеня відрізняється. Це кошеня лише одне з 80, якому пощастило вижити. Воно нічим не відрізняється від звичайного кошеняти, хіба що тим, що в нього немає батька, а лише мати.

Сучасна наука може також імплантувати чужі гени в організм, створюючи генетично модифікованих приматів. Енді, мавпеня, є першим генетично модифікованим приматом, якому ввели ген, що відповідає за світіння медузи зеленим світлом. Якщо Енді буде мати нащадків, то цей ген буде присутнім і в їхньому організмі. Організм приматів дуже схожий до людського і тому саме на них проводять експеременти вводячи чужі гени, бо якщо це можливо зробити на приматах, то буде можливо і на людях. Хоча вчені не намагаються створити модифікованих людей. Ці експеременти проводяться для того, щоб знайти ліки від досі невиліковних хвороб.

У 2000-у році Оригонський центр успішно клонував примата.

Щоб створити Енді орегонська команда вчених взяла 244 яйцеклітини приматів і використала модифікований вірус, щоб пересадити ген медузи в кожну з яйцеклітин. Потім ген був введений до хромосоми мавпи. Через декілька годин яйцеклітини запліднились. Пізніше, частина з них перетворилась в розвинуті ембріони і вчені імплантували 40 з них в організми 20-х сурогатних матерів.

Тільки 3 мавпи вижили і ген медузи було виявлено лише в однієї з них, яку назвали Енді. Проте ген не виробляє хімічної речовини, яку би він повинен виробляти, тому коріння волосся і кігті мавп не світяться під впливом флуоресціюючого світла. Але дві мавпи, які були мертво народженими світилися.

Енді є живим прикладом того, що яйцеклітини приматів можуть розвиватися нормально після генетичного маніполювання.

Прблема клонування дуже хвилює людей, і це не дивно, бо ми стоїмо на порозі нової ери, в якій буде можливо клонувати людину. Негативна сторона клонування полягає в тому, що наприклад, злий диктатор може зробити сотні клонів,ідентичних копій його самого,щоб завоювати світ; чи засмучені родичі використовуючи клонування повернуть до життя померлого.

Проте прблема в тому, що немає стовідсоткової гарантії, що клон буде ідентичним як і фізично так і в розумовому плані з людиною.

Звичайно, переваги клонування є численними – штучне створення тканин і органів людини для трансплантації, збереження тих видів тварин і рослин, що є на грані зникнення. Біологи вже клонвали жабу, яка бука без голови, отже можливо в майбутньому буде можлио клонувати безголових людей, чиї органи могли б бути використані для трансплантації. Але чи хотіли б ми цього?

Трансплантовані тваринні органи можуть допомагати людям. Прикладом цього може бути випадок,який стався в Англії з дівчинкою, яка народилася лише з одним вухом. Їй трансплантували ще одне вухо в штаті Масочусець в Америці в інституті трансплантації. Вчені взяли клітини її вуха і трансплантували їх в спину миші, виростивши інше вухо, яке потім трансплантували назад дівчинці. Американські вчені також використали кров вівці, щоб зробити універсальну кров, яка може бути введена будь-якому пацієнту, незважаючи на його власну групу крові. Британські вчені роблять спробу створити кров з молока генетично зміненої корови і вівці. Вчені також трансплантуали голову мавпи в інше тіло, вони мають на меті також трансплантувати і людські голови. Мавпи могли їсти, пити і спати нормально. Операція на людях буде можлива в 30-х роках 21-го століття.

Вчені також винайшли ліки проти СНІДу, які можуть зупинити вірус в тілі пацієнта. Проблема в ціні. Курс лікування коштує тисячі долларів.

Вчені приватної американської компанії клонували людський ембріон, що викликало різку негативну реакцію серед громадян США.Успіх у клонуванні людського ембріону – перший в історії людства. Він був і останнім – перикoнують американські законодавства.

Компанія Advanced Cell Technology (ACT) повідомила, що, клонуючи ембріон, вони не ставили перед собою мету створити людину.

Проте президент Джорж Буш підтримує заборону Палати представників у сорері клонування людини. У разі недотримання заборони порушник може бути ув'язненим до 10 років і має сплатити штраф 1 млрд.$. правда це закон поширюється лише на державні організації.

Що до України, то тут майже повністю відсутня підтримка молекулярно-генетичних інститутів, тому поки залишається лише спостерігати за дослідженнями в світі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Г. «День» «Людський ембріон клоновавно» 27.01.00 –К., 20с.
2. Ж. «Науковий світ» №10 «Право на особисте безсмертя», жовтень 2001.
3. Digest «Andi, first GM primatc. Will humans be next? « may 2001 – К., - 15с.
4. Digest «Five key questions about modern medical science», october 2001 – К., -15с.
5. Digest «Hello, Dolly!», november 1998 –К., 15с.
6. http // news. co. uk. / ni / english / health / newsid.

Шнуровська Л.

наук. керівник – доц. Лісійчук Т.П.

ВПРАВИ ДЛЯ НАВЧАННЯ ЛЕКСИКИ У 8–МУ КЛАСІ ШКОЛИ З ПОГЛИБЛЕНИМ ВИВЧЕННЯМ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Навчання лексики відіграє важливу роль у процесі навчання англійської мови. Лексична правильність мовлення визначається сталістю лексичних вмінь та навичок. Умови навчання, відповідна кількість годин і широкий тематичний спектр викликають необхідність відбору відповідного лексичного мінімуму, що має відповідати цілям і змісту навчання англійської мови в школі з поглибленим вивченням іноземних мов.

Активний лексичний мінімум – це той лексичний матеріал, який учні повинні вживати для вираження своїх думок в усній та письмовій формі, а також розуміти думки інших людей при аудіюванні та читанні. ***Пасивний лексичний мінімум*** – це та лексика, яку учні мають лише розуміти при сприйманні чужих думок в усній формі (при аудіюванні) та письмовій формі (при читанні).

Центральною ланкою в роботі над засвоєнням лексичного матеріалу є формування лексичних навичок. Лексична правильність мовлення визначається сталістю репродуктивних та рецептивних навичок, а також навичок обгрунтованої догадки і навичок користування різними видами словників.

Процес засвоєння лексики у 8-му класі включає в себе такі **етапи**:

1) ознайомлення учнів з новими лексичними одиницями (ЛО) – семантизація ЛО;
2) автоматизація дій учнів з новими ЛО;
   а) автоматизація на рівні словоформи, вільного словосполучення та фрази (речення)
   б) автоматизація на понадфразовому рівні
3) ситуативне вживання засвоєних ЛО при висловлюванні своїх думок в говорінні та на письмі, а також розуміння ЛО при читанні та аудіюванні в певному контексті.

Ознайомлення з новими ЛО може здійснюватись різними способами, зокрема розрізняють перекладний і безперекладний способи семантизації.

У 8-му класі слід практикувати обидва способи. У випадку з ***перекладним (непрямим) способом*** доцільно звертати увагу на однослівний переклад. Проте даний спосіб потрібно використовувати при вивченні складної лексики. Більш продуктивним є ***безперекладний (прямий) спосіб*** семантизації із використанням наочної семантизації, мовної семантизації, дефініції і тлумачення слів англійською мовою, а також способу підбору синонімів та антонімів до нових ЛО.

Робота над ЛО включає в себе ряд вправ. Серед них важливе місце посідають **умовно-комунікативні** вправи, які є ефективними при автоматизації дій учнів з ЛО активного мінімуму.

Репродукцію нової ЛО доцільно починати з ***імітації зразка мовлення*** або з ***лаконічних відповідей на альтернативні запитання***

Task 1

Answer question about Graham. Use short answers:

If Graham were a prince,

– who would be Queen ?
– would his mum work?
– would he have any pats?

Слід також використовувати вправи на розширення зразка мовлення.

Task 2

That do the following refer to in the story?

Example: - about a year ago – He saw the UFO about a year ago
– one o'clock
– full moon
– five feet away

Цікавими для учнів є вправи на *підстановку* у зразку мовлення. Підстановчі елементи у таких вправах можуть бути вертикальними і невертикальними:

1)вправа з використанням вертикальних підстановчих елементів:

Task 3

Put one of the following words into one gap:

down, up, away

Don't throw _____that bottle.
I don't feel well. I'm going to lie _____for a minute.
The children stood _____when the teacher arrived.

2) вправа з використанням невертикальних підстановчих елементів:

Task 4

Listen to the interview and look at the pictures. Put them in the right order. There is one mistake in each picture. Find the right mistakes.

3) вправа на *доповнення* зразка мовлення:

Task 5

Complete the sentence:
a: If I won £ 10.000, I'd …
b: If I spoke perfect English…

На етапі автоматизації дій учнів з ЛО активного мінімуму використовують *некомунікативні вправи.*

Task 6

1) *Write in the nationality adjective for the following countries:*

England	*English*
France	_____
China	_____

2)*Write the short story about the time when someone meets an alien.*
Look at the ingredients below.

Place	Time
in a country line in a place at 30.000 feet	at midnight in the year 2050
People	Events
talking machines time travellers	visits to other galaxies getting lost in black holes

3)*Form nouns using proper suffixes and prefixes:*
read –
act –
free –
mead –

Слід також використовувати вправи на сполучуваність слів

Task 7

Use as many attributes as possible to describe the phenomena:
a: the aliens are …

b: the space ship …

У восьмому класі здійснюється автоматизація дій учнів з лексичними одиницями пасивного словника. На даному етапі учні знайомляться з так званими ***multi – word verbs***.

Task 8

Work in pairs, in the following sentences, which multi – word verb have the literary meaning, and which has non – literary meaning?

Use the dictionary to help if necessary:

A. ***Put out*** your cigarette before you go into house.

He always ***put out*** the milk bottle.

На етапі ситуативного вживання ЛО слід створювати комунікативні ситуації для використання ЛО в ***монологічному мовленні***

Task 9

What do you think ?

If you were of mixed nationality,

which nationality would you like to be? Why?

…

У діалогічному мовленні:

Task 10

Work in pairs. Imagine your self in the following situation and discuss what would you do

What would you do if…

You saw someone stealing from a shop?

Отже, для навчання лексики у восьмому класі школи з поглибленим вивченням іноземних мов використовують умовно-комунікативні та некомунікативні вправи. Вони мови розвивають лексичні вміння та навички та сприяють ефективному навчанню англійської мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах: Підручник / кол. авторів під кер. С.Ю. Ніколаєвої. – К. Ленвіт, 1999.- 320 с.
2. Вишневський Д.І. Діяльність учнів на уроці іноземної мови. Посібник для вчителів. – К.: Рад. шк., 1989.- 224с.
3. Ітельсон Є.І. Методика навчання англійської мови в середній школі. Практичний посібник для вчителів. – К.: Рад. шк., 1969.-210с.

Мандрик І.

наук. керівник – викл. Пагут О.С.

ОСОБЛИВОСТІ ДЕСКРИПТИВНОГО ВІДТВОРЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЇ ОРИҐІНАЛУ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ (НА ПРИКЛАДІ РОМАНУ ЙОЗЕФА РОТА «МАРШ РАДЕЦЬКОГО” ТА ЙОГО УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ)

Фразеологія (як відносно нова наука про сталі словосполучення), з’явившись у середині XX ст., перебуває в постійних пошуках своїх категорій та оптимальних методів їх дослідження. Визначення її основних категорій (і, в першу чергу, вихідної — фразеологізмів) здійснюється в основних класифікаціях, в основі яких лежать критерії: синтаксичні (І.А.Щукіна), семантичні (В.В.Виноградов) та структурно-семантичні (І.І.Чернишова, А.В.Кунін).

Однією з найактуальніших проблем у сучасній теорії фразеології є виявлення подібностей та розбіжностей фразеологічних систем споріднених і неспоріднених мов.

Контрастивне вивчення фразеологічних систем німецької та української мов розпочалося не так давно. Лише в 70-х роках з’явилися фраґментарні праці, що стосуються окремих питань контрастивної фразеології, зокрема німецької та української [1: 36].

Запропонована нами стаття має на меті на прикладі зібраних нами фразеологічних одиниць (далі ФО) із роману Йозефа Рота «Марш Радецького” та його українського перекладу, здійсненого Є.Горевою, проаналізувати переклад ФО за допомогою змінних словосполучень. Зокрема ми зупинимося на описовому перекладі, позаяк тут виникають певні труднощі. При описовому перекладі значення німецької ФО передається змінним словосполученням без специфічних формальних жанрово-стильових особливостей ФО. Опис використовують тоді, коли

в українській мові відсутній абсолютний або частковий еквівалент німецької ФО, а дієслівний переклад цієї ФО неможливий. Такий переклад передбачає передачу загального змісту німецького сталого словосполучення звичайним словом або словосполученням нефразеологічного характеру. Образна німецька ФО втрачає свою образність, передається лише її загальне значення. Так перекладають здебільшого ФО термінологічного характеру, які не можна перекласти інакше:

– *etw. ad acta legen — підшити до справи що-небудь; вважати яке-н. питання вичерпаним;*
– *über j-n, etw. den Stab brechen — винести остаточний вирок кому-н.; визнати винним кого-н., що-н.;*
– *einer aus der siebenten Bitte — набридлива, неприємна людина* і т.д.

Зауважимо, що порівняльне вивчення фразеологічної системи описового характеру роману Йозефа Рота «Марш Радецького" здійснюється вперше.

Отож описовий або дескриптивний переклад — це відтворення ФО за допомогою вільних неусталених словосполучень, утворених на рівні мовлення, або моно лексемами, семантично (зрідка стилістично) хоча б певною мірою рівно вартісними висловами оригіналу.

Суть та особливості дескриптивного перекладу пов'язані з поняттям ФО як багатопланового, багатофункціонального явища досить складної смислової структури.

Якщо зміст ФО відтворюється описово, то зникає перший шар, який, без сумніву, впливав би на загальне фразеологічне значення ФО. Зникає, відповідно, образ, а разом з ним стилістично-функціональна й експресивно-емоційна конотації, що виникли б від взаємодії образного шару й фразеологічного значення ФО. У перекладі відтворюється насамперед сема діагнозу та зрідка окремі конототивні семи.

Описовий переклад використано зокрема при передачі таких ФО у німецькому реченні:

– «Er begriff, dass der Vater ***seit Jahr und Tag*** wohl gewusst hatte, wieviel ***Mühe es kostete***, mit ihm ***Schritt zu halten***" [3: 50] — «Він зрозумів, що батько вже ***давно*** знав, як ***важко*** було ***встигати*** за ним" [2: 47].

На нашу думку, переклад цього речення не є адекватним, позаяк він не тільки набагато стислі ший, але й бідніший в емоційно-стилістичному за оригінал. Перекладач, на жаль, не спробував компенсувати перекладацьких втрат нефразеологічними мовними засобами, що могло б значно підвищити емоційно-експресивну цінність перекладу. Доцільніше було б передати це речення так: «Він зрозумів, що батьки вже ***давним-давно*** знав, яких ***зусиль*** це ***коштувало/вартувало***, за ним ***устигати***". Прислівник ***«давним-давно"*** точніше передає ***ФО «seit Jahr und Tag"***, ніж вибраний перекладачем варіант ***«давно"***. Вираз ***«Etwas kostet viel Mühe"*** — ***«щось коштує великих зусиль, дається з великими зусиллями"*** перекладач передав просто ***«як важко"***. При цьому переклад виглядає занадто спрощеним. Що ж стосується ФО ***«mit ihm Schritt zu halten"***, то по-іншому перекласти її неможливо.

Не збережена також образність німецької ФО в реченні «Man müsse nur ***kaltes Blut bewahren*** und nicht zu früh ***vorgehen***" [S.62] — «Треба тільки ***зберігати спокій*** і не ***пустити*** зброї ***в роботу*** завчасно" [С.49]. ***«Kaltes Blut bewahren"*** можно було б перекласти ***«зберігати холоднокровність"*** і цей еквівалент зберігав би образність оригіналу, але перекладач вирішує натомість передати фразеологізмом окреме дієслово ***«vorgehen"*** (виступати), позаяк його прямий словесний еквівалент в українській мові вимагає уточнення.

У реченні «Hören Sie, Slama, ***ist Ihnen*** schon so was ***zu Ohren gekommen***, der alte Jacques sieht heut vormittag aus, als ob er sterben must und jetzt ist er wieder ganz vergnügt!" [S.93] ФО ***«ist was zu Ohren gekommen"*** передається описово, хоч в українській мові є фразеологізм з таким самим лексичним складом і граматичною будовою — ***«щось дійшло до чиїхось вух"*** (хтось про щось почув, взнав). Проте тут вираз вживається не для того, щоб запитати Сламу, чи чув він уже про випадок із старим Жаком, а для того, щоб передати здивування мовця від чудодійного зцілення старого і контекстуальний зміст цього виразу такий: «Ви чули, щоб колись траплялося щось подібне?". Якби перекладач використав український еквівалент, тоді втрачається додаткова конотація здивування, а за допомогою описового перекладу це вдається передати.

При перекладі деяких німецьких ФО передача образності виразу тільки зашкодила б розумінню його читачами.

– «Knauserig und misstraurisch erledigte er Einkäufe, zog ***mit spitzen Fingern*** Münzen aus dem filzigen Ledersäckchen und barg es wieder an der Brust" [S.21] — «Скупував і не довіряв, роблячи закупки, ***обережно*** витягав монети із замшевої торбинки й знов ховав їх за пазуху" [С.22].

«Mit spitzen Fingern etwas machen» означає дослівно *«робити щось кінчиками пальців»*. Якби не описова передача цього виразу ***(«обережно»)***, то читач не зрозумів би, про що йдеться.

Дуже вдалим, на нашу думку, є ті описові переклади, які передають образність оригіналу (що випливає з першого смислового шару — лексичного) за допомогою вільних словосполучень. Це дозволяє зберігати авторські мікро образи, навіть якщо самі фразеологічні вирази не піддаються калькуванню.

– «…und deshalb frag' ich den Trotta, ob er ***noch auf einen Sprung*** mit mir in die Konditorei kommt" [S.117]. — «..., а тому лише питаю Тротту, чи не ***скочить*** він зі мною до кондитерської ***на часинку***" [С.104].

Фразеологічне значення ФО ***«auf einen Sprung»*** — *«на короткий час, на хвилинку»* (наприклад, зайти до когось) передано за допомогою експресоїда ***«на часинку»*** на лексичному рівні. Перший смисловий (лексичний) шар ФО містить лексему *«стрибок»*, яку передано українською мовою дієсловом ***«скочити»***. Цей переклад вдало передає зміст обидвох смислових шарів, а також загальну образність виразу.

І ще один цікавий приклад перекладу:

– «Die Karten ***bekamen*** sozusagen ***Wind von*** seiner List und hatten Zeit, zu fliehen" [S.226]. — «Карти, сказати б, ***прочують***, яким підступним вітром віє від нього, і встигнуть утекти"[С.193].

Вираз ***«Wind von etw. bekommen / kriegen / haben»*** означає пронюхати щось, довідатися про щось. Перекладач зберігає образність, переклад є адекватним.

Трапляється, що описовий переклад зводиться до одного слова. Наприклад, авторський фразеологізм у реченні:

– «Er soll ***keine Klekse*** im Haus ***machen***!" [S.25] — «У будинку він не ***мазькатиме***!" [С.26].

ФО ***«eine Klekse machen»*** передається одним словом — ***«мазькати»***. Цей вираз вживається також у прямому значенні *«посадити пляму / кляксу»*, але вжитий автором у переносному значенні, має контекстуальне значення *«займатися мазнею»* (зневажливо про живопис). Словесний варіант ***«мазькати»*** зберігає неґативне ставлення мовця до референта, а також стилістичні характеристики і рівень експресії.

Ще один приклад перекладу ФО словесним еквівалентом зустрічаємо у реченнях:

– «Er würde bestimmt die Prüfungen machen und sogar außertourlich General warden, in einem Alter, in dem ihresgleichen gerade Hauptmann wurde und ***Sporen anlagen*** durfte" [S.260] — «Він, безперечно, складе іспити і навіть дістане звання генерала поза чергою, бувши такого віку, коли наш брат ще тільки стає капітаном і може хоч трохи ***розвернутися***"[С.221].

Вираз ***«Sporen anlegen»*** є трансформованим варіантом *«sich (D) die Sporen verdienen»* (дослівно *«заслужити шпори»*), який означає *«відзначитися», «здобувати визнання»* (походить від середньовічного звичаю відзначати юнаків при посвяті у рицарі). *«Die Sporen anlegen»* (дослівно означає *«одягнути шпори»*) відповідно означає *«досягнути якогось становища, отримати підвищення по службі»*. Переклад не зберігає образності ФО, але її збереження нічого не дало б для розуміння змісту українським читачем, тому ФО передано одним словом ***«розвернутися»***. Незвичність його вживання в такому значенні значно оживляє контекст. Тут лексема *«розвернутися»* є експресоїдом на лексичному рівні.

Ще один тип ФО, які зазвичай передаються словесним еквівалентом, є так звані **парні словосполучення**.:

– «***Weit und breit***, wohl zwanzig Meilen in der Runde, gibt es keine andere Fabrik" [S.20] — «***Навкруги***, в радіусі десь так миль на двадцять, немає жодної іншої фабрики" [С.18].

Інколи навпаки, окремі німецькі слова перекладаються цілими фразеологічними зворотами-порівняннями. Переклад їх за допомогою одного слова неможливий через морфолого-синтаксичні особливості української мови, а передача образності є необхідною умовою адекватності їх відтворення.

– «Wenn er saß, sah er aus, als stünde er, und wenn er sich erhob, überraschte immer wieder seine ***kerzengerade Größe***" [S.38] — «Коли він сидів, то здавалося, що він стоїть, коли ж підводився, то вражав своїм ***високим зростом і рівною, мов свічка, поставою***"[С.37].

Словосполучення ***«kerzengerade Größe»*** означає і високий зріст, і рівну поставу одночасно, його буквальний переклад неможливий, тому перекладач передає окремо значення ***«високий зріст»*** і ***«рівна постава»***, до того ж підсилює означення *«рівна»* порівнянням ***«як свічка»***.

Щоправда, у тексті зустрічаються випадки не зовсім адекватного, на наш погляд, перекладу, коли перекладач через неуважність чи з інших причин не передає деякі додаткові конотативні відтінки. Наприклад, ФО *«Kopf hängen lassen”* має таке фразеологічне значення *«похнюпити голову, занепасти духом”*. Її ж передано просто ***«схиляти голову”***:

– «Die reiferen Männer ***ließen die Köpfe hängen***”[S.72] — «Чоловіки ***схиляли голови*** і думали про маневри” [С.64].

Або ще один приклад:

– «…***gab es*** dem Bezirkshauptmann ***einen Stich ins Herz***” [S.202] — «...окружний начальник ***відчував гострий біль у серці***” [С.197].

ФО *«Es gibt j-m einen Stich ins Herz”* означає *«це вразило когось (у саме серце), зачепило чиєсь самолюбство”*. Перекладач же відтворив лише пряме значення цього виразу.

З іншого боку, деякі переклади німецьких ФО є більш експресивними, ніж оригінал, хоча й належать до одного й того самого функціонального стилю (в нашому випадку — просторічного):

– «Der Trotta ***hat sich*** in den Alten ***verschaut***!” [S.230] — «Тротта ***всі очі видивився***, приглядаючись до старого” [С.219].

Разом з тим у творі дуже багато випадків, коли німецькі лексеми передаються українськими ФО. Це надає українському перекладові більшої емоційності та експресії.

– «Solange einer ***herumläuft***, denkt man, er wird ewig leben!” [S.180] — «Допоки людина ***на ногах***, здається, що вона житиме вічно” [С.155].

– «…dort hielt einer eine Rede von Menschen, die ihm nicht zuhören” [S.207]. — «...хтось виголошував промову, якої ***жодна душа*** не слухала” [С.178].

– «…und der Komerzialrat war ebenfalls vielleicht ***hinausgeschoben***” [S.154]. — «...і звання комерційного радника теж, мабуть, тепер ***не швидко усміхнеться***” [С.134].

– «Und diese ewige Schlachten konnten schon einen alten Soldaten ***aufreiben***” [S.93]. — «Бо ці вічні битви таки могли ***доїхати кінця*** старому вояці” [С.84].

Отож, перекладач використовує можливості функціональної компенсації не тільки у вузькому контексті, але й у системі цілого тексту, що є свідченням його високої професійної майстерності.

Загалом можемо сказати, що з огляду на дескриптивний переклад німецьких ФО можна однозначно стверджувати: український переклад роману Йозефа Рота «Марш Радецького” несе в собі більший експресивний, емоційний та художньо-образний заряд, який пояснюється специфічними іманентними рисами української літературної мови як складової частини загальнонародної системи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Муница С.Н. Адъективные компаративные фразеологические единицы в немецком и украинском языках.– К., 1975.
2. Рот Йозеф. Марш Радецького. Роман / Переклад з німецької Є.Горевої.– К.: Юніверс, 2000.
3. Roth Joseph. Radetzkymarsch. Roman.– Wien: Buchgemeinschaft Donauland, 1950.

ХІМІКО-БІОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Починок Т.
наук. керівник – доц. Мшанецька Н. В.

ВИКОРИСТАННЯ РОСЛИН РАДІОПРОТЕКТОРНОЇ ДІЇ РОДИНИ АЙСТРОВИХ (ASTERACEAE) В ЗАХІДНИХ РЕГІОНАХ УКРАЇНИ

В останні десятиліття в світі налічується велика кількість глобальних та локальних екологічних проблем, однією з яких є ліквідація наслідків чорнобильської катастрофи. А це, в першу чергу — пошук засобів покращення здоров'я постраждалих. Адже, як відомо, радіаційне опромінення викликає цілий ряд серйозних порушень у роботі всіх систем організму людини. За пороговою теорією, цей вплив нешкідливий до певної межі, проте наслідки аварії на ЧАЕС стають все більш відчутними [4, 16, 18, 19, 20].

Аналіз захворюваності населення західних областей України, виявив, що за період з 1993 по 1997 роки спостерігається зростання кількості хворих на території західного регіону України. На рис. 1 відображено динаміку росту захворюваності постраждалих I-IV категорії первинного обліку. Як видно з діаграм, по чотирьох категоріях постраждалих спостерігається стійка тенденція до хвилеподібного зростання захворюваності органів кровообігу, органів травлення, ендокринної системи [3, 6, 7, 9].

Беручи до уваги вищесказане, можна зробити висновок про необхідність застосування у медицині лікарських засобів, які мали б радіопротекторну дію і при цьому не викликали значної побічної дії на організм [21].

Оскільки препарати рослинного походження мають найм'якшу дію, та майже не викликають алергічних реакцій, то їх застосування у якості радіопротекторів є найбільш виправданим [11, 14].

Існує ряд препаратів та груп сполук, які сприяють процесам видалення або інактивації радіонуклідів з організму. Серед них виділяють:

Препарати та рослини, що запобігають надлишковому окисленню ліпідів (ліпопероксидації): препарат ромазулан, різноманітні чаї та настої Calendula officinalis L., Chamomilla recutita (L.) Rauschert, Artemisia absinthium L.;

Пектиновмісні препарати та рослини (зв'язують та виводять з організму радіонукліди): Calendula officinalis L., Artemisia absinthium L., Heliantus annuus L.;

Препарати та рослини, що підвищують резистентність організму: Taraxacum officinale Webb. ex Wigg., Bidens tripartita L. тощо [10].

Як показала практика, значна кількість рослин радіопротекторної дії належить до родини Asteraceae L. Ці рослини характеризуються низьким рівнем накопичення радіоцезію (наприклад: Ahillea millefolium L., Calendula officinalis L.), саме тому метою даного дослідження було виявлення видів рослин радіопротекторної дії з родини Asteraceae L. на території заходу України.

В результаті проведеного комплексу досліджень було виявлено 42 види рослин радіопротекторної дії, які можна об'єднати у групи за напрямками використання:

- рослини, що сприяють виведенню з організму радіонуклідів: Artemisia absinthium L., Arctium lappa L., Inula helenium L.;
- рослини, що застосовуються для лікування захворювань кровоносної системи: Arnica montana L., Ahillea millefolium L., Taraxacum officinale Webb. ex Wigg.;
- рослини, що використовуються для лікування захворювань травної системи: Ahillea millefolium L., Helichrysum arenarium L., Artemisia absinthium L.;
- рослини, що використовуються для лікування захворювань едокринної системи: Calendula officinalis L., Cichorium intybus L., Centaurea cyanus L.;
- рослини, що можуть застосовуватись при лікуванні онкологічних захворювань: Carlina onopordifolia Bess. ex Szaf., Kulcz, et Pawl., Carlina acaulis L., Chamomilla recutita (L.) Rauschert;
- рослини загальнозміцнюючої та тонізуючої дії Taraxacum officinale Webb. ex Wigg., Artemisia absintium L., Bidens tripartita L. [2, 12, 13, 15].

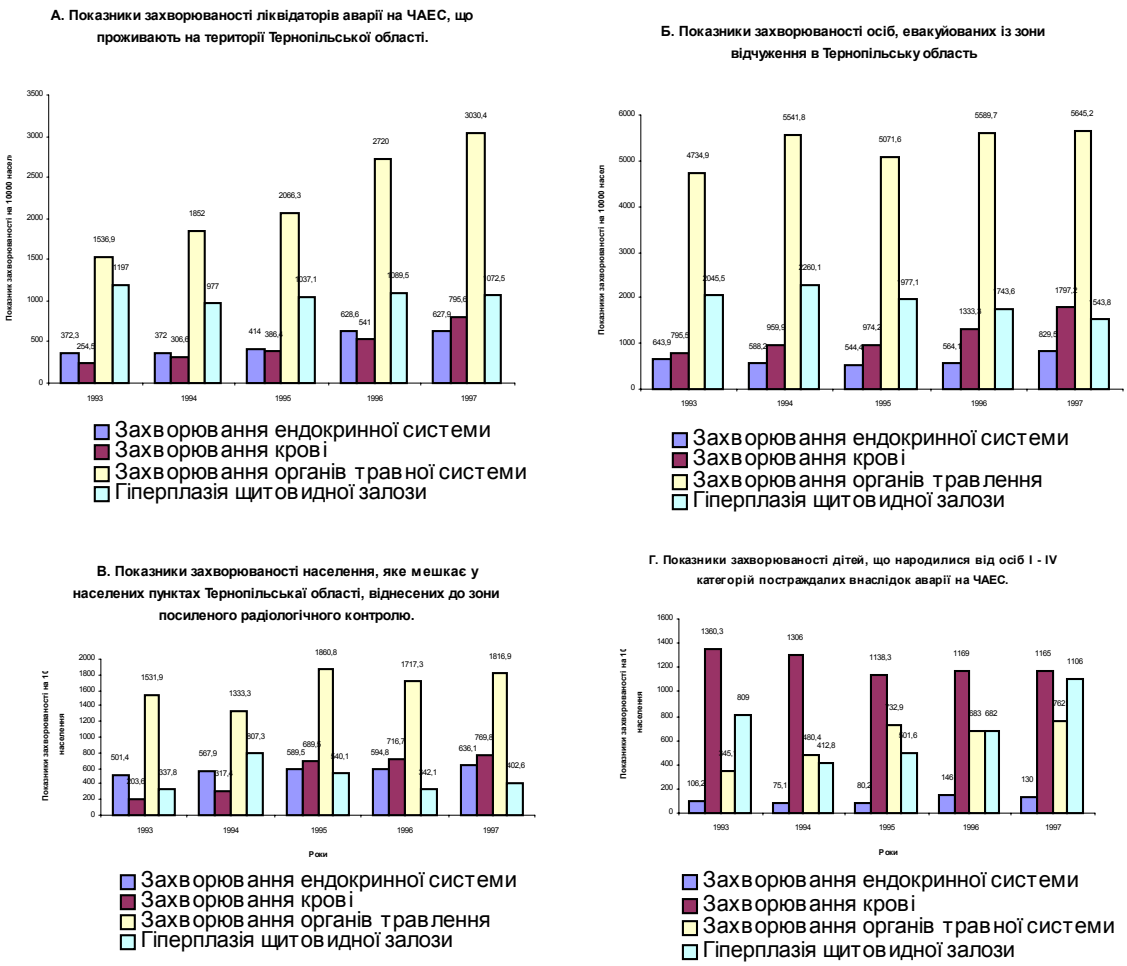

Рис. 1. Динаміка росту показників захворюваності I-IV категорій постраждалих

Більшість виявлених видів характеризуються комплексною дією. За поширенням:

– 28 видів, що складає 66,6% від загальної кількості є звичайними, поширеними на всій території, в багатьох випадках — бур'янами: Bellis perennis L., Erigeron uniflorus L. Ambrosia artemisiifolia L., Tanacetum vulgare L., Arctium lappa L., Taraxacum officinale Webb. ex Wigg.;
– 10 видів, що складає 23,8% від загальної кількості — потребують охорони як регіонально-рідкісні Helichrysum arenarium L., Petasites hybrydus (L.) Gaerth Mey. et Sherb., Centaurea ternopoliensis Dobrocz., Doronicum pardalianches L.;
– 4 види, що складають 9,5% від загальної кількості — занесені в «Червону книгу України. Рослинний світ.» (1996): Aster alpinus L., Arnica montana L., Carlina onopordifolia Bess. ex Szaf., Kulcz, et Pawl., Senecio besseranus Minder. [15].

При плануванні збору та зберігання лікарської сировини, необхідно узгоджувати питання поширення цінних видів рослин та ступінь забрудненості території, де вони зростають. На заході України, радіаційно несприятливими для збирання є: значна територія Івано-Франківської та Чернівецької областей, південні райони Тернопільщини та Закарпаття.

Нами розроблено рекомендації для аптекоуправлінь щодо заготівлі видів, які є незамінимими для медицини [1, 5, 8]. Серед досліджених видів родини Asteraceae L. слід назвати:

– Arnica montana L. — можливі заготівлі лише в Закарпатті в кількості декількох десятків кілограмів;
– Centaurea ternopoliensis Dobrocz. — можливий збір на лучно-степових ділянках дослідної території у кількості декількох кілограмів;
– Hieracium pilosella L. — прогнозовані запаси: 2-3 центнери;
– Inula helenium L. — можливі заготівлі у кількості до 9 центнерів;
– Ambrosia artemisiifolia L. — можливості заготівлі — до кількох кілограмів.

Отже, з метою раціонального використання запасів рослин-радіопротекторів з родини Asteraceae L. рекомендуємо: а) узгоджувати плани заготівель сировини із сировинною базою цінних лікарських рослин; б) вводити в культуру in vivo такі види цінних лікарських рослин: Bidens tripartita L.; Tanacetum vulgare L.; Senecio besseranus Minder. в) вводити в культуру in vitro такі види цінних лікарських рослин: Ambrosia artemisiifolia L.; Chamomilla recutita (L.) Rauschert; Helichrysum arenarium L. г) створити на території Надвірнянського району Ів.-Франківської області підприємство з вирощування Arnica montana L. в умовах, максимально наближених до природніх.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеницер М. Л., Бондарчук Л. И., Кубайчук В. П. О возможности заготовки лекарственных растений в районах, пострадавших вследствие аварии на ЧАЕС. // Тези допов. IV міжнар. конф. з медичн. ботан. — К., 1997. — С. 17-18.
2. Барабой В. А. Променеве ураження і механізми протипроменевого захисту. — Київ: Здоров'я, 1971. — 143 с.
3. Бердник О. В., Сєрих Л. В. Екологічні аспекти оцінки стану здоров'я населення. // Довкілля та здоров'я. — 2001.— № 2 (17). — С. 32-37.
4. Бутенко З. А. и др. Ежегодный (1991-1998 гг) гематологический и иммунологический мониторинг ликвидаторов последствий аварии на Чернобыльской АЕС. // Доповіді Національної Академії Наук України. — 1999. — № 11. — С. 175-179.
5. Гладун Я. Д., Яцык Р. М. Эксплуатационные запасы важнейших для медицинской промышленности лекарственных растений, произрастающих в Гослесфонде Украинских Карпат. // Лесн. хоз. в реш. прод. прогр.: Тез. докл. — К., 1984. — С. 103-104.
6. Демина Э. А. и др. Распространенность заболеваний у ликвидаторов последствий чернобыльской катастрофы в зависимости от дозы. // Довкілля і здоров'я. — 1999. — С. 43-47.
7. Звіт управління у справах захисту населення від наслідків аварії на Чорнобильській АЕС Тернопільської обл. держ. адміністрації за 1997 р. Ф. № 19 (Чорнобиль).
8. Ивашин Д. С., Катина З. Ф., Рыбачук И. З. и др. Справочник по заготовкам лекарственных растений. — К.: Урожай, 1983. — С. 95-97.
9. Кондратюк В.А. та ін. Медико-біологічна оцінка здоров'я населення Тернопільщини, яке постраждало внаслідок чорнобильської катастрофи. //Довкілля і здоров'я. — 1999. — № 3. — С.47-52.
10. Корсун В. Ф., Коваленко В. В. Аптекарский огород. — Мн.: «Ураджай», 1994. — 304 с.
11. Кругляк Л. Г. Радиация и рак. Нетрадиционные методы профилактики и лечения. — Донецк: «Донеччина», 1998. — 320 с.
12. Лавренов В. К., Лавренова Г. В. Полная энциклопедия лекарственных растений. Т.1. — СПб.: «Издательский дом «Нева», М.: «ОЛМА-Пресс», 1999. — 736 с.
13. Лавренов В. К., Лавренова Г. В. Полная энциклопедия лекарственных растений. Т.2. — СПб.: «Издательский дом «Нева», М.: «ОЛМА-Пресс», 1999. — 816 с.
14. Лекарство от радиации. Советы и рецепты, составленные по материалам советской и зарубежной печати. — Харьков: «Трибуна», 1991. — 32 с.
15. Мінарченко В. М. Флора лікарських рослин. — Луцьк: Едельвіка, 1996. — 178 с.
16. Моргун В. В. та ін. Скринінг генетичної післядії радіонуклідних забруднень через 13 років з часу аварії на ЧАЕС. // Доповіді Національної Академії Наук України. — 2001. — № 2. – С. 183-185.
17. Нагорна А., Хижняк М. Вплив радіаційного фактора на стан здоров'я населення України. // Ойкумена. – 1993. – № 2. – С. 70-80.
18. П'ятнадцять років по аварії (Основні висновки): (Міжнародна конференція). // Вісник Чорнобиля. – 2001. — № 27. – С. 4-5.
19. Пономаренко В. М., Нагорна А. М., Прокліна Т. Л. Динаміка змін у стані здоров'я дорослого населення, що постраждало внаслідок аварії на ЧАЕС // Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України. – 1999. — № 2. – С. 43-45.
20. Приліпко В.А. Динаміка показників фізичного самопочуття та психічного стану населення, що мешкає в зоні добровільного гарантованого відселення у віддалений від чорнобильської аварії період. // Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України. – 1999. — № 2. – С. 46-50.
21. Хоменко Н. Неспецифічні засоби підвищення стійкості організму людей, що постаждали внаслідок чорнобильської аварії // Ойкумена. — 1992. — № 4. — С. 71-83.

Корнукова Н.
наук. керівник – проф. Барна М.М.

МОРФОМЕТРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНЕРАТИВНИХ ОРГАНІВ ДЕЯКИХ ВИДІВ РОДИНИ SALICACEAE MIRB

За останній час в літературі нагромадилось чимало робіт, присвячених вивченню різноманітних питань біології покритонасінних рослин. В результаті цих досліджень було встановлено, що розвиток організму, формування його конституції в значній мірі визначається закономірностями репродуктивної біології. Під репродуктивною біологією необхідно розуміти сукупність генетичних, структурно-морфологічних і функціональних процесів у зв'язку з еколого-фізіологічними і віковими змінами, які зумовлюють перехід апікальних меристем від вегетативного стану до утворення спеціалізованих органів розмноження [I].

Дослідження репродуктивної біології видів родини Вербових охоплюють морфологію і будову бруньок, динаміку росту пагонів і їх типи, органогенез квіток і суцвіть різних статевих типів, ембріологію, біологію квіток і суцвіть, біологію і екологію цвітіння та характер запилення, біологію насіння і плодів [2]. Поряд з цим залишається ще багато питань, вирішення яких допоможе уточнити деякі аспекти репродуктивної біології видів родини Salicaceae. Передусім це торкається росту і розвитку чоловічих і жіночих генеративних бруньок і сережок за штучного виганяння гілок. Як відомо, сьогодні гібридизаційні роботи з видами родини Salicaceae проводяться на зрізаних гілках [б]. Тому дослідження темпів росту і розвитку бруньок і сережок в контрольованих умовах, на наш погляд, допоможуть з'ясувати питання на яких етапах розвитку репродуктивних органів найдоцільніше заготовляти гілки для їх штучного виганяння в посудинах з водопровідною водою. Водночас це допоможе також встановити оптимальні терміни проведення внутрішньовидових схрещувань і міжвидової гібридизації в родах Populus L. і Salix L.

Виходячи з цього, метою нашої роботи було морфометричне дослідження чоловічих і жіночих бруньок і сережок деяких видів родів Populus і Salix.

Матеріал і методика дослідження

Об'єктами дослідження були Populus nigra L., P. laurifolia Ledeb., Salix alba L., S. fragilis L. [3 - 5, 7]. Морфометричне вивчення чоловічих і жіночих бруньок і сережок проводили на зрізаних гілках за штучного виганяння в посудинах із питною водопровідною водою. Відбір дерев для заготівлі гілок проводили окремо за видами, статтю задовго до розпускання листків.

Гілки заготовляли завдовжки 1-1,5 м з діаметром 1,5-2 см. Заготовлені гілки ставили в посудини з водою для штучного їх виганяння. На кожну гілку прикріплювали етикетку, на якій зазначали вид, особину і дату закладання для виганяння. Під час штучного виганяння зрізи підновлювали сікатором, одночасно змінюючи воду в посудинах.

Перед початком штучного виганяння проводили заміри довжини бруньок досліджених видів. В міру розвитку чоловічих і жіночих генеративних органів знімали морфометричні показники через одну, п'ять та десять діб після початку виганяння.

Результати експериментального дослідження

Отримані результати морфометричних замірів чоловічих і жіночих бруньок і сережок у досліджених видів родів Populus і Salix до запилення наведені в таблиці.

Таблиця. Морфометричні показники генеративних органів видів родів Populus і Salix за умови штучного виганяння гілок, M ± m,n= 10

Варіанти досліду	**Довжина бруньок до виганяння, мм (контроль)**	**Термін з початку виганяння гілок**		
		1 доба	**5 діб**	**10 діб**
Populus nigra (чоловічі генеративні органи)	17,4 ± 0,7	19,3 ± 1,5	36,2 ± 1,7	64,8 ± 2,4
Populus nigra (жіночі генеративні органи)	15,1±0,8	17,1±1,4	38,3 ± 1,6	71,1 ±1,3
Populus lauri/olia (чоловічі генеративні органи)	18,1 ± 0,9	24,5 ± 1,3	46,8 ± 1,4	87,9 ±2,4
Populus lauri/olia (жіночі генеративні органи)	15,9 ± 0,7	19,6 ± 1,6	48,5±0,9	92,7 ± 1,2

Варіанти досліду	Довжина бруньок до виганяння, мм (контроль)	Термін з початку виганяння гілок		
		1 доба	5 діб	10 діб
Salix alba (чоловічі генеративні органи)	10,2 ± 0,6	11,8±0,8	26,б±1,1	57,5 ± 0,7
Salix alba (жіночі генеративні органи)	12.6 ±0,7	14,8 ± 0,6	31,5± 1,3	65,4 ± 1,8
Salix fragilis (чоловічі генеративні органи)	11,6 ±2,2	12,7 ± 1,3	38,5 ± 1,3	66,2 ± 0,9
Salix fragilis (жіночі генеративні органи)	10,4 ±0,7	11,1±0,9	43,4 ± 1,3	74,5 ± 1,2

Примітка - вірогідні відмінності порівняно з контролем (p< 0,05)

Аналіз наведених в таблиці даних показав, що до початку штучного виганяння гілок довжина бруньок досліджених видів роду Populus була значно більшою за довжину бруньок видів роду Salix . Причому в межах роду Populus вихідні дані довжини чоловічих бруньок перевищують аналогічний показник жіночих бруньок. Зокрема, в Populus nigra до початку штучного виганяння гілок чоловічі бруньки були більшими, ніж жіночі на 2,3 мм; в P. lauri/olia ця різниця складала 2,2 мм. Жіночі бруньки Salix alba на 2,4 мм довші, ніж чоловічі, а в S. fragilis навпаки чоловічі перевищували жіночі на 1,2 мм. Через одну добу після початку штучного виганяння спостерігалося збільшення довжини чоловічих і жіночих бруньок у всіх досліджених об'єктів. Найбільший приріст довжини бруньок спостерігався у Populus lauri/olia: довжина чоловічих бруньок збільшилась на 6,4 мм, жіночих - на 3,7 мм.

У період між 1-ю і 5-ю добою досить інтенсивно росли і розвивались жіночі генеративні органи Salix fragilis: приріст порівняно з довжиною бруньок до початку штучного виганяння гілок становив 33 мм.

Морфометричні показники, отримані нами з початку штучного виганяння гілок, підтвердили відмічену динаміку зростання кількісних величин довжини чоловічих і жіночих генеративних структур у досліджених видів родів Populus і Salix. На 10-ту добу після початку штучного виганяння гілок найбільший приріст довжини був відмічений у жіночих генеративних органів Populus lauri/olia. Якщо на початковому етапі експерименту ми відмічали більші розміри чоловічих бруньок у Populus nigra і P. lauri/olia, то через 10 діб з початку виганяння гілок розміри жіночих генеративних органів суттєво перевищують розміри чоловічих генеративних органів. У Populus nigra чоловічі генеративні органи до початку виганяння становили 17,4 ± 0,7 мм, через 10 діб-64,8 ± 2,4 мм; жіночі генеративні органи до початку виганяння становили 15,1 ± 0,8 мм, через 10 діб - 71,1 ± 1,3 мм. Подібна тенденція спостерігалася і в Salix fragilis.

У Salix alba жіночі бруньки до початку виганяння перевищували за розміром чоловічі, через 10 діб співвідношення розмірів зберігається (чоловічі генеративні органи до початку виганяння становили 10,2 ± 0,6 мм, через 10 діб - 57,5 ± 0,7 мм, жіночі генеративні органи до початку виганяння становили 12,б± 0,7 мм, через 10 діб - 65,4 ± 1,8 мм).

Морфометричні показники чоловічих і жіночих генеративних органів досліджених родів Populus і Salix через 10 діб з початку виганяння гілок значно перевищували аналогічні дані до початку виганяння. Так, приріст довжини чоловічих генератичних органів у Populus nigra становив 73%, жіночих - 78,8%; у Populus alba: чоловічих - 79,4%, жіночих - 82,8%; у Salix alba: чоловічих - 82,3%, жіночих - 80,7%; у S. fragilis: чоловічих -82,5%, жіночих - 86%. Таким чином, у більшості досліджених видів (крім Salix alba) спостерігався інтенсивніший ріст жіночих генеративних органів порівняно з чоловічими.

Отже, при суттєвій різниці в довжині бруньок до початку виганяння гілок у представників родів Populus і Salix на користь перших, через 10 діб ця різниця була знівельована за рахунок інтенсивнішого росту чоловічих і жіночих генеративних органів у представників роду Salix.

Візуальні спостереження за станом чоловічих і жіночих квіток і сережок у досліджених видів родів Populus і Salix виявили, що збільшення загальних розмірів генеративних органів призводило до прискорення темпів їх розвитку.

Результати проведених нами морфометричних досліджень дозволили виявити інтенсивніший ріст чоловічих і жіночих генеративних органів у досліджених видів роду Salix порівняно з видами роду Popuìus. У видів роду Popuìus. а також у Salix fragilis спостерігався інтенсивніший ріст жіночих генеративних органів порівняно з чоловічими. Крім того, розвиток чоловічих

і жіночих генеративних органів визначається специфічними біологічними особливостями видів родини Salicaceae.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барна М.М. Ботаніка. Терміни. Поняття. Персоналії. - К.: Видавничий центр «Академія», 1997. - 272 с.
2. Барна М.М. Вивчення репродуктивної біології видів родини вербових (Salicaceae Mirb.) // Наукові записки Тернопільського державного пед. ун.-ту імені Володимира Гнатюка. Серія: Біологія. - 1997, № 1 (4). - С. 3-10.
3. Колесников А.И. Декоративная дендрология - 2-е изд. испр., доп. М.: Лесн. пром-сть, 1974. - 704 с.
4. Пятницкий С.С. Курс дендрологии. - Харьков: Изд-во Харьков, ун-та, 1960. -502с.
5. Редько Г.И. Дедрологическая характеристика тополей, культивируемых на Украине. - Киев: Урожай, 1966. - 76 с.
6. Старова Н.В. Методика селекции и сортоиспытания тополей. - Харьков: Укр НИИЛХА, 1962.- 60 с.
7. Щепотев Ф.Л. Дендрология: Учебное пособие. - К.: Вища школа, 1990. - 287с.

Михайлова О.

наук. керівник – доц. Григорук А.А.

ВПЛИВ РЕКЛАМИ НА ПОВЕДІНКУ СПОЖИВАЧА

«Реклама – це мистецтво переміщувати інформацію з зони байдужості, в зону переживання.» Д.Рейтьшбал.

Усі знають, що реклама створена для того, щоб впливати на поведінку споживача, стимулювати його чи заохочувати до покупки товару. Що ж таке «поведінка споживача»? Це поведінка окремої людини (особистості), але не в усіх її проявах, а тільки на ринку і тільки в якості споживача.

Для кращого задоволення потреб споживачів та успіху виробників, проводять комплексне дослідження ринку, що передбачає дослідження поведінки споживача.

Є багато факторів, які впливають на поведінку споживача. Основним є культурний фактор. Адже те, що прийнято для одного суспільства – недопустимо для іншого.

Крім цього не менш впливовими є такі фактори як: соціальний клас, особистісні фактори (вік, стать, економічне положення), психологічні фактори (мотивація, сприйняття, переконання), ситуаційні фактори (зміна настрою, економічна ситуація в країні, атмосфера в магазині).

Поведінка споживача також залежить від типу товару та відрізняється на різних етапах процесу купівлі. Розрізняють такі типи товарів:

- Товари щоденного попиту (їжа, миючі засоби);
- Товари довгострокового користування (апаратура);
- Товари спеціального призначення (дієтичні продукти,);
- Товари пасивного попиту (новинки ринку, тощо);
- Товари щоденного попиту – це товари, які купуються з мінімальною затратою сили та часу. Такі покупки здійснюються регулярно. Не шукається додаткова інформація, так як це не оплачується отриманою вигодою. При покупці товарів цього попиту, у споживача спостерігається звичний тип поведінки, з низьким ступенем залучення у процесі купівлі.

Товари довгострокового користування – це товари, для придбання яких збирають додаткову інформацію, так як вони, як правило, коштують набагато дорожче, – при купівлі таких товарів у споживачів спостерігається складний тип поведінки – існує високий рівень залучення споживача в процес купівлі, при великій різниці між марками товару.

Товари пасивного попиту – це товари, які не відомі споживачеві, про які він нічого не знає, а якщо й знає, то не збирається купувати за певних причин. При цьому, у споживачів спостерігається інертна поведінка із низьким ступенем залучення.

Товари спеціального призначення – це товари, що мають унікальні властивості, рідко зустрічаються в широкі продажі. При цьому спостерігається пошуковий тип поведінки з низьким ступенем залучення у процес купівлі – так як покупець не хоче міняти улюблену марку і спеціально її розшукує.

В залежності від етапу покупки, на поведінку споживача впливає реклама різних видів.

На першому етапі – усвідомлення потреби покупки, на покупця має великий вплив інформаційна реклама, плакати, оголошення в газеті і особливо рекламні ролики на телебаченні. Чим переконливіше рекламне оголошення, тим краще реалізується кінцева мета реклами.

На другому етапі – збору інформації – великий вплив на поведінку споживача має друкована реклама, поштова реклами (буклети, прейскуранти) спеціалізовані журнали, каталоги. Цей вид реклами є чи не найінтимнішим та найособистішим, тому і має великий вплив на споживача. Реклама, яка використовується на цьому етапі стимулює споживача до пошуку інформації, переконує у корисності даного товару.

На третьому етапі – оцінка варіантів, споживач порівнює зібрану інформацію і вирішує якої ж фірми чи марки товар придбати. На цьому етапі реклама переконує споживача, що власне товар цієї марки вам потрібен, має високу якість, доступну ціну, простий у використанні. Тут великий вплив має імідж реклама, та реклама марки. У 90% споживачі купували марку, яка мала кращий імідж, при одні і тій самій ціні (наприклад телевізори SONY I TELEFUNKEN). Великий вплив на даному етапі мають різні промоушинз акції (дегустації та презентації), які дають змогу споживачам ближче ознайомитися з продукцією.

На останньому етапі – рішення про покупку – покупець, відкинувши усі неприйнятні варіанти, іде купувати бажаний товар, якщо він не купив його після промоушинз акції. На цьому етапі реклама повинна стимулювати до покупки, великий вплив тут також мають різного роду знижки, телевізійна реклама, яка б часто (але не за часто) нагадувала покупцям про товар. У випадку більш складних покупок, на споживача переконливо діє реклама, що б розказувала про важливі властивості товару, переваги і вигоди обраної марки.

Реакція на покупку – заключна стадія покупки, є однією із найважливіших як для споживача, так і для фірми виробника. Адже задоволений покупець прагнутиме купувати товари даної фірми. Як правило, чим дорожча покупка, тим адекватніша поведінка споживача. На цьому етапі реклама виступає як психологічна підтримка реакції на покупку.

Виходячи із вищесказаного, можна зробити такі висновки. Реклама допомагає більшості споживачів знаходити функціональніші товари по конкурентоспроможних цінах. Вона відображає той факт, що індивід сприймає товар всім своїм єством, н завжди прораховуючи економічну вигоду передбаченого товару, а знаходить в товарі додаткову цінність під впливом відповідної реклами.

Журавель О.
наук. керівник – доц. Пилявський Б. Р.

ЕКОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЖИВЛЕННЯ КУМКИ ЗВИЧАЙНОЇ (BOMBINA BOMBINA) В УМОВАХ ТОВТРОВОГО КРЯЖУ

Живляться кумки переважно вдень. Перебуваючи майже все життя у водоймах, кумки в значній мірі живуть за рахунок водних безхребетних, живляться ними більше, ніж зелені жаби, які живуть поряд з ними [1]. Так, в середньому поясі нашої країни у ставкової жаби водні форми становлять 17%, в озерної – 23%, а в кумки – 43%. Проте, в різних місцях їжа кумки не залишається однотипною.

Крім того, у різних регіонах України кумки живляться двокрилими, перш за все – їхніми личинками, жуками, мурашками, молюсками тощо [4]. У деяких регіонах у живленні переважають дощові черв'яки.

В середньому поясі, у живленні кумки зустрічаються як наземні, так і водні організми, а набір кормів у неї різний і сумарний відсоток тих компонентів, які переважають невеликий (50%) [2].

Склад кормів у цьогорічок такий самий як і у дорослих, але тут переважають більш дрібніші тварини. Наповненість шлунку не перевищує 5–7% від маси тіла, а восени знижується до 0,7%.

Здобич кумка схоплює найчастіше у воді, але іноді і на березі.

Матеріалів про живлення кумки звичайної, в тому числі на Поділлі недостатньо. У зв'язку з цим, нами з метою дослідження характеру живлення, було відловлено 24 особини кумок в околиці с. Новосілка Підволочиського району, Тернопільської області. В основу аналізу екологічних особливостей трофіки виду нами використано метод С. М. Медведєва (1974) [2].

У досліджуваному нами біотопі кумка звичайна пристосована до прісних водойм зі стоячою водою, які добре прогріваються та мають добре виражену трав'яну і кущову рослинність.

Аналіз вмісту шлунково-кишкового тракту показав, що у живленні кумки зустрічаються компоненти 26 найменувань, що належать до 24 видів безхребетних тварин 2 типів. Найбільш чисельним є тип Членистоногі, представлений класом комах (81,95%), серед яких переважають твердокрилі (26, 3%) і перетинчастокрилі (12,63%). Інші комахи складали від 4,21% (рівнокрилі) до 1,05% (напівтвердокрилі, хижаки, веснянки). Серед твердокрилих домінували листоїди (Chrysomelidae – 19,98%), жужелиці (Carabidae – 4,2%), плоскотілки і довгоносики (Cucujidae і Curculionidae – по 1,05%). Більшість комах пердставлені імагінальними формами (59,46%), але є і личинки комах (40,54%). Серед твердокрилих найбільш чисельним є листоїд осиковий Melasoma tremula (7,36%), перетинчастокрилих – мурашка руда Formica rufa – (7,36%). Інші безхребетні представлені мушлями молюсок (2,1%), водоростями, листям, камінчиками (15,78%).

Кожна проба налічувала від 1 до 15 компонентів, від 1 до 5 найменувань [3].

Аналіз співвідношення компонентів за біотичним розподілом, показав перевагу лісових (42,8%), польових (19%), політопних (14,3%), лугових (14,3%) та амфібіонтних (9,5%) елементів. За ознакою ярусного пристосування домінували фітобіонти, представлені мешканцями трав'яного – хортобіонтами та деревнокущового ярусів (47,6%). Також зустрічалися представники верхніх шарів грунту – геобіонти (23,8%), стратофітобіонти (19%), стратобіонти – мешканці рослинної підстилки (4,8%) та гідробіонти – водяні комахи (4,8%). Наведені дані відображають як мозаїку біотопів в місцях існування кумок, так і відвідання ними при пошуках їжі різних ценозів. З іншого боку вони свідчать про збирання корму з зелених рослин, рідше з верхніх шарів грунту, рослинної підстилки та води (враховуючи личинок комах та мушлі молюсок).

Найбільш чисельними в їжі кумок були фітофаги (47,6%), на другому місці виявилися зоофаги (42,8%) і лише на третьому – сапрофаги (9,5%). За характером мобільності переважали рухомі та малорухомі комахи, менше було швидкорухомих і зовсім мало нерухомих об'єктів. За кольором майже не відрізнялися. Таким чином, кумки при виборі корму більш реагують на рухомість, а ніж на забарвлення об'єктів.

За характером добової активності серед безхребетних в пробах переважали денні (52,4%), менше цілодобові (28,6%) та сутінково-нічні (19%) форми. Отже, кумка звичайна активна на протязі всього світового дня і в сутінках.

Ступінь склеротизації покриву тіла компонентів корму суттєвого значення для кумки напевно не мав, оскільки в харчовому раціоні були об'єкти середньої, м'якої і твердої консистенції. Лінійні розміри тіла незначні: від 2,5 мм до 40 мм.

В трофічній сітці регіональних екосистем найбільший вплив кумка звичайна виявляє на гетеротрофів, перш за все на первинних консументів першого порядку або фітофагів, які склали майже половину (47,6%) ї харчового раціону. Друге місце серед гетеротрофів займають зоофоли. Виявлені також і сапротрофи, які представлені тваринами – сапрофагами. Таким чином, в умовах наших спостережень, кумка звичайна охоплює переважно третій трофічний рівень (при поїданні фітофагів), частково четвертий і наступні (при вживанні зоофілів). Вживаючи сапрофагів даний вид бере участь у завершенні біотичного колообігу речовин в екосистемах.

В господарському відношенні можна відзначити присутність в пробах великої кількості шкідливих безхребетних: листоїдів, довгоносиків.

Таблиця 1. Склад і екологічна характеристика компонентів живлення (комах-імаго) кумки звичайної

Назва компоненту	**Морфологічні ознаки**			
Ряд Твердокрилі – Coleoptera				
Родина Жужелиці – Carabidae				
Жужелиця польова – Carabus arvensis	ПТ	ГЗ	ЗФ	СН
Жужелиця лісова – C. nemoralis	Л	Г	ЗФ	СН
Жужелиця золотистооблямована – C. aurolimbatus	П	Г	ЗФ	СН
Родина Хижаки – Staphilinidae				
Хижак золотистосмугастий – Staphylinus caesareus	Л	Г	СФ	ДН
Родина Листоїди – Chrysomelidae				
Листоїд – Chrysomela sp.	ПТ	ФБ	ФФ	ЦД
Листоїд вільховий – Melasoma aeneum	ПТ	ФБ	ФФ	ЦД
Листоїд вербовий калевий – Labidostomis	Л	ФБ	ФФ	ЦД

Назва компоненту	Морфологічні ознаки			
pallidipennis				
Блішка велика хлібна – Chaetochema aridula	П	ФБ	ФФ	ЦД
Листоїд осиковий – Melasoma tremulae	Л	ФБ	ФФ	ЦД
Листоїд калиновий – Galerucella viburni	ПТ	ФБ	ФФ	ЦД
Родина Довгоносики – Curculionidae				
Довгоносик насіннеїд кленовий – Bradylatus creutzeiri	Л	ФБ	ФФ	ДН
Родина Плоскотілки – Cucujodae				
Плоскотілка червона – Cucujus cinnabarinus	Л	ФБ	ФФ	ЦД
Ряд Напівтвердокрилі – Hemiptera				
Родина Плавти – Naucoridae				
Плавт звичайний – Naucoris cimicoides	АМ	ГБ	ЗФ	ДН
Ряд Перетинчастокрилі – Hymenoptera				
Родина Мурашки – Formicidae				
Мурашка руда – Formica rufa	Л	Г	ЗФ	ДН
Родина Стеблові пильщики – Cephidae				
Пильщик звичайний хлібний – Cerhus pygmaeus	П	ФБ	ФФ	ДН
Родина Їздці-іхневмоніди – Ichneumonidae				
Їздець трог – Trogus exaltatorius	П	СФБ	ЗФ	ДН
Родина Їздці-браконіди – Braconidae				
Їздець апантел ванесовий – Apanteles congestus	Л	СФБ	ЗФ	ДН
Родина Хальциди – Chalcididae				
Птеромол ляльковий – Pteromalus puparus	Л	СФБ	ЗФ	ДН
Ряд Рівнокрилі –Homoptera				
Родина Пінявки – Aphrophoridae				
Афрофора вербова – Aphrophora salicina	ЛУ	ФБ	ФФ	СН
Родина Цикадки – Cicadellidae				
Селеноцефалус – Selenocephalus griseus	ЛУ	ФБ	ФФ	ДН
Цикадка срібляста – Athysanus argentatus	ЛУ	ФБ	ФФ	ДН
Ряд Веснянки – Plecoptera				
Родина Веснянки – Perlidae				
Веснянка велика – Perla maxima	АМ	СФБ	ЗФ	ДН

Умовні позначення: Л – лісові; АМ – амфібіонтні; ЛУ – лучні; ПТ – політопні; Г – геобіонти; СБ – стратобіонти; СФБ – стратофітобіонти; ФБ – фітобіонти; ГБ – гідробіонти; ФФ – фітофаги; ЗФ – зоофаги; СФ – сапрофаги; ДН – денні; ЦД – цілодобові; СН – сутінково-нічні.

Таблиця 2. Результати аналізу вмісту шлунків 24 екз. (Bombina bombina)

Назва компоненту	Частота зустрічі		Загальна кількість	
	Екз.	%	Екз.	%
Ряд Твердокрилі – Coleoptera				
Родина Жужелиці – Carabidae				
Жужелиця польова – Carabus arvensis	1	1,61	1	1,05
Жужелиця лісова – C. nemoralis	2	3,22	2	2,1
Жужелиця золотистооблямована – C. aurolimbatus	1	1,61	1	1,05
Родина Листоїди – Chrysomelidae				
Листоїд – Chrysomela sp.	1	1,61	1	1,05
Листоїд вільховий – Melasoma aeneum	4	6,45	4	4,21
Листоїд вербовий калевий – Labidostomis pallidipennis	1	1,61	1	1,05
Блішка велика хлібна – Chaetochema aridula	3	4,84	4	4,21
Листоїд осиковий – Melasoma tremulae	3	4,84	7	7,36

Назва компоненту	Частота зустрічі		Загальна кількість	
	Екз.	%	Екз.	%
Листоїд калиновий – Galerucella viburni	2	3,22	2	2,1
Родина Довгоносики – Curculionidae				
Довгоносик насіннеїд кленовий – Bradylatus creutzeiri	1	1,61	1	1,05
Родина Плоскотілки – Cucujodae				
Плоскотілка червона – Cucujus cinnabarinus	1	1,61	1	1,05
	20	32,2	25	26,3
Ряд Напівтвердокрилі – Hemiptera				
Родина Плавти – Naucoridae				
Плавт звичайний – Naucoris cimicoides	1	1,61	1	1,05
	1	1,61	1	1,05
Ряд Перетинчастокрилі – Hymenoptera				
Родина Мурашки – Formicidae				
Мурашка руда – Formica rufa	4	6,45	7	7,36
Родина Стеблові пильщики – Cephidae				
Пильщик звичайний хлібний – Cerhus pygmaeus	1	1,61	1	1,05
Родина Їздці-іхневмоніди – Ichneumonidae				
Їздець трог – Trogus exaltatorius	1	1,61	1	1,05
Родина Їздці-браконіди – Braconidae				
Їздець апантел ванесовий – Apanteles congestus	2	3,22	2	2,1
Родина Хальциди – Chalcididae				
Птеромол ляльковий – Pteromalus puparus	1	1,61	1	1,05
	9	14,5	12	12,63
Ряд Хижаки – Staphilinidae				
Родина Хижаки – Staphilinidae				
Хижак золотистосмугастий – Staphylinus caesareus	1	1,61	1	1,05
	1	1.61	1	1.05
Ряд Рівнокрилі –Homoptera				
Родина Пінявки – Aphrophoridae				
Афрофора вербова – Aphrophora salicina	1	1,61	1	1,05
Родина Цикадки – Cicadellidae				
Селеноцефалус – Selenocephalus griseus	2	3,22	2	2,1
Цикадка срібляста – Athysanus argentatus	1	1,61	1	1,05
	4	6,45	4	4,21
Ряд Веснянки – Plecoptera				
Родина Веснянки – Perlidae				
Веснянка велика – Perla maxima	1	1,61	1	1,05
	1	1,61	1	1,05
Личинки комах	11	17,7	30	31,5
Мушлі молюсок	2	3,22	2	2,1
Водорості	5	8,06	9	9,47
Листя	4	6,45	6	6,31
Пари крил	4	6,45	4	4,21

ЛІТЕРАТУРА.

1. Банников А. Г. (ред.) Жизнь животных. Т.5: Земноводные и пресмыкающиеся. Изд. второе, переработанное – М.: «Просвещение», – 1985. – 398 с.
2. Медведев С. Я. Материалы по изучению пищи амфибий в районе среднего течения Северского Донца // Вестник зоологии. – 1974. – №1. – С. 50–59.
3. Петрусенко А. А., Пилявский Б. Р., Талпош В. С. Особенности питания зелёной ящерицы (Lacerta viridis Lour, 1768) в экосистемах западной Подолии // деп. экологический центр «Верас– Эко» ИЗААН Беларуси, 1992. – 13 с.
4. Таращук В. І. Фауна України. – К., АН УРСР, 1959. – Т. 7: Земноводні та плазуни. – 246 с.

Антонюк О.
наук. керівник – проф. Кваша В.І.

МОРФОЕКОЛОГІЧНІ ТА БІОХІМІЧНІ ВІДМІННОСТІ МІЖ ОКРЕМИМИ ПРЕДСТАВНИКАМИ РОДИНИ СПРАВЖНІ ЖАБИ (RANIDAE) БІОТОПІВ ОКОЛИЦЬ М.БРОДИ, ЛЬВІВЩИНИ

Земноводні є найбільш примітивними наземними хребетними тваринами. Порівняно з іншими хребетними земноводні мають невелике практичне значення, проте в загальному корисні для людини. Жаби знищують багато безхеребетних тварин — шкідників сільського господарства, їх у великих кількостях використовують для наукових і навчальних цілей [1, 2, 3]. Актуальність досліджень полягає у екологоморфологічній характерності земноводних родини справжні жаби в умовах екосистем і агроценозів Бродівського району Львівщини.

Метою досліджень було вивчення видового складу морфологічних параметрів та абіотичних факторів з окремими біохімічними показниками організму земноводних.

Методика досліджень

Об'єктом досліджень були безхвості земноводні, зокрема жаба озерна (Rana ridibunda) і жаба гостроморда (R. terrestris). Біотопи досліджень — водойми регіону, а саме: невеликий ставок площею близько 0,04 га. Перший крок до досліджень об'єкту — це відлов, який проводили за допомогою сачка (методика Баннікова). Для описання поведінки тварин в різні пори року був використаний метод моніторингу. Після відлову жаб поміщали у банку на ватний тампон з хлороформом. Через кілька хвилин їх промивали і проводили визначення виду з використанням визначників [4, 5, 6].

Визначені види зважували на аптечних терезах з точністю до 0,1 г. Потім проводили морфометричні заміри за допомогою лінійки, штангенциркуля з точністю до 1 мм [6].

Були взяті такі проміри тіла:

L — довжина тіла жаби;

L_c — довжина голови;

L_{tc} — максимальна ширина голови біля основи нижніх щелеп;

D_{r0} — відстань від кінчика морди до переднього краю ока;

D_{n0} — відстань від ніздрів до переднього краю ока;

L_0 — найбільша довжина очної щілини;

S_{pn} — відстань між ніздрями;

F — довжина стегна;

T — довжина гомілки.

Потім об'єкти розтинали користуючись відповідними методами [8], розглядали внутрішні органи і провели їх зважування.

Проведено ряд біохімічних досліджень, результати яких оброблені статистично [7].

Результати досліджень

Щодо морфометричних показників, то довжина тіла самки озерної жаби переважала над цим параметром у самця даного виду на 16,8% ($p<0,05$). Довжина голови була більша у самки на 16,0% ($p<0,05$) порівняно із самцем. Максимальна ширина голови більша в самки, ніж у самця на 9% ($p<0,05$), а відстань від кінчика морди до переднього краю ока вища у самки порівняно із самцем на 16% ($p<0,05$). Відстань від ніздрів до переднього краю ока у самки порівняно із самцем вища у 1,7 рази ($p<0,05$), тоді як відстань між ніздрями у самки в 2 рази переважала самця ($p<0,05$). Довжина стегна у самки більша від самця лише на 5% ($p<0,05$), а довжина гомілки в самки менша на 10,5% ($p<0,05$) (табл. 1).

Порівнюючи самок і самців гостромордої жаби можна сказати, що довжина тіла самки на 3,8% менша від довжини тіла самця, а довжина морди менша у самки на 10,9% ($p<0,05$). Максимальна ширина голови у самки менша, ніж у самця на 6% ($p>0,05$), а відстань від кінчика морди до краю ока на 8,2% ($p>0,05$). Щодо відстані від ніздрів до переднього краю ока, то вона у самки менша, ніж у самця на 26,7% ($p<0,05$); найбільша довжина очної щілини менша на 11,8% ($p>0,05$), а відстань між ніздрями — на 36,4% ($p<0,05$). Довжина стегна в самки порівняно із самцем, менша на 5,0% ($p<0,05$), а довжина гомілки — на 7,5% ($p<0,01$).

У самки озерної жаби порівняно із самкою гостромордою морфометричні параметри тіла L, L_c, L_{tc}, D_{r0}, D_{n0}, L_0, F, T вищі відповідно на 18,4% ($p<0,05$), 16,0% ($p<0,01$), 27,6% ($p<0,01$), 43,5% ($p<0,05$), 45,4% ($p<0,05$), 20,0% ($p>0,05$), 16,8% ($p<0,05$), 14,6% ($p<0,05$), а відстань між ніздрями у озерної жаби переважає гостроморду в 2,3 рази ($p<0,01$). Самці озерної жаби порівняно із самцями гостромордої переважають за такими показниками як: відстань від кінчика морди до краю ока на 13,6% ($p>0,05$), довжина стегна — на 4,9% ($p<0,05$), довжина гомілки — 18,5% ($p<0,05$), а довжина тіла, відстань від ніздрів до переднього краю ока, довжина очної щілини, відстань між ніздрями менші у самців озерної жаби відповідно на 2,6% ($p<0,05$), 40,0% ($p<0,05$), 35,3% ($p<0,05$), 27,3% ($p>0,05$).

Щодо гематології, то еритроцити за своєю кількістю переважають у крові самців і становлять 0,19 млн/мм^3, у самок кількість еритроцитів менша у порівнянні із самцями на 21,1% ($p<0,05$). Кислотна ємкість крові самок на 36,4% менша ($p<0,01$), порівняно із самцем, що свідчить про вищу резистентну основу організму самців.

Отже, за більшістю морфометричних параметрів тіла самки озерної жаби переважали самців в межах 5-63% ($p<0,05$), а самки гостромордої були меншими за самців на 3,8-36,4% ($p<0,05$). Самки озерної жаби за всіма морфометричними параметрами були більшими самок гостромордої на 14,6-45,4%, а самці переважали гостромордих по більшості показників. Окремі морфобіохімічні параметри крові озерної жаби були на користь самців, що свідчить про високу резистентність їх організму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акимушкин И. Мир животных.—М., «Мысль», 1989 — с. 25-34.
2. Жизнь жывотных (под ред. А.Г.Банникова). Земноводные. М., 1985,— т.5 — с. 399.
3. Дьюзбери. А.Дональд. Поведение животных. Сравнительные аспекты.— М., Мир, 1981.— с. 479.
4. Кістянівський О.Б.; Мазепа І.І. Польовий практикум з зоології.— К., «Рад. школа», 1967,— с. 204-295.
5. Кондратьев С.Л. Внутревидовая изменчивость морфометрических признаков остромордой лягушки // Зоологический журнал.— К., 1992.— с. 34-36.
6. Кузнецов Б.А. Определитель позвоночных фауны СССР.— М., «Просвещение», 1974.— Ч.1.— с. 250.
7. Плохинский Н.А. Биометрические методы для зоотехники.— М., 1969.— с. 220.
8. Татаринов К.А. Фауна хребетних Заходу України.— Львів, 1973.— с. 27-40.

Васьківська О.

наук. керівник – проф. Кваша В.І.

ПРОДУКТИВНІ ПОКАЗНИКИ МОЛОДНЯКА І ДОРОСЛИХ ЗУБРОПОМІСЕЙ

Завданням у діяльності Заложцівського лісництва було одержати в умовах регіону поголів'я зубропомісей шляхом схрещування самця зубра з самками одомашненої чорно-рябої породи для отримання помісних самців(1/2 крові зубра і 1/2 крові чорно-рябої породи). При використанні напівкровного самця на коровах населення отримували самок і самців(1/4 крові зубра).

Тому основним завданням було вивчити біологічні особливості та продуктивні якості зубропомісних тварин у порівнянні з чистокровними свійськими тваринами чорно-рябої породи [2,3,5,7].

Актуальність проблеми полягає у підвищенні продуктивних якостей молодняка і корів, використовуючи зуброплідника(1/2 крові) для отримання гетерозисних нащадків(1/4 крові) в умовах Холодного Поділля.

Метою наших досліджень було встановити і порівняти характерні продуктивні якості і розвиток помісей молодняка і дорослих тварин, одержаних від схрещування помісного самця(1/2 крові зубра) з місцевими коровами чорно-рябої породи(1/4 кровності).

Новизна-вперше в умовах Холодного Поділля Тернопільщини отримано зубропомісних тварин і проведено морфометричну та біологічну оцінку їх продуктивних якостей[1,3,4,6].

Методика досліджень

Об'єктом вивчення були молодняк і дорослі зубропомісі та свійські тварини.

Робота проводилася на базі Заложцівського лісництва с.Вертелка Зборівського району Тернопільщини, зони Холодного Поділля.

В процесі досліджень вивчали:

– облік кормів -шляхом зважування раз в місяць;

– ріст-шляхом зважування раз в місяць, рано до годівлі;
– розвиток тварин- шляхом взяття основних промірів(висота в холці, обхват грудей за лопатками, глибина грудей,ширина грудей, обхват п'ястка, пряма довжина тулуба) мірною стрічкою та розрахункових індексів тілобудови;
– клінічні спостереження(пульс, частота дихання)-шляхом замірів і моніторингу(дихання-за видихуваним повітрям, пульс-за прощупуванням щелепної артерії);
– морфобіохімічні параметри крові-шляхом взяття у 4-х тварин крові з яремної вени рано до годівлі, з визначенням у 12-ти місячному віці і на 2-у місяці лактації у свіжій крові: еритроцитів і гемоглобіну-на еритрогемометрі ЕГ-1;лейкоцитів-в камері Горяєва; резервної лужності-за Неводовим; у сироватці крові: загальний білок-на рефрактометрі УРЛ-1; Са, Р, неорганічний фосфор і каротин-за загальноприйнятими методиками[4,5,7];
– в середніх надоях молока вивчали: вміст білка-за Кєльдалем[4], вміст жиру- кислотним методом в бутерометрах[1,4,6];
– молочну продуктивність-шляхом контрольних доїнь раз в місяць протягом перших 100 днів після отелення з розрахунком середньодобових надоїв.Результати досліджень оброблені статистично[1,7].

Результати досліджень і обговорення

При дослідженні живлення зубропомісей та одомашнених корів чорно-рябої породи бралися до уваги особливості живлення дикої і одомашненої форм та хімічний склад кормів за відповідними нормами.

На території Заложцівського лісництва проведено розведення зубропомісей різного віково-фізіологічного стану в кількості 200 голів кровності 1/4 зубра поряд з чистопородним чорнорябим поголів'ям худоби, що знаходиться у населення. Віковий склад помісного і чистопородного поголів'я був: зубропомісних телиць від народження до року-40 голів і бичків-35 голів, а дорослих помісних корів-125 голів. Аналіз показав, що в показниках інтенсивності росту між чистопородним і помісним молодняком за статями є різниця(табл.1).

Таблиця 1. Інтенсивність росту піддослідного молодняка,M^{+}/-m,n=4

Показник	Телички		Бички	
	чистопородні (К)	помісні(Д)	Чистопородні (К)	помісні(Д)
Жива маса,кг:				
при народженні	$28^{\pm}1.4$	$38^{\pm}1.5$	$30^{\pm}1.9$	$39^{\pm}1.7$
в 12 місяців	$270^{\pm}17$	$300^{\pm}21$	$300^{\pm}19$	$320^{\pm}19$
Приріст загальний,кг	242	262	270	281
Середньодобовий приріст,г	$660^{\pm}29$	$718^{\pm}25$	$739^{\pm}31$	$770^{\pm}27$
% до контролю (чистопородних)	100	108($^{\pm}$8%)	100	104($^{\pm}$4%)
Р	-	>0.05	-	>0.05

Встановлено, що за клінічними параметрами фізіологічний стан і здоров'я зубропомісей та одомашнених тварин був задовільний і відповідав фізіологічній нормі(табл.2).

Суттєвої різниці у частоті дихання і пульсі між помісним і чистопородним молодняком різних статей та дорослими тваринами не встановлено(р>0.05). Можна зауважити, що у помісних корів порівняно з чистопородними були вищими частота дихання на 7%(р>0.05) і пульс на 7%(р>0.05), що узгоджується з продуктивними показниками тварин.

Таблиця 2. Клініко-фізіологічні параметри організму піддослідних тварин,$M^{\pm}$m,n=4

Параметр	Телички		Бички		Корови	
	К	Д	К	Д	К	Д
Частота дихання, за хв	$34^{\pm}1.9$	$35^{\pm}1.5$	$35^{\pm}1.3$	$36^{\pm}1.8$	$28^{\pm}2.7$	$30^{\pm}2.4$
% до К	100	102(+2)	100	102(+2)	100	107(+7)
Р	-	>0.05	-	>0.05	-	>0.05
Пульс, уд/ хв	$29^{\pm}2.1$	$30^{\pm}1.7$	$30^{\pm}1.0$	$31^{\pm}2.1$	$26^{\pm}1.9$	$28^{\pm}2.1$
% до К	100	103(+3)	100	103(+3)	100	107(+7)
Р	-	>0.05	-	>0.05	-	>0.05

Дослідженнями встановлено, що морфобіохімічні показники крові у помісних самок вищі, ніж у чистопородних, що засвідчує високу ступінь інтенсивності обмінних процесів в їх організмі і узгоджується з інтенсивністю росту та розвитку(табл.3)

Таблиця 3. Окремі морфобіохімічні показники крові зубропомісних і чистопородних тварин, $M^{\pm}m$,n=4

Параметр	Телички		Бички		Корови	
	К	Д	К	Д	К	Д
Еритроцити, млн.шт.	$5.6^{\pm}0.5$	$6.8^{\pm}0.6$	$5.7^{\pm}0.6$	$6.1^{\pm}0.8$	$5.8^{\pm}0.8$	$7.1^{\pm}0.9$
% до К	100	121 (+21)	100	107(+7)	100	122 (+22)
Р	-	>0.05	-	>0.05	-	>0.05
Лейкоцити, тис.шт.	$6.8^{\pm}0.8$	$6.0^{\pm}0.6$	$6.9^{\pm}0.9$	$6.1^{\pm}0.5$	$7.0^{\pm}0.6$	$6.2^{\pm}0.8$
% до К	100	88(-12)	100	88(-12)	100	88(-12)
Р	-	>0.05	-	>0.05	-	>0.05
Гемоглобін, г %	$10.0^{\pm}1.0$	$11.1^{\pm}0.9$	$10.1^{\pm}0.9$	$11.2^{\pm}0.8$	$9.82^{\pm}0.4$	$11.32^{\pm}0.6$
% до К	100	111 (+11)	100	110 (+10)	100	115 (+15)
Р	-	>0.05	-	>0.05	-	>0.05
Загальний білок,г %	$6.5^{\pm}1.1$	$7.5^{\pm}1.2$	$6.7^{\pm}1.2$	$7.6^{\pm}1.1$	$7.1^{\pm}0.9$	$8.2^{\pm}1.0$
% до К	100	115 (+15)	100	113 (+13)	100	115 (+15)
Са в сироватці, мг %	10.3^{+}/-1.7	11.1^{+}/-1.3	10.5^{+}/-1.9	11.4^{+}/-1.5	11.0^{+}/-1.5	12.4^{+}/-1.1
Р		>0.05		>0.05		>0.05
Загальний фосфор,мг %	9.0^{+}/-1.7	9.9^{+}/-1.3	9.1^{+}/-1.8	10.0^{+}/-1.5	9.1^{+}/-1.4	9.8^{+}/-1.0
% до К	100	110 (+10)	100	109(+9)	100	107(+7)
Р		>0.05		>0.05		>0.05
Каротин, мг %	0.58^{+}/-0.2	0.92^{+}/-0.03	0.60^{+}/-0.02	0.95^{+}/-0.02	0.65^{+}/-0.01	1.08^{+}/-0.03
% до К	100	158 (+58)	100	158 (+58)	100	166 (+66)
Р		<0.001		<0.001		<0.001
Неорганічний фосфор,мг %	5.7^{+}/-0.9	6.1^{+}/-1.0	5.7^{+}/-1.0	6.2^{+}/-0.9	5.8^{+}/-1.1	6.3^{+}/-0.8
% до К	100	107(+7)	100	108.8 (+8.8)	100	108.6 (+8.6)
Р		>0.05		>0.05		>0.05

Молоко помісних корів має значно вищий вміст жиру, ніж у чистопородних на 2.47%(p<0.01), що прямо пов'язане з його щільністю, яка нижча на 1.2%. Незважаючи на нижчий середньодобовий надій молока у помісних корів, 4% молока від них отримано більше на 7.8%(p>0.05) з вищим вмістом білка(табл.4)

Таблиця 4. Молочна продуктивність і її якісні показники у піддослідних дійних самок,M^{+}-m,n=4

Показник	Дорослі самки	
	К	Д
Надоєно 4% молока, кг	900^{+}/-20	970^{+}//-27
% до К	100	107.7(+7.7)
Р		<0.05
Середньодобовий надій,кг	10.5^{+}/-1.1	6.6^{+}/-0.9
% до К	100	62.8(-37.2)
Середньодобовий надій, 4% молока	9.0^{+}/-1.5	9.7^{+}/-1.1

Показник	Дорослі самки	
	К	Д
% до К	100	107.8(+7.8)
Р		>0.05
Вміст жиру,%	3.45^{+}/-0.41	5.92^{+}/-0.35
% до К	100	102.47(+2.47)
Р		0.01
Вміст білка в молоці,%	3.30^{+}/-0.17	3.48^{+}/-0.15
% до К	100	100.18(+0.18)
Р		>0.05
Щільність молока,г/см^3	1032	1020
% до К	100	98.8(-1.2)
Затрати корму на 1кг 4% молока, к.од.	9.0	8.5
% до К	100	94.4(-5.6)

Отже, зубропомісні молоді і дорослі тварини в умовах регіону характеризувалися вищою резистентністю, незначною захворюваністю та вищими продуктивними якостями. Зубропомісі характеризуються спокійним норовом і не агресивні, добре використовують корми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеева Н.Ю.,Аристова В.П..Состав и свойства молока как сырья для молочной промышленности.-М.,Агропромиздат,1986.-с.166-204.
2. Калашников А.П..Нормы кормления с/г животных.-М.,Агропромиздат,1990.-400с.
3. Курилов Н.В.,Кроткова А.П..Физиология и биохимия пищеварения животных.-М. «Колос»,1971.-с.30-250.
4. Лебедев А.Т.,Усович А.Т..Методы иследования кормов, органов и тканей жиотных.-М.,Россельхозиздат,1976.-с.260-270.
5. Плохинский Н.И. Биометрия для зоотехников.-М. «Колос»,1969.-400с.
6. Савронь Е.С. и др. Практикум по биохимии животных.-М. «Высшая школа»,1967.-230с.
7. Урбах В.Ю.Биометрические методы.-М.,1964.-415с.

Прокопчук М.
наук. керівник – проф. Кваша В.І.

ПОРІВНЯЛЬНА ЕКОЛОГО – БІОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВИДОВОГО СКЛАДУ ТА ОКРЕМИХ БІОХІМІЧНИХ ПАРАМЕТРІВ ПОПУЛЯЦІЙ ІХТІОФАУНИ РІЗНИХ ВОДОЙМ ОКОЛИЦЬ С. ПІДКАМІНЬ БРОДІВСЬКОГО РАЙОНУ ЛЬВІВЩИНИ

У білковому раціоні людини різних країн світу риба складає від 17 до 83%. Із риби, крім харчових продуктів, одержують вітаміни, рибне борошно та інше.

Риба – основний біологічний продукт, найголовніше багатство наших водойм. Вона бере участь у біологічному кругообігу. Урожай з морів і внутрішніх водойм людина одержує у вигляді риби [1,7].

Актуальність досліджень полягає у еколого – морфологічній характеристиці кісткових риб родини Коропові (Cyprynidae), Окуневі (Percidae) в умовах екосистем і агроценозів с. Підкамінь Бродівського району Львівщини.

Метою досліджень було вивчення видового складу, морфометричних параметрів та абіотичних факторів з окремими біохімічними показниками риб.

Завдання роботи:

– Вивчити видовий склад кісткових риб двох родин.
– Дослідити еколого – морфометричні параметри організму кісткових риб.
– Проаналізувати біохімічний склад досліджуваних гідротопів регіону.
– Провести дослідження окремих гематологічних показників риб.
– Вивчити окремі етологічні параметри кісткових риб.

Наукова новизна роботи. Вперше в умовах біотопу (гідротопів) Західного Поділля с.Підкамінь вивчено екологію, біологію, морфометрію, абіотичні фактори і гематологію кісткових риб родини Коропові і Окуневі.

Методика досліджень

Дослідження проводились за розробленою схемою (табл.1).

Таблиця 1. Схема досліджень

Вид (ряд)	**Біотоп (водойма)**	
	Став – 1 (контроль)	**Став – 2 (дослідний)**
Окунеподібні Коропоподібні	досліджувані показники: екологія водойм, абіотичні фактори, видовий склад риб, систематика риб, морфометрія тіла, індекси тілобудови, морфометрія шлунково-кишкового тракту (ШКТ), гематологія	

Вимірювання риб проводилось за допомогою штангенциркуля та мірної лєнти [2,3].

Масу тіла і внутрішніх органів визначали шляхом зважування на вагах [5]. Визначали масу тіла, печінки, серця, ікри і молочка, а також шлунка і кишечника разом. Вимірювали довжину шлунка і кишечника разом і підраховували кількість лусочок по бічній лінії .

Визначали такі гематологічні показники: РОЕ – швидкість осідання крові (метод Панченкова); Hb – гемоглобін (за Салі); лейкоцити – шляхом підрахунку в камері Горяєва; еритроцити – на еритрогемометрі ЕГ – 1 [6]; еколого – абіотичні параметри – шляхом моніторингу та даних управління екобезпеки; видовий склад і систематичне положення риб [4]. Результати досліджень оброблені статистично.

Результати і обговорення

Морфометричні показники наведені в таблиці 2.

Таблиця 2. Морфометричні показники риб, M±m, n=3

Біотоп	**Вид**	**Стать**	**Показник, мм**															
			L	**l**	**C**	**Lr**	**An**	**D0**	**Ph**	**hh**	**H**	**h**	**lхв**	**Pv**	**Lc**	**Lхв**	**Lг**	**Lч**
Ставок №1	карась	♀	207,5 ± 32,6	170,0 ± 30,0	47,5 ± 7,5	12,5 ± 2,5	86,0 ± 9,0	9,0 ± 1,0	25,0 ± 5,0	42,5 ± 7,5	75,0 ± 15,0	26,5 ± 3,5	25,0 ± 5,0	35,0 ± 5,0	60,0 ± 10,0	17,5 ± 2,5	32,5 ± 2,5	37,5 ± 7,5
	карась	♂	173,0 ± 3,0	142,5 ± 2,5	42,5 ± 2,5	12,5 ± 2,5	77,0 ± 2,0	10,0 ± 0,0	20,0 ± 0,0	35,5 ± 1,5	57,5 ± 2,5	24,0 ± 0,9	27,5 ± 2,5	30,0 ± 0,0	49,0 ± 1,0	15,0 ± 0,0	27,5 ± 2,5	30,0 ± 0,0
	% ♀ до ♂		19,5	19,3	11,8	0	11,7	–9,0	25,0	19,7	30,4	10,4	9,0	16,6	22,4	16,6	18,2	25,0
	p		>0,05	>0,05	>0,05	>0,05	>0,05	>0,05	>0,01	>0,05	>0,05	>0,05	>0,05	>0,05	>0,05	>0,05	>0,05	>0,05
Ставок №2	йорж	♀	172,5 ± 2,5	142,5 ± 2,5	42,5 ± 2,5	12,5 ± 2,5	55,5 ± 0,5	10,0 ± 0,0	20,0 ± 0,0	29,0 ± 1,0	42,5 ± 2,5	14,0 ± 1,0	19,5 ± 0,5	14,5 ± 0,5	83,5 ± 1,5	20,0 ± 0,0	27,5 ± 2,5	16,0 ± 1,0
	окунь	♀	152,5 ± 2,5	132,5 ± 2,5	37,5 ± 2,5	12,5 ± 2,5	51,0 ± 6,0	10,0 ± 0,0	20,0 ± 0,0	26,0 ± 1,0	38,5 ± 2,5	13,5 ± 1,5	27,5 ± 2,5	22,5 ± 2,5	46,5 ± 3,5	21,0 ± 3,0	22,5 ± 2,5	16,5 ± 1,5
	% окунь		–11,6	–7,0	–11,8	0	–8,0	0	0	–10,4	–9,5	–3,6	41,0	55,2	55,7	5,0	–18,2	3,1
	p		>0,001	>0,05	>0,05	>0,05	>0,05	>0,05	>0,05	>0,05	>0,05	>0,05	>0,05	>0,05	>0,001	>0,05	>0,05	>0,05

При дослідженні біотопу – 1 встановлено, що довжина тіла самки карася переважає над самцем на 19,5% (p>0,05), неповна довжина тіла – на 19,3% (p>0,05). Встановлено, що довжина рила самки і самця карася однакові. Антидорсальна відстань у самки карася переважає самця на 11,7% (p>0,05). Посторбітальний відділ голови самки карася порівняно з самцем вищий на 25,0% (p>0,01), тоді як висота голови самки переважає над даним показником у самця карася на 19,7% (p>0,05). Найбільша висота тіла самки карася вища на 30,4% (p>0,05), ніж у самця. Щодо найменшої висоти тіла, то у самки порівняно із самцем карася вона переважає на 10,4% (p>0,05), а довжина хвостового стебла у самки карася нижча на 9,0% (p>0,05). Постдорсальна відстань у самки вища, ніж у самця карася на 16,6% (p>0,05), тоді як довжина спинного плавця самки карася переважає над даним показником самця на 22,4% (p>0,05). Довжина підхвостового плавця у самки також вища на 16,6% (p>0,05), а довжина грудних плавців у самки переважає самця на 18,2% (p>0,05). Довжина черевних плавців у самки перевищує цей показник у самця карася на 25,0% (p>0,05).

Порівнюючи показники окуня і йоржа в біотопі – 2, встановлено, що довжина тіла самки окуня менша від самки йоржа на 11.6% (p>0,001), а неповна довжина тіла окуня нижча на 7,0% (p>0,05). Довжина голови самки окуня менша від самки йоржа на 11,8% (p>0,05). Довжина рила, посторбітальний відділ голови і діаметр ока у самки окуня порівняно з йоржом однакові. Антидорсальна відстань самки окуня менша на 8,0% (p>0,05), ніж у самки йоржа. Щодо висоти голови і найбільшої висоти тіла, найменшої висота тіла у самки окуня, то вони менші, ніж у йоржа відповідно на 10,4% (p>0,05); 9,5% (p>0,05); 3,6% (p>0,05). Довжина хвостового стебла і постдорсальна відстань у самки окуня менша на 55,7% (p>0,001), ніж у самки йоржа. Довжина підхвостового і черевних плавців у самки окуня переважає йоржа відповідно на 5% (p>0,05) і 3,1% (p>0,05), тоді як довжина грудних плавців у окуня нижча на 18,2% (p>0,05).

Окремі гематологічні показники риб різних біотопів наведені у таблиці 3.

Таблиця 3. Гематологічні показники риб, M±m, n=3

Вид	**Стать**	**Біотоп**	**Показник**			
			РОЕ, мм/г	**Hb, г/л**	**лейкоцити, тис. шт**	**еритроцити, млн. шт**
Карась	♀	Став №1	30 ± 2,1	22 ± 1,1	2,5 ± 0,8	3,1 ± 0,10
Окунь	♀	Став№2	35 ± 1,9	25 ± 1,3	2,4 ± 0,6	3,5 ± 0,08
% к/о			–14,3	–12,0	+4,1	–11,5
p			<0,01	<0,05	>0,05	< 0,05

Встановлено, що РОЕ у самок карася менша від самок окуня на 14,3% (p>0,01). Щодо вмісту гемоглобіну і еритроцитів, то їх менше відповідно на 12,0% (p>0,05) і 11,5% (p>0,05). Лейкоцитів у самки карася більше від самки окуня на 4,1% (p>0,05).

Отже, досліджувались представники коропових і окунеподібних в двох гідротопах регіону. У ставку – 1 за більшістю морфометричних параметрів тіла самки карася переважали самців, а у ставі – 2 за більшістю параметрів морфометрії тіла мали перевагу самки йоржа над самками окуня. Самки йоржа порівняно з самками карася за більшістю морфометричних параметрів були меншими на 52,8%, а самки окуня були майже за всіма морфометричними параметрами меншими від самок карася на 20,0 – 50,9%, що свідчить про кращий розвиток самок коропових.

За визначеними морфологічними показниками крові переважали самки окуня, що пов’язано з їх біологічною адаптацією на виживання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акимушкин И.И. Мир животных // Птицы. Рыбы, земноводные и пресмыкающиеся – М.: Мысль, 1989. – 462с.
2. Банников А.Г., Михеев. Летняя практика по зоологии позвоночных.– М., 1956. – С. 364 – 386.
3. Кістяківський О.Б., Мазепа І.І. Польовий практикум з зоології. – К., «Рад. школа», 1967. – С. 204 – 226.
4. Маркевич О.П., Короткий І.І. Визначник прісноводних риб УРСР. – К., 1954. – 300 с.
5. Наумов Н.П., Карташев Н.Н. Зоология позвоночных. – М.: «Высшая школа», 1979. – 333с.
6. Ронин В.С., Старобинец Т.М., Ужевский Н.А. Руководство к практическим занятиям по метолике клинических лабораторных исследований. – М.: «Медицина», 1968. – 300с.
7. Хадорн Э., Венер Р. Общая зоология. – М., «Мир», 1989 – С. 425 – 427.

Наконечна Н.
наук. керівник – проф. Кваша В.І.

ВПЛИВ РІЗНОФАКТОРНОГО ЖИРОВОГО ЖИВЛЕННЯ НА МОРФО-БІОХІМІЧНІ ПОКАЗНИКИ ОРГАНІЗМУ ТА ЯКІСТЬ ХУТРА САМЦІВ СРІБЛЯСТО-ЧОРНОЇ ЛИСИЦІ КЛІТКОВОГО УТРИМАННЯ

Жирове живлення хутрових звірів кліткового утримання в західному регіоні України є питанням актуальним при вивченні морфометричних і біохімічних параметрів організму.Особливо велике значення надається різнофакторному жировому живленню рослинного походження .

Тому важливим завданням сьогодення є використання жиромістких кормів рослинного походження, які порівняно добре засвоюються молодняком сріблясто-чорної лисиці.Найкращі результати дає поєднання рослинних і білкових кормів із незбираним молоком.

Подальші дослідження по розробці жирового живлення молодняка лисиці не можливі без використання кормів рослинного походження,багатих на жир та білок.Оскільки молодняк добре засвоює білок, то його потреба в ньому може бути забезпечена не тільки за рахунок м'ясорибних продуктів, але і різного виду макух та зерна бобових і хрестоцвітих [3,4,5,10].

Метою наших досліджень було вивчення впливу різнофакторного рослинного жирового живлення на морфо-біохімічні показники та якість хутра самців сріблясто-чорної лисиці кліткового утримання.

Методика дослідження

Об'єктом досліджень був молодняк сріблясто-чорної лисиці 2-8-місячного віку .

Спостереження велось за звірями, що утримувались в металевих клітках, розміром 60-80 см, обладнаних годівницями та напувалками, розміщених під загальним шедом, що захищає від прямих променів сонця. База-господарство»Наука» с. Кутківці Тернопільського району.

Після відлучення від матері молодняк годували два рази в день. В середньодобових раціонах піддослідних звірів тваринні корми за обмінною енергією (ОЕ) займали 51%, а рослинні-49%.Основу живлення складала заміна за ОЕ тваринного жиру рослинним (ріпакова олія безерукових сортів»О»,»ОО»). Основний жир в середньодобових раціонах контролю склав 167 ккал ОЕ, а у $Д_1$-125, $Д_2$-88 і у $Д_3$-42, решта компенсували ріпаковою олією (25,50,75% ОЕ, табл. 1).

Таблиця 1. Схема науково-господарського досліду на лисицях

Група	Кількість голів	Стать	Вік постановки, міс.	Умови дослідження	
				живлення	утримання
Контрольна (К)	4	Самці	3	Основний раціон (ОР);%:тваринні корми - 51; рослинні - 49	Клітково-шедове
Дослідна-1 ($Д_1$)	4	Самці	3	Основний раціон (ОР);%:тваринні корми - 51; рослинні – 49, з заміною 25% ОЕ тваринного жиру ріпаковою олією (РО)	Клітково-шедове
Дослідна-2 ($Д_2$)	4	Самці	3	Основний раціон (ОР);%:тваринні корми - 51; рослинні – 49, з заміною 50% ОЕ тваринного жиру РО	Клітково-шедове
Дослідна-2 ($Д_3$)	4	Самці	3	Основний раціон (ОР);%:тваринні корми - 51; рослинні - 49, з заміною 75% ОЕ тваринного жиру РО	Клітково-шедове

Показники вивчали за різними методами [1,2,7,9,11].

Результати і обговорення

Дослідженнями встановлено, що жировий фактор позитивно вплинув на ріст і розвиток звірів.Середньодобові прирости у молодняка лисиць $Д_1$ і $Д_2$ були вищими від контролю відповідно на 10,8 і 18,6 %, а у $Д_3$-лише на 3,8%.У звірів груп $Д_1$ і $Д_2$ затрати корму (ОЕ) на 1 кг приросту живої маси відповідно до контролю нижчі на 10-16,0%, що свідчить про високу ефективність і продуктивну якість корму (табл.2).

Таблиця 2. Показники інтенсивності росту молодняка сріблясто-чорної лисиці; М±m, n=4

Показник	**Група**			
	К	**$Д_1$**	**$Д_2$**	**$Д_3$**
Жива маса на початок досліду, кг	3,00±0,06	3,00±0,01	2,94±0,22	2,90±0,19
В кінці досліду, кг; % до К	6,12±0,78 100	6,46±0,16 105,5 (+5,5)	6,64±0,20 108,5 (+8,5)	6,14±0,08 100,3 (+0,3)
Загальний приріст, кг	3,12	3,46	3,70	3,24
Середньодобовий приріст, кг	21,51±1,51	23,86±1,38	25,51±1,40	22,34±0,71
% до контролю	100	110,86 (+10,8)	118,6 (+18,6)	103,8 (+3,8)
Критерій вірогідності, р		>0.05	>0.05	>0.05
Затрати ОЕ на 1 кг приросту, МДж; % до К	119.0 100	107 89.9(-10.1)	100 84.0 (-16)	114 96 (-4.0)

Гематологічні показники організму звірів знаходились в межах фізіологічної норми і у дослідних групах переважали контроль,особливо $Д_2$,що засвідчує високу інтенсивність обмінних процесів в їх організмі та підтверджується їх інтенсивністю росту.

Щодо структурних морфометричних показників хутра молодняка лисиць, то довжина ості у $Д_1$ і $Д_2$ на загривку була більшою, ніж в контролі відповідно на 6,6%, а на середині спини на 6,9%. У дослідних групах звірів довшим на загривку було і пухове волосся.Ость, проміжне і пухове волосся у дослідних групах на огузку переважало контроль за довжиною відповідно на 5,5-6,9%, 5,3-7,3% та 0,4-13,7%.

У звірів груп $Д_1$ і $Д_2$ остьове,проміжне і пухове волосся збільшилось по ширині Коефіцієнт м'якості ості на загривку, спині і огузку звірів засвідчує її більшу м'якість у $Д_1$,а пуху – більшу м'якість у тварин $Д_1$ і $Д_2$, порівняно з контролем.

Під впливом різнофакторного жирового живлення змінились і морфометричні параметри тіла та хутра.Довжина тулуба була більша у звірів груп $Д_1$ і $Д_2$ проти контролю відповідно на 5,7 і 10,4% (р< 0,001), вага «сирих» шкурок цих груп переважала контроль на 8,1 і 12,0%, а загальна площа «сирих» шкурок була вищою у $Д_1$ і $Д_2$ порівняно з контролем на 16,3 (р<0,001) і 24,7% (р<0,001,табл.3).

Таблиця 3. Морфометричні показники тіла і хутра молодняка самців сріблясто-чорної лисиці, М±m, n=4

Показник	Група			
	К	$Д_1$	$Д_2$	$Д_3$
Довжина тулуба, см				
на початку досліду	48,0±2,1	46,6±0,7	49,4±3,0	48,0±1,1
в кінці досліду, % до К, р	70,2 ±0,6	74,2±1,4 105,7(+5,7) <0,05	77,5±0,6 110,4(+10,4) <0,001	71,7±1,1 102,1(+2,1) <0,05
Довжина хвоста, см				
на початку досліду	26,0±1,3	25,8±1,5	25,6±1,8	26,4±1,6
в кінці досліду	41,2±1,1	42,2±1,1	43,5±1,5	41,7±1,4
Вага «сирих» шкурок, г Р % до К	834,2±1,9	901,7±3,7 108,1(+16,3) <0,01	934,7±4,5 112,0(+12) <0,001	843,7±3,2 101,1(+1,1) <0,05
Площа «сирих» шкурок, % до К, р	2391±20	3411±31 116,3(+16,3) <0,001	3656±34 124,7(+24,7) <0,001	3069±77 104,7(+4,7) >0,05

За стандартною оцінкою при забої шкурки піддослідних сріблясто-чорних лисиць у групах $Д_1$ і $Д_2$ були другого кольору, другої групи сріблястості та першого сорту, тоді як тварини груп К і $Д_3$ – другого сорту [6,8]. Звідси залікова цінність становила відповідно 61% і 49%.Отже, товарна якість шкурок звірів груп $Д_1$ і $Д_2$ вища на 12% (РО=25,5%ОЕ).

Отже, дослідження по вивченню впливу різнофакторного жирового живлення на морфобіохімічні показники організму та якість хутра молодняка лисиць показали високу ефективність кормового фактору.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонов Б.И. Лабораторные исследования в ветеринарии //Бактериальные инфекции/.Справочник.-М.: Агропромиздат, 1986.-351с.
2. Берестов В.А. Биохимия и морфология крови пушных зверей .-Петрозаводск., «Карелия»,1971.-290с.
3. Глазов Е.М.Разведение пушных зверей .-М., «Колос», 1976.-624с.
4. Дивеева Г.М.Книга звероводов.-М.,»Колос»,1984.-362с.
5. Ильина Д.К.Звероводство.-М.,» Колос»,1975.-382с.
6. Кузнецов Б.А.Основы товароведения пушно-мехового сырья.-М.,»Заготиздат»,1941,-410с.
7. Лебедев П.Т. Методы исследования кормов, органов и тканей животных. – М.: Агропромиздат,1969.-482с.
8. Мирось В.В. та ін. Довідник кролівництва та звіровода.-К.,»Урожай»,1990.-252с.
9. Оливин И.А.Статистическая обработка результатов експериментальных исследований.-М.,»Колос»,1970.-250с.
10. Перельдик Н.А.,МиловановЛ.В.,ЕринА.Г.Кормление пушных зверей.-М.: Агропромиздат,1987.-350с.
11. Плохинский Н.А.Руководство по биометрии для зоотехников.-М.,»Колос»,1969.-256с.

Пижова О.

наук. керівник – доц. Шевчик Л. О.

ВИДОВИЙ СКЛАД ІХТІОФАУНИ, МОЛЕКУЛЯРНІ ЗМІНИ В ГЕПАТОПАНКРЕАСІ КОРОПА ПРИ ДІЇ НА ОРГАНІЗМ ВАЖКИМИ МЕТАЛАМИ ТА ПРОДУКТИВНІ ПАРАМЕТРИ ПОЛЯНСЬКОГО РИБЦЕХУ ХМЕЛЬНИЦЬКОГО ОБЛРИБКОМБІНАТУ

Риба відіграє важливу роль в житті людини. У тканинах і органах її містяться комплекс білків, жирів, мінеральних речовин, вітамінів, мікроелементів та інших речовин життєвонеобхідних для загального розвитку людського організму. Крім цього з риби виготовляють медичний та технічний жири. З плавальних міхурів добувають риб'ячий клей, з риб'ячої шкіри виготовляють галантерейні вироби, а з відходів – риб'яче борошно. Продукти переробки риби широко застосовуються в новітніх технологіях при виробництві біологічно активних речовин.

Все сказане визначило актуальність обраної теми, а проведені дослідження показали, що розвиток рибництва є важливою галуззю сільського господарства України.

Методика

Дослідження проводилися у Полоському рибцеху, розташованому в с.Велика Березна Хмельницької області, Полянського району. Проміри риб знімали за класичними показниками [5], опрацьовували статистичні дані за методикою Івантера І.В.[3]. Продуктивність рибцеху визначали на основі документації господарства за останні три роки. Біохімічні дослідження проводилися в лабораторії ТДПУ імені Володимира Гнатюка, на дворічках коропа лускатого масою 200-250 г в зимовий період. При цьому виявляли вплив суміші важких металів на стан антиоксидантних систем організму, на загальний вміст білка в плазмі крові (за методом Лоурі), визначали характер перикисного окиснення ліпідів (ПОЛ) – за вмістом малонового диальдегіду (МДА) в крові. Крім цього визначали вміст загального гемоглобіну і метгемоглобіну за Кушаковським.

Результати досліджень і обговорення

Полонське рибне господарство займається вирощуванням коропа вчителів полікультурі, тобто основний напрямок роботи спрямований на вирощування коропа (Cyprinus carpio), крім даного виду, рибцех займається вирощуванням строкатого товстолоба (Fristichthys nobilis), щу-

ки (Esox lucius) і білого амура (Ctenopharyngodon idella). Однак, акліматизація білого амура не вдалася, і даний вид не вирощується на сьогодні Полонським рибцехом. Строкатий товстолоб, як рослиноїдна риба, очищає стави від зайвої рослинності, щука – виїдає конкурентів у живленні коропа (малоцінну рибу, яка запливає з річки Хомори) та знищує шкідливих для коропа водяних тварин (жаб, п'явок). Тобто щука і товстолоб є меліораторами водойм господарства.

Таблиця 1. Деякі морфологічні показники коропа звичайного (Cyprinus carpio) Полонського рибцеху

Показник	n	x±m	σ	c.v
ан	4	12,1±0,17	0,34	2,81
де	4	1,45±0,05	0,1	6,89
ег	4	4,03±0,085	0,17	4,22
жз	4	6,83±0,12	0,24	3,51
ік	4	9,83±0,12	0,24	2,44
лм	4	3,9±0,07	0,14	3,59
пв	4	4,4±0,075	0,15	3,14
ов	4	3,52±0,085	0,17	4,83
ну	4	9,7±0,07	0,14	1,44
рс	4	2,15±0,09	0,18	8,37
mm	4	4,63±0,08	0,16	3,56
mm_1	4	4,95±0,05	0,1	2,02
аб	4	28,88±0,65	1,3	4,50
ав	4	23,88±0,65	1,3	5,44
аг	4	6,7±0,1	0.2	2,99
ад	4	2,43±0,07	0,15	6,17

За морфологічними показниками досліджувані тварини не відрізняються від описаних в літературі, що добре видно з таблиці 1.

Аналогічна ситуація з промірами щуки і строкатого товстолоба.

Рибопродуктивність ставів Полонського рибцеху залежить від таких основних факторів:

– грунтів, на яких побудовані стави
– природної кормової бази
– кліматичних умов
– хімічного складу води
– антропогенних факторів.

Середня рибопродуктивність ставів становить 150 кг/га. За останні три роки значно підвищилась рибопродуктивність господарства, що видно з діаграми (рис.1).

Підвищення рибопродуктивності, очевидно, спричинене застосуванням розумного підходу до ведення рибництва в даному господарстві.

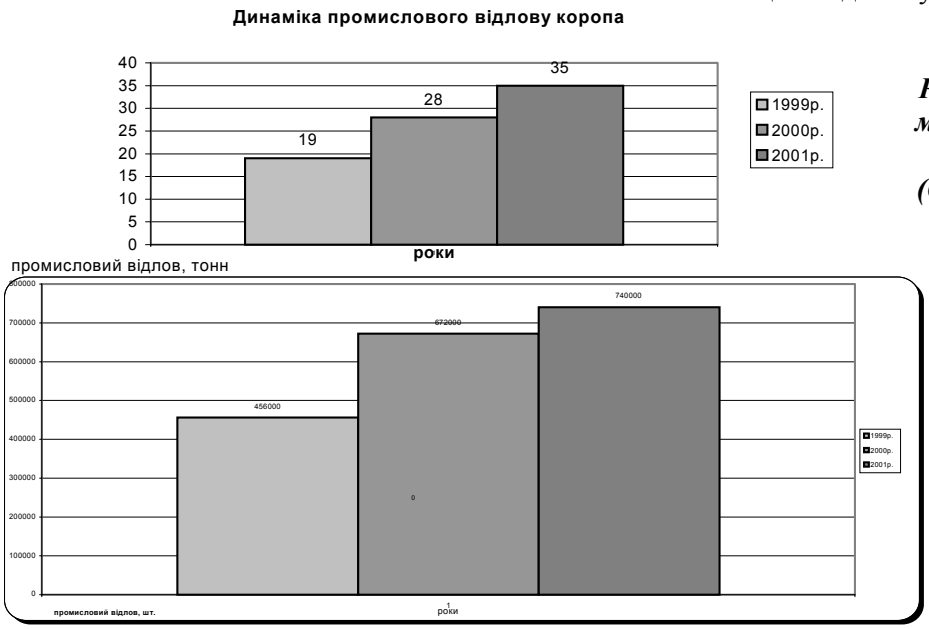

Рис.1.Динаміка промислового вилову коропа звичайного (Cyprinus carpio) Полонського рибцеху

На рибопродуктивність ставів значно впливають захворювання риб. До найбільш поширених хвороб відносяться простуда і пролежні, що пов'язані із затяжними зимами і різкими змінами температури. За даними останніх років в умовах Полонського рибцеху ці захворювання масового характеру не набули. Досить рідко зустрічаються такі хвороби як, сапролегніоз, лерніоз, костіоз. Відзначалися поодинокі випадки краснухи. Даний вид захворювання не набув

епідемічного спалаху. В загальному стан водойм по відношенню до захворювань знаходиться у доброму стані, а в разі виникнення того чи іншого захворювання працівниками цеху проводяться профілактичні роботи.

В результаті проведених досліджень,як зоологічних так і біохімічних, зроблені висновки:

Основний напрямок роботи Полонського рибцеху Хмельницького облрибкомбінату вирощування товарної риби – коропа звичайного (Cyprinus carpio) і меліоративних видів – щуки (Esox lusius), товстолоба строкатого (Aristichthys nobilis) і білого амура (Ctenopharyngodon idella).

За морфометричними показниками риби відловлені у водоймах Полонського рибцеху не відрізняються від описаних в літературі.

Природна рибопродуктивність ставів господарства за останні три роки значно збільшилась за рахунок розумного підходу до ведення рибництва.

При дії суміші важких металів ($ZnSO_4$-0,1мг/літератури, $CuSO_4$-0,01мг/л,$MnCI_2$-0,13мг/л,$Pb(NO_3)_2$-0,01мг/л) протягом 14 діб на коропа відмічені зміни у відношенні збільшення маси гепатопанкреасу до маси тіла.

При дії суміші зменшується активність супероксиддисмутази (СОД) еритроцитів і плазми крові і збільшується активність каталази в крові. Активність церулоплазміну (ЦП) в нормі.

Вміст білків (загальних білків плазми і гемоглобіну та його деритів) при дії суміші металів в нормі.

Процеси ПОЛ в присутності Fe^{2+} посилюються при дії суміші металів порівняно з контролем.

Риба відіграє важливу роль в житті людини. Вона є одним із найцінніших і незамінимих продуктів харчування, і широко використовується в народному господарстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрющенко А.І., Балтаджі Р.А., Вовк Н.І. та інші. Методи підвищкння природної рибопродуктивності.–К.–1998.–254 С.
2. Дорохов С.М., Пахомов С.П., Поляков Г.Д. Прудовое рыбоводство.–М.: Высшая школа.–1981.–480 С.
3. Івантер Е.В.. Основи практичної біометрії.–Петрозаводськ: «Корелія».–1979.–92 С.
4. Шерман Н.М., Чижик А.Б. Прудовое рыбоводство.–К.: Высшая школа.–1982.-368 С.
5. Маркевич О.П., Короткий Й.І. Визначник прісноводних риб УРСР.–К.: Рад. Школа.–1989.–253 С.
6. Жуков П.И. Справочник по екологии пресноводных рыб.–Минск: Наука и техника.–1988.–304 С.
7. Сборник нормативно-технологической документации по товарному рыбоводству.–М.: Агроминздат.–1986.Том 1.–198 С.

Тарнавська І.

наук. керівник – проф. Кваша В.І.

БІОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОСТУ, МОРФОМЕТРІЇ ВНУТРІШНІХ ОРГАНІВ, ЯКОСТІ ХУТРА ТА ВМІСТУ ВАЖКИХ МЕТАЛІВ В ПЕЧІНЦІ МОЛОДНЯКА САМЦІВ І САМОК ПЕСЦЯ ЗВІРОФЕРМИ «НАУКОВА» С. КУТКІВЦІ ТЕРНОПІЛЬЩИНИ

Вперше на молодняку песця в умовах клітково-шедового утримання зони Західного Поділля вивчено міжстатеву морфометрію, ріст і якість хутра звірів хімічний склад печінки і нирок при відповідних факторах живлення.

Песці відносяться до ряду хижих, родини собачих, роду песців. По будові тіла вони нагадують лисиць, але їх морда коротша, вуха заокруглені, з зовнішньої сторони покриті волосками. Середня довжина тіла самок песців 58-60 см, самців 64-66 см, а окремих особин до 75 см. Середня вага самок зимою становить 5.8-6.5 кг і самців 7.0-8.0 кг. Песці досягають статевої зрілості в 9-11 місяців. Тривалість їх життя 8-10 років, і з них 4-6 років вони розмножуються і дають 8-10 малят [2, 3]. В наш час в колгоспах розводять голубих, сріблястих і вуалевих песців. Сріблястий песець має опушення голубого або темно-голубого кольору з рівномірно розділеними по всьому тулубу сріблястими і платиновими волосками . Підпушшя такого песця одного відтінку з остьовими волосками, забарвлення хвоста гармонує з тулубом . Для вуалевого песця характерне світле підпушшя і платинове волосся, що утворюють «вуаль». Останнім часом виведений біломордий песець. Чисельність голубих песців на волі дуже незначна і хутро їх ціниться вище. Тому голубий песець став об’єктом кліткового розведення.

Метою наших досліджень було – вивчити вплив однофакторного живлення на ріст, морфометричні показники внутрішніх органів, морфо-біохімічні показники печінки і нирок та параметри хутроформування у самців і самок песця.

Вивчались різноманітні питання, зокрема:

1.Особливості морфо-анатомії організму песців.
2.Обгрунтування живлення, росту і розвитку молодняка песців.
3.Біохімічні показники окремих внутрішніх органів.
4.Показники хутроформування у самців і самок песця.
5.Товарні якості хутра звірів.
6.Ефективність вирощування молодняка песця.

Методика дослідження

Для виконання поставленої мети в 2001 році було проведено на дослідній базі Тернопільської Академії Народного Господарства «Наукова» с. Кутківці Тернопільського району науково – виробничий дослід на 8 головах молодняка песця, розділених за принципом аналогів (стать, вік, порода, жива маса, походження) на дві групи (контрольна – самці і дослідна – самки) по 4 голови в кожній . Дослід тривав 150 днів (з 23.07 по 20.12.2001 року) і був проведений за розробленою схемою (табл.1).

Із завдань, які розв'язувались в ході досліджень та методів, що використовувались для реалізації поставленої мети, були:

- облік заданих кормів шляхом контрольного зважування їх 2 рази в місяць із зняттям залишків;
- інтенсивність росту звірів шляхом щомісячного зважування вранці до годівлі;
- поживність кормів за довідковими даними;
- морфометричні показники внутрішніх органів, лінійні і об'ємні проміри, індекси, шляхом зважування, замірів і розрахунків;
- якісні показники хутра звірів — шляхом розгляду та вимірювання довжини складових волосяного покриву під мікроскопом і обрахунків;
- окремі біохімічні показники внутрішніх органів молодняка песця та вміст важких металів в печінці звірів за загальноприйнятими методиками .[1, 4];
- забій песців — за загальноприйнятими методиками;
- стандарти шкурок на основі літературних джерел ДСТ (державні стандарти).

Таблиця 1. Схема науково – виробничого досліду на молодняку песця

Група	Голів	Стать	Вік постановки, міс.	Умови дослідження	
				живлення	утримання
Контрольна – 1 ($К_1$)	4	Самці	2	Основний раціон (ОР);% за ОЕ: тваринні – 62 рослинні - 38	Клітково – шедове
Дослідна – 2 ($Д_2$)	4	Самки	2	Основний раціон(ОР);% за ОЕ: тваринні – 62 рослинні – 38	Клітково – шедове

Результати і обговорення

Аналізом даних якості хутра молодняка песця за статями встановлено, що вірогідної різниці немає. Однак, має місце зменшення довжини ості і пуху на досліджуваних ділянках тіла самок песця порівняно з самцями (табл.2).

Таблиця 2.Якісні показники хутра звірів, M±m, n=4, мм

Показник	Група			
	К	$Д_2$	% до К	Р
довжина ості:				
загривок	60,1±1,1	58,1±0,9	96,6(–3,4)	>0,05
огузок	58,2±1,2	57,0±1,5	97,9(–2,1)	>0,05

Показник	Група			
	К	$Д_2$	% до К	Р
бік	49,3±0,9	47,1±0,8	95,5(–4,5)	>0,05
живіт	30,1±0,7	28,3±0,6	94,0(–6,0)	>0,05
довжина пуху:				
за гривок	30,2±1,0	29,1±0,9	96,3(–3,7)	>0,05
огузок	40,3±0,8	38,5±0,7	95,5(–4,5)	>0,05
бік	48,6±1,0	46,5±1,0	95,7(–4,3)	>0,05
живіт	27,4±0,8	25,4±0,7	92,7(–7,3)	>0,05

Зокрема, довжина ості на загривку, огузку, боці і животі у самок була менша ніж у самців відповідно на 3,4%(p>0,05), 2,1%(p>0,05), 4,5%(p>0,05) і на 6,0%(p>0,05, тенденція до вірогідності). Щодо довжини пуху, то цей показник у самок порівняно з самцями був нижчим на загривку, огузку, боці і животі, відповідно на 3,7%(p>0,05), 4,5%(p>0,05), 4,3%(p>0,05) і на 7,3%(p>0,05, тенденція до вірогідності). Отже, за морфометричними параметрами хутро самців переважає самок на всіх ділянках шкурок.

Досліджувався вміст важких металів і органо–мінеральних елементів в печінці та нирках. Встановлено, що в печінці самок дослідної групи вміст важких металів порівняно з контролем дещо нижчий, зокрема: Pb — на 1,9% (p>0,05), Cd — на 6,0 (p>0,05), Zn — 2 (p>0,05), Cu — 1,8 (p>0,05), а As — сліди (табл.3).

Таблиця 3. Вміст важких металів у печінці піддослідного молодняка песця, M±m, n=4,мг%

Показник	Група		
	К–1	$Д_2$	% до К
Pb	0,52±0,01	0,51±0,02	98,1(–1,9)
Cd	0,17±0,01	0,16±0,02	94,1(–5,9)
Zn	45,80±1,90	44,90±1,40	98,0(–2,0)
Cu	11,30±0,80	11,10±0,90	98,2(–1,8)
As	сліди	сліди	сліди

Отже, вміст важких металів в печінці песців не перевищував допустимих норм, що свідчить про живлення звірів екологічно чистими кормами.

Окремі біохімічні показники печінки і нирок подані в таблиці 4.

Таблиця 4. Окремі біохімічні показники внутрішніх органів молодняка песця, M±m, n=4

Показник	Група			
	К–1	$Д_2$	% до К	Р
	Печінка			
Азот, г/кг С.Р	125±3,6	122±2,9	97,6(–2,4)	>0,05
Фосфор, г/кг	6,2±0,8	5,9±0,9	95,2(–4,8)	>0,05
	Нирки			
Азот, г/кг С.Р	110±4,5	108±3,2	98,2(–1,8)	>0,05
Фосфор, г/кг С.Р	5,1±0,6	4,9±0,5	96,1(–3,9)	>0,05

Аналізом встановлено, що в біохімічних показниках печінки і нирок суттєвої різниці між статями не відмічено, що свідчить про фізіологічно нормальний процес протікання азотно-

фосфорного обміну в організмі піддослідних песців. Одержані результати дослідження використовуються на звірофермах Тернопілля.

Вперше на молодняку песця в умовах клітково-шедового утримання зони Західного Поділля вивчено міжстатеву, морфометрію, ріст і якість хутра звірів, хімічний склад печінки і нирок при відповідних факторах живлення.

Отже, дослідженнями встановлено міжстатева різниця в рості та формуванні хутра на фоні однотипного живлення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонов Б.И. Лабораторные исследования в ветеринарии // Бактериальные инфекции / Справочник. — М.: Агропромиздат, 1986. — 351 с.
2. Берестов В.А. Научные основы звероводства. — Л.: Наука, 1985. — 477 с.
3. Богачев А.С. и др. Биология пушных зверей. — Петрозаводск: Карелия, 1981. — 294 с.
4. Урбах В. Ю. Биометрические методы. — М., 1964. — 415 с.

Горун Т.

наук. керівник – доц. Столяр О.Б.

ВПЛИВ ЗАБРУДНЕННЯ ВОДИ СУМІШШЮ ВАЖКИХ МЕТАЛІВ НА МЕТАЛОТІОНЕЇНИ ГЕПАТОПАНКРЕАСУ КОРОПА

Вивчення впливу забруднення води окремими видами важких металів на металотіонеїни коропа дозволило виявити специфіку їх акумуляції [1]. Однак для реальних водойм характерне поєднання декількох металів – забруднювачів. Тому метою нашої роботи стало вивчення впливу суміші важких металів в концентраціях, близьких до реальних у забруднених водоймах, на термостабільні білки (ТБ) металотіонеїни (МТ) гепатопанкреасу коропа.

Дослідження проводились на коропі лускатому (Cyprinus carpio L.) масою 200 – 250 г. Риб утримували у басейнах протягом 14 діб при температурі близько 18^0 у відстояній, добре аерованій воді, яку змінювали щодводобово. Вміст у воді металів становив в мг/л – міді ($CuSO_4$) – 0,01, цинку ($ZnSO_4$) – 0,1, марганцю ($MnCl_2$)– 0,12, свинцю ($Pb(NO_3)_2$) – 0,01. ТБ виділяли [2] і фракціонували на сефадексі G-75. МТ ідентифікували як ТБ із високим показником співвідношення світлопоглинання D_{254}/D_{280} [2, 3]. Вміст міді, цинку та марганцю в ТБ та їх фракціях вимірювали на атомно-абсорбційному спектрофотометрі С-115 після спалювання зразків у нітратній кислоті.

Фракція з M_r біля 6 кДа ідентифікована як МТ. При дії суміші металів на коропа в спектрі МТ спостерігається зміна характеру спектру в ближньому ультрафіолеті та зменшення властивого для МТ піку з максимумом біля 250 нм.

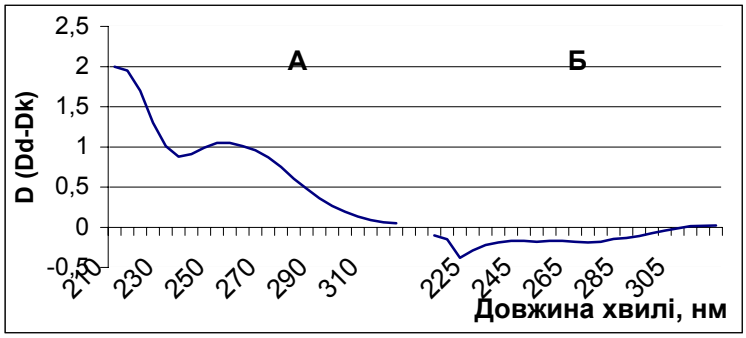

Мал. 1. УФ-спектр металотіонеїнів гепатопанкреасу коропа.

А - в нормі, де D – поглинання світла. Б - при дії на коропа суміші металів, де Dd-Dk – різниця поглинання між дослідом і контролем.

В нормі в складі МТ міститься 16,1 мг Zn, 0,221 мг Cu та 0,211 мг Mn на г тканини, що становить відповідно 37,8, 19,3 та 21,3% від їх загального вмісту у розчинних компонентах тканини, а в умовах забруднення їх вміст становить 14,9 0,039 та 0,073 мг/г тканини (відповідно 20,7, 11,8 та 6,5 %). Таким чином, гомеостаз цинку в тканині є найбільш досконалим з досліджуваних металів, а мідь і марганець при забрудненні зв'язуються з іншими молекулярними мішенями, що може приводити до їх токсичної дії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Столяр О. Б., Хоменчук В. О., Арсан В. О., Грубінко В. В. Роль низькомолекулярних сірковмісних сполук гепатопанкреасу коропа у зв'язуванні іонів міді // Доп. НАН України. – 2001. - № 3. – С.198 – 203.
2. Olsson P.E., Zafarullah M., Gedamu Z. A role of metallotionein in zinc regulathion after ecstradiol induction of vitellogenin synthesis in Rainbow trout, Salmo gairdneri // Biochem J. 1989. – 257, № 2. - P. 555–559.

Михайлів Р.
наук. керівник – доц. Столяр О.Б.

АКУМУЛЯЦІЯ ВАЖКИХ МЕТАЛІВ ТЕРМОСТАБІЛЬНИМИ БІЛКАМИ В ТКАНИНАХ ПРІСНОВОДНОГО ДВОСТУЛКОВОГО МОЛЮСКА ANODONTA CYGNEA В УМОВАХ ЗАБРУДНЕННЯ СЕРЕДОВИЩА

Термостабільні білки (ТБ) металотіонеїни (МТ) виконують функцію зв'язування надлишку цинку, міді і кадмію в клітинах тварин та індукуються за дії стресових факторів [1, 2]. Оскільки двостулкові молюски є однією з основних груп гідробіонтів, що очищують водойми, являє інтерес дослідити здатність ТБ в тканинах молюсків зв'язувати важкі метали.

Дослідження проводились на двостулковому молюску беззубці європейській (Anodonta cygnea). Збір екземплярів проводився у вересні на мілководній ділянці Тернопільського ставу. Досліджувалось три групи по 6 - 10 тварин: I група (контроль)– після перебування в басейні об'ємом 200 л з добре аерованою протягом 21 діб при температурі біля 18^0. II група– тварин утримували 7 діб в аналогічних умовах, після чого 14 діб у воді з додаванням Cu^{2+} (0,2 мг/л). Воду змінювали щодводобово. III група – тварини, відібрані безпосередньо зі ставу.

Для аналізу використовували гепатопанкреас, зябра і мантію. ТБ виділяли шляхом термообробки розчинної фракції гомогенату тканини та фракціонували на сефадексі G-75 [3]. МТ ідентифікували як ТБ із високим показником співвідношення світлопоглинання D_{254}/D_{280} [2, 3]. Вміст міді, цинку та марганцю в ТБ та їх фракціях вимірювали на атомно-абсорбційному спектрофотометрі С-115 після спалювання зразків у нітратній кислоті. Вміст ТБ визначали за методом Лоурі і співр. Результати визначення показників фракцій ТБ подані як усереднені значення двох – трьох вимірів. Інші результати обробляли статистично.

Результати дослідження показали, що вміст ТБ в тканинах тварин I і III груп однаковий, а при дії міді в гепатопанкреасі і зябрах він значно зменшується. В природних умовах в ТБ міститься значно більше марганцю і менше міді, ніж в лабораторних умовах. Цинк акумулюється ТБ гепатопанкреасу, а в інших тканинах тварин III групи його вміст також менший ніж в контролі. При дії міді значно зростає вміст цинку і міді в ТБ тканин порівняно з контролем. На вміст марганцю відмінності в експериментальних умовах груп I і II не впливають.

ТБ при хроматографії утворюють дві головні фракції з M_r біля 60 і 6 кДа, остання з яких ідентифікована як МТ. Цинк, мідь і марганець зв'язуються переважно високомолекулярними ТБ та небілковими компонентами розчину і лише в зябрах роль МТ у зв'язуванні цинку і марганцю є досить значною. Відмінності УФ-спектрів високомолекулярних ТБ є найбільшими між I і II групами тварин, а спектрів МТ – між I і III групами. Одержані дані дозволяють рекомендувати визначення УФ-спектрів високомолекулярних ТБ гепатопанкреасу та МТ зябер молюсків, а також вмісту в них металів при моніторингу прісних водойм.

ЛІТЕРАТУРА

1. Phillips D. J.-H., Rainbow P. S. Strategies of trace metal sequestration in aquatic organisms // Mar. Environ. Res. – 1989. – 28, N 1-4. – P. 207 – 210.
2. Ручко М. В., Городняя Е. М., Сорочинский Б. В. Металлотионеины растений // Укр. биохим. журн. – 1998. – 70, № 6. – С. 24 – 34.
3. Olsson P.E., Zafarullah M., Gedamu Z. A role of metallotionein in zinc regulathion after ecstradiol induction of vitellogenin synthesis in Rainbow trout, Salmo gairdneri // Biochem J. 1989. – 257, № 2. - P. 555–559.

Міщук О.
наук. керівник – доц. Столяр О.Б.

АНТИОКСИДАНТНО-ПРООКСИДАНТНИЙ СТАТУС ОРГАНІЗМУ ПРІСНОВОДНОГО ДВОСТУЛКОВОГО МОЛЮСКА ANODONTA CYGNEA В УМОВАХ ЗАБРУДНЕННЯ СЕРЕДОВИЩА

Дія на організм екстремальних факторів викликає зміни його антиоксидантно-прооксидантного статусу, які можуть бути специфічними залежно від природи цього фактору [1]. Тому, з метою пошуку чутливих біотестів забруднення водойм, ми дослідили деякі показники процесів пероксидації в тканинах беззубки європейської (Anodonta cygnea), поширеного у прісних водоймах України молюска, в різних умовах існування.

Збір екземплярів проводився у вересні на мілководній ділянці Тернопільського ставу. Досліджувалось три групи по 6 - 10 тварин: I група (контроль)– після перебування в басейні об'ємом 200 л з добре аерованою водою протягом 21 діб при температурі біля 18^0. II група (мідь)– тварин утримували 7 діб в аналогічних умовах, після чого 14 діб у воді з додаванням 0,2 мг Cu^{2+}/л. Воду змінювали щодводобово. III група – тварини, відібрані безпосередньо зі ставу (природні умови). Для аналізу використовували гепатопанкреас, зябра і мантію. Визначали вміст білків, відновленого глутатіону (GSH), продукту перекисного окиснення ліпідів (ПОЛ) малонового диальдегіду (МДА) та окиснювальні модифікації білків [2].

Одержані дані свідчать, що за більшістю параметрів не існує істотних відмінностей між станом організму в лабораторних і природних умовах. Дія міді найбільш істотно позначається на стані показників зябер. Очевидно, організм беззубки характеризується досить високим рівнем адаптації прооксидантно-антиоксидантних процесів в тканинах до змін умов середовища.

Показники антиоксидантно-прооксидантного статусу тканин беззубки

Показник	Група тварин	Тканина		
		Мантія	Гепатопанкреас	Зябра
Загальні білки, мг/г тканини	Контроль	51,2±8,6	58,7±8,0	42,2±4,8
	Мідь	31,2±5,4*	22,8±4,3*	29,6±4,7*
	Природні умови	37,6±1,8	53,3±1,6	43,8±1,6
GSH, мкмоль/г тканини	Контроль	0,715±0,089	0,421±0,047	0,323±0,033
	Мідь	0,705±0,057	0,524±0,063	0,830±0,140*
МДА, мкмоль/г тканини	Контроль	26,7±2,8	28,1±3,4	34,3±1,4
	Мідь	23,2±1,8	21,8±1,7*	32,0±1,0
	Природні умови	21,0±0,5	31,9±0,4	31,1±1,9
Окисні модифікації білків, мМ / 1 г білків, 370 нм	Контроль	11,23±4,51	13,7±2,06	11,8±0,5
	Мідь	4,55±0,73*	35,19±9,14*	15,9±2,3
	Природні умови	3,60±0,25*	17,05±1,08	27,2±2,2*

** - відмінності порівняно з контролем вірогідні, $p<0,05$*

ЛІТЕРАТУРА

1. Regoli F., Principato G. Glutathione, glutathione-dependent and antioxidant enzymes in mussel, Mytilus galloprovincialis, exposed to metals under field and laboratory conditions: implications for the use of biochemical biomarkers // Aquatic Toxicol. – 1995. – 31, № 2. - P. 143 – 164.
2. Столяр О. Б., Зіньковська Н. Г., Мудра А. Є. Антиоксидантно-прооксидантний статус тканин коропа при дії на організм сублетальної концентрації марганцю (II) // Науково-технічний бюллетень інституту біології тварин – Львів. 2001. – Вип. 1 - 2. – С. 263 – 267.

Стрільчук Л., Мартинюк Н.,
Надозірна О., Аністратенко О., Тулайдан Г.
наук. керівники – проф. Грищук Б.Д., доц. Горбовий П.М.

ДОСЛІДЖЕННЯ ДІАКРИЛАТНИХ ПОХІДНИХ В РЕАКЦІЇ ТІОЦІАНАТОАРИЛЮВАННЯ

На даний час в реакції взаємодії з ароматичними солями діазонію в присутності зовнішніх нуклеофілів, тобто в реакції аніонарилювання, детально досліджені мононенасичені системи та супряжені 1,3-алкадієни [1].

Одним з перспективних шляхів розширення синтетичних можливостей реакції аніонарилювання є введення у взаємодію біненасичених сполук з ізольованими кратними зв'язками. Наявність двох еквівалентних реакційних центрів у складі молекул таких сполук дозволяє проводити напрямлений синтез продуктів приєднання до одного кратного зв'язку (моноаддуктів) або до двох кратних зв'язків (біаддуктів) [2].

Аналіз робіт по аніонарилюванню біненасичених сполук з ізольованими кратними зв'язками показує, що біаддукти аніонарилювання таких систем невідомі. Встановлено, що у випадку нееквівалентних реакційних центрів (N-алілакриламід) [3], процес тіоціанатоарилювання селективно проходить з участю лише кратного зв'язку акриламідного фрагменту. Дані стосовно хлор- та тіоціанатоарилювання діалілового етеру та діалілсульфіду вказують на одержання в умовах реакції виключно моноаддуктів [4].

Розвиваючи дані дослідження нами вивчено тіоціанатоарилювання діакрилатів тетраметилен-, діетилен- та дипропіленгліколів. Знайдено, що у водно-ацетоновому (1:2) середовищі в присутності каталітичних кількостей тетрафлуороборату купруму при температурі 0÷-10^{0}C вказані біненасичені сполуки арилюються селективно з утворенням моноаддуктів, виходи яких складають 35-61%.

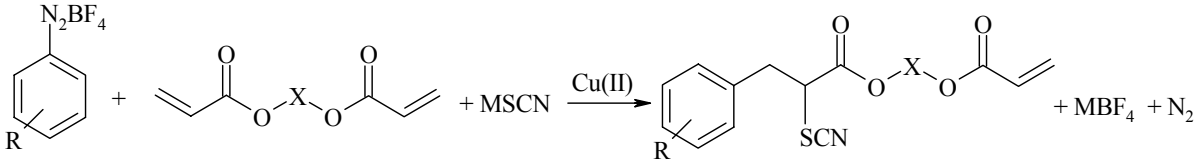

(I-XII)

X= $(CH_2)_4$ (I-IV); $(CH_2)_2O(CH_2)_2$ (V-IX); $(CH_2)_3O(CH_2)_3$ (X-XII)

R=H (I,V,X), 4-CH_3 (II,VIII,XI), 4-NO_2 (III), 4-CH_3O (IV,IX,XII), 2-CH_3 (VI), 3-CH_3 (VII), M=Na, K, NH_4

Введення дво- і більше кратного надлишку ароматичної солі діазонію, тіоціанату та каталізатора в даних умовах не сприяє залученню другого кратного зв'язку в реакцію, а лише спричиняє зростання продуктів конкуруючої реакції Зандмейєра – суміші ізотіоціанато- та тіоціанатоаренів.

Біаддукти були синтезовані введенням в реакцію тіоціанатоарилювання моноаддуктів у водно-ацетоновому середовищі (1:3) при температурі +5-+10^{0}C. Виходи біаддуктів в даних умовах складають 35-48%.

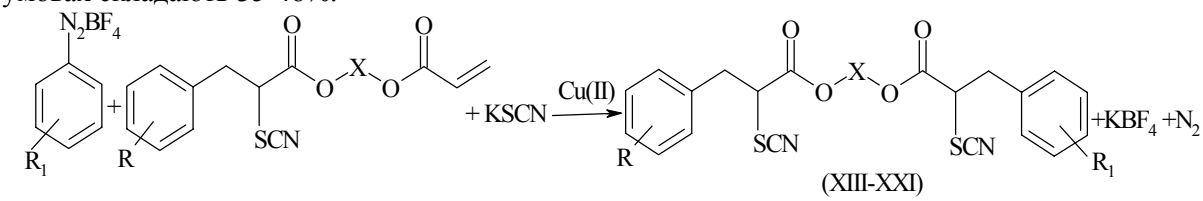

(XIII-XXI)

X=$(CH_2)_4$ (XIII-XV), $(CH_2)_2O(CH_2)_2$ (XVI-XVIII); $(CH_2)_3O(CH_2)_3$ (XIX-XXI)

R=H, R^1=H (XIII,XVI,XIX); R=H, R^1=4-Me (XIV,XVII,XX); R=4-Me, R^1=4-Me (XV,XVIII,XXI)

Для підтвердження структури вихідних моноаддуктів та біаддуктів тіоціанатоарилювання тетраметилендіакрилату, діетилендіакрилату та дипропілендіакрилату нами проведено зустрічний синтез біаддуктів з різними ароматичними замісниками (зокрема феніл і п-толіл). Фізико-хімічні константи синтезованих сполук у обох випадках виявилися ідентичними.

ЯМР^{1}Н спектри моноаддуктів тіоціанатоарилювання (I-XII) містять сигнали протонів ароматичних ядер 7.1-7.5 м.д. (мультиплет), Сигнали метиленових протонів кінцевої вінільної групи утворюють дублет дублетів в межах 6.3-6.4 (цис-Н) і 5.9-5.95 (транс-Н) з константами спін-спінової взаємодії відповідно 10 Гц і 15 Гц, а протони метинових груп даної групи характеризуються дублетом дублетів з хімічними зсувами 6.1-6.2 м.д. і константою спін-спінової взаємодії 10 Гц. Асиметричний протон СН-групи, зв'язаної з тіоціанатною групою резонує в області 4.45-4.55 м.д. (мультиплет).

У випадку бітіоціанатоарильованих похідних (XIII-XXI) асиметричний протон СН-групи, зв'язаної з тіоціанатною групою разом з протонами CH_2-груп, зв'язаних з ароматичним фрагментом, утворює АВХ-систему і характеризується триплетом 4.45-4.55 м.д.

Дослідження розчинності моно- та біаддуктів тіоціанатоарилювання тетраметиленгліколю в водно-ацетоновому середовищі вказує на можливість виведення їх зі сфери реакції, що сприяє селективному проходженню процесу тіоціанатоарилювання.

З метою вивчення електроноакцепторного впливу амідних фрагментів на активацію кратних зв'язків в молекулах біненасичених сполук, нами в реакції тіоціанатоарилювання досліджений N,N-метиленбісакриламід. Передбачалося, що характер процесу тіоціанатоарилювання даної ненасиченої сполуки буде аналогічний випадку з діакрилатами гліколів. Незначна розчинність N,N-метиленбісакриламіду в ацетоні зумовила проведення реакції в водно-ДМСО (1:4) чи водно-ДМФА (1:3) середовищі. Показано, що в даних системах при температурі +10-+15^{0}С характер продуктів купрокаталітичного тіоціанатоарилювання N,N-метиленбісакриламіду визначається співвідношенням реагентів діазосіль - аніоноїдний реагент – ненасичена сполука. Синтезовані з високими виходами (70-80%) моно- (XXII-XVIII) та біаддукти (XXIX-XXXV) – кристалічні речовини, що плавляться з розкладом. Структуру синтезованих сполук доведено зустрічним синтезом біаддуктів з моноаддуктів.

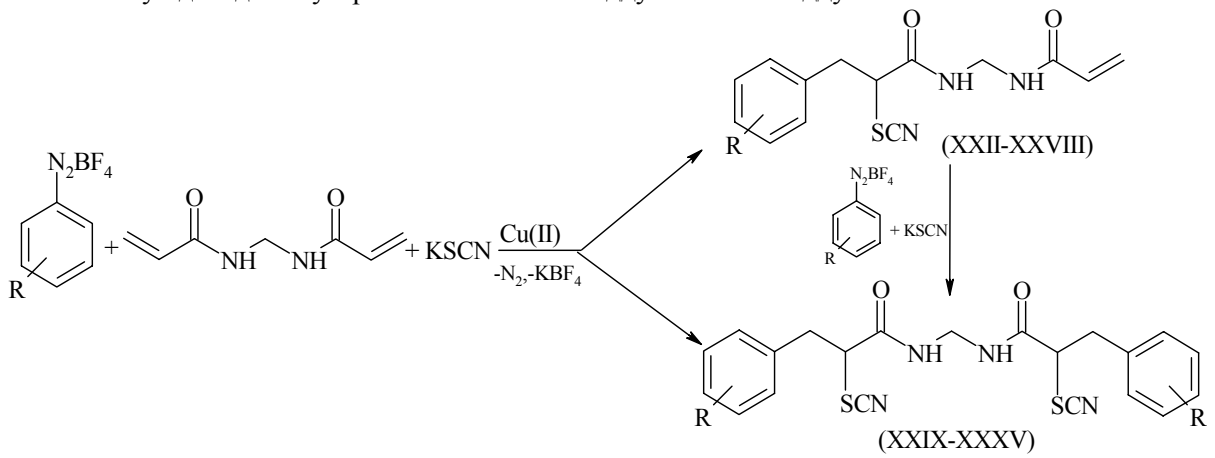

R=H(XXII,XXIX), 2-CH_3(XXIII, XXX), 3-CH_3(XXIV, XXXI), 4-CH_3(XXV, XXXII), 4-CH_3O (XXVI, XXXIII), 4-NO_2 (XXVII, XXXIV), 2,5Cl_2 (XXVIII, XXXV)

Спектри ЯМР^{1}Н аддуктів тіоціанатоарилювання N,N-метиленбісакриламіду містять сигнали протонів ароматичних ядер в області 7.7-6.8 м.д. (мультиплет). Протони CH_2-груп, зв'язані з ароматичним фрагментом і асиметричні СН-протони, зв'язані з тіоціанатною групою, утворюють АВХ-систему і проявляються двома дублетами дублетів і триплетом, відповідно при 3.4-3.3, 3.0-3.3 і 4.2-4.35 м.д. з константами спін-спінової взаємодії J_{AX}=6,6 Гц, J_{BX}=7,2 Гц, J_{AB}=14 Гц, для моноаддуктів (XXII-XXVIII) значення констант складають J_{AX}=7,2 Гц, J_{BX}=7,8 Гц, J_{AB}=14,4 Гц. Моноаддукти (XXII-XXVIII) додатково характеризуються сигналами протонів метиленової (дублети дублетів в області 5.65-5.60 м.д. (цис-Н) і 6.15-6.10 м.д. (транс-Н) із константами спін-спінової взаємодії 10 Гц і 17 Гц відповідно) і метинової групи (мультиплет 6.22-6.17 м.д.) вільного вінільного фрагменту.

Таким чином, селективне проходження реакції тіоціанатоарилювання досліджених біненасичених систем з утворенням моно- чи біаддуктів узгоджується з раніше запропонованим йон-радикальним механізмом реакції аніонарилювання. Координація йонів міді з біненасиченою сполукою в даних умовах доводить, що вона виступає у ролі монодентантного ліганду, сприяючи послідовному проходженню процесу тіоціанатоарилювання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грищук Б.Д., Горбовой П.М., Ганущак Н.И., Домбровский А.В. Реакции ароматических солей диазония с непредельными соединениями в присутствии нуклеофилов // Успехи химии. - 1994. - Т.63. - С.269-279.
2. Богдан Грищук, Петро Горбовий, Віталій Барановський, Микола Ганущак. Дослідження біненасичених сполук в реакції тіоціанатоарилювання // Тез. доп. конф. «Львівські хімічні читання». - Львів. - 2001. - У20.
3. Грищук Б.Д., Загричук Г.Я., Горбовой П.М. Реакции арилдиазоний тетрафторобортаов с N-аллилакриламидом в присутствии роданид аниона // ЖОХ. - 1999. - Т. 69. - Вып. 2. - С. 283-285.
4. Грищук Б.Д., Загричук Г.Я, Горбовой П.М. Взаимодействие тетрафторобораторов арендиазония с диаллиловым эфиром в присутствии тиоцианато-нуклеофила // ЖОХ. - 2000. - Т.70 - Вып. 5. - С 809-814.

Данилюк С.
наук. керівник – доц. Бабин І.І.

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ ВИВЧЕННІ ДИСЦИПЛІН ПРИРОДНИЧОГО ЦИКЛУ

Зміни пріоритетів майже у всіх сферах життя привели до зміни парадигм освіти. Особистісна (гуманістична) орієнтація освіти визнана сьогодні вимогою часу. Під кутом зору гуманістичної парадигми як системи вихідних методологічних положень про місце людини в природі і суспільстві доцільно переглянути цілісний навчально-виховний процес для пошуку нових засад його реалізації та прогнозування.

У процесі дослідження перевірялася гіпотеза використання інтерактивних методик в підвищенні ефективності навчання з біології, якщо розроблена технологія адекватна методиці організації навчальної діяльності учнів і створені педагогічні умови позитивного впливу інтерактивних методик навчання на якість навчального-виховного процесу.

Інтерактивне навчання грунтується на прямій взаємодії учнів і вчителів та учнів між собою. У традиційному навчанні вчитель виконує роль «фільтра», який пропускає крізь себе навчальну інформацію, а в інтерактивному – роль помічника та консультанта в роботі.

У порівнянні з традиційним в інтерактивному навчанні змінюється і взаємодія з вчителем: його активність поступається активності учнів, його завдання – створити умови для їхньої ініціативи. У такому навчанні учні виступають не пасивними, а повноправними учасниками навчального процесу, їх досвід не менш важливий, ніж досвід вчителя, який не дає готових знань, а стимулює до самостійного пошуку, розвитку критичного та творчого мислення.

З метою порівняння ефективності різних методик навчання біології нами був проведений експеримент, основним завданням якого було виявити основні параметри якісних змін школярів в результаті застосування інтерактивних методик навчання.

Дослідження проводилося в 9 - 10–х класах ЗОШ №17 міста Тернополя автором та вчителем біології О. Д. Каспрук. Експеримент проводився впродовж двох років — 2000/01 – 2001/02/ н.р.

Для проведення формуючого експерименту в ЗОШ №17 були відібрані наступні експериментальні класи: 9-А (27 учнів)-$Е_1$, 9–Б (28 учнів)-$Е_2$, 9–В (28 учнів)-$Е_3$, 10–А (27 учнів)-$Е_4$, 10–Б (27 учнів)-$Е_5$. Контрольними були учні паралельних класів: 9–Г (27 учнів)-$К_1$, 10–В (29 учнів)-$К_2$. Всього було охоплено експериментом 193 учні.

Підбір учнів експериментальних і контрольних класів здійснювався з дотриманням деяких параметрів щодо якісного складу учнів (відносно рівні успіхи в навчальній діяльності з біології).

Для проведення експерименту були розроблені технології з врахуванням способів спілкування суб’єктів навчання: в 9–А ($Е_1$) класі проводились заняття з використанням традиційних методик навчання моделі А; в 9–Б ($Е_2$) — використовувались інтерактивні методики моделі В; в 9–В ($Е_3$) класі — інтерактивні методики моделі С.

В 9–А ($Е_1$) класі використовувалися традиційні методики навчання, що забезпечують спілкування за схемою «викладає–сприймає» (односторонній вплив). В 9–Б ($Е_2$) класі використовувались як традиційні, так і інтерактивні методики навчання, які дозволяють забезпечити взаємодію учасників навчання, а саме: творчі (проблемні) завдання, займи позицію, робота в малих групах (мозкова атака, зворотній зв’язок). В 9–В ($Е_3$) використовувалися інтерактивні

методики моделі А і В у поєднанні, що забезпечувало як односторонній вплив на учнів, так і взаємодію учнів між собою.

Експериментальна робота показала, що при організації навчальної діяльності учнів за моделями А відбуваються незначні зміни якості знань. Проте при цьому підвищується успішність невстигаючих учнів, тому що при організації пар «сильний–слабкий» учень враховувалася складність навчальних завдань для кожної пари. Це дало можливість враховувати індивідуальні особливості школярів, їх реальні навчальні можливості, забезпечуючи тим самим атмосферу комфорту у навчанні. Значні зміни якості знань, зокрема повнота, отримані при організації навчальної діяльності учнів за моделями В і С.

В ході підготовки та використання інтерактивних методик у E_1, E_2, E_3 на початку експерименту учні розбивалися на групи на чолі яких ставились учні, що справлялися з даним завданням і які повинні були допомагати своїм товаришам підбирати літературу, вивчати її і складати план виступу. В ході такої організації спілкування передбачався розвиток деяких загальнонавчальних умінь і навиків, зокрема навчально–організаційних (вміння складати тези), навчально–інтелектуальних (уміння порівнювати, узагальнювати, систематизувати). Попередньо вчителем проводився інструктаж консультантів. У контрольному класі розробка рефератів здійснювалася лише у процесі індивідуальної роботи учнів. Якщо учням потрібна була допомога, то вони могли звернутися до вчителя. Слід відмітити, що цією можливістю користувалися лише учні з високорозвиненим, стійким пізнавальним інтересом. Вже наприкінці експерименту із завданням впоралися 32% учнів експериментальних класів і 21%—контрольних.

На основі наших досліджень можна зробити наступні висновки:

1. Використання інтерактивних технлогій в процесі вивчення біології сприяє формуванню пізнавальних інтересів школярів.

2. При використанні інтерактивних методик усіх трьох моделей були досягнуті значні позитивні результати в формуванні загальнонавчальних умінь, але кожна модель організації навчально-пізнавальної діяльності школярів по-різному здійснювала вплив на групи загальнонавчальних вмінь (навчально-організаційні, навчально-інформаційні, навчально-інтелектуальні).

3. Проведене дослідження підтвердило гіпотезу про те, що використання інтерактивних методик сприяє підвищенню ефективності навчання біології, якщо розроблена технологія адекватна способу організації навчальної діяльності школярів і виявлені відповідні педагогічні умови.

4. Дослідження дозволило визначити й труднощі використання інтерактивних технологій у процесі вивчення біології: перевантаження учнів, вчителів, необхідність оптимального поєднання позакласної підготовки учнів і використання конкретних інтерактивних технологій навчання, деякі проблеми включення їх в цілісний педагогічний процес на заняттях з біології в ЗОШ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Активные методы обучения: Методические рекомендации студентам пед. ун-та /Сост. Н. И. Крюкова. – Х.: ХГУ, 1990 - С.6.
2. Кларин М. В. Интерактивное обучение – инструмент освоения нового опыта // Педагогика, 2000. - №7. – С.12 - 18.
3. Монахов В. М. Аксиоматический подход к проектированию педагогической технологии // Педагогика, 1997. - №6. – С.26-31.
4. Монахов В. М. Проектирование и внедрение новых технологий обучения в школе//Советская педагогика, 1990. – №7. – С. 17–22.
5. Чернышова Ю. Интерактивные методы: обучение пониманию // Биология в школе, 1998. - №3.– С.30-35.

Гевко Н.

наук. керівник – доц. Ахметшин А.Г.

КУПРУМСЕЛЕКТИВНИЙ ЕЛЕКТРОД НА ОСНОВІ ДИЕТИЛДИТІОКАРБАМІНАТУ ЦИНКУ

Мета даної роботи полягала в розробці йоноселективного електрода типу «покритого дроту» на йони купруму (II). Вибір саме цього типу електродів обумовлений тим, що вони досить зручні у роботі і їх легко виготовити у буть—якій лабораторії.

Конструкція електрода являє собою мідну дротину, на яку нанесена йончутлива мембрана. Для виготовлення мембрани користувалися відомою методикою [1]. В літературі зустрічаються дані про селективні електроди, селективні до Cu^{2+}, із внутрішнім розчином порівняння, де в якості електродноактивної речовини (ЕАР) виступає диетилдитіокарбамінат купруму [2]. Однак твердоконтактний електрод, виготовлений на основі даної ЕАР, характеризується відсутністю електродної функції на йони Cu^{2+}. Значно кращі результати показав електрод, до складу йоночутливої мембрани якого в якості ЕАР вводили диетилдитіокарбамінат цинку.

Розроблено технологію виготовлення електрода, для чого перевірені різні способи попередньої підготовки плівкоутворюючого розчину перед нанесенням його на тверду основу і покриття дроту мембраною.

Досліджено вплив товщини мембрани на кутовий коефіцієнт нахилу E—pCu. Згідно результатів роботи, цей фактор є досить суттєвим. Товщина плівки повинна бути оптимальною. Електроди із занадто тонкою і товстою плівкою мають погані електродні характеристики. Для отримання необхідної товщини плівки плівкоутворюючий розчин спочатку доводили до певної консистенції шляхом випаровування розчинника. При цьому кутовий коефіцієнт електродної функції наближається до нерстівського, значно покращуються і інші електродні характеристики. Робоча область даного електрода рівна 10^{-4}—10^{-1}M, рівноважний потенціал встановлюється майже миттєво, спостерігається незначний дрейф потенціалу в часі.

Досліджено селективність електрода до деяких сторонніх катіонів (Zn^{2+}, Co^{2+}, Ni^{2+}).

Вивчено вплив pH і фонових електролітів (KNO_3, KCl, NH_4ClO_4) на роботу електрода.

Даний електрод використовували як для прямої потенціометрії, так і для потенціометричного титрування.

Однак існує проблема продовження терміну працездатності такого електрода. Зниження його чутливості по відношенню до потенціал визначальних йонів можна пояснити утворенням на поверхні мембрани диетилдитіокарбамінату купруму внаслідок роботи з розчинами, що містять йони купруму. Можливо, аналогічний процес відбувається і в місці контакту мембрани з дротом. Вивчені різні способи регенерації електрода.

ЛІТЕРАТУРА

1. Камман К. Работа с ион-селективными электродами.—Тула: Мир,1980.—284с.
2. Лакшминараянайах Н. Мембранне электроды.—Л.:Химия,—358с.

Федірко О.
наук. керівник – доц. Жирська Г. Я.

ФОРМУВАННЯ ГУМАННОСТІ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ ЗАСОБАМИ ШКІЛЬНИХ КУРСІВ БІОЛОГІЇ ТА ХІМІЇ

Одним із завдань сучасної загальноосвітньої школи є виховати такого громадянина, який здатний брати участь в охороні навколишнього середовища і може захистити самого себе і середовище проживання від власного впливу на нього. Це завдання стосується кожного навчального предмета, в тому числі й біології й хімії. Адже ефективна екологічна освіта і виховання підростаючого покоління можливі лише на основі міжпредметного підходу.

Становлення і теоретичне осмислення екологічних проблем у філософії, природничих та соціальних науках, їх актуальність і значущість для суспільства визначили розвиток педагогічного аспекту цих проблем, формування нового напрямку в педагогічній теорії і шкільній практиці — екологічної освіти.

«Екологічна освіта» – це елемент загальної освіти, що пов’язаний з оволодінням учнями науковими основами взаємодії суспільства та природи. Мета екологічної освіти полягає у формуванні системи наукових знань, поглядів і переконань, спрямованих на виховання моральної відповідальності особистості за стан навколишнього середовища, усвідомлення необхідності постійного піклування у всіх видах діяльності [3, С.106].

Український психолог І.Д.Бех екологічну освіту й виховання розглядає як аспект гуманізації шкільної освіти, що передбачає засвоєння суспільних духовних цінностей. На його думку формування духовності немислиме без усвідомлення єдності людини і природи. Це почуття є органічним для гармонійно розвиненої особистості, а його брак означає неповноцінність людини як члена суспільства, оскільки є першопричиною хижацького ставлення до природи. Природне довкілля — це не просто середовище, це форма, в якій відбувається зростання людини як повноцінної особистості [4].

Під екологічною освітою ми розуміємо неперервний процес навчання, виховання і розвитку особистості, спрямований на формування системи наукових і практичних знань, ціннісних орієнтацій, поведінки і діяльності, які забезпечують відповідальне ставлення людини до навколишнього середовища.

На думку багатьох вчених, сучасний етап розвитку екологічної освіти будується на принципах єдності, історичного взаємозв'язку природи і суспільства, соціальної обумовленості відносин людини і природи, на прагненні гармонізувати ці відносини. Багатоаспектність взаємодій суспільства і природи визначає основні принципи екологічної освіти:

– міждисциплінарний підхід у формуванні екологічної культури школярів;
– систематичність і безперервність вивчення навчального матеріалу;
– єдність інтелектуального і емоційно-вольового начал у діяльності учнів з вивчення і покращення навколишнього середовища;
– взаємозв'язок локальних, регіональних і глобальних екологічних проблем.

Аналіз розвитку освіти в галузі навколишнього середовища в європейській школі на нинішньому етапі дає змогу виділити, аналогічно до вітчизняних, такі основні тенденції, як інтеграція в офіційну освітню систему (процес інтеграції відбувається під егідою національних міністерств освіти та інших освітянських та природоохоронних структур у тісній співпраці з європейськими організаціями) та екологізація навчального середовища (стану шкільної будівлі, майданчиків навколо школи тощо).

Аналіз методичної літератури показав, що чільне місце в системі екологічної освіти займає проблема змісту діяльності учнів. Вона включає в себе чотири аспекти взаємодії суспільства та природи:

– мету і способи використання природи людиною;
– розуміння не тільки практичної, а й пізнавальної, естетичної і гігієнічної цінності природного середовища;
– пізнання різних наслідків використання природних систем (виснаження природних ресурсів, збереження природного середовища, зникнення еталонів та пам'яток природи тощо);
– оволодіння теорією і практикою керівництва в системі «людина — природа».

Одним із завдань екологічної освіти є формування екологічної свідомості школярів, яка полягає в глибокому розумінні необхідності бережного ставлення до природи; в усвідомленні таких пріоритетних цінностей як чисті повітря, вода, продукти харчування, незруйновані природні ландшафти; в розумінні ролі соціально-економічних факторів як у виникнення соціоекологічної кризи, так і в можливому її подоланні; у відмові від споживацької психології та фетишизації речей; у економному ставленні до природних ресурсів [2].

Формування морально – екологічних понять є однією з умов ефективності екологічної освіти, і реалізація її потребує залучення учнів до різних видів діяльності: навчально–пізнавальної, дослідницької, туристично–краєзнавчої, просвітницької, природоохоронної тощо. Дослідники проблем екологічної освіти зазначають, що жоден із вказаних видів діяльності, взятий окремо, не може забезпечити розв'язування всіх завдань екологічної освіти і виховання учнів. Тільки органічна взаємодія різних видів діяльності дає очікувані результати.

Так, вирішальним фактором виховання чуйності (здатності співчувати, співпереживати) є спільна діяльність (колективна робота над завданнями за інтересами, спілкування зі спеціалістами), що передбачає співробітництво учнів з дорослими та своїми ровесниками. Саме ця колективна діяльність створює умови для спільних емоційних переживань і формує у школярів чуйне ставлення спочатку до людей, а потім до навколишнього середовища, насамперед до тварин і рослин. Поступово учні підіймаються до більш усвідомленого рівня ставлення до природи, зумовленого активною взаємодією із середовищем, і відкривають для себе категорію «гуманність».

Гуманність – риса особистості, що передбачає усвідомлене співчуття, яке реалізується в актах сприяння, співучасті, надання живій природі практичної допомоги. Гуманність, на відміну від чуйності, виявляється не тільки у переживаннях особистості, а й у практичних діях.

Для забезпечення ефективності екологічної освіти школярів важливе значення має не лише обґрунтований добір змісту, а й особистісна орієнтація педагогічних технологій. Остання досягається такими шляхами:

У вивченні екологічного змісту головна увага приділяється корекції наявного в учнів екологічного досвіду та відповідних ціннісних орієнтацій, оскільки вони досить часто мають суто споживацький характер.

Проблеми довкілля розглядаються не в загальному плані, а як такі, що стосуються кожного і на які кожен впливає в повсякденному житті.

Використання інформаційного і комунікативного «вибухів», котрі спричиняють духовне потрясіння, емоційне переживання: співставлення кожним учнем свого «я» з відповідними «я» своїх ровесників. Для цього зменшується тривалість спілкування вчителя з вихованцями і надається їм можливість частіше спілкуватися між собою, обмінюватися інформацією. Спілкування має бути відкритим, тобто таким, що гарантує кожному право на висловлювання власної думки і на вільне обговорення міркувань інших.

Створення ситуацій, в яких екологічна проблема обговорюється всебічно і якомога об'єктивніше, висувається кілька можливих способів її розв'язування, і учень сам приймає якесь рішення. Таким чином, під час розгляду екологічних питань залучається емоційно-чуттєва сфера особистості, виявляються мотиви, ставлення, почуття учнів, внаслідок чого посилюється пізнавальний інтерес[1].

Опираючись, на вище обґрунтовані теоретичні положення, програма дослідно-експериментальної роботи включала наступні компоненти:

Включення у навчального матеріалу цікавої екологічної інформації.

Розв'язування ігрових, ситуативних та оцінних завдань, що спонукають до вибору рішень у ситуаціях альтернативного вибору.

Активізація емоційно – мотиваційної сфери уже шляхом проведення нестандартних форм навчання.

Проведення міжпредметних теоретичних і практичних занять екологічного змісту.

Найбільше зацікавлення викликало в учнів розв'язування ситуативних і проблемно–оцінних завдань, застосування ігрових методик «глибинної екології» та тренінгу. Наприклад, у шостому класі учням пропонували з'ясувати які в квартирі краще тримати вазони і квіти – штучні, які не потребують догляду, чи живі? Які вазони переважають у вашому домі ? А у сьомому класі пропонували відповісти на питання, чи виправдовують себе ідеї альтернативного використання тварин в якості піддослідних, при проведенні наукових експерементів, а також при дослідженні речовин, якими ми користуємося в побуті та господарстві, в результаті яких вони можуть гинути ? Оцініть сильні і слабкі сторони таких альтернатив ?)

Величезний вплив на емоційну сферу учня справили екологічні ігри «Хто я ?», «Відходи», «Симпатичні істоти», «Я–Земля», проведення уроків-судів, конференцій, диспутів, міжпредметних семінарів та практикумів.

На основі проведених досліджень можна дійти висновку, що організація навчального процесу з опорою на особисту причетність, емоційну сферу мотивування діяльності дає змогу систематизувати світоглядні установки, ціннісні орієнтації учнів та сприяє формуванню цілісності їхнього світогляду.

Встановлено, що цілеспрямована робота щодо екологічної освіти сприяє становленню теоретичного екологічного мислення, підвищення науковості екологічних знань учнів.

Дбайливому ставленню учнів до довкілля сприяє така організація екологічної освіти і виховання, яка ґрунтується на особистій причетності кожного до розв'язання конкретних екологічних проблем.

ЛІТЕРАТУРА

1. Буринська Н.М. Екологічна складова у змісті шкільної хімічної освіти.// Біологія і хімія в школі, 1998.–№1. –С.18-19.
2. Концепція екологічної освіти України // Інформаційний збірник міністерства освіти і науки України, – 2002 – №7 – С.3-23.
3. Российская педагогическая Энциклопедия: В 2 тт.// Гл. ред. В.В.Давыдов. – Т2. – М. :Большая Российская энциклопедия, 1999. –С.602-605.
4. Экологическое образование: стратегия и стандартизация // Биология в школе, 2000. –№1. –С.2-3.

Чень І.
наук. керівник – проф. Грубінко В.В.

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ШКІДЛИВИХ ЗВИЧОК НА ОРГАНІЗМ УЧНІВ РІЗНОГО ВІКУ

В житті сучасного суспільства в молодіжному середовищі особливо гостро постали проблеми паління, алкоголізму і наркоманії. Це пов`язано з нестабільністю політичної та економічної ситуації в Україні, з наявністю великої кількості криз та з низькою культурою суспільства. За статистичними даними в Україні число тих, що палять, збільшується, особливо серед представників жіночої статі. Серед учнівської та студентської молоді цією шкідливою звичкою вражені від 50 до 74 % юнаків і дівчат віком 17-18 років [2]. Крім того, станом на 1 січня 1999 року в Україні було зареєстровано 3469 підлітків – споживачів наркотиків і 1003 неповнолітніх – хронічних алкоголіків.

Серед багатьох праць, що стосуються проблеми попередження тютюнопаління і алкоголізму ще недостатньо публікацій, у яких розглядаються соціально-психологічні та валеологічні аспекти цих явищ серед неповнолітніх. Тому метою даної роботи стало вивчення ставлення учнівської молоді до таких соціально-негативних явищ як тютюнопаління і алкоголізм та рівень усвідомлення учнями механізмів впливу шкідливих звичок на організм людини.

Об`єктом дослідження були учні 7-11 класів середніх шкіл № 1, 2, 3 м. Миколаєва, Рудниківської, Розвадівської та Гірської середніх шкіл Миколаївського району Львівської області та студенти І-ІІ-х курсів професійно-технічного училища № 9 м. Миколаєва.

Методом дослідження обрано анкетування, розроблене лабораторією психолого-педагогічних досліджень Львівської області науково-методичного інституту освіти та інститутом соціології (м.Київ), а також тестові завдання з валеології, розроблені науково-методичним центром середньої загальної освіти [2,3]. Опитано 1263 учні, з них 58,43% чоловічої і 47,57% жіночої статі. В роботі використана стихійна вибірка (3 сільські, 3 міські школи і професійно-технічне училище). Всього респондентів: сільських шкіл 417 (33,02%), міських 739 (58,51%) і професійно-технічного училища 107 (8,47%).

Аналіз результатів опитування дозволив виявити тенденцію до зростання ризиків серед молоді: вживання алкоголю і наркотиків, відсутність фізичної активності, куріння, хронічні захворювання, небезпечний секс, надлишкова вага, психологічний дискомфорт. Поширення різних чинників ризику для здоров‘я молоді не однакова.

Особливу тривогу викликає паління, оскільки власне цей чинник найбільшою мірою зростає у процесі дорослішання молоді. Проведене опитування засвідчило, що 32,85% учнів сільських шкіл та 54,45% міських шкіл і 76,64% студентів професійно-технічного училища палять, але мало або й зовсім не знають, якої шкоди завдає здоров‘ю тютюновий дим. Вони усвідомлюють, що паління шкідливе взагалі, але жоден із опитаних не зміг конкретно відповісти, чим саме шкідливий тютюн.

Щодо вікових відмінностей, то в 10-річному віці вдаються до паління лише біля 5% опитаних, до 12 років їх кількість збільшується незначно, то в 14-річних до паління схильні вже 30% опитаних, а до 17 років палить близько 48% опитаних юнаків і дівчат. Потім показник дещо знижується, та помітно зростає в 21 рік - 55% (діагр. 1).

Можна зазначити, що саме в 17 років паління є найпоширенішим серед групи молоді, що навчається. Тобто застосовувані методи пропаганди здорового способу життя та заклики жити без куріння на сьогодні не знаходять належного відгуку серед молоді.

Якщо розглянути окремо дані в групах чоловіків і жінок, то помітно, що більш інтенсивний потяг до згубної звички паління притаманний жінкам, що є вкрай небезпечним, особливо для майбутніх матерів (табл. 1).

У жінок потяг до паління є практично домінуючим і вже серед 14-річних ця проблема виходить на перше місце. Слід зазначити, що багато дівчат-підлітків хочуть мати такі якості, які завжди вважалися чоловічими: волю, сміливість, наполегливість, витримку тощо. Вони, як і хлопці, виховують в собі ці якості. Жіночість далеко не завжди є привабливою якістю для сучасних дівчат. Це пов‘язано зі зміною статусу жінки в суспільному житті і сім‘ї.

Значний вплив на формування «позитивного образу курця « мають засоби масової інформації: вулична та телевізійна реклама, реклама в журналах, реклама на культурно-масових спортивних заходах, коли тютюнові компанії виступають спонсорами, телевізійні і художні фільми створюють образ «сильного чоловіка” та «привабливої жінки” з цигаркою в руках. У мо-

лоді створюється враження, що «так роблять усі”[1, 3]. При цьому тенденція масового паління серед своїх ровесників явно перебільшена

Діаграма 1. Розподіл куріння за віковими групами молоді (% по кожній віковій групі)

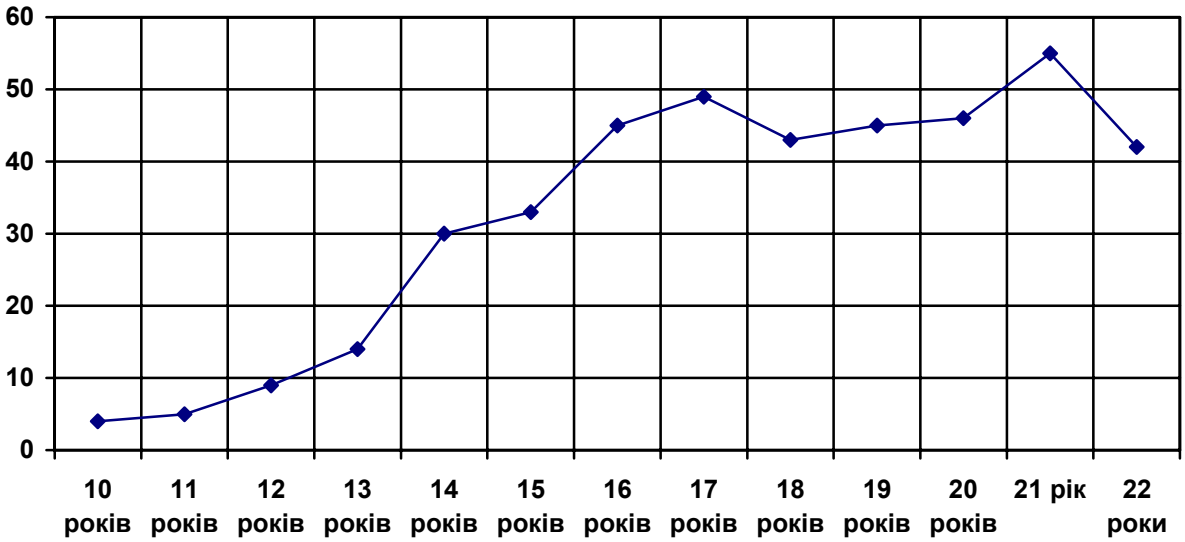

Мотиви потягу підлітків до паління – це щось більше, ніж просто нікотинова залежність, тиск колективу, соціальна практика, спосіб для схуднення. Куріння дає багато можливостей для самоствердження та створення власного «я” [1,3].

Таблиця 1 . Розподіл молоді, що палять за віком і статтю.

Вік, роки	Чоловіки, %	Жінки, %
10	5	9
11	6	11
12	8	19
13	15	33
14	30	45
15	35	60
16	45	59
17	48	69
18	44	72
19	45	86
20	46	82
21	55	72
22	42	71

Процес паління несе в собі певний культурний контекст:

– стать – куриш, значить справжній чоловік (як геолог, солдат у кіно – знаю, що шкідливо, але я не вірю в усе це);
– вік – ваша культура розділяє дитинство і дорослість, але не існує ритуалу переходу (як, наприклад, це відбувається в язичницьких культурах) [3].

Паління є підтвердженням власної дорослості. Причому процес дорослішання, утвердження себе дорослим, безумовно залежить від зовнішніх даних підлітків. У 13-18 років частка регулярних курців серед підлітків з нормальною вагою складає 40% , серед підлітків зі зниженою масою тіла - 52%, серед тих, хто має зайву вагу - 48%. Тобто паління виконує функцію заміни зовнішнього вигляду у процесі дорослішання. Серед чоловіків 10-22 років зі зниженою вагою регулярно курять 68% , у той час, як серед молодих людей з нормальною масою тіла - 37%, тобто в 1,8 рази менша. Водночас підлітки не знають про те, що куріння й алкоголь затримують нормальний розвиток організму (ріст і вагу).

Матеріали проведених досліджень свідчать також про низький рівень самоусвідомлення підлітками вживання алкоголю. Встановлено, що 52% опитаних вважають алкоголізм шкідли-

вою звичкою, 45% - хворобою , а 3% утрималися від відповіді. Починають вживати алкоголь з 10 років 7%, з 12-15 років - 19%, з 16 років - 48% опитаних респондентів. Частіше вживають спиртні напої студенти ПТУ-9 та учні сільських шкіл, що пов‘язано із самогоноварінням у сільських місцевостях.

Серед школярів не виявлено алкоголіків, проте підлітки мало обізнані зі шкодою, якої завдає ця шкідлива звичка, а вважають, що алкоголь є інструментом регулювання настрою. Такої думки дотримується 72% опитаних, а 96% відповіли, що, в школах ПТУ-9 недостатньо проводиться робота з профілактики алкоголізму серед молоді. Спроби вживання алкоголю в ранньому віці, обумовлені такими причинами: бажання відчути приналежність до певної групи; бажання відчути себе дорослим; бажання бути сміливим і впевненим, бажання покращити своє самопочуття; звичайна цікавість; бажання суперечити дорослим; проведення вільного часу. Значний відсоток молоді 71-80% не уявляє свого дозвілля без алкоголю. І це не дивно, оскільки в нашому суспільстві не вистачає альтернативних, безалкогольних способів проведення вільного часу. В учнівському середовищі поширена модель свята або зустрічі з одночасним вживанням алкоголю. Аналіз також свідчить про значні відхилення у розвитку самостійності підлітків, які зловживають алкоголем. 79% підлітків відзначають вживання алкоголю як вид розважальної діяльності, 43% підлітків пояснили вживання алкоголю тим, що їм це подобається, 27% - було цікаво спробувати, 6% - не хотіли відставати від друзів. Мотиви вживання алкоголю юнаками і дівчатами істотно відрізняються. Так, традиційні мотиви є домінуючими для юнаків і дівчат, на другому місці у юнаків – гедоністичні мотиви, тобто бажання отримати фізичне та психологічне задоволення від дії алкоголю, а у дівчат псевдокультурні мотиви. Третє місце для хлопців посідають мотиви позбавлення нудьги, апатії, бажання підвищити ефективність поведінки, а для дівчат – підкорення впливу окремих осіб або групи, аж потім – гедоністичні мотиви.

Соціальна мотивація шкідливих звичок визначається рядом факторів, однак одним із найголовніших є культурні традиції та психо-соціальний і освітній статус сім’ї. Можна зазначити, що батьки є одним з основних джерел отримання інформації щодо здорового способу життя для дітей, підлітків і молодих людей. Результати соціологічних опитувань засвідчують, що зі збільшенням віку питома вага тих, хто обговорює ці проблеми з батьками та отримує від них інформацію, хоч і незначною мірою, але знижується. Розглядаючи варіанти відповідей на запитання: «До кого або до яких джерел ти звернувся б, якби побажав отримати більше інформації про алкоголізм, наркоманію, куріння?” залежно від віку респондентів, створено загальну діаграму цих показників.

Вплив батьків на поінформованість дітей і молоді щодо шкідливих звичок і їхнього впливу умовно можна розбити на три етапи:

І. 10-12 років - етап стабільного ставлення до рекомендацій батьків, 62%-65% дітей за інформацією про шкідливі звички звертаються до батьків.

ІІ. 13-16 років - етап різкого зменшення впливу батьків, частка дітей зменшується з 65% у 12 років до 35% у 16.

ІІІ. 17-22 років - етап повільного зменшення впливу батьків, відсоток потенційних звернень до батьків знижується від 32% у 17років до 19% у 22 роки.

Щодо значення інформації батьків про шкідливі звички для дітей різних за статтю та віком, то у віці 10-12 років довіра до інформації батьків у дівчат знижується з 71% до 64%, а в хлопців підвищується з 53% до 66%. Відрізняється також і рівень довіри до батьківської інформації у віці 20-22 років, коли в чоловіків рівень довіри зменшується до 14%, а в молодих жінок він залишається на показнику 24-26%.

Ще одним із чинників, які визначають ставлення до інформації батьків, є проживання: окремо чи разом мешкають батьки та дорослі діти. Так, молоді люди, які проживають у батьківських сім'ях, мають намір звернутися до батьків у 46% випадках, а діти, які проживають окремо, тільки у 18%.

Діаграма 2. Частка молоді, яка звертається до батьків з питань алкоголізму, наркоманії, тютюнопаління (% в віковій групі).

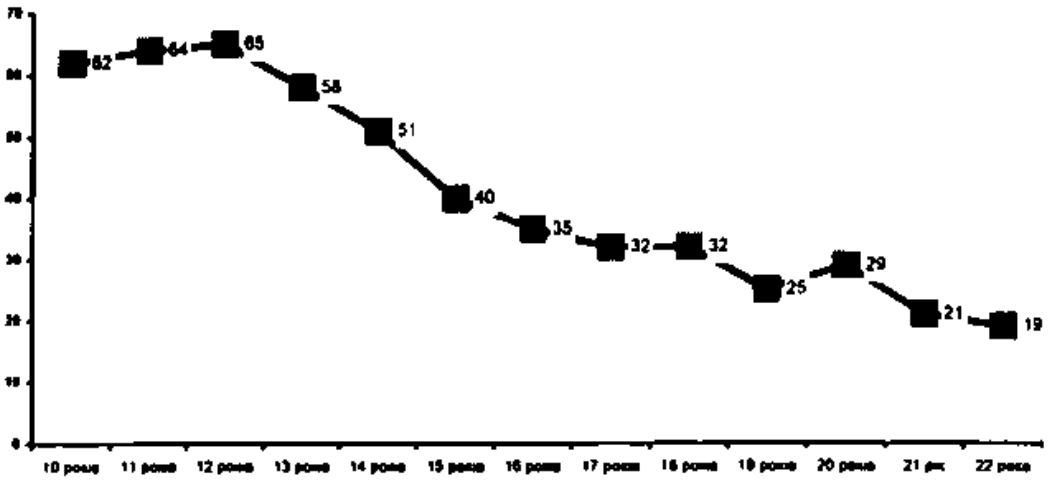

Очевидно, що сім'я має подвійний вплив на спосіб життя молодої людини. З одного боку, вона виступає як захисний чинник, що перешкоджає появі та розвитку шкідливих звичок, з іншого - як особливий чинник, що стимулює розвиток шкідливих звичок у дітей.

Висновки

1. Тютюнопаління і алкоголізм залишаються актуальною проблемою для підліткового віку, який характеризується відкритістю до соціально-негативних впливів і недоторканістю досвіду в реагуванні на них.

2. Основною причиною, що спонукає молодь до вживання тютюну і алкоголю є вплив компанії, бажання спробувати, спроба покращити самопочуття. Серед інших причин респонденти виділяють прагнення стати дорослим, заради нових відчуттів, бажання суперечити дорослим.

3. Більшість учнів ознайомлена з шкідливим впливом на організм людини алкоголю і тютюну. Однак школярі недостатньою мірою обізнані з фізіологічними механізмами такого впливу і не усвідомлюють віддалених медико-біологічних та психологічних наслідків дії токсичних речовин.

4. Профілактику роботи серед учнівської молоді щодо вживання тютюну і алкоголю слід будувати, враховуючи вікові особливості учнів, та їх сімейний стан і традиції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Орловський А.В. Скрытая опасность (О вреде курения). – М.:Знание, 1997.
2. Оржеховська В.М. Методика позбавлення неповнолітніх наркогенних звичок: Методичний посібник.- К.: УСДО, 1995.
3. Хрипкова А.Г., Колесов Д.В. Хлопчик. Підліток. Юнак. - К.:Рад. шк., 1985.

Стасік Н.

наук. керівник – доц. Міщук Н. Й.

ДИДАКТИЧНА ГРА ЯК ЗАСІБ АКТИВІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ БІОЛОГІЇ В СЕРЕДНІЙ ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ

Гра — це складний соціо-культурний феномен, якому присвячено багато філософсько-культурологічних, психологічних і педагогічних досліджень. Серед них особливе місце належить питанню про використання гри у навчальних цілях.

Сучасна психологія визнає, що гра охоплює всі періоди життя людини. Це — важлива форма її життєдіяльності, а не вікова ознака. З грою людина не розлучається все життя, змінюються лише її мотиви, форми проведення, ступінь вияву почуттів та емоцій. Розробкою теорії дидактичних ігор, з'ясуванням ролі, структури, значення гри для виховання і навчання дітей займалися такі відомі психологи як Ж. Піаже, Л. С. Виготський, О. М. Леонтьєв, Д. Б. Ельконін

та педагоги Я. А. Коменський, І. Г. Песталоцці, К. Д. Ушинський, А. С. Макаренко, В. А. Сухомлинський.

У сфері теоретичних уявлень міцно утвердилась ідея, висловлена відомим соціальним психологом Д. Мідом про те, що гра є моделлю соціальної взаємодії, засіб засвоєння дитиною соціальних установок.

Дидактичні функції, структура та класифікація дидактичних ігор розглядається в роботах Ю. І. Мальваного, Г. К. Селевка, В. М. Булатова та ін. Загальні питання використання дидактичних ігор та деякі умови їхнього ефективного використання в процесі вивчення біології розкриваються у дослідженнях О. С. Огієнко, Г. Ф. Федорець, А. А. Кузнєцової, С. В. Чуракової та ін.; у процесі вивчення хімії — у Т. К. Александрової, В. Є. Недєдової, Ж. В. Федорової, Н. Н. Скатової, В. К. Роман та ін.

Включення у навчальний процес вивчення конкретних ситуацій в дидактичних розробках останніх десятиліть все більш пов'язується з імітаційним (предметно-змістовим) і ігровим (соціально-рольовим) моделюванням. Відтак навчальні ігри поряд із завданнями ілюстрації, позитивного емоційного фону навчання набули більшої змістовності, пізнавальної насиченості, пов'язаної з посиленим використанням в них імітаційного моделювання (М. В. Кларін та ін.).

У людській практиці ігрова діяльність виконує такі функції: розважальну, комунікативну, самореалізації, ігротерапевтичну, діагностичну, корекції, міжнаціональної комунікації, соціалізації.

В структуру гри як діяльності органічно входить планування, реалізація мети, а також аналіз результатів, в яких особистість повністю реалізує себе як суб'єкт. Мотивація ігрової діяльності забезпечується її добровільністю, можлиостями вибору і елементами змагання, задоволення потреби в самоутвердженні, самореалізації.

В структуру гри як процесу входять: а) ролі, взяті на себе граючими; б) ігрові дії як засіб реалізації цих ролей; в) ігрове використання предметів, тобто заміна реальних речей ігровими, умовними; г) реальні відносини між ігроками; д) сюжет (зміст) — область дійсності, яка умовно відтворюється в грі.

Гру як метод навчання, передачу досвіду старших поколінь молодшим люди використовували з древності. В сучасній школі, яка робить ставку на активізацію та інтенсифікацію навчального процесу, ігрова діяльність використовується як самостійна технологія для засвоєння понять, теми і навіть розділу навчального предмета; як елемент більш ширшої технології; як урок (заняття) чи його частина (вступ, пояснення, закріплення, контроль); як технологія позакласної роботи.

На відміну від ігор взагалі педагогічна гра володіє істотною ознакою — чітко поставленою метою навчання і відповідно до неї педагогічним результатом, які можуть бути обґрунтовані, виділені у явному вигляді і характеризуються навчально-пізнавальною направленістю.

Ігрова форма занять створюється на уроках за допомогою ігрових прийомів і ситуацій, які виступають як засіб спонукання, стимулювання учнів до навчальної діяльності.

Реалізація ігрових прийомів і ситуацій в урочній системі занять з біології проходить за такими основними напрямами: дидактична мета ставиться перед учнями у формі ігрового завдання; навчальна діяльність скеровується правилам гри; навчальний матеріал використовується як засіб, у навчальну діяльність вводиться елемент змагальності, який переводить дидактичне завдання в ігрове; успішне виконання дидактичного завдання пов'язується з ігровим результатом.

Місце і роль ігрової технології у навчальному процесі, поєднання елементів гри та навчання багато в чому залежить від розуміння функцій і класифікації педагогічних ігор. В першу чергу необхідно розділити ігри за видом діяльності на фізичні (рухові), інтелектуальні (розумові), трудові, соціальні та психологічні.

За характером педагогічного процесу виділяються наступні групи ігор: а) навчальні, тренувальні, контролюючі та узагальнюючі; б) пізнавальні, виховні, розвиваючі; в) репродуктивні, продуктивні, творчі; г) комунікативні, діагностичні, профорієнтаційні, психотехнічні тощо.

Розгорнута типологія педагогічних ігор за характером ігрової методики. Вкажемо лише найважливіші із застосовуваних типів: предметні (по всіх шкільних дисциплінах), сюжетні, рольві, ділові, імітаційні та ігри-драматизації. У найбільш загальній формі визначення навчальної ділової гри дано у Г. П. Щедровицького.

Специфіку ігрової технології в значній мірі визначає ігрове середовище: розрізняють ігри з предметами і без предметів; настільні, кімнатні, вуличні, на місцевості; комп'ютерні, телевізійні та з ТЗН; технічні, із засобами руху.

У навчальному процесі ігрова діяльність має форму дидактичної гри, ігорвої ситуації, ігрового прийому чи ігрової вправи.

Як показали дослідження вчених — психологів (Д. Б. Ельконін, Л. В. Артемова та ін.) і педагогів (І. О. Школьна, О. Я. Савченко та ін.), гра не забезпечує стійкого позитивного ставлення учнів до навчального процесу, якщо використовується епізодично. Дидактичні ігри можна включати у систему уроків. Це передбачає попередній відбір ігор та ігорвих ситуацій для активізації різних видів сприймання та обмірковування, де їх використання найбільш своєчасне й ефективне порівняно з іншими методами. При розробці ділових ігор використовується стандартна процедура, що застосовується більшістю авторів (А. Л. Ліфшиц, 1989; В. Ф. Комаров, Ю. В. Геронімус, Н. В. Сискіна та ін.).

Наші дослідження дали можливість виділити оптимальні способи використання ігрової діяльності в системі уроків: весь урок будується як сюжетно-рольова гра (наприклад, шоу-драма з життя найпростіших, урок-вікторина «Клас ракоподібні», урок-залік «Клас Комахи» тощо); під час уроку як його структурний елемент; під час уроку кілька разів створюються ігрові ситуації (за допомогою казкових персонажів, незвичного способу постановки завдання, елементів змагання тощо).

ЛІТЕРАТУРА

1. Кларин М. В. Инновации в мировой педагогике: обучение на основе исследования, игры и дискуссии. (Анализ зарубежного опыта) – Рига, НПЦ «Эксперимент», 1998. – 180 с.
2. Мальований Ю. І. Форми навчання в школі. – Київ: Освіта, 1992. – 159 с.
3. Селевко Г. К. Современные образовательные технологии. – М.: Народное образование, 1998 – 255 с.

ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Василик І.
наук. керівник – доц. Шепетюк В.Д.

МІСЦЕ І РОЛЬ КОСТЯ ЛЕВИЦЬКОГО У ДІЯЛЬНОСТІ «ПРОСВІТИ»

Роль Костя Левицького у суспільно-політичному житті Галичини кінця XIX першої третини XX століття є досить вагомою. Як писав про Костя Левицького і його сподвижників – Олександра Барвінського і Євгена Олесницького їхній учень і сучасник Василь Лукич: «Доктор Кость Левицький належить до вийняткового типу у нас людей, як Олександр Барвінський та Євген Олесницький, що надзвичайно прислужилися для розвитку рідної нації, як своєю літературною працею, так і політичною, культурною і економічною діяльністю, залишивши слід своєї роботи» [10: 1–2].

Кость Антонович Левицький народився 18 листопада 1859 року в містечку Тисмениця, недалеко від міста Станіслава у сім`ї священика Антона Левицького. Уже в дитячі роки Кость Левицький проявляв неабиякі здібності до навчання і це дало йому змогу успішно закінчити Тисменицьку нормальну школу і поступити в 1869 році до Станіславської гімназії. Після успішного закінчення гімназії Кость Левицький вступив на юридичний факультет Львівського університету, де був членом гуртків «Дружній Лихвар» та «Академічний Кружок». Під час навчання в університеті він брав активну участь у громадсько-політичному житті краю і з 1883 до 1908 років плідно працював у Товаристві «Просвіта», для розвитку якої доклав багато зусиль та знань. В «Просвіті» на той час робота була важкою. Потрібно було боротись не тільки з неграмотністю народних мас, але й з всякими упередженнями, зневірою частини старої галицької інтелігенції. Та національно свідомі патріоти-українці, які повірили в «Просвіту» і народний дух, розходилися у всі сторони рідного краю і закликали народ до просвітницької праці. Серед цих просвітників був і Кость Левицький [2: 1]. Він писав: «Не забуду ніколи, пам`ятних слів першої відозви «Просвіти»: «Нехай всякий, хто може, жертвує для рідного народу й свою лепту». Слова були для мене благородним живчиком в моїм молодечім віці, що мені вказав перший шлях праці національної. Та я давав свою лепту по змозі. Як учень гімназійний використовував я час канікул, щоби неграмотним селянам читати книжечки «Просвіти», та пояснювати їм те, що пишеться, а грамотним роздавати книжечки «Просвіти», щоб далі читали і людям пояснювали. Те саме робив я, як студент університету і допровадив до заснування читальні (читальню в селі Нижневі Кость Левицький заснував у 1881 році), де в неділю і в свята збирались найповажніші господарі з громади та читали газети й книжки. Те відбувалось під проводом мого отця Антона Левицького, місцевого пароха в селі Нижневі, Тлумацького повіту і моєї матері Костуні Левицької, що приєднувала сестриць до читальні, каси позичкової і крамниці. А по закінченні студій університетських сповнилось моє бажання, щоб я вступив в члени «Просвіти» і міг працювати в центральному виділі товариства «Просвіта» у Львові. Тут працював я двадцять п`ять років ідейно, щоб дати мою духову лепту для рідного народу, та уступив, коли мене покликано до важкого обов`язку: проводу політичного…» [3: 12]. Отже, у 1883 році Кость Левицький був обраний секретарем Головного Виділу (комітету, або ради) «Просвіти» і від того часу і до 1908 року плідно працював на просвітницькій ниві. Працюючи в Головному Виділі, Кость Левицький багато приділяв уваги пропаганді правових знань та економічному навчанні серед українського населення Галичини [2: 1].

Заслуговують на увагу його перші статті на економічно-правову тематику, написані за вказівкою Головного Виділу «Просвіти». Як секретар Головного Виділу «Просвіти» Кость Левицький бере активну участь в активізації економіко-господарського життя філій «Просвіти» у містах, містечках і селах Галичини. Так, у передмові до своєї першої книжечки «Про закон о товариствах і право збору» (Львів, 1884 рік), (Кость Левицькиий цю книжку написав під ім`ям Кость Антонович), він писав: «Товариства наші видають народні книжечки та законодавчі акти, але сама ця книжка мертва і мертві її букви не воскресять мертвих та не відкриють очей невидющим. Книжка сама не переведе освіти, бо до цього потрібно ще й живого слова, треба проповідників того слова! Треба нам основи просвітньої, треба нам читалень по всіх селах нашої Галичини, по всіх містечках та містах». І дійсно, стан справ до 1884 року був досить поганий.

Читальні Товариства «Просвіта» були в Бортниках, Тернополі, Коломиї, Станіславі, Золочеві та загалом налічувалось всього 132 хати-читальні. Все це було зумовлене не стільки пасивністю українців до національного відродження, як відсутністю правових знань про права і обов`язки сільських громад [3: 14].

Кость Левицький за дорученням Головного Виділу «Просвіти» протягом трьох років працює над працею «О правах і повинностях в громаді» (1886-1889 роки), в якій пояснює українцям їхні законні права про громадські об`єднання (Закон від 1869 року), щодо налагодження культурно-освітнього та економічного життя в сільських громадах. У передмові до цієї книжки Кость Левицький писав: «Справа не була легка, бо слова і терміни юридичні у нас на тім полі мало ще розвинуті , а з великого числа законів треба було вибрати найважливіші для нашого народу і сільських громад. При найважливіших питаннях використовував я закони і рішення Трибуналу адміністраційного у Відні, щоби в суперечках перед владою могли і наші люди посилатися на повагу найвищого Трибуналу в справах адміністраційних». Пояснюючи права і обов`язки громадян в громаді, Кость Левицький перш за все керувався почуттям патріотичного обов`язку, щоб «показати світові, що ми гідні бути господарями в нашій хаті, та що нам належить самоуправа громадська» [3: 15].

Та особливим є значний вклад Костя Левицького у справу економічної діяльності «Просвіти». З-під його пера в кінці 80-их років вийшов цілий ряд статей на економічну тематику з практичними порадами: як створити каси позичкові, закладати крамниці, правильно торгувати і т. д. В промові до «Порадника торговельного» Кость Левицький писав: «Ми, Русини, нарід з поконвіку хліборобський і купців між нами дуже мало. Торгівлю ведуть за нас по селах і по містах чужинці, збивають з того великі маєтки, а ми стоїмо з позакладеними руками і журимося, що біда нас притисла. Декуди по містах і по селах тулиться мізерна руська крамниця. В кільканадцяти більших містах видніють і більші крамниці Народної Торгівлі. Але це тільки капля в морі. З дуже малими виїмками ці товари з краю вивозять і до краю привозять та перепродують чужі руки.

Наш народ до торгівлі не горнеться і, правду сказати, торгувати не вміє» [7: 3].

Цей порадник є цінний тим, що вперше був зроблений аналіз стану торгівельної справи серед українців Галичини, а також дані практичні поради, як вести торгівельну справу, враховуючи досвід інших країн світу. «Торгівля – це ремесло, – писав Кость Левицький, – під неодним поглядом ще трудніше від інших, а кожне ремесло вимагає науки, знання і практики». Тому Кость Левицький не закликає всіх «купувати вагу і залежаного товару», щоб заробити гроші, а щоб вчитися торгівельного ремесла. Хто ж « залінивий або тупий, аби вчитися добре читати, писати і рахувати, тому радимо не починати з торгівлею», – підводить підсумок Кость Левицький [3: 23].

Та з 15 травня 1874 року Головний Виділ розділився на адміністративну комісію і на редакційну (літературну). До редакційної комісії входили: О. Огоновський, голова комісії, А. Вахнянин, секретар комісії, Д. Гладилович. Такий поділ давав можливість «прискорити всяку працю через обговорювання справ наперед в комісіях, а опісля на пленарних засіданнях» [1: 144].

Кость Левицький добре розумів, що самою теорією через статті та книжки без практичних навиків не можна досягнути великих результатів . Це розуміли і інші члени Головного Виділу «Просвіти» і вбачали необхідність в реорганізації діяльності товариства, щоб крім просвітньої роботи, звертати увагу на економічне питання, в першу чергу допомагати українським селянам в організації господарських товариств, подібних до польських «Кружків рільничих». З цією метою Головний Виділ «Просвіти» і доручив Кості Левицькому, як юристу, людині знаній в цій галузі, підготувати новий статут Товариства.

25 березня 1891 року на Загальних Зборах «Просвіти», був прийнятий новий статут, який перейменував Товариство з просвітницького в просвітницько-економічне. З цього часу почався новий етап діяльності «Просвіти». Згідно нового статуту при читальнях «Просвіти» по селах, створились склади для збіжжя, рільничо-промислові спілки, закладались крамниці, позичкові каси і інші заклади [5: 267].

З переходом «Просвіти» на новий статут Кость Левицький пише працю «Що має робити «Просвіта» на основі статуту», яка вийшла окремою книжкою. В передмові до неї автор писав: «До цього часу «Просвіта» видавала книжки для народу, а від тепер буде «Просвіта» займатись не лише навчанням народу, але буде йому допомагати в справах господарських» [8: 2]. В цій невеликій книжці Кость Левицький дає практичні поради, як створювати читальню «Просвіти» на селі і що в ній має бути; як організувати при читальні крамниці, каси позичкові, громадські

банки, промислові і господарські спілки. В заключному «Слові від «Просвіти» Кость Левицький писав: «Панове громадо! Перед нами сьогодні стоїть сумний краєвид. Серед глухої темряви, поміж запаленими стріхами, з заломаними руками блукає Русин і шукає долі, а тут перед нами видніє похилений панській двір, розвалена корчма і далекі поля, зарослі бур`янами. Той сумний вид хай пропадає і щоб більше й не приснився. Нам потрібно про це забути, а дивитися сміло в майбутнє, що стоїть перед нами. Сходить ясне сонце і заливає яскравим промінням обійстя Руського легіня. Встає Русин здоровий, веселий, дивиться поважно на гарну хатину і все добро біля неї. Там в середині села видніє: церква, школа і читальня «Просвіти», а біля неї крамниця, каса позичкова і щадниця, все добро громадське!… Туди наша дорога, бо наше майбутнє: народ розумний і багатий, а до цього ми мусимо дійти. До цього дійшли інші народи… Будьмо народом!» [8: 28].

На засіданні Головного Виділу «Просвіти» від 11 грудня 1891 року було ухвалено, «увійти в переписку з редакцією «Батьківщини», щоб та видавала сталу рубрику під назвою «Письмо з Просвіти» і цей часопис для членів «Просвіти» продавався по зниженій предплатній ціні. У 1892 році велись переговори з Й.Олеськівим, про видання господарсько-промислової газети, тому що, як вважав член Головного Виділу Кость Левицький, «з огляду на те, що між народними часописами всі майже трактують політику, а газети, яка б зайнялася виключно справами промисловими і господарськими немає, Виділ висловив зауваження, що якщо «немає між русинами відповідних сил до такого видавництва то ж гадає послугуватися польськими силами за відповідну платню; – така газета не має мати жадного забарвлення партійного». Таким чином, створення газети, в якій би друкувались тільки господарські поради, мало велике значення як для народу, так і для авторів. Часопис «Читальня письмо з Просвіти» друкував в основному господарсько-економічні статті відповідно з просвітньо-економічним напрямком діяльності «Просвіти». На кінець 1896 року припинено видання періодичного органу товариства у зв`язку з тим, що почав видаватись політичний тижневик «Свобода» під редакцією Костя Левицького, у якому окремий розділ відводився на просвітню тематику, де друкувались звіти читалень, філій та інші матеріали. Крім того, почесне місце займають календарі «Просвіти» у видавничій діяльності, і у цьому насамперед велика заслуга редакторів О. Патрицького, Ю. Целевича, Ю. Романчука, В. Лукича, К. Паньківського, П. Огоновського, К. Левицького, О. Борковського, І. Франка, В. Білецького, Я. Веселовського, Г. Хоткевича, Ю. Балицького. У 1895 році редакторами календаря «Просвіти» були П. Огоновський і К. Левицький. В календарі є цікаві статті про участь українців у крайовій виставці, яка проходила у Львові, про українську пресу та інші матеріали [3: 24].

Відомо, що Кость Левицький написав біля двадцяти статей присвячених господарсько-економічним питанням. Та він був не тільки теоретиком, а й практиком. Особливо великим і повчальним є його досвід у розвитку кредитових спілок.

Як член Головного Виділу «Просвіти» Кость Левицький багато зробив не тільки на економічному полі діяльності, а й на освітянському, особливо для пропаганди української мови та організованого зміцнення товариства [4: 474]. У передмові до статті «Про права рускої мови» (1896 рік) Кость Левицький писав: «Як у кожнім ділі, так і щодо мови треба бути свідомими свого народного права та й виконувати те право, бо не варт свободи і людського права той народ, що з них не користає… Русинові завжди була дорога його мова…, тому то високий народний обов`язок кличе до нас: чи то вдома між своїми, чи між чужими; в уряді чи поза урядом; в справі малій чи то в справі великій; в гаразді чи то в нещасті; проти малих чи то найвищих достойників – все і всюди говорити тай писати по руски! Той обов`язок, що виходить з почуття власної гордості народу, не є ніяким самовільним покликом до боротьби або ворогування проти других народів; бо має він своє право, безпечне в наданім праві, котре всякі уряди і власті мають шанувати. А хто доходить свого права, той не робить нікому кривди. Не тільки уряд, якщо хоче, щоб ми його шанували, то мусить шанувати і нашу рідну мову», ці слова є актуальними і на сьогодні [3: 27]. З середини 90-их років Кость Левицький стає головою Львівської «Просвіти» і одночасно заступником голови Головного Виділу «Просвіти» Юліана Романчука. А так як Юліан Романчук, який був послом австрійського парламенту, більше часу був відсутній, то фактично протягом 1900 – 1906 років Кость Левицький виконував функції голови Головного Виділу «Просвіти».

Заслуги Костя Левицького перед «Просвітою» були поважно вшановані. За свою плідну працю, впродовж двадцяти п`яти років в товаристві, Костя Левицького у 1908 році з нагоди 40-річчя «Просвіти», було прийнято в Почесні члени «Просвіти», що було найвищою нагородою для тих патріотів [9: 11]. Від часу існування «Просвіти» Кость Левицький був 51-им членом

цього товариства. Серед Почесних членів були відомі діячі Галичини: Анатоль Вахнянин, Володимир Гнатюк, Михайло Грушевський, Юліан Целевич, Юліан Романчук, Юрій Федькович, Іван Франко, Корнило Устіянович.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексієвець М. М., Зуляк І. С. Діяльність «Просвіти» у національно-культурному відродженні Східної Галичини (1868–1914). – Тернопіль, 1999. – 184 с.
2. Андрухів І. Кость Левицький: сторінки політичної біографії // Вперед. — Тисмениця, 1990. – 1 лютого.
3. Андрухів І. Кость Левицький: сторінки життя. – Івано-Франківськ, 1995.
4. Витанович. І. Історія українського кооперативного руху. – Нью-Йорк: Булава, 1964. – 680 с.
5. Календар «Просвіти» на рік 1920. — Львів, 1919. — С. 267-286.
6. Календар «Просвіти» на рік 1923. — Львів, 1922. — С. 183-196.
7. Левицький К. Про нові спілки господарські… 1904. – 40 с.
8. Левицький К. Що має робити «Просвіта» на основі нового статуту. – Львів, 1892. – 30 с.
9. Центральний державний історичний архів України у місті Львові. Ф. 368. – Оп. 1 – Спр. 179. – Арк.10-18.
10. ЦДІА у м. Львові. – Ф. 363. – Оп. 1. – Спр. 11. – Арк. 1-2.

Гевко В.

наук. керівник – проф. Алексієвець М.М.

ОСОБЛИВОСТІ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ПОЛЬЩІ В 20–Х РОКАХ XX СТОЛІТТЯ

Друга Річ Посполита, хоч менша за територією ніж до поділів, утворилась як велика держава. Загальна площа Польщі складала 388 тис. 600 кв. км., що ставило її на 6-е місце в Європі (після СРСР, Франції, Іспанії, Німеччини. Швеції).Згідно проведеного в 1921 р. першого після війни загального перепису населення, в країні проживало понад 27 млн. чоловік, з них близько 35% непольського походження [1, 251].

Для оцінки стратегічного і міжнародного положення Польщі, варто звернути увагу на те, що географічно вона знаходилась в самому центрі Європи. Лінії, які поєднували крайні пункти континенту перехрещувались на її території. Важливо й те, що держава знаходилась і в політичному плані в центрі Європи. Вона була пов'язана з такими європейськими державами, як Франція, Німеччина, СРСР, взаємні стосунки яких були визначальними в цій частині Європейського континенту

У результаті дипломатичних та військових зусиль польські політичні діячі на початок 20–х років завершили процес визначення державних кордонів та визначили в Березневій Конституції 1921 р. основні принципи зовнішньополітичної діяльності.

Головними завданнями зовнішньої політики Другої Речі Посполитої стало збереження отриманого статус–кво, зміцнення положення держави на міжнародній арені, налагодження взаємних стосунків з близькими державами на тлі міжнародних проблем до загального повоєнного їх врегулювання. Польщі треба було знайти своє місце в системі міжнародних відносин Центральної Європи, вийти на політичну карту світу як самостійна, суверенна і незалежна держава, активний учасник міжнародних відносин [2, 195].

Актуальним і важливим завданням у міжнародній політиці було встановлення однакових відносин із західним і східним сусідом. Друга Річ Посполита не могла ізолюватися від них. Поєднували її як з Радянською Росією так і з Німеччиною географічна близькість та невирішені проблеми.

На початку взаємних відносин Польщі з Радянською Росією основну роль відіграла радянсько–польська війна. Ризький договір 1921 р. завершив війну, але не приніс добросусідських відносин. Домінували суперечки і взаємні підозри. Хоча Радянська сторона прагнула налагодити відносини. Так, міністр закордонних справ комісар Георгій Чечерін в жовтні 1922 р. в газеті «Известия» підкреслив, «Ми б хотіли, щоб відносини між Росією і Польщею поступово розвивались, дружні стосунки ще більш поглиблювались. Міцною базою для таких відносин є розширення економічних зв'язків між Польщею і Росією» [4, 133].

Зав`язавши добросусідські стосунки, Росія таким чином прагнула забезпечити безпечний кордон з Польщею, щоб уникнути несподіваних нападів. Так як протягом тривалого часу Радянський Союз, єдина соціалістична держава в світі відчувала загрозу в оточенні капіталістич-

них держав. В Москві боялися нової інтервенції, а становище Польщі, розміщеної між Радянською Росією і західною Європою посідало би, в даному випадку, вирішальне значення. Без згоди уряду Польщі інтервенція Європи проти Радянського Союзу була б неможлива.

Звідси виникла необхідність радянського уряду укладення з Польщею договору про ненапад. В цьому контексті варто звернутися до слів комісара Г.Чечеріна, який в травні 1925 р. на III–му з'їзді Рад СРСР підкреслив: «У зв'язку з географічним положенням Польщі, на наш погляд, в плані зовнішньої політики, укладення угоди є для нас особливо важливим. Будь-яка військова інтервенція проти нас не може бути здійснена без участі Польщі. Тому в зовнішній нашій політиці встановлення тривалих відносин з Польщею займає одне з головних місць» [4, 134].

Однак на практиці взаємні відносини погіршились і договір був підписаний значно пізніше.

Складними були також відносини Польщі з Німеччиною. Німці сприйняли факт відновлення Польщі без прихильності. В Берліні бачили в ній союзницю Франції, яка монтувала в Центральній і в Південно–Східній Європі пов'язаний з нею військово–політичний блок, в певній мірі направлений проти Німеччини.

Після підписання Версальського мирного договору 1919 р. і скорочення армії німці не мали вже можливості загрожувати Польщі, але в нових умовах вони підняли війну проти Другої Речі Посполитої за допомогою нових методів. Робили все можливе, щоб утруднити її економічну відбудову. Так в липні 1925 р. Німеччина відмовилась від імпорту польського вугілля і розв'язала проти Польщі «митну війну». Історія польсько–німецьких відносин післявоєнних років характеризується суцільними суперечками і конфліктами.

Стосунки з двома найближчими державами-сусідами не задовільняли польський уряд. В цій ситуації значним чинником міжнародного становища Речі Посполитої були відносини з іншими державами.

Важливим для Польської Речі Посполитої була позиція Великобританії, голос якої був визначальним у повоєнні роки в Європі. Але Англія не трактувала Польщу як достойного партнера для підтримки, вважала її насамперед союзницею Франції. Тому інтереси Польщі були неодноразово жертвою англійсько-французьких суперечок. Дивилася також Великобританія на Польщу крізь призму своїх відносин з Німеччиною і Росією.

На відміну від Великобританії Франція була союзницею Польщі. Неодноразово виступала на Паризькій мирній конференції в її підтримку. У лютому 1921 року Польща і Франція підписали договір про союз.

Польсько-французький союз не був встановлений на рівних правах. Франція була партнером значно сильнішим. Звідси її протекціоністський тон і відношення, неодноразові спроби нав'язування власних думок. Так восени 1921 року Франція запропонувала Польщі скористатись викликаними голодом, труднощами в Радянській Росії, і пред'явити їй в ультимативній формі вимоги. При цьому французький уряд заявив, що він також висуне ультиматум. Він вимагав призупинити демобілізацію польської армії, передати управління польським генеральним штабом французькому командуванню і привести військові сили Польщі у бойову готовність. 26 вересня 1926 року Польща направила Радянському уряду ультиматум, проте запрошення Радянської республіки на Генуезьку конференцію 1922 р. змінили міжнародну обстановку [2, 195–196].

В загальному польсько-французький союз, який був побудований на спільних інтересах не був позбавлений протиріч. Він не гарантував, як це здавалось на перший погляд, безпеку Польщі. Особливо після Локарнських угод 1925 р., коли позиція Франції в Європі почала послаблюватися і вона йшла на уступки Німеччині. Ставало зрозуміло, що французькі зобов`язання відносно Польщі зменшувались.

Для створення більш чіткої картини міжнародного становища Польщі в перші роки незалежності слід звернути увагу на відносини Польщі з іншими державами. Від цих відносин залежала і загальна політика Другої Речі Посполитої. В цьому плані найбільш значимі відносини були з Чехословаччиною. Польща і Чехословаччина могли бути взаємовигідними та рівноправними партнерами, але відносини складалися в іншому руслі. Попри спроби співпраці в загальному вони були прохолодні, натягнуті, а часом і ворожі. Про це свідчить і територіальний конфлікт за невелику територію Тешинської Сілезії, яку отримала чехословацька сторона. Але джерело конфлікту було значно глибше. Уряд Чехословаччини не давав можливості полякам утворити самостійну державу, не вірив в її тривалість. Так само в Польщі вважали, що Чехословаччина є штучним утворенням і нездатна для довготривалого існування. В Варшаві недо-

оцінювали військового значення Чехословаччини бачачи її слабкості насамперед у неоднорідному складі населення [4, 141].

Обидві держави прагнули посісти провідну роль в Ценстрально–Східній Європі: Польща у зв'язку із своїм географічним положенням і кількістю населення, Чехословаччина — із своїм економічним потенціалом і системою політичних союзів. Зважаючи на це кожна із сторін використовувала будь–яку можливість послабити іншу. Так Чехословаччина налаштовувала українських націоналістів проти поляків, підтримувала Литву в конфлікті з Польщею. Козирем Польщі стали сепаратистські наміри словаків, які воювали з чехами за рівноправність.

Конфлікт затягувався і поглиблювався. Зусилля для покращення відносин, навіть укладення союзу восени 1921 року, виявились безплідними.

Все ж найгірше складались відносини з іншим сусідом — Литвою. Власне важко тут говорити взагалі про якісь відносини між цими державами. Характерною рисою було те, що протягом багатьох років не було нормальних контактів. Конфлікт виник, знову ж таки, через територіальні притензії. Литва прагнула повернути Вільнюс.

Литва була невеликою державою. Конфлікт, який виникнув між нею і Польщею був небезпечний і утруднював дії Речі Посполитої на Балтійській території. Польські урядові кола не хотіли миритися з незалежністю Литви і прагнули урегулювати з нею стосунки на основі існуючого статус-кво. Але це не вдалося реалізувати навіть шляхом неодноразових переговорів.

Кращі стосунки аніж з Чехословаччиною і Литвою складались в поляків із дальшим сусідом — Латвією. Але все таки вони не були позбавлені, особливо на початку, досить частих конфліктів, які виникали між польським і латвійським населенням, яке проживало у південно-східній частині Латвії. Характерною рисою відношення Латвії до Польщі була давня недовіра. Але попри це їх поєднував спільний політичний та торговий інтерес. Так спостерігалася значна сезонна еміграція польських робітників у Латвію. Але для встановлення стійких і тривалих відносин, вирішення спільних проблем двох відроджених держав потрібен був час.

Другій Речі Посполитій, яка перебувала переважно з усіма своїми сусідами у напружених, а в деяких випадках ворожих відносинах, був потрібний дружній сусід. Ним стала Румунія. 3 березня 1921 року була укладена угода між Польщею і Румунією направлена проти Радянського Союзу і передбачала зміцнення їхнього положення відносно східного сусіда [5, 262]. Але між Польщею і Румунією відносини не набули широкого пожвавлення. Румунія була слабшою стороною в союзі, основна ініціатива виходила від Польщі. Безпосереднім сусідом Польщі була Угорщина. Їхні стосунки також заслуговують на увагу. Від самого початку відродження Польської держави, Угорщина займала відносно Другої Речі Посполитої надзвичайно дружню позицію, сподіваючись на те, що співпраця з Польщею покращить її власне важке міжнародне положення. Варшава відповідала взаємністю. Але насправді конкретних зрушень у їхніх взаєминах не спостерігалося. Ні Польща не могла надати Угорщині відчутної підтримки, ні угорці не надали їй ефективної допомоги. Хоча в основі їх взаємних відносин була проблема протистояння спільним ворогам, особливо Чехословаччині, тісних контактів не спостерігалося.

Як уже зазначалось основною метою зовнішньої політики Польщі було збереження і зміцнення отриманого стану, та утримання спокійної атмосфери навколо новоутвореної держави. Край був виснажений війною, зруйнований економічно. В такій ситуації мирну політику намагалися підтримати як уряд так і військові кола. Підтвердженням цього був опрацьований в Генеральному Штабі документ, який став основою розпорядження уряду від 19 січня 1922 року. В ньому зазначається: «Ми є держава, яка перш за все зацікавлена у можливості тривалого збереження статус-кво. Для цього нам необхідна консолідація та спокійна праця. Військова політика повинна уникати збройних конфліктів» [10, 54].

Важлива роль в зовнішній політиці Другої Речі Посполитої належала міністру закордонних справ Константу Скірмунту (1921–1922 рр.). Основним його прагненням було представити Польщу на міжнародній арені як державу, яка дотримується міжнародних умов. «Наглядним прикладом нашої зовнішньої політики є виконання домовленостей» [10, 55] — підкреслював Скірмунт. Докладав він зусиль і для покращення відносин з сусідами. Саме завдяки його зусиллям відбулася спроба зближення з Чехословаччиною.

Хоча в діяльності інших міністрів закордонних справ прагнення до об`єднання не були такими сильними, загальна зовнішньополітична лінія залишалася та сама. Друга Річ Посполита прагнула збереження утворених відносин, які сформувалися в Центрально–Східній Європі і в цьому напрямку працювала її дипломатія.

Але загальна ситуація в Європі не була стабільною. Повільних, але постійних змін зазнавала міжнародна система відносин. Франція під тиском Великобританії змушена була відмови-

тися від жорсткого курсу проти Берліну. Нові політичні керівники закордонних справ Франції, насамперед, Арістіт Брант, сподівалися врегулювати відношення з Німеччиною шляхом компромісу. Позиція, яку зайняла Німеччина в особі міністра закордонних справ Густава Стресеманна, подавала надії на здійснення цього.

В жовтні 1925 року відбулася конференція в Локарно, яка формально зняла напругу та було досягнуто компромісу. Серед комплексу укладених угод було підтверджено непорушність встановлених Версальським договором кордонів між Німеччиною, Францією та Бельгією. Німеччина опинилася в більш вигідному положенні на міжнародній арені в результаті діяльності конференції. Вона визнавалася як рівноправний партнер і як велика Європейська держава, перед нею відчинилися двері до Ліги Націй, що давало можливість отримання закордонних кредитів. Рівновага сил в Європі, яка була встановлена в 1919 році Версальським договором була порушена.

Польща була змушена змиритися з тим, що «в Локарно було остаточно поділено кордони на дві різні категорії: закриті на заході та відкриті до збройних нападів на сході» [14, 130].

Таким чином в результаті діяльності Локарнської конференції міжнародне становище Польщі погіршилось. Одночасно відношення з Німеччиною, які й без того були напружені, загострились ще більше. Німеччина робила спроби, шляхом поступового натиску на Польщу, схилити її до перегляду кордонів на користь Німеччини. Як уже зазначалось в 1925 році Німеччина оголосила Речі Посполитій «митну війну». Крім того намагалася заблокувати її економічні відносити з іншими державами.

В цій боротьбі Польща залишилася сама. Вона навіть не могла розраховувати на ефективну підтримку Франції, яка після Локарно покращила відносини з Німеччиною і її зацікавленість в союзі з Польщею послабилась. Великобританія також підтримувала Німеччину.

Після Локарнської конференції в Польщі відбувся травневий переворот. На чолі уряду став маршал Юзеф Пілсудський.

В 1926 році в Польщі, як можна судити з виданих декларацій, закордонна політика базувалась на попередніх засадах. Ті ж самі стосунки з сусідами, таж сама система союзів і збереження статус-кво залишалися головними завданнями зовнішньої політики Польщі.

Попри збереження основної лінії зовнішньої політики спостерігалося певне пожвавлення. Значну роль в цьому відігравав міністр закордонних справ Август Залєський.

Але слід зазначити, що друга половина 20-х років не характеризувалася, як час особливої активності Речі Посполитої на міжнародній арені. Пілсудський передбачав, що після травневих подій щонайменше протягом 5 років в Європі не наступлять вагомі зміни, які б могли стати загрозою для існування держави [15, 144]. Цей час він хотів використати для зміцнення військового потенціалу Польщі та її внутрішньої політики. В зовнішній політиці нових ініціатив не запроваджував.

Дійсно, в найближчі 5 років Європа — окрім великої економічної кризи — важливих політичних міжнародних потрясінь не пережила. Однак поступово зростали зміни в розстановці сил, які готували грунт для наступних перемін. Німеччина зміцнила свої позиції, стала рівноправним партнером в західній Європі і все більш настирливо домагалася рівноправності у військовій галузі. В той час Радянський Союз вступив в нову фазу економічного розвитку. Розпочалася реалізація 5–річних планів, що означало початок прискорення індустріалізації, яка вплинула на покращення оборонної здатності СРСР.

В Польщі в той час для зміцнення оборонної здатності було зроблено значно менше ніж цього вимагав час. Реорганізації армії не відбулось, не спостерігалося і оновлення військової техніки.

Таким чином першу половину 20–х років можемо охарактеризувати, як час формування польської закордонної політики, укладання стосунків з сусідами. В цей час стали очевидними основні цілі і напрямки діяльності польської політики. Профранцузька орієнтація, чітке дотримання угод, зміцнення отриманого статус–кво — ось головні засади польської міжнародної політики в даний час. Цього вдалося досягнути. Положення Польщі на міжнародній арені зміцніло.

Друга половина 20–х років — період відносного спокою. Хоч Польща не проводила в цей час активну зовнішню політику, але в міжнародних колах поступово звиклися до присутності Польщі і розцінювали її як існуючу реальність і навіть як чинник стабілізації рівноваги в Європі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексієвець Л. Політичний розвиток та еволюція парламентської системи у Польщі в 1918–1939 роках // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. — №12. — 2001. — С. 247–256.
2. Алексієвець Л. Зовнішньополітичні пріоритети Польщі міжвоєнної доби // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. — №14. — 2001. — С. 194–203.
3. Документы и материалы по истории советско–польских отношений. — М. 1964.
4. Lossowski P. Polozenie miedzynarodowe i polityka zagraniczna // Polska edrodzona, 1918–1939. Panstwo, spoleczenstwo, kultura / Pod redakcja Tomickiego J. — Warszawa; Wiedza powszechna, 1982. — S. 128–199.
5. Краткая история Польши. С древнейших времен до наших дней. — М.: Наука, 1993. — 528 с.
6. Ольшанский П.К. Рижский договор и развитие советско–польских отношений в 1921–1924 гг. — М., 1974. — 321 с.
7. Kumaniecki J. Po traktacie Ryskim. Stasunki polsko–radziecki 1921–1923. — Warszawa, 1971. — 282 s.
8. История южных и западных славян: В 2 т. — Т. 2.: Новейшее время / Под ред. Г. Ф. Матвеева, З.С. Ненашевой. — М.: Изд–во МГУ, 1998. — 272 с.
9. Международная политика новейшего времени в договорах, пактах, декларациях. — М., 1928.
10. Kumaniecki K. W. Odbudowa państwowości polskiej: Najważniejsze dokumenty. 112 — styczeń 1924. — Warszawa, Krakow, 1924. — S. 507.
11. Дыбковская А., Жарын М., Жарын Я. История Польши. С древнейших времен до наших дней / Под ред. А. Сухени-Грабовской, Э. У. Круля. Перевод с польского. — Варшава: Научное издательство ПВН, 1995. — 381 с.;
12. Черній А. І., Черній В. А. Історія південних і західних слов'ян: В 3–х частинах. — Частини І, ІІ, ІІІ (від найдавніших часів до кінця ХХ ст.). — Рівненський інститут слов'янознавства Київського слов'янського університету. — Рівне: ППФ «Волиньські обереги», 1999. — 444 с.
13. Хрестоматия по истории южных и западных славян. В 3–х т. — Т.ІІІ. Новейшая история / Отв. ред. Д.Б.Мельцер, Г.И.Чернzвский. — Минск: Университетское. — 1991. – 413 с.
14. Дюразель Жан–Батіст Історія дипломатії від 1919 року до наших днів / Переклад з франц. Маричева Є., Погорєлової Л., Чайковського В. — К.: Основа, 1995. — 903 с.
15. Landau Z., Tomaszewski J. Polska w Europie i świecie 1918–1939. — Warszawa, 1984.

Кобельська О.
наук. керівник – проф. Алексієвець М.М.

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОГО ЖІНОЧОГО РУХУ У СВІТЛІ ГЕНДЕРНОЇ МЕТОДОЛОГІЇ

В сучасних умовах становлення української держави важливим є вироблення чітких соціально–культурних орієнтирів, які б сприяли поступу української нації, формуванню її «цивілізованого обличчя», утвердженню загальнолюдських цінностей у їх модерному розумінні.

Життєво-наукова практика виносить сьогодні на порядок денний питання про гендерну рівновагу суспільства. Адже, як зазначає С.Хрисанова, основним конфліктом сучасної науки є нерівність чоловіка і жінки [1, 335]. Для науково–теоретичної розробки даної проблеми, власне, використовується поняття «генер», «гендерна рівновага», «гендерна політика» тощо. «Гендер» означає «соціальна стать», або таке трактування жінки і чоловіка, що відображає не їх біологічні відмінності, а соціальний статус, соціальне становище жінки і чоловіка, яке вони займають з огляду на їх приналежність до чоловічої чи жіночої (біологічної) статі. Відповідно, гендерна рівновага суспільства забезпечується тоді, коли є створені умови для рівних можливостей жінки і чоловіка у формуванні їх «соціального обличчя», здобуття соціального статусу; коли відсутня дискримінація жінок (чоловіків) у питанні їх соціального становища в суспільстві.

Звісно, вироблення гендерної рівноваги модерного суспільства повинно здійснюватись, насамперед, на адекватній конституційно–законодавчій основі. У зв'язку з чим зазначимо, що Україна у новій Конституції прийняттям статей 21, 23, 24 законодавчо закріпила рівні права і можливості жінок та чоловіків як представниць і представників двох різних, але рівно значущих соціальних груп [2, 9–10]. Актуальним залишається питання реалізації гендерної політики в Україні, яка забезпечується такою системою управління соціально–економічними процесами, котра враховує біосоціальні відмінності статей [3: 237].

Згадані відмінності є предметом дослідження для вчених гуманістів, які під час вивчення певних явищ, подій, процесів використовують відповідний гендерний підхід. В основу цього

наукового підходу покладено принцип з'ясування у досліджуваному явищі форми і змісту присутніх у ньому жіночої та чоловічої субстанцій.

Наприклад, аналізуючи твори мистецтва через призму гендеру, дослідник з'ясовує рівень, форму, сюжетні лінії, особливості технічного виконання, філософський зміст представлення жінки і чоловіка у даних творах. Таким, чином, дослідник робить гендерний зріз на мистецькому відтинку і, відповідно, репрезентує соціальний статус обох статей у конкретному часово–просторовому вимірі, в окремому суспільному середовищі, країні, релігії, культурі...

Вчений–історик, досліджуючи минулі історичні події, факти, процеси, явища, завдяки гендерному підходу показує співвідношення рівня соціального авторитету жінки та чоловіка у своєму історичному ракурсі; а також пояснює історичні обставини, які стали детермінантою такого становища жінки (чоловіка) у суспільстві.

Самобутньою сторінкою історичного минулого України є історія українського жіночого руху, яка, з методологічної точки зору, по-перше, є дотичною до гендерних досліджень, а, по–друге, становить цілий пласт історичного знання, яке служить незамінним ключем до розуміння ролі жіноцтва в історії України.

Зважаючи на те, що гендерний підхід в науці дозволяє простежити особливості соціального становища жінки та чоловіка, яке обумовлювалось конкретними об'єктивними культурно-історичними факторами, — підкреслимо, що історія жіночого руху репрезентує «соціальне обличчя» жінок, яке виробили, власне, вони самі, своєю самоорганізованою участю у громадсько–політичному житті. Тобто, історичний процес розвитку жіночих громадських організацій та жіночої ініціативи загалом ілюструє нам яскравий феномен «соціалізації» української жінки, формування її «соціального обличчя» в умовах відсутності її елементарних громадянських прав і домінування патріархального світогляду. Нагадаємо, що останній «замикав» жінку між трьома німецькими (за лінгвістичною ознакою) та всесвітньовідомими (за масштабами поширення) «К» — «Küche», «Kinder», «Kirche» — кухнею, дітьми і церквою.

Наприкінці XIX століття, коли зароджувався жіночий рух в Україні, жінки Австро-Угорської імперії (у т. ч. українські галичанки, буковинки, закарпатські русинки) не мали права встановлювати опіку, бути свідками, однаково отримувати спадщину, одружуватись з родичем, голосувати, бути членами партій, навчатися у вузах [4, 220]. Жінки Наддніпрянської України також повинні були займатися виключно «жіночими справами», які становили їх повсякденні обов'язки; про відповідні права ніхто не говорив. Так і минав життєвий ритм української жінки, який зводився до довгого циклу домашніх і позахатніх робіт, що входили до її одвічної компетенції; і такого ж довгого, і, основне, безрезультатного намагання гармонізувати свої відносини із занадто традиційною громадою.

Жіноцтво було усунуте від усіх громадських, політичних справ і не займало «жадного становиська, на котрім могло би мати вплив на загал і спосібність заявити спільні потреби свого життя...» [5, 297]. У таких соціально–культурних умовах української дійсності і зародився жіночий рух. Створене за ініціативою Н.Кобринської «Товариство руських жінок» (1884), було покликане змагати за розкріпачення особистості української жінки та залучення її до участі у всіх сферах громадського і політичного життя.

У 1887 р. Н.Кобринська організувала видання жіночого альманаху «Перший вінок». У передмові до цього «культурного заявлення розвою нашого жіноцтва» упорядниця писала: «Хто переконаний, що жінки не повинні займатися поважнішими справами, хто думає, що поки дівчина не вийде заміж, то не випадає їй вникати в глибини життя і досліджувати його злих сторін, а по замужжі вимавляє її обов'язками і заняттями, хто гадає, що від злого можна охоронитись несвідомістю, несвідомість і глупоту вважає жіночою чеснотою і непорочністю... хто бажає, щоб жінка ніколи не виростала з дитинства, вічно крилася в слимачій шкаралупці і носилася лиш усюди з своєю хаткою — той нехай не допускає до її рук наш альманах, бо ми його зложили для дозрілих умом і переконанням одиниць, котрі без небезпеченства можуть дивитися в світ правди і дійсного життя» [6, 284].

Зазначимо, що створення на межі XIX–XX століть низки жіночих громад-ських організацій, таких як «Руська захоронка», «Товариство вакаційних осель», «Товариство опіки над служницями і робітницями», «Клуб русинок», «Жіноча Громада» свідчить про активізацію громадської позиції українського жіноцтва. Доброчинна, культурно–просвітницька, національно–політична діяльність українок і формувала їх «соціальне обличчя». Скажімо, львівський «Клуб русинок», який очолила Герміна Шухевич, організував дешеві їдальні та гуртожитки для робітників і студентів міста. У 1901 р. на базі Клубу створено кооператив «Труд», де жінки могли здобути фах майстрині із крою, шиття, бухгалтерії, куховарства, влаштуватись на роботу [7,

99]. У клубі діяли курси книгознавства, гігієни, товариської поведінки та народної культури. «Русинки» створили бібліотеку, проводили лекції, вечори відпочинку; разом із Педагогічним товариством Клуб заснував близько 10–ти приватних шкіл та гуртожитків, в основному для селянських дітей [7, 100]. Діяльність клубу та кооперативу «Труд» стала моделлю для розвитку жіночих організацій в інших містах України.

Праця «Жіночої Громади» у Чернівцях також охоплювала культурницьку, господарську, соціально–громадську сфери. Кожної зими влаштовували низку відчитів, окрім того — ставили аматорські вистави. «Робітня «Жіночої Громади» стала широковідома і вважалася за одну з найкращих у Чернівцях: у 1912 р., напр., на баль у президента Буковини замовлено в ній аж 12 суконь» [8, 836]. Багато жінок присвячували свій час та енергію для розвитку товариства. Серед них Евфрозинія Галіп, Ольга Сімович, Євгенія Цегельська, дружина відомого історика, етнографа, лінгвіста, географа, археографа, бібліографа Мирона Кордуби [9, 89]. Пані Евгенія особливо уважно опікувалась дитячими садками, а два з них взагалі постали за її ініціативою [8, 836].

Учасниці київської «Жіночої Громади», яка виникла у 1901 р., і до речі, сьогодні відновила свою діяльність [10, 141], теж виступили активними творцями громадсько–культурного життя краю. Людмила Старицька–Черняхівська, Марія Степаненко, сестри Лисенки, Марія Кістяковська–Тимченко разом з іншими членкинями Громади влаштовували бібліотеки, дитсадки, вчили грамоти селян, заохочували дівчат ходити до школи, читати українські книжки, цікавитись політичними справами.

У Харкові Х. Алчевська, засновниця українських недільних шкіл (1862), авторка програми навчання дорослих «школярів», котра стала моделлю для подібних шкіл усієї імперії і була відзначена на європейських освітніх форумах, організовувала відомі «академічні концерти». Учасники цих концертів, одягнені у недільне селянське вбрання, співали українських пісень, виконували народні танці, «хтось читав коротку лекцію з минулого, звичайно, з української історії чи літератури» [11, 22].

Зазначимо, що, здійснюючи громадську працю, спрямовану на економічне виживання, просвіту, національно-культурний розвиток українського жіноцтва, зокрема, і української громади, загалом, — жінки виступили в ролі соціально значущого прогресивного фактора суспільного поступу. Їхнє «соціальне обличчя» набуло рис громадського діяча, ініціатора низки суспільно важливих ідейно–практичних заходів, жіночого лідера, національно–свідомого громадянина, учасника політичного життя.

Як правило, саме жіночі громадські організації були джерелом і тією «юридичною основою», від імені якої українські жінки виходили на арену суспільно–політичних справ, долучались до суб'єкної участі в житті соціуму.

Таким чином, жіночий рух став специфічною громадською силою, яка спрямовувалась на подолання гендерної асиметрії українського суспільства. Змагання жінок за піднесення свого соціального авторитету відбувалось шляхом здійснення величезної громадської суспільно і національно корисної праці.

Ми навели приклад із сфери діяльності лише окремих жіночих організацій України на межі XIX–XX століть. А, загалом, історія українського жіночого руху з кінця XIX–го і впродовж XX століття є багатогранною і самобутньою. Ґрунтовне дослідження діяльності організованого жіноцтва України сприятиме розумінню складних історичних, соціально-психологічних, культурних процесів, що відображають науково-практичний досвід вироблення гендерної рівноваги суспільства, власне, українськими жінками.

ЛІТЕРАТУРА

1. Хрисанова С. Сучасна модель становища жінки в суспільстві // Жінка в Україні. Міжвідомчий науковий збірник / За ред. Комарової А., Голубєвої І., Пустовойтенка В. та ін. — К., 2001. — Т. 23. — 648 с.
2. Конституція України: Прийнята на П'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. — К., 1997. — 80с.
3. Хрисанова С. Гендерна політика – шлях до консолідації суспільства // Жінка в Україні. Міжвідомчий науковий збірник / За ред. Комарової А., Голубєвої І., Пустовойтенка В. та ін. — К., 2001. — Т. 23. — 648 с.
4. Маланчук-Рибак О. З історії ідейних концепцій українського жіночого руху XIX — початку XX століть // Записки НТШ. Праці історично–філософської секції. — Львів, 1999. — С. 185–235.
5. Кобринська Н. Про первісну ціль Товариства руських жінок... // Вибрані твори. — К., 1980. — 444 с.

6. Кобринська Н. Переднє слово [До альманаху «Перший вінок»] // Вибрані твори. — К., 1980. — 444 с.
7. Богачевська–Хом'як М. Білим по білому. Жінки в громадському житті України 1884–1939. — К., 1995. — 424 с.
8. Буковина. Її минуле і сучасне. — Париж–Філадельфія–Дітройт, 1956. — 942 с.
9. Федорів І. Мирон Кордуба в історії України (кінець XIX — перша половина XX ст.). — Тернопіль, 2001. — 127 с.
10. Солод Ю. Біля джерел: Міжнародній організації «Жіноча Громада» — 100 років // Жінка в Україні. Міжвідомчий науковий збірник / За ред. Комарової А., Голубєвої І., Пустовойтенка В. та ін. — К., 2001. — Т. 23. — 648 с.
11. Богачевська–Хом'як М. Дума України жіночого роду. — К., 1993. — 109 с

Дребот Н.
наук. керівник – проф. Алексієвець М.М.

ПОБУТ ТА ЗВИЧАЇ СХІДНИХ СЛОВ'ЯН

Як свідчить історична практика побут та звичаї є невід'ємною частиною життя кожного народу, його історії і умов подальшого розвитку та становлення, як етносу, як народності.

Побут та звичаї зароджуються з початку історії кожного народу і супроводжують його увесь час. Слід сказати, що побут — це сфера не виробничого соціального життя, яка включає в себе як задоволення матеріальних потреб людей в одязі, житлі, лікуванні і підтриманні здоров'я, так і освоєнні людиною духовних благ, культури, людського спілкування, відпочинку. В широкому значенні побут — уклад повсякденного життя. Отже побут зберігає національні і соціальні особливості різних народів і соціальних груп [6, 8].

Невід'ємно пов'язаний з побутом звичай — повсякденний, усталений спосіб (правило) поведінки, складений історично, на основі людських стосунків, у результаті багаторазового здійснення одних і тих же дій та усвідомлення їх суспільної значущості [3, 230].

В історичній науці мало уваги приділяється вивченню побуту та звичаїв східних слов'ян. Вважається що це не є важливим і часто нехтується цим. Але ми повинні знати як жили наші пращури, який одяг носили, як харчувались, як проводили своє дозвілля. Вивчення побуту та звичаїв будь–яких народів, а зокрема свого є однією з умов вивчення історії. Окрім вивчення історії становлення та розвитку народів, необхідно проводити аналіз стану культурно–побутових традицій, оцінку їхньої ролі у житті людей [1, 14]. Зокрема потрібно досліджувати сферу традиційно–побутової культури (звичаї, обряди, народне мистецтво тощо). Тому що побут та звичаї склались історично і прийшли в наш час в дещо зміненій формі, або ж взагалі з плином часу зникли. Також вони переносять пережитки кращих традицій в наш час. Часто ми робимо певні дії причину виконання яких ми іноді навіть не можемо пояснити. І вивчення цього приводить нас до розуміння цих речей, разом з тим ми взнаємо чому і в яких умовах складались відповідні традиції, що спонукало наших пращурів до певних поступків та характер їх занять.

Слов'янська наука накопила значну кількість фактів та спостережень, пов'язаних із східнослов'янськими народами. Але практика їх опублікування в масштабах східнослов'янської спільноти практикувалась дуже рідко. В якості найбільшого досягнення можна виділити монографію Д. К. Зеленіна «Русская (восточнославянская) этнография «, видана 1927 року на німецькій мові в серії «Нарис Слов'янської філології і історії культури».

В 1958 році опублікований підручник С.А.Токарева «Этнография народов СССР», який розпочинався обширним розділом «Восточнославянские народы. Русские, украинцы и белорусы». Де східні слов'яни трактуються як однорідна в культурному відношенні група народів, кожний з яких разом з тим має певну історичну специфіку[2: 13].

В 1964 році вийшов в світ східнослов'янський том багатотомної серії «Народи світу». Де детально описується історія і культура кожного з трьох східнослов'янських народів. Також східні слов'яни виділені в особливий розділ з двома ввідними частинами: «Древнерусская народность « і «Очерки этнической истории восточных славян до середины XIX века «; в п'ятитомному виданні «Нариси загальної етнографії «, яке вийшло одночасно з «Народами світу» [4, 21]. Також в ці роки публікувалось багато праць, які охопили окремі аспекти культури трьох східнослов'янських народів, зокрема — «Восточнославянский этнографический сборник « який складається з трьох монографій: Е.Бломквист «Крестьянские постройки русских, украинцев и белорусов «, Н.Лебедевой «Прядение и ткачество восточных славян «, Г.Масловой «Народная одежда русских, украинцев и белорусов XIX – начале XX века» [5, 19].

Не залишали поза увагою історію і культуру слов'ян загалом, і за кордоном. Так Карл Готліб фон Антон видав книгу «Перша спроба опису походження звичаїв, обрядів, ідей і знань давніх слов'ян» видана в Лейпцігу (1783 р. т. І і 1789 р. т. 2). Ця книга дала поштовх до написання П.Шафариком його класичних книг «Слов'янські старожитності « (1837 р. т. 1 і 2) і «Слов'янське народознавство» які заклали основи Слов'янській етнографії.

Отже ця проблема не є достатньо вивченою в історичній літературі і потребує ретельного дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Восточнославянский этнографический сборник. / Под ред.Толстова С.П. М., 1956. — 580с.
2. Зеленин Д.К. Восточнославянская этнография. М., 1991. — 575с.
3. Культура і побут населення України: Навчальний посібник. В.І.Наулко, Л.Ф.Артюх, В.Ф.Горленко та інші. К.:Либідь, 1991. — 232с.
4. Седов В.В. Восточные славяне в VI–XIII веках. М., 1982. — 520с.
5. Семенова М. Быт и верования древних славян. — СПб.: Азбука, 2000. — 560с.
6. Этнография восточных славян. К.В. Чистов, М.Г. Рабинович, Л.Н. Шмелева и другие. М.: Наука, 1987. — 556с.

Гранда М.

наук. керівник – асист. Алексієвець Л.М.

РОЛЬ ПРОТОБІЛОРУСЬКИХ ПЛЕМЕН У ПРОЦЕСІ ЕТНОКУЛЬТУРНОГО РОЗВИТКУ БІЛОРУСІВ

Особливість формування білоруського етносу полягає в тому, що на сучасній білоруській етномовній території споконвіку жили не слов'яни, а балти, від яких походять сучасні литовці і латиші. Безпосередніми предками білорусів були кривичі, дреговичі й частково — радимичі. У VIII — на початку IX ст. на території сучасної Білорусі виразно виділялися дві великі й різні за походженням етнічно–племінні групи східних слов'ян. Одну з них, південно–західну, що займала Полісся та суміжні землі, становили переважно дреговичі. Вони були тісно пов'язані з північно–українськими племенами (волинянами, деревлянами, полянами); друга група — північно–східна — охоплювала племінний союз кривичів (їхні предки прийшли на північ Східної Європи з південної Балтики) [1, 68].

Дреговичі сформувалися внаслідок переселення частини волинян та деревлян на північніші території за Прип'яттю, заселені балтами. Це переселення відбувалося поступово й повільно. У VII ст. пам'ятки Празької культури, на основі якої сформувалися волиняни та деревляни, з'явилися на лівому березі Прип'яті, де згодом виник племінний центр дреговичів — Турів і важливий економічний та культурний центр Пінськ. У VIII–IX ст. волиняни й древляни просунулись на балтійські території ще далі — аж до Верхнього Німану. Волиняни також заселяли сучасну Берестейщину (Брестська область Республіки Білорусь) [2, 7–8].

Вплив балтського субстрату на слов'янських переселенців виявлявся по-різному, але посилювався в міру просування волинян та деревлян углиб балтських територій. На Берестейщині мова й культура волинян не зазнала істотних змін (від найдавніших часів і донині межа між українцями та білорусами в цьому регіоні проходить по річках Ясельда– Прип'ять — гирло Горині). У північних ареалах вплив балтів на слов'ян був настільки інтенсивним, що змінив навіть слов'янський (поліський) антропологічний тип: дреговичі вже належали до валдайського антропологічного типу, який вважається балтським. До нього ж належать і сучасні білоруси [3, 81–82].

На півночі Східної Європи кривичі з басейну р. Великої на рубежі VI–VIII ст. почали інтенсивно розселятися на значних територіях у Вітебсько–Полоцькому Надвінні і на Смоленській Наддніпрянщині (майбутні Полоцьке і Смоленське князівства), заселених балтами [4, 96–97]. Протягом VIII–IX ст. внаслідок асиміляції місцевого балтського населення сформувалася окрема етнографічна група кривичів — полоцько–смоленська. Частина кривичів, що заселила землі по р. Полота, згідно зі свідченнями літопису, називалася полочанами: «Так само й ті ж слов'яни, прийшовши, сіли по Дніпру і назвалися полянами, а інші — деревлянами, бо осіли в лісах; а другі сіли межи Прип'яттю і Двіною і назвалися дреговичами; а інші сіли на Двіні і назвалися полочанами — од річки, яка впадає в Двіну і має назву Полота; од сеї [річки] вони прозвалися полочанами. Слов'яни ж, [що] сіли довкола озера Ільменя, прозвалися своїм іменем — [

словенами]; і зробили вони город, і назвали його Новгородом. А другі ж сіли на Десні, і по Сейму, по Сулі і назвалися сіверянами» [5, 2–3].

Інтенсивне переселення кривичів на споконвічні землі балтів тривало і в IX–X ст., а в XI ст. вони заселили всю сучасну територію Білорусі до умовної лінії Ізяслав — Борисов — Орша. Протягом IX–XIII ст. псковські й полоцько–смоленські кривичі розвивалися як самостійні етнічні групи, але між полоцькими і смоленськими кривичами вже ніякої етнографічної різниці не було [1, 68–69; 6, 799].

Дослідження генофонду білоруського населення, проведені антропологом А. І. Микулечем, свідчать про існування в Білорусі споріднених етносів. Вивчення матеріалів по 12 основних генах показало, що литовський етнос відрізняється від білоруського на 2 гени, російський — на 3, український — на 4, польський — на 6. Це красномовно свідчить про значення архаїчної балтської основи в білоруському етносі.

Була підтверджена значна стабільність генофонду в порівнянні з мовою та культурою. Однак вивчення фольклору і палеоетнографічні джерела також дають можливість говорити про автохтонну приналежність та глибоку древність традиційної білоруської культури і побуту [7, 34–36].

Племінний центр полочан — Полоцьк уперше згадується в «Повісті минулих літ» під 862 р. З кінця IX ст. він уже був у складі Київської Русі . У X ст., тобто приблизно через століття після виникнення на Середній Наддніпрянщині ранньоукраїнської держави — Русі, полоцькі кривичі створили Полоцьке князівство [1, 68].

Полоцьк і Смоленськ відігравали важливу роль у торговельній системі Київської Русі – на річковому шляху «із варяг у греки» вони контролювали корабельні волоки між Верхнім Дніпром, Двіною та Волховом. Крім того, Полоцьк був пов'язаний Двіною з Балтійським морем, завдяки чому полочани змогли налагодити самостійну торгівлю із Заходом. Усе це створювало сприятливий ґрунт для виявлення в полочан дуже ранніх самостійницьких прагнень. Так, ще на початку правління Володимира Великого (тобто у 80–і рр. X ст.) полоцький князь Рогволод зробив спробу вийти з-під влади Києва, і відтоді ці прагнення не припинялися аж до кінця XI ст. Демонструючи власну гідність, полочани в середині XI ст. збудували услід за киянами свій Софійський собор. Полоцькі князі воювали зі Псковом та Новгородом і намагалися приєднати їх до свого князівства. Наприкінці XI ст. Полоцьк перший з давньоруських міст досягнув фактичної незалежності від київського князя. Полоцьке князівство проіснувало до кінця XIII ст., аж поки 1307 р. не увійшло до складу Литовського князівства [4, 96–97].

Враховуючи археологічні, історичні, антропологічні, етнографічні та інші дані, можна вважати Полоцько–Мінську, Смоленську, а також Турово–Пінську землі тими центрами, в яких закладалися основи білоруської народності. Розвиток соціально–економічних та етно–культурних зв'язків перш за все між Полоцько–Мінською і Смоленською землями сприяв першопочатковому етноутворенню білорусів, звідки аналогічні процеси поширились на інші землі. Виник місцевий так званий смоленсько-полоцький діалект. На ранній стадії він відіграв значну роль у формуванні цієї народності.

У результаті розвитку тих особливостей, які мали місце в західних землях Русі та поглиблювались в XII столітті, після її політичного роздроблення в XIII–XVII століттях, сформувалася білоруська народність [7, 35–36].

Що стосується походження назви «Біла Русь», його «прив'язки» до визначеної території, то на цей рахунок існує безліч версій і припущень. Однак достовірно відомо, що вперше назва Біла Русь виникла в XII ст. стосовно Володимиро–Суздальської землі. У 1169 р. князь Андрій Боголюбський захопив Київ. Оскільки в цей час Київ уже не мав статусу столичного центру всієї Русі, Боголюбський не став княжити в Києві, а передав його своєму брату. Князь Андрій вважав, що місто втратило чистоту православ'я, тому що в ньому жило багато представників інших релігій, і ввів у свій титул доповнення — «князь білоруський». Ймовірно, це означало, що він був князем Білої Русі, земель з єдиною чистою, православною вірою.

У цьому ж контексті слід зазначити, що в 1469 р. Іван III направив папі римському грамоту, у якій було сказано: «Сиксту, Першосвятителю Римському, Іоанн, Великий князь Білої Русі, кланяється і просить вірити його послам». Документи свідчать, що в другій половині XIII ст. Білою Руссю називалися полоцькі, вітебські і могилевські землі. Це підтверджує, зокрема, і публікація 1979 р. в одному з американських журналів, здійснена на основі рукопису XIII ст., що зберігається у бібліотеці англійського університету в Дубліні. Мова йде про записки християнського монаха-місіонера, що проповідував в середині XIII ст. серед ятвягів та литовців і навіть був присутній на коронації князя Міндовга. Автор записок говорить про те, що його друг, чер-

нець Вайслан, проповідував тоді на Білій Русі. Ця згадка зроблена на сто років раніше, ніж те, що було відомо до цього. Далі з тексту випливає, що під Білою Руссю автор розумів територію від Пскова до Турова.

Це дає підставу припустити, що у всякому разі наприкінці XII — початку XIII ст. назва Біла Русь поширилась і на велику частину території нинішньої Білорусі; в документах вона закріпилася в XIV–XVI ст. У XIV ст. коронний канцлер Польщі Я.Чернковський називав Полоцьк «фортецею Білої Русі». У XVII ст. посол німецького імператора Меерберг в «Подорожі у Московію» писав, що за назвою Біла Русь маються на увазі області «між Прип'яттю, Дніпром і Двіною…містами Новгородком, Мінськом, Мстиславом, Смоленськом, Вітебськом і Полоцьком та їхніми околицями»[2, 28].

ЛІТЕРАТУРА

1. Півторак Г. П. Походження українців, росіян, білорусів та їхніх мов. — К.: Академія, 2001. — 120 с.
2. Чигринов П.Г. Очерки истории Беларуси. — Минск: Вышэйшая школа, 2000. — 461 с.
3. История Беларуси / Под ред. А.Г. Кохановского. — Минск: Экоперспектива, 1997. — 319 с.
4. История Белорусской ССР. — Минск, 1981. — 327 с.
5. Літопис руський / Пер. з давньорус. Л.Є. Махновця;Відп. ред. О. В. Мишанич. — К.: Дніпро, 1989. — XVI + 591 с.
6. Всемирная история / Под ред. Н.А. Сидоровой, Н.И. Конрада, И.П. Петрушевского, Л. В. Черепнина. – В X т. – Т. III. – М.: Госполитиздат, 1957. — 896 с.
7. Штыхов Г. В. У истоков белорусской народности // Український історичний журнал. — 2001. — №3. — С. 34–36.

Цуп О.

наук. керівник – проф. Алексієвець М.М.

ВПЛИВ ГУСИЗМУ НА РЕФОРМАЦІЮ В ЄВРОПІ

Jan Hus – muz a doba. Саме так, людиною епохи, називають чеські історики цього відомого діяча. «Реформатор до реформації» — таким бачать його всі інші у контексті світових імен. Дійсно, серед релігійних реформаторів Гус займає особливе місце. Лютеранські письменники вважають його прямим попередником Лютера, православні богослови визнають Гуса майже православним, навіть серед католицьких авторів є не мало таких, які відносяться до нього з величезною повагою. Достатньо сказати, що про героїзм Гуса з похвалою пише папа Пій II, відомий в літературі під іменем Енея Сільвія [12, 9].

Очевидно, що у всіх судженнях про Яна Гуса головну роль відіграє не його вчення, а життя і ще більше — героїчна смерть. І це цілком справедливо. Вчення Гуса мали величезне значення для свого часу, і чи не в них криється основна причина його популярності як серед історичних дослідників, так і просто серед людей. Героїчна мужність, стійкість в захисті своїх переконань — ось в чому треба бачити значення Гуса, яке надовго переживе залишені ним фоліанти.

Вважати цього діяча, як це роблять деякі історики, послідовником якої-небудь однобічної філософської, релігійної чи навіть вузьконаціоналістичної доктрини — означає не розуміти ні його особистості, ні тієї ролі, яку він відіграв в історії. Терпимість, вимога безумовної свободи думки і переконань, вимога повної відповідності вчення з життям, слова з ділом — ось, що характеризує Гуса і вирізняє його з багатьох релігійних, соціальних і національних реформаторів [12, 9].

Сьогодні серед вчених ведеться суперечка про те, чи було вчення Гуса поверненням до канонів східної церкви, чи провісником протестантизму.

Безперечно, що Гус глибоко вивчав і поважав багатьох східних філософів, як вивчав і підтримував англійського богослова Віклефа. Але, по–перше, при всіх запозиченнях у Гуса є багато власного, тому вважати його лише учнем не вірно. По-друге, життя Гуса, а особливо його мученицький кінець, зближують цього діяча не з східними чи західними богословами, а скоріше ставлять поряд з такими мучениками ідеї як Сократ і Джордано Бруно1 [12, 10].

Протягом кількох років, як свідчать джерела, гуситський рух досягнув таких успіхів, що прихильники і противники Гуса з’явилися вже за межами Чеського королівства. Так, у 1413 р. появу перших гуситів зафіксовано у Відні, туди вчення празького магістра занесли чеські студенти [12, 42]. Збереглися відомості і про те, що великою популярністю вчення Яна Гуса кори-

стувалися і у Франції. Паризький університет, де засідали світила тодішнього філософського «номіналізму «, схвилювала звістка про те, що у Празі перемагають вчення, які, на думку паризьких докторів, були логічним продовженням філософської єресі, тобто реалізму. Професори Сорбони на чолі із Жерсоном виступили з критикою проти таких ідей і надали підтримку церковній владі у боротьбі із так званою «чеською єрессю» [5, 583].

Не менш цікавим був випадок із Жанною Д'арк. Вона у 1431 р., тобто через шістнадцять років після смерті Яна Гуса, надіслала лист гуситам, в якому засуджувала «єретиків» і погрожувала, що втихомирить їх особисто, як тільки визволить Францію. Жанна очевидно не знала про те, що її боротьба проти іноземних загарбників близька до ідеалів гуситської Чехії. А така необізнаність була викликана навмисним перекрученням фактів церквою, щоб таким чином знайти союзників у боротьбі із прихильниками гусизму [9, 89–90].

Одночасно, як показують документи, гусизм почав стрімко поширюватися в Польщі, а звідти на українсько–білоруські землі. Власне, що стосується України, то ідеї гуситської революції піку популярності досягли в кінці XV–XVI ст. Окрім того, є припущення що погляди чеського реформатора у своїй діяльності використовували члени «Руської трійці» [12, 43].

Згодом гусизм поширюється на території Московського царства, однак там панували антигуситські настрої. Адже в усіх літописах під 1414 р. про «Гусіяна» згадується лише як про єретика. А про поїздки друга Яна Гуса Ієроніма Празького в Псков і Вітебськ взагалі ніде не відзначено [9, 90].

Отже, хоча відомості про гуситську ідеологію були часто викривленими, вона все-таки підготувала ґрунт для майбутньої Реформації в усій Європі. Адже погляди Яна Гуса на церкву, його літературна праця знайшли відгук і діяльності наступного покоління реформаторів таких як: Мартіна Лютера, Жана Кальвіна, Ульріха Цвінглі та ін.

Те, що це було саме так, свідчать окремі положення, які містяться у роботах цих діячів. Однак, перш ніж перейти до характеристики власне ідей Гуса, пізніше трансформованих у нову ідеологію потрібно згадати про сам процес реформації.

Отже, як відомо історію нового часу для західної Європи прийнято починати з великого перевороту, який відбувся в релігійному світобаченні суспільства в першій чверті XVI ст. — перевороту, який відомий під назвою Реформація. Як і всі великі перевороти Реформація не відбулась раптово або випадково. Вона була підготована, як зазначалось раніше, діяльністю багатьох видатних постатей, серед який визначне місце відводиться і Яну Гусу. Однак, поштовхом до неї стало всенародне незадоволення діяльністю церкви та її прелатів, а також поширення нових знань, які до цього часу стримувала сувора церковна догматика [2, 186].

Лютер, Кальвін, Цвінглі — ось ці, вже знайомі нам імена, навколо яких групуються всі події цього періоду. Так як і всі великі історичні особистості, вони служать найяскравішими і енергійними виразниками прагнень, потреб і особливостей тих трьох народів з яких вони вийшли.

Та повернемось тепер до поглядів Гуса на церкву, які, на думку дослідників, запозичили вищезгадані реформатори і найшвидше — Мартін Лютер.

Отож, найперше це було засудження церкви за торгівлю святими таїнствами. На власному досвіді Ян Гус відчув, як «священики змушують народ платити за хрещення, за сповідь, за похорон, за причастя, за вінчання, за тридцять мес. Але, що означають такі вчинки священиків?… Те, що вони … продають святі таїнства, які за заповітом Божим, зобов'язані роздавати задарма віруючим! Продають, як купці, які самі платили за товар, а тому віддати його можуть тільки за гроші. Священики ж нічого не платили за таїнства», — а тому Гус закликав: «Задарма взяли, задарма і віддайте!» [7, 41].

По-друге, виступ проти принципу безвідмовного і непорушного авторитету церкви перед мирянами. «Багато священиків, вимагаючи від народу покірності, обдурюють його, говорячи: « Щоб не наказав папа, треба виконувати «, нібито папа не може помилятися. Інші ж вчать: хоч би і погане накаже зробити вищий єпископ, нижчий повинен це виконати, бо, нібито, гріх буде на тому, хто наказує, а не на тому, хто виконує. Але це не так, ніхто з них не залишиться без гріха, бо сказав Спаситель: «Якщо сліпий веде сліпого, обидва впадуть в яму»[6, 47].

Третім положенням була ідея відібрати у священиків надлишок багатства і повернути всіх до первинної місії в стан апостольської бідності. Полишені можливості служити мамоні вони відразу знайдуть час та інтерес служити Богу [6, 48–49].

Запозиченим був і намір перекласти Біблію рідною мовою для того, щоб кожна людина могла самостійно читати Святе Письмо, без посередництва священиків.

Одним із факторів релігійної діяльності, який об'єднує велике коло реформаторів кількох поколінь, був виступ проти такої церковної практики, як продаж індульгенцій.

Також твори Яна Гуса і його наступників звільнили мову від умовної ходульної риторики і дали право на існування живому народному слову.

Отже, звичайно, що вищезазначені положення не були єдиними, які використовували діячі реформації у своїх працях. Крім того, це не було прямим запозиченням, адже для кожного народу ці ідеї набували суто національних рис. З кожним новим реформатором вони починали носити прогресивніший характер, який відповідав історичним потребам цього часу. Слід зазначити, що найбільшого впливу від гусизму зазнали ідеологи німецької реформації, дещо менше французької і швейцарської. Адже у всіх них було багато власних ідей, виплеканих народом, які відбивали їх прагнення, потреби, а досвід гуситської революції був тим значним поштовхом, який дозволив втілити ці бажання в життя. Їх успіх можна пов'язати із сприятливими умовами для їх діяльності. Адже, якщо Ян Гус починав лікувати хворобу церкви не дочекавшись її кризи, то його наступники уникнули цієї помилки і, вдало вибравши час, отримали успішний результат. Таким чином, можна сказати, що ідеї Гуса не щезли безслідно. Насіння, засіяне ним, зійшло і коли настав час принесло свої плоди — плоди Реформації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бутроеев В. П. Всемирная история в лицах . Позднее средневековье. – Москва: Олта- пресс, 1999. – 319 с.
2. Головащенко С. І. Історія християнства: Курс лекцій: Навчальний посібник. – Київ: Либідь, 1999. – 352 с.
3. Гуса В. История Чехословакии. – Прага: Артия, 1963. – 372 с.
4. Історія західних і південних слов'ян (з найдавніших часів до XX ст.). Курс лекцій: Навчальний посібник / В. І. Яровий, П. М. Рудяков, В. П. Шумило та ін. – Київ: Либідь, 2001. – 632 с.
5. История средних веков: В 2-х т.: Учебник / Под ред. С. П. Карпова. – Т. 1. – 2-е изд. – Москва: Изд-во МГУ; ИНФРА – М, 2000. – 640 с.
6. Кратохвил М. Ян Гус. – Москва: Молодая гвардия, 1959. – 174 с.
7. Kratochvil M. V. Jan Hus muz a doba. – Praha: Mlada fronta, 1955. – 162 с.
8. Лаврентий из Бржезовой. Гуситская хроника. – Москва, 1962. – 330 с.
9. Лаптева Л. П. Гуситское движение в Чехии XV века: Учеб. – метод. пособие. – Москва: Изд-во Моск. ун-та, 1990. – 95 с.
10. Советский энциклопедический словарь / Сост. А. М. Прохоров. – Москва: Сов. Энц-я, 1983. – 1600 с.
11. Час веры //Древо познания – 2002. – №28
12. Ян Гус. Лютер. Кальвин. Цвингли. Патриарх Никон: Биогр. повествование/ Сост., общ. ред. Н. Ф. Болдырева. – 2-е изд. – Челябинск: Урал LTD,1998. – 524 с.

Лесняк В.

наук. керівник – доц. Шепетюк В.Д.

ІСТОРИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ РОЗПОДІЛУ ВЛАДИ МІЖ ЦЕНТРОМ ТА РЕГІОНАМИ У КОРОЛІВСТВІ ІСПАНІЯ

Принцип розподілу влади в класичному варіанті як «конституційне розмежування владних компетенцій та повноважень між законодавчою, виконавчою та судовою гілками влади» [1:112] сформульовано було англійцем Джоном Локком (1632-1704) та особливо французом Шарлем Луї Монтеск'є (1689-1755), який «надав цій концепції досить завершений та впорядкований вигляд» [3:6]. Впродовж кількох століть теорія розподілу влади переосмислювалась та впорядковувалась, а іноді й взагалі визнавалась непотрібною (скажімо, в СРСР, де вся влада надавалась радам).

Враховуючи сучасні тенденції у трактуванні згаданого принципу, ми, вслід за доктором філософських наук Б.Красновим [6:40], розглядаємо два можливих аспекти його реалізації – по горизонталі (між органами трьох гілок влади) та по вертикалі (між центральними органами та регіональними).

Об'єктом нашого дослідження є саме реалізація розподілу влади по вертикалі у королівстві Іспанія. Таке дослідження є досить актуальним у цей час, оскільки проблеми державотворення Іспанії є маловивченими українськими науковцями, а також тому, що досвід вирішення територіального питання в Іспанії може бути корисним для України, яка перебуває на шляху реформування адміністративно-територіальної системи.

Національне та територіальне питання протягом всієї історії Іспанії поставало досить часто та іноді загострено.

Ще до нашої ери на території королівства відбувався процес формування чотирьох різних народів: іспанців, каталонців, галісійців та басків. Усі вони зберегли свою національну мову, традиції, культуру, етнічні риси. На цей час каталонці складають близько 8 млн чоловік, галісійці – 3млн, а баски – 0,8 млн [9:23].

Історичні області (які в цілому збігаються з територіями сьогоднішніх автономій) почали виокремлюватись у період середньовіччя. Це пов'язано, зокрема, з тим, що різні провінції у період Реконкісти (поч.VIII-кін.XVст.) самостійно звільнялись від гніту маврів, утворюючи при цьому маленькі незалежні держави, а також тим, що іспанський абсолютизм пізніше не створив єдиного національного ринку і зумовив поглиблення відмінностей регіонів.

За Реконкісти зміцніли Астурія і Наварра, у X ст. виділились Леон і Кастилія (1037р. стала королівством); виділились Каталонія і Арагон, 1137р. утворивши єдине Арагонське королівство, яке у 1229-1235рр. захопило Балеарські острови, а в 1238 р. – Валенсію. У 1479р. відбулося злиття Арагону і Кастилії в єдине королівство, що дало змогу перемогти Гранадський емірат у 1492р., завершити Реконкісту і об'єднати весь Піренейський півострів, окрім, звичайно, Португалії, яка ще 1139р. стала незалежним королівством. Поступово в Іспанії встановлювалась абсолютна монархія, йшов наступ на автономні права регіонів (так звані «фуерос»). Зокрема, 1714р. Феліпе V Бурбон окупував Каталонію і «силою зброї скасував всі права каталонців» [4:171]. А у 1867р. король Альфонс XII відмінив автономні права й баскських провінцій.

У період Другої республіки (1931-1939рр.) лише Каталонія і Країна Басків отримали політичну та адміністративну автономії. Проте перемога Франсиско Франко у громадянській війні призвела до ліквідації цих прав, а також інститутів регіонального та місцевого самоуправління по всій Іспанії. Справа в тому, що «для каудильо всі національні і взагалі територіально-автономістські рухи були носіями ідей антидержавності та сепаратизму» [2:121]. Діловодство за франкізму велось лише кастильською (іспанською) мовою, заборонялось використовувати прапори неіспанських національностей, навіть виконувати національні пісні і танці.

Лише після смерті Франко 20 листопада 1975р. судилося вирішити національне і територіальне питання.

До прийняття Конституції Іспанії 1978р. (далі - КІ) відбувався пошук вибору між федералізмом та автономізацією. Проте приваблива для багатьох ідея федерації, що підкріплювалась посиланням на досвід деяких країн Європи, в кінцевому рахунку, була відкинута, оскільки в умовах низького розвитку економіки та політичної культури, недостатньої політичної стабільності такий устрій міг бути нездатний протистояти проявам сепаратизму.

Процес вирішення територіального і національного питань у постфранкістський період варто, на нашу думку, поділити на три етапи:

а) від початку демократичного процесу до прийняття КІ, коли відбувався пошук майбутньої моделі територіальної організації держави;

б) від часу прийняття КІ до спроби військового перевороту 23 лютого 1981р., коли, створивши правові орієнтири для формування автономних утворень, було надано статус автономій регіонам, що найбільш цього вимагали, – Каталонії та Країні Басків;

в) від часу придушення заколоту (яке означало поразку консервативно-реакційних, а відтак і централізаторських сил) до утвердження статусів усіх автономних утворень (1983р.).

КІ визначила основні засади та принципи адміністративно-територіального поділу, проте детальну регламентацію прав, обов'язків та повноважень регіонів встановили їх статути.

Модель територіальної організації Іспанського королівства, яку багато політиків розглядають як проміжний варіант між унітарною децентралізованою і федеративною державою, прийнято називати «державою автономій» або «державою автономних утворень».

В адміністративно-територіальному відношенні Іспанія поділяється на 17 автономій (які в цілому повторюють історичне та етнічне районування) і 57 провінцій, а також муніципалітети. Населення провінцій та муніципалітетів обирає представницькі органи – ради, які створюють виконавчі органи. За своєю суттю вони в сукупності складають органи місцевого самоврядування, які, як слушно стверджує російський академік Б.Топоркін [10:14], при розгляді питання розподілу влади між центром та регіонами не слід враховувати, оскільки вони не складають і за своєю природою не можуть складати компонент державної організації.

Обсяг владних повноважень автономій визначено їх статутами та КІ. При чому «відмінності в статутах різних Регіональних автономних утворень жодним чином не можуть давати їм

економічних та соціальних переваг» (ст.138,п.2 КІ). Проте згадані відмінності дають більші чи менші переваги політичні:

Каталонія, Країна Басків і Галісія мають статус «особливої історичної іспанської національності», що дає їм право у своїх статутах встановлювати широку кількість об'єктів відання і повноважень;

Андалусія та Наварра мають складний спеціальний статус;

Валенсія та Канарські острови певною мірою наділені таким спеціальним статусом, хоча він законодавчо і не оформлений. А інші ж автономні об'єднання мають суворо обмежений список компетенцій.

Автономії при формуванні власних органів влади дотримуються певних умов. Наприклад, місцеві парламенти обираються загальним, прямим, рівним, таємним голосуванням на основі пропорційного представництва, здійснюють законодавчу владу та контролюють місцеві уряди. Голова уряду обирається місцевим парламентом, несе перед ним політичну відповідальність і є повноправним представником територіальної автономії на загальнодержавному рівні. Найвищим регіональним судовим органом є Верховний суд, який у своїй діяльності спирається в першу чергу на іспанське законодавство. Така реалізація принципу розподілу влади по горизонталі на рівні регіонів є характерною для всіх автономних утворень Іспанії.

Компетенцію автономій варто розділити, на нашу думку, на кілька елементів:

– об'єкти виключного відання територіальних автономій (транспорт, засоби комунікації, сільське господарство, соціальна допомога та інші);
– об'єкти спільного відання (конкуруючі компетенції), що регулюються загальнодержавним законодавством, доповнюються законодавством територій та здійснюються автономіями (охорона здоров'я, соціальне забезпечення, освіта, навколишнє середовище, засоби масової інформації, банківська система тощо);
– компетенцію, яка передається державою для виконання автономіям, передбачену загальнонаціональним законодавством (зайнятість населення, фармацевтичне виробництво, виправні заклади, інтелектуальна власність тощо);
– невизначену компетенцію, тобто таку, що може бути здійснена кожною із сторін (наприклад, питання культури).

Центральна влада в Іспанії є верховною і має право здійснювати по відношенню до автономій владні дії. Якщо стосовно об'єктів спільного володіння виникають суперечливі трактування, то вирішальне значення має саме вона. Центральній владі належить пріоритет у питаннях, які стосуються неподільності країни, її суверенітету, зовнішньої політики, оборони, митної справи, гарантій рівності і захисту прав, обов'язків, свобод людини та громадянина, державної екологічної безпеки тощо.

В автономіях постійно перебуває представник іспанського уряду, який керує адміністрацією держави на території Регіонального автономного об'єднання і координує її роботу з діяльністю адміністрації об'єднання (ст.154 КІ).

Згідно зі ст.153 КІ, контроль за діяльністю органів Регіонального автономного об'єднання здійснюється:

а) Конституційним судом стосовно конституційності їхніх нормативних актів, що мають силу закону;
б) урядом з попереднім обговоренням в Державній раді щодо здійснення делегованих повноважень;
в) органами адміністративної юстиції по відношенню до автономного управління і його регламентарних норм;
г) рахунковою палатою - за економікою та бюджетом.

У разі невиконання Регіональним автономним об'єднанням зобов'язань, покладених на нього законодавством або суперечливості його дій загальнонаціональним інтересам, уряд може зі згоди абсолютної більшості Сенату прийняти відповідні заходи, потрібні для захисту загальнодержавних цілей (ст.154 КІ).

Організація державної влади передбачає і участь автономії в управлінні державою через Сенат, і порядок здійснення законодавчої ініціативи через Конгрес депутатів.

Згідно зі ст.69,п.1 КІ, Сенат є «палатою територіального представництва». До його складу входить по 4 представники від кожної провінції, обрані шляхом прямих, рівних, загальних і таємних виборів. Від острівних провінцій обирається 1 або 3, а від двох напіванклавів Сеути і Мелільї – по 2 від кожного. Окрім того, Регіональні автономні об'єднання направляють від себе по одному представнику і ще по одному від кожного мільйона населення, що проживає на їх

території. Сенат володіє правом законодавчої ініціативи, вносить пропозиції щодо складу Конституційного суду, санкціонує дії уряду у випадку виникнення заворушень в автономних територіях тощо.

Таким чином, територіально-автономний принцип поділу Іспанії є спробою створення моделі вертикального та частково горизонтального на рівні регіонів поділу влади. Така територіальна організація як проміжний варіант між унітарною та федеративною державою була зумовлена необхідністю пошуку вирішення проблем сепаратизму, проявів націоналістичного екстремізму.

Більшість іспанських політологів підкреслюють новаторський характер схеми владного співвідношення центру та регіонів і оцінюють її як вдалу модель децентралізації влади, що поєднала в собі як історичні традиції, так і загальноєвропейську тенденцію зростання значення регіонів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Головченко В., Ковальський В. Юридична термінологія: Довідник. - К.: Юрінком Інтер, 1998. – 224с.
2. Данилевич И. Автономизация Испании // Полис. – 1995. - №5. – С.121-129.
3. Энтин Л. Разделение властей: опыт современных государств. – М.: Юридическая литература, 1995. – 176с.
4. Женерас С. Мова та культура в Каталонії // Всесвіт. – 1996. - №8-9. – С.170-172.
5. Конституция Испании 1978г. // Испания. Конституция и законодательные акты / Пер.с исп. Э.Борисова; Сост. В.Савина. – М.: Прогресс, 1982. – С.279-316.
6. Краснов Б. Теория власти и властных отношений // Социально-политический журнал. – 1994. - №8. – С.40-50.
7. Органический закон Испании от 18 декабря 1979г. о статуте об Автономии Каталонии // Испания. Конституция и законодательные акты / Пер.с исп. Э.Борисова; Сост. В.Савина. – М.: Прогресс, 1982. – С.317-348.
8. Органический закон Испании от 18 декабря 1979г. о статуте об Автономии Страны Басков // Испания. Конституция и законодательные акты / Пер.с исп. Э.Борисова; Сост. В.Савина. – М.: Прогресс, 1982. – С.279-316.
9. Серебрянська А. Географія та історія Іспанії (посібник з країнознавства). – К.: Київський державний лінгвістичний університет, 1998. – 268с.
10. Топоркин Б. Разделение властей и государственная организация // Разделение властей и парламентаризм / Ред. кол.: Е.Глушко, И.Степанов. – М.: Минстанкомпром, 1992. – С.3-48.

Григорук Н.
наук. керівник – асист. Ятищук О.В.

КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ БУТТЯ ЕТНОНАЦІОНАЛЬНИХ СПІЛЬНОТ

Уже в надрах античного часу розпочався процес етноісторичного синтезування народів: роди і родові союзи поступово складалися в племена, ті – в народності, а останні (приблизно з ХУ ст.) – в нації. Як зазначав ще Г.Морган, етногенез – це тривала ера поступової соціалізації людини і оцивілізовування людства.

Цей процес зумовлює стан речей, за яким на сьогодні всі соціуми є складними структурними утвореннями, визначеними складним переплетенням стосунків, заснованих на особистісному досвіді, інтегрованості в механізми традиції, відносин віч-на-віч та відчужених відносин між людьми, представлених інституціональними системами: економікою, правом, політикою, наукою та ін. Взаємодія цих двох рівнів соціуму дістала відображення в різних концепціях, що потім фіксується як суперечність (Ф.Тьонніс), цілераціональності та ціннісної раціональності (М.Вебер), культури та цивілізації (О.Шпенглер), волі до взаємності та влади (Ф.Ніцше), системи та життєвого світу (Ю.Габермас) та ін. Усі інші підходи виражають взаємозв‘язок феномена повсякденності в людському бутті, з одного боку, і діяльності – з іншого: остання «Піддається» логічному опосередкуванню, адже вона майже завжди може бути редукована до парадигми «мета – засіб – результат». Тому-то матеріально-виробничі моделі соціуму не спроможні пояснити не тільки сучасні та минулі катаклізми, а й намалювати хоч якоюсь мірою реальну перспективу розвитку тієї або іншої країни. Соціальна дійсність складається, як вважав Ф.Знанецький, принаймні з соціальних дій, соціальних відносин, соціальних осіб, соціальних груп і соціальних ролей.

Проблема осмислення складної структури соціуму сформувалась в історії західноєвропейської філософії як проблема реалізму та номіналізму. Трохи раніше цю обставину підкрес-

лював і Г.Зіммель. «Соціальний індивід, - писав він, - рухається у двополюсному просторі між екзистенційними ситуаціями (дружба, кохання, сім‘я) та феноменами сучасної культури, пройнятої господарчими та грошовими інтересами, де людина, виробляючи, купуючи й купуючись, наближається до ідеалу абсолютної об‘єктивності». Визнаючи як такими, що реально існують, лише окремих індивідів, які взаємодіють між собою, він вважав, що треба вести мову як мінімум про три рівні соціального пізнання: 1) екзистенційний, де враховуються особистісні позиції реальних носіїв соціальних зв‘язків; 2) формальний, де увага акцентується на самих формах взаємодії; 3) предметно-змістовий, де йдеться про вивчення конкретного змісту форм взаємодії або сфер суспільного життя (господарства, політики, науки, мистецтва та ін.).

Інша традиція – реалізм виходить з уявлення про суспільство загалом і про його інститути (держава, сім‘я тощо) як про окремі самостійні сутності, своєрідні субстанції, які не можна звести до взаємодії окремих індивідів. Тобто не на індивідуальні цілісності одержують свою якість соціальності від конкретної взаємодії індивідів, а, навпаки, ці останні набувають соціальної якості, прилучаючись до надіндивідуальних форм. До представників реалізму, який ґрунтувався як на позитивістській, так і на антипозитивістській соціології, належать, з одного боку, Г.Спенсер, біоорганічна школа, деякі соціал-дарвіністи (наприклад, Л.Гумплович), Е.Дюркгейм і його послідовники, а з іншого – Ф.Тьонніс, О.Шпанн, Х.Фрайєр та ін.

ХХ століття відкрило нову сторінку в поступі етносів, навіть найбільш розвинених. Передусім умови буття стають більш-менш спільними для всіх членів даної спільноти. Далі уявлення про належність людини до певного етносу базується на високому рівні освіти й загальної культури більшості, а то й усіх представників етнічної спільноти, як це характерно для розвинутих західноєвропейських, а також для багатьох інших країн. Ця обставина, поруч з інтенсивними розширеннями внутрішньо-комунікаційних зв‘язків, завдяки сучасним засобам масової інформації приводять до того, що уявлення про етнічність та усвідомлення про власну належність до певної нації починає складатися на рівні колективної, масової свідомості. А це вже цілком інша реальність у бутті етносу, адже вона зумовлює зміни в колективній поведінці.

Уявлення про етнос, що формується на рівні осмислення життєвого досвіду, істотно відрізняється від попереднього. Тут етнічну спільноту об‘єднує символічна реальність, що є наслідком осмислення єдності її територіального, соціально-економічного та політичного буття, яке мали місце в історії. Коротко кажучи, етнос об‘єднує осмислена в категоріях культури її спільна історія. Тому й усвідомлення її належності до такої історичної спільноти можливе тільки через засвоєння відповідної культури.

Аналізуючи буття етносів, важливо «взяти» його під кутом зору екзистенційності, розмаїття виявів, кожен з яких розглядається як самоцінність. Світоглядно-методологічна новизна такого підходу – у визнанні того, що «світ має безліч шляхів», отже пізнавати його можна за допомогою багатьох, навіть альтернативних, проте рівнозначних підходів.

Однією з найголовніших «абстрактних сутностей» етнічного є, наприклад, етнічна міфологема, яка, як правило, або постійно відтворюється в життєдіяльності того, чи іншого народу, або конструюється заново з виокремленням його існування з чужих суспільно-політичних практик. Це означає повернення до ідеалізованого образу того, «хто ми такі», який слугуватиме важливим чинником соціально-історичного поступу цього народу.

Етнічна міфологема базується, як правило, на головних атрибутах, за якими можна визначити етнічну спільноту:

1) групова власна назва;
2) міф про спільних предків;
3)спільна історична пам‘ять;
4) один або більше визначальних елементів спільної культури;
5) зв‘язок з конкретним рідним краєм;
6) почуття солідарності у значної частини населення.

Будучи ідеальним утворенням, міфологема має матеріальну силу, бо реально впливає на життя людей, визначає їхні цінності та вчинки. Виступаючи для етносу вічним феноменом, національна міфологема є не лише бажаним, але й дійсним, тим, що супроводить людину все її життя, входить у світ етнічного підсвідомого. Звідси випливає її можливість пов‘язання з константами національної культури або архетипами, які можна розуміти як певну світоглядну основу, на якій базується культуротворчість представника етносу. Тому міфологія й виступає етносинтезуючим фактором культури у часі та просторі буття та становлення конкретного народу.

ФІЗИКО-МАТЕМАТИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Пацалюк О.
наук. керівник – доц. Козира В.М.

РОЗВИТОК ПРОСТОРОВОЇ УЯВИ І МИСЛЕННЯ УЧНІВ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ В ОСНОВНІЙ ШКОЛІ

Геометрії відведена провідна роль у формуванні образного, логічного мислення, розвитку уяви, просторових уявлень, практичних умінь і навичок. Вона є вагомим компонентом загальнолюдської культури взагалі.

Просторове мислення потрібне конструктору, який створює нові машини, геологу, який розвідує надра землі, архітектору, який споруджує будови сучасних міст і т. д. Тому недооцінка роботи, спрямованої на підвищення рівня розвитку просторового мислення виникає в тих випадках, коли занижується прикладне значення шкільного курсу, роль його вивчення для підготовки учнів шкіл до майбутньої діяльності.

Необхідність ознайомлення учнів з просторовими фігурами та їх властивостями в основній школі викликана не лише соціальним попитом. Цього вимагає фізіологія розвитку дитини. Дослідження вітчизняних та зарубіжних фізіологів свідчать, що вік 8-13 років з домінуючим розвитком правої півкулі найбільш сприятливий для сприймання простору, просторових фігур, розвитку просторових уявлень та уяви. Оскільки рівень розвитку просторового мислення характеризується умінням оперувати просторовими образами, створеними у процесі варіювання просторовими уявленнями, то, вивчаючи результати цього процесу на різних вікових етапах, можна відмітити: якщо у молодшому шкільному віці учні мають певний досвід оперування реальними (об'ємними) предметами, то при вивченні систематичного курсу планіметрії такі дії зводяться до мінімуму, оскільки змістом і логікою цього предмету вимагається оперування площинними зображеннями. Неперервне звертання до просторових об'єктів при вивченні планіметрії, дасть змогу ліквідувати існуючий розрив у процесі оперування ними.

Багато конкретно-методичних питань, пов'язаних з розробкою методів формування і розвитку просторових уявлень у процесі вивчення геометрії розглянуті в роботах Н.М.Бескіна, В.Г.Болтянського, Г.Г.Маслової, В.М.Монахова, А.І.Фетисова, Р.А.Хабіба, Р.С.Черкасова, М.І.Ягодовського та багатьох інших методистів. У роботах О.М.Астряба, Г.Д.Глейзера, В.І.Зикової, А.М.Колмогорова, Ф.М.Шемякіна, І.С.Якиманської та ін. розглядаються різні аспекти формування просторового мислення учнів середнього шкільного віку. Зокрема, питанням оперування уявленнями плоских і об'ємних геометричних фігур, формування і розвитку просторових уявлень на основі міжпредметних зв'язків, ролі задач у курсі планіметрії як засобу розвитку просторового мислення присвячені дослідження О.Д.Ботвинникова, В.М.Нікітіної, С.В.Петрова та ін.

Нинішній шкільний курс геометрії побудований так, що учні вивчають два чітко розмежовані систематичні курси: планіметрію (7-9 класи) та стереометрію (10-11 класи). Та була спроба побудови систематичного курсу геометрії на основі злитого вивчення планіметричного та стереометричного матеріалу, яке в науці дістало назву *фузіонізму (*фр. *fusio* – злиття, від лат. *fusio* – плавлення*)*.

Фузіоновані курси геометрії пропонували Н.Душин, С.Богомолов, Б.Кутузов. За навчальними посібниками Н.Душина у 30-х роках працювали й українські школи. Узагальнивши той досвід і зіставивши всі «за” і «проти” фузіонованого викладання геометрії в школі, методисти дійшли такого висновку: «Одночасне вивчення розділів планіметрії та стереометрії негативно відбивається на якості засвоєння матеріалу... Отже, треба спершу ґрунтовно вивчити простішу частину геометрії – планіметрію, а потім перейти до вивчення стереометрії” [1, 29-32]. Обговорюючи проблеми шкільних підручників, у рубриці «Принцип фузіонізму” М.Бурда зазначає: «Обгрунтовано необхідність включення в курс планіметрії елементів стереометрії. Дослідження цієї проблеми показало доцільність паралельного вивчення в курсі геометрії основної школи понять стереометрії. Але проблема відбору змісту шкільної математики остаточно ще не розв 'язана і потребує ґрунтовних досліджень” [2, 7]. Вдале поєднання планіметрії і стереометрії зробило б шкільний курс геометрії природнішим, цікавішим, менш абстрактним і краще пов'я-

заним з життям. З методичного погляду користь фузіонізму можна бачити в тому, що такий виклад краще сприяє розвитку просторової уяви.

З психологічної точки зору, ***уява*** *є результатом активного відображення людиною реальних предметів зовнішнього світу*. Відображення, що відбуваються в діяльності (трудовій, навчальній, ігровій) залишаються у пам'яті у виді первинних чуттєвих уявлень, вони надалі проходять декілька стадій розвитку по лінії їхнього узагальнення, абстрагування, схематизації. Головне при цьому – спроможність відтворювати в думках уявлення про предмет, тобто подати предмет перед «думкою”. Отже, ***уявлення*** безпосередньо засновані на розумових процесах, на оперувані в мисленні просторовими образами. У психології розрізняють два основних види уявлень: пам'яті й образів уяви. Під ***уявленнями пам'яті*** розуміють *уявлення, що виникають у свідомості в результаті відтворень просторових властивостей і відношень раніше сприйнятих предметів*. Під ***образами уяви*** розуміють нові *уявлення, сформовані в результаті трансформації уявлень пам'яті*.

Основними напрямками удосконалення методики розвитку просторової уяви учнів при вивченні геометрії є:

1. Систематичне вивчення плоских фігур, розміщених у просторі.
2. Систематичне залучення просторових уявлень при розв’язуванні задач планіметричного характеру.
3. Проведення аналогій між множинами точок площини та множинами точок простору, використовуючи досвід та інтуїцію учнів.
4. Залучення учнів до виконання креслень, виготовлення розгорток і моделей геометричних фігур.
5. Систематизація стереометричних відомостей при вивченні планіметрії.
6. Застосування геометричних перетворень у шкільному курсі геометрії.
7. Викладання геометрії з використанням наочності.

Наочність (моделі, таблиці, графіки), екранні засоби (навчальні кінофільми, діафільми і діапозитиви, кодопозитиви) та система задач є основними засобами розвитку просторової уяви учнів.

Наочність сприяє утворенню чітких і точних образів об’єктів, що вивчаються і допомагає учням здійснювати перехід від сприйняття конкретних предметів до усвідомлення абстрактних понять про них (виділенням і словесним закріпленням спільних істотних ознак розглядуваних предметів). У шкільній практиці набули поширення скляні, каркасні многогранники, фігури обертання та конструкції з паперу, паличок; різноманітні саморобні моделі стереометричних фігур: прямих, площин, двогранних кутів, многогранників і тіл обертання; моделі, що демонструють плоскі перерізи просторових тіл та їх комбінації.

Серед задач, основною дидактичною ціллю яких є формування і розвиток просторових уявлень учнів, з методичної точки зору можна виділити наступні основні типи:

I. Математичні ігри, пов’язанні з використанням просторової уяви.

II. Задачі на дослідження конкретних геометричних об’єктів і фігур.

III. Конструктивні задачі.

IV. Прикладні задачі.

V. Проекційні стереометричні задачі.

VI. Задачі на проектування геометричних тіл, побудову перерізів.

VII. Діагностичні задачі на перевірку сформованості просторових уявлень.

Звичайно, далеко не кожну геометричну задачу доцільно відносити до одного або декількох із вказаних типів, але ці типи можуть бути основою для певного роду каталогізації задачного матеріалу, спрямованого на формування просторової уяви учнів. Це відкриває можливість подальшої його систематизації в відповідності з іншими дидактичними і методичними критеріями: рівнем навчання (тип школи, профіль навчання, клас), рівнем сформованості просторової уяви, рівнем складності, специфікою методично-доцільних вказівок до розв’язання (підказок).

Усі психічні процеси, у тому числі і просторова уява вдосконалюється в результаті діяльності. Ця діяльність повинна чимось стимулюватися та направлятись. З цією метою ми пропонували нестандартні, цікаві задачі, які підвищують інтерес до вивчення математики і сприяють розвитку просторової уяви. Ці задачі були запропоновані у 7-их класах ЗОШ № 6 м.Тернополя після того, як вони розв’язували задачі обумовлених вище типів. Задачі поділені на кілька серій і запропоновані у порядку зростання рівня складності.

1. Як з допомогою лінійки з поділками знайти довжину діагоналі прямокутної цегли?

2. Провести найменше число відрізків, якими можна з’єднати вказані на рисунку 1 точки, не відриваючи руки від паперу.

Який із кубиків (рис. 2) має розгортку, яка зображена над кубиками?

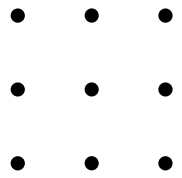

Рис. 1

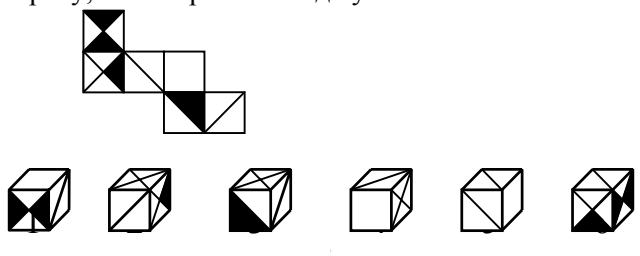

Рис. 2

Вирізати із цілого листа паперу таку ж фігуру, як на рисунку 3, а. (Прямокутний листок паперу розрізати по відрізках a, b, c (рис. 3, б), заштриховану частину повернути навколо прямої k на 180°).

Що ви бачите на рисунку 4? (Брусок із вгнутістю (задня стінка вгнутості – площина чорного кольору); брусок з виступаючим шипом, де площина чорного кольору – його передня грань; відкриту частину пустого ящика з прилеглою до стінок зсередини цеглиною).

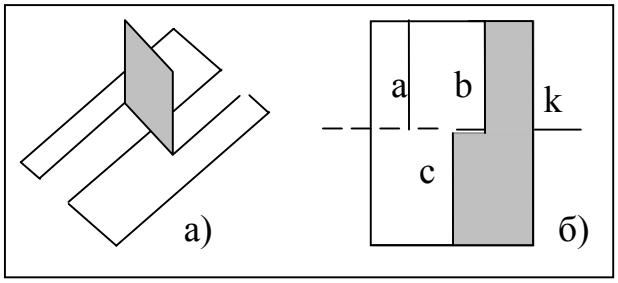

Рис. 3

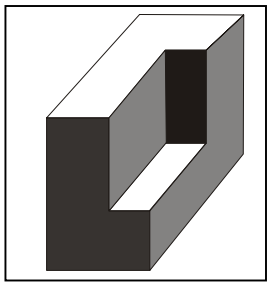

Рис. 4

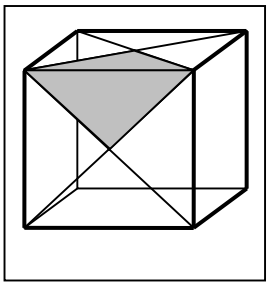

Рис. 5

6. Із паперу склеїли куб. Звичайно, що його можна розрізати на шість рівних квадратів. А чи можна його розрізати на дванадцять квадратів? (Неважко довести, що фігура, яка складається із об’єднання сірих трикутників на верхній і передній гранях на рисунку 5, розміщених у одній площині, є квадратом).

7. Виділений на карточці (рис. 6) квадрат замальований невисихаючою фарбою. Скільки раз потрібно перегнути таку карточку (по накреслених на ній лініях), щоб замалювати всі її клітинки?

8. На рисунку 7, а зображено кусок паперу. Чи можна обклеїти цим куском паперу, не розрізаючи його, який-небудь кубик? (Можна, якщо грань куба така, яка заштрихована на рисунку 7, б).

9. Зігніть із м’ягкого дроту фігуру, при паралельному проектуванні якої на різні площини утворюються букви С, Л, О, Г. (рис. 8).

10. АВСД – прямокутник, сторони трикутника ДСЕ дорівнюють: ДС=4, СЕ=3, ДЕ=5 (рис. 9). Як взаємно розміщуються відрізок ДС і площина трикутника ВСЕ?

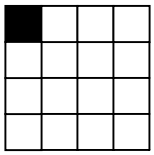

Рис. 6

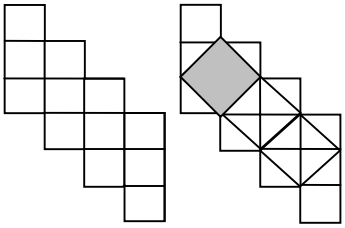

Рис. 7

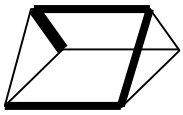

Рис. 8

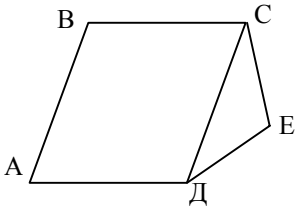

Рис. 9

Розв'язання вказаних задач грунтується на просторових уявленнях і потребує виконання відповідних, мислительних операцій. Ці операції потребують «геометрії в пам'яті". Запропоновані задачі цінні тим, що предмети, про які йдеться в умовах, ми з учнями виготовляли під час розв'язування задач. Неважко було зігнути дріт і перевірити по ньому розв'язки задачі 9. Не викликало технічних затруднень і виготовлення паперових розгорток куба, про які говориться в задачі 8. Але відмітимо: в усіх випадках моделі ми виготовляли після розв'язання задачі, а не перед. Якби ми почали розгляд запропонованих задач з моделей, то тоді б уява учнів не розвивалась і стимул для її розвитку був би слабкий.

Основними методами дослідження рівня розвитку просторової уяви та мислення, якими ми користувалися під час проведення експерименту були: спостереження, оцінювання результатів діяльності учнів (контрольні та самостійні роботи, творчі завдання, усні відповіді), слідкування за ходом думок під час відповіді учня і т. д. Ми розробили тест, за допомогою якого визначали рівень сформованості просторової уяви (*елементарний, фрагментарний, статично-динамічний, динамічний і творчий*) кожного учня. Тест включав завдання, які, в процесі створення образу, вимагають від учнів роботи з величиною об'єктів; їх формою; оперування образами, яке приводить до уявного видозмінення положення об'єкта, його структури; до змінення просторового положення і структури образу.

Результати проведеного теоретичного дослідження та педагогічного експерименту дають підстави зробити висновки:

1. Сучасна шкільна математична освіта 5-9 класів, особливо курс геометрії, недостатньо враховує вікові особливості та індивідуальні відмінності у формуванні просторових уявлень та уяви учнів, розвитку просторового мислення. Є необхідність більш раннього ознайомлення учнів з елементами стереометрії.

2. На початковому етапі формування уявлень про геометричні тіла та їх властивості основними методами пізнання можуть бути спостереження, експеримент, бесіда. Наступну обробку сформованих уявлень доцільно здійснювати за допомогою порівняння, аналізу, узагальнення, абстрагування.

3. Навчання учнів елементам стереометрії в основній школі має грунтуватися на принципі наочності.

4. Ефективними умовами розвитку просторової уяви учнів є: демонстрація фігур, порівняння положень геометричних фігур одна відносно одної, моделювання, правильне зображення фігур, читання малюнка.

5. Цілеспрямоване використання стереометричних задач в курсі математики основної школи сприяє формуванню і розвитку образного, логічного, творчого мислення, просторових уявлень і уяви, підвищенню якості знань учнів, надає результатам навчання практично значущого характеру.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бевз Г.П. Фузіонізм у викладанні геометрії //Математика в школі. – 2000. – №2.
2. Бурда М.І. Теорія шкільного підручника математики //Математика в школі. – 1999. – №2.
3. Глейзер Г.Д. Развитие пространственных представлений школьников при обучении геометри. – М., 1976.
4. Пардала А. О системе задач для формирования пространственных представлений //Математика в школе. – 1993. – №5.
5. Слєпкань З.І. Психолого-педагогічні основи вивчення математики. Методичний посібник. – К.: Радянська школа, 1983. – 192с.
6. Філон Л.Г. Вивчення елементів стереометрії в курсі математики основної школи: Автореферат дисертації кандидата педагогічних наук. – К., 1998. – 16с.
7. Якиманская И.С. Развитие пространственного мышления школьников. М.: Педагогіка, 1980. – 240с.
8. Pardala A. Wskazowki do rozwiazania zadania // Matematyka. – 1982. – №4.

Галан В.
наук. керівник – доц. Підручна М. В.

ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ УЧНІВ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ З ВИКОРИСТАННЯМ КОМП'ЮТЕРА

Поряд з проблемами вдосконалення програм, підручників, методів та форм навчання в сучасній школі постає завдання навчити учнів вчитися, прищепити навички самостійно отримувати і застосовувати знання, самостійно працювати. Самостійна робота є важливим і обов'язковим етапом процесу засвоєння знань. Вона відіграє роль своєрідного містка, який необхідно перейти кожному учневі на шляху від розуміння навчального матеріалу до оволодіння ним.

Аналіз педагогічної літератури свідчить про різні підходи до розкриття сутності самостійної роботи методистами, вчителями-практиками і фахівцями з дидактики. Найбільш вдалим, на нашу думку, є таке її визначення: *самостійна робота учнів - це такий спосіб навчальної роботи, де 1) учням пропонуються навчальні завдання і посібники для їхнього виконання; 2) робота проводиться без особистої участі вчителя, але під його керівництвом; 3) виконання роботи потребує від учня розумової напруги*.

В залежності від цілей, які ставляться перед самостійними роботами, вони можуть бути: *навчальними*, *тренувальними*, *закріплюючими*, *повторю–вальними*, *розвиваючими*, *творчими* і *контролюючими*. Методика організації самостійної роботи визначається також особливостями змісту навчального матеріалу. Плануючи свою роботу, вчитель визначає:

– на яких уроках в кожному класі самостійна робота найбільш доцільна;
– які для цього потрібно використати методи та засоби навчання;
– якими повинні бути характер та форма навчальних завдань;
– які труднощі можуть виникнути в учнів і як їх подолати;
– яка тривалість виконання роботи;
– який спосіб перевірки її виконання.

В залежності від теми уроку, конкретних завдань уроку, підготовки вчителя та учнів, наявних засобів навчання, самостійна робота може проводитись на різних етапах навчального процесу:

– при підготовці до сприйняття нового матеріалу;
– первинному закріпленні;
– формуванні умінь та навичок;
– повторенні засвоєного;
– контролі та оцінюванні вивченого.

Проблема організації самостійної роботи учнів на уроках кожного такого типу є надзвичайно актуальною і складною.

В умовах реформи загальноосвітньої та вищої школи України, свободи вибору педагогічних технологій, створюються нові можливості для успішного її розв'язання. Поряд з активним використанням нових методів і форм навчання почалося впровадження в навчальний процес нових інформаційних технологій навчання (НІТН), які мають значний дидактичний потенціал для вдосконалення самостійної навчально-пізнавальної діяльності учнів. Ці технології значною мірою сприяють розв'язуванню завдань, які постають перед системою освіти, але їх запровадження не повинно бути самоціллю, воно має бути педагогічно виправданим, розглядатися, передусім, з погляду педагогічних переваг, які воно може забезпечити порівняно з традиційною методикою навчання.

В сучасній школі, обладнаній хоча б одним класом персональних комп'ютерів, об'єднаних локальною мережею з підключенням до Internet для організації самостійної роботи при вивченні математики можуть бути такі напрямки:

– використання навчальних програм.
– комп'ютерне тестування і контроль знань.
– використання методичних розробок вчителів в електронному варіанті.
– використання електронних енциклопедій та довідників.
– використання учнями матеріалів, опублікованих в Internet для підготовки доповідей, рефератів, повідомлень.
– використання графічної інформації, ефектів анімації.

На сьогодні розроблено значну кількість програмних засобів, орієнтованих на використання при вивченні математики. Але більшість з них мають англомовний інтерфейс, призначені для вступників, або не враховують особливостей програми шкільного курсу математики в

Україні. Тобто, відомі нам програми не зовсім придатні для використання їх у готовому вигляді вчителем на уроці математики. Більшість програм можна використовувати лише для виконання якогось одного виду роботи або вивчення якоїсь однієї частини поняття, що засвоюється. Жодна з програм не може бути використана для вивчення якоїсь окремої теми курсу алгебри чи геометрії.

Нами розроблені окремі компоненти методики організації самостійної роботи учнів при вивченні окремих тем математики на уроках та в позаурочний час з використанням як прикладних програм загального призначення, так і інструментальних педагогічних програмних засобів.

Етап ***засвоєння нових знань*** дуже рідко будується на основі самостійної навчально–пізнавальної діяльності учнів, оскільки вчителю простіше провести урок такого типу в традиційній формі словесного викладу та пояснення готових знань. Учіння при цьому зводиться до пасивного запам'ятовування, заучування і відтворення завченого. Розвивається лише пам'ять і тісно пов'язане з нею репродуктивне мислення. Для ефективного засвоєння знань потрібно надавати перевагу активним формам учіння і, насамперед, самостійній експериментально–пошуковій та логічно–пошуковій роботі учнів на уроці.

В процесі виконання таких робіт учні самостійно виділяють суттєві та несуттєві ознаки понять, зв'язки між ними, їхніми властивостями та відношеннями, що приводить до утворення цілісного довершеного знання з даної теми і шкільної математики в цілому, формує і розвиває більш високий творчий рівень мислення.

Нами розроблена комп'ютерно–орієнтована методика вивчення нового матеріалу по темі «Квадратична функція, її графік та властивості" (алгебра 9 клас) ґрунтується на активній навчально–пізнавальній діяльності учнів, які за допомогою комп'ютера виконують експериментально–пошукові завдання і самостійно встановлюють особливості побудови графіка квадратичної функції в залежності від її виду ($y = ax^2$, $y = ax^2+n$, $y = a(x–m)^2$, $y = ax^2+bx+c$) та на основі побудованих графіків досліджують її властивості.

Такий урок вимагає від вчителя серйозної попередньої підготовки. Йому необхідно в середовищі ППЗ «Gran" на координатній площині побудувати точки з таблиці значень функції $y = x^2$; графіки функцій, які розкривають всі етапи вивчення теми; зберегти побудовані об'єкти в окремому файлі; підготувати картки–інструкції на кожний робочий стіл, в яких чітко вказана послідовність самостійних дій учнів з програмою. Робоча картка учня має такий вигляд:

РОБОЧА КАРТКА УЧНЯ ДЛЯ ЛАБОРАТОРНОЇ РОБОТИ "КВАДРАТИЧНА ФУНКЦІЯ, ЇЇ ГРАФІК ТА ВЛАСТИВОСТІ"

	Дії, які необхідно виконати на ПК	*!!! Звернути увагу*	*??? Дати відповідь*	*?!? Зробити висновки*
	1. ПОВТОРЕННЯ. ПОБУДОВА ГРАФІКА ФУНКЦІЇ $y=x^2$.			
а	Заповніть таблицю значень функції $y=x^2$. x: -3, -2, -1, 0, 1, 2, 3 y:	1. В яких координатних чвертях проходить графік функції $y=x^2$. 2. Порівняйте значення функції $y=x^2$ для протилежних значень аргументу 3. Порівняйте значення функції для а) двох різних додатних значень аргументу; б) двох різних від'ємних значень аргументу.	1. Якщо $x = 0$, то y _____ Якщо $x \neq 0$, то y _____ 2. Виберіть правильну відповідь: Для протилежних значень аргументу значення функції: а) різні; б) рівні; в) протилежні. 3. При $x > 0$ більшому значенню аргументу відповідають_____ значення функції. При $x < 0$ більшому значенню аргументу відповідають_____ значення функції.	1. Вершина параболи міститься в точці з координатами _____. Вітки параболи спрямовані _____. 2. Графік функції симетричний відносно осі _____. 3. Функція зростає на проміжку _____ Функція спадає на проміжку _____ Найменшого значення функція набуває в точці _____.
б	→Виведіть на екран ПК точки, координати яких занесені в таблицю.			
в	→ Виведіть на екран графік функції $y=x^2$.			
	2. ПОБУДОВА ГРАФІКА ФУНКЦІЇ $y=ax^2$, $a > 0$.			
а	→*Виведіть на екран графік функції $y=x^2$.			Заповніть табличку: $y=ax^2$, $a > 0$. коеф. / стиск до OY / розтяг від OY $a > 1$ $a < 1$ При $a > 0$ графік функції $y=ax^2$ _____. При $a < 0$ графік функції $y=ax^2$ _____.
б	→Виведіть на екран графік функції $y=2x^2$. →Виведіть на екран графік функції $y=5x^2$.	Порівняйте ці два графіки з графіком функції $y=x^2$	Графіки цих функцій відносно осі OY: а) стиснуті; б) розтягнені.	
в	→Виведіть на екран графік функції $y=0,5x^2$. →Виведіть на екран графік функції $y=0,1x^2$.	Порівняйте ці два графіки з графіком функції $y=x^2$	Графіки цих функцій відносно осі OY: а) стиснуті; б) розтягнені.	
	3. ПОБУДОВА ГРАФІКА ФУНКЦІЇ $y=a(x-m)^2$, $a > 0$.			
а	→*Виведіть на екран графік функції $y=2x^2$.			
б	→Виведіть на екран точку з координатами **(6; 0)**. →**Виконайте паралельне перенесення графіка $y=2x^2$, перетягнувши вершину параболи в точку з координатами **(6; 0)**. →Виведіть на екран графік функції $y=2(x-6)^2$.	В якому напрямку відбулося перенесення графіка? Порівняйте взаємне розміщення перенесеного графіка з графіком функції $y=2(x-6)^2$.	Якщо кожну точку графіка функції $y=2x^2$ перемістити на ____ одиниць вправо, то отримаємо графік функції_____. Порівняйте формули $y=2(x-6)^2$ і $y=a(x-m)^2$ В цьому випадку m: а) від'ємне; б) додатне.	1.Заповніть табличку: $y=a(x-m)^2$, $a > 0$. коеф. / вправо по OX / вліво по OX $m > 0$ $m < 0$
в	→Виведіть на екран точку з координатами **(-7; 0)**. →**Виконайте паралельне перенесення графіка $y=2x^2$, перетягнувши вершину параболи в точку з координатами **(-7; 0)**. →Виведіть на екран графік функції $y=2(x+7)^2$.	В якому напрямку відбулося перенесення графіка? Порівняйте взаємне розміщення перенесеного графіка з графіком функції $y=2(x+7)^2$.	Якщо кожну точку графіка функції $y=2x^2$ перемістити на ____ одиниць вліво, то отримаємо графік функції_____. Порівняйте формули $y=2(x-6)^2$ і $y=a(x-m)^2$. В цьому випадку m: а) від'ємне; б) додатне;	2.Маючи параболу $y=ax^2$, графік функції $y=a(x-m)^2$, можна отримати за допомогою _____ вздовж осі OX на ___ одиниць вправо, якщо _____ або вліво, якщо _____.

Зауваження: ****Перед початком кожного нового етапу зняти виділення зі всіх об'єктів.***

*****Для паралельного перенесення виконайте дії: Об'єкт→Перетворення→З екрану→Натиснути ліву клавішу мишки на вершині параболи і перенести в потрібне місце.***

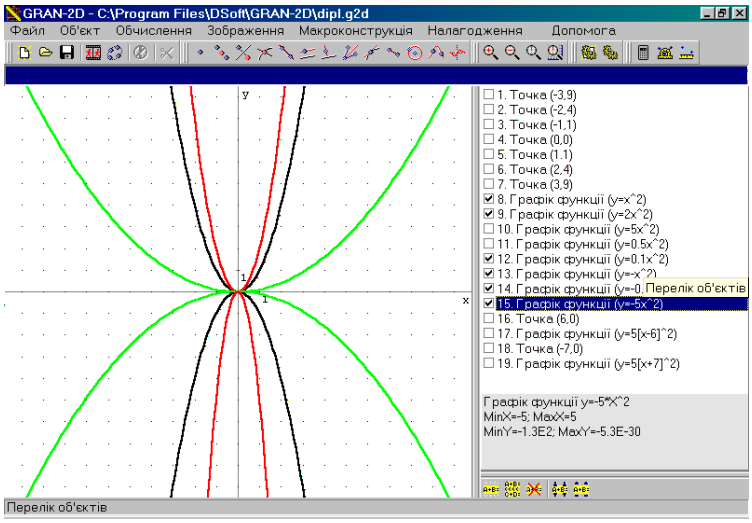

Виконавши відповідні побудови та керуючись вказівками робочої картки, учні, опираючись на зображення графіків функцій можуть самостійно зробити висновки про властивості квадратичної функції та порядок побудови її графіку.

Після закінчення часу, відведеного на виконання самостійної роботи, вчитель збирає заповнені картки та підводить підсумки. Він відтворює основні етапи роботи та зосереджує увагу учнів на тих висновках, до яких вони мали прийти.

Самостійна пошукова робота учнів з використанням комп'ютера при цьому мала такі вагомі переваги: кожен учень працював в такому режимі, який його найбільше задовольняв; завдяки новим формам роботи і причетності до пріоритетного напрямку науково-технічного прогресу підвищувався інтерес і загальна мотивація навчання.

Формування умінь і навичок відбувається, насамперед, в процесі розв'язування задач і вправ на уроках математики та при виконанні домашніх завдань. Однак, як показує практика, вчитель жорстко обмежений тривалістю уроку та розподілом згідно програми кількості годин на вивчення конкретної теми і тому не може приділити кожному учневі стільки часу та уваги, щоб сформувати на достатньому рівні потрібні вміння та навички. Тому варто особливу увагу звернути на інші форми організації самостійної роботи учнів, які відбуваються без безпосередньої участі та керівництва з боку вчителя. Такою формою роботи може бути робота з комп'ютерною програмою-тренажером, з якою учень може працювати після уроків в комп'ютерному класі або вдома. Програми-тренажери служать для відпрацювання та закріплення навичок розв'язування задач, дають можливість чітко уявити учневі об'єм обов'язкових вимог до засвоєння навчального матеріалу з заданої теми, об'єктивно оцінити свої успіхи, а також отримати конкретні вказівки для додаткової індивідуальної роботи.

Простий та інтуїтивно зрозумілий інтерфейс, два режими роботи, повернення до попереднього, перехід до наступного запитання, система підказок, статистика, показ додаткового файлу та, особливо, супровід графічними зображеннями обумовили вибір пакету Sun Rav Test Office Pro для створення тесту-тренажеру по темі «Паралельність прямих. Сума кутів трикутника", яка є атестаційною в курсі геометрії 7 класу.

Нами досліджено, що тест-тренажер доцільно застосовувати при закріпленні та повторенні окремих питань теми, та, особливо, при самостійній підготовці учнів до тематичної атестації. Базу даних тесту нами створено на основі посібника М. В. Підручної «Дидактичні матеріали для тематичної атестації з геометрії. 7 клас", який містить багато задач, що охоплюють весь матеріал даної теми. Задачі згруповані відповідно до 4-х рівнів складності, які відповідають чотирьом рівням навчальних досягнень учнів: початковому, середньому, достатньому і високому, та забезпечують оволодіння основними вміннями та навичками, необхідними для глибокого і міцного оволодіння навчальним

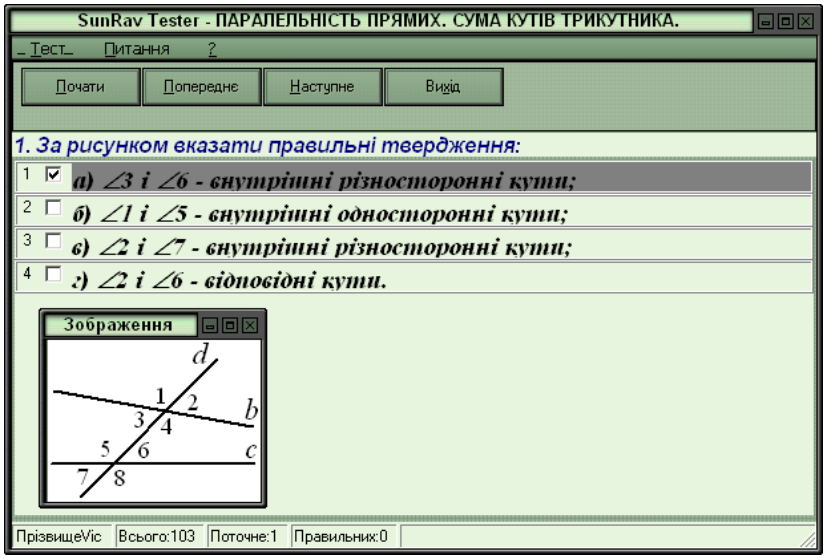

матеріалом.

На першому рівні учневі пропонується вибрати одну, або декілька правильних відповідей із заданих.

Другий – четвертий рівні в роботі учня з програмою відрізняються від першого тим, що відповіді на питання майже у всіх випадках, потрібно ввести з клавіатури (тобто тести на цих рівнях є закритими), що, в певній мірі, сприяє формуванню навиків роботи з ПК.

Після завершення тестування, або часу, відведеного на роботу з тестом, на екран буде виведене повідомлення про результати роботи, де по кожному рівню окремо і по тесту в цілому підводяться підсумки. В залежності від попередньо встановлених параметрів ці підсумки можуть бути у вигляді оцінки чи у вигляді відсотка правильно розв'язаних задач.

За допомогою цього тренажеру, учень може самостійно працювати над розв'язуванням задач, отримувати пояснення і допоміжну інформацію, оцінювати результат своєї роботи без присутності вчителя у зручний для себе час, застосовуючи і закріплюючи навички та вміння з даної теми. Суттєвим є те, що після встановлення необхідних параметрів (часу, кількості питань, критеріїв оцінювання) цей тренажер перетворюється в екзаменаційний тест.

Головною метою ***уроків узагальнення знань*** є повторення вивченого матеріалу, його систематизація та класифікація. На таких уроках більш широко, ніж при вивченні нового матеріалу, застосовуються порівняння, співставлення, аналогія, що сприяє розвитку логічного мислення, засвоєнню знань на більш високому абстрактному рівні. Самостійна робота учнів на таких уроках не повинна зводитися до репродуктивного відтворення раніше вивченого, а, по своїй суті, бути активною навчально–пізнавальною діяльністю, мета якої — не сукупність окремих наукових фактів, а система знань.

Усвідомлення системи математичних понять, суджень і умовиводів особливо важливе в разі дедуктивної побудови теорії, насамперед, шкільного курсу геометрії. Для організації самостійної роботи учнів з метою узагальнення і систематизації знань по темі «Чотирикутники", яка вивчається в курсі геометрії 8 класу, нами було створено мультимедійний проект на основі програми PowerPoint. Даний інструментальний засіб дозволяє швидко створити якісну презентацію з використанням графічної інформації, ефектів анімації, звуку (супровід музикою або текстом), відео кліпів, тощо. Це дає можливість реалізувати принцип наочності за допомогою найсучасніших технічних засобів навчання (мультипроектори, система Averkey, слайдопректори, кодоскопи). Інтерактивний, тобто діалоговий режим роботи передбачає обмін командами та відповідями між учнем та ПК і реалізує активний спосіб сприймання матеріалу та його засвоєння.

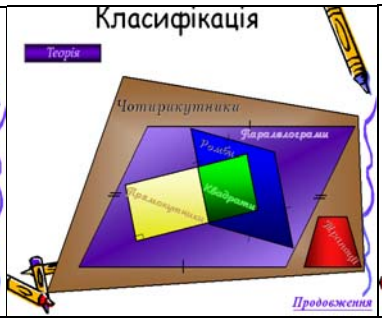

Програма складається з двох розділів. Перший розділ містить систему завдань, розв'язавши які учень може самостійно провести класифікацію та систематизацію основних понять теми. До кожного завдання запропоновано декілька варіантів відповідей, з яких потрібно вибрати правильні.

Щоб правильно відповісти на запитання, учень повинен порівняти різні види чотирикутників, виділити їх спільні властивості та чітко уявляти, чим вони відрізняються, виділити ті ознаки, за якими здійснюється класифікація. На основі проведеної класифікації можна розмістити матеріал теми в певному порядку, в певній послідовності, тобто здійснити його систематизацію, яку зручно подати у формі таблиці або графічної схеми а тому останнім етапом уроку є опрацювання таблиці «Чотирикутники" та її узагальнення у вигляді діаграми Ейлера–Венна.

Другий розділ програми містить матеріал по темі «Чотирикутники" у вигляді опорних схем, які в стислій та лаконічній формі відображають найважливіші теоретичні факти даної теми, дозволяють учневі ще раз в активній формі відтворити елементи чотирикутника і відповідну термінологію. До другого розділу учень може звернутися для того, щоб пригадати або уточнити основні властивості потрібної фігури, у випадку, якщо він вибрав неправильну відповідь

Організація навчального процесу передбачає проведення систематичного ***контролю знань*** з метою з'ясування засвоєності учнями виучуваного матеріалу і вчасного проведення корекції. Традиційний контроль в основному орієнтований на виявлення помилок і недоліків, оцінка виставляється в залежності від їх кількості, що призводить до негативного ставлення з боку учнів до нього.

Комп'ютери дозволяють організувати проведення тестової перевірки знань, обробляти і зберігати дані тестів набагато ефективніше, ніж традиційні способи, тому комп'ютерні тестові програми є одним з найбільш розвинених і популярних в сучасній школі видів педагогічного програмного забезпечення, однак більшість таких програм не прив'язано до конкретного уроку.

Нами створено програму такого типу, яку можна використати при вивченні теми "Множення і ділення звичайних дробів" у 6-му класі загальноосвітньої школи.

Множення дробів. 2 рівень.				
1	*Перетворіть десятковий дріб у звичайний, а потім обчисліть:*	$0,3 \cdot 1\frac{1}{3}$		$\frac{2}{5}$
2	*Розв'яжіть рівняння:*	$4\frac{5}{6}x + 3x - 1\frac{5}{6}x = 18$	3	—
3	*Знайдіть об'єм прямокутного паралелепіпеда з вимірами:*	$7\frac{6}{7}$ дм, $1\frac{1}{6}$ дм, $\frac{3}{5}$ дм.	5	$\frac{1}{2}$
4	*Обчисліть:*	$5\frac{2}{5} \cdot \left(\frac{2}{3}\right)^3$	1	$\frac{3}{5}$

На відміну від письмових самостійних робіт і контрольних робіт, перевагою комп'ютерного варіанту тестування є те, що він:

– посилює інтерес учнів до виконання завдань;

– забезпечує реалізацію самоконтролю та самооцінки школярами;

– надає вчителю можливість об'єктивно оцінити знання і вміння учнів в балах за єдиними критеріями;

– оперативно провести облік та контроль успішності навчання групи учнів на основі поетапного аналізу результатів тесту;

– швидко та об'єктивно отримати зріз знань по даній темі.

Цілеспрямована та методично обґрунтована система організації самостійної роботи учнів в процесі навчання математики з використанням ПК підвищує якість знань учнів, сприяє свідомому засвоєнню системи математичних знань, надає результатам навчання практично значущого характеру, формує навики роботи з ПК, виховує відповідальність, ініціативність, тощо.

Використання комп'ютерних технологій в навчальному процесі впливає на методичну систему навчання математики на всіх рівнях:

– цілей навчання — актуальною є мета підготовки учнів до життя в інформаційному суспільстві;

– змісту навчання — виникає потреба перегляду та адаптації змісту курсу шкільної математики стосовно можливостей використання засобів НІТН;

– методів навчання — дозволяє ефективно застосовувати продуктивні, розвиваючі методи навчання дослідницького характеру;

– організаційних форм — широке впровадження таких прогресивних форм навчання, як групові та індивідуально диференційовані;

– контролю та оцінювання — дозволяє здійснити успішну реалізацію основних функцій контролю і врахування вимог до нього, в тому числі для своєчасного коригування знань учнів і найбільш ефективного управління пізнавальною діяльністю учнів.

Німець О.
наук. керівник – доц. Дідора Т.Д.

СТАТИСТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ МОДЕЛІ ХАББАРДА

Зростаючі потреби науки і техніки заставляють шукати матеріали з новими властивостями. Все більшу увагу практиків привертають матеріали з вузькими енергетичними зонами, ши-

рина яких виявляє істотний вплив на електронні та магнітні властивості матеріалів. Істотна особливість таких матеріалів – сильна кореляція між електронами.

Розгляд властивостей системи із сильною кореляцією проводимо на прикладі моделі Хаббарда.[3]

В моделі розглядається кристал з фіксованою решіткою і невиродженою зоною. Рух електрона в зоні можна описати гамільтоніаном [3]:

$$\mathrm{H} = \sum_{\vec{k},\sigma} \mathrm{E}_{\vec{k}} c^{+}_{\vec{k}\sigma} c_{\vec{k}\sigma} + \frac{1}{2} \sum_{\vec{k}_1 \vec{k}_2 \vec{k}'_1 \vec{k}'_2} \sum_{\sigma_1 \sigma_2} (\vec{k}_1 \vec{k}_2 \left| \frac{1}{r} \right| \vec{k}'_1 \vec{k}'_2) c^{+}_{k_1\sigma_1} c^{+}_{k_2\sigma_2} c_{k'_1\sigma_1} c_{k'_2\sigma_2} + \sum_{i,\sigma} h(\sigma) n_{i\sigma} \quad (1)$$

де $E_{\vec{k}}$ - спектр системи, $\vec{k}$ - хвильовий вектор, $c_{\vec{k}\sigma}$, і $c^{+}_{\vec{k}\sigma}$ - оператори знищення і народження електрона, $\sigma = \pm 1$ - індекс спіна.

$$(\vec{k}_1 \vec{k}_2 \left| \frac{1}{r} \right| \vec{k}'_1 \vec{k}'_2) = e^2 \int \frac{\Psi^*_{\vec{k}_1}(x) \Psi_{\vec{k}'_1}(x') \Psi^*_{\vec{k}_2}(x) \Psi_{\vec{k}'_2}(x') dx dx'}{|x - x'|}$$

Введемо оператори народження і знищення $c^{+}_{i\sigma}$, і $c_{i\sigma}$ для електрона із спіном σ і орбітальним станом $\Phi(x - R_i)$

$$c_{k\sigma} = \frac{1}{\sqrt{\mathrm{N}}} \sum_i e^{i\vec{k}\vec{R}_i} c_{i\sigma}$$
$$c^{+}_{k\sigma} = \frac{1}{\sqrt{\mathrm{N}}} \sum_i e^{-i\vec{k}\vec{R}_i} c^{+}_{i\sigma} \quad (2)$$

Введемо позначення: $t_{ij} = \frac{1}{N} \sum_k E_{\vec{k}} e^{i\vec{k}(\vec{R}_j - \vec{R}_i)}$

Остаточно для гамільтоніана:

$$\mathrm{H} = \sum_{\sigma} \sum_{i,j} t_{ij} c^{+}_{i\sigma} c_{j\sigma} + \frac{1}{2} \sum_{ijkl} \sum_{\sigma\sigma'} \left(ii \left| \frac{1}{r} \right| ii \right) + \sum_{i\sigma} h(\sigma) n_{i\sigma} =$$

$$= \sum_{\sigma} \sum_{i,j} t_{ij} c^{+}_{i\sigma} c_{j\sigma} + \frac{1}{2} \sum_{i,\sigma} U n_{i,\sigma} n_{i,-\sigma} + \sum_{i,\sigma} h(\sigma) n_{i,\sigma}, \text{ де } n_{i,\sigma} = c^{+}_{i\sigma} c_{i\sigma} \text{ і } n_{i,-\sigma} = c^{+}_{i,-\sigma} c_{i,-\sigma}. \quad (3)$$

Отримаємо:

$$\mathrm{H} = \sum_{i,j} \sum_{\sigma} t_{ij} c^{+}_{i\sigma} c_{j\sigma} + \frac{1}{2} U \sum_{i,\sigma} n_{i,\sigma} n_{i,-\sigma} + \sum_{i,\sigma} h(\sigma) n_{i\sigma}. \quad (4)$$

Це є гамільтоніан системи в представленні вторинного квантування з врахуванням магнітного поля, де $t_{i,j} = \frac{1}{\mathrm{N}} \sum_k \mathrm{E}(\vec{k}) e^{i\vec{k}(\vec{R}_i - \vec{R}_j)}$ - енергія трансляції електрона з вузла «i» «j».

Перший член гамільтоніана – це інтеграл трансляції. U – енергія кореляції між електронами, що знаходяться на одному вузлі.

$h(\sigma)$ - енергія магнітного поля: $h(\sigma) = \frac{1}{2} g M_Б siqn(\sigma)$,

де g- фактор Ланде; $\mathrm{M}_Б$ - магнетон Бора.

$$siqn(\sigma) = \begin{cases} +, якщо \alpha = + \\ -, якщо \alpha = - \end{cases}$$

Введемо одночастинкову функцію Гріна у вигляді [1]:

$$G_{k\sigma} = << n^{\alpha}_{i-\sigma} c_{i\sigma} \left| n^{\beta}_{j-\sigma} c^{\sigma}_{j} \right. >> \quad (5)$$

Запишемо рівняння руху для функції Гріна:

$$i\frac{dG_{ij}^{\alpha\beta}}{dt}=\delta(t)\left\langle[c_{i\sigma}n_{i\sigma}^{\alpha}\left|c_{j\sigma}^{+}n_{j-\sigma}^{\beta}\right]\right\rangle-i\theta(t)<i\frac{d(c_{i\sigma}n_{i-\sigma}^{\alpha})}{dt}\left|c_{i\sigma}n_{i-\sigma}^{\beta}\right]>.$$

Використаємо Фур'є представлення:

$$G(t-t')=\frac{1}{2\pi i}\int_{-\infty}^{\infty}G(E)e^{-iE(t-t')}dE\,. \tag{6}$$

$$G(E)=\frac{1}{2\pi i}\int_{-\infty}^{\infty}G(t)e^{iE(t-t')}dt \tag{7}$$

$$\delta(t-t')=\frac{1}{2\pi}\int_{-\infty}^{\infty}e^{iE(t-t')}dE\,. \tag{8}$$

Зробимо такі наближення і припущення:

1.Знехтуємо функцією Гріна виду, оскільки вона описує рівноймовірні процеси :

$$<<c_{i\sigma}(c_{i-\sigma}^{+}c_{m-\sigma}-c_{i=\sigma}^{+}c_{m-\sigma})\left|c_{j\sigma}^{+}n_{j-\sigma}^{\beta}\right.>>.$$

2. Здійснимо перетворення:

$$\sum_{m}t_{im}<<c_{m\sigma}n_{i-\sigma}^{\alpha}\left|c_{j\sigma}^{+}n_{j-\sigma}^{\beta}\right.>>=n_{i-\sigma}^{\alpha}\sum_{m,\alpha}t_{im}G_{mj}^{\alpha\beta}+\sum_{m}t_{im}<<c_{m\sigma}(n_{i-\sigma}^{\alpha}-n_{-\sigma}^{\alpha})\left|c_{j\sigma}^{+}n_{j-\sigma}^{\beta}\right.>>.$$

3. Введемо позначення:

$$U<<c_{i\sigma}n_{i-\sigma}n_{i-\sigma}^{\alpha}\left|c_{j\sigma}^{+}n_{j-\sigma}^{\beta}\right.>>=\epsilon_{\alpha}G_{ij}^{\alpha\beta},\text{ де }\quad \epsilon_{\alpha}=\begin{cases}U,\alpha=+\\0,\alpha=-\end{cases}$$

Перейдемо від вузельного представлення до представлення квазіімпульсу:

$$\delta_{ij}=\frac{1}{N}\sum_{k}e^{i\vec{k}(\vec{R}_i-\vec{R}_j)}$$

$$G_{ij}^{\alpha\beta}=\frac{1}{N}\sum_{k}G_{k\sigma}^{\alpha\beta}e^{i\vec{k}(\vec{R}_i-\vec{R}_j)}$$

$$t_{ij}=\frac{1}{N}\sum_{k}\zeta(\vec{k})e^{i\vec{k}(\vec{R}_i-\vec{R}_j)}$$

Проводячи обчислення , отримаємо рівняння руху для функції Гріна в представленні квазіімпульса:

$$EG_{k\sigma}^{\alpha\beta}=n_{-\sigma}^{\alpha}\left\{\frac{1}{2\pi}\delta_{ij}+(\zeta(\vec{k})+h(\sigma))\sum_{j}G_{k\sigma}^{\alpha\beta}\right\}+\epsilon_{\alpha}G_{k\sigma}^{\alpha\beta}. \tag{9}$$

$$EG=E\sum_{\alpha,\beta}G^{\alpha\beta}=E(G^{++}+G^{+-}+G^{-+}+G^{--}). \tag{10}$$

$$EG^{++}=\frac{n}{2\pi}+nA(G^{++}+G^{-+})+UG^{++}$$

$$EG^{+-}=nA(G^{+-}+G^{--})+UG^{+-}$$

$$EG^{-+}=n^{-}A(G^{++}+G^{-+})$$

$$EG^{--}=\frac{n^{-}}{2\pi}+n^{-}A(G^{+-}+G^{--})$$

Полюси функції Гріна задають спектр системи [2]. Для цього розв'яжемо рівняння:

$$(E-(\zeta(\vec{k})+h(\sigma)))(E-U)-Un_{-\sigma}(\zeta(\vec{k})+h(\sigma))=0 \tag{11}$$

Отримаємо:

$$E_1=\frac{1}{2}(A+U-\sqrt{(A-U)^2+4UAn_{-\sigma}}) \tag{12}$$

$$E_2 = \frac{1}{2}(A + U + \sqrt{(A-U)^2 + 4UAn_{-\sigma}} \qquad (13)$$

Використовуючи (12) і (13) , вираз для одночастинкової функції Гріна можна записати у такому вигляді:

$$G_{k\sigma} = \frac{1}{2\pi}\frac{E - U(1-n_{-\sigma})}{E_1 - E_2}(\frac{1}{E-E_1} - \frac{1}{E-E_2}) \qquad (14)$$

Розглянемо випадок сильної кореляції U>>Δ (6Δ- ширина зони).

Формули (12),(13) перепишемо:

$$E_1 = (\zeta(\vec{k}) + h(\sigma))(1 - n_{-\sigma}) \quad (15)$$

$$E_2 = U + (\zeta(\vec{k}) + h(\sigma))n_{-\sigma} \quad (16)$$

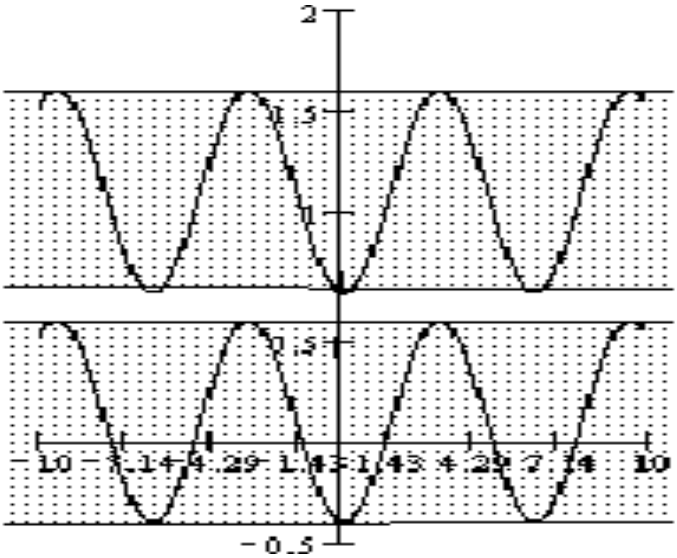

Рис.1 Енергетичний спектр системи. (U/Δ=1,h/ Δ=0.1)

Середнє число частинок у к- станах визначається з умови [2]:

$$\langle n_{k\sigma} \rangle = i\lim_{\xi\to 0}\int_{-\infty}^{\infty}\frac{G(E+i\xi) - G(E-i\xi)}{e^{\beta(E-\mu)}+1}dE \qquad (17)$$

$$n_\sigma = (\frac{\zeta(\vec{k}) + h(\sigma) - U + 2Un_{-\sigma}}{2\sqrt{(\zeta(\vec{k}) + h(\sigma) - U)^2 + 4(\zeta(\vec{k}) + h(\sigma))Un_{-\sigma}}} + \frac{1}{2})f(E_1) -$$

$$-(\frac{\zeta(\vec{k}) + h(\sigma) - U + 2Un_{-\sigma}}{2\sqrt{(\zeta(\vec{k}) + h(\sigma) - U)^2 + 4(\zeta(\vec{k}) + h(\sigma))Un_{-\sigma}}} - \frac{1}{2})f(E_2)$$

Середнє число електронів:

$$n_{-\sigma} = \frac{\Omega}{(2\pi)^3}\int_{-\frac{\pi}{a}}^{\frac{\pi}{a}} d^3k < n_{k\sigma} > \qquad (18)$$

Провівши обчислення отримаємо:

$$n_{-\sigma} = \frac{\Omega}{(2\pi)^3}[n_{-\sigma}\frac{(2\pi)^3}{a^3} - \frac{(2\pi)^3}{a^3}n_{-\sigma}e^{\frac{1}{k_0T}(U+h(\sigma)n_{-\sigma}-\mu+3n_{-\sigma}\Delta)} + \\ + \frac{(2\pi)^3}{a^3}(1-n_{-\sigma})e^{-\frac{1}{k_0T}(h(\sigma)(1-n_{-\sigma})-\mu+3\Delta)} \quad (19)$$

Визначимо із рівняння (19) хімічний потенціал μ, отримаємо:

$$\mu = -k_0T\ln[(\sqrt{\frac{1}{4}(\frac{a^3}{\Omega}-1)^2 e^{-2\frac{1}{k_0T}(U+h(\sigma)n_{-\sigma}+3n_{-\sigma}\Delta)} + (\frac{1-n_{-\sigma}}{n_{-\sigma}})e^{-\frac{1}{k_0T}(U+h(\sigma)+3n_{-\sigma}\Delta-3\Delta)}}) - \\ -\frac{1}{2}(\frac{a^3}{\Omega}-1)e^{-\frac{1}{k_0T}(U+h(\sigma)n_{-\sigma}+3\Delta n_{-\sigma})}]$$

Оскільки $\frac{a^3}{\Omega} = 1$, то маємо:

$$\mu = \frac{U}{2} + \frac{h(\sigma)}{2} + \frac{3\Delta}{2}(n_{-\sigma}-1) + \frac{k_0T}{2}\ln(\frac{n_{-\sigma}}{1-n_{-\sigma}}). \quad (20)$$

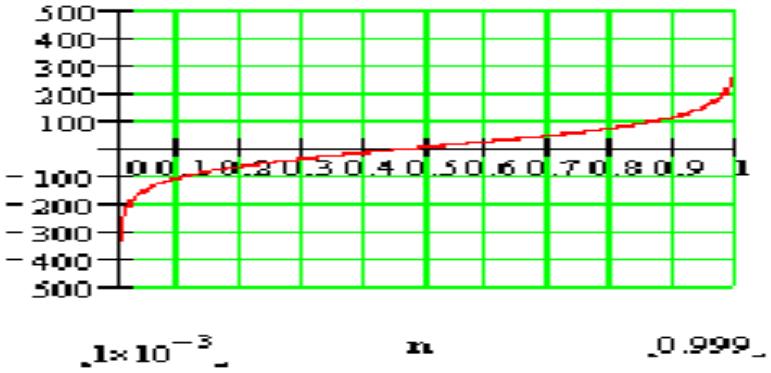

Рис.2 Залежність хімічного потенціалу від ступеня заповнення зони ($U/\Delta=5$, $h/\Delta=0.2$, $\Delta/k_0T=0.01$).

Висновки.

1. Внаслідок сильної кореляції вузька енергетична зона розщеплюється на дві вузькі підзони, відстань між якими порядка енергії кореляції.
2. З дослідження хімічного потенціалу слідує, що хімічний потенціал зростає із збільшенням ступеня заповнення зони і дорівнює U/2 ,коли зона заповнена наполовину.
3. Магнітне поле приводить до подвоєння підзон.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зубарев Д.И. Двухвременные функции Грина в статистической физике. УФН, вип 1,1960. с.71 – 115.
2. Тябликов С.В. Методи квантовой теории магнетизма. М.: Наука, 1975.с.527.
3. Hubbard I. Electron correlation in narrow energy bands.1II. Proc. Roy. Soc, 1964, A 286 p.238-257.

Сварник Л.

наук. керівник — асист. Купина Н. М.

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ПРОБЛЕМ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ

Пошук універсального методу сімейного виховання завжди був підпорядкований прагненням батьків мати чудодійний рецепт виховання здорових, розумних і культурних дітей. Проте спостереження свідчать, що здебільшого вони все-таки спираються на свій особистий досвід. Це дає їм змогу певною мірою пояснити або спрогнозувати ту чи іншу поведінку дітей,

але часто без врахування їхніх психофізіологічних особливостей, що робить виховний процес інтуїтивним, педагогічно обмеженим.

Перед батьками завжди стоїть дилема: як вибрати правильний напрям між альтернативами вседозволеності й стримування, щоб реалізувати свої ідеї стосовно виховання дитини? Якою має бути загальна стратегія? Вона повинна випливати з гуманістичних уявлень про дитину як самоцінну особистість, яка має свою волю, характер і світосприймання.

Формула здорового батьківства виводиться з двох основних компонентів: любові й вимогливості, які приводять у дію цілу систему стимулів і стримувань поведінки дитини. Головна виховна стратегія батьків – добитися балансу між милосердям і справедливістю, між ніжністю і вимогливістю, між любов'ю і суворістю. У цьому виявляється педагогічна культура батьків.

Стратегія виховання логічно випливає з педагогічного мислення, що ґрунтується на спеціальних знаннях та вміннях прогнозувати результати виховної діяльності. Однак, як свідчить опитування, більшість батьків відчувають гостру нестачу педагогічних знань і потребують спеціальної підготовки до виконання виховної функції. В сучасних умовах було б надзвичайно цінним для суспільства і гуманним для батьків та їхніх дітей налагодити безперервну, багатоступеневу й поетапну підготовку до батьківства [2, 37].

Найперше, що повинні усвідомити батьки – це те, що кожна повноцінна родина на основі сімейного союзу має виконувати певні функції в суспільстві. Передусім – це репродуктивна функція, яка полягає у відтворенні в дітях чисельності батьків. Адже сім'я є демографічним середовищем, джерелом поповнення людей. У ній вирішується, коли народяться діти, скільки їх буде, враховуючи матеріальний стан тощо. Інша функція родини – економічна, що являє собою матеріальне забезпечення сім'ї, розподіл коштів. У сучасній родині, незважаючи на частку заробітку кожного, найбільш оптимальним варіантом є ведення сімейного бюджету разом, коли спільно обговорюється характер витрат на великі і малі покупки, на дозвілля та інше.

Тісно пов'язана з економічною господарсько-побутова функція родини. Це повсякденні турботи, пов'язані з придбанням особистого майна, пранням білизни, приготуванням їжі, прибиранням оселі тощо. Пріоритетною ця функція є для молодого подружжя, коли чоловік і жінка тільки-но починають вчитися справлятися з побутовими проблемами. І особливо важливо, щоб ці проблеми не перекладалися лише на плечі жінки, а були об'єктом постійної уваги всіх членів родини.

Надзвичайно цінною є соціальна функція родини. Адже сім'я – це основний виховний осередок, школа, де людина навчається, як жити в суспільстві. Саме родина вводить людину в світ соціальних відносин, формує ставлення до оточуючих, певні моральні цінності.

І, нарешті, духовна функція родини. Кожен з батьків має усвідомлювати, що сім'я є мікросередовищем духовного становлення особистості. Для повноцінного життя дуже важливо, щоб духовні потреби між членами родини були близькими [4, 18].

Шляхи досягнення ефективності сімейного виховання полягають у дотриманні наступних принципів.

Дитина повинна знати, чого хочуть від неї батьки, що в її поведінці їх задовольняє, а що – ні. Претензії батьків потрібно аргументувати цими вимогами.

Не можна дитину карати за те, чого вона не знала. Відповідальність дітей за вчинки має ґрунтуватися на розумінні зробленого. Перш, ніж щось вимагати від дитини, треба впевнитись, що вона на це здатна.

Не можна карати дитину за поведінку, в якій немає злісної непокори. Треба відрізняти її від дитячої безпорадності.

У стосунках з дітьми слід керуватися любов'ю до них.

Негативну оцінку потрібно давати не самій дитині, а її вчинкам.

Щоразу після владнання конфлікту необхідно приголубити дитину, показати їй свою любов.

Не можна принижувати гідність дитини фізичними покараннями. Вони порушують її права як члена сім'ї і суспільства та свідчать про безсилля батьків як вихователів.

Дотримання наведених принципів сімейного виховання допоможе створити атмосферу емоційної захищеності дитини, привчити її поважати інших, а батькам зрозуміти емоційні та фізичні особливості різних періодів дитинства і тим самим уникнути педагогічних помилок та драматичних життєвих ситуацій[1, 7].

Пошук механізмів удосконалення сімейного виховання та виховання соціально-активного індивіда зумовлений сучасним оновленням суспільства на основі національних і загальнолюдських цінностей. Я вважаю, що одним з таких механізмів має стати формування пе-

дагогічної культури сучасної сім'ї. Саме такій ідеї підпорядковані програми школи молодих батьків, педагогічної культури сім'ї та родинно-національного виховання, розроблені останнім часом у лабораторії сімейного виховання Інституту педагогіки АПН України. Ці програми спираються на певну філософську основу, тобто систему перевірених і утверджених досвідом численних поколінь найважливіших сімейних цінностей, до яких насамперед належать здоров'я, любов та взаємоповага членів сім'ї, матеріальне благополуччя і духовність.

Розроблена система виховання дорослих і дітей передбачає їх постійний розвиток під впливом навчально-виховного процесу та на основі змін його основних чинників: змісту, процесуального, мотиваційного, організаційного і комунікативного забезпечення. Таким чином, провідним у роботі з батьками є особистісно-орієнтований підхід, що дає можливість врахувати конкретні життєві та індивідуальні характеристики. Важливим методологічним орієнтиром у створенні особистісно-орієнтованої моделі підготовки батьків та виховання дітей є проблема цілей, що конкретизується відповідно до кожного вікового та виховного етапу. Зміст і пропоновані форми роботи сприяють виробленню критичного ставлення батьків до особистої педагогічної діяльності в сім'ї, вдосконаленню вміння аналізувати конкретні педагогічні ситуації і знаходити правильні рішення. До цього спонукають передбачені заняття для батьків та осмислення труднощів і помилок у сімейному вихованні, їх причин і шляхів запобігання їм[3, 20].

На жаль, через економічну кризу та відсутність належної підтримки соціальних інститутів і самої держави розроблені програми мають обмежені можливості щодо масового запровадження. Значно сприятливіші умови в цьому плані склалися для програм з етно- та родинної педагогіки, введених до навчальних предметів різних навчальних закладів.

Сьогодні є підстави стверджувати, що теорія сімейного виховання як син-тез теорій розвитку дітей і виховання дорослих ще недостатньо опрацьована. Практично немає єдиної теорії, що сприяла б виробленню чіткої стратегії роз-в'язання всіх педагогічних проблем сім'ї. Але пошук її триває і не лише в нашій країні.

ЛІТЕРАТУРА

1 Акименко Ю. Тренінг батьківської ефективності для кожної сім'ї. – Освіта. – 1997. – 4-11 червня. – с. 7.
2. Алексеєнко Т. Про нові підходи до сімейного виховання. Шлях освіти. – 1997. – №2. – с.34-37.
3. Кравченко Т. Сімейне виховання та його технології. Учитель. – 2000. – №1-3. – с. 17-21.
4. Химич Н. Родинне виховання в сучасних умовах. Рідна школа. – 1999. – №10. – с. 18-20.

Борук В.
наук. керівник – доц. Лотоцький В. А.

ПРО ОДНУ ВЛАСТИВІСТЬ ФУНКЦІЇ БАГАТЬОХ ЗМІННИХ

Відомо, що якщо для функції багатьох змінних, заданої в деякому околі точки M_o можна знайти дві послідовності точок з цього околу, які збігаються до точки M_o такі, що послідовності відповідних значень функції мають різні границі, то це означає, що границі в точці M_o дана функція не має.

Ми розглянемо тут дещо іншу проблему, яка в якійсь мірі є близькою до відомої з теорії аналітичних функцій теореми Пікара.

Теорема

Нехай функція U=f(x,y)=f(M) неперервна в деякому проколеному околі $\Theta(M_0)$ точки $M_o(x_o,y_o)$ і

нехай $\{M'_n\}$-послідовность точок із цього околу така що,

$\lim\limits_{n\to\infty} \rho(M'_n, M_0)=0$, а $\lim\limits_{n\to\infty} f(M'_n) = A$,

а $\{M''_n\}$ послідовність точок із цього околу така що,

$\lim\limits_{n\to\infty} \rho(M''_n, M_0) = 0$, а $\lim\limits_{n\to\infty} f(M''_n) = B$

(тут A, B дійсні різні числа).

Тоді для довільного дійсного числа C, яке лежить між A і B, буде існувати послідовность $\{M_n\}$ C-точок функції f така що,

$\lim\limits_{n\to\infty} \rho(M_n, M_0) = 0$,

де C-точка функції f ,це така точка M_n, що $f(M_n)=C$.

Доведення.

Нехай для конкретності A<B. Оскільки C лежить між A і B, то

$\exists\ \gamma > 0: A+\gamma < C < B-\gamma$ (1)

Для вказаного $\gamma > 0$,$\exists\ n_0 \in N$:»$n \geq n_0$, $n \in N$:

$f(M'_n) \in O_\gamma(A)$

$f(M''_n) \in O_\gamma(B)$

Враховуючи (1) одержимо, що:$f(M'_n)<C<f(M''_n)$.

Позначимо через $\delta_n=\max\{2*\rho(M'_n;M_o);2*\rho(M''_n;M_o)\}$.

Звідси одержуємо, що $M'_n, M''_n \in \Theta_{\delta n}(M_o)$. Ясно,що при $n\to\infty$, $\delta_n\to 0$.

Оскільки функція f неперервна на E, а $\Theta_{\delta n}(M_o)$ зв'язна множина, то згідно теореми Больцано-Коші для функції багатьох змінних одержимо, що

$\exists\ M_n(x_n;y_n) \in \Theta_{\delta n}(M_o)$: $f(M_n)=C.(\delta_n\to 0,\ n\to\infty)$.

Оскільки ми n - вибирали довільно, так щоб $n \geq n_o$, тому одержали послідовність $\{M_n\}$ для якої

$\lim\limits_{n\to\infty} \rho(M_n, M_0) = 0$, a $f(M_n)=C$, «$n \geq n_0$, $n \in N$.

Теорему доведено.

Зауважимо, що ця теорема допускає узагальнення на функції довільної скінченної кількості змінних, при цьому її доведення залишається таким самим.

Новак Я.

наук. керівник – доц. Лотоцький В.А.

ПРО РОЗКЛАД В СТЕПЕНЕВИЙ РЯД ОДНІЄЇ ФУНКЦІЇ

Як відомо, далеко не просто розкладати в степеневий ряд функцію, використовуючи безпосередньо формулу коефіцієнтів цього розкладу.Тому використовують всілякі інші прийоми для вирішення цієї проблеми .В цій роботі використано прийом, який дозволяє розв'язати цю проблему для однієї функції.

Нехай $f(x) = \dfrac{\ln x}{x}$, $x \in (0;+\infty)$. Вона монотонно зростає на (0;e] і монотонно спадає на [e;+∞), досягаючи при x=e максимального значення $y = \dfrac{1}{e}$. Спробуємо знайти розклад в степеневий ряд функції $f^1(x)$, оберненої до даної, визначеної на [0;1/e] із множиною значень [1;e]. Для цього візьмемо пряму y=C, $C \in (0;1/e)$. Вона перетне графік нашої функції в двох точках з абсцисами u, $u \in (1;e)$ і v, $v \in (e;+\infty)$,причому:

$$\frac{\ln u}{u} = \frac{\ln v}{v} \qquad (1)$$

Одержали нову функцію $u=u(v)$.З умови (1) одержимо $u' = \dfrac{u^2}{v^2} \cdot \dfrac{1-\ln v}{1-\ln u}$. Помічаємо, що $\lim\limits_{v\to\infty} u(v) = 1$. Визначимо наскільки швидко $u(v)$ прямуватиме до 1. Для цього спробуємо підібрати функцію α (v), таку, щоб виконувались наступне:

$$1 = \lim_{v\to\infty} \frac{u(v)-1}{\alpha(v)} = \lim_{v\to\infty} \frac{u'}{\alpha'} = \lim_{v\to\infty} \frac{\dfrac{u^2}{1-\ln u} \cdot \dfrac{1-\ln v}{v^2}}{\alpha'} = \lim_{v\to\infty} \frac{\dfrac{1-\ln v}{v^2}}{\alpha'}.$$

Останнє виконуватиметься при $\alpha'(v)=\frac{1-\ln v}{v^2}$ і $\alpha(v)\to 0$ $(v\to\infty)$, звідки $\alpha(v)=\int\frac{1-\ln v}{v^2}dv$, $\alpha(v)=\frac{\ln v}{v}$.Отже, $u(v)=1+\frac{\ln v}{v}+o\left(\frac{\ln v}{v}\right)$ ($v\to\infty$). Уточнимо останнє асимптотичне наближення. Для цього підбиремо $\beta(v)$ і $\gamma(v)$, такі,щоб:

$$1=\lim_{v\to\infty}\frac{u-1-\frac{\ln v}{v}}{\beta(v)}=\lim_{v\to\infty}\frac{u'-\frac{1-\ln v}{v^2}}{\beta'}=\lim_{v\to\infty}\frac{1-\ln v}{v^2\beta'}\left(\frac{u^2}{1-\ln v}-1\right)=\lim_{v\to\infty}\frac{\frac{u^2}{1-\ln u}-1}{\gamma(v)}=$$

$$=\lim_{v\to\infty}\frac{\frac{2uu'(1-\ln u)+uu'}{(1-\ln u)^2}}{\gamma'}=\lim_{v\to\infty}\frac{u^3(3-2\ln u)}{(1-\ln u)^2}\frac{\frac{1-\ln v}{v^2}}{\gamma'}=3\lim_{v\to\infty}\frac{\frac{1-\ln v}{v^2}}{\gamma'}.$$

Останнє виконується при $\beta(v)\to 0$, $\gamma(v)\to 0$ $(v\to\infty)$, $\gamma'(v)=3\frac{1-\ln v}{v^2}$,

$$\beta'(v)=\gamma(v)\cdot\frac{1-\ln v}{v^2}\Rightarrow\gamma(v)=3\int\frac{1-\ln v}{v^2}dv=3\int d\left(\frac{\ln v}{v}\right)=\frac{3}{1}\cdot\frac{\ln v}{v};$$

$$\beta(v)=\frac{3}{1}\int\frac{\ln v}{v}\frac{1-\ln v}{v^2}dv=\frac{3}{2!}\left(\frac{\ln v}{v}\right)^2.$$

Описану процедуру можна продовжувати і далі.Після *n-го* кроку отримаємо,

$$u(v)=1+\frac{\ln v}{v}+\frac{3}{2!}\left(\frac{\ln v}{v}\right)^2+\ldots+\frac{a_n}{n!}\left(\frac{\ln v}{v}\right)^n+o\left(\left(\frac{\ln v}{v}\right)^n\right). \qquad (2)$$

В формулі (2) коефіцієнти a_n (n$\geq$3) поки-що невідомі. Проте, можна довести, міркуючи аналогічно як при знаходженні a_1, a_2, що $a_n=(n+1)^{n-1}$.після чого, враховуючи (2) і (1), отримуємо,

$$u=1+\sum_{n=1}^{\infty}\frac{(n+1)^{n-1}}{n!}\left(\frac{\ln u}{u}\right)^n, u\in[1;e].$$

Останній ряд, як можна довести за допомогою формули Стірлінга рівномірно збіжний (ознака Вейєрштрасса). Далі, підставивши в останню рівність змінну *x* замість $\frac{\ln u}{u}$, одержимо:

$$u(x)=1+\sum_{n=1}^{\infty}\frac{(n+1)^{n-1}}{n!}x^n, \quad x\in[0;1/e]$$

— розклад у степеневий ряд функції $u(x)=f^{1}(x)$, оберненої до $f(x)=\frac{\ln x}{x}$.

Олексюк В.
наук. керівник – доц. Балик Н. Р.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ІНТЕРНЕТ-СЕРВЕРІВ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Успіхи у науково-технічному розвитку людства, постійне удосконалення інформаційного забезпечення всіх сфер суспільного життя вносять в систему освіти значні позитивні зміни і разом з тим породжують закономірні проблеми. Комп’ютер є потужним засобом підтримки інтелектуальної діяльності людини практично будь-якого віку. З огляду на цю обставину, при ви-

користанні відповідного програмного забезпечення і методичної підтримки, розробленої з урахуванням наукових принципів відбору змісту навчального матеріалу і психологічних особливостей учнів, застосування новітніх інформаційних технологій (НІТ) навчання при викладанні різноманітних навчальних дисциплін дозволяє якісно покращити навчальний процес.

Головним завданням вивчення інформатики та використання обчислювальної техніки є розширення інтелектуальних можливостей людини. Швидкість зростання темпів нагромадження знань людством досягла величин, які примусили говорити про інформаційну кризу.

Саме характерний для сучасної епохи інформаційний вибух ставить перед системою освіти цілий ряд складних проблем. Тому до результатів навчання інформатики потрібно включити як одне з основних – вміння отримувати потрібну інформацію за допомогою ресурсів мережі Інтернет. При цьому виникає питання впровадження таких НІТ у навчальний процес загальноосвітньої школи.

Один із можливих шляхів розв‘язання цієї проблеми полягає у створенні в освітіх закладах Інтернет-сервера. Як операційну систему для його побудови можна використати Microsoft Windows NT 4.0 Server (Microsoft Windows 2000 Server) та UNIX.

Ми пропонуємо зупинити свій вибір на Linux, оскільки вона поширюється за ліцензією GNU, тобто є умовно-безкоштовною, ставить незначні вимоги щодо апаратного забезпечення, поєднує гнучкість налаштувань при одночасній потужності і традиційно високій функціональній продуктивності UNIX-систем, наявна велика кількість програмних продуктів, що вільно поширюються (у тому числі й у вигляді вихідних текстів).

Актуальність наявності сервера у навчальному закладі визначається наступними факторами:

1. Можливість його використання як ефективного засобу організації пізнавальної діяльності учнів практично з будь-якого предмету.
2. Створення презентації навчального закладу, доступної для перегляду з будь-якої точки земної кулі.
3. Використання Інтернет-сервера як об‘єкту вивчення в курсі інформатики.
4. Організація позакласної роботи учнів.

Для побудови Інтернет-сервера необхідним є персональний комп‘ютер з великим об‘ємом дискового простору та оперативної пам‘яті. Проте для операційної системи Linux ці вимоги не є обов‘язковими, оскільки мети можна досягти і засобами персонального комп‘ютера на базі процесора і-486.

Хоча більшість сучасних дистрибутивів Linux встановлюються із мінімальним числом запитань до користувача, при належній підготовці можна використовувати нетиповий спосіб встановлення системи. Крім цього успішна інсталяція Linux зовсім не означає, що всі необхідні сервіси для ефективного функціонування сервера працюватимуть коректно. Вибір програмних пакетів, які потрібно встановлювати та налагоджувати визначається наступними вимогами:

– Інтернет-сервер повинен бути Web-сервером, забезпечувати можливість звертання до нього за протоколом HTTP (Hypertext Transfer Protocol).

– Можливість використання на ньому мов динамічного формування Web-сторінок та мов серверних скриптів (PHP, CGI).

– Можливість завантаження файлів із сервера та на нього за протоколом FTP (File Transfer Protocol).

– Інтернет-сервер повинен бути сервером баз даних.

– Можливість звертання до сервера, як до «комп‘ютера, що працює під управлінням ОС Windows”.

– Можливість працювати на віртуальних терміналах Linux з будь-якого віддаленого комп‘ютера.

Відповідно до цих вимог при організації Інтернет-сервера Педагічного ліцею при ТДПУ ім. В. Гнатюка нами роз‘язувались наступні завдання:

1. Налаштування мережевого адаптера.
2. Встановлення декількох IP-адрес, оскільки комп‘ютер повинен використовуватись в мережах Internet та Intranet одночасно.
3. Інсталяція та налаштування Web-сервера. Важливою є підтримка Web-сервером мов серверних скриптів PHP, CGI.
4. Встановлення та налаштування FTP-сервера та сервера Samba.
5. Інсталяція та налагодження сервера баз даних, наприклад MySQL.
6. Встановлення сервера Ssh або Telnet, для роботи на віртуальних терміналах Linux.

Наступним кроком було створення Web-сайту та розробка його форми і дизайну. Виходячи із досвіду роботи в мережі Інтернет та цілей проекту вкажемо на вимоги, яких ми дотримувались при побудові Web-сайту освітнього закладу:

– висока інформативність, насиченість змістом про усі види діяльності школи;
– можливість простого, динамічного поновлення сторінок без зміни їх структури;
– швидке завантаження на каналах із незначними швидкостями;
– естетична привабливість;
– використання навчально-методичних ресурсів у навчальному процесі;
– функціонування інтерактивних сервісів для зв‘язку з відвідувачами сайту.

Шкільний сайт повинен відбивати концепцію школи, розповідати про її устрій, про життя учнів. Динамізм шкільного життя ставить дуже високі вимоги до оперативності обробки інформації, які легко реалізуються засобами серверних технологій.

Для активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів нами були створені інтерактивні сервіси «форум” та «чат”. Рубрика «форум” надає можливості колективного обговорення навчальних проблем та проектів, організацію дистанційного навчання. «Чат” – інтерактивний сервіс, що дозволяє організувати спілкування учнів та викладача в режимі реального часу.

Web-сервер також надає можливості для проведення нестандартних типів уроків та заочних конкурсів і олімпіад. Нами, зокрема, розроблена Інтернет-версія відомої телепрограми «Перший мільйон”, яка була апробована під час проходження педагогічної практики в ліцеї.

Важливим вважаємо залучення учнів до побудови Web-сайту та інтерактивних сервісів. Вивчення і розгляд відповідних питань можна проводити на факультативних заняттях, в процесі вивчення спецкурсів у класах (школах) з поглибленим вивченням інформатики.

Активізація навчально-пізнавальної діяльності може ефективно здійснюватися при вивченні операційної системи Linux, основ Web-програмування, інформаційно-пошукових систем мережі Internet, систем розпізнавання мовлення, що зумовлюється:

– високим рівнем інтересу учнів до цих тем;
– практичною значущістю результатів навчання;
– можливістю застосовувати розвиваючі методи навчання дослідницького спрямування;
– можливістю впроваджувати такі ефективні форми навчання, як колективно-розподільна та індивідуально-диференційована.

Ідеальною умовою для проведення уроків є наявність самостійного шкільного Internet-вузла та локальної мережі в лабораторіях комп‘ютерної техніки.

Застосування Інтернет-сервера як об‘єкта вивчення на уроках інформатики при вивченні теми «Операційні системи” дозволяє використати ОС Linux як альтернативу ОС Windows або проводити деякі аналогії між цими системами.

У шкільній практиці часто буває неможливо встановити ОС Linux на кожен комп‘ютер. Тоді доцільно використати один сервер. Зокрема, нами було здійснено та налагоджено термінальний графічний інтерфейс користувача типу X-server–X-client та текстовий Telnet-server.

Використання термінального, графічного інтерфейсу користувача дозволяє кожному учневі працювати із системою X Window на будь-якому комп‘ютері під управлінням ОС Windows, що об‘єднаний в локальну мережу школи. Застосування Telnet-сервера має менші можливості, хоча може бути використане для його адміністрування.

При вивченні мережевих операційних систем найактуальнішими є питання адміністрування мережі. На нашу думку, для того, щоб ознайомити учнів з обов‘язками системного адміністратора необхідно:

1. Дати розуміння сервера, як цілісного поняття інформатики, яке лежить в основі роботи інформаційних систем мережі Інтернет, принципів організації локальних і глобальних мереж.

2. Сформувати навики роботи з користувачами, вміння створювати спільні інформаційні ресурси, здійснювати резервне збереження даних.

Нами розроблене поурочне планування та створюються методичні рекомендації для проведення практичних робіт по вивченню даної теми.

Реалізація зазначених підходів на практиці має на меті дати майбутнім членам інформаційного суспільства знання методів побудови сучасних інформаційних центрів, способів відображення таких об’єктів і зв’язків між ними на Internet-вузлах, сформувати у них здатність усвідомлено застосовувати набуті знання при створенні і використанні Web-серверів з допомогою сучасних інформаційних технологій.

Остаф В.
наук. керівник – доц. Медвідь А. Г.

ЕЛЕКТРОФІЗИЧНІ ВЛАСТИВОСТІ ДВОФАЗНИХ СИСТЕМ

Сучасні конструкційні матеріали (сталі, прецизійні сплави, різноманітні композитні та колоїдні матеріали) в переважній більшості є багатофазними і багатокомпонентними системами. Питання про залежність фізичних властивостей таких багатофазних систем від властивостей кожної з фаз і їх об'ємного співвідношення та структурного співіснування залишається невирішеним як в теоретичному, так і в експериментальному аспектах (навіть для випадку двофазних рівноважних систем). Тому розробки металевих сплавів з комплексами унікальних фізичних, хімічних і технічних властивостей та оптимізація їх фазово-структурних станів, які забезпечували б надійну експлуатацію в складних фізико-хімічних умовах, носять переважно емпіричний характер, а обґрунтування їх властивостей часто є не цілком коректним, точним і повним, тому залишається дискусійним. Співвідношення фізичних характеристик окремих фаз в багатофазних системах відіграє велику роль і в процесі фазових перетворень, зокрема температурних, які є основою емпіричної та хіміко-термічної обробки металевих виробів (деталей), тобто є вирішальними у формуванні відповідних фазово-структурних станів і систем. Отже, проблема взаємозв'язку інтегральних фізичних властивостей багатофазних полікристалічних систем з об'ємним співвідношенням окремих фаз та їх властивостями залишається актуальною як для сучасної фізики твердого тіла, так і для практичного матеріалознавства і методів фізичної діагностики.

Оскільки часто металічні матеріали як в процесі технологічних операцій, так і при експлуатації виробів перебувають у станах не рівноважних, тобто зазнають фазових і структурних змін, то для таких багатофазних і багатокомпонентних динамічних систем розрахувати комплекс їх фізичних властивостей або коректно пояснити їх методами сучасної фізики металів поки що неможливо. Саме тому слід віддати належне експерименту.

Залежність фізико-механічних властивостей двофазних систем від властивостей кожної з фаз і об'ємного співвідношення між ними вивчена набагато грунтовніше, ніж залежність електричних властивостей багатофазних систем. Дослідження в цьому напрямку ускладнюються тим, що електрофізичні властивості двофазних систем є дуже чутливими до змін зовнішніх умов. Для експериментального дослідження двофазних систем з різним співвідношенням фаз нами сконструйована установка (рис. 1) диференціального вивчення термоелектричних і резистометричних властивостей систем.

На бокових стінках 1 установки кріпиться напрямний брусок 2 прямокутного перерізу з діелектрика, вздовж якого можуть переміщатись основи 3 тримачів охолоджуючих камер 4. Камери-холодильники 4 можна охолоджувати проточною водою, охолодженим рідким азотом, петролейним ефіром або парами азоту і підтримувати при певній температурі одну з сторін зразків 5 через тонкостінні пластини-контакти 6 з доброю теплопровідністю, які виготовлялись з того самого матеріалу, що і стержень 7, який розміщувався в пічці 8. Електрод-стержень 7 фіксується шайбами 9 посередині пічки так, щоб температура обох його кінців (яку можна контролювати за допомогою термопар 10, що зачеканені в торці електрода) була однаковою. Пічка може вимикатися в момент вимірювань. Вона живиться від джерела регульованої напруги. Намотувалась пічка біфілярно, щоб уникнути наведених струмів у вимірювальній схемі. Кріпиться вона на напрямному бруску 2 за допомогою болта 11, який дозволяє повертати її при заміні електродів чи зразків. Електроди 6 і 7 притискуються до еталонного та досліджуваного зразків 5 холодильними камерами за допомогою однакових за зусиллями пружин 12. В стиснутому стані пружини можна закріплювати фіксаторами 13 в отворах стержнів 14 при заміні зразків чи електродів. Щоб запобігти осьовому зміщенню холодильних камер і електродів при заміні зразків, до основ камер були приварені пластини 15 з отворами для напрямного стержня 16, який виготовлено з діелектрика.

При підтримці деякої різниці температур між гарячими і холодними контактами в електричному колі виникатимуть термоелектрорушійні сили, різницю яких фіксуватиме прилад 12 (вимірювальний потенціометр Р306 або мікровольтметр). При чому зразки 5 можна вибирати такими, які дуже сильно відрізняються за своїми термоелектричними властивостями або мають схожі термоелектричні властивості. Ця думка лежить в основі експериментального дослідження залежності інтегральної термо-ЕРС двофазних систем від об'ємного співвідношення окремих фаз. Якщо лівий і правий зразки цілком однакові (наприклад, циліндри з чавуну в одному

випадку та циліндри з вуглецю в другому випадку), то за ідеальних умов термо-ЕРС, фіксована вимірювальним приладом, дорівнює нулю. Якщо ж зразки в певній мірі відрізняються між собою (наприклад, один циліндр є чавунним, а інший – суміш чавунних ошурок і вугільного порошку), то вимірювана термо-ЕРС відмінна від нуля, при чому її величина і знак визначаються термоелектричними властивостями зразків, зокрема в двофазних системах – властивостями кожної з фаз і об'ємним співвідношенням між фазами.

При вимірюванні температурного коефіцієнта опору зразків електроди 6 і 7 можна ізолювати від холодильних камер теплоізолюючими прокладками з діелектрика (наприклад, азбестом або слюдою) і довести температуру зразків до певного теплового режиму. Оскільки електричний опір зразків співрозмірний з опорами електродів, з'єднувальних провідників та притискних контактів між ними, то доцільним є вивчення відносної зміни опору зразків при зміні їх температури, якщо фазовий склад одного із зразків змінювати за відповідною схемою – зміна розмірів зерен та об'ємного вмісту однієї з фаз, які відрізняються як величиною питомого електричного опору, так і його температурним коефіцієнтом. В модельних ситуаціях можна використати напівпровідникові речовини з від'ємним температурним коефіцієнтом опору, наприклад, порошок германію чи графіту.

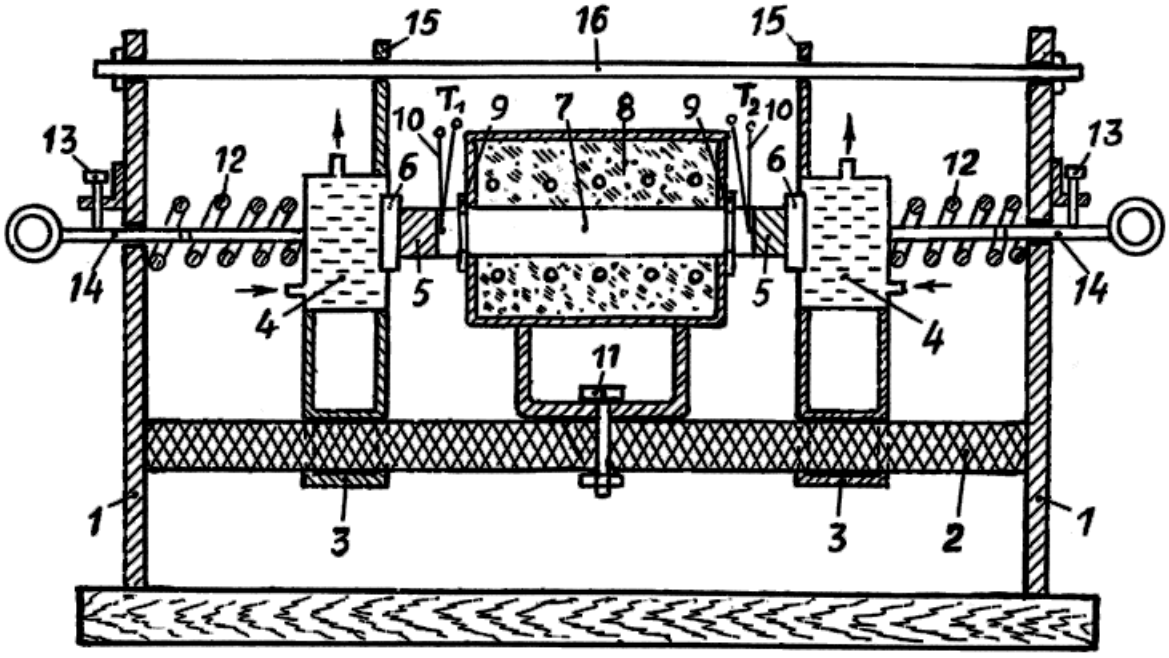

Рис. 1. Схема установки диференціального вивчення термоелектричних властивостей систем

Вимірювальна схема установки приведена на рис. 2.

В проблемі фазових перетворень, які лежать в основі багатьох технологій обробки конструкційних багатофазних і багатокомпонентних систем, важливе місце належить ідентифікації вторинних фаз та встановлення їх ролі в формуванні фізичних властивостей систем. Розгляд цих питань найчастіше ускладнюється високою дисперсністю і малим об'ємним вмістом фаз, що робить неможливою реєстрацію їх дифракційними методами. Разом з тим, зародження і ріст вторинних, зміцнювальних фаз відбувається в специфічних умовах і їх стехіометрія, кристалографія, взаємодія з матрицею є унікальними і не підлягають відтворенню за умов синтетичного одержання. Тому при фазовому аналізі складних металевих систем найчастіше вдаються до хімічного чи електрохімічного розділення фаз. Екстраговані порошки фаз (карбідів, карбонітридів, інтерметалідних фаз тощо), хоч і втрачають когерентність та механічні напруження, які вони мали в оточенні матричної фази, можуть мати цікаві фізичні властивості, знання яких важливе для оцінки їх ролі в формуванні фазово-структурних станів системи і комплексу фізичних, механічних і технологічних властивостей за умов процесів виготовлення виробів та їх експлуатації. Вивчення таких властивостей, зокрема електрофізичних, ускладнюється високою дисперсністю і неможливістю застосування методів порошкової металургії (спікання і пресування), так як це може привести до зміни їх структури і складу. Тому для розв'язання цієї проблеми було вирішено використати сплав Вуда, як провідну підкладку для таких екстрагованих фаз.

Так як втілити порошкоподібні фази в розплавлений сплав при температурі 70°С (343 К) в довільній кількості і рівномірно розподілити ультразвуковим чи електромагнітним полями не складає значних утруднень (це можна робити на паровій водяній бані), то такий метод досліджень може бути перспективним. На таких зразках, заплавлених в матриці досліджуваних порошків, можна вивчати електропровідність, термоелектричні властивості, гальваномагнітні та їх температурні залежності в діапазоні від найнижчих температур до 60-70°С. Для успішного розв'язання цієї проблеми необхідно в теоретичному плані вирішити питання зв'язку інтегральних властивостей монолітних двофазних систем з об'ємним співвідношенням і властивостями кожної з цих фаз. Роботи в цьому напрямку інтенсифікувались в останні роки, зокрема ті, що стосуються пружних та резистометричних властивостей. Стимулюються такі роботи розширеним застосуванням композитних матеріалів, металокерамік, електропровідних полімерів, сплавів в аморфних станах, п'єзоелектричними речовинами тощо.

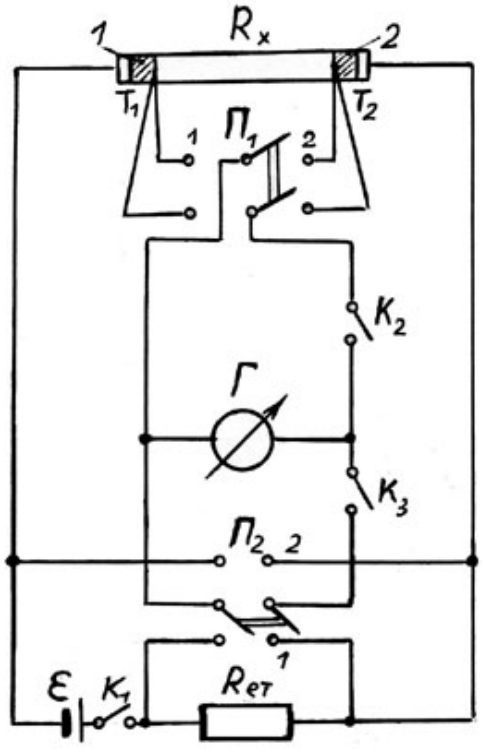

Рис. 2. Електрична схема диференціальної установки.

Отже, питання про залежність електрофізичних властивостей двофазних систем від властивостей кожної з фаз і їх об'ємного співвідношення залишається невирішеним як в теоретичному, так і в експериментальному аспектах. Разом з тим дана проблема є актуальною і потребує розв'язання. Розроблена нами диференціальна установка призначена саме для дослідження електрофізичних властивостей двофазних систем, її використання дає хороші результати. При дослідженні сумішей порошків ми отримали наступні результати. Поведінка навіть найпростіших двофазних систем складним чином залежить від об'ємного співвідношення між окремими фазами, а залежність їх електрофізичних властивостей від процентного вмісту фаз і їх властивостей часто є нелінійною, немонотонною і неадитивною; властивості двофазних систем проявляють не лише складну залежність від концентрації вторинної фази, але також і від розмірів та форми частинок, що входять до складу системи.

У розробці вищеописаної установки і проведенні досліджень активну участь брав лаборант кафедри фізики і методики викладання фізики Корсун І.В.

ФАКУЛЬТЕТ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Максимів Г.
наук. керівник – доц. Омельяненко І.О.

ПОКРАЩЕННЯ СТАНУ ЗДОРОВ'Я ПЕРШОКЛАСНИКІВ НА УРОКАХ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ З УРАХУВАННЯМ ЇХ БІОЛОГІЧНОГО ВІКУ

Здоров'я – найбільша людська цінність, добро і щастя кожної людини. Рівень здоров'я є головним показником розвитку фізичної культури суспільства. На Україні ситуація зі станом здоров'я щороку погіршується. Найбільш насторожує різке погіршення здоров'я та фізичної підготовленості молоді, зокрема школярів. Про це свідчать статистичні дані:90% школярів характеризуються різноманітними патологіями, а лише 2-5% вважаються практично здоровими.

Це пояснюється незадовільним соціально-економічним становищем в країні, через що посилюються екологічні проблеми, спосіб життя людини суперечить поняттю «здоровий» та характеризується нераціональним харчуванням, значним нервово-емоційним напруженням, поширенням шкідливих звичок, обмеженням рухової активності.

Вчитель фізичної культури, враховуючи проблеми сьогодення, при вирішенні оздоровчих завдань в процесі своєї професійної діяльності, повинен спрямовувати власні зусилля не стільки на поліпшення здоров'я учнів, скільки на його відновлення та збереження.

Сьогодні на думку багатьох авторів, щоб досягти вагомих результатів у покращенні фізичного стану підростаючого покоління, потрібні принципово нові підходи, засоби і технології. Вони мають максимально відповідати індивідуальним особливостям кожної людини, сприяти ефективній і повній реалізації її інтересів, нахилів та здібностей.

Відомо, що діти одного віку і статі не є однорідною групою. Їх фізичному розвитку притаманна гетерохронність , крайні ступені якої виявляються або в прискоренні розвитку, або в його уповільненні відносно середніх значень, характерних для певного віку.

Знання про гетерохронність дали змогу виділити поняття біологічного віку, під яким розуміють «індивідуальний, фактично досягнутий рівень морфофункціональної зрілості окремих тканин, органів, систем і цілого організму».

Діти одного хронологічного, але різного біологічного віку по різному реагують на спортивні та трудові навантаження, неоднаково піддаються педагогічному впливу, їхній організм за однакових інших умов по різному переносить хвороби.

Невідповідність засобів і методів, що використовується, фактичному рівню розвитку дітей може мати для них негативні наслідки – зменшити можливості оздоровчого впливу занять фізичними вправами. Поруч з цим, невідповідність фізичних навантажень функціональним можливостям організму може стати причиною порушень росту і розвитку дітей. Для попередження функціональних порушень слід індивідуалізувати навантаження з врахуванням рівня фізичного розвитку.

Необхідність врахування біологічного віку в процесі фізичного виховання визначається метою нашого дослідження.

Мета: «Розробити методику використання фізичних вправ на уроках фізичної культури для покращення здоров'я першокласників з урахуванням їх біологічного віку».

Завдання: 1. Визначити та оцінити стан соматичного здоров'я першокласників.

2. Виявити співвідношення першокласників із різною відповідністю паспортного і біологічного віку.

3. Виявити залежність між соматичним станом здоров'я та біологічним розвитком першокласників.

4. Розробити методику використання фізичних вправ з оздоровчою метою в залежності від відповідності біологічного віку паспортному у першокласників.

Фізичні вправи є одним з найважливіших чинників у боротьбі за добре здоров'я. Серед вправ, що покращують здоров'я людини, виділяють: вправи аеробного характеру, силові вправи та вправи на гнучкість.

При виконанні фізичних вправ і їх дозуванні необхідно враховувати акселерацію і ретардацію сучасних школярів. Дитячий організм росте нерівномірно . З однієї сторони, спостерігається прискорений розвиток, а з іншої деякі відставання.

Індивідуальні особливості дітей обумовлені:біологічними причинами; соціальними причинами (сім'я, школа, оточення); психічними процесами; фізичним розвитком. Нейтралізувати викладені особливості в процесі фізичного виховання дозволяє диференційоване навчання, яке полягає у пристосуванні навчального матеріалу до індивідуальних можливостей учнів шляхом диференціації методів, засобів інтенсифікації навчальної діяльності стосовно груп, сформованих із приблизно однакових за рівнем здоров'я і біологічним віком дітей.

Досліджуючи стан здоров'я першокласників ми використовували методику експрес-оцінки соматичного здоров'я Г.Л. Апанасенко. Для оцінки стану здоров'я досліджуваних дітей нами визначались такі показники – ЧСС в стані спокою, після навантажень і після відпочинку; АТ; ЖЄЛ. Рівень соматичного здоров'я передбачав визначення таких його критеріїв: силового індексу, життєвого індексу, індексу Робінсона, індексу Руф'є і визначення відповідності маси тіла дитини його довжині.

Дані таблиці 1 свідчать про відповідність АТ сист., ЖЄЛ, життєвого індексу належним показникам дітей 7-річного віку. Більшість першокласників (87%) показали середній показник величини ЖЄЛ , а частина досліджуваних школярів (8,6%) перевищила його, в незначної частини дітей (4,3%) показник ЖЄЛ є нижчим за вікову норму. ЧСС у більшості досліджуваних учнів (46%) відповідає середнім величинам., у деяких (13%) є меншим, а в решти (41,3%) перевищує вікову норму. АТ сист. У більшості першокласників (67,5%) відповідає їх віку, а АТдіаст. у більшості першокласників (59%) є підвищений. Проаналізувавши дані таблиці, можна порівняти всі інші визначенні показники з належними. Найменшими виявились результати виконання учнями функціональної проби Руф'є та силового показника.

Таблиця 1. Середньостатистичні значення показників здоров'я першокласників

Показники Здоров'я		**Середні показники обстежуваних**	**К-ть дітей, що перевищують належний рівень показника, %**	**К-ть дітей в яких показник**		**Належні показники**
				Відповідає належному рівню, %	**Є меншим належного рівня, %**	
ЧСС, уд/хв		97,3	41,3	46	13	90-95
АТ сист., мм рт. ст.		91,4	19,5	67,5	13	85-95
АТ діаст., мм рт. ст.		65,6	59	41	0	55-60
ЖЄЛ, мл		1300	8,6	87	4,3	1000-1500
Життєвий індекс,у.о.	Хл.	58,8	14,2	38	47	56-65
	Дівч.	34,3	40	40	20	51-60
Силовий індекс,у.о.	Хл.	27,7	0	0	100	51-60
	Дівч.	15	0	0	100	46-50
Індекс Робінсона, у.о.		88,8	59	37	4,3	76-85
Проба Руф'є, у.о.		13,5	87	13	0	6-9
Відповідність маси зросту			4,7	69,3	26	

Визначивши вище наведенні індекси, ми оцінили стан здоров'я першокласників. Так, більшість дітей(85%) виявилась із низьким рівнем здоров'я, незначна кількість(6,5%) із нижче середнім рівнем здоров'я, а решта(8,6%) з середніми показниками стану здоров'я.

Для оцінки біологічного віку першокласників ми використовували методику А.Д.Дубогай, яка передбачає визначення кількості постійних зубів. Відповідно до даної методики , із загальної кількості обстежуваних нами першокласників, половина(54%) відстає у темпах біологічного дозрівання, а частина(46%) відповідає середнім показникам біологічного розвитку.

Визначивши показники біологічного віку і стану здоров'я дітей у експериментальному класі, ми поділили їх на 4 групи , для диференційованого підходу до виконання фізичних вправ на уроках фізичної культури:1група – діти із відставанням у біологічному розвитку і низьким станом здоров'я; 2 група – із відставанням у біологічному розвитку і середнім, а також нижче

середнього рівнем здоров'я; 3 група – діти із середніми темпами біологічного розвитку і низьким рівнем здоров'я; 4 група – діти із середнім біологічним розвитком та середнім, нижче середнього рівнем здоров'я.

З цими дітьми ми виконуємо вправи на розвиток сили, гнучкості і аеробні вправи, які за твердженням західних спеціалістів позитивно впливають на здоров'я. При цьому дозування фізичних навантажень проводимо диференційовано для визначених груп учнів, однакових за рівнем здоров'я, підбираємо засоби і методи адекватні біологічному розвитку, а не календарному віку дітей. Такий підхід є запорукою збереження і зміцнення здоров'я дітей. Кінцеві результати очікуємо по завершення реалізації запропонованої методики.

Ладика П.
наук. керівник – доц. Омельяненко І.О.

АДАПТАЦІЙНІ МОЖЛИВОСТІ ЛЮДИНИ

В наш час існує серйозна поблема із здоров'ям людей. Статистичні дані свідчать про стійку тенденцію до збільшення кількості хворих людей на Україні. Хвороба не дає жити повноцінним життями, насолоджуватись красою, яка нас оточує тому що всі думки спрямовані лише на її подолання та швидке одужання.

Однією з причин погіршення здоров'я людини є негативний вплив нивколишнього середовища на організм. Людина не може пристосуватися до тих змін, що відбувається в суспільстві, навколо неї через що виникають психічні і функціональні порушення та паталогічні стани.

Щоби усунути негативний вплив чинника зовнішнього середовища на здоров'я, необхідно знати про адаптаційні можливості людського організму, розібратись у механізмах адаптаційного процесу, виявити фактори від яких залежить рівень адаптаційних здібностей людини, та засоби їх розвитку.

Виявлення фізіологічних механізмів і шляхів управління адаптаційними зрушеннями сприятиме подальшому удосконаленю життєвих функцій, розширенню резервних можливостей людини і підвищенню стійкості її організму до екстремальних факторів середовища.

На сьогоднішній день вченеми проводиться значна кількість досліджень по вивченю адаптаційних можливостей людського організму.

Фізіологами і лікарями були проведені спеціальні дослідження для виявлення найвищої температури, яку людський організм здатен витримати в сухому повітрі. Так, температуру 71 градус С людина витримувала звичайно протягом однієї години, 82°С-49 хвилин, 93°С-33 хвилини, а 104°С –лише 26 хвилин. Дослідження які проводились в термобарокамері виявили, що на висоті вершини Ельбруса 20-ти хвилинне перебування людини при температурі +100°С, переноситься, навіть, легше ніж у підніжжя гори. Пояснюється цей цікавий факт тим, що із збільшенням розріженості повітря, одночасно полегшується і тепловіддача. Поруч з цим, більш виражена киснева недостатність на висоті Ельбруса зменшує теплоутворення організму.

Для більш глибшого вивчення рівня функціональної адаптації використовують методи донозологічної діагностики. Донозологічна діагностика здоров'я людини базується на певних теоретичних положеннях. Перехід від стану здоров'я до хвороби проходить ряд стадій, на яких організм намагається пристосуватись до нових умов існування шляхом змін фунціонування і напруження регуляторних механізмів. Виділяють наступні типи адаптаційних реакцій: нормальні адаптаційні реакції, напруження механізмів адаптації (короткочасна або нестійка адаптація), перенапруження механізміві адаптації та їх зрив.

В якості фундаментальної ланки тривалої адаптації організму до навколишнього середовища, виступає активізація утворення мітохондрій в наслідок дефіциту макроергів і збільшення потужності систем окислювального ресинтезу АТФ на одиницю маси клітки. Таким чином, основним механізмом адаптації доступним для контролю є енергетичний механізм.Саме нестача енергії визначає подальший ланцюг регуляторних, метаболічних та структурних зрушень.

Перед тим як сформується паталогічний процес, нормальні адаптаційні реакції поступаються місцем механізмам компенсації, які являються по суті маркерами паталогії. Потім виникає наступа стадія зворотніх змін і тільки після неї відбувається пошкодження структур.

Охарактерезувати цю стадію можна трьома параметрами: рівнем функціонування систем; ступенем напруження регуляторних механізмів і функціональним резервом. Саме ці підходи використані для характеристики донозологічних станів - стадій адаптаційного процесу.

Один із методів донозологічної діагностики запропонований АпанасєнкоГ.Л.[1] досить простий і може бути рекомендований для масових досліджень. За допомогою цього метода розраховується так званий адаптаційний потенціал системи кровообігу. Для його одержання реєструються наступні показники: вік, маса тіла, ріст, частота пульсу, артеріальний тиск систолічний і діастолічний.

Розрахунок проводиться за формулою:

АП=0.011*ЧСС+0.014*АТс+0.008*АТд+0.014*ВІК+0.009*МТ-(0.009*Р-0.27)

Де АП- адаптаційний потенціал;В-вік років; МТ-маса тіла кг.;Р-ріст см.;АТс- артеріальний тиск систолічний мм рт. ст.; АТд- артеріальний тиск діастолічний мм ст.рт.; ЧСС-частота серцевих скорочень за 1 хв.

Загальна оцінка адаптаційного потенціалу визначається за шкалою

БАЛИ	**СТАН АП**
2.1 і нижче	задовільна адаптація
2.11-3.2	напруження механізмів адаптації
3.21-4.3	незадовільна адаптація
4.31 і вище	зрив механізмів адаптації

Позитивною рисою цього методу є те, що швидко і без великих затрат виявляються особи по відношеню до яких необхідно провести оздоровчі заходи або змінити умови навколишнього середовища.

За допомогою цього методу був проведений дослід по визначеню рівня функціональної адаптації серед старшокласників. Були одержені наступні результати.

Стан адаптаційного потенціалу	**Хлопці К-сть.**	**Хлопці %**	**Дівчата К-сть.**	**Дівчата %**	**Всього К-сть.**	**Всього %**
Незадовільна адаптація.	1	1.06	4	4.25	5	5.31
Напруження механізмів адаптації.	43	45.74	42	44.68	85	90.42
Задов.адап.	3	3.19	1	1.06	4	4.25

Незадовільна адаптація виявлена у 5.31% досліджувальних; напруження механізмів адаптації спостерігається у 90.4%; задовільна адаптація діагностована лише у 4.25% старшокласників.

Результати цього дослідження свідчать про наявність критичної ситуації з пристосувальними можливостями та здоров'ям школярів старшокласників та необхідність проведення корегуючих заходів.

Також нами були поведені досліди по визначеню рівня соціально-психологічної адаптації. Дослідження проводились за допомогою методики «САН» розробленої працівниками Санкт-Петербурської воєно-медичної академії і Ч.Спілберга (визначення рівня тревожності). Були одержані такі результати:

У 61.7% старшокласників спостерігається середній рівень соціально-психологічної адаптації. У 20.21%- спостерігається низький рівень соціально-психологічної адаптації. У 18.08%- спостерігається високий рівень соціально-психологічної адаптації.

Для виявлення залежності рівня соціально-психологічної адаптації від рівня фізичної адаптації ми визначали ступінь кореляційних звязків між соціально-психологічною і фізичною адаптацією.

В результаті дослідження кореляційних зв'язків між функціональною і соціально-психологічною адаптивністю старшокласників, виявлено, що між цими видами адаптації існує слабкий зв'язок r=0.048366.

Це дає підстави робити висновок про те, що в процесі фізичного виховання необхідно окремо підбирати засоби для розвитку функціональної адаптації і окремо для розвитку соціально-психологічної адаптації.

ЛІТЕРАТУРА

1.Апанасенко Г.Л. Попова Н.А. Медецинская валеология. - К. Здоров`я 1998 г. 148с.

Грабик Н.
наук. керівник – доц. Омеляненко І.О.

РОЗВИТОК КООРДИНАЦІЙНИХ ЗДІБНОСТЕЙ ФРІСТАЙЛІСТІВ В ЗАЛЕЖНОСТІ ВІД РІВНЯ СПОРТИВНОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ

Процес оволодіння будь-якими руховими діями відбувається значно успішніше, якщо спортсмен має не лише міцні і швидкі м'язи, гнучке тіло, але й високо розвинуті здібності до керування власними рухами, його основними характеристиками. Високий рівень розвитку координаційних здібностей (КЗ) – основна база оволодіння новими, складнішими видами рухових дій в спортивній діяльності. Від рівня досконалості КЗ залежить також якість виконання технічних елементів, особливо в мінливих умовах. Фрістайл відноситься до складно координаційних видів спорту і одним із шляхів удосконалення технічної майстерності спортсменів є розвиток їх КЗ.

В доступній літературі [2, 3, 4 та ін.] висвітлюються питання сутності КЗ, дослідження ступеню їх розвитку і методики вдосконалення у представників різних видів спорту і вікових груп. Проте, проблема розвитку КЗ фрістайлістів не вивчалась. Зважаючи на виключно важливу роль КЗ у зростанні спортивної майстерності та відсутність досліджень щодо їх стану та особливостей розвитку у фрістайлістів, мета нашого дослідження полягала у тому, щоб науково обґрунтувати та експериментально перевірити методику розвитку КЗ у фрістайлістів у навчально-тренувальних групах ДЮСШ.

Вона була реалізована через вирішення наступних завдань:

- Визначити теоретично-методичні основи розвитку координаційних здібностей;
- Виявити особливості розвитку КЗ з врахуванням статі, тренувального стажу та кваліфікації фрістайлістів;
- Розробити методику формування КЗ у фрістайлістів;
- Дослідно-експериментальним шляхом апробувати методику розвитку КЗ фрістайлістів у навчально-тренувальних групах ДЮСШ.

Аналіз літературних джерел показав, що на сьогоднішній день не існує єдиного, усталеного понятійного апарату, щодо КЗ людини. В їх зміст автори включають різне число здібностей і описують ці складові, використовуючи різні терміни і поняття. У визначенні сутності поняття КЗ ми керувалися результатами дослідження Платонова В.М. та Булатової М.М [4]. Для оцінки рівня розвитку КЗ фрістайлістів ми використовували тести на визначення здатності до збереження рівноваги, відтворювати м'язові зусилля, напрямку, амплітуди, часу, ритму та координації рухів [1,5].

Ступінь розвитку КЗ визначався у фрістайлістів першорозрядників, КМС та МС, віком від 14 до 21 року. Рівень досконалості КЗ оцінювався нами в залежності від вікових особливостей досліджуваних, їх спортивного стажу та спортивної кваліфікації. В **табл.1** пропонуються результати дослідження КЗ у фрістайлістів з урахуванням останнього чинника.

Дані табл.1. свідчать про наявність різниці у рівні розвитку КЗ фрістайлістів різної спортивної кваліфікації. Так. МС і КМС показали найвищі результати при тестуванні здібності до збереження рівноваги (60с) та стійкості до комбінованих навантажень (25 см). Першорозрядники були кращими при відтворенні тривалості короткого проміжку часу (похибка 0,45 с) та відтворенні напрямку руху в зручну сторону (похибка 8,33°) та незручну сторону (похибка 13,33°). Майже однакові показники у фрістайлістів при тестуванні відчуття ритму, кількість помилок допущених МС і КМС дорівнює 3,33 рази, а першорозрядниками 3,55 рази. Дещо кращі показники у МС і КМС ніж у першорозрядників при тестуванні координації рухів та відтворенні амплітуди.

Розроблена нами методика розвитку окремих складових КЗ у фрістайлістів передбачає базове і спеціальне спрямування. Зміст даної методики включає необхідні в тренувальному та змагальному процесі фрістайлістів можливості відтворювати: час, динамічні зусилля, напрямок, амплітуду; переключення тонусу м'язів та переключення в складно координаційних вправах.

Сформована нами методика розвитку КЗ фрістайлістів передбачає:

- дотримання послідовності розвитку КЗ у відповідності з результатами тестування;
- врахування напрямків розвитку КЗ на основі провідної ролі сенсомоторної системи в їх механізмах;

– поступове систематичне підвищення складності фізичних вправ, як умови реалізації принципу розвиваючого навчання у фізичному вихованні.

Табл. 1. Середньостатистичні показники тестування кз фрістайлістів різної спортивної кваліфікації

Координаційні здібності	Спортив-ний розряд	Статистичні показники											
		Поч. експерименту				Кін. експерименту				T		P	
		M		m		M		m					
Рівновага (переключеня тонусу м'язів), с	МС і КМС	60,00		± 0,00		60,00		± 0,00		-		-	
	1 розряд	45,00		± 3,19		54,27		± 1,00		2,77		< 0,011	
Рівновага (стійкість до комбінованих навантажень), см	МС і КМС	25,00		± 0,00		25,00		± 0,00		-		-	
	1 розряд	45,00		± 2,66		34,09		± 2,49		2,99		< 0,007	
Координація рухів (кількість помилок)	МС і КМС	4,83		± 0,53		1,67		± 0,35		4,97		< 0.0	
	1 розряд	6,73		± 0,96		3,18		± 0,50		3,28		< 0,004	
Відтворення амплітуди, град.	МС і КМС	6,33		± 0,88		2,83		± 0,18		3,88		< 0,003	
	1 розряд	7,36		± 1,49		2,27		± 0,50		3,24		< 0,004	
Ритм (к-сть помилок)	МС і КМС	3,33		± 0,53		1,17		± 0,35		3,40		< 0,007	
	1 розряд	3,55		± 0,21		2,00		± 0,40		3,42		< 0,003	
		п	л	п	л	п	л	п	л	п	л	п	л
Відтворення м'язових зусиль, кг	МС і КМС	2,00	2,17	± 0,71	± 0,71	0,17	0,33	± 0,18	± 0,18	2,52	2,52	< 0,031	< 0.031
	1 розряд	2,23	2,73	± 0,53	± 0,53	0,55	1,18	± 0,20	± 0,20	2,96	2,72	< 0,007	< 0,007
		зр.	незр.	зр.	незр.	зр.	незр.	зр.	незр.	зр.	незр.	зр.	незр.
Відтворення напрямку, град.	МС і КМС	8,61	16,39	± 0,29	± 0,39	4,17	5,56	± 0,59	± 0,29	6,75	22,06	< 0,00	< 0,00
	1 розряд	8,33	13,33	± 0,41	± 0,47	4,24	6,06	± 0,67	± 0,17	5,22	14,50	< 0,00	< 0,00
		7с	30с	7с	30с	7с	30с	7с	30с	7с	30с	7с	30с
Відтворення часу, с	МС і КМС	0,80	2,15	± 0,35	± 0,35	0,05	0,77	± 0,04	± 0,09	2,11	3,80	< 0,062	< 0,062
	1 розряд	0,45	2,37	± 0,12	± 0,47	0,10	0,91	± 0,02	± 0,20	2,98	2,87	< 0,007	< 0,009

Після реалізації експериментальної методики нами було проведено повторне тестування для виявлення рівня розвитку КЗ у фрістайлістів різної спортивної кваліфікації. Результати тестування (табл. 1.) свідчать про наявність зрушень у рівні розвитку окремих елементів КЗ фрістайлістів, як вищої так і нижчої спортивної кваліфікації.

Так, при відтворенні м’язових зусиль у МС і КМС приріст результатів становить 91% правою рукою та 95% лівою, а при відтворенні часових проміжків тими ж спортсменами приріст дорівнює 94% на корткому та 65% на довгому часовому проміжку. У першорозрядників приріст дещо менший і відповідно становить: при відтворенні м’язових зусиль 75% і 57%, а при відтворенні часових проміжків - 78% і 62%.

Показники тесту на розвиток здібності до відтворення амплітуди рухів у МС і КМС зросли в середньому на 55%, а у першорозрядників на 61%.

В наслідок експерименту значно покращилась здібність до відчуття ритму у всіх досліджуваних фрістайлістів. Так, у МС і КМС приріст становить 65%, а у першорозрядників 44%.

Суттєве покращення спостерігається при тестуванні у спортсменів координації рухів. Так, у МС і КМС приріст результатів дорівнює 65%, у першорозрядників – 63%.

Показники розвитку здібностей до відтворення напрямку в зручну сторону у МС і КМС зросли на 52% - і на 67% - в незручну сторону. У першорозрядників приріст відповідно становить 49% і 55%.

Найменший приріст результатів спостерігається у першорозрядників при тестуванні здібності до збереження рівноваги та стійкості до комбінованих навантажень і відповідно дорівнює 21% і 24%.

Таким чином, результати впорвадження в тренувальний процес розробленої нами методики свідчать про наявність позитивних зрушень у розвитку КЗ фрістайлістів та про дієвість такої методики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волков Л.В. Теория спортивного отбора: способности, одарённость, талант. – К. : Вежа, 1997. –с. 104- 108.
2. Лях В. И. Взаимоотношение координационных способностей и двигательных навыков: теоретический аспект // Теория и практика физической культуры. – 1991. - №3. – с.31-36.
3. Лях В. И. Координационные способности школьников // Физическая культура в школе. – 2000. - №4. – с.6-12.
4. Платонов В.М., Булатова М.М. Фізична підготовка спортсмена. – К.: «Олімпійська література», 1995. – с.257-259.
5. Платонов В.Н. Общая теория подготовки спортсменов в олимпийском спорте. – К.: «Олимпийская литература».

Єрмаков О.

наук. керівник – доц. Омеляненко В.Г.

ЗАЛЕЖНІСТЬ СОМАТИЧНОГО ЗДОРОВ'Я І ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВЛЕНОСТІ ДІТЕЙ 7-8 РОКІВ, ЯКІ ПРОЖИВАЮТЬ НА ТЕРИТОРІЇ ЗАБРУДНЕНІЙ РАДІОНУКЛІДАМИ

За роки незалежності в Україні вжито чимало заходів щодо державної підтримки фізичного виховання населення. Проте ці заходи не викликали зрушень на краще у фізичному стані школярів. Тому національна програма «Фізичне виховання – здоров'я нації» (1998) націлює спортивну науку і практику на пошук нових шляхів вирішення оздоровчих завдань фізичного виховання.

Фізичному вихованню школярів в зонах радіологічного контролю присвячено багато наукових праць (О.С.Куц, 1994, 1997; В.І.Завадський, 1997; В.В.Чижик, 1996; Т.Ю.Круцевич, 2001; С.М. Дмитренко, 1998 та інші), в яких обґрунтовуються особливості організації фізичного виховання і параметри фізичного навантаження, засоби і методи навчання, нормативи фізичної підготовленості дітей із зон радіаційного забруднення. Проте серед науковців немає одностайності щодо технології фізичного виховання «чорнобильських» дітей. Результати їх досліджень є суперечливими. Ймовірно це пов'язано з тим, що дослідження проводилися в різних регіонах України, а кожний регіон відрізняється своїми особливостями умов життя, кожний навчальний заклад має різну матеріальну забезпеченість фізичного виховання, кожна віковостатева група відрізняється значним розсіюванням в показниках фізичного розвитку, соматичного здоров'я, фізичної підготовленості.

Однією з не досліджуваних територій є південні райони Тернопільської області, на якій проживає значна кількість школярів. Відсутність наукових даних про рівень соматичного здоров'я і фізичної підготовленості «чорнобильських» дітей. Відсутність методичних рекомендацій щодо технології проведення уроків фізичної культури в зонах радіологічного контролю обумовило вибір теми дослідження, мета якого визначити залежність фізичної підготовленості і соматичного здоров'я дітей 7-8 р., які проживають на радіаційно-забрудненій території.

Дослідження проводилось на базі СЗШ №5 м. Чорткова з учнями перших класів.

В дослідженні були використані такі методи: теоретичний аналіз і узагальнення літературних джерел; біологічні методи; педагогічне тестування; педагогічні спостереження; педагогічний експеримент; математична статистика.

Матеріалом дослідження були результати фізичної підготовленості і соматичного здоров'я учнів перших класів. Реєстрація показників проводилась в два етапи: восени і навесні.

Рівень фізичного здоров'я визначали за методикою Г.Л.Апанасенка, для чого вимірювали такі показники у стані спокою: ЖЄЛ (мл), ЧСС (уд/хв), АТ (мм.рт.ст.), маса тіла (кг), довжина тіла (см), динамометрія кисті (кг). Всі перераховані показники оцінювали в балах, а їх суму порівнювали зі шкалою оцінки результатів тестування і у такий спосіб отримували загальну оцінку рівня фізичного здоров'я першокласників.

Рівень фізичної підготовленості учнів перших класів оцінювався за Державними тестами, затвердженими постановою Кабінету Міністрів України, а саме: біг на 1000 м, згинання і розгинання рук в упорі лежачи на підлозі, піднімання в сід за 1 хвилину, стрибок у довжину з місця, біг на 30 м, човниковий біг 4×9 м, нахил тулуба вперед з положення сидячи. Випробування проводилися згідно умов виконання державних тестів фізичної підготовленості населення України.

Уроки фізичної культури в експериментальній групі проводились за сформованою нами методикою, яка передбачала застосування науково обґрунтованих засобів і методів фізичного виховання «чорнобильських» дітей.

Уроки фізичної культури з учнями перших класів контрольної групи проводились за державною програмою фізичного виховання для СЗШ.

В результаті статистичної обробки результатів педагогічного тестування в на початку дослідження в експериментальній групі було виявлено 45% дітей з низьким рівнем фізичної підготовленості ,35% дітей з рівнем підготовленості нижче середнього,20% дітей з середніми рівнем підготовленості

Результати біологічного тестування ,на початку експерименту показали, що в експериментальній групі 40% учнів мають низький рівень соматичного здоров'я,48% учнів нижче середнього рівня, 12% учнів - середній рівень.

В контрольній групі дітей з низьким рівнем фізичної підготовленості було 30%,з нижче середнім рівнем 45%,з середнім рівнем 25%.

Аналіз результатів тестування першого і другого етапів дослідження показав, що в експериментальній і контрольній групах дітей з нижче середнім рівнем збільшилось на 10% і 5%,з середнім на 40%і 30%,з вище середнім рівнем на 45% і 60% ;дітей з нижче середнім рівнем підготовленості на 15% і 10%,зсереднім рівнем на 50% і 40%,з вище середнім рівнем на 30% і 40%,з високим рівнем на 10% і 15%.

Таким чином, за результатами педагогічного експерименту можна стверджувати, що запропонована методика розвитку фізичних якостей є ефективною

Кореляційний аналіз показників фізичної підготовленості і фізичного здоров'я першокласників показав, що між цими показниками є досить міцний зв'язок – $r \pm m_r = 0{,}754 \pm 0{,}04$. За отриманими даними можна зробити припущення, що покращання фізичної підготовленості забезпечить зміцненням фізичного здоров'я першокласників.

.Отже таким чином визначена статистична залежність рівня фізичного здоров'я чорнобильських дітей 7-8 р., від фізичної підготовленості. Це дозволяє використовувати даний факт у підвищені рівня здоров'я дітей шляхом покрашення фізичної підготовленості засобами фізичного виховання, а, отже відкриває можливості керування здоров'ям дітей в межах урочної форми занять.

Кузь С.
наук. керівник – доц. Омеляненко В.Г.

КРИТЕРІЇ ДИФЕРЕНЦІЙОВАНОГО ПІДХОДУ У ФІЗИЧНОМУ ВИХОВАННІ ШКОЛЯРІВ

Процес фізичного виховання учнів загальноосвітніх шкіл повинен забезпечити належну фізичну підготовленість школярів. Проте, дані чисельних обстежень школярів свідчать про низький рівень їх фізичної підготовленості, що, в першу чергу, зумовлено недостатнім розвитком витривалості (Г.Гілмор, А.Лідьяр, К.Купер, М.Амосов та інші). Саме в процесі розвитку витривалості підвищуються функціональні можливості серцево-судинної і дихальної систем, розширюються резервні можливості печінки, нирок, збільшується капіляризація м'язів, покращується стійкість до несприятливих зрушень у внутрішньому середовищі організму і зовнішнього впливу. У зв'язку з цим, у процесі фізичного виховання розвитку витривалості необхідно приділяти особливу увагу.

Не менш важливою проблемою у фізичному вихованні школярів є застосування диференційованого підходу до учнів. Аналіз наукової і методичної літератури дозволяє констатувати, що за рівнем адаптації до навчальної діяльності у школі, фізичної підготовленості і стану здоров'я школярі мають суттєві відмінності між собою.

Реалізація диференційованого підходу до навчання передбачає поділ учнів на декілька груп. Найскладнішою в цьому випадку стає проблема вибору критеріїв диференціації.

На думку багатьох фахівців фізичного виховання в основі диференціації навчання повинна бути не здатність до навчання, а реальні результати навчання (Малімон О. Круцевич Т.Ю. Шиян Б.М. Дрозд О.В. Яковлєв В.Л).

У науковій та методичній літературі пропонуються й інші критерії диференційованого підходу. Зокрема, мотиви навчання, розвиток вольових зусиль, уваги, властивостей нервової системи, рівень пізнавальної активності, розвиток професійних умінь та інші (Іващенко Л.Я. Круцевич Т.Ю.).

Крім цього, інколи проводять диференціацію завдань за їх формою і змістом (Малімон О.), за дидактичними цілями і змістом (Шиян Б.М. Дрозд О.В.).

У процесі фізичного виховання, крім цих критеріїв диференційованого підходу, широко використовуються ще деякі, специфічні. Серед них потрібно відмітити типологічні особливості нервової системи (Платонов В. Н. Булатова З.В.), індивідуально-соматичні особливості дітей (Глазирін І. Зацифский В.М. Євсєєв Л.Г. Яковлєв А.А. Платонов В.Н. Булатова З.В.), реакцію організму на фізичні навантаження (Малімон О. Платонов В.Н.), рухові вміння та навички (Євсєєв Л.Г. Яковлєв А.А.), фізичні якості (Кручевич Т.Ю. Платонов В.Н. Булатова З.В. Шиян Б.М. Дрозд О.В.Яковлєв В.Л.).

Велика кількість авторів використовує диференційований підхід до навчання, поділяючи учнів на групи залежно від стану їх здоров'я Глазирін І. Малімон О. Круцевич Т.Ю. Яковлєв В.Л.) або статевого дозрівання (Платонов В.Н. Булатова З.В.).

Таким чином, аналіз науково-методичної літератури свідчить, що проблема диференційованого підходу у фізичному вихованні школярів лишається недостатньо вивченою. Найважливішими науковими проблемами є пошук оптимальних критеріїв розподілу учнів на підгрупи, співвідношення засобів, методів і форм навчання відповідно до рівня фізичного стану школярів, дозування навантажень. Не розробленість даної проблеми спричинило вибір теми дослідження, мета якого виявити ефективність застосування диференційованого підходу під час розвитку загальної витривалості у шестикласників.

Дослідження проводилось на базі СЗШ №16 з учнями шостих класів віднесених за станом здоров'я до основної медичної групи.

В дослідженні були використані такі методи: теоретичний аналіз і узагальнення літературних джерел; біологічні методи; педагогічне тестування; педагогічні спостереження; педагогічний експеримент; математична статистика.

Матеріалом дослідження були результати фізичної підготовленості і соматичного здоров'я учнів шостих класів. Реєстрація показників проводилась в два етапи: восени і навесні.

Рівень фізичного здоров'я визначали за методикою Г.Л.Апанасенка, для чого вимірювали такі показники у стані спокою: ЖЄЛ (мл), ЧСС (уд/хв), АТ (мм.рт.ст.), маса тіла (кг), довжина тіла (см), динамометрія кисті (кг). Всі перераховані показники оцінювали в балах, а їх суму порівнювали зі шкалою оцінки результатів тестування і у такий спосіб отримували загальну оцінку рівня фізичного здоров'я шестикласників.

Рівень фізичної підготовленості учнів шостих класів оцінювався за Державними тестами, затвердженими постановою Кабінету Міністрів України, а саме: біг на 1000 м, згинання і розгинання рук в упорі лежачи на підлозі, піднімання в сід за 1 хвилину, стрибок у довжину з місця, біг на 30 м, човниковий біг 4×9 м, нахил тулуба вперед з положення сидячи. Випробування проводилися згідно умов виконання державних тестів фізичної підготовленості населення України.

За результатами педагогічного і біологічного тестування, в залежності від рівня фізичної підготовленості і соматичного здоров'я, учнів експериментальної групи було поділено на три підгрупи. Уроки фізичної культури в експериментальній групі проводились з приоритетним використанням засобів для розвитку загальної витривалості. Розроблена нами методика розвитку цієї фізичної якості чітко визначала для кожної підгрупи дітей параметри фізичного навантаження. Уроки фізичної культури з учнями шостих класів проводились за державною програмою фізичного виховання для СЗШ.

В результаті статистичної обробки результатів педагогічного тестування на початку дослідження в експериментальній групі було виявлено 16 учнів (50 %) з низьким рівнем фізичної підготовленості, 9 учнів (27 %) – з середнім рівнем і 8 учнів (23 %) – з високим рівнем.

Результати біологічного тестування показали, що в експериментальній групі на початку дослідження практично усі учні (94 %) мали низький рівень соматичного здоров'я, решта учнів (6 %) – нижче середнього.

В результаті статистичної обробки результатів педагогічного тестування на початку експерименту в контрольній групі було виявлено 14 учнів (42%), з низьким рівнем фізичної підготовленості, 12 учнів (37%) - з середнім і 7 учнів (21%)-з високим рівнем. Результати біологічного тестування показали, що в контрольній групі на початку експерименту 96 %учнів мали низький рівень соматичного здоровя, 4% учнів - нижче середнього.

Аналіз результатів тестування першого і другого етапів дослідження показав, що в експериментальній і контрольній групах дітей з середнім рівнем соматичного здоров'я збільшилося, відповідно, – на 5,48 % і 1,98 %, з високим рівнем – на 3,43% і 1,17 %; дітей з середным рівнем фізичної підготовленості – на 15,3 % і 7,2%, з високим рівнем – на 12,1% і 5,2 %.

Отже, результати формуючого експерименту обґрунтовують оздоровчу ефективність уроків фізичної культури, технологія яких передбачає застосування диференційованого підходу в залежності від рівня соматичного здоров'я і фізичної підготовленості учнів.

Горин О.
наук. керівник – доц. Єднак В.Д.

ПОРІВНЯННЯ ФІЗИЧНОГО СТАНУ МІСЬКИХ І СІЛЬСЬКИХ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Здоров'я та фізична підготовленість дітей шкільного віку є важливим чинником фізичного потенціалу української нації. Тому, виховання гармонійного, розвиненого у фізичному та інтелектуальному плані підростаючого покоління, диктується проблемами нашої незалежної молодої держави.

Молодший шкільний вік є важливим етапом в розвитку та становленні особистості майбутніх громадян України. Дослідження та вивчення особливостей розвитку організму молодших школярів, використання ефективних засобів впливу на організм дітей, зацікавлення їх у систематичних заняттях фізичними вправами має велике значення у вихованні здорового підростаючого покоління.

У процесі фізичного виховання вивчення морфо-функціональних показників і фізичної працездатності має велике практичне значення. Дані про соматичні і фізіологічні показники, про розвиток фізичних якостей і функціональні можливості організму дозволяють судити про ріст і розвиток дітей, вирішувати питання спортивної орієнтації і відбору, регламентувати характер, об'єкт і інтенсивність фізичних навантажень, індивідуально оцінювати їх вплив на фізичні якості організму.[1] Динаміка фізичного розвитку дітей відображає вплив фізичних вправ на процеси росту, особливості тілобудови і стан опорно-рухового апарату. Фізична працездатність, являючись інтегративним виразом функціональних взаємозв'язків людини, дозволяє судити про стан здоров'я, соціально-гігієнічні умови життя людей, про результати підготовки до трудової, спортивної і інших діяльностей. Проблема оцінки і порівняння фізичної підготовленості, розвитку і працездатності набула поширення в дослідженнях таких авторів як В.Марчик, В.Шандригось, Г.Богданов і ін.

У ряді найважливіших проблем фізичного виховання різних верств населення першими стоять проблеми раціоналізації фізичного виховання дітей починаючи з 7-річного віку.[2] Враховуючи вище викладене ***метою*** нашого дослідження було: визначити і порівняти фізичний розвиток, фізичну підготовленість та працездатність дітей молодшого шкільного віку, що проживають у сільській і міській місцевостях.

Об'єкт дослідження – учні молодшого шкільного віку віком 8–9 років.

Предмет дослідження – фізична працездатність, фізичний розвиток і фізична підготовленість дітей молодшого шкільного віку.

Завданнями нашого дослідження було:

- Визначити рівень фізичного розвитку учнів молодших класів загальноосвітніх шкіл Тернопільської області.
- Вивчити особливості фізичного стану міських і сільських школярів.
- Оцінити фізичну працездатність і функціональні можливості молодших школярів з різними темпами фізичного розвитку.

У ході нашої роботи ми обслідували 110 дітей початкових класів ЗОШ №23 м.Тернополя і Буцнівської загальноосвітньої школи віком 8-9 років.

Фізичний розвиток молодших школярів вивчався антропометричним методом, по загальноприйнятій схемі В.В.Бунака (1941 р.). Оцінка фізичного розвитку молодших школярів проводилася методом «стандартів”.

Оцінка фізичної підготовленості проводилася за допомогою спеціальних педагогічних тестів: біг 1000 м, згинання і розгинання рук в упорі лежачи, підйом в сід, стрибок в довжину, біг 30 м, човниковий біг, нахил вперед.

Для оцінки реакції організму дітей на фізичне навантаження, особливості функціонального стану кардіореспіраторної системи, визначалася фізична працездатність за допомогою теста PWC_{170}.

Провівши необхідні вимірювання і порівнявши середні показники сільських і міських школярів за антропометричним ознакам виявилось, що міські діти мають більший зріст (в середньому на 2 см.). (Табл.1)

В них відносно більші повздовжні, а в сільських – широтні розміри тіла. Більші й показники динамометрії і окружності грудної клітки у сільських школярів.

Таблиця 1. Середні показники фізичного розвитку учнів молодших класів загальноосвітніх шкіл Тернопільської області, n=110

Показники	**хлопці**		**дівчата**	
	село	**місто**	**село**	**місто**
Довжина тіла	138,39	140,57	136,68	138,62
Маса тіла	33,13	31,5	31,04	29,58
Окружність грудної клітки	68,92	64,47	66,12	62,58
Спірометрія	705,8	1900,0	674,34	1700,2
Динамометрія	18,38	17,27	17,37	16,27
Життєвий індекс	56,18	58,3	52,37	54,3

Порівняння і аналіз середніх показників фізичної підготовленості виявив, що у хлопчиків сільських шкіл у порівнянні з міськими, результати в таких тестах як підйом в сід, згинання і розгинання рук в упорі лежачи дещо вищі. У дівчат таких відмінностей не виявлено не виявлено (Табл.2). Це дає підставу зробити висновок про те, що сільські хлопці відрізняються добре розвинутою мускулатурою рук, тулуба, що не можна сказати про швидкісні якості. Результати в тесті 4х9м і 30м були кращими у міських хлопців і дівчат.

Таблиця 2. Середні показники фізичної підготовленості учнів молодших класів Тернопільської області, n=110

Тести	**Середні показники**			
	хлопці		**дівчата**	
	місто	**село**	**місто**	**село**
Біг 1000 м	5,05	4,87	5,6	5,075
Згинання і розгинання рук в упорі лежачи	16,5	18,5	10,2	10,7
Підйом в сід	30,8	34,4	31,06	30
Стрибок в довжину з місця	147,3	149,1	132,6	131,5
Біг 30 м	5,7	6,1	6,1	6,5
Біг 4 × 9м	11,2	12,0	11,7	12,2
Гнучкість	11,7	7,6	13,1	13,0

Проведені дослідження продемонстрували, що тест «стрибок у довжину з місця” є досить специфічним тестом, тому для досягнення належних результатів необхідно володіти його технікою. На заняттях з фізичної культури його виконують рідко, що і пояснює низькі результати.

Величина PWC_{170} є досить інформативною для оцінки стану дитини і для контролю за ступенем адаптації організму до фізичної роботи. Порівняння результатів PWC_{170} показало, що кращі показники спостерігаються у сільських дівчат і хлопців. Таким чином, отримані дані підтверджують дані літературних джерел про те, що на функціональні системи більше впливають соціальні фактори – праця сільських школярів. В дослідженні не знайшлося закономірних зв’язків між такими параметрами, як окружність грудної клітки і спірометрії –функціональні

показники не відповідають об'єму їх грудної клітини: при відносно більшій, у порівнянні з сільськими школярами, спірометрії, об'єм грудної клітки у міських дітей – менший. Це ще раз підтверджує твердження про те, що на функціональні системи більший вплив мають соціальні фактори. [3,4]

Отримані дані дають можливість судити про фізичну працездатність, підготовленість і розвиток міських і сільських учнів молодшого шкільного віку. Оцінка та аналіз цих показників є одним із тих факторів, які потрібно враховувати у процесі формування особистої фізичної культури учня молодшого шкільного віку. Це дасть змогу вчителям фізичної культури корегувати фізичні навантаження за їх впливом на організм учнів, і тим самим сприяти підвищенню рівня фізичного стану учнів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Борисенко А. Система фізичного виховання учнів початкових класів // Початкова школа. – 2001. – № 5. – С. 30–32.
2. Михайлина М.М. О критериях оценки уровня физических качеств учащихся общеобразовательных школ // Теория и практ. физ. кул. – 1994. – № 11. – С. 17–19.
3. Сергиенко Л.П. Комплексное тестирование дивгательных способностей школьников // Фіз. вих. і спорт в сучасн. сусп. Зб. наук. праць. – Луцьк, 1999. – С. 505–511.
4. Бондаревский Е.Я., Ханкельдиев Ш. Влияние климатогеографических и социально-экономических факторов на физическую подготовленность населения. Теория и практика физкультуры. – 1985. – № 8. – С. 32–35.

Погребняк Я.
наук. керівник — доц. Єднак В.Д.

ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ РУХЛИВИХ ПЕРЕРВ З ЕЛЕМЕНТАМИ ЛЕГКОЇ АТЛЕТИКИ У ПРОЦЕСІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Удосконалення фізичного виховання школярів потребує пошуку і розробки форм та методів, які впливали б на зміцнення їх здоров`я, підтримання працездатності протягом навчального дня та навчального року, виховання в них навичок самостійно та систематично займатися фізичними вправами. [2]

В даний час з різних об`єктивних і суб`єктивних причин рухова активність більшості школярів невисока. Далеко не всі школярі займаються фізичної працею, спортом, виконують встановлений руховий режим.

Науковим дослідженням встановлено, що урок фізичної культури не може повністю компенсувати потребу в руховій активності. Навіть при щоденних уроках фізкультури не можна ліквідувати «руховий голод», який сьогодні відчувають молодші школярі. Тому урок фізичної культури повинен носити конструктивний характер і давати учням навички та вміння формувати потребу самостійно займатися фізичними вправами, іграми, спортивними розвагами.

Однією із дієвих форм фізичного виховання в школі, що дає можливість збільшити рухову активність школяра, є рухливі перерви. Дослідженню ефективності проведення таких перерв з елементами легкої атлетики і було присвячене наше дослідження.

Мета дослідження: розробити методику проведення рухливих перерв з елементами легкої атлетики та дослідити ефективність їх використання у процесі фізичного виховання дітей молодшого шкільного віку.

Об`єкт дослідження: учні молодшого шкільного віку.

Предмет дослідження: рівень фізичного стану та шляхи його удосконалення.

Дослідження проводилось на базі Тернопільської загальноосвітньої школи №23 на протязі першого семестру. У ньому брали участь учні двох третіх класів (57 учнів). Один клас був експериментальний, а другий контрольний. На початку дослідження було проведене педагогічне тестування з метою визначення рівня фізичної підготовленості та фізичного розвитку учнів. Тестування проводилося на початку навчального року. Отримані результати не виявили відмінностей у фізичному розвитку та фізичній підготовленості між учнями цих класів.

Для проведення експерименту нами були підібрані рухливі ігри з елементами легкої атлетики і розроблена програма їх застосування. Програма включала ряд ігор та естафет, які були спрямованні на розвиток спритності, швидкості, сили, рівноваги, витривалості дітей. На кожний місяць складалась нова програма. Ігри підбирались з таким розрахунком, щоб їх складність

поступово зростала. Змінювалась і інтенсивність навантаження. Якщо на початку використовувались ігри прості за своєю складністю та невисокою інтенсивністю, то на заключному етапі ці показники значно зростали. Можливість використання різноманітних ігор та естафет з різною інтенсивністю дала можливість сприяти розвитку фізичних якостей школярів. У ході ігор особлива увага зверталась на техніку виконання легкоатлетичних вправ (різноманітні стрибки, метання, бігові вправи тощо). Правильне виконання таких вправ заохочувалось. Учні контрольного класу займались за звичним графіком і з ними не проводилось додаткових занять з фізичної культури. [1]

Для перевірки ефективності пропонованих програм в кінці експерименту було проведене повторне тестування школярів в обох класах. Порівнявши отримані результати з вихідними даними на початку навчального року ми виявили, що в учнів контрольного класу відбулись лише незначні зрушення в показниках фізичної підготовленості (Табл.1).

Таблиця 1. Середні показники фізичної підготовленості учнів контрольної групи (Mx), n=28

Тести	До експерименту	Після експерименту
Біг 100 м, с	5,19	5,14
Згинання розгинання рук в упорі лежачи, рази	24,37	25,41
Підйом в сід, рази	33,17	34,41
Стрибок в довжину, см	151,37	152,55
Біг 30 м, с	5,67	5,67
4х9 м, с	11,34	11,34
Нахил вперед, см	9,41	10,41
Сума балів	25,75	25,96

Порівняння отриманих показників у школярів експериментальної групи з вихідними даними продемонструвало, що зрушення відбулись практично у кожному результаті (Табл.2).

Таблиця 2. Середні показники фізичної підготовленості учнів експериментальної групи (Mx), n=29

Тести	До експерименту	Після експерименту
Біг 100 м, с	6,24	5,51
Згинання розгинання рук в упорі лежачи, рази	14,89	17,123
Підйом в сід, рази	28,71	33,53
Стрибок в довжину, см	155	159,576
Біг 30 м, с	5,84	5,5
4х9 м, с	11,76	11,23
Нахил вперед, см	15,11	18,96
Сума балів	23,76	29,89

Найбільші зрушення спостерігаються у тестах на виявлення швидкісно-силових якостей. Про загальне підвищення рівня фізичної підготовленості свідчить і загальна сума балів, яка зросла майже на 20%. Крім того ми проаналізували відвідування школярами уроків і з'ясували, що кількість пропущених занять по хворобі в експериментальній групі на 64% менше ніж в контрольній. Уроки дітьми відвідувались систематично. Також зросла успішність з фізкультури в експериментальному класі. Правильна техніка виконання вправи, яку вони удосконалювали під час рухливих перерв, дозволяла їм краще складати контрольні нормативи з видів, що вивчались на уроці фізкультури.

Підсумовуючи вище викладене можна зробити висновок про те, що систематичне використання рухливих перерв у процесі фізичного виховання учнів молодшого шкільного віку буде сприяти, як фізичному так і розумовому розвитку дітей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Макаров А.Н. и др. Лёгкая атлетика : Учебник для учащихся педагогических училищ, -2-е изд. Доработ. - М.: Просвещение, 1990. - 208 с.

Гал О.
наук. керівник – доц. Кучеренко В.М.

ОСОБЛИВОСТІ ХАРЧУВАННЯ ЛЕГКОАТЛЕТІВ ВИСОКОГО РІВНЯ ПІДГОТОВЛЕНОСТІ, ЩО СПЕЦІАЛІЗУЮТЬСЯ У СПОРТИВНІЙ ХОДЬБІ

Харчування спортсменів є одним із факторів, що суттєво впливають на спортивний результат і здоров'я. Значення харчування весь час зростає. Це обумовлено сучасними тенденціями розвитку світового спорту (підвищення тренувальних навантажень, проведення тренувань та змагань у складних умовах жаркого клімату, швидка зміна кліматичних поясів тощо). Всесвітня організація здоров'я (ВОЗ) визначила здоров'я як стан повного фізичного, душевного і соціального благополуччя, а не тільки як відсутність хвороб або фізичних дефектів.

Політичні і соціальні зміни в суспільстві знайшли своє відображення і в спортивній діяльності. За останні роки в Україні не підготовлено жодного майстра спорту міжнародного класу (МСМК). Ні один з учасників змагань у складі збірної України не виборов жодної медалі на міжнародних змаганнях. На останніх Олімпійських іграх кращий з представників нашої збірної посів лише 54 місце в змаганнях з спортивної ходьби. Усвідомлюючи, що процеси перебудови висувають необхідність розробок і втілення нових, більш прогресивних форм організації тренування, ми вивчали стан харчування спортсменів, як фактор впливу на спортивний результат і здоров'я.

Аналізуючи стан підготовки спортсменів і опираючись на власний досвід ми поставили за мету: Вивчити особливості харчування спортсменів високого рівня підготовленості в умовах сьогодення і простежити їх зв'язок із результатом спортивної ходьби і станом здоров'я.

Були поставлені наступні завдання:

Дослідити стан харчування спортсменів і порівняти його з існуючими нормами енергетичної та хімічної цінності, відповідності вживання вітамінів та мікроелементів.

Обгрунтувати і розробити практичні рекомендації для корекції харчування, покращення стану тренованості і здоров'я спортсменів, що спеціалізуються у спортивній ходьбі.

Дослідження проводилось на олімпійській базі «Спартак" м. Алушта. В експерименті брали участь спортсмени чоловічої збірної команди України в кількості 20 чол. З них 2 – МСМК, 10 – МС, 8 – КМС.

В експерименті вивчались добові раціони харчування на вміст білків, жирів, вуглеводів, вітамінів, дані калорійності, анкетування, аналіз крові.

За даними анкетування всі спортсмени знаходяться у продуктивному періоді, так як у спортивній ходьбі вік занять триває до 40 років. Об'єм навантаження не виконується в усіх вікових групах. Добова норма 33 км – виконується 22 км, річна - 5,5 – 7 тис. км, виконується 3 – 6,5 тис. км ($P<0,01$).

Таблиця 1. Дані анкетування (n=20)

№ п/п	Показники	Межі	Середні дані
1.	Вік обстежуваних	17 – 38 р.	27,5 р.
2.	Оптимальний вік	14 – 40 р.	32 р.
3.	Добовий об'єм навантаження у обстежуваних	15 – 33 км	24 км
4.	Оптимальний добовий об'єм навантажень	30 – 35 км	32,5 км
5.	Річний об'єм навантаження у обстежуваних	3000 – 6500 км	4750 км
6.	Оптимальний об'єм навантажень за рік	5500 – 7000 км	6250 км

№ п/п	Показники	Межі	Середні дані
7.	Простудно-інфекційні захворювання	6 чол.	
8.	Розтягнення м'язів	5 чол.	
9.	Болі в суглобах	6 чол.	
10.	Хронічні болі в поперековому відділі	3 чол.	
11.	Інфекційне захворювання крові	1 чол.	
12.	Дні непрацездатності	286 днів	

Протягом року хворіли всі спортсмени, деякі повторно. Непрацездатність за рік склала 286 діб. З 20 обстежених 3 лікуються від хронічного запалення суглобів, 9 чол. скаржаться на болі періодично.

Таблиця 2. Показники вмісту харчування (n =20)

Статистичні дані / Показники	Оптимальні дані		Обстеження в експерименті		t	P
	S ± m	G	S ± m	G		
Енергетична цінність кКал	81.5 ± 0.3	1.34	74.2 ± 5.44	23.7	1.33	>0.1
Білки, г	2.7 ± 0.02	0.1	1.49 ± 0.12	0.53	9.94	<0.01
Жири, г	2.1 ± 0.01	0.05	2.24 ± 0.2	0.89	0.69	>0.1
Вуглеводи, г	12.1 ± 0.1	0.48	12.19 ± 0.91	3.97	0.09	>0.1
Ретинол (А), мг	3.5 ± 0.03	0.16	0.7 ± 0.08	0.35	32.7	<0.001
Тіамін (B_1), мг	4.1 ± 0.11	0.48	7.4 ± 0.7	3.22	4.65	<0.001
Аскорбінова кислота (С), мг	275 ± 9.22	402.0	167.6 ± 15.8	69.1	5.87	<0.001
Кальцій (Са), мг	2300 ± 61.5	268.0	523.9 ± 30.0	130.7	25.9	<0.001
Фосфор (Ph), мг	2850 ± 79.9	348.5	1505.6±110	483.0	9.84	<0.001
Залізо (Fe), мг	40 ± 0.61	2.68	34.24 ± 2.69	11.76	2.08	<0.05

Енергетична цінність харчування в кКал на 1кг ваги суттєво відрізняється за показниками. Дефіцит білкових продуктів (P<0,01) покривається жирами і вуглеводами (P>0,1). Менше норми споживається вітамінів А, В, С (P<0,01) і мікроелементів Са, Ph (P<0,01), Fe (P<0,05). Дефіцит білків і ретинолу вказує на переважне вживання продуктів рослинного характеру. Розбіжності у показниках верхніх і нижніх меж пов'язані з практикою вегетаріанства 2 чол. Для них характерне добове вживання сухого вина від 150 до 200 гр.

Таблиця 3. Показники гемоглобіну і еритроцитів (норми гемоглобіну 130-160 г/л, еритроцити 4,1-5x10^{12} л)

Статистичні дані / Показники	Нормативні дані		Обстеження в експерименті		t	P
	S ± m	G	S ± m	G		
Гемоглобін (Нв), г/л	145 ± 1,84	8,04	134,9 ± 2,09	9,11	3, 62	<0,001
Кількість еритроцитів (x10^{12} л)	4,55 ± 0,05	0,24	4,05 ± 0,08	0,36	5,29	<0,001

У 35% обстежуваних показники крові знаходяться за нижньою межею і тільки у двох вони на рівні 150 (Нв,г/л). Це характерно при дефіциті білків і заліза (Ф. Карпман). Надмірне

споживання кави та чаю вимиває залізо з організму. Низький вміст вітаміну А (P<0,01) свідчить про невиправдане, або не контрольоване вживання вітаміну Е. Зниження імунітету і непрацездатність підтверджується недостатнім споживанням вітаміну С (P<0,01).

Високі навантаження і низький вміст вітаміну С і кальцію провокує запальні процеси. 9 чол. висловили скарги на болі в суглобах, нижніх кінцівках і поперековому відділі, зміну форми стопи (плескатість). Висунуті припущення підтверджує і низький рівень фосфору (2850 мг, проти 1505 мг,(P<0,01).

Треба відмітити, що обстежувані не підтвердили вживання анаболічних препаратів. У певній мірі їх застосування покриває дефіцит білків і інших інгредієнтів.

Отримані результати свідчать про суттєві недоліки у харчуванні спортсменів, що спеціалізуються у спортивній ходьбі і є ведучими в Україні. Проведене дослідження може лягти в основу рекомендацій у виправлені виявлених прогалин.

Андрусишин С., Бучок В.
наук. керівник — доц. Іваськів С. М.

ДИФЕРЕНЦІЙОВАНА ОЦІНКА ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВЛЕНОСТІ УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ

Фізична підготовленість підростаючого покоління усвідомлюєтся сьогодні, як важливий компонент здоров'я, фізичного розвитку, підгрунтя високої працездатності; підготовки до суспільно-корисної праці, служби в Збройних Силах суверенної України. Від рівня фізичної досконалості підростаючого покоління в значній мірі залежить перебудова та розвиток нашого суспільства.

Наукові дослідження та практичний досвід показують, що традиційна організація і методика фізичного виховання не забезпечують належний рівень фізичної підготовленості юнаків, не сприяють ліквідації їх гіподинамії.

Одним із головних питань, які сьогодні розробляються загальною і спеціальною педагогікою, є можливість індивідуального підходу до учнів через диференційоване навчання. На жаль, для вчителя фізичної культури існує лише середня статистична дитина. Не береться до уваги, що крім інтелектуальної і психологічної індивідуальності існує і фізична. Процес формування розвитку і удосконалення фізичних якостей не вивчені до кінця, а що найбільш важливо, не індивідуалізовані.

У шкільній програмі з фізичної культури МО України вказується, що основним організаційно-педагогічним принципом фізичного виховання учнів на основі програми є диференційоване використання засобів фізичної культури з урахуванням стану здоров'я, ступеня фізичного розвитку та рівня фізичної підготовленості.

На сучасному етапі пропонуються різні підходи диференціації фізичної підготовки. В практиці найбільш часто рекомендується використовувати просту схему розподілу дітей на три групи в залежності від рівня фізичного розвитку (середній, вище за середній, нижче за середній).

Передумовою успішного вирішення проблеми індивідуалізації фізичної підготовки є визначення найбільш стабільних показників організму, врахування конституційних типів будови тіла. В останні роки інтенсивно розробляється можливість диференційованого навчання в залежності від конституційних особливостей, появились нові розробки тренувальних режимів і методів контролю з врахуванням типу будови тіла школярів (В.В.Зайцева, 1996). Зокрема показано, що рухові можливості пов'язані з соматотипом, а вплив на «ведучі» фізичні якості є для юнаків основних соматотипів (астено-торакального, м'язового, дипестивного) найбільш ефективним. На думку В.В.Зайцевої (1996), недопустимо нав'язувати організму невластивого йому рішення, у цьому і заключається основний зміст індивідуального підходу при розвитку фізичних якостей.

Л.В. Волков (1998) вважає, що визначення відповідності тренувальних навантажень індивідуальним можливостям організму,- одне з головних питань, яке розробляється сучасною педагогікою, як загальною, так і спортивною. Від правильного вирішення цієї проблеми в значній мірі залежить успіх усього навчально-тренувального процесу. Виникла гостра необхідність докорінного вдосконалення фізичної підготовки учнів, принципово нових підходів до виховання основних фізичних здібностей. Мова йде про застосування таких форм, засобів і методів педагогічного впливу на юнаків, які б максимально враховували їх вікові індивідуальні особливості;

інтереси, мотиви і потреби особистості, вроджені задатки, спортивну схильність і сприяли б фізичному самоудосконаленню.

Метою дослідження було обгрунтування теоретичних передумов удосконалення диференційованої фізичної підготовки юнаків у залежності від фізичних можливостей, пов'язаних з соматотипом, та розробці тренувальних програм розвитку фізичних якостей під час урочних і самостійних занять.

Відповідно до теми і мети були поставлені такі завдання дослідження:

- виявити типологічні особливості будови тіла, рівень фізичного розвитку і фізичної підготовленості учнів тарших класів;
- розробити індивідуальні тренувальні програми і комплекси фізичних вправ на основі врахування соматичного розвитку і особливостей фізичної підготовленості юнаків;
- оцінити ефективність індивідуальних тренувальних програм в удосконаленні фізичної підготовленості юнаків.

Для проведення педексперименту диференційованої фізичної підготовки в залежності від фізичних можливостей юнаків, пов'язаних з соматотипами, було виділено 3 експериментальні групи юнаків: «витривалих», «швидкісно-силових» і «силових». Юнаки, які показали кращі результати в тестах на витривалість, частіше відносились до астено-торакального типу будови тіла; в тестах на швидкісну силу - до м'язового і астено-торакального; на силу - до дигестивного і м'язового.

На основі отриманих даних можна констатувати, що фізичні можливості юнаків визначає соматотип, який необхідно використовувати як основу диференційованого підходу в їх фізичній підготовці.

Під час організації педагогічного експерименту, спрямованого на диференційовану фізичну підготовку юнаків в системі урочних і самостійних занять, ми керувалися концепцією індивідуального підходу на основі морфо - функціональної типології, згідно якої рухові можливості пов'язані із соматотипом, а вплив на ведучі фізичні якості є для юнаків основних соматотипів найбільш ефективним. Проведений нами педагогічний експеримент передбачав тренувальні режими, спрямовані на розвиток домінуючої фізичної якості.

Співвідношення об'ємів фізичних навантажень було наступним: на домінуючу фізичну якість давалось від 65% до 80% загального об'єму вправ на уроці, на силові якості (якщо вони не ведучі) - від 15% до 20%, на швидкісно - силові (неведучі) - від 5% до 15%.

Співвідношення об'ємів фізичних навантажень переважної спрямованості на розвиток домінуючих якостей представлено в таблиці 1.

Таблиця 1.

Переважаюча спрямованість навантаження	**групи**			
	«швидкість»	**«сила»**	**«витривалість»**	**«рівномірно»**
Витривалість	5%	15%	70%	35%
Сила	15%	65%	20%	30%
Швидкісна сила	80%	20%	10%	35%

В експериментальній групі під час проведення урочних занять (в першій або другій половині основної частини) тренувальні навантаження диференційовано проводились у залежності від профіля моторики. Для першої групи «витривалих» застосовувались тривалі бігові навантаження від 500 м до 3000 м; для другої - «швидкісно-силових» стрибки у довжину, багатоскоки з максимальною кількістю у підході, спринтерський біг 20, 30, 60 м; для третьої групи - силові вправи в підтягуванні, віджиманні, вправи з гантелями, повторним методом до відказу, кількість підходів - 3-4, загальна тривалість 10 хвилин. Слід визначити, що при такій організації уроків можлива диференційована фізична підготовка юнаків з урахуванням профіля моторики. При задовільному вихідному рівні фізичної підготовленості найбільш ефективною є методика спрямована на удосконалення ведучих сторін моторики. Але, в зв'язку з тим, що у більшості юнаків (76%) рівень загальної фізичної підготовленості є незадовільний, (нормативи Держтестів практично не виконуються, особливо в силових тестах, де лише 2 юнаки підтягнулися на перекладині 10 разів), (оцінка «задовільно») ми використовували і другий метод, спрямований на розвиток «відстаючих» фізичних якостей з метою підвищення їх до задовільного рівня. Це метод типологічно-нормативний, який запропонував І. В. Нікішин (1993 р), і зорієнтований на удосконалення «відстаючої» фізичної якості. У нашому випадку для всієї групи да-

вались навантаження на розвиток силових здібностей, переважно в кінці основної частини уроку. Це вправи для м'язів кінцівок, живота і спини з переборюванням ваги власного тіла, які рекомендовані програмою з фізичної культури.

Велика увага приділялась розвитку загальної витривалості, яка є основою життєздатності людини, основним критерієм рівня соматотичного здоров'я. Найбільш ефективним засобом розвитку витривалості, як відомо, є тривалий біг, який ми широко використовували в процесі урочних і самостійних занять.

Для забезпечення безпеки бігових навантажень і разом з тим досягнення тренувального ефекту здійснювалось необхідне індивідуальне дозування.

Проведене дослідження дозволяє констатувати, що на уроках фізичної культури і самостійних заняттях, під час яких враховувалися індивідуально-типологічні особливості фізичної підготовленості юнаків, отриманий більш високий тренувальний ефект у порівнянні з комплексним розвитком фізичних якостей у контрольній групі. Диференційований підхід на основі врахування структури моторики, спрямований на домінуючу якість, є важливим фактором у досягненні позитивних результатів фізичної підготовленості. Використання більш високих тренувальних навантажень формує стійкий інтерес до занять, активізує рухову активність, сприяє позитивному розвитку відстаючих якостей. Найбільш ефективним методом удосконалення фізичної підготовленості є диференційований підхід, обгрунтований на тому, що кожній соматотипічній групі даються навантаження, які найбільше відповідають генетичним задаткам юнаків. Це призвело до значного приросту досліджуваних показників, які протягом експериментального періоду склали біля 6% в випробуваних на витривалість і швидкісну силу, а на силу - до 119,2%.

ЛІТЕРАТУРА

2. Волков Л.В. Физическое воспитание учащихся. К.: «Радянська школа», 1988, с. 184.
3. Губа В.П. Никитушкин П.В. Индивидуальные особенности юных спортсменов. Смоленск, изд. - ТО, 1997, с. 217.
4. Зайцева В.В., Сонькин В.Д. и др. Дифференциальная оценка развития моторики у юношей разных типов телосложения. Научные труды ВНИИФК., М., 1996.
5. Лях В.И. Двигательные способности. Ж. Физическая культура в школе, 1996, 2, с. 5 - 7.

Цінкевич Г.

наук. керівник – доц. Іваськів Б.К.

ПЕДАГОГІЧНІ ПРИЙОМИ УПРАВЛІННЯ ТРЕНУВАЛЬНИМИ НАВАНТАЖЕННЯМИ НА ЗАНЯТТЯХ ФІТНЕС-АЕРОБІКОЮ ДІВЧАТ СЕРЕДНЬОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ РІЗНОГО РІВНЯ ФІЗИЧНОГО СТАНУ

Краса, сила і здоров`я нашого тіла - це новий культурний критерій людської цивілізації. Краса людського тіла завжди вважалася величезною естетичною цінністю і притягала до себе увагу художників, поетів і простих людей. Німецький поет Шиллер писав : «Мистецтво створити з мрамуру Венеру і Аполлона, але ще більше мистецтво зробити людину такою, якою вона повинна бути». Власне таким мистецтвом є дуже молода оздоровча система з новим девізом : «фізична активність для здоров»я і краси», під назвою - фітнес (від англійського слова «Fit» - готовий, здоровий, відповідний). Фітнес концепція являє собою ідею здорового способу життя з метою відповідності вимогам суспільства і готовності до виконання професійних завдань на високому рівні.

Найефективнішими і найоптимальнішими видами фізичної активності для досягнення фітнес-мети на сьогоднішній день є шейпінг і степ - аеробіка.

Шейпінг (англійське слово: «шейп» - означає «форма») оптимально об`єднує в собі кращі якості різних видів тренування - аеробіки і бодібілдингу [2, 8]. Застосування його поряд із степ - аеробікою (аеробні вправи із застосуванням спеціальної платформи) [1, 7] допомагає не тільки інтенсивно спалювати лишні калорії, але і сприяє активному виробленню в організмі ендоморфінів - природних гормонів радості, створює ідеальну методику спрямовану на вирішення наступних завдань:

- покращення здоров`я;
- усунення недоліків будови тіла;
- високий емоційний рівень тренувальних занять;
- широкий вибір рухів;

- індивідуальний підхід;
- варіїрування методик в залежності від поставлених завдань.

Здоров`я і краса усвідомлюються сьогодні як найбільш необхідні чинники благополуччя особистості [6] Разом із тим, злам двох тисячоліть характеризується загостренням істотних суперечностей : проявом негативних наслідків гіподинамії та прагнення до гармонізації картини буття. Виникла гостра необхідність нових підходів до фізичного виховання підростаючого покоління, застосування нових форм рухової активності методів педагогічного впливу, досягненню міцного здоров`я і ідеалу жіночої краси.

Сьогодні ведеться пошук нових шляхів підвищення ефективності процесу фізичного виховання і масових фізкультурно-оздоровчих заходів, які б формували у школярів стійку потребу в руховій активності. Таким вимогам відповідає фітнес-аеробіка, яка об`єднує в собі виразність і красу рухів, які виконуються під музику. Дослідження таких спеціалістів як Ротерс Т.Т., Щербакова Н.А., Пасічна Т.В. вказують, що музика суттєво впливає на різні фізіологічні і психологічні параметри організму. Дія на нього таких характеристик музики як ритм, темп, ще недостатньо вивчені., невизначені найбільш раціональні методичні прийоми регуляції фізичного навантаження і підбору вправ, які і стали метою нашого дослідження. Для вирішення якої в роботі були поставлені такі завдання:

1. Визначити рівень фізичного і функціонального стану дівчат-підлітків, які займаються фітнес-аеробікою.
2. Розробити і опробувати педагогічні прийоми управління інтенсивністю і характером фізичних навантажень в заняттях фітнес-аеробікою.
3. Експериментально обгрунтувати ефективність проведених занять фітнес-аеробікою.

Експериментальне дослідження проводилося на базі СДЮСШОР з греко-римської боротьби «Спартак», в якому прийняло участь 20 дівчат 14 - 15 років, які займаються в секції аерофітнесу.

Дослідження проводилось в три етапи .На першому етапі вивчався вихідний рівень функціонального і соматичного розвитку (2001р.). На другому етапі (2001-2002рр.) проводилось експериментальне дослідження, спрямоване на обгрунтування методики управління навантаженням і рухових режимів занять з фітнес-аеробіки. На третьому етапі (2002р.)- педагогічний експеримент, суттю якого була оцінка отриманих результатів в процесі проведених занять фітнес-аеробіки.

Для застосування відповідних корегуючих вправ при дефектах будови тіла і постави, ми проводили комплексне обстеження. В результаті виявили, що у 85 % тілобудова дівчат відповідала модельним і 75 % мали порушення постави, це переважно кіфотичні, лордотичні і сколіотичні постави. Для виявлення особливостей статури, пропорцій будови тіла і порушень постави у дівчат-підлітків, а також для контролю за ефективністю фітнес занять ми застосовували комбінований візуально-інструментальний скринінг - тест, який включав:

1) визначення маси тіла, об»ємів грудної клітки, талії і бедер;
2) візуальне виявлення порушення постави (елементи теста Е.Рутковської);
3) визначення типу кістяка (Л.Остапенко, 1995);
4) педагогічне тестування гнучкості хребта, статичної і силової витривалості м’язів [Н.І. Бурмістрова, 1996].

Для ефективного управління тренувальним навантаженням ми визначали вплив темпу фонограм фізичних вправ на ЧСС. Як відомо, основним критерієм реакції організму на фізичне навантаження і ефективності тренувального впливу навантаження є ЧСС. Як показали отримані дані, повільний темп музичного супроводу (72-90 акц/хв) викликає прискорення ЧСС до 130-150 уд/хв. Вправи в такому темпі виконуються в аеробному режимі і не дають тренувального ефекту (розвитку витривалості) на організм.

Середній темп (96-114 акц/хв) сприяв прискоренню ЧСС до високих величин: 170-190 уд/хв. Таке фізичне навантаження ставить підвищені вимоги до роботи серця і тому є оптимальним для розвитку кардіореспіраторної системи.

Високий темп фонограм (120-138 акц/хв) викликав менше прискорення ЧСС ніж середній темп. ЧСС не перевищувала 180 уд/хв. На нашу думку, це можна пояснити виконанням вправ з меншою амплітудою, ніж при середньому темпі фонограми.

Результати дослідження впливу спрямованості вправ на величину тренувального навантаження показали, що в оздоровчому фітнесі є певні особливості управління навантаженням. Величини ЧСС при виконанні вправ різної спрямованості залежать не тільки від кількості працюючих м`язових груп, але і від ступеня ударної дії рухів і темпу музичного супроводу. При

виконанні високоударних вправ (біг, стрибки) загального впливу під музичний супровід 96-114 акц/хв. спостерігалися найбільші величини ЧСС. При фонограмі у високому темпі (120-138 акц/хв.) ЧСС зменшилось.

Таким чином, отримані дані вказують, що середній темп фонограми виявився найбільш раціональним і дозволив підтримувати ЧСС аеробної серії вправ у діапазоні, необхідному для отримання оздоровчого ефекту (65-75% від максимального значення ЧСС).

Результати дослідження впливу темпу фонограм при виконанні фізичних вправ на ЧСС засвідчують, що головними методичними прийомами управління навантаженням в заняттях аерофітнесом (шейпінг, степ-аеробіка) є:

– Варіїрування темпу музичного супроводу (ЧСС 140-200).
– Зміна спрямованості вправи (140-190).
– Управління тривалістю вправ (150-160).
– Кількість вправ (143-165).

На основі аналізу науково-методичної літератури і власного досвіду ми прийшли до висновку, що різні оздоровчі системи при усіх їх перевагах мають один спільний недолік - відносно вузьку спрямованість впливу на функції організму. Так, наприклад, аеробіка, кардіофанк розвивають переважно серцево-судинну систему, стретчінг - гнучкість і рухливість у суглобах, бодібілдинг - силу м`язів тощо. Метою ідеального фітнесу має бути всебічний гармонійний розвиток функцій організму як необхідна умова здоров»я. Тому, для реалізації даної мети, розробляючи програму фітнес-занять, ми взяли із існуючих оздоровчих програм найбільш ефективні і різнобічні методи і засоби. Сьогодні найбільш ефективними видами фізичної активності для досягнення фітнес-мети є шейпінг і степ-аеробіка, які ми поклали в основу експериментальної програми. Були вибрані дві оздоровчі системи, такі як шепінг (шейп з англ. «форма»), яка спрямована на розвиток основних фізичних якостей, корекцію антропометричних диспропорцій та підтримання гарної фігури. Вона включає вправи для загального розвитку, кардіотренінг, калістеніку, стретчінг, хореографію, аутотренінг і вправи на розслаблення. І друга система - степ-аеробіка, яка включає ритмічні рухи на спеціальній платформі, які сприяють укріпленню всіх основних м`язових груп, розвивають рухливість в суглобах, формують склепіння стопи, тренують рівновагу, зміцнюють серцево-судинну систему, сприяють швидкому спалюванню жирових клітин, які деформують статуру.

В залежності від рівня підготовленості дівчат проводилась базова степ-аеробіка; степ-комбо - для розвитку координації рухів; латин-степ і фанк-степ - танцювальні форми рухів, і степ-інтервал - силові вправи на платформі. Велика увага приділялась моніторінгу фізичного і функціонального стану організму, раціональному дозуванню фізичних навантажень, терміновому і поточному контролю результатів занять. На їх основі здійснювалась корекція програми. Її відмінною ознакою (як радить професор В.Е.Борилкевич, 1997)

[3] було те, що при оцінці фізичного розвитку, пропорцій будови тіла, в якості критеріїв використовувалися не показники «модних» розмірів (талії, б»юсту, ваги тощо), а показники індивідуальної і фізіологічної норми, які мають зв»язок з вищою життєвою функцією - здоров»ям.

Для покращення фізичної підготовленості , програма будувалася на критеріях оптимума розвитку фізичних якостей і якщо він був досягнутий мета занять заключалась лише в підтримці фізичного стану. Це важливо для підлітків, у яких є особливе бажання досягнути рекордних показників, а вони, як відомо - не забезпечують високий рівень здоров`я і довголіття.

Досягнення показників норми фізичного розвитку і оптимума фізичної підготовки - принципова умова вирішення фітнес - завдань.

Основним девізом нашої методики було «Не нашкодити», тобто усі вправи повинні нести тільки позитивний ефект і сприяти красі, силі, духовному і фізичному здоров`ю, які усвідомлюються сьогодні як найбільш необхідні чинники благополуччя особистості.

Педагогічний експеримент проводився на основі двох груп різного рівня функціонального стану сформованих за результатами тестування: перша група з низьким рівнем максимального споживання кисню (МСК = 30-36 мл/кг/хв), друга група з середнім рівнем (МСК = 37-42 мл/кг/хв). Вивчення оздоровчої ефективності занять аерофітнесом проходило в умовах природнього експерименту в режимі трьохразових годинних занять на тиждень (одне шейпінг-заняття, друге степ-аеробіка і третє фанк-аеробіка) у трьохмісячних тренувальних циклах-періодах.

Експериментальна програма фітнес-аеробіки була спрямована на зміцнення здоров`я, покращення фізичних якостей, формування правильної постави, корекції загальної маси тіла, пропорцій тіла. Базувалась на наукових принципах теорії і методики фізичного виховання,

знань способів попередження проблем, контролю за виконанням фізичних вправ і розробки ефективних програм, якіб відповідали рівню фітнеса тих хто займається.

Основними складовими компонентами заняття була розминка, аеробіка, калістеніка і релаксація. Але акцент на кожну частину змінювався в залежності від завдань, які ставились перед кожним заняттям, а також рівня фітнесу, віку, конституційних особливостей тілобудови досліджуємих. Наприклад, для функціонально слабо підготовлених, особливий акцент ставився на компонент калістеніки, одночасно зменшувалась тривалість і інтенсивність частини аеробіки. Такий підхід сприяв зменшенню ризику травм шляхом збільшення м`язової сили і гнучкості , і підготовці тіла до стресів, які викликає аеробіка. Із спортивно підготовленими проводилось 90-то хвилинне заняття, яке включало 30 - 45-ти хвилинну частину аеробіки і інтенсивну калістенічну частину, яка включала вправи з опором, для збільшення загального навантаження.

Послідовність проведення окремих компонентів в занятті з аеробіки, залишається предметом постійних дискусій. Зокрема, невиясненим є питання чи калістеніку проводити до чи після сегменту аеробіки [4]

Прихильники калістеніки вимагають, щоб сегмент калістеніка (послідовність «калістеніка-аеробіка») проводився зразу після розігріву, дозволяючи організму таким чином поступово адаптуватися до високого об`єму навантажень в сегменті аеробіки. Вони також зтверджують, що така послідовність може пом`ягчити потенційну загрозу перепаду тиску при рухах в лежачому положенні. Під час аеробного тренування сильно підвищується приток крові до працюючих м`язів. Різке зменшення інтенсивності навантаження під час калістеніки, може призвести до падіння кров`яного тиску, зменшенню притоку крові до мозку,і може викликати головокружіння або втрату свідомості (гравітаційний шок). Деякі прихильники послідовності «калістеніка-аеробіка» також зтверджують, що втома після аеробного сегменту може призвести до погіршення техніки рухів і більшому ризику травм під час калістеніки. Інші вважають, що оскільки під час калістеніки вичерпуються запаси глікогена, організм починає витрачати на метаболізм жирову тканину раніше, ніж під час аеробіки. На даний момент недостатньо даних, якіб підкріплювали ці аргументи, це питання потребує подальшого вивчення.

Прихильники аеробіки (послідовність «аеробіка-калістеніка») зтверджують, що калістеніка може втомити великі м`язи настільки, що підвищується ризик травм при переході на вправи аеробіки, які виконуються в швидкому темпі (за даними каліфорнійських спеціалістів фітнесу), травми які виникають під час групових занять, зустрічаються частіше в частині аеробіки чим калістеніки. Деякі прихильники послідовності «аеробіка-калістеніка» вірять, що рекомендована ними послідовність дає більшу перевагу для серцево-судинної системи і витрат калорій. Після того, як пульс прискориться до цільового показника (заданого) під час аеробної частини, він може утримуватися значно прискореним і під час калістенічного сегменту, щоб отримати більше переваг від тренування і витративши більше калорій ніж коли б спочатку йшла калістеніка.

В цьому відношенні, індивідуальна побудова заняття може відрізнятися від запропонованої схеми. Наприклад, більш явні переваги дає калістеніка, яка починається з розвитку великих м`язових груп (такі як стегна, сідниці або живота і спини) з акцентом на розвиток м`язової витривалості, а ніж ті які починаються з розвитку більш дрібних груп (гомілки, рук) або та, яка фокусується на невеликій кількості повторень з затримкою рухів на піку напруження.

Необхідні подальші дослідження, щоб вияснити чи дійсно ці передбачливі переваги мають місце, і, якщо це дійсно так, то чи достатньо вони вагомі, щоб мати якусь практичну цінність.

Ми, при складанні програми, дотримувалися послідовності «аеробіка-калістеніка». Приводимо орієнтовну схему побудови експериментальних занять з фітнес-аеробіки.

Для виявлення педагогічної ефективності запропонованої методики управління тренувальними навантаженнями на заняттях аерофітнесом, нами проведено узагальнюючий експеримент. Отримані результати свідчать, що у процесі регулярних занять покращились як морфологічні так і фізіологічні показники і вказують на оздоровчий ефект. Так достовірно за річний період занять зросли такі важливі функціональні показники як життєва ємкість легень, життєвий і силовий індекси, максимальне споживання кисню.

Частота серцевих скорочень зменшилась на 6 - 10 ударів, що свідчить про зростаючі функціональні можливості кардіореспіраторної системи. Зменшився масо-ростовий індекс і об`єм талії.

Покращилась постава тіла. До експерименту порушення постави було у 8-ми дівчат, після - тільки у двох. Залишилась в два рази менша кількість дівчат з ожирінням.

Аналіз і узагальнення результатів дослідження свідчать, що у процесі регулярних занять фітнес-аеробікою покращується фізичний і функціональний стан тих хто займається.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беспутчик В.Г. Степ - аэробика. Журнал «Физическая культура в школе».- 2001 / 1 С. 24-27.
2. Білокопитова Ж. А. Основи теорії шейпінгу. - К.; Наук. світ, 2000.- 32с.
3. Борилкевич В.Е. Организационные и методические принцыпы системы «Аэрофитнесс» // Теория и практика физической культуры. - 1997.- №8.- С.24.
4. Российские профессионалы фитнесса. «Основы аэробики», Москва, 1996.- 55с.
5. Ротерс Т.Т. Музыкально - ритмическое воспитание и художественная гимнастика.
6. М.: «Просвещение» 1989. - 174 с.
7. Хоулі Едвард Т., Френкс Б. Дон. Оздоровчий фітнес. (настільна книга інструктора
8. по оздоровчому фітнесу). «Олімпійська література» , Київ, 2000.- 368 с.
9. Щербакова Н.А., Пасічна Т.В., Бочкова Н.Л. Методичні вказівки до вивчення розділу «Фітнес» для студентів факультету фізичного виховання і спорту. Київ, 1998.- 55с.
10. Ярошенко Ю. Кое - что о Шейпинге. Журнал»Фитнесс-Ревю», №10, 2000.- С. 44.

Копач О., Кривогубець С.
наук. керівник — доц. Іваськів Б. К.

ОРГАНІЗАЦІЯ І МЕТОДИКА РОЗВИТКУ ФІЗИЧНИХ ЯКОСТЕЙ УЧНІВ СІЛЬСЬКОЇ ШКОЛИ ДОПРИЗОВНОГО ВІКУ

За останні десятиліття в Україні склалась критична ситуація з фізичною підготовленістю учнів допризовного віку (Гусєв Л.А., 1987, 1988; Томчук М.І., 1996, Типчак Л.В., 1996; Дуб І.М., 1996; Іванов В., 2000, 2001). Для служби в Збройних Силах України придатний тільки один з чотирьох юнаків призовного віку. Майже 90% молоді мають відхилення у стані здоров'я, понад 50% - незадовільну фізичну підготовленість, 61% юнаків 16-19 років мають низький та нижче середнього рівень фізичного здоров'я.

Актуальність проблеми фізичної підготовки школярів допризовного віку, на думку Іванова В. (2001), можна сформулювати так: з одного боку, армія не в змозі вирішити питання фізичної підготовки призваних новобранців без опори на школу, а з іншого - школа ще не пристосована достатнім чином до виконання зростаючих потреб армії до фізичної підготовки допризовників ні в науково-методичному, ні в практичному відношенні.

Таким чином, підвищення рівня фізичної підготовленості, а також ефективності занять з фізичної підготовки допризовної молоді - одне з першочергових завдань, яке сьогодні стоїть перед вчителем фізичного виховання.

У Збройних силах України для формування рухових навичок і розвитку необхідних фізичних якостей розроблено спеціальні смуги перешкод, де особливо виділена 400-метрова єдина смуга перешкод. Автори Томчук М.І. (1996), Конотопенко Я.І. (1998), Тульчинський І.П., Шевченко В.П (1998) пропонують у загальноосвітніх навчальних закладах 8 перешкод на 100-метровій смузі з оцінкою їх проходження. Про те таке матер1альне забезпечення в багатьох школах в1дсутне 1 методика подолання учнями смуги перешкод до сьогодн1шнього часу розроблена недостатньо.

Враховуючи значущість проблеми її недостатня розробленість зумовили вибір теми і мети нашого дослідження.

Метою дослідження є удосконалення методики розвитку фізичних якостей учнів старших класів, які найбільш необхідні майбутнім воїнам.

Завдання дослідження

Визначити рівень фізичної підготовленості учнів допризовного віку.

Вивчити відповідність рівня фізичної підготовленості учнів старших класів вимогам спеціальної фізичної підготовленості допризовної молоді.

Розробити тренувальні програми для покращення фізичної підготовленості та впровадити їх в навчальний процес з фізичного виховання.

Оцінити ефективність застосування експериментальних програм.

В дослідженні прийняло участь 40 учнів 10-11 класів загальноосвітньої школи с.Кам'янки І-ІІІ ступенів з посиленою фізичною підготовкою допризовників. Тестування фізичної підготовленості проводились до і в кінці педагогічного експерименту в спортивному залі і на стадіоні школи. Тестування тривало 4 дні і включало 10 тестових випробувань.

В експериментальній групі (20 учнів) на заняттях з фізичного виховання включались вправи які дають змогу розвивати професійно важливі групи м'язів для забезпечення надійності в діях майбутніх воїнів під час подолання смуги перешкод. У контрольній групі (20 учнів) організація і методика проведення занять відповідала традиційним, згідно з навчальним планом.

Для визначення фізичної підготовленості юнаків старших класів використовувались різні тести: на швидкість, силу, витривалість і швидкісну силу. Швидкість визначали бігом на дистанції 100м, витривалість - біг на дистанції 3000м, сила - підтягуванням на високій перекладині, швидкісна сила - стрибок у довжину з місця та метання гранати.

Для оцінки рівня фізичної підготовленості учнів і відповідності його вимогам встановленим для молоді призовного віку, проведено педагогічне тестування контрольними випробуваннями, рекомендованими навчальними програмами з фізичної культури і призовної молоді Тернопільської області.

Середні результати тестування учнів 10-11 класів і оцінка їх фізичної підготовленості подано в таблиці 1.

Таблиця 1. Фізична підготовленість учнів 10-11 класів (до експерименту).

Групи і програми	**Біг 100м, с**	**Біг 3000 м, хв, с**	**Стрибок в довжину з місця, см**	**Метання гранати, м**	**Підтягування на перекладині, к. разів**
Експериментальна	14.55±0.45	15.05±0,25	190±10.2	25.20±2.07	7.18±0.96
Регіональна	«3»	«2»	«3»	«2»	«3»
Призовної молоді	«2»	«2»	«2»	«2»	«3»
МО України 1998р.	«3»	«2»	«2»	-	«2»
Контрольна	14.50±0.2	14.55	186±26.2	24.60±2.3	6.80±0.40
Регіональна	«4»	«2»	«3»	«2»	«2»
Призовної молоді	«3»	«2»	«2»	«2»	«2»
МО України 1998р.	«3»	«2»	«2»	-	«2»

Порівняльний аналіз отриманих даних з нормативами навчальної програми і Державних тестів показує, що кращі результати учнів в тестах на швидкість (100м). Найбільш складними для учнів були тести на витривалість (3000м) і силу (підтягування, метання гранати). За нормативами призовної молоді позитивні оцінки середніх показників були лише при виконанні учнями тестів на швидкість. В решти тестах - оцінки незадовільні.

Отримані результати показали, що у більшості юнаків допризовного віку рівень фізичної підготовленості низький і нижче середнього. Нормативи фізичної підготовленості, встановлені для юнаків призовного віку, в тестах на витривалість виконало 20% учнів, на силу - 40% і на швидкість - 50%.

Аналіз нормативних вимог навчальних програм для учнів показав, що вони значно нижчі (особливо в тестах на витривалість) норм спеціальної фізичної підготовленості встановлених для призовної молоді і вимагають термінової корекції.

Підсумовуючи отримані результати можна констатувати, що рівень фізичної підготовленості юнаків не відповідає сучасним вимогам армії і вказує на гостру необхідність суттєвого підвищення ефективності фізичної підготовки молоді допризовного віку.

Проведені дослідження дають нам право зробити такі висновки:

1. Існуюча організаційно-методична форма фізичної підготовки не забезпечує належного рівня розвитку фізичних якостей учнів допризовного віку. Результати фонових досліджень (до експерименту) виявили незадовільний рівень фізичної підготовленості учнів 10-11 класів. Середні результати в тестах на витривалість, силу і швидкісну силу були нижчі нормативів встановлених для призовної молоді. Нормативи в тестах на витривалість і силу виконало лише 20 відсотків юнаків.
2. Для фізичної підготовки юнаків до виконання нормативів встановлених Військоматом запропоновано і експериментально перевірено орієнтовні програми самостійних занять для учнів допризовного віку, спрямовані на розвиток витривалості.
3. Ефективними засобами фізичного виховання учнів з метою підготовки їх до служби в армії є тривалий біг помірної і великої інтенсивності (до 80% загального обсягу вправ в занятті) для покращення загальної витривалості; вправи з акцентом на розви-

ток професійно важливих груп м'язів (легкоатлетичні стрибки різної інтенсивності: на місці, багато серійні, з висоти), спеціальні бігові вправи, силові вправи з гантелями і штангою для розвитку професійно важливих м'язів

4. При підготовці майбутніх воїнів до подолання смуги перешкод, необхідно тренувати спеціальні прийоми і дії у русі та під час бігу, підбирати спеціальні вправи якісної спрямованості на подолання простих перешкод. Ефективним їх виконанням є коловий метод з проходженням 5 основних станцій, які розподіляються на 80-м смузі перешкод.
5. Запропоновані засоби для набуття навичок подолання всіляких перешкод прості, доступні і можуть бути застосовані в умовах сучасних шкіл. Рекомендовані вправи доцільно застосовувати на уроках фізичної культури, заняттях з допризовної підготовки і самопідготовки.
6. Результати дослідження ефективності експериментальної методики показали, що в кінці експерименту показники в рухових тестах покращились як в контрольних так і в експериментальних класах, але ступінь приросту показників був більшим в експериментальних класах. За оцінкою нормативів військомату результати на витривалість і швидкісну силу були задовільними, але в метанні гранати, залишились нижче встановлених нормативів.
7. Результати індивідуальної динаміки рівнів фізичної підготовленості, визначених за тестом К. Купера показали, що під впливом цілеспрямованих занять на розвиток витривалості, в експериментальних класах збільшився відсоток учнів з середнім рівнем фізичної підготовленості за рахунок зменшення кількості учнів з низьким рівнем. В контрольних класах - залишився без змін.
8. Доцільність використання запропонованих програм підтверджується покращенням фізичної підготовленості учнів допризовного віку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гусев Л.А. Развитие скоростно-силовых качеств у подростающего поколения - важный фактор подготовки надёжных защитников//Теория и практика физической культуры, №10, 1987.-С.23-29.
2. Державні тести і нормативні оцінки фізичної підготовленості населення України.-К.: 1997.-С.22.
3. Іванов В., Глушко Г. Организація і методика розвитку рухових якостей учнів допризовного віку// Фізичне виховання в школі.- 2001, №2. -С. 47-49.
4. Конотопенко Я.І. Допризовна підготовка: Навчально -методичний посібник.- К.:ІЗМН, 1998.- 352с.

Денисюк В.

наук. керівник – доц. Іваськів С.М.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПІДГОТОВКИ СПОРТСМЕНІВ-МОГУЛІСТІВ

Результати зимових Олімпійських ігор свідчать про зростання конкуренції між найсильнішими гірськолижниками світу, яких на фініші розділяли не десяті, а соті долі секунди. Найбільше це виражено у змаганнях на коротких дисциплінах, зокрема, могулі. Це визначає необхідність пошуку шляхів покращення всіх сторін підготовки спортсменів даного виду.

Незважаючи на наявність окремих робіт з проблем гірськолижного спорту, актуальною є проблема пошуку відповідних методів та прийомів підготовки фрістайлістів-могулістів, від вирішення якої залежить не тільки рівень їх технічної майстерності, але й досягнуті результати на змаганнях. Це обумовило вибір теми нашої роботи «Теоретико-методологічні основи підготовки спортсменів-могулістів".

Мета дослідження – теоретично проаналізувати і обґрунтувати методику організації процесу підготовки фрістайлістів-могулістів.

Відповідно до мети та гіпотези визначено такі ***завдання дослідження***:

Вивчити теоретичні основи підготовки могулістів.

Дослідити зміст тренувального процесу спортсменів-могулістів.

Проаналізувати річний тренувальний цикл та визначити ефективні засоби підготовки з метою підвищення спортивних досягнень спортсменів-могулістів.

Теоретичною базою дослідження виступили літературні джерела та документальні матеріали, у яких розглядаються проблеми підготовки спортсменів-могулістів. Опрацьовувалися ві-

тчизняні й зарубіжні монографічні та періодичні видання, у яких висвітлено процес підготовки спортсменів-гірськолижників.

Всього вивчено 60 джерел, в тому числі 23 матеріали у періодичних виданнях, 26 оригінальних документів.

Аналіз наявної літератури з питань підготовки спортсменів-фрістайлістів свідчить про досить низький рівень його вивченості. Зокрема, нами виявлено ряд матеріалів щодо навчання катання на гірських лижах, з проблем рухової підготовки спортсменів вищої кваліфікації у фрістайлі, теоретичні матеріали з педагогічних та інших методів дослідження, що дозволяють оцінювати функціональні, технічні та деякі інші сторони підготовленості гірськолижників. Ю.В.Зотов, Н.В.Шершаков, В.А.Зирянов, Д.Є.Ростовцев, С.І.Ялакас та інші розглядають у своїх роботах окремі аспекти спеціальної підготовки фрістайлістів. Однак, вся література – закордоннна. В Україні, на жаль, літератури з проблем підготовки могулістів в цілому і, зокрема, методики організації тренувального процесу, не виявлено.

Найважливішою складовою підготовки спортсменів є практичні вправи. Вони мають на меті формування та закріплення навичок виконання певних вправ, перевірку отриманих у ході словесного та наочного методів теоретичних знань. Обсяг, зміст і терміни практичної підготовки обумовлюються програмами спортивних змагань з урахуванням особливостей відповідного виду спорту, фізичних можливостей спортсмена та відповідної установки на спортивні досягнення. У підготовці гірськолижників широко застосовуються такі методи практичної підготовки як легкоатлетичні кроси, водні лижі, плавання, спортивні та рухливі ігри, батут, гімнастика.

Ефективність спортивного тренування в основному залежить від його специфічності. Тому при плануванні програми підготовки фрістайліста необхідно ґрунтовно враховувати потреби та особливості річного циклу тренувань даного виду спорту.

Підготовчий період триває 23 тижні. Його завдання полягає у поглибленому освоєнні та вдосконаленні обраних технічних і тактичних навиків та умінь, гармонійне об’єднання та розвиток компонентів оптимальної готовності спортсмена до цільових досягнень. Якісна підготовка спортсменів у літньо-осінній період сприяє перенесенню високих навантажень, які лижники виносять у процесі тренувальних занять та виступів у змаганнях зимою.

Підготовчий період поділяється на п’ять етапів: два спеціально-підготовчих, загальнопідготовчий, тренувально-замагальний та осінньо-підготовчий.

Завдання першого спеціально-підготовчого етапу, який триває три тижні, полягає у забезпеченні високих темпів розвитку спеціальної тренованості. На цьому етапі доцільно використовувати методи практичних вправ (удосконалення техніки коротких поворотів, вивчення нових стрибків у могулі), словесні методи (аналіз, обговорення, пояснення та підведення підсумків підготовки), наочні методи (перегляд відеозаписів тренувань та виступів кращих спортсменів).

Загальнопідготовчий етап триває шість тижнів. Мета роботи у цей період – подальше підвищення рівня загальної фізичної підготовленості, функціональних можливостей організму, розвиток фізичних можливостей, поповнення фонду рухових навиків та умінь.

Осінньо-підготовчий етап спрямовується на вдосконалення спеціальної підготовки могуліста. Мета діяльності на цьому етапі – зведення у єдине ціле розвинутих якостей та гармонійних компонентів оптимальної готовності спортсмена до цільових досягнень та поглиблене засвоєння й удосконалення обраних технічних та тактичних навиків й умінь. Головні завдання полягають в остаточному становленні спортивної форми та забезпеченні високих темпів розвитку спеціальної витривалості та працездатності. Рекомендується застосовувати основні методи роботи – практичних вправ (легкоатлетичні кроси, біг на короткі та середні дистанції, стрибки, спортивні ігри, вправи на гімнастичних снарядах, батуті), наочний (аналіз та обговорення тренувань спортсменів, записаних на відео плівку, перегляд тренувань та виступів кращих спортсменів світу) та словесний (методи психологічної підготовки, аналіз, обговорення, висновки).

На цьому етапі у тренуванні переважає спеціальна фізична підготовка. Розвиток швидкості, сили, гнучкості, спритності, відчуття рівноваги, координації рухів є важливою складовою підготовки фрістайліста. Ці якості розвивають і удосконалюють у спеціальних вправах, за структурою і динамікою рухів наближених до прийомів техніки у фрістайлі. Об’єм тренування дещо зменшується, однак великого значення тут набуває інтенсивність навантаження для розвитку швидкісно-силових якостей.

Основний період тренування гірськолижника починається з приходом зими і закінчується останніми змаганнями. У цьому періоді вирішуються завдання:

– удосконалення техніки та тактики;

– досягнення високої спортивної працездатності;
– подальше удосконалення фізичної та вольової підготовки;
– досягнення високих стабільних результатів.

На спеціальному етапі основного періоду тренувань удосконалення вмінь спортсмена повинно проходити комплексно: тренування проводиться у більш жорстких умовах – спортсмену необхідно зосередити увагу одночасно на техніці, тактиці, подоланні траси і боротьбі за спортивний результат.

Підвищити спеціальну спортивну працездатність могуліста можна, побудувавши тренування так, щоб вони покращували витривалість, збільшували швидкість, удосконалювали тактику та фізичну підготовку.

У основному періоді тренування з метою подальшого удосконалення рівня загальної фізичної підготовки та активного відпочинку, крім засобів безпосередньо гірськолижного спорту, необхідно звертатися до занять додатковими видами спорту. Серед засобів, спрямованих на вирішення подальшого удосконалення фізичної підготовленості, у основному періоді рекомендуються серед інших і гімнастичні вправи. Заняття такі проводяться у нестандартних умовах, покращують як загальну фізичну, так і спеціальну підготовку, сприяють кращому удосконаленню функцій окремих аналізаторів.

Специфіка тренувально-змагального періоду обумовлює необхідність застосування відновлюючих методів: сауна, масаж, вітамінізація, культурні заходи.

У даний період здійснюється виконання та вдосконалення техніки практичних вправ на лижах: коротких поворотів, проходження траси могулу з максимальною швидкістю, техніки складних стрибків, стрибків з трампліна та ін. Водночас під час тренувань застосовуються гімнастичні вправи на розвиток сили ніг (складнокоординаційні вправи).

Проведене нами дослідження дозволило виявити теоретико-методологічні основи підготовки фрістайлістів та особливості організації процесу тренувань могулістів. Отримані результати дозволили теоретично обґрунтувати основні вимоги до методики підготовки могулістів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зотов Ю. Могул: могул – спуск по бугристой трассе в фристайле // Физкультура и спорт. – 1987. – № 2. – С. 27-34.
2. Зотов Ю.В., Шершаков Н.В. Фигурное катание на лыжах. – М., 1987. – 150 с.
3. Платонов В.Н., Гуськов С.И. Олимпийский спорт. – К.: Олимпийская литература, 1997. – 235 с.
4. Преображенский В. Горные лыжи с препятствиями // Физкультура и спорт. – 1999. – № 12. – С.12-13.
5. Шершаков Н. Фристайл: вольности на снежном склоне // Наука и жизнь. – 1989. – № 2. – С. 75-77.

Ванюсів Е.

наук. керівник – асист. Козарєцький В.Т.

ШЛЯХИ ПІДГОТОВКИ СУДДІВ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ (РУЧНИЙ М'ЯЧ)

В процесі трудової діяльності вчитель фізичного виховання в ЗОШ значну частину часу буде приділяти проведенню позаурочних заходів - змагань, туристичних походів, спортивних вечорів, ранків тощо.

І, зрозуміло, що самому йому з цим об'ємом роботи якісно справитись важко. Тому необхідно організувати «команду сприяння». Тобто з числа спортивних активістів (старшокласників) створювати бригади суддів з різноманітних видів спорту. Бажано щоб це були учні, які займаються в спортивних секціях або групах з обраних видів спорту. На прикладі ручного м'яча створено схему проведення змагань: жеребкування, система розігришу змагань, суддівство, визначення переможців. Від об'єктивного і справедливого суддівства, що відіграє основну роль в проведення змагань будуть залежати результати та нормальна атмосфера проходження ігор. Сам вчитель не взмозі судити всі змагання, та й згідно правил змагань з ручного м'яча їх повинні судиити двоє суддів. Отже на заняттях з методики суддівства, які повинні проходити за чітким планом підготовки з теорії та практичного суддівства основну увагу будемо приділяти найбільш суттєвим моментам гри. Звичайно, що навчити професійному суддівству (що приходить з практикою) важко. Але вчитись необхідно. Найбільш складним ігровим ситуаціям необхідно приділяти основну увагу і на прикладах (фотоматеріалах, відеофільмах) розглядати їх -

реалізовувати ситауцію. Вчитись синхронному визначенню помилок, недопускаючи розбіжностей між суддями і трактування помилок - коли один приходить до однієї думки а інший до другої. Отаким момента повинні бути присвячені занаття з практичного суддівства змагань з ручного м'яча. Необхідно приділити увагу формі суддів, їх організованості та чіткості в діях, серьозного відношення до своїх обов'язків.

ГЕОГРАФІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Кравчишин О.
наук. керівник – асист. Кузишин А.В.

СОЦІАЛЬНА СФЕРА МІСТА ТЕРНОПОЛЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

На сьогодні проблеми дослідження соціальної сфери міста Тернополя є досить актуальною. Перш за все тому, що зростання чисельності населення зумовлює низку потреб, інтересів, проблем, які вирішуються соціальною сферою і вирішення яких є необхідним для нормального функціонування суспільства в цілому та забезпечення високої якості життя в місті Тернополі зокрема.

Нагадаємо, що соціальна сфера (за М.М.Паламарчуком), це сукупність галузей господарства, які не беруть безпосередньої участі в утворенні матеріальних благ, а переважно надають населенню різноманітні послуги .

Соціальна сфера міста Тернопіль представлена освітньо-культурним комплексом, комплексом охорони здоров`я, соціально-побутовим комплексом.

Освітній комплекс включає в себе дошкільне виховання і дошкільну освіту, початкову і повну загальну середню освіту, професійно-технічну і вищу освіту.

Дошкільну освіту діти міста здобувають в 40 постійнодіючих дошкільних закладах. На сьогодні вони охоплюють 6452 дитини. Впродовж 1995–2001 рр. спостерігається зменшення кількості дітей в цих закладах. Причиною такого явища є нестабільна економічна ситуація, скрутне матеріальне становище в сім`ях, часта вимушена незайнятість батьків та загальна негативна демографічна ситуація в місті.

Початкову і повну загальну середню освіту діти здобувають в 7 школах I ступеня (кількість учнів в них 1188, що в 4 рази більше порівняно з 1990 роком) і в 33 школах I-III ступенів(кількість учнів в яких зменшилася від 33114 в 1991 році до 31721 в 2001 році).

Майже половина учнів міста - 15200, навчаються в промисловому районі міста – «БАМі», де і зосереджена чи не найбільша кількість шкіл, 7200 учнів навчається в центрі міста, 6700 – на масиві «Східний», більше 4000 – на «Дружбі».

Крім цих закладів в місті діє 3 установи інтернатного типу для дітей зі зниженим слухом, ДЦП та наслідками поліомієліту.

В місті діє 7 ПТУ, 3 технікуми і 5 закладів нового типу.

Ці установи належать до закладів I-III рівня акредитації. В них навчається 66 тисяч учнів, кількість яких зросла з 1990 по 2001 р.р. на 1,2%.

Основна частина цих закладів зосереджена в центральній і промисловій частині міста.

Вищу освіту випускники шкіл та закладів I-II рівня акредитації здобувають в 6 ВНЗ, кількість студентів в яких становить 41049 осіб. Найбільше студентів навчається в Тернопільській академії народного господарства – 21536 студенти, в Тернопільському державному технічному університеті ім. І.Пулюя – 8330 студенти. В Тернопільському державному педагогічному університеті ім. В.Гнатюка – 7689 студенти, в Медичній академії ім. Горбачовського – 2448 студенти. Найменше студентів навчається в Тернопільському інституті економіки і підприємництва – 661 студент і Тернопільському експериментальному інституті післядипломної освіти – 385 студенти.

Найбільше ВНЗ зосереджено в центральній частині міста і на масиві «Дружба».

Культурний комплекс представлений 12 бібліотеками, 2 театрами, 2 кінотеатрами, Краєзнавчим музеєм і виставками, 5 парками культури і відпочинку, ставом, клубними установами (ПК «Березіль» ім..Л.Курбаса, ПК «Текстильник», ПК «Ватра», ЦВМ «Довженка»).

За останні 4 роки відділом культури було організовано понад 300 загальноміських заходи.

Комплекс охорони здоров`я включає лікувальні і лікувально – амбулаторні заклади, що підпорядковані Міністерству охорони здоров`я України.

В місті діє 8 лікарень, 2 установи пологових будинків, 12 поліклінік і 2 жіночі консультації. Кількість середнього медичного персоналу зросла на 160 осіб порівняно з 1990 роком і становить 2132 особи.

Кількість лікарів всіх спеціальностей збільшилась і становить 1191 особа, а кількість лікарняних ліжок зменшилась і становить 1425 ліжок.

В місті проведена робота по переходу до медицини загальної практики або сімейної медицини. В пологових будинках – стаціонарах міста введено нову форму обслуговування – спільне перебування матері і новонародженої дитини. Сьогодні проводяться ремонтні роботи в 3-ій лікарні, з будівництвом при ній терапевтичного відділення. В 1998 – 2001 р.р. придбано 8 машин для лікувальних закладів.

Ще однією складовою соціальної сфери міста Тернополя виступає житлово-комунальний комплекс.

Житловий фонд міста на 1.01.2002 р. складав 4366,6 тис.м.кв., що є на 1248 тис.м.кв більше ніж в 1990 році. 38,4% від загального житлового фонду міста становить державний, колективний житловий фонд. На одного жителя в середньому припадає 18,8 м.кв. житлової площі, що відповідає нормі і пересічноукраїнському показнику. В місті діє 18 житлово-експлуатаційних контор, які надають населенню внутрішньоквартирні (забезпечення світлом, газом, кабельним телебаченням) та загальноміські (прибирання вулиць, озеленення) послуги. Розпочато перетворення і в системі житлово-комунального господарства.

За даними Міського відділу статистики 99,5% житлового фонду обладнано водопроводом, 99,8 % - каналізацією, 98,6 % - центральним опаленням, 99,3 % - газом, 42,4% - гарячим водопостачанням.

Що до побутового обслуговування, то загальний обсяг побутових послуг в Тернополі становить 992,8 тис.гривень, що є на 2,5% більше ніж в 1995 році.

На сьогодні в місті діє понад 169 підприємств побутового обслуговування. Серед побутових послуг найбільший відсоток становлять ремонт і техобслуговування транспортних засобів.

Зв'язок задовільняє побутові і культурні потреби людей, забезпечує передавання й сприйняття інформації телефонним і телеграфним способом, а також по радіо та телебаченні. До телефонної мережі підключено 80 тис. телефонних апаратів.

Забезпеченість населення міськими таксофонами загального користування - 2,3 на 1000 жителів, а забезпеченість домашніми телефонними апаратами на 100 сімей – 83,9.

В останні роки широкого розвитку набули нові види зв'язку – стільниковий, пейджиговий.

В місті діє 27 відділень зв'язку, які пропорційно розташовані по всьому місту. Ці установи здійснюють відправлення листів, бандеролей, карток, телеграм, посилок.

Крім цих закладів зв'язку в місті працює 4 радіостанції та 2 телевізійних канали «TV – 4» і ТТБ.

Сфера торгівлі представлена 464 закладами в яких зайнято понад 14 тис. працюючих. Торгівельна площа підприємств роздрібної торгівлі становить 48726 м.кв. З них 311 магазинів є продовольчими і 135 – непродовольчими. Мережа підприємств громадського харчування нараховує 241 установ, і їх кількість з кожним роком зростає. Відсоток продовольчих товарів – 55,4%, а непродовольчих –44,6%.

На сьогодні в місті впорядковується і розширюється мережа ринків гуртової та роздрібної торгівлі промисловими і продовольчими товарами. За 4 роки створено 12 нових ринків, і на даний час їх працює в місті 27. Розширюється і мережа закладів громадського харчування. За минулий створено 12 таких закладів.

Розглянувши розвиток соціальної сфери міста Тернополя в цілому слід зазначити що всі її комплекси на даний час перебувають в стані реконструкції і розширення. Зросла частка капіталовкладень і інвестицій в розвиток соціальної сфери. Водночас, місто Тернопіль за рівнем благоустрою на всеукраїнському конкурсі в 2001 році зайняв 2- ге місце, що свідчить про серйозні зрушення і достатню увагу до даної галузі. Це тим більше важливо, що Тернопіль не відноситься до найбільших обласних центрів та розташований в певній мірі на периферії від основних урбанізованих районів України.

Янусь Л.
наук. керівник – проф. Заставецька О.В.

ДЕМОГРАФІЧНА СИТУАЦІЯ У ТЕРНОПІЛЬСЬКОМУ РАЙОНІ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

В сучасних умовах стають актуальними питання щодо вивчення демографічної ситуації України, оскільки з кожним роком швидкими темпами скорочується населення нашої нації. Тому перед науковцями постало завдання – виявити причини цього негативного явища та знайти шляхи вирішення даної проблеми. Знання про населення мають величезне і суто прагматичне значення. Щоб проаналізувати цю ситуацію в цілому, необхідно спочатку вивчити населення певних адміністративних одиниць, тобто індуктивним шляхом. Тому знання про населення Тернопільського району є дуже важливе, оскільки воно є однією із тих частин, що в сукупності із іншими складає народ України.

Серед 17 районів Тернопільщини за чисельністю населення Тернопільський район займає 7 місце. На 1 січня 2001 р. тут проживало 60430 чоловік. За весь період існування району найбільша кількість населення була у 1979 р. – 62,1 тис. чол., згодом вона поступово зменшується, що зумовлено демографічними і міграційними процесами. З 1996 року по теперішній час і надалі намітилась тенденція до її збільшення.

Показники чисельності населення в межах району мають деякі відмінності, що зумовлені співвідношенням між міським і сільським населенням. На 2000 р. частка міського населення в районі складала 16,6 %, а сільського – 83,4 % . До 1970 р. в районі абсолютно панувало тільки сільське населення. Через деякий час формуються міські поселення із кожним роком вони зростають. Це відбувається за рахунок міграцій « село-місто «. Цьому посприяли посилений промисловий розвиток міст, недостатній вибір професій на селі, низький рівень механізації виробництва, недостатнє впровадження прогресивних форм організації і оплати праці в сільському господарстві. З 1991 р. з міських поселень люди повертаються у сільську місцевість, причиною якої була і є соціально-економічна криза в цілому в Україні. Але взагалі чисельність населення Тернопільського району зростає, що пов‘язане не з природним приростом, а з механічним його переміщенням. Найбільший за чисельністю жителів населений пункт у Тернопільському районі – це смт. В. Березовиця – 6533 чол. Станом на 1 січня 2001 р., а найменший – с. Хатки (49 чол.).

Зміни чисельності населення визначається переважно демографічними процесами. Вивчення відтворення населення передбачає насамперед розгляд динаміки основних процесів – народжуваності та смертності, що є у поєднанні безперервним процесом відтворення поколінь.

Сьогодні Тернопільський район характеризується низькими темпами природного приросту населення (- 6,4 ‰ проти – 4,7 ‰ Тернопільській області, 2000 р.). Скорочення природного приросту населення району пояснюється, насамперед, зниженням показників народжуваності і значною смертністю населення. За останні 10 років скорочення народжуваності тривав. Крім деформації статево-вікової структури, на цей процес стали впливати умови життя населення, розвиток культури і добробуту, становище жінки у суспільстві, зайнятість жінок та рівень їх освіти, релігійні погляди. Коефіцієнти народжуваності в значній мірі визначаються умовами формування і функціонування молодих сімей.

До сучасних процесів формування сімей в районі характерні такі особливості: тенденція до росту ранніх шлюбів, скорочення періоду формування сім‘ї за рахунок народження дітей, підвищення показників розлучень.

За останні 10 років кількість розлучень в Тернопільському районі дещо зросла. Якщо у 1990 р. число розлучень становило 1,7 на 1000 осіб, то у 2000 – 1,9. Багато жінок, боячись розлучень, зовсім не бажають мати дітей, або хочуть мати одну дитину. Частина жінок взагалі не вступає в шлюб і не має дітей; інші також не вступають у шлюб проте народжують дітей і тим самим впливають на величину народжуваності

Тенденція до зменшення коефіцієнта народжуваності сприяє процесам старіння, зменшенню частки дітей і молоді, збільшенню кількості осіб старшого віку, зростанню демоекономічного навантаження на населення працездатного віку.

Аналіз динаміки смертності свідчить, що найбільша смертність була у 1995 р. – 15,4 померлих на 1000 осіб, у 1999 р. вона становила 14,7. Максимум смертності у 2000 р. припадає на чоловіків і жінок старших від 45 років.

Найпоширенішими причинами смертності в Тернопільському районі є туберкульоз всіх форм; злоякісні новоутворення; хвороби ендокринної системи кровообігу, органів дихання, травлення; отруєння і травми; нещасні випадки; СНІД.

Щодо сучасних міграцій населення, то вони зумовлені економічними причинами. Щорічно з території Тернопільського району значна частина працездатного населення виїжджає в інші країни, а частина приїжджає із-за меж району. Так за 1990 р. залишило 1455 чол., водночас на її територію прибуло 1400 чол. (сальдо міграції – 35 чол.), в 1999 р. - + 611 чол., 2000 р. - + 399 чол.. Основні потоки мігрантів формуються із сільської місцевості, де звужена сфера прикладання праці. За 1990 р. із сіл вибуло 1164 чол., а прибуло – 1054 чол., тобто механічний приріст дорівнював - 113 чол.. В наступні роки кількість вибулих скорочується, а прибулих дещо збільшується, тобто спостерігається процес реурбанізації, але він ще не набув значних розмірів.

Невеликі розміри на території району має маятникова міграція населення між селами, в ній беруть участь переважно працівники невиробничої сфери (вчителі, працівники медичних закладів та ін.), спеціалісти сільського господарства (бухгалтери, агрономи, механізатори та ін.).

Особливості демографічної ситуації мають безпосередній вплив на статево-вікову структуру. В статевій структурі переважають жінки – 52,7 %, чоловіків – 47,3 %. Однак в різних вікових групах співвідношення між особами чоловічої і жіночої статі має значні відмінності.

У віковій структурі населення Тернопільського району найчисельнішою є група працездатного населення – 55,9 % . Найбільша частка працездатного населення у сільській місцевості – 81,8 % із загальної кількості і в 5 разів менша у міському поселені – 15,2 % . зменшення частки працездатного населення у більшості населених пунктів району зумовлено зростанням кількості людей пенсійного віку, що характеризує процес старіння жителів. На 2000 р. люди пенсійного віку становили 23 %, молодшого віку - 21,1 %, така не відповідність негативно позначиться у майбутньому на процесах відтворення населення.

Загалом відтворювальні процеси у Тернопільському районі мають в останні роки негативне спрямування, вони зумовлюватимуть подальше зменшення чисельності жителів. Необхідне проведення радикальних соціально-економічних реформ для поліпшення демографічних процесів та зменшення механічного відтоку населення.

Василик В.
наук. керівник – проф. Заставецька О.В.

СУЧАСНА ДЕМОГРАФІЧНА СИТУАЦІЯ В ТИСМЕНИЦЬКОМУ РАЙОНІ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛ.

Тисменицький район - один із районів Івано-Франківської області із найбільшою чисельністю населення. За даними на початок 2000 року тут проживало 84.3 тис .чол.(4 місце в Івано-Франківській області) (табл. 1Н.),що складає 5,7% від населення області. Динаміку чисельності населення ілюструє графік (рис. 1).

Як свідчить рисунок 1, чисельність населення району у період з 1950 по 2000 рр. постійно зазнавала змін як в додатному так і у від`ємному напрямі, тобто були періоди спаду і періоди зростання чисельності населення. Починаючи з 1980 року йде незначний спад чисельності населення до 1985р.(82.4 тис. чол.). З цього року по 1995р. кількість населення зросла на 2.8 тис. чол.(85.2 тис. чол.)

Вже з 1995 року у Тисменицькому районі намітилась тенденція до постійного зменшення чисельності населення, що зумовлено демографічними і міграційними процесами, які відбуваються в районі. Якщо порівняти показники чисельності населення за 1995 і 2000 рр. то найзначніше зменшення характерне для сіл: Колодіївка (-12.3%), Тязів (-12.3%), Стриганці (-9.9%), Довге (- 8.4%), Рошнів (- 7.9%). Чисельність населення в інших селах зменшилась на 2.0 – 4.0 % . А у таких селах як Липівка, Пшеничники, Старі Кривотули, Угринів та в селищах Єзупіль, Лисець ми бачимо незначне, але постійне збільшення кількості жителів .

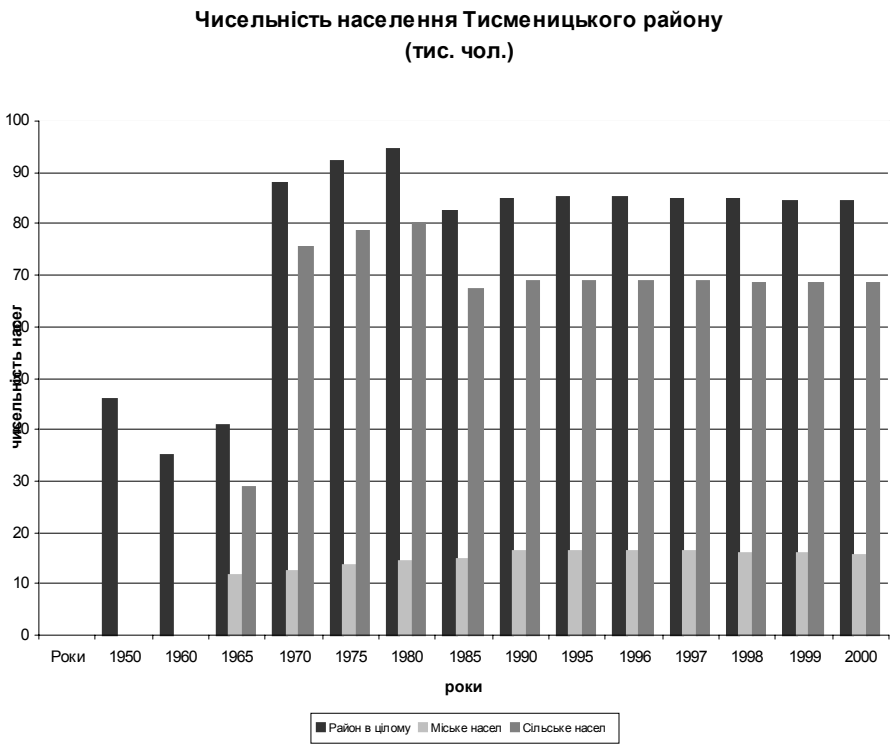

Рис. 1

Розглядаючи головні риси демографічних процесів можна відзначити, що починаючи з 70-х років в районі відбувається стабільне зниження темпів природного приросту населення. Про це свідчать такі показники: в 1970р. Природній приріст населення становив 852 чоловік, в 1975р.-807 чол., в 1980р.-759 чол., в 1985р.-456 чол., в 1990р.-177 чол. Та вже починаючи з 1995р. він був мінусовим (рис 2): в 1995р. (-45 чол.), в 1996 (-72 чол.), в 1997р. (-170 чол.), в 1998р. (-204 чол.), в 1999р. (-378 чол.), у 2000р. (-334 чол.).

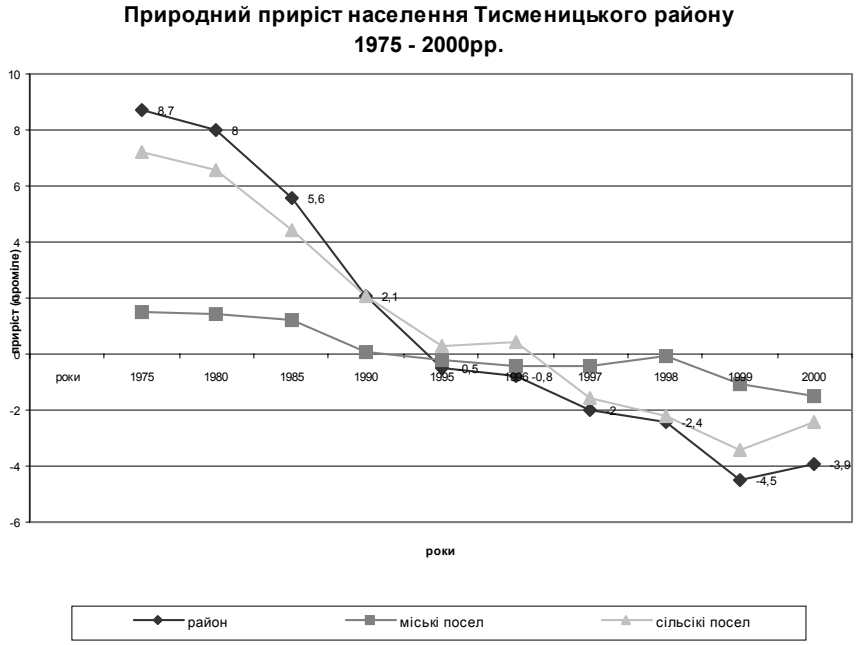

Рис.2

Отже, зараз для Тисменицького району характерний від`ємний показник природного приросту населення (-3.9% проти –5.8% в Україні на 01.01.2000р.). Скорочення природного приросту населення району пояснюється, насамперед,зниженням показників народжуваності і значною смертністю населення (рис 3). Якщо в 1970р. на 1000 жителів народжувалось 18.9 чол., а помирало 9.2 чол., то вже у 2000р. ці показники відповідно становили 9.7 і 13.6 чоловіки.

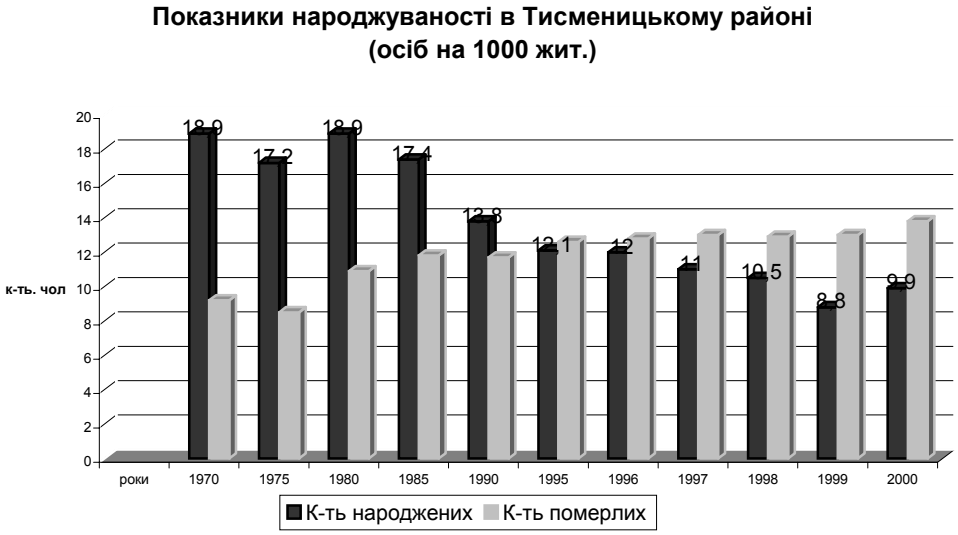

Рис.3

Величина коефіцієнта народжуваності залежить від багатьох факторів, зокрема від умов життя населення, рівня зайнятості жінок в суспільному виробництві, їх освіченості та ін. Оскільки майже 85% народжених в районі — діти молодих сімей, то коефіцієнт народжуваності в значній мірі визначається умовами формування і функціонування молодих сімей.

Тенденція до зменшення коефіцієнта народжуваності сприяє процесам старіння, зменшення частки дітей і молоді, збільшення осіб старшого віку, зростання демоекономічного навантаження на населення працездатного віку. Люди пенсійного віку становлять майже 21.6 % населення району (в Україні – 23.4% 1999р.), це в значній мірі визначає тенденцію до збільшення показника смертності серед населення, якого в 1980р. померло 1030 чоловік, то вже в 2002 – 1121 чоловік з них в сільській місцевості – 917 чоловік.

Аналіз динаміки смертності свідчить, що протягом останніх років найбільша смертність була у чоловіків віком понад 30 років і жінок – понад 40 років. Максимум смертності припадає на чоловіків старших від 40 років і жінок старших від 65 років. Кількість померлих має тенденцію до зростання в міру старіння людей, вона різко збільшується, починаючи з 50-ти років і старше. Викликає тривогу і проблема смертності населення в працездатному віці, за 2000р. зареєстровано 317 таких випадків що становить 28.2% від загальної кількості зареєстрованих смертельних випадків, що на 0.6 % більше відповідно до 1999 року. Причому смертність чоловіків у працездатному віці в 3 – 4 рази вища, ніж жінок.

В Тисменицькому районі ще досить високі показники дитячої смертності. За 2000 рік померло 20 немовлят у віці до одного року, що на 6 дітей більше ніж в 1999 році. Якщо в середньому по Івано-Франківській області в розрахунку на 1000 народжених померло 14.9 дітей (до 1 року), то в районі цей показник становить 21.9 дитини, тобто найвищий в області після Долинського району (23.5 дитини).

Найпоширенішими причинами смертності в районі є хвороби серцево–судинної системи - 48 % смертей, органів дихання - 25.3 % смертей, злоякісні утворення - 14.2 %, нещасні випадки - 6.5 %, інші хвороби - 6 % .(рис. 4)

Показники народжуваності, смертності і природного приросту населення мають деякі відмінності в межах Тисменицького району. Дані відмінності зумовлені, насамперед, співвідношенням між міським і сільським населенням, віковими групами населення та ін. В цілому по району за період з 1995 по 2000 рр. населення зменшилось за рахунок природного приросту, на 900 чоловік; в сільській місцевості воно зменшилось на 300 чоловік відповідно в міських поселеннях чисельність населення також зменшилась на 600 чоловік. В розрахунку на 1000 чоловік показники відповідно становили: -3.9‰, і -4.7‰ .

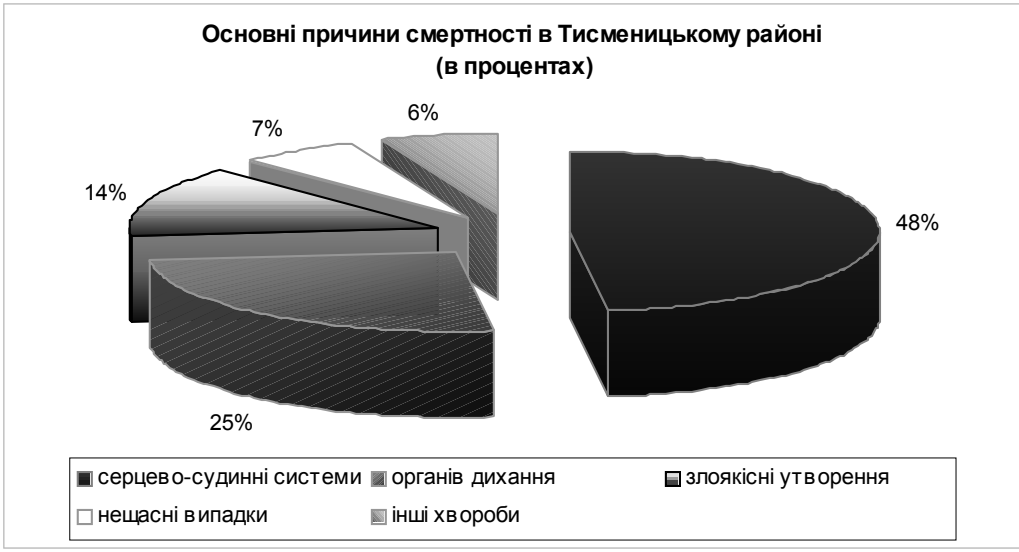

Рис. 4

Найвищі показники природного приросту населення має село Старі Кривотули (+784 чол.), селище Єзупіль (+200 чол.), с. Марківці (+512 чол.), але вони також зменшуються внаслідок скорочення народжуваності, а також внаслідок зменшення кількості осіб, які приїжджають сюди з інших сіл. Додатній природній приріст мають такі населені пункти: селище Лисець (+ 350), с. Липове (+290), с. Нові Кривотули (+350), с. Пшеничними (+200). Найбільше зменшились показники природного приросту (за період з 1995 по 2000р.) в таких населених пунктах як село Підпечари (- 113), с. Побережжя (-105), с. Тязів (- 172 чол.), с. Ямниця (- 160 чол.) в інших селах ситуація дещо краща, хоча природний приріст в них зменшився відповідно на 30 – 50 чоловік.

В адміністративному районі м. Тисмениця за даний період змін не спостерігалось і кількість жителів залишилась незмінною (10000 чол.), хоча природний приріст дещо знизився, але він компенсувався притоком людей із інших населених пунктів району.

Внаслідок демографічної ситуації, яка склалась в районі, намітилась тенденція до зменшення чисельності населення по всіх населених пунктах району, тобто посилились процеси його депопуляції.

Хмельовська О.
наук. керівник – доц. Варакута О.М.

МІЖ ПРЕДМЕТНІ ЗВ'ЯЗКИ У ФОРМУВАННІ ГЕОГРАФІЧНИХ ПОНЯТЬ

Проблемі між предметних зв'язків приділялася увага багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених (М.С. Антонов, М.О. Данилов, Е.І. Моносзон, І.Г. Огородніков, О.Ю. Шмідт, Г.К. Юрков та ін.). Сучасний стан дослідження цієї проблеми висвітлений у працях Р.К. Аббасової, І.Д. Звєрєва, Л.Г. Кулагіна, В.М. Максимової, М.О. Сорокіна, С.В. Тадияна, В.М. Федорової та інших вчених.

З точки зору філософського аналізу, який включає в себе загально педагогічний, методичний та психологічний аспекти, між предметні зв'язки виступають як дидактична форма загального принципу системності.

Виходячи з позиції філософського аналізу, вітчизняні і зарубіжні психологи та дидактики трактують поняття « між предметні зв'язки « по-різному: як дидактична форма гносеологічного принципу системності, яка є необхідною суттєвою ланкою сучасних методологічних основ процесу навчання, оскільки започатковує утворення системи (І.Д. Звєрєв, В.М. Максимова); як дидактична умова, яка забезпечує не тільки систему знань учнів, а й розвиток їх пізнавальних здібностей, активності, інтересу, розумової діяльності (Ю.І. Дик, Я. Зоріна, М. Левіна, С.В. Тадиян, Г.І. Щукіна); як дидактичний принцип, засіб (М.С. Антонов, О.Я. Савченко).

У класичній педагогіці найповніше психолого-педагогічне обґрунтування між предметних зв'язків знаходимо у працях К.Д. Ушинського. Важливою є його думка про зв'язки між предметами на основі провідних ідей і загальних понять.

Ми розглядаємо між предметні зв'язки як дидактичну умову, яка орієнтує вчителя на актуалізацію і застосування учнями знань з різних предметів для формування географічних понять і організацію переносу сформованих понять у нові ситуації. У такому співвідношенні між декількома навчальними предметами також передбачено взаємовикористання у процесі формування понять, загальнонавчальних умінь, навичок, а також методів, прийомів і засобів навчання.

Таким чином, між предметні зв'язки як дидактична умова координують навчальну інформацію з різних предметів і надають їй узагальнену спрямованість у процесі формування наукових понять.

І.Д. Звєрєв та В.М. Максимова здійснили класифікацію між предметних зв'язків, поклавши в основу загальні ознаки структури навчальних предметів і структури процесу навчання. Вони виділяють три типи між предметних зв'язків: змістово-інформаційний, операційно-діяльнісний, організаційно-методичний. Практично при формуванні географічних понять доцільно встановлювати всі можливі типи між предметних зв'язків. Їх необхідно попередньо визначити і цілеспрямовано ввести в зміст географічної освіти (програми, підручники), після чого реалізувати в процесі навчання.

Важливим етапом встановлення між предметних зв'язків у формуванні географічних понять є попередній аналіз програм і змісту підручників з різних предметів з метою виявлення ознак, які поглиблюють сутність цих понять та з`ясування умінь і навичок для їх формування.

Встановленню між предметних зв'язків допоможуть заздалегідь підготовленні картки для формування кожного з понять, в яких коротко записуються необхідні відомості:

а) у якому підручнику міститься матеріал, що має відношення до даного поняття;
б) коли цей матеріал вивчається на інших предметах, короткий зміст його;
в) який метод чи прийом доцільно використовувати під час застосування матеріалу іншого предмета на уроці географії;
г) у курсі якого навчального предмета зміст даного поняття буде поглиблюватися (О.М. Варакута).

Проблема використання між предметних зв'язків вчителем на уроках географії в тому, що багато знань з інших предметів, які дуже важливі для розуміння фізико- та економіко-географічних понять, учні засвоюють з запізненням. Все це результат того, що кожен навчальний предмет займає окреме місце в навчальному плані школи і має свою логіку побудови, яка визначає час та послідовність вивчення окремих курсів та тем. На наш погляд, автори навчального плану та програм шкільних дисциплін недостатньо повно розглядають питання співвідношення, що вивчаються з різних тем шкільних предметів. Через відсутність достатньої кількості методичних рекомендацій з проблеми встановлення між предметних зв'язків під час вивчення географії в школі вчителі відчувають труднощі в реалізації між предметних зв'язків під час формування географічних понять.

Разом з тим сучасний вчитель повинен вміти творчо встановлювати між предметні зв'язки на уроках і в позакласній роботі з географії.

Розглянемо це на конкретних прикладах.

Під час вивчення теми « Ресурси світового океану і рекреаційні ресурси» (10 кл.). При формуванні поняття «ресурси» – учні застосовують уже відомі знання з біології про використання людиною різних видів рослин та тварин у господарстві.

При формуванні поняття «мінеральні ресурси» стають у пригоді уже відомі учням знання з хімії про те, що з морської води видобувають багато кухонної солі, магнію, брому, калію. Зростає використання опрісненої морської води.

При формуванні поняття «рекреаційні ресурси»- знання з історії про визначні місця і пам'ятки історії.

Під час вивчення теми «Визначення напрямів на місцевості, плані та карті» при формуванні поняття «азимут» учні використовують уже відомі знання з математики про кут та його побудову.

Географія перебуває в тісних зв'зках з літературою. Використання поезії у процесі навчання географії не є новим у методиці. Адже поетичне художнє слово завжди було тим «містком», який міг органічно поєднати навчальну й виховну мету – засвоєння природничих понять та усвідомлення краси природи і величі людських звершень. Проте на уроках літератури

реалізація виховних завдань, тобто естетичний аспект поезії, як правило, домінує. Навіть тоді, коли віршовані рядки містять очевидну географічну інформацію. Однак, застосування поетичного слова на уроках географії може служити засобом для з`ясування істотних ознак об`єктів природи, на основі яких формуються географічні поняття. Наприклад, під час вивчення теми «Атмосферні опади" (6 кл.) при формуванні поняття «роса" можна використати вірш Дмитра Павличка «Впали роси на покоси".

Впали роси на покоси,
Засвітилися навколо.
Там дівча ходило босе,
Білу ніжку проколола.
Згинуть роси, як над світом
Сонечко зійде багряне.
Крапля крові самоцвітом
У його промінні стане.

У свою чергу засвоєння географічних понять не тільки спирається на знання учнів з інших предметів, але й створює базу для подальшого вивчення окремих питань з фізики, біології, історії, основ економіки та інших.

Таким чином встановлення між предметних зв'язків у процесі формування географічних знань (уявлень, понять) поглиблює їх сутність та розширює обсяг.

ЛІТЕРАТУРА

1. Варакута О.М. Між предметні зв'язки у формуванні природничих понять в учнів початкових класів.// Мандрівець. – 1999. - № 2 (18) – с. 65-69.
2. Зверев И.Д., Максимова В.Н. Межпредметные связи в современной школе. – М.: Педагогика, 1981. – с. 29-32.
3. Максимова В.Н. Межпредметные связи в учебно – воспитательном процессе современной школы: Учебное пособие по спецкурсу для студентов пед. ин – тов.- М.: Просвещение, 1987 – 160 с.
4. Пестушко В. Географія в поезії// Географія та основи економіки в школі. – 2001. - № 3.- с. 23-24.
5. Федорова В.Н., Кирюшкин Д.М. Межпредметные связи: на материале естественно – математических дисциплин средней школы.- М.: Педагогика, 1972. – 152 с.

Білинська В.
наук. керівник – проф. Пушкар І. М.

АКЦІОНЕРНІ ТОВАРИСТВА М. ТЕРНОПОЛЯ В УМОВАХ ПЕРЕХОДУ ДО РИНКУ

Вплив нових форм власності на стан економіки з кожним роком стає все відчутнішим. У місті Тернополі питома вага промислових підприємств недержавної форми власності – 91 відсоток. Як і по всій Україні, процес роздержавлення в нашому місті розпочався в 1992 році. З 1992 по 1996 рік змінили форму власності більшість підприємств. Власниками приватизованих підприємств в основному стали трудові колективи.

Показники роботи підприємств недержавної форми власності на перших порах мало чим відрізнялись від відповідних показників державних підприємств. Отримавши приватизаційний майновий сертифікат і обмінявши його на акції промислового підприємства, люди стали співвласниками частини майна, але не господарями, бо від них на підприємстві нічого не залежить, вони не мають жодного впливу на діяльність акціонерного товариства та його органи управління.

22 червня 2000 року набрала чинності Державна програма приватизації на 2000-2002 роки, яку прийняла Верховна Рада України. Принципи та процедури нової програми приватизації створюють організаційно-економічні умови концентрації власності, наслідком чого має стати концентрація управління та юридичної відповідальності нових власників за результати своєї діяльності. Ідеї програми були підтримані в Тернополі. У 2000 році на базі регіонального центру сертифікатних аукціонів було створено Акціонерний центр. Сьогодні на ринку цінних паперів проходить закономірний процес: продаж дрібними акціонерами своїх акцій. Перед органами приватизації м. Тернополя зараз стоїть надзвичайно складне завдання – швидко та ефективно сформувати когорту реальних власників, котрі взяли б на себе відповідальність за результати економічних перетворень.

Найбільші акціонерні товариства м. Тернополя – колишні промислові гіганти – ВАТ «Ватра”, ВАТ «Комбайновий завод”, ВАТ радіозавод «Оріон», ВАТ «Текстерно”. Ці підприємства роками формували виробничий потенціал міста.

Найбільший обсяг продукції на ВАТ «Ватра». Підприємство входить у п’ятірку найпотужніших у світі виробників прожекторної техніки. «Ватра» зуміла вистояти перед кризою. За 2001 рік підприємство отримало 1,6 млн чистого прибутку, повністю позбулося бартеру, переорієнтували до потреб споживачів підхід до номенклатури виробів і повністю їх оновили, тим самим заклавши серйозний грунт для подальшого розвитку підприємства. На «Ватрі майже повністю завершили реструктуризацію підприємства для роботи в ринкових умовах. Сьогодні «Ватра” випускає небувало широкий спектр енергоекономних та високоякісних виробів для всіх сфер життєдіяльності людини.

На ВАТ «Комбайновий завод» збільшення обсягів виробництва почалось з 1999 року. З колишнього майже 10-тисячного колективу зараз працює в середньому 2100 чол. Хоч немає обігових коштів, але на підприємстві творять нову техніку, шукають партнерів по співпраці. Такого розмаху інженерно-конструкторської творчості не було ще десять років тому. Враховуючи нові запити виробників цукросировини, новий ринковий попит, на підприємстві налагоджують випуск саме такої техніки, яка потрібна для кожного конкретного виробника.

ВАТ радіозавод «Оріон» представляє в м. Тернополі галузь радіотехнічного машинобудування. Втративши за перші роки незалежності колишні ринки збуту, завод постав перед проблемою: чим замінити вироби для армії. Відновлення виробництва почалося з 1995 року, щорічний приріст продукції становить 30 відсотків. Сьогодні завод «Оріон» – це потужне сучасне підприємство, де враховують нові напрямки і попит радіоапаратури на світовому ринку.

З усіх ВАТ м. Тернополя у найважчих умовах доводиться працювати ВАТ «Текстерно», адже воно залежне від привізної сировини. Потужності текстильного гіганта здебільшого не використовуються. Сьогодні підприємство працює лише на замовлення. «Текстерно» має значний виробничий потенціал, необхідне інженерно-технічне забезпечення, висококваліфікованих спеціалістів,продукція підприємства є конкурентноспроможною, але потрібна серйозна підтримка держави, щоб підприємство змогло запрацювати на повну потужність.

Спільною проблемою усіх колишніх промислових гігантів міста є проблема збуту продукції. Продукція тернопільських підприємств якісна, добротна, та низька купівельна спроможність населення не дає можливості її реалізовувати.

У 2002 році на продаж було виставлено 26,18 % державної частки ВАТ «Текстерно». Власник цього пакету акцій буде контролювати підприємство, можливо ним стане іноземной інвестор. Поки що не вдається знайти реального власника для комбайнового заводу. Особливі сподівання пов’язують із продажем єдиним пакетом 46 % акцій ВАТ радіозаводу «Оріон».

Основні показники виробничої діяльності найбільших ВАТ м. Тернополя

Підприємства	**Валова продукція тис грн..**		**Ріст + Спад - 2001 %**	**Чисельність ПВП**		**Ріст + Спад – За 2000-2001 осіб**	**Прибутки + Збитки -**	
	2002 р.	**2001 р.**		**В 2000 осіб**	**В 2001 осіб**		**2000 р.**	**2001 р.**
ВАТ «Ватра»	43299,8	435500	100,5	2185	2035	-150	+600	+3198
ВАТ «Текстерно»	13669,9	18976,8	138,8	2102	2115	+13	-10309	-4205
ВАТ «Комбайновий завод»	34872,4	54011,8	151,9	3820	3832	+12	-11000	+10590
ВАТ «Оріон»	9622,0	12039,6	133,4	1720	1695	-25	-	-4812

У нових економічних умовах значно легше працювати невеликим підприємствам. Приклади такої успішної роботи в м. Тернополі вже є, вони там, де власників небагато, де бачать перспективи розвитку виробництва і шукають своє місце в бурхливому морі економічної конкуренції. Такими підприємствами в місті є ВАТ «Оргонастка», ВАТ «Будіндустрія», ВАТ кон-

дитерська фабрика «ТЕРА». За підсумками 1998 року в м. Тернополі з прибутками працювало 21 акціонерне товариство. Вісім з них прийняли рішення нараховувати дивіденди, інші – отримані прибутки спрямовувати на розвиток виробництва.

Незважаючи на існуючі труднощі, тернопільські підприємства працюють. Удосконалення податкового законодавства з метою підтримки українського виробника, залучення іноземного капіталу сприятимуть розвитку виробництва на підприємствах міста.

Заблоцька Т.
наук. керівник – проф. Пушкар І. М.

КЛАСИФІКАЦІЯ ПРИДАТНОСТІ ЗЕМЕЛЬ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ ДЛЯ ВИКОРИСТАННЯ У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

В процесі розвитку земельної реформи виникла потреба в удосконаленні територіальної організації землекористування. Науково необгрунтоване використання земельного фонду часто призводить до низької економічної ефективності господарювання та спричиняє погіршення екологічних властивостей території. Для обгрунтування того чи іншого способу землекористування у ряді розвиутих країн світу використовують класифікації землепридатності, які є основою якісної та кількісної оцінки земельних ресурсів.

Для території України, яка характеризується надзвичайно високим рівнем сільськогосподарського освоєння, особливо важливою є класифікація придатності земель для використання саме у сільському господарстві. Така класифікація дозволить виявити економічно нерентабельні та екологічно нестійкі угіддя, які варто вивести із сільськогосподарського використання, сприятиме оптимізації структури угідь. В Україні подібні класифікації розроблені недостатньо. Вони або не враховують всього комплексу ознак, що впливають на землепридатність, або стосуються окремих ландшафтних виділів низького таксономічного рівня і непридатні для аналізу угідь всієї території держави.

На основі аналізу існуючих методик нами здійснена спроба створити класифікацію, яка б давала змогу здійснити глибокий комплексний аналіз сільськогосподарських угідь України. На базі теоретичних розробок досліджена територіальна диференціація придатності земель Тернопільської області для використання у сільському господарстві.

Класифікація придатності земель для використання у сільському господарстві – це групування земель, здійснене на основі врахування комплексу природних та соціально-економічних властивостей, які впливають на економічну продуктивність та екологічну стійкість агроландшафту. Клас придатності вказує на ступінь обмеження використання земель у сільському господарстві. Підклас землепридатності характеризує природу чинника обмеження: E – ерозія, W – надлишкове зволоження, S – мала потужність кореневмісного шару грунту, C – несприятливі кліматичні фактори, T – топографічний чинник, K – кам’янистість грунту, D – дефляція тощо.

Багато країн використовують семи- дев’ятиступеневу класифікацію. Така велика кількість градацій обумовлена значними відмінностями природних умов пов’язаних з широтною зональністю, висотною поясністю, наявністю специфічних обмежуючих чинників (багаторічна мерзлота, виходи на поверхню материнських порід тощо). На Україні вцілому і на Тернопільщині зокрема наявна значна кількість високопродуктивних земель і сільськогосподарське використання території з інтенсивним проявом деструктивних процесів не ведеться. Більше того, в умовах розвитку земельної реформи велика кількість малопродуктивних та екологічно нестійких земель вилучається з сільськогосподарського використання. Враховуючи ці особливості ми пропонуємо п’ятиступеневу класифікацію.

Клас 1. Землі цього класу мають незначні обмеження для вирощування сільськогосподарських культур. Гунти потужні з доброю водоутримуючою здатністю, високопродуктивні, добре дреновані.

Клас 2. Землі середньої придатності з одним або кількома обмеженнями малої інтенсивності які можна усувати агротехнічними прийомами без додаткових затрат.

Клас 3. Обмежено придатні грунти з кількома негативними ознаками, усунення яких потребує додаткових затрат, але без застосування докорінної меліорації.

Клас 4. Низька придатність, поліпшення якої можливе лише за умови докорінної меліорації. Такі землі рекомендовано вилучати із сільськогосподарського використання.

Клас 5. Землі непридатні для сільського господарства.

Дослідження сільськогосподарських угідь Тернопільської області дало можливість визначити чинники що впливають на придатність земель для сільського господарства. Це: ерозія, крутизна схилів, загроза дефляції, пеезволоженість, кам'янистість, кислотність і радіоактивне забруднення грунтів.

Найбільшого поширення на території області набула ерозія. Внаслідок її прояву щорічно відбувається переміщення від 21 до 43 млн. $м^3$ грунту. Крім того грунт втрачає величезну кількість гумусу і поживних речовин (фосфору, калію, азоту). Темп розвитку ерозійних поцесів змінюється у межах від 1,1 до 3,7 мм за рік, що у 10 разів перевищує максимально допустиму норму. Це призвело до того, що в області еродовано 391,4 тис.га (37%) сільськогосподарських угідь, з яких 80% - рілля.

Оскільки територія області знаходиться на Подільській височині гіпсометричний рівень якої коливається у межах 300-400м, то велика кількість сільськогосподарських угідь знаходиться на схилах більше 5°. Це стимулює розвиток ерозії і значно утруднює обробіток землі сільськогосподарською технікою. Близько 2% сільськогосподарських угідь розміщені на схилах більше 10° і потребують негайного вилучення із сільськогосподарського використання.

Останніми роки в області намітилася чітка тенденція до збільшення площ дефляційно небезпечних земель. Так, якщо у 1993р. площа таких угідь становила 880 га, то у 2000р. – біля 3 тис. га.

Значного поширення на території області набули процеси перезволоження і заболочення грунтів, які спричинені високим рівнем грунтових вод та великою кількістю атмосферних опадів. Станом на 1.01.2000р. площа перезволожених угідь склала 92 тис.га, заболочених – 67 тис га.

Обмежуючим чинником використання сільськогосподарських угідь, який знижує їх продуктивність, утруднює обробіток є кам'янистість, яка визначається наявністю валунно-кам'яного матеріалу у грунтовому шарі на глибині до 50 см. Загальна площа кам'янистих сільськогосподарських угідь у межах області складає 19 тис.га, в тому числі ріллі – 15 тис.га.

Несприятливою природною властивістю є кислотність. Загальна площа кислих грунтів області становить 485 тис.га.

Радіоактивне забруднення виявлене на площі 26 тис.га.

Всі вище перераховані чинники нерівномірно розподіляються по території області. Використовуючи шкали, які дають змогу оцінити значення топографічного чинника, інтенсивність ерозії та перезволоження, кам'янистість, забруднення і визначивши середні показники перерахованих чинників для сільськогосподарських угідь адміністративних районів здійснено комплексний аналіз придатності земель Тернопільської області для сільськогосподарського використання (табл.1).

Аналіз даної таблиці свідчить, що найкращі для сільськогосподарського використання землі розташовані в центральних і південно-східних районах області (Гусятинському, Тернопільському, Теребовлянському, Чортківському). Найвища частка малорентабельних земель знаходиться у Бережанському та Монастириському районах.

Таблиця 1. Класифікація придатності земель для сільськогосподарського використання

Адміністративні райони	**Крутизна схилів**	**Ерозія**	**Перезво-ложення і заболо-чення**	**Дефляція**	**Кам'янисті сть**	**Підвищена кислотність**	**Радіаційне забруднення**	**Клас**
Бережанський	3	5	1	1	5	3	1	3
Борщівський	2	3	2	1	3	5	2	3
Бучацький	1	2	2	1	1	5	2	2
Гусятинський	1	3	1	1	1	2	1	1
Заліщицький	2	2	2	1	4	5	3	3
Збаразький	1	4	1	1	2	4	1	2

Адміністративні райони	Крутизна схилів	Ерозія	Перезво-ложення і заболо-чення	Дефляція	Кам'янисті сть	Підвищена кислотність	Радіаційне забруднення	Клас
Зборівський	1	5	1	2	3	4	1	2
Козівський	2	4	2	1	1	4	1	2
Кременецький	2	4	1	2	5	2	1	2
Лановецький	1	4	1	2	1	1	1	2
Монастириський	4	5	1	1	4	4	1	3
Підволочиський	1	4	1	2	2	1	1	2
Підгаєцький	2	3	2	1	4	4	1	2
Теребовлянський	1	2	1	1	1	2	1	1
Тернопільський	1	3	1	1	1	1	1	1
Чортківський	1	2	2	1	1	5	3	2
Шумський	2	5	1	2	4	2	2	2

Проведені дослідження дають можливість порівняти адміністративні райони Тернопільської області за придатністю земель для сільського господарства, вказують на екологічний стан та економічну ефективність експлуатації земель, дають можливість намітити перспективні напрямки оптимізації угідь. На основі розробленої методики будуть проводитися подальші дослідження придатності земель для сільського господарства у межах адміністративних районів в розрізі сільських рад.

Руда О.
наук. керівник – проф. Заставецька О.В.

ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЇ М. ЗБАРАЖА

Місто Збараж – одне із найстаріших міст України, яке має складну історію. Від його історико-географічного розвитку залежить сучасний вигляд, розвиток господарства і умови життя людей.

Перша письмова згадка про Збараж датується в 1211 році, в літописі «Повість временних літ». Хоч місто набагато старше, про що свідчать розкопки. Перші поселення на Збаражчині появилися ще в середньому палеоліті 50 тис. років тому. Поблизу Збаража проживали племена готів, де знайдено глиняний посуд готського типу та кістки двох баранів.

Щодо назви міста єдиної думки. Одні стверджують, що слово «Збараж» походить від слова збір. Тут збирали руські князі своїх воїнів, ідучи на рань. Тому автор «Повісті временних літ» називає його «Збараж», інші думають, що назва Збараж походить від православ'янського слова «бара» – болото, заболочена місцевість, ще інші доказують, що назва «Збараж» походить від слова «бараті» – місця борців.

У продовж історичних епох територія міста була під владою різних держав. На початку XIII ст. Збараж входив до Галицько-Волинського князівства, після його розпаду, Збаражчина була частиною Кременецької волості у складі Волинського князівства, що належало до Литви.

У 80-х роках XIV ст. Збараж загарбала шляхетська Польша. У 1385 році було підписано Кревський договір, згідно якого до Польщі приєналася Литва. Поляки проголосили великим литовським князем Жигмунда Кейстутовича – 30 червня 1432 року. 1434 року князь Федько

Несвіцький, кременецький і брацлавський староста віддав Польщі Кременеччину і східне Поділля, лише залишив собі Збараж, Вінницю і Хмельницьк. Збаразькі князі родом походили від Федька Несвіцького. Його син Василь отримав Збараж.

У 1474 році – трагічний рік для міста Збаража - татари спалили його, разом із замком. Семен Васильович продовжив княжий рід Збаразьких. З 1569 року Збараж належав до князів Збаразьких.

Христофор Збаразький навчався в Падуї і після другої поїздки в Італію замовив проект замку у відомого теоретика і практика, італійської архітектури кінця XVI – початку XVII ст.ст. Вінченцю Скамоцці.

Будівництво замку пов'язане з іменем Юрія Збаразького (1626 – 1631 р.р.). Він посилив укріплення Збаража, заснував у місті монастир Бернардинів і костьол св. Юрія – 1627 року.

Найстарішою пам'яткою міста є обороннна церква Спаса, яку нород називає «Монастирок», збудованав 1600 році із сонячним годинником і оборонною дзвінницею.

Після смерті Юрія Збаразького 1631 р. – Збараж перейшов у власність князя Януша Корибута Вишневецького, згодом до його сина Дмитра.

Після пилявського погрому поляків – 23 вересня 1648 року – гетьман Б. Хмельницький зайняв збаразький замок. Улітку 1649 р. обороняли цей замок перед Хмельницьким Станіслав Лянцкоронський, Микола Остророг, Сенявський. Козацькі війська почали облогу. У боях під час облоги полягло декілька козацьких старшин, серед них корсунський полковник Станіслав Морозовицький, оспіваний у піснях під іменем «преславного козака Морозенка», був тяжко поранений Іван Богун. Облога Збаража тривала 5-6 тижнів.

На допомогу полякам у Збараж прийшов король Ян Казимир. Козаки й татари під проводом Хмельницького оточили короля і в критичному становищі король підкупив татарського хана та ще й змусив Хмельницького підписати угоду. Після Зборівського договору 18 серпня 1649 року рушив Хмельницький під Збараж, а звідти до Чигирина.

Під час Північної війни (1700 – 1721 р.р.) російське військо у 1707 році зупинялося у Збаражі. У ті ж роки побував у збаразькому замку російський цар Петро І.

5 серпня 1772 році Австрія, Прусія і Росія підписали договір, згідно якого Збараж з оточуючими землями увійшов до Австрії.

1786 року австрійський цісар Франц Йосиф II скасував василіанський монастир у Збаражі, заснований князем Збаразьким. 13 серпня 1797 року надав герб місту. Рисунок поданий у чорному виконанні на білому тлі з лінійками; постать святого Юрія, що вбиває дракона.

У 1789 році в Збаражі з'явилася державна гімназія, а у 1805 році уряд її скасував і переніс до Бережан. Після цього відкрилася у Збаражі приватна гімназія оо. Бернардинів. У ній вивчалася російська і французька мови, на першому місці стояла релігія, вивчалася теоретична і практична латинь, географія, геометрія, історія. При гімназії утримувалась трикласна нормальна школа з першим класом для початкової науки, де головною мовою була німецька мова. У школі вивчали п'ять мов. Скасовано гімназію у 1815 – 1816 р.р.

Протягом 1810 – 1815 р.р. Збараж входив до Росії. За Віденським договором 1815 року, місто знову перейшло у володіння Австрії. 1861 р. – видано конституцію, згідно якої Галичина отримала автономію. При поділі Галичини на повіти 1870 року, утворився збаразький повіт.

1883 р. було відкрито цукровий завод. У місті було дві п'ятикласові школи для хлопців і дівчат. На початку XX ст. діяли дві цегельні, млин, кам'яний кар'єр. У 1906 р. – прокладено залізницю від Тернополя до Збаража. З 1892 по 1912 р.р. І. Франко декілька разів побував у Збаражі.

У місті працювало 4 приватні лікарні, аптека, головна нормальна і жіноча тривіальні школи. 1910 р. – засновано реальну гімназію з польською мовою навчання. 19912 р. Українське Педагогічне Товариство заснувало українську приватну класичну гімназію.

На початку І Світової Війни Збаражчина попала під російську окупацію. Українські школи були закриті. В середині лютого 1918 р. австрійські війська зайняли північно-східні землі Збаражчини.

Галичина була поділена на три військові області: Збаразький повіт входив до Тернопілля - округу Тернопільської області.

У 1896 р. замок горів. У 20-х р.р. XX ст. було розпочато роботи для його відбудови й пристосування під гімназію. Зараз палац реставрується і відкрито музей. Із замку до Старого замку було збудовано підземний хід, де могли ховатися князі, козаки під час облоги. Зараз це історико-архітектурний заповідник.

З 1919 по 1939 р.р. Збаражчина була під польською окупацією.

У 1939 р. існувала збаразько-польська гімназія. У вищих класах навчали філософії і етики. Студенти володіли латинською і німецькою мовами. У Збаражі було три українсько-католицькі церкви.

1937 р., коли містом заволоділа радянська Армія, почали працювати середня і дві семінарні школи. З 1939 р. територія міста належала до Радянського Союзу.

У 1940 р. Збараж став центром району. Почав діяти районний харчокомбінат, пункт ремонту с/г, лікарня, дитячий садок.

6 липня 1941 року німецькі війська окупували Збараж. 6 березня 1944 року місто було звільнене від німецько-фашистських загарбників. Після війни почали працювати: районний будинок культури, кінотеатр, бібліотека. У місті працювали тарний комбінат, соковиноробний завод, районне об'єднання «Сільгосптехніка».

З 1970 р. починає працювати лікарня і поліклініка, 5 дошкільних закладів, 3 середні школи і школа-інтернат санаторного типу, є професійно-технічне училище, відкрито музичну школу. Працювали: кінотеатр «Каменяр», дві бібліотеки.

У 80-х роках в Збаражі діяло ряд потужних підприємств: цукровий завод, тарний комбінат, хлібзавод, пивоварний завод, районне об'єднання «Сільгосптехніка», завод «Квантор». На жаль, у даний час деякі заводи через скрутне економічне становище держави не працюють. Працюють цукровий та хлібзавод, районне об'єднаня «Сільгосптехніка», а також ряд приватних підприємств.

Після проголошення незалежності України 1991 року, у місті була відкрита редакція, де видається газета «Народне слово». У 1992 році, в центрі міста побудований пам'ятник Івану Франку (скульптор Б. Одрехівський).

Стародавній Збараз завжди молодий, бо у ньому воєдино органічно переплелося минуле і сучасне, і минуле служить сучасному.

Матеріал даної статті може бути використаний вчителями при вивчені географії рідного краю у 5 класі та своєї області у 9 класі, а також позакласній роботі з учнями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Збараж і околиці в спогадах емігрантів. / за ред. В. Гриб, Р. Матейко, Б. Мельничук / — Тернопіль, 1993. – 226 с.
2. Збаражчина. Збірник статей, матеріалів і споминів. Том 1 / за ред. В. Жила, Я. Славутич / — Торонто, Канада. — Київ, 1980. — 740 с.
3. Збаражчина. Збірник статей, матеріалів і споминів. Том 2 / за ред. В. Жила, Я. Славутич / — Торонто, Канада. — Київ, 1985. — 524 с.

Ворощук З.
наук. керівник – проф. Свинко Й.М.

МЕДИКО-ГЕОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОШИРЕННЯ ЗАХВОРЮВАННЯ НАСЕЛЕННЯ ЖОВЧНО–КАМ'ЯНОЮ ХВОРОБОЮ НА ТЕРИТОРІЇ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

За останні роки стан здоров'я населення нашої країни значно погіршився внаслідок таких причин як: еколого–економічна криза, постійні стресові ситуації, зниження рівня добробуту населення. Але крім цього, надзвичайно негативний вплив на здоров'я значної частини населення має те, що багато людей не дбають про власне здоров'я, бездумно марнують і гублять цей цінний дар, не знають засад і не володіють елементарними навичками формування, збереження і зміцнення свого здоров'я. Тому важливо навчитися берегти, зміцнювати своє здоров'я з юних літ.

Актуальність розгляду даної теми полягає в тому, що жовчно–кам'яна хвороба, яка виступає об'єктом нашого дослідження є досить поширеною.

Перш ніж з'ясовувати закономірності поширення жовчно–кам'яної хвороби, розглянемо роль жовчі в процесах травлення. Жовч — це дуже важливий травний фермент. Без жовчі в сукупності з соком підшлункової залози неможливий був би процес перетравлення жирів, а організм без засвоєння жирів не міг би повноцінно існувати. Жовч являє собою рідину жовтуватого кольору різних відтінків від світло–жовтого до темно–жовтого, майже коричневого. Вона складається із розчинених у воді різних речовин (особливо жовчних кислот), в ній є фарбувальні (пігмент білірубін) і жироподібні (холестирин) складові, а також кальцій, білкові групи, фосфор і інші складові.

Жовчний міхур знаходиться під печінкою і являє собою м'язистий мішок, в якому при нормальних накопичується біля 100 $см^3$ жовчі. В міхурі жовч збирається протягом тривалого часу. Через слизову оболонку міхура проходить часткове всмоктування води і жовч стає вже ніби концентрованою і є більш повноцінною для процесу травлення, ніж «печінкова жовч». В силу тих чи інших шкідливих впливів на печінкову клітинну жовч, вона видозмінюється в негативний бік і виникає сприятливе підґрунтя для розвитку жовчних каменів. Цьому сприяє декілька чинників:

– порушення жирового і мінерального обміну в організмі людини;
– порушення харчування;
– вплив на клітини печінки фізичних, хімічних факторів, інфекцій;
– нервове виснаження, гормональні порушення.

Кожна хвороба розвивається під впливом однієї або декількох причин. Жовчно–кам'яна — виражається в утворенні каменів у жовчному міхурі і жовчних протоках. У спеціальній літературі ще не склалась єдина думка про причини і патогенез жовчно–кам'яної хвороби. Одні вчені вважають, що причиною цього є перенасичення ліпідного обміну речовин та інфекційний застій жовчі, інші великого значення надають чиннику харчування. На думку третіх це зміна холестеринового балансу, який спричиняє випадання холестерину в осад.

Таким чином, однозначної відповіді щодо причин поширення жовчно–кам'яної хвороби не має. Можна зробити тільки припущення що сукупність всіх вище названих факторів спричиняє виникнення даної хвороби.

Разом з цими факторами не менш важливу роль відіграють чинники природного середовища, зокрема: вода, грунт, рослинний світ, клімат.

Щоб дослідити вплив різних факторів на поширення жовчно-кам'яної хвороби у Львівської області ми провели статистичний аналіз захворюваності населення за даними обласного управління охорони здоров'я, розрахували показники захворювання населення у всіх районах області, збудували відповідні діаграми та картосхеми захворюваності населення. Розрахунки показників захворюваності населення проводила за формулою:

$$\text{В} = \frac{b \cdot n}{N},$$

де, b – кількість хворих за даний період часу;
n – відносне число до якого обчислюється показник;
N – загальна кількість населення на даній території.

Одним з етапів медико-географічного дослідження території є складання карти захворюваності населення з використанням відносних показників. Завданням картографування при цьому є показати нерівномірності в регіональному розподілі рівня розповсюдження даної хвороби і виявити однорідні за цією ознакою території. Ми збудували такі карти для всіх районів області через певний проміжок часу (3 роки). Вони показали, що найбільші показники захворюваності зустрічаються на південному заході області (Старо-Самбірський (39,0 чол./10000 жителів), Дрогобицький (33,6 чол./10000 жителів), Стрийський (33,3 чол./10000 жителів)), а також на північному сході у Золочівському районі (40,7 чол./10000 жителів), Радехівському (39,4 чол./10000 жителів); найменшими показниками захворюваності характеризуються Касянко-Бузький (16,5 чол./10000 жителів) і Миколаївський (9,6 чол./10000 жителів).

Співставлення карт показників захворюваності з картами природних комплексів, поверхневих вод та грунтів дозволяє виявити деякі закономірності зв'язку захворюваності з природними умовами.

Не дивлячись на те, що на зростання показників захворюваності на жовчно-кам'яну хворобу впливає ряд факторів, проглядається тісний зв'язок показників захворюваності з хімічним складом питної води. Найвищі показники відмічено в районах, які використовують підземні води з високим вмістом солей кальцію та магнію, тобто у тих районах де вода жорстка. Так, за результатами аналізів води у Львівській області (за обласного епідеміологічної) у районах з найбільшою захворюваністю таких як: Дрогобицький, Золочівський, Радехівський, Сколівський, Старо-Самбірський кислотність і твердість води вища ніж у районах з меншою кількістю хворих. Так, відповідно, кислотність (pH) і твердість води по районах така: Дрогобицький – 7,5 і 8,0 мг-екв/дм, Золочівський – 7,9 і 10,76 мг-екв/дм, Радехівський –7,4 і 14,9 мг-екв/дм тоді як у Кам'яно-Бузькому твердість води 5,3 мг-екв/дм і захворюваність теж найменша 16, 5чол./10000 жителів.

Певний вплив на захворювання має склад ґрунтового покриву, адже він, концентруючи хімічні елементи може дати геохімічну аномалію яка обумовлює захворювання людей. В тих місцях області, де грунтові води залягають неглибоко, опідзолені грунти піддаються оглеєнню, внаслідок цього утворюються токсичні речовини (закисні сполуки заліза, марганцю). Аналізуючи карту грунтів Львівської області та захворюваності жовчно-кам'яною хворобою, можна побачити, що карбонатні грунти поширені саме в тих місцях, де захворюваність сягає більше 40 чол./10000 жителів (Золочівський, Радехівський).

Суттєвий вплив на поширення хвороби має забруднення навколишнього середовища. Особливо позначилась на розвитку цієї хвороби аварія на ЧАЕС. При порівнянні показників захворюваності по районах до вибуху, тобто у 1985 році, виявлено, що вони значно менші, ніж після вибуху. Так, наприклад, у Сокальському районі станом на 1985 рік хворих на жовчнокам'яну хворобу було 3,9чол./10000 жителів, а у 2000 році – 33,0 чол./10000 жителів, у Яворівському – 4,7 у 1985 році, а у 2000році – 28,4 чол./10000 жителів. Як бачимо кількість хворих зросла майже в 3-4 рази порівняно з показниками до вибуху.

В зв'язку з тим, що ця проблема є досить актуальною і значна частина населення хворіє жовчно-кам'яною хворобою, необхідно проводити профілактичну і роз'яснювальну роботу в школах та серед дорослого населення з метою зменшення захворюваності, формувати у людей ідею здорового способу життя.

Євічук Н.
наук. керівник – проф. Свинко Й.М.

ДО ПИТАННЯ ПРО ТОПОНІМІКУ СЕЛА БАЗАР ЧОРТКІВСЬКОГО РАЙОНУ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Географічні назви – один із багатьох елементів культури народу. Ніколи не варто забувати, що першою ознакою географічного об'єкту є його назва. Такі назви в минулому не давалися випадково. Вони дуже влучно відображали особливості природи тієї чи іншої місцевості, її природних елементів, а також економічні, культурні, побутові умови життя людей. Географічні назви – це ніби мова землі, яка розповідає допитливому і небайдужому про свої багатства, історію, таємниці, щастя і горе народу.

Топоніміка села Базар Чортківського району Тернопільської області є також оригінальною, давньою і милозвучною. Перша назва села – Митниця. Першими мешканцями поселення були люди, які несли військову митну службу. В тому місці, яке тепер носить назву Горішній фільварок, був збудований обороно-митний пункт, що являв собою укріплене городище. Від нього і походить перша назва села.

Назва села – Базар – з тюркської мови, не українська. Чому ж саме так було перейменовано село?

На тому місці, де зараз знаходиться сільська школа, Будинок культури, адміністративний будинок та прилеглі до них вулиці, був високий горб. Тут турки влаштовували ярмарок, по їхньому – базар, став відомий у всій окрузі. Продавали тут турки награбоване добро, красуньполонянок, віддававши полонених за викуп, обмінювались військовополоненими. Зумівши зміцнити свої сили, Польща завдала туркам великого удару. Після відходу турків до спаленого села поверталися люди, яким пощастило уціліти. Прилучились до них вихідці і з інших місцевостей. Відбудувавши село заново, вони і дали йому нову назву – не Митниця, а Базар – як спомин про те страшне турецьке лихоліття.

До цього часу збереглася в селі назва поля між Базаром і с. Палашівка – «могилки». Саме на цьому місці у кривавій січі польські гусари винищили багато турків і там же їх і поховали (приблизно 1672-1682 рр.).

У минулому місцевість навколо села була красивою і мальовничою, цілком не схожою на сучасні краєвиди. На жаль, від колись розкішної природи залишились лише фрагменти та назви урочищ: «Дубина», «Гай», «Травна», «Сині озера», «Ліски», «Гарапники», «Чагар».

Досить оригінальною є історія Червонокриничного майдану в селі та криниці, що носить аналогічну назву.

Колись це була велика криниця серед села, з неї били повноводні джерела з яких брав початок могутній потік. Поряд з криницею було впорядковано прало, де одночасно багато жінок могли прати білизну. Зимою, коли надворі тріщали морози там текла вода тепліша, як повітря надворі, тому жінки ходили сюди прати і ніколи не змерзали в руки. Тут, також, був збудова-

ний жолоб для поїння коней і худоби. Крім цього, джерела Червоної криниці мали деякі лікувальні властивості. Вони помагали при захворюванні нирок і печінки.

На початку XIX ст. над криницею був поставлений хрест. А джерела обмурували високим муром. В день відправи Богослужіння хрест обв'язували вінками з квітів, молодого жита, пшениці, а також стелили на землю осоку. Так само уквітчували стріхи домів, свої ворота. Згодом біля криниці побудували капличку.

Про походження назви «Червона криниця» існує декілька легенд і точок зору. За однією з них колись давно, коли турки нападали на нашу країну, на місці, де тепер «Червона криниця» був базар. Турки забирали людей у полон і говорили їм, щоб вони переходили на бусурманську віру. Багато людей боячись загинути, переходили. Тільки одна дівчина Ганна не хотіла скоритися. Довго мучили її прокляті вороги, а потім зарубали. Пошматоване на куски і порубане тіло кинули у воду. Три дні з криниці текла червона від крові вода. Від того часу й почали називати криницю Червоною.

За іншою версією біля цього місця де тепер є «Червона криниця» колись зупинилися обози «москалів», які верталися із війни з французами і везли поранених. Вони скинули багато окровавленого ганчір'я у воду, від якого вона стала червоною. З тих пір люди стали називати криницю «Червоною». Ймовірно, було це в 1807-1809 рр., коли Росія і Австрія воювали проти Франції, проти Наполеона. Про те, що тут було військо свідчить і хрест, який стоїть недалеко криниці, на подвір'ї сім'ї Бедрійчука Михайла. На цьому хресті вибитий 1815 рік. За переказами його поставили на згадку про ці події.

Втім найвірогідніше, очевидно, що назва «Червона криниця» походить від червоної глини, яка тут виходить на поверхню і яку жінки села використовували для підведення стін хат, чи інших господарських забудов.

Місцева назва річки Джурин – Джуринка. Так її називають усі мешканці села Базар та сусідніх сіл, через те, що вона є невеличкою. Нижче села, де річка є більш повноводною, вона носить назву Джурин (від назви однойменного села через яке й протікає).

Відповідно до того, як протікає річка по території села Базар, а вона його розділяє майже навпіл, то та частина села, яка є лівобережною, носить назву – Завода, тобто за водою. Інші назви вулиць: Буряківська, Палашівська, Язлівецька, Криволуцька походять від тих сіл, в сторону яких вони звернені.

Головна вулиця села Базар носить назву Панська. Ймовірно назва виникла ще за панування польської шляхти у селі й означає «найкраща», «найбільша», «панська».

Отже, вивчені матеріали з топоніміки відображають певні фізико-географічні особливості села та його околиць. Вони є свідками окремих історичних подій, а тому можуть бути корисними вчителям, учням, всім тим, хто цікавиться природою та історією рідного краю.

Борщівський В.
наук. керівник – проф. Свинко Й.М.

СТЕЖКАМИ «ТЕПЛОГО ПОДІЛЛЯ»

В нижче запропонованому описі туристичного походу висвітлено особливості організації та проведення цікавої краєзнавчо-туристичної подорожі для школярів. В ньому подаються короткі відомості про цікаві місця Борщівського Придністров'я, яке ще називають «Теплим Поділлям».

1. Загальні відомості про туристичну подорож

Туристична подорож по мальовничому Придністров'ю – захоплююча подія в житті кожної людини. Придністров'я – край з благодатним кліматом, чудовими місцями відпочинку, де туристи зможуть оглянути визначні пам'ятки природи – лабіринтові печери, дендрарії, побувати на мальовничих скелях Дністровського каньйону, помилуватися захоплюючими виднокругами і водночас познайомитися з численними пам'ятками історії.

Дана туристична подорож носить навчально-екскурсійний характер і розрахована на 5 днів. Проводити її бажано в травні-червні. Туристичний похід 2-го ступеня складності. Протяжність по маршруту Кудринці – Дзвенигород – Гермаківка – Кривче – Кудринці становить 79 км.. Способи пересування: пішохідний і автобусний. Склад групи: 12-15 чоловік, а вік учасників походу 16-18 років. Група уже мала б здійснювати подорожі і набути певного досвіду. Керівник – досвідчений турист, який повинен мати досвід проведення туристичних походів.

2. Передумови проведення туристичного походу

Даний маршрут повинен зацікавити як починаючих, так і з досвідом туристів, оскільки він прокладений через найцікавіші місця Придністров'я з мальовничими ландшафтами, карстовими печерами, історичними пам'ятками, парками-пам'ятками садово-паркового мистецтва, дендропарками, мальовничими скелями Дністровського каньйона з можливістю помилуватися захоплюючими виднокругами.

До вказаних нижче об'єктів, які пропонуються для огляду, можна добавити ще цілий ряд, зокрема:

Девонські відклади в с.Кривче.

Печера «Двох озер» (с.Гермаківка, урочище «Мурашкове»).

Місцезнаходження пізньосилурійської фауни (лівий берег р.Дністер за 400 м за течією від с.Трубчин).

Силурійсько-девонські відклади у с.Дністрове.

Завдяки огляду вказаних об'єктів створиться можливість для ще більшого урізноманітнення та насичення туристичного походу.

3. Опис району подорожі

Район туристичної подорожі розташований в південній частині Борщівського району Тернопільської області, в межиріччі річок Збруч, Дністер, Нічлава. При-дністровський район розташований у мальовничому куточку Поділля.

Територія має вигляд східчастої рівнини, яка порізана долинами приток Дністра. Такий вигляд поверхні пояснюється тим, що тут розташовані 6 терас Дністра, ширина найдавніших з яких 15-20 км. Ріки перерізають поверхню рівнини в меридіональному напрямі і тому природні комплекси в районі мають поздовжнє простягання. Хвилясті ділянки межиріч вкриті чорноземними ґрунтами і використовуються під посіви сільсько-господарських культур. У долинах рік поширені яри і балки, а на рівнинних територіях – сади і виноградники. Особливий вигляд мають ландшафти крутих схилів долин. Тут на поверхню виходять древні тверді породи, на яких ґрунтовий покрив не утворюється. А в підніжжі обривів, де нагромаджується уламковий матеріал, формуються щебенисті грунти. На них ростуть карликові ліси із скельного дуба, білої акації, терену, шипшини, в'язу та ін.. На не дуже крутих схилах поширені сірі лісові ґрунти і ростуть ліси з дуба, граба, клена, горобини, ліщини. На штучних терасах схилів вирощують виноград. Район має найтепліший клімат в області, тому в ньому вирощують ранні овочі, фрукти тощо, - його ще називають «Теплим Поділлям». Середньорічні температури становлять +7,3...+8°С, безморозний період – 160-165 днів, опадів випадає від 520 до 600 мм/рік.

Мальовничі ландшафти, карстові печери, значні площі лісів сприятливі для організації лікування і відпочинку людей, туристичних походів.

4. Опис маршруту туристичного походу

Коротко охарактеризуємо особливості п'ятиденного туристичного походу.

День перший. Початок туристичного походу. Територія села Кудринці, правий берег річки Збруч, за 150 метрів від підвісного моста через річку. На високому уступі над річкою розташований замок XVII століття, який мав тоді важливе стратегічне значення, служив для захисту населення від поневолювачів. Зараз перебуває в напівзруйнованому стані. Вниз за течією річки, близько 1 кілометра від Кудринецького замку знаходиться відслонення товщі голубувато-сірих вапняків рукшинської серії верхнього відділу силурійської системи з окремими брудно-сірими прошарками вапнякових аргілітів, в яких знайдені багаті скупчення решток давніх рослин плауноподібного вигляду на правому березі р. Збруч; площа 1,5 га., має важливе значення для вивчення історії розвитку рослинного світу. Далі здійснюємо піший перехід (2,5 км) в кар'єр с.Завалля, де відкривається товща вапняків (30 м), в якій знаходиться печера Атлантида, довжиною 3,2 км. В ній була значна кількість сталактитів різної форми, але «завдяки» варварській поведінці попередніх туристів ця краса була зруйнована. Звідси, через ліс, піднімаємося крутим схилом в сторону с.Панівці (2 км), звідки здійснюємо піший перехід до с.Дзвенигород (6,5 км), де зупиняємось на ночівлю на навчально-дослідній базі географічного факультету Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Небезпечними ділянками в цей день походу будуть кам'янисті ділянки відслонень, кар'єр та крутий схил в лісі, по якому здійснювався перехід.

День другий. Залишивши речі на базі і взявши із собою тільки деяке необхідне спорядження (топографічна карта району подорожі, компас, бінокль, харчі для обіду), здійснюємо похід до р.Дністер, де даємо коротку характеристику цієї річки. З правого берега р.Дзвенигород показуємо Дзвенигородське відслонення – типове відслонення верхнього силуру рукшинської

серії на лівому схилі р. Дністер в с.Дзвенигород. Площа 0,15 га. Потім здійснюємо піший перехід в сторону с.Трубчин з метою огляду Трубчинського відслонення потужної (70-80 м) товщі доломітових, часто бітумізованих, вапняків рукшинської серії (верхній силур) із значною кількістю решток викопної фауни (брахіопод, табулят, остракод тощо). Це відслонення розташоване на лівому обривистому березі р.Дністра за 500 м від східної окраїни с.Трубчин, площа1,0 га, має важливе наукове значення. Звідси повертаємось на базу для ночівлі. Небезпечні місця: ділянки відслонень.

День третій. Зранку здійснюємо піший перехід із бази в с.Дзвенигород до с. Урожайне, звідки за допомогою автобуса дістаємося с.Гермаківка. Тут ми озна-йомлюємося з Гермаківським дендропарком – парком-пам'яткою садово-паркового мистецтва державного значення, в якому зібрані види рослин з багатьох куточків Землі. Проходимо алеями дендропарку, при цьому слухаючи розповідь екскурсовода і оглядаючи конкретні об'єкти. З дендропарку в с.Гермаківка здійснюємо піший перехід до с.Кривче, де облаштовуємо табір біля печери Кришталева для ночівлі.

День четвертий. Зранку ознайомлюємося із околицями (оглядаємо замок XVII ст., зруйнований у 1672 р. військами турецького султана Магомета IV; місцеві ландшафти) і здійснюємо за допомогою екскурсовода подорож в підземне царство печери Кришталева, яка розташована поблизу південної окраїни с.Кривче, на вузькому вододілі між р. Циганкою і р.Семеновим Потоком. Вхід в печеру знаходиться на крутому схилі долини, який здіймається над руслом р.Циганки на 60-70 м. Печера вимита підземними водами в товщі жовто-бурого крупнокристалічного гіпсу тортонського яруса неогенової системи. Загальна довжина лабіринтів печери – 22 км. Крім лабіринту коридорів, в печері є великі зали. Стіни багатьох галерей і залів вкриті кристалами вторинного гіпсу. Печера практично суха, лише на окремих ділянках спостерігаються конденсаційні краплини води. Температура повітря в печері постійна (+12°С), відносна вологість 95-100%. Добре вивчена, її галереї електрифіковані і обладнані для відвідування. Площа земельного відводу – 0,8 га. Потім наш шлях пролягає до хутора На Хомах, де розташована однойменна печера «На Хомах». Це печера у верхньотортонських гіпсах, довжиною 126 м, розташована південніше с. Кривче на лівому схилі долини р.Циганка, площа 0,1 га. Звідси ми повертаємося в табір. Небезпечні ділянки: печерні лабіринти, горбиста, з кам'яними ділянками, місцевість.

День п'ятий. За допомогою маршрутних автобусів повертаємо в с.Кудринці – кінцевий пункт нашого туристичного походу.

5. Спорядження туристичного походу

Особисте:

- головний убір, спортивний костюм (бавовняний), розношене взуття;
- ложка, миска, кружка, ніж;
- ремонтний набір, предмети туалету, рюкзак, спальний мішок.

Групове:

- палатки, поліетиленова плівка, казанки, алюмінієві відра, сокири, черпак, ліхтарі, фото- і кіноапаратура, рибальські снасті, м'ячі;
- аптечка (ІП, бинти, термометр, вата, джгут, ножиці, пінцет, гірчичники, піпетки, медичний спирт, питна сода, нашатирний спирт, нафтізін, валеріанові краплі, ацетилсаліцилова кислота, анальгін, нош-па, таблетки від кашлю, крем від сонячних опіків, лейкопластир).

Продукти харчування:

- цукор, сіль, сухе молоко, консерви, чай, лапша (вермішель), вермішель швидкого приготування (типу «Мівіна»), картопля, цибуля, часник, тушонки тощо.

6. Дослідницька робота під час туристичного походу

На маршруті здійснюється також дослідницька робота, суть якої полягає в описі маршруту туристичного походу, зарисовці та описі відслонень, дослідженнях характеристик річок (ширини русла, швидкості течії, температури води тощо), спостереженнях за погодою, збиранні гербарію, народних легенд, переказів старожилів, в пошуку нових місць, цікавих з туристичної точки зору. Дана дослідницька робота завершується написанням звіту та його захистом.

Береза Г.
наук. керівник – проф. Ковалишин Д.І.

ВИЗНАЧНІ ОСОБИСТОСТІ, КУЛЬТУРНІ ТА ІСТОРИЧНІ ПАМ'ЯТКИ ТЕРЕБОВЛЯНЩИНИ

Теребовлянщина… Мальовнича оаза благовісної землі подільської. Вотчина легендарного князя Василька. Батьківщина цілої когорти корифеїв науки і культури, літератури і мистецтва. Теребовлянщина – батьківщина багатьох людей, відомих не тільки у нашій країні, а й поза її межами.Серед них – патріарх української греко – католицької церкви, кардинал Йосип Сліпий, уродженець с.Заздрість.

Нашим земляком є відома історична особа – полковник козацького війська Станіслав Морозенко (Мрозовицький). Це про нього співається у пісні «Ой Морозе, Морозенку, ти славний козаче,- за тобою, Морозенку, вся Вкраїна плаче…» [3].

У світ широкий з Острівця вийшли видатний письменник і перекладач Володимир Гжицький, а також поет, перекладач і громадський діяч, лауреат Шевченківської премії Роман Лубківський. У Струсові народилися і працювали поет Адріан Іванчук та витязь молодої української поезії Степан Будний, актор українського модерного театру «Березіль» Йосип Гірняк. В селі Варваринці народився всесвітньовідомий скульптор і архітектор професор Михайло Паращук. А в селі Романівка народилися талановиті художники, брати Михайло та Тимофій Бойчуки. Михайло є засновником української школи монументалізму, так званої школи бойчукістів [3].

Земля Теребовлянська дала світові ще й таких учених як академік, поет, перекладач, публіцист і літературознавець Василь Щурат, життя і творчість якого тісно пов'язані із селом Кобиловолоки; визначний математик Мирон Зарицький – уродженець с.Могильниця; науковий співробітник АН України, літературознавець Марія Деркач зі Струсова; видатний біохімік, член – кореспондент АН України, ректор Львівської Академії ветеринарної медицини Степан Гжицький з Острівця; доктор біологічних каук, професор Львівського зооветеринарного інституту Степан Стояновський з Кобиловолок [3].

Не буде перебільшенням назвати наш край благодатною колискою поетів, письменників, фольклористів та етнографів, талановитих митців театральної сцени, майстрів пензля і різця.

У селі Зарваниця народився один з перших українських фольклористів та етнографів Галичини Гнат Галька. У часописах «Правда» та «Діло» друкував свої праці публіцист, поет, літературознавець, економіст і статистик Володимир Навроцький, виходець із Кутузова. Невтомним збирачем фольклору був вчений етнограф Федір Маковський, який походить із Зарваниці. Свої юнацькі роки провів в Іванівці і довший час працював у Теребовлянській гімназії письменник, перекладач, педагог і збирач фольклору Мирослав Капій [4].

Є у Теребовлі вулиця родини Юрчаків. У будинку під №17 наприкінці XIX – на початку XX століття мешкала сім'я Степана Малевича. Одній із його дочок Ганні судилося стати славою українського театру. Помітний слід у мистецтві залишила вона зі своїм чоловіком Василем Юрчаком. Сестра Ганни – Юлія Шустакевич –талановита декламаторка й оперна співачка.

З нашим краєм пов'язане ім'я видатного актора театру і кіно, режисера, народного артиста України – Мар'яна Крушельницького, дитинство і юність якого пройшли в селі Глещава. А в сусідньому селі Ілавчому у сім'ї священника й художника Юліана Борачка народився художник Северин Борачок, який займався різьбою по дереву, малюванням на порцеляні, розписами залів [3].

Далеко від України прислужилося мистецтво наших земляків – художника і поета Володимира Гнатюка із Зарваниці, живописця Анни Дідух із Теребовлі, малярки Стефанії Гнатченко із Кобиловолок, іконописця Христини Дохват з Бурканова та знаменитого художника – імпресіоніста Ярослава Крушельницького зі Струсова [3].

Понад 100 своїх кращих мистецьких робіт подарував для теребовлянського історико – краєзнавчого музею народний майстер України, талановитий різьбяр Остап Пасіка, уродженець с. Кровинки.

Неабиякої популярності здобув не тільки в Україні, а й за її межами відомий естрадний співак, український «шикидим», заслужений артист України, теребовлянець Віктор Павлік.

Завжди з тріумфом повертається з гастролей заслужений артист України, співак Стефан П'ятничко, уродженець с.Гниловоди. Він співає в операх «Ріголетто», «Дон Карлос», (Д.Верді), «Любов трьох королів» (І.Монтемецці), «Лючія де Лямермур», «Аделії» (Г.Доніцетті), «Іоланта» (П.Чайковського), «Наталка Полтавка», «Тарас Бульба» (М.Лисенка) та багатьох інших [5].

В його репертуарі також є романси та пісні української та світової класики. Його прекрасний сильний баритон захоплює слухачів. Недарма його називають «золотим голосом Теребовлянщини». Як колись С.Крушельницька, так тепер С.П'ятничко прославляє у світі Україну, її музику та співучу культуру [2].

У с.Гниловоди народилася також відома спортсменка Віра Зозуля – майстер спорту міжнародного класу, багаторазова чемпіонка України з легкої атлетики (спортивна ходьба), учасниця XXVII Олімпійських ігор у Сіднеї.

На теренах Теребовлянщини самовідданою працею вірно служили рідному народові такі великі сподвижники духовної культури, засновники «Просвіти» та інших українських товариств, як декан Теребовлі о.Степан Мохнацький, парох зі Струсова о.Теодор Цегельський, священник з Ілавчого о.Іван Білинський, з Острівця – о.Платон Карпінський, із Залав'є – о.Савин Дурбак. В с.Острівець народився єпископ УКЦ в Канаді Ісидор Борецький [3].Воістину вони – землі Теребовлянської славетні люди.

…Прекрасна земля рідного краю, чудові її люди. І стає вона ще більш прекрасною та коханою, коли знаєш її історію, коли вчитуєшся у біографії її славетних синів і дочок.

Теребовлянщина – чудовий край на Галицькому Поділлі з чарівними краєвидами, давньою історією, багатими пам'ятками історії, культури, археології та архітектури.

На сьогодні на Теребовлянщині нараховується 69 пам'яток архітектури, 156 пам'яток історії та культури та 22 пам'ятки археології, які перебувають під охороною держави [1].

Найбільше пам'яток архітектури (41 об'єкт) нараховується в колишній княжій столиці – Теребовлі, в смт. Микулинцях – 7, в селах: Струсів – 8, Долина – 4, Буданів –4 [4].

Найбільш цінною архітектурною спорудою є церква Воскресіння Христового в Деренівці, збудована в 1672 р. (реставрована 1715 р.) [1].

Великою пам'яткою архітектури і має статус пам'ятника державного значення, є Миколаївська церква (XVI ст.) в Теребовлі [3]. Це унікальний зразок культової споруди оборонного типу. В свій час мурована церква Св.Миколая була оточена кам'яним оборонним муром, а сама будівля храму має пристосування до оборони.

Важливою ознакою прадавньої історії Теребовлі є замок – пам'ятка архітектури державного значення. Руїни замку на Замковій горі походять з XVII століття. Будівництво цього замку розпочав у 1632 році теребовлянський староста Олександр Балабан.

Однак Теребовлянський замок має значно глибшу історію, початки якої губляться у княжих часах. Перший дерев'яний замок на крутій горі побудував, мабуть, теребовлянський князь Василько Ростиславич. Було це приблизно у

80-х роках XI століття. До наших днів дійшли руїни замку, який будував староста Олександр Балабан. Вони стали візитною карткою Теребовлі [4].

Добре зберігся архітектурний комплекс монастиря кармелітів в Теребовлі – пам'ятка архітектури XVII століття, з оборонними мурами та наріжними вежами. В монастирський комплекс входить Успенський костьол .

Строгі лінії пізнього Ренесансу з деяким впливом готики цього храму і дотепер викликають справжнє захоплення.

Навпроти цього костьолу стоїть міська ратуша, побудована на початку XIX ст. Споруда двоповерхова з двоярусною вежею над центральною частиною північно-західного фасаду. Пам'ятник відображає риси провінційного містобудування періоду раннього класицизму [1].

Ще однією цікавою пам'яткою архітектури є Підгорянський Василіянський монастир або Угорницький монастир, який знаходиться на південній околиці Теребовлі, біля с.Підгора. Офіційно пам'ятка датується XVII століттям, але її початки губляться ще в XII столітті. На даний час з монастирських будівель залишилася лише одна, західна оборонна вежа, та церква Різдва Івана Хрестителя яка була реставрована у 1992 році [1].

Підгорянський історико-архітектурний пам'ятник – один з найбільш цікавих оборонно – монастирських комплексів Поділля періоду пізнього Ренесансу.

Серед пам'яток старовини нашого району виділяється своєю оборонною архітектурою Микулинецький замок. Замок побудований у 1550 р. власницею містечка Анною Йордановою. В наші дні замок залишений без нагляду поступово руйнується. Проектна документація на реставрацію замку є, але далі цього справи не пішли [4].

До визначних пам'яток Микулинців належить Троїцький парафіяльний костел, побудований у 1761-1779 рр.

Троїцький костел – одна з найкращих і оригінальних пам'яток епохи пізнього бароко [1].

В південно – східній частині Теребовлянщини знаходиться ще одна пам'ятка архітектури XVII ст. – Буданівський замок. Замок розміщений в південно – східній частині села Буданів, на високому плато. Неодноразово фортеця була спалена і знищена, але завжди вставала із руїн. Однак, в 1675 році, сплюндрована і спалена, а через наступних її власників – занедбана, вона знову перетворилася в руїни, з яких більше не піднімалась.

У 50-х роках минулого століття тут проведено ремонт і через деякий час розміщено обласну психоневрологічну лікарню [3].

Тихо зараз на Замковій горі, лише у верхів'ях вікових лип вітер виграє свою тиху пісню та кряче вороння на старому костьолі. Звідси відкривається панорама села Долина (колишнє містечко Янів).

В південній частині села на вузькому скалистому міжгір'ї знаходяться рештки фортеці, побудованої ще на початку XVII століття. В даний час мури і вежі майже всі розібрані. Збереглися лише залишки північної частини з круглою вежею, під якою знаходиться великий підвал та в'їзна брама [4].

До пам'яток архітектури села Долини належить ще костел, побудований у 1611-1634 р.р., а також церква Архистратига Михаїла з XVIII ст. з дзвіницею .

Не можна не згадати про ще одну унікальну пам'ятку архітектури – Свято – Миколаївську церкву, що на околиці с.Струсів. Побудована вона на початку XVIII століття в стилі бароко. В кінці XIX ст. (1894р.) у Струсові будується великий неоготичний костел, ще одна пам'ятка архітектури, стрімкі готичні форми якої домінують над місцевістю [1].

У центрі Теребовлі, на вул. Князя Василька привертає увагу тринефний костел, збудований у 1928 р. в стилі римської базиліки з двома боковими вежами прямокутної форми [1].

Більшість церков, які були збудовані в кінці XIX ст. на Теребовлянщині, більш простої архітектури, з невеличкими банями, що вказують на святиню. Однак у багатьох селах церкви збудовані в стилі українського бароко. У Кобиловолоках церква Воскресіння Христового збудована у візантійському стилі (1882р.) [1].

У Микулинцях і Струсові збереглись красивої архітектури палаци з колонами (XVIII – XIX ст.).

Вражають своєю красою два кам'яні залізничні мости у селах Кровинка та Плебанівка. Мости з високими арками, які перекинуті через яри не були знищені під час останніх воєн і збереглись до наших днів неушкодженими [1].

Крім історичних та архітертурних пам'яток Теребовлянський район багатий і пам'ятками археології, археологічними знахідками.

У 60 – 80 р.р. минулого століття в місті Теребовля та районі збудовано багато шкіл, будинків культури, сільськогосподарських та промислових комплексів і житлових будинків, архітектура яких відповідає сьогоднішнім вимогам.

Теребовлянщина багата на пам'ятники, які наявні в кожному селі і присв'ячені історичним подіям або є пожертвами окремих сельчан. По написах на пам'ятниках можна дізнатися про історію села, про його героїв, про культуру народу. Багато пам'ятників є витворами мистецтв.

Після проголошення незалежної української держави по селах, на майданах, на роздоріжжях насипались символічні земляні могили «Борцям за волю України». На могилах та при дорогах, майже в кожному селі, встановлювалися хрести і скульптури святих, які в народі називають «фігурами».

У Теребовлі та багатьох селах можна бачити пам'ятники і цілі меморіальні комплекси загиблим у Другій світовій війні У сквері біля залізничної

станції в Теребовлі встановлено пам'ятник князю Василькові Ростиславичу. У багатьох селах району і в м. Теребовля встановлено пам'ятники Т.Шевченкові а в липні 1999 р. біля районної бібліотеки – пам'ятник Івану Франку

В с. Романівка встановлено пам'ятник братам М. і Т. Бойчукам). Пам'ятник Володимиру Великому встановлено у с.Ласківці [1].

Пам'ятні знаки та меморіальні таблиці доповнюють і увиразнюють шану народу до своїх славних предків.

Чи є десь у світі такий милий серцю райський куточок, як наша славна Зарваниця – перлина духовності й окраса Золотого Поділля!

Зарваниця – священне місце поклоніння і вшанування пресвятого образу Матері Божої, який в сиву давнину з'явився тут побожному мандрівникові у дзеркалі життєдайного джерела. Саме відтоді вода в ньому здобула цілющі властивості й упродовж століть вабить до себе тися-

чі й тисячі прихожан, оздоровлює їхні натомлені і надломлені тіла, очищає зболілі і зчерствілі душі.

Вже в перші роки здобуття незалежності силами прихожан було відбудовано зруйновану каплицю, впорядковано чудодійне джерело.

Всіх прочан вражає велич відродженого і розбудованого духовного центру, а це 57 – метрової висоти унікальний собор Зарваницької Матері Божої, 80 – метрова дзвіниця, монументальний біломармуровий пам'ятник Матері Божій, кілька каплиць з цілющою водою, монастир студитів, готель, Співоче поле, впорядковані майдани і доріжки [3]. Все це – то цілісний природний Храм Господній на мальовничій місцині під високим куполом блакитного неба, звідки на всі світи сяє пресвітлий ореол чудотворної ікони Зарваницької Матері Божої – невсипущої і милосердної заступниці згорьованого народу України.

Отже, Теребовлянщина – славна земля, багата своєю історією, своїми пам'ятками.

Завдання нинішнього покоління – зберегти ці пам'ятки для нащадків, тому що вони є тим містком, який єднає минуле з прийдешнім.

ЛІТЕРАТУРА

1. Куликівський А. Історичні та архітектурні пам'ятки. Пам'ятники // Теребовлянщина. –1999. - №2. – 30 с.
2. Куликівський А. // Т.Вісті плюс. – 2002. – 17 січня.
3. Кушнерик Г., Ковальчук М., Куликівський А., Ониськів М. Теребовлянщина.
4. Краєзнавчий альманах – календар. Т.: Збруч, 2001. –487с.
5. Смалига М., Кушнерик Г., Ковальчук М., Михайлюк Д. Історія міст і сіл
6. Теребовлянщини. – Т.: Збруч, 1997. – 541 с.
7. Труш Н. Fibenede Jeneve: блискучий голос // Театральна бесіда. – 2001. – ч.1(9). – с.19 – 21.

Сисюк В.

наук. керівник — проф. Ковалишин Д.І.

ПАМ'ЯТКИ ІСТОРІЇ, КУЛЬТУРИ. ВИЗНАЧНІ ПОСТАТІ ШУМЩИНИ

Тернопільщина є тим регіоном, де історично склалося так, що вона є досить багатою на пам'ятки історії і культури, на її землях народилось і виросло дуже багато цікавих і талановитих людей. Не є виключенням і Шумський район. З давніх давен на території району жили люди. На території району є пам'ятки стародавніх культур доби мезоліту, неоліту, поселення людей трипільської культури, кургани і поховання доби бронзи. Досить багато і давньоруських поселень і городищ. За даними багатьох істориків, зокрема вважається, що східна Волинь — це місце проживання антів і венедів, перших відомих східнослов'янських племен [17]. Шумськ є одним із найстаріших міст на території Тернопільщини, поступаючись лише Микулинцям та Теребовлі. Заснований він в 1149 році і до XV століття був одним з найбільших міст Волині. В літописах [8] згадується, що Святослав Інгваревич, князь Шумський, брав участь у битві на річці Калка у 1223 році. З давніх часів на території Шумщини проживали слов'янські племена волинян (дулібів), які заселяли великі простори на захід від річки Західний Буг, аж до сучасного міста Житомир. На півдні границя поселення цих племен сягала від Чорного Лісу до річки Прип'ять і далі. Шумщина завжди входила до складу волинських князівств, земель та губерній і лише в 1939 році, коли формувалась Тернопільська область, вона разом з Кременецьким повітом, що належав до Волинського воєводства, була приєднана до Тернопільської області. Так склалося історично, що пам'яток історії давньоруської держави на території району дуже мало, це насамперед пов'язано із повним знищенням (спаленням) міста монголо-татарами в 1241 році, крім того пограбування продовжувались і далі. У XIII-XIV столітті землю грабували угорці і поляки, а в XV і XIV століттях — турецько-татарські орди. Серед давніх пам'яток історії культури виділяють монастирі та стародавні церкви. А це Загаєцький монастир кінця 17 століття, Шумбарецький жіночий монастир св. Марії і Магдалини, Велико-Дедеркальський монастир 1735 р. імені святого Христа Спасителя та Преображенська церква у місті Шумськ 18 ст. Ці волинські землі ніби були форпостом православної віри на півдні Волині. З історії відомо, що тотальне окатоличення руських земель пішло в основному з Галичини, а Волинь і надалі залишалась православною. Вагоме значення у цьому мабуть відігравала Почаївська лавра, як столиця православної віри на західно-українських землях. На мою думку, така кількість монастирів і

церков на території Шумщини та Кременеччини була зумовлена тим, щоб хоч якось завадити проникненню католицизму на північ з Галичини.

Загаєцький монастир імені святих Петра та Павла був заснований в 1687 році (в описі Кременецького замку). Заснували і почали розбудовувати його монахи з святої Почаївської лаври. Спочатку монастир був дерев'яним, проте в 1718 році він був розбудований з каменю і був однією з найбільших обителей у південній Волині. Проіснував монастир до травня 1945 року. За те, що монахи та Ігумен були пособниками УПА, монастир був розформований, монахів вигнано, а монастир підірвано. У даний час монастир відновлюється і реконструйовується, те що не змогла знищити радянська влада із В.І.Леніним, відновлюється для народу, його пам'яті та культури. Слід відмітити і те, що монастирі на Волині були не лише православні, а й католицькі.

Історична довідка римо-католицького костелу в селі Великі Дедеркали

Села Великі і Малі Дедеркали були у володінні старовинної, нині не існуючої дворянської фамілії Дедеркалів, які крім волинських володінь мали ще маєтки в Білорусії і Литві. Як володіння Сидора, Дашка, Нестора і Андрія Дедеркалів ці села згадуються в акті від 1545 р. (в описі Кременецького замку).

У Великих Дедеркалах був римо-католицький монастир і костел монашого ордену Реформаторів (цей орден є видозміною нашого ордену Францисканців і заснований в 17 ст. Петром Алькантарським). В цьому костелі знаходилась Ікона Спасителя, історія якої тісно пов'язана з історією заснування самого монастиря.

В 1735 році, у власника В. Дедеркал Анатолія Вишпольського, трапилась велика пожежа. Знищивши значну частину поміщицьких господарських будівель, вогонь вже добирався до житлового будинку власника. Вогонь вже охопив дах будинку. Поміщик звернувся до всіх людей, що стояли тут, з проханням врятувати його святиню, яку йому заповідали предки, і при цьому обіцяв сміливцю нагороду.

Сміливець-селянин знайшовся. Сміливо через вікно пробрався в палаючий будинок і зі спальні виніс ікону, незачеплену вогнем. Як тільки ікону було винесено, вогонь сам-собою, ніби від якоїсь невідомої сили моментально погас і будинок залишився цілим. Вбачаючи в цій події Боже чудо і приписуючи його дію Іконі Спасителя, Антоній Вишнепольський в тому ж 1735 р. вирішив збудувати костел у своїх В. Дедеркалах і за декілька місяців він збудував тут невеликий дерев'яний костел і при ньому монастир, куди запросив монахів-реформаторів з Жорниці, що на Поділлі. В костелі, у головному вівтарі він помістив свою Ікону Спасителя, яка приваблювала сюди багаточисельних богомільців.

В документах монастиря знаходився власноручний заповіт Маріанни Дедеркалової від 4 квітня 1741р., де вона цьому монастирю залишила 1000 злотих польських із зобов'язанням щорічно відправляти богослужіння за упокій її чоловіка.

В 1760 році власник села Шибеної, земський Кременецький суддя Михайло Прейс і його жінка Тереза збудували замість дерев'яних кам'яні: костел в ім'я Св. Хреста і монастир, куди було перевезено і вищезгадану ікону. В монастирській столовій знаходились портрети: Антонія Вишпольського, Михайла Прейса, його дочки Олени (по чоловікові — Вилежинської), Івана Феліціана Венцлавського, Миколи Потоцького, пізніше Богоявленського православного монастиря.

Після скасування ордену реформаторів в 1891 році до Великих Дедеркал з Острога перевели вчительську семінарію, яку і розмістили в 1893р. в будівлях монастиря. Вчительська семінарія проіснувала тут до 1915 р., а потім була евакуйована на схід. В 1920 р. костел було повернуто католикам.

Директор музею: В.А. Лавренюк.
м. Тернопіль, 11 листопада 2000 року.

Напис на мідній дошці, знайдений в 1992 році в стінах монастиря в с. В.Дедеркали

«Сей честный храм во имя спасителя Христова Николая Чудотворца Мирлинского при учительской семинарии в селе Большие Дедеркалы приведен в благочинный вид по чину святой Православной церкви в первий год благополучного царствования благочестивейшего Государя Императора и всия Руси, Самодержца Николая Александровича Второго при министре народного просвещения графе Иване Давидовиче и почтителе Киевского Учебного Округа Владимире Владимировиче Вельяминове-Зернове и освещен Архиепископом Волынским и Житомерским модестом в 1895 г. июня 11 дня.

м. Тернопіль 2001р.

Шумбарецький монастир імені святих Марії та Магдалини був заснований в 1645 році, він був перенесений сюди з міста Кременець [1]. Проіснував він до Першої світової війни, бувши то римо-католицьким, то православним. За Радянської влади в його приміщеннях влаштували склади для різної сільськогосподарської продукції. На сьогоднішній час монастир повернуто віруючим і йде відновлення монашського міста в с. Шумбар.

Преображенська церква XVIII ст. у місті Шумськ теж зазнала схожої долі, проте з відродженням історії народу, його духовності йде і відродження пам'яток його культури.

Відома Шумщина також зовсім недавно відкритим Меморіалом УПА в селі Антонівці. За часів II Світової війни тут знаходився штаб УПА. Коли радянські війська захопили село, то половину населення перестріляли, а іншу вислали у Сибір, залишивши голе місце. Проте час та історія повернула сюди знову людей, де була віддана шана борцям за свободу України, а так як життя багатьох тисяч людей не повернеш, то побудовано меморіал, як знак пам'яті.

На території району зокрема нараховується 4 музеї, всі вони мають місцеве значення, де зібрані одежа, фольклор, звичаї та історія рідної землі.

На території Шумського району народилось і проживало багато талановитих людей. Зокрема уродженцем Шумська є К.Г.Ігельстрон, один з керівників «Товариства військових друзів» — декабрист, художник монументального живопису С.М.Борейко. Також довгий час вчився і проживаав у Шумську віце-чемпіон світу з шахмат по версії ФІДЕ Василь Іванчук. В селі Велика Іловиця народився відомий український поет Георгій Петрук-Попик. У селі Гилявка довгий час проживав відомий український письменник Улас Самчук (1905-1987). Відомий його роман-епопея «Волинь» у трьох томах знаний в усьому світі.

У селі Мізюринці народився Анатолій Боб'юк, письменник, відомий своєю повістю «В Шумських лісах».

Отже, з вищезгаданого ми можемо відмітити той факт, що історична та культурна спадщина нашого району є дуже велика і люди, які проживають тут, мають не тільки знати, а й берегти те, що їм залишилось від предків. Слід відмітити і те, що літератури, яка стосується Шумщини, дуже мало, і це тільки ті краплі, які вдалось зібрати. Проте все ж вони говорять про те, що цей периферійний район має цікаву природу, історію, культуру, талановитих людей і саме основне — ми маємо привити любов до рідної землі, до кожного маленького села чи хутора.

ЛІТЕРАТУРА

1.Антонюк Г.В. Монастирі Волині(короткий нарис).Луцьк.-1996.-С.402.
2.Ельгорт Б.,Негай С.,Приходько М.Тернопільщина.-С.163.
3.Іпатіївський літопис(Переклад Леоніда Махновича).К:Дніпро.-1989.-С.236.
4.Історія міст і сіл Української РСР.Тернопільська область.Інститут історії Академії наук УРСР.Київ – 1973.
5.Український історичний журнал.-1965.-№8.
6.Тернопільський облдержархів ф-р.2804,оп.16 арк.,128.

Коковський Л.
наук. керівник – асист. Бондаренко Є.А.

ТЕХНОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ СПРИЯТЛИВОГО ЕМОЦІЙНОГО КЛІМАТУ В УЧНІВСЬКОМУ КОЛЕКТИВІ

У науковій літературі під сприятливим кліматом, зазвичай, розуміють емоційно психологічний настрій учнівського колективу, в якому на емоційному рівні відображаються особисті і ділові взаємостосунки членів колективу з їх моральними нормами і інтересами. [1; 1-5]

В умовах сприятливого емоційного клімату, як свідчать наші дослідження, проведені на базі загальноосвітньої школи №19 м. Тернополя, дитина почуває себе впевнено, спокійно, її поведінка стабільно врівноважена. При цьому активність дітей, їх працездатність підвищується від 22 до 76 відсотків. І навпаки, в умовах несприятливого емоційного клімату негативні емоції набувають застійного характеру, переходять у стан емоційного стресу – нервово-психологічного напруження. При цьому активність і працездатність учнів знижується від 37 до 64%, сповільнюється реакція школярів на вимоги вчителя; вони стають млявими, дратівливими, надмірно нервовими.

Наявність негативного емоційного клімату, на нашу думку, веде до взаємного непорозуміння, до того, що діти не можуть продуктивно спілкуватись із своїми однокласниками, не по-

чувають себе впевнено на рівні з іншими дітьми, у них відсутні хороші приятелі та надійні друзі.

Тому ми вважаємо, що аналіз емоційного клімату в учнівському колективі (могутнього засобу формування особистості) є надзвичайно важливим, так як він впливає на виховання, гармонійний розвиток особистості, визначає у більшості випадків особистісні якості школярів у процесі їх розвитку і налагодженні між особистісних стосунків між ними.

Емоційні зв'язки в колективі стають настільки значними, як свідчать результати діагностування класних керівників (охоплено 50 чоловік) і стану емоційного клімату в колективах дітей 5-11 класів (охоплено 900 дітей), що їх порушення супроводжується стійким станом тривоги і психологічного дискомфорту і можуть стати причиною конфліктної ситуації, в яку може бути втягнутий майже весь клас.

Фізичні прояви шкільної неврівноваженості: ворожість до оточуючих, погіршення зовнішнього вигляду, неадекватність поведінки, спалахи гніву і т. д.

Джерела конфліктності – протиріччя – виникають там де є розходження:

– знань, вмінь, здібностей, особистих якостей;
– емоційних, психологічних та інших станів;
– мотивів, потреб, ціннісних орієнтацій;
– поглядів, переконань, оцінок і самооцінок;
– мети, засобів, методів виховної діяльності.

В успішному вирішенні даної проблеми, на нашу думку, вчителеві і вихователю можуть допомогти знання технології формування сприятливого емоційного клімату в учнівському колективі:

враховувати макро- і мікросоціальні умови розвитку колективу школярів, педагогів, батьків;

– володіти елементами технології виховання, використання яких робить виховний вплив більш ефективним: *педагогічне спілкування* (пластична поза вчителя подача інформації з позиції «МИ», демонстрація доброзичливості, прояв зацікавленості, надання допомоги, звеличення дитини, підтримування оптимістичного рівня);
– *педагогічна оцінка* (заохочувальні дії, відсутність посмішливості, якомога менше заборон, не зловживати покараннями); *педагогічна вимога* (повага до дітей, прояв тактовності, почуття власної гідності, оптимізм в діяльності, яка організовується);
– регулювати взаємостосунки між учнями і т. д.

Таким чином, наявність сприятливого емоційного клімату в учнівському колективі – показник його зрілості, результат великої і клопіткої роботи класного керівника та практичного психолога школи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аникеева Н. П. Психологический климат в коллективе. – М., 1989.
2. Баныкина С. Конфликты в школе – можно ли их избежать?// Воспитание школьников. – 1997 – №2.
3. Лутошкин Л. Н. Емоциональные потенциалы коллектива. – М., 1988.

Добровольська С.
наук. керівник – асист. Чеболда І.Ю.

КОНСТРУКТИВНО-ГЕОГРАФІЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ МОНІТОРИНГУ (НА ПРИКЛАДІ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Важливим питанням стратегії регулювання якості оточуючого середовища є питання про організацію системи, що вивчає найбільш критичні джерела і фактори впливу на здоров'я населення і біосферу, та виділяє найбільш піддані цьому впливу елементи біосфери.

Такою системою є контроль стану природного середовища, або як це прийнято називати в даний час, система моніторингу антропогенних змін стану оточуючого природного середовища, що здатна представити достатню інформацію для виявлення необхідних пріоритетів. Мета якої є створення такої системи безперервних контрольно-вимірювальних спостережень за станом природних ресурсів і усіма компонентами навколишнього середовища регіону, яка б дозволяла тримати екологічну ситуацію під контролем, розробляти необхідні заходи щодо оперативних і довгострокових дій для стабілізації і подолання складних екологічних ситуацій, конфліктів, криз, створювати довгострокові екологічні програми, визначати екологічні обмеження і раціональні рамки [4].

Оскільки сучасні екологічні проблеми, як правило, носять регіональний характер і залежать від особливостей природокористування в тих чи інших геокомплексах регіонального рівня, то цілком очевидною стає необхідність створення і функціонування регіональної системи моніторингу навколишнього природного середовища (РС МНПС).

З метою організації системи регіонального моніторингу навколишнього природного середовища у Тернопільській області, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 23 вересня 1993 року №785 «Про затвердження Положення про державний моніторинг навколишнього природного середовища» видано розпорядження (6 липня 1994 року) про створення РС МНПС у Тернопільській області [5].

Залежно від призначення здійснюється загальний, кризовий та фоновий моніторинг.

Загальний (стандартний) моніторинг навколишнього природного середовища - це оптимальні за кількістю параметрів спостереження на пунктах, об‘єднаних в єдину інформаційно-технологічну мережу, які дають змогу на основі оцінки і прогнозування навколишнього природ [2].

Моніторинг навколишнього природного середовища в межах своїх повноважень здійснюють управління охорони навколишнього природного середовища облдержадміністрації, Тернопільська обласна (міська) санітарно – епідеміологічна станція , Тернопільська обласна проектно – вишукувальна станція хімізації сільського господарства, Тернопільське державне лісогосподарське об‘єднання «Тернопільліс”, Тернопільський обласний центр по гідрометеорології, Тернопільський регіональний відділ комплексного використання водних ресурсів Дністровського басейнового водогосподарського об‘єднання, Тернопільське обласне виробниче управління меліорації і водного господарства, управління земельних ресурсів облдержадміністрації, управління житлово–комунального господарства облдержадміністрації [5].

Саме цим управлінням належить близько 466 точок спостережень на території Тернопільської області, які мають різну відомчу приналежність, період та показники спостережень.

Оперативний (кризовий) моніторинг навколишнього природного середовища – це спостереження спеціальних показників на цільовій мережі пунктів у реальному масштабі часу за окремими об’єктами, джерелами підвищеного екологічного ризику в окремих регіонах, які визначено як зони надзвичайної екологічної ситуації, а також у районах аварій із шкідливими екологічними наслідками з метою забезпечення оперативного реагування на кризові ситуації та прийняття рішень щодо їх ліквідації, створення безпечних умов для населення [3].

На території Тернопільської області знаходиться 12 хімічно небезпечних об’єктів, 17 небезпечних об’єктів навколо яких існують екологічні проблеми, пов’язані із забрудненням довкілля і небезпекою для населення, 49 підприємств, які утримують на своїх територіях промислові відходи і хімічні речовини, що потребують утилізації; функціонує 36 пожежо- та вибухонебезпечні об’єкти, які створюють загрозу працюючому персоналу і населенню при виникненні на них пожеж і вибухів. В результаті повеней і дощових паводків в області в зоні підтоплення (затоплення) можуть опинитися 35 населених пунктів.

Фоновий (науковий) моніторинг навколишнього природного середовища - це спеціальні високоточні спостереження за всіма складовими навколишнього природного середовища, а також за характером, складом, кругообігом та міграцією забруднюючих речовин, за реакцією організмів на забруднення на рівні окремих популяцій, екосистем біосфери у цілому. Фоновий моніторинг здійснюється на територіях природно-заповідного фонду, інших екологічно чистих ділянках [1].

Науково-дослідний інститут екологічної безпеки і природних ресурсів Івано-Франківського національно технічного університету нафти і газу розробив систему екологічного моніторингу й техногенно-екологічної безпеки Подільських Товтр в межах Гусятинського району Тернопільської області. Закладено 60 геоекологічних полігонів на відстані 1-2 км один від одного, здійснений аналіз та комп’ютерна обробка.

Враховуючи недоліки і проблеми створення та функціонування РС МНПС в Тернопільській області можна окреслити контури програми першочергових дій, які зводяться до наступного:

- повна і всеохоплююча інвентаризація джерел забруднення, оцінка екологічної надійності господарських об’єктів і виробничих систем;
- поетапне розгортання робіт по створенню системи екологічного моніторингу з максимальним використанням існуючих структур, матеріальної бази;
- створення банків екологічної інформації, автоматизація процесів її збору, обробки і аналізу;

– удосконалити, з врахуванням ландшафтної структури території і ступеня трансформованості ландшафтів, розміщення сітки пунктів спостереження і контролю;
– звернути посилену увагу на контроль міждержавного переносу забруднюючих речовин повітряними і водними шляхами.

Література

1. Волошин І.М. Ландшафтно – екологічні основи моніторингу. - Львів, «Простір М”, 1998. - 356 с.
2. Герасимов И.П. Научные основы современного мониторинга окружающей среды // Изв. АНСССР. Сер. Географ. – 1975.- №3.- С. 13-25.
3. Герасимов И.П. Принципы и методы геосистемного мониторинга // Изв. АНСССР. Сер. географ. - 1982. - №2.- С.5-12.
4. Израэль Ю.А. Экология и контроль состояния природной среды. 2-е изд., перераб. и доп.- Л.: Гидрометеоиздат, 1984. – 5
5. Положення про державний моніторинг навколишнього природного середовища в Тернопільській області. Розпорядження представника Президента України від 6 липня 1994 р. № 254.

Мироненко В.
наук. керівник – доц. Сивий М.

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ЗАБРУДНЕННЯ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

В останнє десятиліття збереглася тенденція зниження негативного впливу виробничої діяльності на довкілля як в Україні в цілому так і в окремих її регіонах, зокрема у Хмельницькій області. Зменшення обсягів скидів і викидів забруднюючих речовин у природне середовище та накопичення промислових відходів сприяли певній стабілізації екологічної ситуації в області.

На відміну від попередніх років, головними чинниками, що впливали на стан довкілля були не кількісні показники викинутих у повітряне середовище забруднюючих речовин, а якість екологізації виробництв. Морально і фізично застарілі природоохоронні об’єкти переважної частини діючих підприємств області не забезпечували необхідної очистки промислових викидів в атмосферу.

Найбільш високе забруднення атмосферного повітря в області характерне для обласного центру та великих міст. Мережа спостереження за станом атмосферного повітря в області, у зв’язку із фінансовими та матеріальними труднощами його забезпечення, звузилася. З 1999 року моніторинг повітряного басейну здійснюється лише обласним гідрометеоцентром на двох стаціонарних постах у місті Хмельницькому. За даними аналізів відібраних проб простежується тенденція до збільшення концентрації забруднюючих речовин у повітряному басейні міста (погіршення екологічного стану атмосфери).

Особливості кліматичних умов, збільшення рухомого числа автомобільного транспорту призвели до підвищення у повітрі концентрації пилу, його максимальні рівні перевищували допустимі норми від 1,1 до 2,2 разів.

Практично впродовж усього року , за виключенням кількох місяців, в атмосферному повітрі фіксувалися перевищення гранично допустимої концентрації (ГДК) міста фенолом- у 2000 році 1,1 – 2,2 ГДК, на відміну від 1,3 ГДК у 1999 році [1].

Особливо зросли показники забруднення повітря діоксидом азоту, середньомісячні концентрації якого становили 1,3 – 2,6 встановлених норм, а максимальні рівні 1,2 – 8,1 ГДК (1999 році 7,5 ГДК). Різке збільшення концентрації цієї речовини у повітрі на думку спеціалістів спричинене автотранспортом (в містах до 60% забруднень), а в осінній період і масовим спалюванням у місті опалого листя, городнього та побутового сміття тощо.

Високими, також, були концентрації у повітрі хлористого водню- 1,3 – 3,5 норми ГДК (червень та жовтень). В окремі місяці року реєструвалися перевищення встановлених норм діоксиду сірки – 1,25 ГДК і оксиду вуглецю – 3,6 ГДК. Разом з ними надходять в атмосферу шкідливі, хвороботворні, в тому числі канцерогенні та мутагенні речовини.

Саме автотранспорт є справжнім лихом для міст. Більшість із 200 компонентів відпрацьованих газів автомашин згубно впливає на організм людини. Перевищення нормативів забруднення атмосферного повітря пилом встановлено у 22 %, оксидами азоту у 14 % , діоксидом сірки у 11,7 % відібраних проб. Обсяги викидів транспортними засобами у 2000 році становили 38,77 тис. тонн, що на 914 тонн більше 1999 року (62,7 %). Зростання автомобільного парку

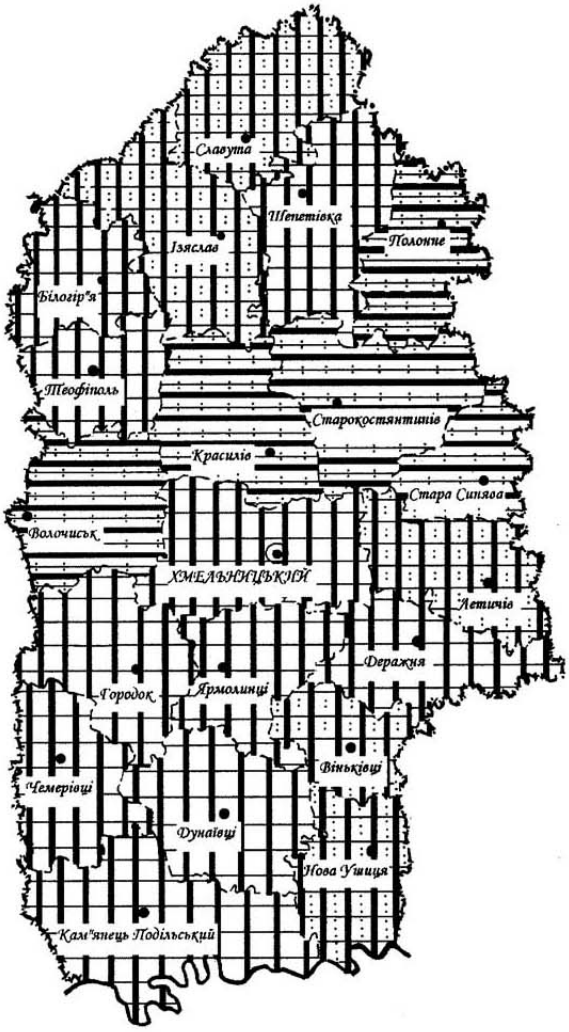

Умовні позначення:

1) адміністративні райони, де кількість викидів в атмосферу у 2000 році порівняно з 1999 роком:

А) всіх забруднюючих речовин
Б) від стаціонарних джерел
В) від автотранспорту

2) загальна структура викидів забруднюючих речовин:

Рис 1. Динаміка забруднення атмосферного повітря Хмельницької області

області (180 тис. одиниць у 2000 році) пояснюється збільшенням числа приватного автотранспорту (138,2 тис. одиниць на 2000 рік).

Найбільш поширеними токсичними речовинами, які забруднюють атмосферу є: оксид вуглецю CO, діоксид сірки SO2, оксид азоту NO2, вуглеводні CnHm та пил. Відносно загальнодержавного рівня їх частка є невеликою. Особливо небезпечні сірчисті сполуки і оксид азоту,

які спричиняють кислотні дощі, вони за останні 15 років, стали поширеним явищем, причому можуть випадати на відстані багатьох сотень і тисяч кілометрів від джерела первісного викидання речовини. Найбільше забруднення атмосфери цими речовинами на території України, спостерігається в Донецькому і Придніпровському регіонах.

Для оцінки впливу забруднювачів на здоров'я населення користуються не лише максимально - разовими і середньодобовими ГДК, які регламентують вміст хімічних речовин у повітрі населених пунктів, але й показниками, які характеризують вміст шкідливих речовин за тривалий період (місяць, рік). Підставою для цього є те, що невеликі концентрації речовин при тривалій дії здійснюють такий самий негативний ефект, як і високі концентрації за короткий проміжок часу.

Встановлено, що довготривале незначне забруднення атмосферного повітря сірчистим газом, і оксидами вуглецю, азоту та іншими речовинами шкідливо впливає на здоров'я людей. При цьому може збільшуватися загальна захворюваність населення, обумовлена ураженням окремих органів і систем організму.

За даними обласної санітарно – епідеміологічної станції із 1703 відібраних проб атмосферного повітря у житлових масивах, відхилення від норм встановлено у 93 пробах, що складає 5,4 %, причому в міських населених пунктах цей показник становив 5,2 % (79 проб із 1523), сільських – 7,7 % (14 проб із 180). У 1999 році дані спостережень за впливом промислових об'єктів і автомобільного транспорту на атмосферне повітря у 10,7 % відібраних проб не відповідали санітарним вимогам. Вищим цей показник був у міській місцевості – 10,9 %, нижчим – у сільській – 8,5 %[2].

Як видно із побудованої нами схеми, загальна забрудненість атмосфери у 2000 році порівняно із 1999 роком зросла в половині адміністративних районів області. 10. З них лише у 5 центральних районах – Волочиському, Красилівському, Старокостянтинівському, Полонському та Старосинявському спостерігається ріст забрудненості від стаціонарних джерел. У всіх адміністративних районах області зросла забрудненість, пов'язана із викидами автотранспорту, що пояснюється суттєвим збільшенням парку приватних автомобілів області. В десятьох адміністративних районах області. Білогірський, Теофіпольський, Шепетівський, Хмельницький, Городоцький, Ярмолинецький, Деражнянський, Чемеровецький, Дунаєвецький, Кам'янець Подільський відмічено деякі покращення екологічної ситуації, пов'язане, насамперед, із зменшенням викидів в атмосферу від стаціонарних джерел, що без сумніву пояснюється подальшим скороченням господарської активності у районах. В цілому частка викидів від стаціонарних джерел скоротилася від 43,4% у 1999 році до 36,6% у 2000 році.

У 2000 році викиди шкідливих речовин в атмосферу від стаціонарних джерел забруднення склали 18,42 тис. тонн (36,6 %), пересувних – 31,9 тис. тонн (63,4 %). Порівнюючи із викидами забруднюючих речовин у 1999 році (53,2 тис. тонн), в 2000 році їх число зменшилося, таким чином, майже на 3,0 тис. тонн.

Незважаючи на скорочення обсягів викидів Кам'янець Подільським ЗАТ « Подільський цемент « майже удвічі в зв'язку із зменшенням обсягів виробництва продукції, це підприємство залишається, поки що, найбільшим забруднювачем атмосферного повітря області. Його викиди становили 12,1 % викидів усіх стаціонарних джерел забруднення. Помітно зменшили обсяги викидів підприємства Міністерства аграрної політики, а також, підприємства акціонерних підприємств відкритого типу, створених на базі державних підприємств.

Окремі потужні підприємства області – Деражнянський, Городоцький № 2 цукрові заводи, Хмельницькі заводи « Полімер « та молочний, Хмельницька шкіргалантерейна фабрика, Ізяславський завод « Харчомаш «, Полонський завод продтоварів і райагробуд, які здійснювали значні викиди в атмосферу в останні кілька років, у 2000 році не працювали.

Порушували законодавство про охорону атмосферного повітря Волочиський сир- завод, дочірнє підприємство АК « Адвіс « «Адвіс – енерго «, Хмельницьке комунальне підприємство « Хмельницьктеплокомуненерго «, ВАТ « Подільський цемент «, ряд інших підприємств.

Тенденція щорічного зниження антропогенного впливу на природне середовище, очевидно, почала змінюватись у зворотному напрямі. Економічна криза, що склалась в Україні, не дозволила реалізувати передбачені заходи із будівництва та реконструкції очисних споруд, систем очистки від забруднюючих речовин викидів в атмосферу.

За даних умов посилення екологічного контролю за дотриманням природоохоронного законодавства і економічних важелів впливу на природо-користувачів та забруднювачів довкілля стало єдиним засобом недопущення подальшого ускладнення екологічної ситуації, підтримання екологічної рівноваги на території області.

Поліпшення екологічного стану можливе за умов подолання кризових явищ в економіці області, підвищення екологічної культури її населення та соціального статусу і авторитету працівників державних органів охорони природи України.

Література

1. Довкілля Хмельниччини 2000. Хмельницький, 2001, 78 с.
2. Стан навколишнього природного середовища Хмельницької області у 1999 році. Хмельницький, 2000, 82 с.

Царик П.
наук. керівник – асист. Чеболда І.Ю.

ПЕРСПЕКТИВА РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОМЕРЕЖІ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Основу елементів регіональної екологічної мережі місцевого значення складають території та об`єкти природно-заповідного фонду нижчих рангів. Серед них: заказники загальнодержавного і місцевого значення, регіональні ландшафтні парки, пам`ятки природи, ботанічні сади, зоологічні парки, дендрологічні парки, парки-пам`ятки садово-паркового мистецтва, заповідні урочища.

Станом на 1.01.2000 року в Тернопільській області нараховувалось 541 заповідних територій та об`єктів – складових регіональної екологічної мережі місцевого значення (табл. 1) на площі близько 115000 га.

Таблиця 1 Мережа територій та об`єктів природно-заповідного фонду тернопільської області – складових регіональної екологічної мережі місцевого значення

№	Категорії територій та об'єктів природно-заповідного фонду	Кількість (одиниць)	Площа (га)
1	ПРИРОДНІ ЗАПОВІДНИКИ	1	10516,7
2	РЕГІОНАЛЬНІ ЛАНДШАФТНІ ПАРКИ	3	42997,0
3	ДЕРЖАВНІ ЗАКАЗНИКИ:		
А)	**республіканського значення**	14	11702,0
Б)	**місцевого значення**	103	49621,52
4	ДЕРЖАВНІ ПАМ'ЯТКИ ПРИРОДИ:		
А)	**республіканського значення**	11	126,0
Б)	**місцевого значення**	380	979,74
5	ДЕРЖАВНІ ДЕНДРОЛОГІЧНІ ПАРКИ		
А)	**республіканського значення**	2	74
Б)	**місцевого значення**	7	35,7
6	ДЕРЖАВНІ ПАРКИ-ПАМ'ЯТКИ САДОВО-ПАРКОВОГО МИСТЕЦТВА:		
А)	**республіканського значення**	4	65
Б)	**місцевого значення**	9	49,2
7	ДЕРЖАВНІ ЗАПОВІДНІ УРОЧИЩА	4	476,2
8	БОТАНІЧНІ САДИ		
А)	**республіканського значення**	1	200
Б)	**місцевого значення,**	2	58,3
9	ЗООЛОГІЧНІ ПАРКИ	1	10,0
	ВСЬОГО	542	116528,16

** за матеріалами Держуправління з екології і природних ресрусів Тернопільської області*

Провідне місце серед них належатиме регіональним ландшафтним паркам як поліфункціональним, заповідно-рекреаційним об`єктам, під якими планується зайняти близько 20% земель регіональної екологічної мережі. Регіональні ландшафтні парки планується створити в усіх природних районах Тернопільщини.

«Малополіський" регіональний ландшафтний парк планується створити в південній частині фізико-географічної області Малого Полісся. Парк граничитиме на півдні з природним національним парком «Кременецькі гори" і включатиме рівнинні ландшафти басейну р. Ікви на

півночі від Кременця. В ландшафтному відношенні територія представлена останцевими горбами на денудаційні рівнині складеними крейдовими відкладами під широколистяними лісами. З точки зору еколого-географічної ситуації територія майбутнього парку є найчистішою в області, з великою часткою мало змінених ландшафтів. З точки зору транспортно-географічного положення парк перетинає автомагістраль Тернопіль-Кременець-Дубно-Рівне, що є сприятливим для розвитку рекреації.

На Східних відрогах Вороняцького кряжу на південному заході від р. Іква пропонується створення регіонального ландшафтного парку **«Вороняки"** на границі з Львівською областю. Глибоке розчленування території широкими балками і річковими долинами з абсолютними висотами горбів 350-400 метрів, вкритими лісовою рослинністю є привабливими для туристів і рекреантів.

В центральній частині Товтрового кряжу на границі Збаразького, Тернопільського і Зборівського районів планується створення регіонального ландшафтного парку **«Збаразькі Товтри"**. Горбогірні пасма, що перетинають область з північного заходу на південний схід складені морськими органічними рештками з різноманітною лісовою, лучною і степовою рослинністю, мальовничими краєвидами на фоні Тернопільського і Лановецького плато створюють неповторне враження. Це улюблене місце організації туристичних походів, збору грибів і ягід, організації короткотривалого відпочинку на природі. Територія парку насичена історичними і культурними пам`ятками Збаража і його околиць, багатьма заповідними об`єктами. В транспортно-географічному розташуванні парку є вигідним.

На території Західної частини Тернопільської області в межах більшої частини Бережанського району на границі з Івано-Франківською планується створення регіонального ландшафтного парку **«Бережанське горбогір`я"**. Значне розчленування території в поєднанні з абсолютними висотами горбів до 443 метрів з багато чисельними річками, ярами і балками створюють своєрідні природно-рекреаційні умови для організації туристсько-рекреаційної діяльності. Територія пропонованого парку насичена багатьма заповідними об`єктами, історичними, історико-меморіальними і культурними пам`ятками. Територію парку перетинає авто - і залізнична магістралі Тернопіль-Бережани-Рогатин, що сприятиме приїзду туристів з Тернополя та сусідніх областей. В межах парку є передумови розвитку гірськолижного туризму в зимовий період.

В центральні частині Тернопільського плато на межиріччі Серету і Гнізни в межах вододільних лісових масивів в околицях древньої Теребовлі заплановано створення регіонального ландшафтного парку **«Княжий ліс"**. Ці місця масового збору грибів і ягід приваблюють багаточисельних рекреантів центральної частини області. Унікальні історичні пам`ятки Теребовлі, Струсова, Микулинець є цінними об`єктами для місцевих та приїжджих туристів. Парк лежить на перетині автомобільних доріг меридіонального і широтного напрямків і є легкодоступним для жителів Тернополя, Чорткова, Хоросткова, Копиченець, Золотників.

«Середньосеретський" регіональний ландшафтний парк розташований на границі Тернопільського, Гусятинського і Чортківського районів. Приурочений до середньої течії глибоко врізаної долини річки Серет. Територія парку вкрита лісовими і лучно-степовим ділянками з чисельними заповідними об`єктами місцевого значення. В межах парку споруджено Скородинське водосховище яке є улюбленим місцем відпочинку жителів Чорткова, Буданова, Теребовлі, Заводського. В лісах парку зустрічається велика кількість ягідних культур, що виступають об`єктом уваги багатьох відпочиваючих. Транспортно-географічна доступність парку відносно сприятлива – його перетинає автомагістраль Чортків-Білобожниця-Буданів, та автодорога Копичинці-Федорівка.

В південній частині Тернопільської області в долині р. Збруч в околицях старовинної Скали-Подільської заплановано створення регіонального ландшафтного парку **«Подільське Надзбруччя"**. Поєднання розчленованих ярами, балками вододільних територій з каньйоноподібною долиною р. Збруч, історичними, природними, культурними пам`ятками створює сприятливі умови для туристів і рекреантів Тернопільської і Хмельницької областей.

На площі близько 64 тис. га планується створення заказників, пам`яток природи, заповідних урочищ; розширення ботанічних садів, закладення нових дендрологічних парків, які складатимуть близько 25% перспективних заповідних територій. На сьогоднішній день визначені угіддя в межах яких буде створено заповідні об`єкти. Зокрема, експедицією природодослідників «Дністер-97" виявлено 10 перспективних для заповідання ділянок Подністровської природи. Серед них: Скомороська степова ділянка площею 10 га в долині річки Стрипи, Надустечківська степова ділянка на площі 5 га, Івано-Золотецька стінка в долині Дністра площею понад 10 га,, Заліщицька стінка на площі 5 га, Городоцько-Костильницька стінка площею 16 га, Касперівсь-

ка степова ділянка на лівобережжі р. Серет площею близько 10 га, Синьківська кострицево-степова ділянка площею 11 га, наскельно-степова ділянка «Глоди 2” на площі 15 га, Дзвенигородська степова ділянка на площі 2 га, Окопська стінка площею близько 2 га. (рис.1.)

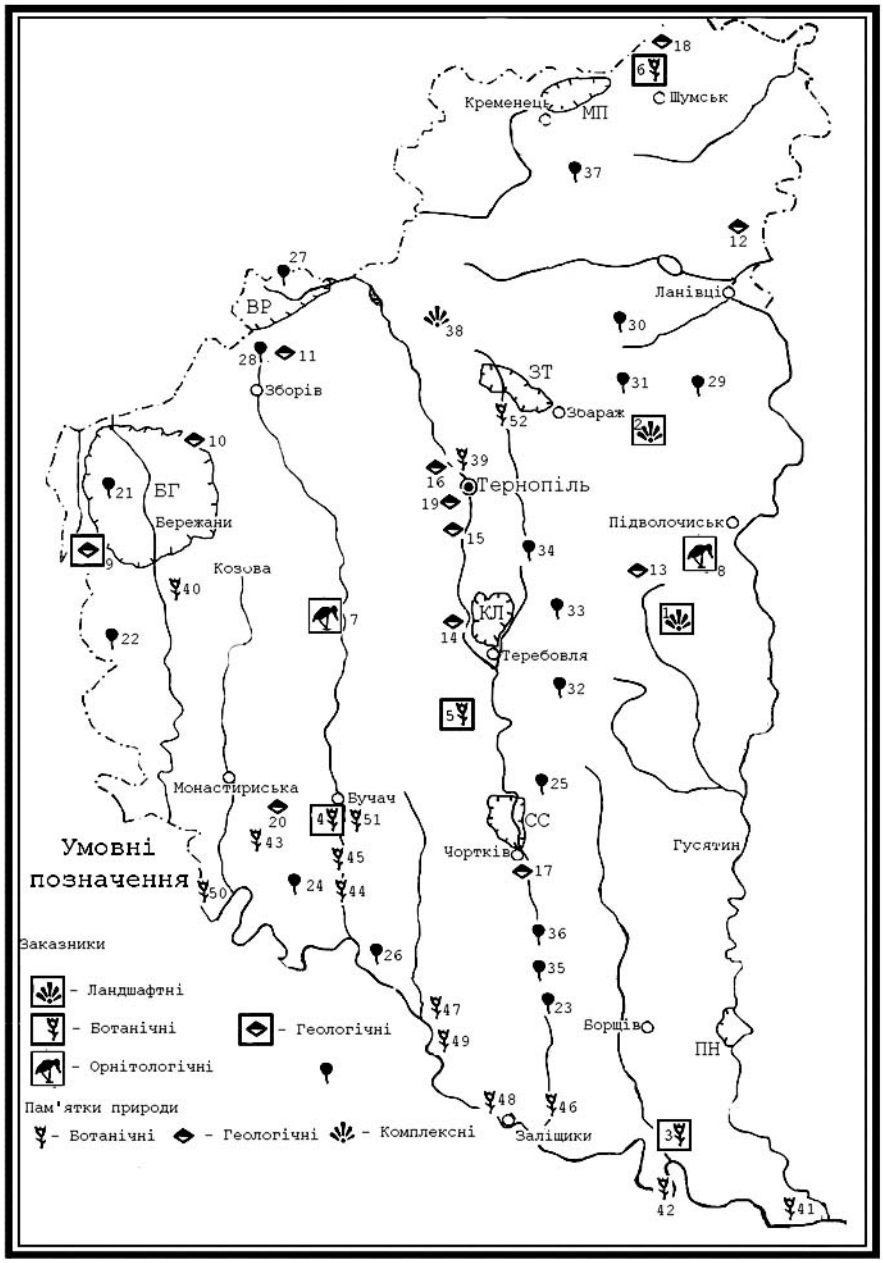

Рис. 1. Перспективні природо заповідні об’єкти Тернопільської області (За матеріалами Держуправління з екології та природних ресурсів)

Умовні позначення. (до рис. 1.)

Регіональні ландшафтні парки:

БГ – «Бережанське горбогір’я”. ВО – «Вороняки”. МП – «Малополіський”. ЗТ – «Збаразькі Товтри”. КЛ – «Княжий ліс”. СС – «Середньосеретський”. ПН – «Подільське Надзбруччя”.

Заказники місцевого значення:

1. «Товтровий степ №1” – ландшафтний; 2. «Гори Стрийовецькі” – ландшафтний; 3. Урочище «Глоди №2” – ботанічний; 4.»Урочище «Верховина” – ботанічний; 5.»Буданівські Шафрани” – ботанічний; 6.»Волинський” ботанічний заказник загальнодержавного значення; 7.»Канали” – орнітологічний; 8.»Голошинські Ями” – орнітологічний; 9.Карстові лійки в урочищі «Підвисоке” – карстово-спелеологічний;

Пам’ятки природи місцевого значення:

Геологічні:

10.»Антиинклінальна складка в с. Надрічне”; 11.»Складка облямування у рифових вапняках в с. Білокриниця”; 12.»Допалеогеновий карст в с. Іванківці”; 13.»Колодіївські велетні”; 14.»Відслонення нижньодевонських пісковиків в с.Застіночне”; 15.»Скупчення кристалів кальциту в с. Лучка”; 16.»Відслонення нижнього сармату в с. Великий Глибочок”; 17.»Гравітаційні складки №2”; 18.»Місце знахідки скелету мамонта”; 19.»Відслонення викопних ґрунтів в м. Тернополі”; 20.”Шпакове вікно”;

Гідрологічні:

21.»Витік р. Вербовець”; 22.»Витік р. Бибелка”; 23.»Янушевська криниця в с. Більче-Золоте”; 24.»Голодна вода”; 25.»Витік р. Нічлава”; 26.»Витік р. Криниця”; 27.»Джерело під Бембовою горою”; 28.»Витік р. Стрипа”; 29.»Витік р. Буглівка”; 30.»Витік р. Вербовець”;

31.»Витік р Жирак”; 32.»Витік р. Тайна”; 33.»Витік р. Сорочанка”; 34.»Осталецька долина джерел”; 35.»Джерело св. Яна”; 36.»Джерело в ур. «Лан” 37.»Витік р. Вілія”. 38.»Гонтова гора” – комплексна;

Ботанічні:

39.”Магнолія Кобус (3 шт.)”; 40.Гора «Окіп”; 41.»Дністровська стінка”; 42.”Горошівська ділянка”; 43.»Кремінна гігантська”; 44.»Скомороська лісова ділянка”; 45.»Темний гай”; 46.»Касперівська степова ділянка”; 47.»Надустечківська степова ділянка”; 48.»Заліщицька стінка”; 49.»Іване-Золотецька дністровська стінка”; 50.Стінка «Стигла”; 51.»Бучацький гай”; 52»Залужанський ліс” - заповідні урочища.

Перспективними для заповідання є лісові і лучно-степовів масиви Товтрового кряжу на відрізку Збараж-заповідник ”Медобори”. Серед них: Лісовий масив дубово-гшрабово-модринового лісу в околицях села Новий Роговець Збаразького району, урочище «Залужанський ліс” в околицях села Залужжя, лісовий масив поблизу сіл Дубівці та Ігровиця, лісовий і степовий масиви в околицях гори Скала на границі Збаразького і Підволочиського районів.

Перспективні для заповідання є лісові і лучно-степові ділянки опільських ландшафтів Бережанського, Підгаєцького і Монастриського районів, багаточисельні місця витоків річок, водно-болотні угіддя в верхів`ях малих і середніх річок, заплавні ділянки водоохоронних і водозахисних лісів, окремі масиви вододільних лісів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брусак В.П., Гнатюк Р.М., Зінько В.В. та ін. Перспективи формування природоохоронної системи Поділля. Наукові записки ТДПУ. Серія: географія. №2. – 1998. – с. 180-187.
2. Програма формування регіональної екологічної мережі Тернопільської області на 2002-2015 роки. Тернопіль. – 2001 р.
3. Реєстр природнозаповідних територій і об`єктів Тернопільської області. Тернопіль. – 2000. – 40с.
4. Царик Л.П. Природні заповідні території. Тернопіль. – 1998. – 60с.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Прилюдько А.
наук. керівник – доц. Дідора М.І.

КУЛЬТУРНИЙ ШОК І ШЛЯХИ ЙОГО ЗНИЖЕННЯ

Предметом даного дослідження є явище *культурного шоку або культурного стресу.* Тема такого дослідження є актуальною при масштабах міграції та еміграції людей, що характерні нашій сучасності.Робота має практичний аспект, оскільки стосується знаходження конкретних шляхів для кращого пристосування в іншій культурі, розуміння власних типів реагування та необхідності виявлення симптомів культурного шоку з метою його зниження, реабілітації власного самопочуття, продуктивності у роботі, спілкуванні та вирішенні побутових задач, вироблення стресоопірності ситуаціям, які ставить перед людиною процес адаптації у новій культурі.

Культурний шок.Стадії культурного шоку .

Кожна людина, що покидає свою культуру для життя в іншому середовищі проходить через досвід дезорієнтованості, розгубленості,самотності і тривожності.Ці почуття можна описати як частину поняття *культурного шоку.* Це явище досліджували Д.Джон, Р.Калевро, С. Осборн, В.Томас, Д.Девід, та ін.

Згідно з визначенням Оберга (який вперше дав поняття феномену у 1960 р.), культурний шок спричиняється «...тривожністю, що виникає в результаті втрати усіх знайомих знаків та символів соціальної взаємодії»[7].

Спробуємо проаналізувати джерело проблеми, опираючись на аналіз статті Оберга.Він виділяв 4 стадії культурного шоку.

1.Стадія «медового місяцю»

Більшість людей на першій стадії відчувають захоплення, цікавість та впевненість, готуючись до покинення своєї країни і в перший час по приїзду в іншу країну.Перший досвід супроводжується захопленням від зустрічей з новими людьми, новими умовами і враженнями.

2.Стадія втрати ілюзій

На цій стадії людина стикається з неможливістю адекватної інтерпретації культурних знаків, притаманних даному суспільству. Це може виявлятися як у фізичних недомаганнях (головні болі, розлади шлунку,т.п.), так і у почуттях дезорієнтації, навіть відчуттях втрати власної самоідентифікації.

Усвідомлення того, що цінності, традиції іншої культури відрізняються може призводити до відкинення їх, роздратованості, надмірної критичності стосовно них, особливо при порівнянні їх з цінностями власної культури.

3.Бі-культурна стадія

В середньому через декілька тижнів чи місяців мігрант здатний більш об`єктивно оцінювати іншу культуру, почувати себе вільніше, впевненіше, щасливіше.

4.Стадія інтеграції

На цій стадії адаптація уже більш завершена. Тепер чужинець приймає звичаї країни так само, як їх інший спосіб життя. Відчуття напруженості та стресу все ще виникають, однак не охоплені загальною тривожністю. Довгий час індивід буде розуміти те, що говорить корінний житель, але не завжди розумітиме, що той має на увазі. З повною адаптацією чужинець вже не тільки приймає їжу, напої, звичаї і традиції, але і починає насолоджуватись ними. Їдучи додому, він може забирати з собою певні речі, до яких звик саме у тій країні та тужити за нею.

Це допомагає нам побачити, що є два види стресу, які мають місце в культурному шоці.Перший «*культурне збентеження»* – розгубленість та безпорадність, які є результатом «повної втрати культурних «ключів».Інший називається «*культурний стрес»* і пов`язаний зі зміною до нового способу життя[10]. Якщо перший триває недовго, то другий може продовжуватись на протязі багатьох років.

Фактори, що підвищують стрес:

Включення–психологічна присутність в крос-культурній ситуації.Ним можуть бути інтерперсональні взаємовідносини, співпраця з іншими національностями в бізнесі, медицині, освіті і т.п.Людина, що починає працювати в іноземній країні може усвідомлювати важливість

занурення в культуру для того, щоб зробити певний внесок в неї і бути цілком налаштованою до повної взаємодії з корінними носіями культури, однак стрес , що неодмінно виникає, примушує несвідомі механізми захисту спрацьовувати.Індивід несвідомо знаходить « причини» для обмеження спілкування з іншими та уникнення ситуацій взаємодії з ними.Подібні раціоналізації, багато дослідників вважають є причинами , які утримують етнічні групи по цілому світу на відстані одна від одної.Не дивлячись на зростання стресу від міри включення у взаємодію з іншою культурою, саме взаємодія з людьми, а не уникнення її, є найкращим шляхом подолання стресу, оскільки додає спілкування, прийняття та зменшує фрустрацію, і як наслідок знижує сітку стресів[1]

2.Різниця цінностей.

Чим більша різниця між цінностями між рідною та іноземною культурою, тим більший стрес.Наприклад, звичай не вбивати вуличних тварин через віру у реанкарнацію у жителів Бахінемо з точки зору західного європейця є антисанітарією та марною витратою грошей.Часто конфлікт спричинюють набагато важливіші, але принципово різні в своєму підході цінності, що стосуються виховання дітей, догляду за хворими, інші конкретні аспекти, котрі утримують нас від повного прийняття того, що «...звичаї іншої культури є просто іншим способом життя» (Оберг, 1960)

Часто також культури, які здаються дуже схожими ззовні мають зовсім протилежні цінності.Те, що українці сприймають як зайве втручання у життя з порадами, посягання на особистісний простір, а тому незалежність, наприклад, росіянами може розцінюватись як вияв турботи, дружності та згрупованості.

Різниця полягає у мірі вираження тієї чи іншої цінності, але проблема полягає в тому, що жодна група не може цього бачити, але сприймає дії іншої як неправильні, неморальні, недопустимі.

Чітко видно, що саме ті якості, які найбільш цінуються у одній культурі, але найменше приймаються до уваги в іншій, викликають стрес.Прикладом є високо оцінювана пунктуальність в західних країнах та нечітке зберігання часових домовленостей представниками східних або південних країн, що часто викликають конфлікти в ділових переговорах.

3.Фрустрація

Виникає більше як наслідок взаємодії з представниками нової культури, ніж при самій адаптації до культури.Культурні різнобіжності, інші очікування людей, недостатні зручності викликають тисячі дрібних завад. Процес поступового набуття знання про глибинні ціннісні розбіжності шляхом спроб та помилок спричинюють часті конфлікти та фрустрацію.

Фрустрація виступає основним складником культурного стресу, а також будує негативні відношення до нової культури, підвищуючи внутрішній опір до акультуривації.Незручна ситуація включає розумову автоматичну сенсорну систему, що намагається захистити свідомість від неприємних думок або дій через помірно передбачувані захисні механізми та дії.

4. Різниці у темпераменті

Одна і та сама крос-культурна ситуація може по різному бути сприйнятою різними людьми в залежності від різних особистісних та темпераментних характеристик.В загальному, чим більша різниця між особистісним характерологічним портретом мігранта та «модальною особистістю» певної культури, тим важчим буде пристосування. /4/ Наприклад, сором»язлива, замкнена людина важче пристосовується до галасливих та емоційних жителів Нової Гвінеї.

Цікаво, що під час візиту тривалістю в кілька місяців люди краще адаптовуються до нових умов, ніж ті, які на постійно змінили своє проживання.Це пов»язано з тим, що вони більше розраховують на зміни, а не покладаються на звичні типи власних емоціних реагувань.Довготривалу ситуацію адаптації можна описати словами однієї подружньої пари:» одноманітна сіра одинаковість життя».

Інші стреси, що складають культурний шок.

Найважливішим у процесі акультурації є перший рік, відомий як *культурна збентеженість,*[11] дезорієнтація від втрат культурних еталонів, про які говорилося вище. Нові ролі, самотність, новий тип роботи, нові обов»язки, проблеми в пересування та обслуговуванні себе, забезпечення усіх потреб викликають побічні стреси.В додаток до культурних та середовищних стресів діють також звичайні для всіх людей стреси пов»язані з емоційними проблемами, шлюбом, проблемами дітей, життя та співпрацю з колегами з різними особистісними рисами.Оскільки емоційне нашарування культурного стресу є визначальним, усі інші додаються та складають кінцевий рівень стресу для індивіда .Це виражає наступна формула:

Культурний стрес+Культурне збентеження+Інші стреси=Загальний рівень стресу.

В більшості випадків саме культурний стрес є головною причиною.Реакції прояву його включають фізичні захворювання, емоційні симптоми (як емоційний шок, емоційний зрив),постійна втома, непродуктивні способи роботи та життя.Саме «емоційний шок», що є результатом культурного стресу більшість людей не здатні визначити як наслідок переживання культурного стресу.

Яким же чином можна знизити переживання культурного стресу? Ми пропонуємо кілька шляхів.

1. Усвідомте культурний стрес.

Розпізнайте та усвідомте, що культурний стрес є неминучим у крос-культурному контакті.Коли він виникає слід його побачити як те чим він є- звичайним стресом.Часто при стражданні, що виникає внаслідок культурного стресу ми недооцінюємо його причин.Ми можемо настоювати, що нічого особливого не трапилось, дозволяючи нашій розумовій сенсорній системі використовувати адаптивні захисні механізми.наслідком є ланцюгові реакції, які проявляються в кінцевому випадку в втомі, хворобі, емоційних симптомах.Більшість з них можна уникнути при розпізнанні факту того, що ми переживаємо стрес.Для того, щоб знайти стрес можна задати собі запитання: Чи повстало зараз проблем більше, ніж звичайно? Чи багато дратуючого мене сталось в останній час? Чи люди навколо останім часом робили багато незрозумілих мені речей? Чи головні болі не стали частішими? Чи я нервовий?

Кожна людина повина побачити власні характеристики прояву стресу, визнати їх.

2.Втікайте!

Тимчасова втеча від занурення, включення у культуру є ефективним способом.Це може бути читання, музика, спорт, нові ідеї.Більш тривала втеча є також важливою.Потрібно чітко приділяти собі вихідні та відпустки.Час та гроші, витрачені на поїздку додому, наприклад, зменшують стрес та сприяють вищій ефективності подальшої роботи.

3.Знижуйте фрустрацію.

Фактор фрустрації може бути знижений підвищенням рівня досягнень.Найефективніший шлях – ставити реалістичні цілі, яких можна досягнути.Часто емігранти ставлять перед собою дуже високі амбіційні цілі, що не відповідають реальній ситуації та спричинюють тривалу фрустрацію та підвищують емоційний конфлікт.Успіх понижує стрес, тому слід приділяти час плануванню роботи, ставленню цілей на тиждень, місяць.Досягнення реалістичних сподівань підвищує задоволеність роботою та зменшує відчуття невдачі.

4.Будуйте прийняття

Потрібно визнати, що особисті культурні цінності не є абсолютними.Вивчаючи якомога більше про іншу культуру, чужинець розвиває розуміння та схвалення причин, що зумовлюють ті чи інші традиції іншої культури[2].

5.Вдосконалюйте спілкування

Вивчення мови- лише частина спілкування.Потрібно прагнути до вироблення у собі ститюдів поваги та готовності і бажання слухати інших.Це потребує також засвоєння жестів та виразів обличчя, їх ролей та етикету, всіх типів життєвого досвіду, які мають особливе значення в даній культурі.[5]

6.Зміцнюйте емоційну стійкість

Емоційна стійкість потребує самоприйняття та самопробачення.Вони починаються із самоусвідомлення, оскільки несвідомий розум індивіда постійно реагує на обмеження та минулі невдачі.Розвинуте самоприйняття визнає, що потрібно приймати та знаходити шляхи того, як жити з цими обмеженнями.[8] Емігранти також можуть шукати підтримки та розради у спільнотах своєї національності в інших країнах, знаходити способи підтримки один одного.

Для багатьох процес вивчення нової культури приносить також зміцнення внутрішньої впевненості, тому результатом також є власне зростання в об»єктивності і крос-культурному розумінні.

В цьому випадку індивід усвідомлює, що є бі-культурною чи мульти-культурною особистістю, що грає більше, ніж одну роль і вчиться легко виконувати різні ролі, оскільки кожна стає частиною його.

Замість того, щоб стати менш «типовим Українцем», індивід стає «громадянином світу», більш адаптованою людиною.

ЛІТЕРАТУРА

1. Brewster, E. Thomas and Elizabeth S. «Involvement as a Means of Second Culture Learning» Practical Anthropology, 1972 19, 1:27-44
2. Harris, Thomas A. I’m o.k.-You’re o.k. New York, 1974 Harper &Row

3. Hesselgrave, David J. «Dimensions of Cross-Cultural Community» Practical Anthropology, 1972 19, 1:1-12
4. Honingman, John J. Personality in culture New York, 1967 Harper&Row Publishers
5. Larson, Donald N. and William A. Smalley Becoming Bilingual:A guide to language learning, 1972 Ann Arbor, Cushing-Malloy, Inc
6. Lehner, George F.J. and Ella Kube The Dynamics of personal Adjustment Englewood Cliffs, Prentice-Hall, Inc.
7. Oberg, Kalevro «Cultural Shock:Adjustment to New Cultural Environments» Practical Anthropology, 1960 7, 4:177-182
8. Osborne, Cecil The Art of Understanding Yourself Grand Rapids, Zondervan Publishing House Pike, Kenneth
9. Pike, Kenneth Stir, Change, Create Grand Rapids, William B. Eerdmans Publishing Co.
10. Smalley, William A. «Culture Shock, Language Shock, and the Shock of Self-discovering» Practical Anthropology 10, 2:49-56
11. Spradley, James P. and Mark Phillips «Culture and Stress:A Quantitative Analysis» American Anthropologist, 1972 74, 3:518-529

Копилець Н.
наук. керівник – доц. Дідора М.І.

СТРАТЕГІЯ УКРАЇНИ

Сакраментальне питання «Скажіть, яку державу будувати, і я буду її будувати» досі залишається без відповіді. Доводиться визнати, що теперішні спроби реформування України відбуваються майже в цілковитій темряві. Так триватиме доти, доки не збагнемо, що ефективний розвиток системи «Україна» неможливий без урахування процесів, що відбуваються у надсистемі. А ситуація в надсистемі, тобто у світі, далеко не ординарна. Більшість серйозних дослідників вважає, що людство переживає чергову кризу і вже протягом одного покоління стане зрозуміло, чим вона закінчиться: знищенням цивілізації чи її трансформацією у нову якість.

Що ж насправді відбувається?

Відповідь звучить дуже просто, але якщо в неї вдуматися, то вона шокує: людство вже вичерпало свою екологічну нішу і переживає кризу, яка буде вирішена протягом життя одного покоління.

Про те, наскільки швидко може статися катастрофа з незворотними наслідками, образно пише американський вчений Лестер Браун у книзі «Двадцять дев'ятий день». Уявімо, що на поверхні озера росте один листок, щодня — у геометричній прогресії — подвоюється кількість листків, що вкривають озеро. Припустімо, що на тридцятий день листками буде вкрито все озерне плесо. Отже, вчора, на 29-й день, було вкрито удвічі менше, тобто половина озера. «Наше глобальне озеро, в якому живуть мільярди людей, — попереджує вчений, — вже заповнене принаймні наполовину. Протягом життя наступного покоління воно може повністю вкритися ряскою».

Криза може мати лише два варіанти вирішення: або остаточна деградація з можливістю зникнення людського роду, або освоєння нової екологічної ніші, що передбачає радикальну зміну людиною своєї поведінки та взаємин із Богом, людьми, природою. Процеси деградації сьогодні очевидні — ми скочуємося до епохи ідейного, соціального і технологічного хаосу. Щоб уникнути самознищення, людству загалом, і Україні в тому числі, неминуче доведеться пройти шляхом

важкого і болісного пошуку нової екологічної ніші. Цю неприємну істину треба раз і назавжди усвідомити, аби не плекати ілюзій, що все владнається саме собою. Хоча б тому, що для відновлення природної рівноваги ЗА СУЧАСНОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ І ВИРОБНИЦТВА потрібно, щоб населення Землі зменшшюся принаймні в 10 разів.

Як не дивно, але подібна ситуація в історії людства вже була. Приблизно 8 тисяч років тому. Йдеться про події, відомі в науці як «Верхньопалеолітична криза» і «Неолітична революція». Що їх споріднює з сучасними подіями? Передусім те, що тоді, як і тепер, людство вичерпало свою екологічну нішу і стрімко скочувалось до самознищення. Для відвернення катастрофи потрібно було терміново знайти радикальний вихід.

Неолітична революція

Таким радикальним вирішенням кризи став перехід деяких племен до землеробства і тваринництва. Почалася неолітична революція — грандіозний процес комплексного перетворення суспільної життєдіяльності. Згідно з сучасними комплексними дослідженнями, її головним вогнищем, своєрідним організаційним ядром стала Циркумпонтійська зона (територія навколо Чорного моря, включно з теренами сучасної України) і Близький Схід.

Саме тут люди вперше почали співпрацювати з природою, переставши бути лише споживачами її благ.

Неолітична революція стала можливою завдяки одночасному здійсненню трьох модернізацій, трьох радикальних проривів — світоглядного, організаційного і технологічного.

Світоглядний прорив: ведичний світогляд

Наведення порядку в суспільстві почалося з наведення порядку в головах людей. Це було здійснено завдяки потужному світоглядному і релігійному імпульсу, ядром якого стало ведичне вчення. Його центральні ідеї — наявність Бога-Творця, єдність всього сущого, верховенство морального закону, безсмертність людської душі, святість хліборобської праці. Все це створило потужні передумови для людської солідарності, накопичення і передачі знань, цілеспрямованості, творчості та безстрашності.ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ ПРОРИВ: КАСТОВИЙ УСТРІЙ

Організаційний прорив виявився у формі соціального структурування згідно з Кодексом Ману (Кодексом Людини). Його головна ідея полягає в тому, що людське суспільство — це єдиний організм, в якому люди мають вроджені здібності до виконання чотирьох основних соціальних функцій: **1 — світопізнання, 2 — державне керування і збройний захист, 3 — торгівля і організація виробництва; 4 — кваліфікована праця.** Таке уявлення про природу людського суспільства було реалізоване в системі чотирьох соціальних підсистем — т. з. «варн» або «каст», згадки про які збереглись аж до нинішніх часів в українській культурі. Найбільше згадок збереглося про касту мудреців — «рахманів», або «врахманів», зокрема в геофафічних назвах, у святкуванні майже по всій Україні «Рахманського великодня», в легендах, приказках (напр., «постимося як рахмани», «рахманний кінь», «рахманна земля»), в «Повісті минулих літ» тощо.

Технолопчний прорив: землеробство і тваринництво

Технологічний аспект переходу до нової екологічної ніші виявився передусім у землеробстві та тваринництві.

Хлібороб врятував суспільство від голоду, вершник врятував його від ворогів. До речі, це призвело до формування двох важливих культів — **архетипів української душі** — культу **хлібороба** і культу **вершника**. До наших часів це дійшло у вигляді двох взаємно доповнюваних типів народної української культури — хліборобської і лицарської. При цьому не слід забувати і про третій, найголовніший, **хоча й менш помітний, культ мудреця, «рахмана».** Ця соціальна група за часів неоліту врятувала не тільки душу народу, але і його тіло. Йдеться про ведичну медицину, принципи та методи якої й досі дивують нас своєю ефективністю, простотою, доступністю .

Стратегія подолання кризи

Все сказане вище безпосередньо стосується теперішньої ситуації. Неолітична революція підказує нам загальну схему поведінки в умовах подолання планетарної кризи. Зрозуміло, що світ за останні 8 тисячоліть дуже змінився, сучасна людина багато в чому піднялася набагато вище від своїх неолітичних предків. І, тим не менше, знову перед людиною постало питання «жити або вмерти». І, щоб жити, знову потрібно вирішити триєдине завдання — здійснити три радикальні модернізації, три прориви: світоглядний, організаційний і технологічний.

Нова парадигма

Як завжди, подолання хаосу і відновлення соціального порядку починається з відновлення порядку в головах людей. Сучасна наука перебуває на порозі сприйняття нової парадигми, згідно з якою наш світ не обмежується суто матеріальними феноменами і є не «годинниковим механізмом», цілісним живим організмом. Мй стоїмо на порозі потужного світоглядного прориву, великого синтезу науки, релігії і мистецтва.

Є підстави стверджувати, що в Україні відправною точкою у творенні нового світогляду стане традиційне християнство (православ'я і католицизм українського обряду). Наявність творчого християнського ядра дозволить, серед іншого, сміливо і щедро скористатися з духовних надбань інших етнічних і релігійних культур, не ризикуючи втратити власну ідентичність і збитися на манівці.

Але чи встигне своєчасно сформуватися нова «парадигма виживання», адже планетарна криза вже почалась? Історія науки вселяє оптимізм. Нова парадигма не приймається поступово,

під невблаганним впливом очевидності та логіки. Зміна відбувається за історичними мірками миттєво, за принципом «все або нічого». Вчені, які вибирають для себе нову парадигму, розповідають про несподіване рішення або про спалах прояснюючої інтуїції, про те, що їх осяяло.

Соціальна самоорганізація

Наявність ясного світогляду, знань і живої віри прискорить процеси соціальної самоорганізації на принципах, засадничо подібних до Кодексу Ману (Кодексу Людини). Звернемо увагу, що закони Ману — це не збірник правових норм, а відображення природних законів соціальної організації.

Це як фізичні закони, які існують незалежно від того, визнаємо ми їх чи ні. І чим більше ми намагаємося їх ігнорувати, тим нестерпнішим стає наше життя.

Обгрунтування різних аспектів природних принципів людської самоорганізації знаходимо у Новому Заповіті (притча Ісуса Христа про таланти), в одкровеннях св. Павла і Емануїла Сведенборга, працях Григорія Сковороди, Рене Генона, Вячеслава Липинського, Еміля Дюркгейма, Володимира Шмакова. Передусім йдеться про те, що народ — це живий етносоціальний організм («колективне тіло»), для розвитку якого необхідне виконання чотирьох системних функцій: світопізнання, державного адміністрування, бізнесу і кваліфікоьаної праці.

Кожна людина має вроджену схильність до виконання однієї з цих функцій, і чим більше людей займається своєю спорідненою (природовідповідною) справою, тим здоровішою і щасливішою стають нація загалом і кожен її член зокрема. Тому правильний процес національної самоорганізації супроводжується формуванням чотирьох взасмозалежних відкритих соціальних підсистем — **ВАРН** (з санскриту — якість), або **СОЦІОКАСТ** (від латинського castus — чистий, витриманий, вільний), спеціалізованих на виконанні однієї з чотирьох згаданих системних функцій. їхніми характерними особливостями є відкритість для всіх громадян, котрі мають відповідні особисті якості, кастове самоврядування, рівновага прав і обов'язків, індивідуальна і колективна відповідальність, добір людей з відповідними здібностями, колективне сприяння їхньому особистісному і професійному зростанню. За такої структури управління національним організмом здійснюють не демагоги, а найбільш здібні і фахово підготовлені люди — **національна еліта: духовна**, **владна**, **бізнесова** і **професійна**, яка складає кістяк чотирьох соціокаст.

Нагадаємо, що українцям традиційно властива здатність формувати добровільні, самоврядні об'єднання, зокрема військові. Попередні українські державні утворення, наприклад, Київська Русь і Козацька нація, мали становий устрій з виразними ознаками кастової самоорганізації. Наприклад, у Козацькій Україні «населення розділялося на кілька станів, які мали своє самоуправління, але всі разом підлягали гетьманському уряду: СЕЛЯНИ (виконували гоçподарську повинність, тобто були піддані власнику землі, але мали свою управу і свій суд — так званий копний суд); МІЩАНИ, які розділялися на тих, що володіли Магдебурзьким правом (отже, мали свій магістрат і суд) і які ним не володіли (підлягали козацькій, тобто державній, юрисдикції); ДУХОВЕНСТВО, що мало власне самоуправління та суд, і ШЛЯХТА, яка, в принципі, ще за Хмельницького злилася із старшинською козацькою верствою. ...Вся система була виборна: селяни вибирали своїх старших і членів копного суду, так само чинили міщани й козаки. Духовенство також обиралося, зокрема священики приходів... Посполитий — селянин або міщанин — міг перейти у козаки й навпаки, козак у посполиті» (Шевчук Валерій).

Нові технолопї

Ясний світогляд і соціальний порядок дозволять узяти під контроль бурхливий розвиток технологій і, образно кажучи, зробити людину володарем машини, а не її рабом. На порозі інформаційної цивілізації зростаюча залежність людини від техносфери стає поважною проблемою. Наприклад, телекомунікаціині мережі і комп'ютерні інформаційні системи є становим хребтом всього державного і приватного секторів США. Щоденна діяльність банківської та енергетичної систем, керування повітряним рухом, транспортна мережа, навіть швидка медична допомога перебувають у повній залежності як від телекомунікацій, так і від комп'ютерних мереж, цифрових баз даних і автоматичних систем безпеки, що постійно ускладнюються. Проте глобальна мережа Інтернет дозволяє втрутитися у роботу будь-якої комп'ютерної системи, в т. ч. і військової. Щороку фіксуються сотні тисяч спроб несанкціонованого входження до банківських, військових, корпоративних комп'ютерних

систем. Подібні злочини можуть призвести до значних катастроф — екологічних, транспортних, енергетичних тощо.

Щодо розвитку нових технологій, то життя примушує нас акцентувати увагу на трьох головних напрямках.

По-перше, це повністю автаркійні цикли ресурсо- і природозберігаючих техиологій (альтернативна енергетика, переробна промисловість, раціональне житло, мінімізовані транспортні потоки, а також пов'язані з ними інформатика, телекомунікації, штучний інтелект і т. п.), спрямовані на перехід до нової екологічної ніші і на зменшення антропогенного тиску на природу при забезпеченні достатнього рівня життєвого комфорту.

По-друге, це охорона фізичного та психічного здоров'я, пропаганда і масове поширення здорового способу життя, що, серед іншого, потребує суттєвих змін в системі дошкільного виховання, освіти, фізкультури і спорту, харчування, масової культури.

По-трете, це системи озброєнь, здатні забезпечити надійний захист в ситуації міжнародної дестабілізації та соціального хаосу.

Шанс для України і світу

Найбільш імовірний сценарій недалекого майбутнього передбачає обвальне нагромадження цивілізаційних суперечностей, надзвичайно болісний розпад імперій (зокрема російської, китайської та США), нестримне зростання ідейного, політичного і технологічного хаосу, руйнування соціальної тканини і системи міжнародної безпеки. За таких умов Україна може черговий раз стати територією, якою промчить руйнівний вихор завойовників і біженців. Цього разу він зруйнує все на своєму шляху, тому що сучасні війни стають все більш тотальними, орієнтованими на повне знищення.

Ми не в змозі зупинити планетарну кризу. Але у нас є шанс пройти через «вушко голки» глобального апокаліпсису і вистояти в цій драматичній ситуації, більше того — використати її для творчості і самовдосконалення. Для цього Україні потрібно форсувати прорив до нової екологічної ніші, який передбачає рішучий перехід на вищий рівень у стосунках Людина—Бог, Людина—Людина і Людина—Природа (в т. ч. штучна природа — техніка). І докласти зусиль для ініціювання такого переходу у міжнародних масштабах. Адже зрозуміло, що глобальну кризу легше подолати разом. Тому необхідно об'єднати всі здорові сили, які ще залишилися на планеті, для спільного вирішення спільних проблем.

Водночас Україні треба діяти самостійно і покладатися лише на власні сили. Цю думку своєрідно висловив Р. Хіггінс у книзі «Сьомий ворог. Людський фактор у глобальній кризі»: «Наше покоління зіткнулося з особливим викликом. Доведеться діяти самотужки або невеликими групами, не дивуючись і не нарікаючи на те, що більшість вперто дотримуватиметься застарілих сподівань і легких шляхів, які ведуть у прірву».

ЛІТЕРАТУРА

1. За матеріалами журналу духовної, владної, бізнесової і професійної еліти «ПЕРЕХІД - IV” №1, 1999 р.

Потравич Н.
наук. керівник – доц. Радчук Г.К.

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОЗВ’ЯЗКУ СОЦІОМЕТРИЧНОГО СТАТУСУ ТА ОСОБИСТІСНОЇ ТРИВОЖНОСТІ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Психологи стверджують, що підлітковий вік є найбільш суперечливий та складний. Емоційні реакції в поведінці підлітка можна пояснити залежністю від соціальних факторів та умов виховання, при чому індивідуально-типологічні превалюють над віковими. Психологічні труднощі дорослішання, суперечливість рівня домагань і образу Я не рідко приводять до того, що у дітей спостерігається занижена самооцінка та висока особистісна тривожність. В даному віці спілкування з ровесниками є провідною діяльністю, яка найяскравіше спостерігається в шкільному класі. Особливості «класної душі” досліджував А.Коломенський, П.П.Блонський та інші.

Соціометричний тест призначений для діагностики емоційних зв’язків, тобто взаємних симпатій між членами групи. Методика дозволяє зробити зріз з динаміки внутрішньогрупових стосунків.

В даному дослідженні брали участь 47 учнів 10-х класів Надвірнянської середньої школи №1. Дітям пропонувалося відповісти на запитання:

Кого з свого класу ти запросив би на День народження?

Відповідаючи на запитання, діти мали вибрати трьох людей з класу.

Отримавши відповіді дітей, результати заносяться в соціометричну матрицю. Вибори фіксуються по горизонталі відповідно ставлячи цифру черговості вибору під порядковим номером обраного. Для того, щоб підсумувати кількість виборів на користь однієї особи необхідно додати всі значення у вертикальному стовпці під відповідним номером.

Далі ми намагалися визначити соціометричний статус кожного випробуваного. Високий показник соціометричного статусу мають діти, які набрали максимум виборів та діти, кількість виборів який перевищує середній показник. Середній рівень соціометричного статусу присвоювався дітям, які отримали число виборів менше середнього показника. Низький соціометричний статус - зона ізольованих, - це діти, які не отримали жодного вибору, або тільки 1.

Обрахувавши дані, ми намагалися представити інформацію у відсотках. Отже, високий показник соціометричного статусу склав 36,2%, середній – 34%, низький – 29,8%.

Рівень тривожності суттєво впливає на якість і характер міжособистісних взаємин, позначається на ефективності навчання, розвитку підлітка в цілому. Докладне вивчення цього складного явища потребує виваженого підходу і спеціальних методик. Однією з таких є шкала самооцінки Ч.Д.Спілбергера, Ю.Л.Ханіна.

Учням давалася така інструкція: «Будь-ласка, уважно прочитайте речення і поставте знак (+) проти кожного з них у графі, що найбільшою мірою відповідає вашому самопочуттю. Над запитаннями довго не розмірковуйте, оскільки правильних чи неправильних відповідей не існує.”

Якщо отримана сума менше 30 – це показник низької тривожності, 31-45 – середня тривожність, 46 і більше – висока тривожність.

Для подальшої роботи ми будемо використовувати показники особистісної тривожності. Отже, ми отримали:

- Висока тривожність – 46,9%,
- Середня – 46,9%,
- Низька – 6,4%.

Ми вважали за необхідне використовувати також і графічні методи дослідження тривожності та незахищеності, оскільки механізм проекції дуже добре показує особистісні проблеми. Ми використали методику Дім – Дерево – Людина Дж.Бука. Для спрощення процесу інтерпитації ми візьмемо до уваги симптомокомплекси, за якими і визначимо рівень тривожності і незахищеності. Отже, дітям пропонувалося намалювати дім, дерево і людину. Провівши обрахунки за симптомокомплексами в нас вийшли наступні результати:

- Високий рівень тривожності – 59,6%
- Середній – 25,5%
- Низький – 14,9%
- Показники незахищеності:
- Високий рівень – 44,7%
- Середній – 51%
- Низький – 4,3%

У нас виникла думка, що між досліджуваними величинами повинен бути зв’язок, що ми і намагалися вияснити прослідковуючи кореляцію між величинами, яка подана нижче.

Був проведений аналіз кореляційних зв’язків одержаних даних.

Соціометричний статус учня в підлітковому віці відіграє для нього важливу роль, яка залишає свій відбиток як на навчальній діяльності. Так і на самооцінці та тривожності особистості. Ми вирішили дослідити чи існує якийсь зв’язок між показниками соціометричного статусу та особистісною тривожністю. Нами була взята до уваги показники емоційного статусу та показники особистісної тривожності за методикою Спілбергера. Для кращого прослідковування зв’язків ми використовуємо дев’ятиклітинну кореляційну матрицю.

10	6	1
9	8	-
2	8	3

Кореляційний зв’язок ми намагалися встановити за допомогою формули де К – коефіцієнт кореляції, N - кількість учнів, які брали участь у дослідженні, S –сума балів по діагоналі.

N=47, S=21, отже, К=0,45. Ми припустили, що чим вищий соціометричний статус, тим нижча тривожність. Даний коефіцієнт кореляції говорить про позитивний зв’язок між даними

величинами. Він є не дуже високий тому, що наша вибірка є недостатньо репрезентативною. В результаті даного явища ми можемо говорити про певну тенденцію, де соціометричний статус може певним чином впливати на різні сфери особистісного життя підлітка.

Оскільки ми використовували і проективні методики для визначення тривожності, ми вважаємо за доцільне простежити кореляційний зв'язок між цією величиною та емоційним соціометричним статусом. За допомогою дев'ятиклітинної матриці ми отримали такі результати. К= 0,4.

11	5	2
11	2	2
7	4	3

Аналізуючи цей випадок ми можемо говорити про наявність позитивного зв'язку між даними величинами. Може виникнути питання, чому коефіцієнт кореляції даних величин є меншим ніж коефіцієнт кореляції між соціометричним статусом та особистісною тривожністю, яку ми визначали за методикою Спілбергера. На мою думку, це може бути пояснене тим, що методика Спілбергера є стандартизованою і процедура інтерпретації є однозначна. При роботі з проективними методиками ми не маємо стандартних відповідей. Але різниця є невеликою і може не братися до уваги.

Далі ми спробуємо відшукати зв'язок між особистісною тривожністю, яку ми досліджували за методикою Спілбергера та незахищеністю, вивченою за допомогою методики ДДЛ.

1	2	-
11	11	-
9	11	2

зв'язку між отже, ми можемо говорити, що при високій особистістісний тривожності у дитини спостерігається високий рівень незахищеності.

Оскільки крім стандартизованих методик ми використовуємо і проективні, то необхідним є з'ясувати чи існує кореляційний зв'язок між незахищеністю та тривожністю, яку ми визначали за методикою ДДЛ. Дані порівнюємо за допомогою дев'ятиклітинної кореляційної матриці.

-	-	1
15	8	1
12	3	5

Ми отримали коефіцієнт кореляції К=0,5. Даний коефіцієнт є найвищим який нам вдалось отримати. Отже, ми можемо говорити про те,що чим вища незахищеність дитини, тим вищий у неї рівень тривожності.

Провівши експериментальне дослідження на учнях 10-х класів можна зробити ряд висновків.

Соціальні потреби можна виділити окремо оскільки вони накладають свій відбиток на всі інші потреби людини. Перш за все це потреба належати до групи. Використовуючи соціометричний тест Морено ми отримали наступні результати: високий соціометричний статус мають 36,2% учнів, середній –34%, низький – 29,8%. Ми бачимо,що розподіл на низькі, середні та високі показники є майже рівномірними, що говорить про те, що в класі присутні як «зірки", так і «вигнанці". В цілому в трьох класах зафіксовано 31 взаємний вибір, що може говорити про наявність певних мікрогруп всередині класу, що є нормальним для даного віку.

Рівень тривожності суттєво впливає на якість і характер міжособистісних взаємин, позначається на ефективності навчального процесу, розвитку підлітка в цілому. Для цього дослідження ми вибрали методику Спілбергера, Ханіна та ДДЛ. Провівши аналіз результатів отриманих на даних методиках видно, що проективна методика показала вищі результати, тобто високий рівень тривожності – 59,6%, середній – 25,5%, низький – 14,9% , а за методикою Спілбергера: високий –46,9%, середній –46,9% низький –6,4%. В даному випадку ми повинні говорити

про те, що про використанні проективних методик добре видно механізм проекції, тому результати більш значущі і,на мою думку, є більш достовірні.

Сама висока потреба в спілкуванні з ровесниками, потреба в схваленні і прийнятті настільки значущі для підлітка, що їх незадоволення супроводжується почуттям тривоги, емоційної напруги, відчуттям психологічної незахищеності.

Болдіна А.
наук. керівник – асист. Іщук С.В.

БЕЗДОГЛЯДНІСТЬ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

На порозі третього тисячоліття гостро постає проблема бездоглядності дітей. Як свідчить історія, подібні явища завжди спостерігаються у «періоди змін", нестабільності у державі, політичних, економічних та інших криз; багато дітей втрачають нагляд у передвоєнні та повоєнні роки, коли відбуваються реструктуризація і відбудова усього суспільного життя [2, 21].

Явище бездоглядності торкається не лише дітей як безпосередніх учасників і жертв, але й дає значні наслідки для усього суспільства, оскільки призводить до поширення різних соціально-психологічних девіацій: алкоголізму, наркоманії, проституції, сприяє утворенню «з дитинства травмованих людей", основною хворобою яких є почуття власної неповноцінності, непотрібності, що пов'язане з нездатністю знайти собі «місце під сонцем" – із загальною дезадаптацією у соціумі.

А.Адлер наполягає на тому, що «бездоглядність породжує злочинність", справді це злочин перед людством, коли дитина, яка живе на вулиці, позбавлена «права на дитинство", оплачує цим ціну свого майбутнього життя і благополуччя, розраховується за чужі помилки [1, 34]. Бездоглядність, будучи за змістом соціально-педагогічним та екологічним явищем, породжує юридично-правові наслідки.

Як свідчить статистика, за останні роки кількість бездоглядних дітей вражаюча. Станом на 1998р. в Україні 5,2 млн. дітей, з яких без догляду та опіки батьків знаходиться близько 90000, з яких: в притулку перебувало 11189; лише 7% справжні сироти [6, 121].

Явище дитячої бездоглядності та безпритульності не є новим для України. Бездоглядність, як свідчить історія, постійно супроводжує людство у кризові періоди. Війни «штовхають" у неї дітей-сиріт, а сьогодення констатує, що більшість бездоглядних дітей не є сиротами і походять із зовні благополучних сімей. Якщо на початку 20-го століття, до бездоглядних відносили переважно дітей-сиріт та безпритульних, то сучасні бездоглядні, як правило, мають одного чи обох батьків, проживають з ними під одним дахом, зберігаючи емоційну прихильність до будь-кого з членів родини, однак ці зв'язки надто тендітні і постійно перебувають під загрозою атрофії та руйнування [8].

Аналіз даних соціологічних досліджень українських дослідників свідчить, що причиною появи більшості дітей на вулиці є надмірна зайнятість батьків та шкільні негаразди [2, 7]. Як правило, перші ознаки бездоглядності найчастіше виявляються у шкільному віці, коли дитина, яка повинна більшу частину свого часу проводити в школі, через недоліки у навчально-виховній системі та відсутність належної уваги й виховання з боку батьків починає все більше і більше часу віддавати вулиці, яка не лише дає їй можливість повністю реалізувати та задовольнити свої потреби у владі, любові, силі, вчить «перемагати" труднощі, загартовує у боротьбі за виживання, але й ламає душу, сіє у ній недовіру, тривогу, позбавляє її більшості моральних та етичних цінностей.

Висновок напрошується сам – найголовніші інституції, які оточують дитину до досягнення нею повноліття – сім'я та школа – не змогли забезпечити ефективного виховання та соціалізації дітям; які через брак досвіду потрапляли на вулицю, а згодом й на нижчі її яруси, на самісіньке «дно" суспільного життя.

Виростаючи за законами вулиці (вони рідко знають як її переходити), вони вже не можуть нормально «влитись" у суспільство, яке їх відштовхнуло, яке є занадто складним і примітивним для їхнього сприйняття.

Дитина завжди залишається слабкою, особливо коли зникають соціальні кола, що забезпечують її захист, її природнє оточення – родина, регулярна і систематична шкільна освіта, соціальна опіка і допомога зі сторони дорослих.

Діти повинні бути захищені, вони мають всі права на виховання у сім'ї, на захист і піклування, щоб згодом пронести спрямованість на створення і збереження власної сім'ї крізь усе

своє життя. Організація Об'єднаних Націй у Загальній декларації прав людини проголосила, що діти мають право на особливе піклування та допомогу [4, 19]. Преамбулою Конвенції ООН про права дитини визначено, що «дитині для повного та гармонійного розвитку необхідно зростати в сімейному оточенні, в атмосфері щастя, любові та розуміння" (5, 4).

Одним із невід'ємних прав кожної дитини, зафіксованих у законодавстві (кодексі про шлюб та сім'ю) є право на виховання і розвиток у сім'ї, де забезпечуються її потреби у любові, захисті (психоемоційному контакті), догляді, вихованні і навчанні.

Дослідження, проведені в Україні та Росії в останні роки, свідчать, що бездоглядність характерна й для дітей які виховуються у повній сім'ї [7]. За допомогою анкетування, виявилось, що найбільше на формування особистості дитини впливає сімейна атмосфера, ставлення батьків один до одного.

Виходячи з того, що охорона дитинства здійснюється згідно сукупності певних законодавчих актів та практичних заходів щодо створення і забезпечення належних умов для розвитку дитини, поява масової вуличної бездоглядності є ознакою повної недієздатності системи охорони дитинства в державі [2, 5].

Аналізуючи досвід Української держави у «боротьбі" з дитячою бездоглядністю та безпритульністю, можна зробити висновок, що зусилля влади зазвичай спрямовуються на подолання наслідків, а не на ліквідацію причин цих явищ. Протягом багатьох років усі ресурси вкладались у спроби ізолювати безпритульних від суспільства, як злочинців, замість того, щоб повернути їх, шляхом соціально-педагогічної реабілітації, роботи з сім'ями цих дітей, проведення заходів з подолання масової неграмотності серед дорослого населення, формування культури виховання, створення і реформування закладів позашкільного та позасімейного виховання дітей, в яких вони могли б реалізувати свої потреби, не загрожуючи оточуючим та собі.

З метою подолання бездоглядності варто більше уваги приділяти здійсненню профілактичних заходів, ліквідації педагогічної неграмотності батьків, підвищенню загальної культури міжособистісної взаємодії людей у суспільстві, запозиченню і розробці оригінальних методик роботи з бездоглядними дітьми та їхніми сім'ями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адлер А. Беспризорные дети / Лишенные родительского попечительства / Под ред. Мухиной В.С. – М., 1991.
2. Діти вулиці: науково-методичний довідник. – К., 1998.
3. Довіра і надія: науково-методичні матеріали. – К., 1998.
4. Загальна декларація прав людини // Кур'єр ЮНЕСКО. – 1998. – грудень. – С. 18-20.
5. Конвенція про права дитини // Інформаційний збірник МО України. – 1995. – № 9 (травень). – С. 3-25.
6. Притулки для неповнолітніх: статус та особливості роботи / Матеріали на допомогу працівникам притулків для неповнолітніх – К.: НВФ «Студцентр", 1998.
7. Рыбинский Е.М. Государственная политика в интересах детей // СОЦИС. – 1998. – № 12. – С. 5-7.
8. Социальная работа (словарь – справочник), изд-во ЭБТ-Контур. – 1998.

Болдіна А.

наук. керівник – доц. Дідора М.І.

ЧУЖИНЦІ ПРО УКРАЇНУ

Кожній людині цікаво, яке враження вона справляє на оточуючих, особливона іноземців. Тому, що вони будучи мало знайомі з особливостями культури і тонкощами психічного складу можуть максимально неупереджено описати та оцінити риси характеру та інші відмінні якості людей, як представників окремого етносу, так і як представників нації.

«Тільки примітивна людина може бути вповні собою задоволена, - тільки безкритична одиниця може вірити, що її вдача досконала, що вона має самі лише прикмети без хиб. Подібно примітивним був би погляд безкритичних середовищ чи спільнот, що мовляв дана спільнота має тільки позитивні диспозиції, тобто тільки добрі, світлі, гарні психічні данності, - без недостач, без слабості й без хиб..."(7). В.Янів пишучи про національний ідеал українців показав, що для представників цієї нації надзвичайно важливою є думка оточуючих, вони проявляють цікавість до чужинців, схильні до рефлексії та самоаналізу.

Актуальність подібних досліджень можна визначити виходячи із загальних завдань етнічної психології як науки, що вивчає усю сукупність індивідуально – психологічних рис особис-

тості – представника нації, з точки зору іноземців, що вступають із ними у взаємодію. Вивчаючи фактичний матеріал по даній тематиці можна помітити, що вона не є новою, проте дослідження переважно зводилися до звичайної констатації інформації, узагальнення та класифікація якої залишалась поза увагою професійних психологів тривалий час.

Тому, виходячи із актуальності даної проблеми, метою нашого дослідження є виділення та узагальнення характерних рис для представників етнічної спільноти України, на основі зібраних свідчень іноземних громадян, які в той чи інший час перебували на теренах нашої держави.

Серед вчених, які займались вивченням свідчень іноземців про особливі риси українців найвизначніше місце належить В.Січинському, який у своїй праці «Чужинці про Україну"(5). Наш сучасник, С.Макарчук, взявши за основу роботу Січинського, впорядкував працю «Писемні джерела з історії України"(3).

Для етнопсихології особливе значення мають матеріали максимально точно збережені і передані від своїх першоджерел. Найповнішим і найоб'єктивнішим зібранням описів України та українців була і залишається книга «Чужинці про Україну", в якій охоплено період починаючи з IX-Хст закінчуючи II-ю половиною XIXст.

З огляду на перехресне розташування України – у геополітичному аспекті: на межі Західної та Східної Європи; пролягання найбільших торговельно –економічних та культурних шляхів («Шовковий", «Залозний") – тут нерідко стикались інтереси різних загарбників через людські та природні ресурси, територіальні інтереси.

«У кожного «автохтона", що постійно сидить на своїй землі, витворюється інертність, байдужість до свого «знаного" оточення, то в чужинця, що приїздить до нової для нього країни, спостережливість завжди загострюється на нових для нього явищах і з'являється органічна потреба поділитись своїми враженнями з оточенням"(3,9).

Найдавніші писемні згадки про племена, які населяли сучасну територію України, належать арабським купцям, мандрівникам, які в IX-Хст. н.е. вважались найосвіченішим народом серед тих які населяли тогочасний світ. Араби – представники ісламського віросповідання - цікавились найбільше особливостями побуту, звичаями «невірних", описували державну структуру суспільних утворень слов'ян, відмінностями ісламу і язичництва (згодом християнства).

«Вони (праукраїнці) – відважні і хоробрі. Як нападають на інший нарід, то доти не відступлять, доки не знищать цілком; гнітуть переможених і роблятьїх невільниками... Усі постійно носять при собі мечі, бо мало вірять один одному, а що підступ у них річ звичайна: кому вдається здобути хоч малий маєток, зараз же рідний брат чи товариш починає заздро позирати і силкується щоб як-небудь того вбити,чи зграбувати" – такі свідчення ми знаходимо у «Книзі добрих скарбів" Ібн-Даста, що датується I-ю пол. Хст. (5,19).

Ібн-Якуб у «Записках" подає загальну характеристику слов'ян: «люди сміливі, здатні до походу і якби не було розрізнення серед їх численних і розкиданих племен, то не иіг би з їх силами боротися ані один народ у світі"(5,20). У даному описі, яскраво прослідковуються індивідуалізм, риса, що притаманна українському характеру(4).Візантійські джерела VI-Хст. Описують слов'ян, переважно як «диких і сміливих варварів, що руйнували та грабували міста Візантії, жили під керівництвом багатьох «мужів", старійшин, зборів"(5,22). Згодом ця «дикість" трансформувалась у звитяжність, прагнення до свободи, визвольну боротьбу козацтва у XV-XVIIст.

Німецькі та італійські подорожні та купці найчастіше описували звичаєво-побутові аспекти «тубільного" населення. Йосафат Барбаро стверджує, що «кожен подорожній, за звичаями країни міг робити усе, що приходило йому в голову; але ніхто не ображався його поведінкою"(5,39). Як правило мандрівники відзначали надзвичайну щедрість, що межувала, як не парадоксально, з пожадливістю і заздрістю.

Ще одною рисою, що завжди дивувала мандрівників була байдужість, лінивість, небажання активно освоювати простір, втручатись у плин часу. Так, Михайло Литвин, пише, що "ріки тут Золоті та Молочні, багатство помножується і не зникає" та поприусі радості природи існують «напади татар, пропасниця, яка приходить через денне спання та від надмірного уживання овочів та риби..."(5,45).

В період Козацької доби формується українська державність. В цей час виникає новий тип українців – «козак", який сильно відрізняється від притаманного слов'нству типу «хлібороба"(1;2).

«Багато бездоганних, але небагатих молодиків з панят на Руси, Поділлі й Польщі, їздять туди, щоби привчитись до лицарського діла , бо між ними можна добре вишколитися в лицарському порядку й чуйності”(5,61).

Боплан, Гійом ле Вассер, відвідавши Україну (XVIIст.), так описує українців: «вони мають нахил до лінощів, багато п’ють ріжних напитків, одначе під час походів козаки зовсім не пиячать... Загалом же «крім одягу не можна помітити в козаків нічого грубого. Єднаючи з хитрим і гострим розумом, щедрість і безкорисливість, козаки, козаки страшенно люблять свободу; смерть для вважають кращою за рабство і для оборони незалежності часто повстають проти своїх гнобителів – поляків; на Україні не минає семи чи восьми років без повстання. А в тім вони підступні і зрадливі... невтомні і відважні ... , зухвалі, мало дорожать своїм життям”(5,73).

Павло Алепський, Александр Майєрберг, Гільденбрандт, пишучи про Козацьку Україну, звертають увагу на стосунки з сусідами та взамодії між різними етнічними групами в середині держави; порівнюють культури, надаючи кращої оцінки козацтву ніж іншим утворенням.

З цього можна зробити висновок про те, що феномен козацтва став основною ознакою часу, що приваблювала дослідників принципово новим способом життя та мислення: наближеність до спартанських умов і непереборний потяг до свободи.

Чужинців вражає освіченість, «навіть жінок, дітей та невільників змушували до науки” - зауважує Юль Юста, а Пецольд звертає увагу, що «українець поводиться на полі науки рішуче з більшим нахилом і хистом і самостійнстю ніж великорос. В той час, коли українець вважає науку справою життя й віддається їй без сторонніх міркувань, - здається, що великороси взагалі вбачають в ній тільки засіб, щоби досягнути зовнішнього відзначення... Між українцями ми знайшли приклади людей, що були багаті на результати власних дослідів і власних міркувань, але не намагаються робити з того галасу”(5,170).

Карл Зап про становище українців Галичини каже так: «русин в своїй власній, відвічній батьківщині і навіть там де з ним поводяться по-людськи, скрізь понижений і легковажений. Його народня віра не послуговується такою повагою, як латинська церква, його мова у поляків як мова проста – не має охорони... нарід занедбаний, відданий рабству, моральному пониженню і фізичному знищенню... Звідси походить теж у простого русина той сепаратизм та недовірря до кожного хто відмінний од нього хоч би одягом”(5,210).

Цей «15-ти мільйонний європейський нарід забутий в історії – стверджує Деламар, - такий чисельний як усі піддані корони Св. Стефана. Існує... має історію відмінну від історії Польщі, а тим більше Від Московщини. Він має свої традиції, свою мову, окрему від московської і польської, має виразну індивідуальність за яку бореться”(5,220).

Багатство, а іноді суперечливість свідчень ускладнює аналіз та узагальнення характерних рис етносу. Проте така ситуація зумовлює визнання того, що для українців найбільше характерною є індивідуальність, що відображається у всіх сферах життя.

Підсумовуючи вище сказане, можна зробити висновок, що чужинці найчастіше виділяли такі риси, як хоробрість, побожність, щедрість, гостинність, схильність до самовдосконалення і рефлексії, визнаючи за найбільшу чесноту (козаків–українців)- прагнення до свободи та незалежність.

Проте, іноземці нерідко наголошували на тому, що такі риси як заздрість, зухвальство і лінь – заважають як державі, так і кожному її громадянину, руйнують надбання цілих поколінь, псують основу нації. Подолання цих якостей дало б змогу консолідувати націю, допомогло б увійти до загальносвітової спільноти не «забутим у історії народом”, а повноцінним «провідником суспільства”(1;6).

ЛІТЕРАТУРА

1. М.Гримич.Два виміри Національного характеру //Наука і суспільство. – 1991. - №8. – с.27-30.
2. І.Каганець.Соціотипи українського народу //Перехід. – 1992. - №2.
3. С.Макарчук.Писемні джерела з історії України: курс лекцій. – Львів.:Світ. – 1999. – 352с.
4. Є.Онацький.Особливості етнопсихології українців //Народна творчість та етнографія. - №3. – 2001. – с.43-47.
5. В.Січинський.Чужинці про Україну. К.:1998., 227с.
6. Україна на зламі тисячоліть: історичний екскурс, проблеми, тенденції та перспективи. – К.:МАУП, 2000. – 384с.
7. В.Янів. українська вдача і наш виховний ідеал. – Тернопіль.:Діалог. – 1992. – 29с.

Лясковська І.
наук. керівники – доц. Поліщук В.А., доц. Радчук Г.К.

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ РЕЛІГІЇ В СОЦІАЛЬНІЙ РЕАБІЛІТАЦІЇ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

Релігія є спецефічним фактором соціалізації, що супроводжував суспільство протягом всього його існування. Історичний досвід свідчить про те, що життя багатьох народів нерідко рухається за законпми, що недостатньо відомі людині. Але, в умовах, які неможливо змінити, примирення з ними може бути для людини єдиним шляхом подолання безглуздого страждання. В цьому вічному процесі пристосування до умов життя релігія виконує і виконувала роль релаксатора, зменшення психологічного напруження людини, гармонізації її духовного світу з оточуючим середовищем.

Так релігія християн вважає, що цей Всесвіт створений внаслідок діяльності розумного божества. Людина на землі створена за його «подобою і образом”. Схожа вона на нього і за внутрішніми якостями. Тому кожна людина має свою гідність і свою цінність як особистість.

Релігія є однією з перших і досить ефективних психотехнічних систем. Це найбільш розроблена система психологічної допомоги окремій людині, а також формування людини здатної жити в умовах об′єктивних труднощів, не виходячи за межі психологічної норми. З дитинства психотехнічна ілюзія існування загробного життя звільняла людину від багатьох проблем: вона спокійно сприймала старість, приймала усі свої недоліки і страждання з надією на винагороду в раю. Механізм релігійного впливу надає стабільності внутрішньому світу людини таким чином:

– Релігійна психотехніка формує різноманітні механізми психологічного захисту, що дає можливість людині автоматично діяти в тих чи інших обставинах;
– Релігійна психотехніка своєрідно реалізує техніку інтеріоризованого контролю за своїми діями за допомогою постулату «божої справедливості” (1;99).

То ж віра в божественну справедливість та в «воздасться вам по ділам ваших” не дає можливості скривдити дитину з особливими потребами.

Але релігія впливає не лише на ставлення здорових людей до людей з особливими потребами. Також вона допомагає віднайти життєвий сценарій дитині з особливими потребами. Такий лйкувальний ефект пояснюється глибокою психологічною потребою дитини вірити в добро, вірити в те, що їїлюблять безумовно і постійно піклуються про неї. Таку потребу задовільняє християнська релігія в описі вселюблячого бога.

Коли в дитини з особливими потребами виникає втратат відчуття відмінності власного Я щодо суспільства, то це може викликатирозлад особистості, зокрема відчуття анонімності, посередності, втрати особистості (деперсоналізація), конформізму або ж брак суспільних інтересів. А бажання невирізнятися серед інших виникає переважно зі страху бути відторгненим середовищем. Звідси виникає потреба звернення до церкви. Тут можна виділити такі мотиви вступу до церкви:

– Потреба приналежності й почуття колективу, яка виразно виявляється внаслідок знищення чи занепаду багатьох природних середовищ (неприйняття в групі однолітків, розпад сім′ї при розлученні);
– Потреба ясності й сенсу (при втраті життєвої рівноваги);
– Потреба гармонії (з′являється через відчуття втрати контакту з самим собою, оточенням, культурою);
– Потреба чіткої індивідуальності;
– Потреба трансцендентації (пошук надземного явища чи істоти, щоб одержати відповіді на остаточні питання);
– Потреба в надії.

В екзестенційному неспокої, який виникає в з′язку з необхідністю поставити собі питання про сенс життя, типовим є занепокоєння й тривога стосовно найфундаментальніших для людини питань, як терпіння або смерть, що мають визначальне значення для всього людського буття. Релігійна пропозиція з′являється тут як продовження питання про сенс життя людини на землі й водночас дає вичерпну відповідь на це питання. Потреба безпеки формуєьтся першою і найфундаментальніше визначає буття людини в світі, а її заспокоєння творить у людині схильність до довіри (так званої прадовіри). Релігія гарантує почуття безпеки, переконує в перемозі добра над злом, життя над смертю. Можна стверджувати, що релігія забезпечує людину системою моральних понять, опираючись на яку вона старається впорядкувати світ і оцінювати його.

Неостанню роль в цьому процесі відіграє молитва. Молитва є символічним засобом підтвердження цієї безпеки й довіри, довіри свого житття в руки божественного начала. Вирізняють такі психологічні значення молитви:

- Допомагає усвідомлювати потреби й дійсність;
- Дарує відчуття прощення, а також вчить, що самодостатність є самообманом (особистість не може жити в ізольованості від суспільства);
- Пробуджує віру й надію, заспокоює розум, через що допомагає перебороти страх, напруження, агресію (усе це є наслідком внутрішніх конфліктів і стресу);
- Відкриває перспективи подолання проблеми і творить конкретні плани дій;
- З′ясовує цілі, яким людина хоче присвятити себе, концентрує сили на їх досягненні;
- Відновлює психічну енргію людини;
- Робить особу чуйною до потреб інших людей;
- Схвалює наші цінності й готує до прийняття всього, що може бути для нас корисне;
- Інтегрує особистість через підпорядкування вищому порядку (2;70).

Отже, загалом можна сказати, що молитва вирішує питання про нейтралізацію таких перепон ефективності процесу соціалізації як агресія, стрес, тривожність, внутрішній конфлікт. В кінцевому рахунку вирівнює дві позиції особистості: «Я в суспільстві” і «Я і суспільство”, тобто дитина з особливими потребами навчається сприймати себе як цінність (3;50). А згідно трансакційному аналізу Е.Берна це є швидкий перехід від почуття залежності й нікчемності (I am not ok) до прийняття позиції поваги до себе (I am ok).

Великий вплив релігія має на світоглядно–дослідницьку позицію особистості. Така позиція включає в себе систему значень, власний досвід, системи цінностей і смислів, систему відношень. Така позиція має відповідну структуру:

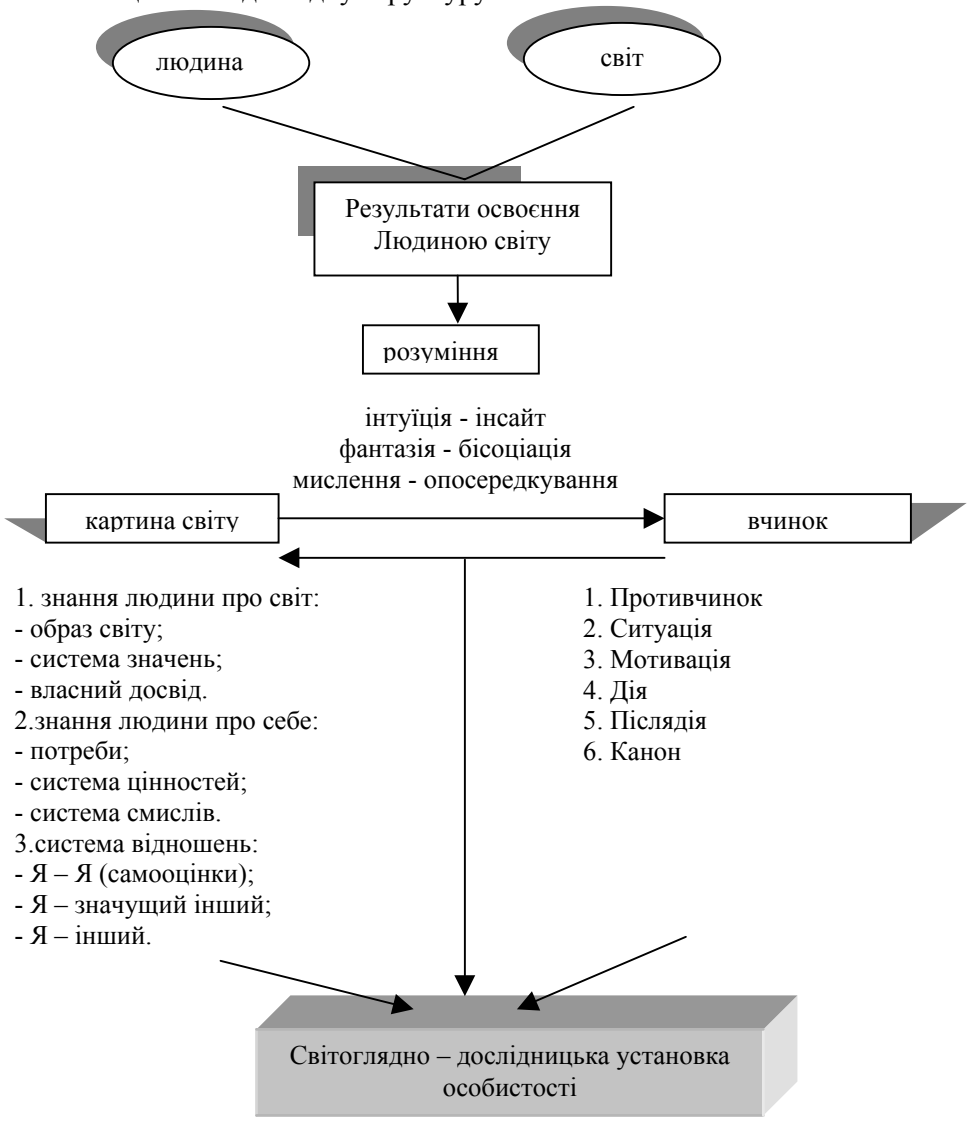

Особливу увагу привертає така структура як картина світу як динамічна, певним чином організована просторово–часова семантична структура, що є системою координат, за допомогою якої людина структурує свій досвід та певним чином відповідає на будь-який вплив середовища. Свідомість людини розвивається всередині культурного цілого, в якому кристалізується досвід діяльності, світосприйняття і спілкування на основі якого слід побудувати власний. Картина світу охоплює і знання про світ і ставлення до нього: потреби, система смислів на основі яких складається система ціннісних орієнтацій.

Найважливішою структурою позиції є стратегія поведінки, що характеризує особистість і проявляється в типовому для неї ставленні до інших людей. І якщо в схему структури позиції між «людиною" і «світом" і «результатом" додамо «релігія", то цим самим ми змінимо усю позицію особистості, змінимо стереотипну картину світу і, відповідно змінимо стереотипну стратегію поведінки. Це стосуватиметься як здорових особистостей, так і особистостей з особливими потребами. В разі такого застосування релігії процес соціалізації завжди буде ефективним, не матимиме негативних наслідків, бо релігія виховує в нас толерантність, терпіння, повагу і любов до ближнього.

ЛІТЕРАТУРА

1. Л.Г.Коваль, І.Д.Звєрєва, С.Р.Хлєбік. Соціальна педагогіка.–Київ,1997.
2. Психологія. Під.ред. о.Юзефа Макселона, 1995.
3. Д.И.Фельдштейн. Психология становления личности.–Москва: Международная педагогическая академия,1994.

Няньчур М.

наук. керівник – доц. Литвин Л.М.

КОНФЛІКТ, ЯК ПРОБЛЕМА СЬОГОДЕННЯ

Знання того, як поводити себе у конфліктній ситуації, вміло вирішувати протиріччя, що виникають і не заводити ці протиріччя у глухий кут, є необхідними для роботи в будь-якій організації. На теперішній час, досить актуальним є прикладний аспект теорії вирішення конфлікту. Знати шляхи виходу з конфліктної ситуації - значить отримати дієву програму в управлінні собою, у взаємовідносинах з партнерами і оточуючими людьми.

Конфлікт (від латинського conflictus- зіткнення) - це зіткнення протилежно спрямованих, несумісних тенденцій у свідомості окремої людини, в міжособистісних взаємодіях індивідів чи груп людей, пов'язане з гострими емоційними переживаннями і припиняється вирішальною перемогою, поразкою чи виснаженням сторін.

Міллер і Слейнберг, визначили три види міжособистісного конфлікту: простий конфлікт, включає одну людину, яка заявляє: «Я хочу зробити А", і іншу, яка говорить: "Я хочу зробити Б ", і при цьому поведінка А і В несумісна.псевдо-конфлікт і его-конфлікт.

- псевдо -конфлікт відбувається, коли індивіди в злагоді, але через неправильну відбувшуся комунікацію, думають, що не погоджуються.
- его-конфлікт відбувається, коли індивіди починають захищати свої позиції, бо їм здається, що на них нападають.

Успішне вирішення конфліктної ситуації для сторін повинно початись із визначення основних причин конфлікту, оскільки, досить часто розуміння проблеми буває далеким від справжнього стану речей. Для ефективної роботи з конфліктною ситуацією важливу роль відіграє визначення рівня системи відносин, в якій виникнув та розвивається конфлікт.

В літературі розглядаються три види основних причин конфліктів:

– умови , які призводять до виникнення несумісної різниці,
– агресивні диспозиції,
– психологічні процеси, які обумовлюють впевненість у несумісності відмінної різниці.

Зіткнення інтересів, конфлікт виникає, коли інтереси зіштовхуються.

Дж. Хамс виділяє ряд фруструючих елементів, які викликають конфлікти: погіршення матеріальних умов, збільшені очікування, підйом і падіння, статусна несумісність, пізнавальні розходження;, неприйняття один одного, зменшення взаємодії.

Учасники конфлікту застосовують набір дій на основі образу конфліктної ситуації. Дії учасників виконують кілька функцій: сприяють досягненню своїх цілей, перешкоджають досягненню цілей протилежної сторони, виконують функцію спілкування.

Результати конфліктних дій органічно вплетені в сам конфлікт, передусім на ідеальному рівні : учасники з самого початку мають образ можливих наслідків і у відповідності з ним поводять себе. Наслідки конфліктних дій, є основним елементом процесу взаємодії, тобто в конфлікті дії відбуваються по частинам і перемежовуються з результатами.

Умови, які вважаються базовими для конфлікту включають структурну диференціацію, особистісні відмінності та комунікацію, дефіцит, ідеологічні відмінності та домінування.

Фолгер звертає увагу на чотири ключові моменти конфліктної взаємодії, які допомагають поясненню основи і напрямку конфлікту:

1. Моделі поведінки у конфліктній взаємодії мають тенденцію до самозбереження.
2. Якою би беззмістовною і хаотичною не здавалась конфліктна поведінка, вона має загальну спрямованість, що може бути зрозуміла.
3. Конфліктна взаємодія підтримується діями і протидіями учасників; дії та протидії учасників засновуються на володіємих учасниками силах.
4. Конфліктна взаємодія впливає на взаємовідносини учасників.

Для роботи з конфліктною ситуацією слід розглянути і динаміку конфліктної взаємодії.

Передконфліктна ситуація. Фіксує виникнення реального протиріччя в інтересах, потребах та цілях сторін. воно ще не усвідомлене і немає ніяких конфліктних дій, ця ситуація - потенційний конфлікт. На цій стадії зароджується напруженість у взаємовідносинах, тривожністю.

Усвідомлення передконфліктної ситуації пов’язане із сприйняттям реальності як конфліктної, необхідності прийняття рішень та дій. В поведінці людей часто проявляється нервовість, неприязнь, агресивність, а інколи й неврівноваженість Ця стадія - поштовх до конфліктної поведінки.

Конфліктна взаємодія. Найбільш гостра і напружена стадія взаємодії. Стержнем конфліктної взаємодії є блокування досягнення цілі іншою стороною, багаторазово загострюється емоційний фон протікання конфлікту. Терпеливість, грамотність, саморегуляція - перешкода розвитку конфлікту.

Вирішення конфлікту. В ідеалі ця стадія має початись уникнувши конфліктну взаємодію. Для усунення конфліктної ситуації використовуються такі форми коректного вирішення конфлікту як переговори, колективне обговорення виникнувшого протиріччя, звернення до посередників, переключення уваги із сфери афективно - напружених відносин у ділову сферу відносин та ін.

Післяконфліктна стадія. Характеризується глибоким переживанням сторін. Пройшла розрядка напруги, і учасники Часто виникає почуття вини, можливо розкаяння. Факти, отримані в дослідженнях американського психолога Л.Уолтера, показують: саме у післяконфліктній стадії, коли учасники конфлікту готові до позитивних змін, можна проводити відвертий, об’єктивний та конструктивний розгляд того, що відбулось з чітким визначенням перспектив подальшого розвитку взаємовідносин. Вихід з конфліктних ситуацій, повинен в ідеалі завершитись взаємною задоволеністю сторін.

Народна мудрість говорить – нерозумні сваряться, а розумні домовляються. загальна гармонія інтересів – утопія. Конфліктне протиріччя – основа саморозвитку індивіда і соціальних систем. Людина має не уникати конфліктів, а знаходити адаптовані шляхи виходу із них. Сама суть ринкових і демократичних відносин заснована на вільному протиборстві, змагання особистостей та соціальних структур. Однак це протиборство має знаходитись в руслі цивілізованих правил соціальної взаємодії. Знання того, як поводити себе у конфліктній ситуації, вміло виішувати протиріччя, що виникають та не заводити їх у глухий кут є важливими та необхідними для будь-якої людини, а для працівників підприємств, на плечах яких лежить велика відповідальність - першочергово.

Струмінська А.
наук. керівник – доц. Кікінежді О.М.

ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ У СФЕРІ ГЕНДЕРНОЇ ПОВЕДІНКИ

Посилена увага до ґендерної поведінки молоді викликана, перш за все, ррзбудовою громадянського суспільства в Україні, переосмисленням ролі статей у побудові партнерських взаємин чоловіка і жінки, відходом від традиційної сім'ї і її наближенням до біархатної, егалітарної. Партнерство вимагає взаємозамінності рольових позицій у вихованні дітей, виконанні гос-

подарчих функцій, а значить, і зміни статевотипізованої поведінки чоловіків і жінок. Ґендерна культура в рамках гуманітарних дисциплін визначається як знання соціально-психологічних механізмів становлення особистості жінки та чоловіка як різних біологічних, проте рівних соціальних істот*. Своєрідною межею у психологічних відмінностях чоловіків та жінок є установка на інструментальні ролі перших і емоційно-експресивні других. Диференціація статевих ролей і відповідних їм стандартів мужності і жіночності визначаються конкретними соціально-економічними умовами життя суспільства, специфічними для конкретного регіону, усталеними етнокультурними та релігійними традиціями, шлюбно-сімейною звичаєвістю. Гендерні приписи та нормативи поведінки, прийняті в соціумі, інтерналізуються суб"єктом діяльності в процесі онтогенезу і таким чином особистість набуває гендерної ідентичності, тобто суб"єктивного осмислення, переживання статевої ролі, єдності поведінки і самосвідомості (І.Кон, Т.Говорун, О. Кікінежді).

В даній статті представлені результати пілотажного дослідження, проведеного з метою вивчення ціннісних орієнтацій студентської молоді у сфері гендерної поведінки та провідних соціальних впливів, які зумовлюють диференціацію психології чоловіків та жінок. При цьому використовувались методи. 1) контент-аналізу зміст образу реального і бажаного «Я» як форми прояву ідентифікації юнаків та дівчат з певними соціальними ролями, ступінь інтеграції в них цінностей життя та способів досягнення; 2) рангування значущих особисгісних статевовідповідних якостей та нормативів поведінки, 3) фіксації поширеності та частоти використання статевовідповідних стереотипів в ЗМІ.

Робочою гіпотезою дослідження було прийнято положення про те, що цінності та стереотипи, нав'язувана в процесі соціалізації особистості зумовлюють інтеріоризацію уявлень про дихотомічність нормативів поведінки, особистісних якостей, діапазону соціальних та сімейних ролей чоловіків та жінок.

При вивченні структури ціннісних орієнтацій студентства аналізувалися якості протилежної статі, які, на думку молодих, є найбільш цінними. Вказані якості для зручності ми умовно об'єднали в окремі групи, а саме: 1. Зовнішній вигляд (врода, акуратність, краса, сексуальність та ін.) 2. Якості, що характеризують очікуване ставлення до себе (чуйність, уважність, терплячість, довір'я, готовність допомогти, повага тощо). 3. Моральні якості (доброта, вірність, лагідність, ніжність, чесність). 4. Інтелектуальні якості (коло інтересів, розум, ерудиція, начитаність). 5. Емоційно-вольові та комунікативні якості (гумор, весела вдача, сміливість, наполегливість і т.ін.).

Проаналізувавши одержані відповіді, дійшли висновку, що у юнаків та дівчат часто спостерігається орієнтація на ті якості людини, які характеризують її як представника протилежної статі, на суто фемінні або маскулинні якості. Змістом їхнього спілкування е цінності, що забезпечують устх зовнішньої, процесуальної, а не суттєвої, моральної його сторони. Значна частина юнаків та дівчат на перше місце поставили емоційні, комунікативні якості та зовнішні дані: «веселий», «атлетичний», «спортивної статури»; «вродлива», «ніжна», «модно одягається», «гарно тусується», «любить класичну музику», «любить підвалювати» тощо.

Результати поглибленого аналізу структури бажаних якостей у осіб протилежної статі дозволяють дійти висновку, що існує цілий ряд відмінностей в уявленнях дівчат і хлопців. Так, наприклад, фактор зовнішньої привабливості зазначило 95% юнаків і 44% дівчат, фактор трудових навичок — 35% та 54% відповідно. При цьому в обох статей фактор зовнішньої привабливості включає як фізичні дані (врода обличчя, краса постави, ніг, атлетичні плечі тощо), так і вміння красиво, модно одягатись, мати гарний смак тощо. Проте фактор зовнішності і фактор інтелектуальних здібностей однолітків протилежної статі оцінюється юнаками-студентами у співвідношенні 95% та 12%, а у студенток він значимий у співвідношенні 44% та 7% відповідно.

Як з точки зору студентів-юнаків, так і дівчат, доброта, господарчі навички, любов до чоловіка посідають найвищі місця у рейтингу уявлень про образ справжньої жінки. Якості, які відзначає студентство як необхідні для жінки, носять відверто фемінний характер, якто:»вірна», «красива», «акуратна», «турботлива», «терпима», «тактовна», «поступлива». Антиідеалом є практично полярні до вищеназваних якості, як, наприклад, «негативна», «зрадлива», «погана господиня», «має шкідливі звички до алкоголю та паління». Засоби масової інформації продукують два головні стереотипи. Один з них — дружина, мати, опора родини, берегиня, інший — тип жінки з сучасних модних журналів. Не випадково, що образ ідеальної жінки носить

* «ґендер («gender")- соціокультурна стать; «sex"- біологічна стать

у 94% молоді традиційний характер, а образ справжнього чоловіка у 95% відповідно, складається з високого рейтингу традиційно маскулинних якостей.

Висновки. Як дівчата, так і юнаки здебільшого орієнтовані на андро-та феміноцентричні нормативи поведінки, хоча проявляється слабка, але помітна тенденція до андрогінної ідентичності у дівчат-студенток. Успадковуючи старі стереотипи і виробляючи нові, власні цінності, юнаки та дівчата все ще залишаються на роздоріжжі ґендерної самореалізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Говорун Т. В., Кікінежді О.М. Стать та сексуальність: психологічний ракурс –Тернопіль.:Навчальна-книга-Богдан, 1999.- 384 с.
2. Кон І С. Вступ до сексології. — К.:Лебідь,1991. — 320 с.

ІНДУСТРІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Сіткар С.
наук. керівник — доц.Сіткар В.І.

ДИТЯЧІ ПУСТОЩІ: ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ (ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ)

Науково-теоретичні розробки психології дітей, емпіричні дослідження і спостереження сприяють кращому розумінню їх гендерної та психологічної природи. Імовірно, багато хто з учителів, батьків, практичних психологів може пояснити і передбачити ті чи інші форми поведінки хлопчиків та дівчаток, але їхні прогнози будуються переважно на рівні особистого життєвого досвіду, власних спостереженнях. На жаль, теорія розвитку дітей і дорослих розроблена ще недостатньо добре. Зауважимо, не так добре як природничонаукові теорії. Сьогодні практично якоїсь однієї теорії, яка б могла дати чітку уяву про цю проблему не існує.

Аналіз психолого-педагогічної літератури з проблем дитячої психології взагалі та дитячих пустощів зокрема показав, що спеціальних праць присвячених цьому питанню незначна кількість. Проте представники різних наук якоюсь мірою торкалися його частково. Спробуємо узагальнити дані літератури з питань дитячих пустощів.

На значення і роль пустощів у становленні і розвитку дітей вказували Рубінштейн С.Л., Люблінська Г.О., Амонашвілі Ш.О., Леві В.Л., Костюк Г.С., Сіткар В.І., Татенко В.О., Сухомлинський В.О. [18, 13, 1, 12, 10, 19] та ін. Їхні спостереження та висновки використано у даній роботі. Однак дослідження названих авторів не торкалися гендерних аспектів дитячих пустощів. Гендерні аспекти дитячих пустощів спеціально не досліджувались, хоча у практичному житті можна спостерігати різноманітні форми їх проявів як у хлопчиків так і дівчат. Це певна неповністю досліджена сфера активності дитини, яка може мати різні прояви і різні наслідки.

Зазначене вище й зумовило вибір теми дослідження.

Об'єктом дослідження стали пустощі, як форма поведінки дітей.

Предмет дослідження - гендерний аспект проявів пустощів у дитячому віці (теоретичний аналіз).

Мета даної роботи – проаналізувати та узагальнити теоретичні дані психолого-педагогічної літератури з проблеми дитячих пустощів, які розкривають гендерні відмінності та особливості їх проявів на різних етапах онтогенетичного розвитку.

Для досягнення мети необхідно вирішити такі **завдання:**

1. Проаналізувати психолого-педагогічну літературу і визначити поняття дитячих пустощів.
2. З'ясувати природу та гендерні відмінності у їх проявах.
3. Узагальнити теоретичні відомості з даної проблеми.

Для вирішення поставлених завдань використано такі **методи:** аналіз науково-теоретичних і методичних джерел з даної проблеми; узагальнення теоретичних даних.

Наукова новизна дослідження полягає у розкритті гендерних відмінностей проявів пустощів у дитячому та шкільному віці (теоретичний аналіз); визначенні зв'язку між специфікою пустощів, їх диференціацією в процесі соціалізації хлопчиків та дівчаток.

Теоретичне значення роботи полягає у тому, що узагальнені теоретичні дані розкривають гендерний аспект природи дитячих пустощів, чим збагачують знання про психічну стать хлопчиків та дівчат. Ці знання доповнюють конкретні програми статевого виховання на різних вікових етапах формування особистості.

Практичне значення роботи полягає у тому, що висновки теоретичного з'ясування природи пустощів, гендерних особливостей можуть бути використані при вивченні спецкурсів і спецсемінарів з дитячої психології, психології статі, читанні лекцій для вчителів та вихователів дошкільних закладів на курсах підвищення кваліфікації.

Протиставлення «чоловічого" і «жіночого", зазначає І.С.Кон, одна із загальних парних опозицій людської психіки [11;3]. Чимало психологів твердять, що хлопчики значно активніші, ініціативніші у пізнанні навколишнього простору, ніж дівчатка Це, так звана, територіальна поведінка [5;120]. Рівень активності, пов'язаний з освоєнням, використанням та захистом «власної" території у хлопчиків будь-якого віку (від наймолодшого до підліткового) в 1,5-2 рази ви-

щий, ніж у дівчаток. Варто замислитися, чому хлопчачий світ ширший, ніж дівчачий? На це можна легко знайти відповідь, простежуючи динаміку гендерних особливостей активності хлопчиків та дівчат у проявах пустощів.

Пустощі – короткий епізодичний відрізок поведінки дитини, в якому яскраво проявляється її активність, ініціатива, винахідливість. Особливостями пустощів є їх позитивний тон, переживання великого задоволення від зробленого і обов'язково добре ставлення до навколишніх [16; 230].

Чи можуть діти не пустувати? Ми, педагоги, вчені, батьки вважаємо, що потрібно постійно пам'ятати про те, що дитина повинна пустувати, не слухатись, бігати, кричати. Зрозуміло, все це в межах норми, але норму, досить часто, визначає дорослий (учитель), ніби як для самого себе. Якщо він сам сидячи за столом, не вертиться на стільці, отже і дитині «не дозволяється". А їй саме і дозволяється! Тому що дитячий вік інколи називають «золотою порою" пустощів. Про цю особливість повинні пам'ятати дорослі, вихователі, вчителі [19].

Як відомо, діти відрізняються великою рухливістю. Вони не можуть не бігати, не стрибати, не лазити по деревах, не бруднити одяг тощо. Все це – вияв внутрішньої, природної активності, яка, значною мірою, має біологічну основу. Це – вияв енергії, характерний для здорового молодого організму, вияв потреби діяти [19].

Якщо пустощі зникають узагалі – з доброї волі самих дітлахів чи «викорінюються" педагогами, батьками, то разом з ними зникає і певна основа для саморозвитку як «спонтанійного" процесу (Г.С. Костюк). Адже в пустощах дитина виявляє свою активність, самореалізується, самовизначається і самостверджується як неповторна особистість. Саме завдяки їм створюється і функціонує система неформальних стосунків у групі, класі, виявляються лідери, розподіляються симпатії. А як, скажімо, інакше привернути до себе увагу дорослого, вчителя, які тебе вперто не помічають.

Василь Сухомлинський писав: «Багато вчителів тратять сили на боротьбу з дитячими пустощами, витівками, тобто з тим, що є закономірним супутником дитинства і отроцтва і що заслуговує на мудру поблажливість і розумне перетворення на жарт (Сухомлинський В.О Т. 2 , с. 238-239)

Надмірна активність – це ще не психічний розлад. Проте, іноді вона супроводжується серйозними затримками емоційного, розумового, інтелектуального розвитку. Нерідко така поведінка супроводжується стресами і може призвести до надмірного збудження. Надмірна активність спостерігається у 5-8% хлопчиків і біля 1% дівчат – учнів початкових класів [20; 423].

Стосунки дітей виступають тим яскравіше і тим швидше визначаються, чим ближче до їх життєвого досвіду вчинки людей про які вони чують, чим більше вони їм зрозумілі і привабливі. Розповідь про двох пустунів, які дратували дорослих своїми витівками і каверзами, не викликає у дітей-слухачів почуття обурення. Школярам дуже цікаво слухати про пустощі і видумки цих веселих хлоп'ят: вони їм ближчі і зрозуміліші ніж прихована у розповіді мораль. Тому школярі залюбки відтворюють деякі витівки літературних героїв, зовсім не осуджуючи їх. Адже, в процесі індивідуального розвитку ще в дошкільному віці, вони не раз захоплювались пустотливою поведінкою «Малюка і Карлсона», «Буратіно» чи «Петрика П»яточкіна», або навіть вже у школі, знайомлячись з героєм оповідання І.Франка «Грицева шкільна наука», яка так і закарбувалась в їх пам'яті. З цим привабливим життєвим досвідом хлопчики та дівчатка і вступають у міжособистісні стосунки з однокласниками та вчителями або батьками.

Результатом статевої соціалізації є асиміляція (від лат. assimilatio – злиття) та адаптація (від лат. adaptio – пристосовую) усталених вимог. Цивілізація створила цілу систему поведінкових приписів, взірців, моделей поведінки, які прийняті щодо сильної та слабкої статей. То чи не є пустощі однією з поведінкових форм в якій хлопчики та дівчатка на ранніх етапах онтогенезу відстоюють соціально-статеву ідентичність (соціальні ролі).

З віком у ході статевої ідентифікації, відбувається посилення диференціації в проявах пустощів між хлопчиками і дівчатками: перші більше схильні до негативних проявів пустощів. Як зазначає Підласий І.П. [16; 230] відхилення у поведінці дітей в сім'ї прийнято класифікувати в залежності від ступеня її соціальної небезпеки, а також від вікових і індивідуальних особливостей дітей. Найбільш характерними серед них є: непослух, дитячий негативізм, впертість, капризи, а також недисциплінованість і, нарешті, правопорушення

По-різному реагують учителі і на пустощі та порушення правил поведінки учнями та ученицями. Вигуки з місця, незначні порушення правил поведінки дівчатками, як правило, строго засуджуються вчителем. Водночас бійки, міжособистісні з'ясування стосунків серед хлопчаків часто лишаються поза увагою вчителя, бо сприймаються як належне, мовляв, на те

вони й хлопці. І навіть, якщо педагог і карає пустунів, бешкетників, то робить це у формі окрику, погрози тощо. Від батьків хлопці очікують стусана чи підпотиличника, від вчителя – сердитого окрику. Дівчаток і батьки, і вчителі карають інакше. Їм, як правило, пояснюють провину, аргументують необхідність для блага дівчинки у майбутній материнській ролі бути чемною, вихованою, уважною до потреб інших людей. Така диференційована система заохочень і покарань, коли в хлопчаків підтримують дух змагань, наполегливість у досягненні мети, а дівчаток орієнтують на пристосування, адаптування, невтручання в хід справ, нагадуючи їм про морально-етичні основи людських взаємин, також поглиблює відмінності у психології хлопчиків і дівчаток [11; 25-26].

Встановлено, що хлопчики найбільше пустують, бешкетують, чинять каверзи у вересні, бо ще пам'ятають канікули, свободу і в травні – коли вже не можуть втриматись у приміщенні.

Як правило, у молодшому шкільному віці недисциплінованість, пустощі здебільшого притаманні хлопчикам (за одержаними даними 96%) [19]. Недисциплінованість буває злісна і незлісна. До незлісних порушень дисципліни, переважно, призводять пустощі.

Необхідно також не знехтувати гендерним аспектом цієї проблеми. Адже дівчатка є більш стабільними у дотриманні дисципліни ніж хлопчики. Тому, як показує практика, саме на них опираються педагоги при організації класу, переважно з них складається актив.

У даній роботі реалізовано лише один з етапів дослідження проблеми пустощів (гендерні особливості) у дошкільному та шкільному віці. Одержані рядом авторів результати та розроблені нами на їх основі науково-теоретичні рекомендації є підсумком роботи даного етапу дослідження пустотливої поведінки дітей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Амонашвили Ш.А. Как живете, дети? Пособие для учителя. – М.: Просвещение, 1986. - 171 с.
2. Амонашвили Ш.А. Психологические основы педагогики сотрудничества. – К.: Освита, 1991. – 111с.
3. Анохин П.К. Предисловие к книге Э.И. Гельгорн, Дж. Луфборроу Эмоции и эмоциональные расстройства. – М.: Мир, 1966. – 672 с.
4. Арямов И.А. Рефлексология детского возраста. – М.: Гос. издат., 1924. –
5. 108 с.
6. Говорун Т., Кікінежді О. Стать та сексуальність: психологічний ракурс. Навчальний посібник. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 1999. – 384 с.
7. Гумецька Л.Л. Короткий тлумачний словник української мови. – К.: Рад. школа, 1978.
8. Дубравська Д.М. Основи психології: Навч. посібник. – Львів: Світ, 2001. – 280 с.
9. Эфрусси П.О. Профилактика хулиганства и школа. – М.-Л. Госиздат, 1928. – 70 с.
10. Кэмпбелл Р. Как на самом деле любить детей. – М.: Знание, 1992. – 188 с.
11. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості /Під ред. Л.М. Проколієнко. – К.: Рад. школа, 1989. – 608 с.
12. Кравець В.П., Говорун Т.В., Кікінежді О.М. Він та вона: різні від природи чи від виховання? Методичні рекомендації класним керівникам, практичним психологам та вчителям валеології. – Тернопіль: «Навчальна книга – Богдан", 2000. – 28 с.
13. Леві В.Л. Не стандартна дитина. – К.: Рад. школа, 1991. – 253 с.
14. Люблинская А.А. Детская психология. – М.: Просвещение, 1971. – 379 с.
15. Мальковская Т.Н. Учитель – ученик. – М.: Знание, 1977. – 64 с.
16. Осорина М.В. Детские «сокровищницы", «секреты и тайники"// Секретный мир ребенка в пространстве мира взрослых. – М.: Питер, 1998. – С. 127-145.
17. Подласый И.П. Педагогика. Новый курс: Учебник для студ. Пед.вузов: В 2 кн. – М.: Гуманит. изд. Центр ВЛАДОС, 1999. – Кн. 2: Процесс воспитания. – 256 с.: ил.
18. Раттер М. Помощь трудным детям /пер. с англ./. – М.: Прогресс, 1987. – 420 с.
19. Рубинштейн С.Л. Принципы и пути развития психологии. – М.: Издат. Академии Наук СССР, 1959. – 354 с.
20. Татенко В.О., Сіткар В.І. Дитячі пустощі з погляду психолога. //Вісник Академії Педагогічних Наук України. – К., 1993. - №1. – С.167-174.
21. Флэйк-Хобсон К., Робинсон Б.Е., Скин П. Развитие ребенка и его отношений с окружающими: Пер. с англ./ Общ. ред. и предисл. М.С. Мацковского. – М.: Центр общечеловеческих ценностей,. 1993. – 511 с.
22. Шабалина З.П. Первый год - самый трудный: (Особенности учеб.- воспитат. работы с шестилет. первоклассниками): Кн.. для учителя. – М.: Просвещение, 1990. – 96 с.

Буряк Л.
наук. керівник – доц.Кондратюк В.Л.

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ВИКОРИСТАННЯ В ШКОЛІ ТЕСТОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ УЧНІВ

Упровадження тематичної системи обліку знань і навичок учнів ставить перед учителем завдання поряд з традиційними формами перевірки результатів навчальної діяльності ширше практикувати і письмові форми контролю, особливо за великої наповненості класів. Серед багатьох тестів, які практикуються в школах, особлива роль належить тестам успішності. Вони передбачають використання системи спеціально підібраних завдань, випробуваних на великому контингенті учнів, що дозволяє за допомогою певної шкали нормативів якісно виміряти у рівних для всіх умовах структуру знань, умінь і навичок учнів і виразити ці результати у кількісних показниках. Тести успішності складаються на основі матеріалу, опрацювання якого передбачено шкільною програмою та шкільними підручниками. Перевага тестування в тому, що воно ґрунтується на багатобальному кількісному і якісному вимірюванні знань і вмінь школярів.

Аналіз тестових завдань, які сьогодні самостійно складають учителі, показує такі їх найголовніші вади:

а) одноманітність побудови;
б) зорієнтованість на неістотне, другорядне;
в) недостатня увага до творчої діяльності, вмінь і навичок учнів;
г) нечіткість формулювання, що породжує двозначність, а, отже, і дезорганізує навчальну роботу учнів.

Завдання повинні підбиратися на основі детального аналізу логічної структури навчального матеріалу, з урахуванням типових помилок дітей. Навчальний матеріал з кожного предмета далеко неоднорідний. Чим різноманітнішою буде функціональна спрямованість тестів, тим об’єктивнішими будуть виміри результатів тестування учнів.

Вибір тих чи тих завдань тестового типу для тематичного або підсумкового контролю здійснюється за логікою навчального процесу. Тому слід дотримуватися таких принципів: цілісності (система завдань повинна включати якнайбільше їх типів); поступовості і послідовності (завдання ефективні тоді, коли постійно ускладнюються); інтегральності (для перевірки знань повинні також включатися завдання, що розкривають взаємозв’язок навчального матеріалу з іншими шкільними предметами); надмірності (завдання викликає інтерес тоді, коли воно має характер суб’єктивної новизни); науково обґрунтованої, посильної для учня завантаженості (учні повинні бути достатньою мірою обізнані з тим. Як виконувати ті чи інші завдання). На основі експерименту було встановлено, що учні, які звикли до тестування, витрачають на виконання завдань на 25 – 30% часу менше, ніж ті, які виконують подібні завдання вперше. У процесі конструювання тестів слід надавати перевагу завданням, що будять думку. Ступінь сформованості вмінь і навичок може бути виявлено лише з перенесенням знань у нові ситуації

У науковій літературі немає єдиного погляду на те, якою повинна бути оптимальна кількість тестових завдань. Збільшувати кількість завдань в умовах часового ліміту можна лише за рахунок завдань з уже сконструйованою відповіддю. Позитивним у завданнях з множинним вибором є те, що за їх допомогою порівняно за короткий час можна визначити рівень засвоєння великої кількості фактологічних знань. За їх використання найменше допускається (а то й зовсім не допускається) суб’єктивізму в оцінюванні результатів тестування. Вони здебільшого оцінюються на основі критеріїв: правильна – неправильна відповідь. Але тестові завдання з множинним вибором обмежують можливості учнів виразити себе. Їх вадою є ще й те, що з кількох відповідей деякі правильні можна назвати навмання. Позитивним є і той факт, що учням пропонується вибрати правильну відповідь не з трьох, скажімо, а з п’яти запропонованих, що також унеможливлює вгадування. Побутує думка, що в тести не слід включати ті завдання, які в результаті їх апробування на великих контингентах учнів виконала більшість дітей. Подібні твердження науково невиправдані. Тести успішності ставлять за мету не стільки виявити здібних, обдарованих учнів, як фіксувати результати навчання. Визначити правильними подібні твердження означає змиритися з думкою, що в школі цілком прийнятними можуть бути показники якісного рівня знань (умінь) учнів, які становлять лише 20 – 30%, що загал дітей неспроможний успішно осягати навчальні цілі. Такі рекомендації є антигуманними стосовно дітей.

Не зовсім правомірним є також твердження, що з тестів повинні бути вилучені і завдання, яких не виконали 80% учнів. Перевірка тестових завдань на великих контингентах учнів ще сама по собі не є показником якості подібних завдань. Поняття «великий контингент учнів" аж ніяк не передбачає певного розумового рівня самого контингенту. Такий контингент повинен добиратися з урахуванням не лише кількісного складу школярів, а й якісного рівня їхньої підготовки. Звичайно, доцільно випробовувати тестові завдання на великих контингентах учнів. Це дає змогу виявити, наскільки вдалими є самі завдання (мається на увазі їх зміст і форма пред'явлення), скільки потрібно часу на їх виконання тощо. Завдання повинні бути середньої важкості, але такі, що змушують учня поміркувати, висловити свої власні оцінки і судження.

Надто легкі завдання, як і важкі, не дають змоги виявити творчі можливості дітей, рівень їхньої підготовки

Результати тестування учнів можна вважати об'єктивними, якщо вони в основному корелюють з поточною успішністю. Зв'язок тестування з поточною успішністю повинен бути достатньо стійким.

Надійність результатів оцінювання значною мірою залежить від кількості виконаних учнем завдань, до того ж однотипних, на основі чого можна робити висновки про його знання, вміння і навички.

Якщо бачимо, результати тестування вимагають багатофакторного аналізу і лише на цій основі можна зробити правильні висновки про успішність учня, темпи його просування вперед у інтелектуальному і духовному зростанні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безверха В. Педагогічні умови використання в школі тестового контролю знань учнів // Педагогіка і психологія. – 1997. - № 1. – С. 17 – 20.
2. Бомок А. Я., Гаран В. І., Мамус Г. М. Трудове навчання (обслуговуюча праця та електротехнічні роботи, 6 клас). – Тернопіль: Астон, 2001. – 188с.
3. Воробейникова О. В. Структурированые тесты как средство контроля знаний // Информ. и образов. – 2001. - № 6. – С. 14 – 17.
4. Гаран В. І., Мамус Г. М. Трудове навчання (обслуговуюча праця та електротехнічні роботи, 5 клас). – Тернопіль: СМП «Астон», 2000. – 148с.
5. Гронланд Н. Складання тестів контролю успішності // Педагогіка і психологія. – 1994. - № 2 – 3. – С. 53 – 62.

Петренко С.

наук. керівник – доц. Кондратюк В.Л.

ВИКОРИСТАННЯ УНАОЧНЕНЬ ПРИ ВИВЧЕННІ ЕЛЕМЕНТІВ МАТЕРІАЛОЗНАВСТВА ШВЕЙНОГО ВИРОБНИЦТВА

Розробка і виготовлення унаочнень повинні бути дидактично обґрунтовані і пов'язані із необхідністю їх використання в навчальному процесі.

На лабораторно-практичних заняттях з «Матеріалознавства швейного виробництва» широко використовуються стенди, плакати. Головні дидактичні властивості цих посібників - це наочність, простота ознайомлення учнів із будовою, видами текстильних волокон, асортиментом тканин, допоміжних матеріалів, фурнітури. Робота з стендом на уроці підвищує зацікавленість учнів, дає їм можливість спостерігати за волокнами різного походження, їх будовою і асортиментом тканин в процесі демонстрації.

Використання розроблених плакатів і стендів сприяють кращій організації пізнавальної діяльності учнів в процесі сприйняття інформації, полегшують сприйняття навчального матеріалу. Це дає можливість за більш короткий час передати заплановану інформацію і збільшити час самостійної роботи на уроках для формування нових знань, навиків і умінь, а також допомагає підтримувати увагу учнів протягом тривалого часу і активізувати процес навчання, підвищити зацікавленість учнів в одержанні інформації, викликає почуття задоволення і сприяє міцному запам'ятовуванню навчального матеріалу.

Крім того, вплив використовуваних плакатів і стендів слід розглядати і з психологічної сторони. Безперечно, що вони впливають на сприйняття, пам'ять і сенсомоторну діяльність учнів. Але ця проблема потребує спеціальних досліджень.

. Велику допомогу надають наочні приладдя при поясненні нового матеріалу - допомагають викласти новий матеріал більш доступно, активізувати увагу учнів, підвищити ефективність уроку.

На заняттях із матеріалознавства можна використовувати такі наочні приладдя:

1. Діаграми, що показують зростання виробництва тканин і текстильних волокон, а також місце, займане тим чи іншим видом тканини в обсязі усього виробництва.
2. Схеми ткацького верстата, технологічного процесу фарбування тканин, виробництва хімічних волокон, схема класифікації волокон, тощо.
3. Географічні карти з вказуванням місць, що дають сировину для текстильних підприємств, і місць, у яких зосереджені текстильні підприємства.
4. Навчальні таблиці про властивості тканин і волокон, відмінні ознаки волокнистого складу тканин, режими температури, що допускається при волого-тепловій обробці різних тканин.
5. Таблиці чи діапозитиви, що демонструють сировину для одержання волокон, різних видів переплетень, тощо.
6. Натуральні зразки сировини (коробочки бавовни, стебла льону, кокони шовкопряда), колекції волокон, пряжі, швейних ниток, тканини.
7. Альбоми асортименту тканин.
8. Схема технологічного процесу обробки волокон і виробництва пряжі і тканин.

Важливе значення має також використання на заняттях технічних засобів навчання — епідіаскопа, кодоскопа й ін.

Велику допомогу в навчанні дають екскурсії, під час яких учні знайомляться з процесом обробки волокон, виробництва пряжі і тканини.

Однак, слід пам'ятати, що застосування наочного приладдя повинно бути ретельно продумано. Не можна перевантажувати заняття використанням великої кількості наочності , не можна заміняти ними пояснення вчителя.

Урок із застосуванням технічних засобів навчання також повинний бути ретельно підготовлений. Важливо, щоб показу кінофільму чи діафільму передували вказівки вчителя, на що звернути особливу увагу, щоб постаратися зрозуміти і запам'ятати. Після кінофільму в порядку опитування чи бесіди учні відтворюють отримані знання. Можна показувати окремі фрагменти кінофільму. Це займе менше часу і не буде відволікати увагу учнів від основної теми заняття.

На заняттях з матеріалознавства можна використовувати діафільми і кінофільми, призначені для показу на уроках хімії, біології, природознавства. До них, наприклад, відносяться кінофільми «Бавовняне виробництво», «Як сорочка в полі виросла», «Шовковий і дубовий шовкопряд», «Штучні волокна», «Капрон» і ін., а також діафільми «Льон», «Жива шерстинка», «Шовковинка» і ін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бомок А. Я., Гаран В. І., Мамус Г. М. Трудове навчання (обслуговуюча праця та електротехнічні роботи, 6 клас). – Тернопіль: Астон, 2001. – 188с.
2. Стельмашенко В. И., Розаренова Т. В. Материаловедение швейного производства: Учеб. для вузов. – М.: Легпромбытиздат, 1987. – 224 с.
3. Столярова С. И., Домненкова Л. В. Обслуживающий труд: Учеб. пособие для учащихся 7 – 8 кл. – М.: Просвещение, 1985. – 224с.

Злонкевич С.

наук. керівник – доц. Горбатюк Р.М.

РЕАЛІЗАЦІЯ ФУНКЦІОНАЛЬНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ AUTOCAD 2000 В ПРОЦЕСІ ПОБУДОВИ СХЕМ

Схема – це креслення, на якому у вигляді умовних позначень або зображень показані частини виробу і зв’язок між ними.

Залежно від типу елементів, що входять у склад виробу, і зв’язку між ними схеми поділяють на наступні види:

– електричні;
– кінематичні;
– пневматичні;
– гідравлічні тощо.

На кінематичній схемі повинні бути показані всі елементи виробу, відображені зв'язки механічного і немеханічного характеру між різноманітними елементами й групами елементів та повинен бути показаний взаємозв'язок механізму з двигуном.

На принциповій електричній схемі зображають всі електричні елементи, необхідні для здійснення та контролю у виробі заданих електричних процесів, вказують електричні зв'язки між елементами, зображають роз'єми, затискачі і тому подібні елементи, якими закінчують вхідні й вихідні ланцюжки.

Виконуючи креслення електричних чи кінематичних схем нам потрібно зображати багато подібних елементів, які щоразу повторюються. Щоб полегшити роботу пов'язану з побудовою схем застосовують графічний редактор, зокрема, AutoCAD 2000.

Для спрощення подібної роботи в AutoCAD існують блоки. Блоки — це групи об'єктів, які зберігаються під певним ім'ям і при необхідності вставляються в креслення. Блок в AutoCAD — це один об'єкт, незалежно від кількості об'єктів, які використовуються для його створення. А так, як це один об'єкт, то його можна легко переміщати, копіювати, масштабувати або повертати. При необхідності блок можна розбити на вихідні об'єкти.

Формування часто використовуваних об'єктів можна здійснювати лише один раз. Потім їх об'єднують у блок і при побудові креслення вони відіграють роль «будівельних матеріалів".

Застосування блоків значно спрощує процес креслення. Блоки можна використовувати у наступних випадках, а саме:

– для створення стандартної бібліотеки часто використовуваних елементів, вузлів, а також деталей. Після цього можна необмежену кількість разів вставляти готові блоки в креслення, а не викреслювати кожен раз всі їх елементи;
– для швидкого та ефективного редагування креслень шляхом вставки, переміщення та копіювання цілих блоків, а не окремих геометричних об'єктів;
– для економії дискового простору комп'ютера за допомогою адресації всіх входжень даного блоку до одного і того ж опису блоку в базі даних рисунка.

Слід зауважити, що перед створенням блоків, потрібно виконати необхідні графічні побудови.

Розпочинають роботу з блоками клацанням лівої клавіші миші (ЛКМ) на піктограмі Создать блок (Make Block) панелі інструментів Рисование (Draw) або через текстове меню Черчение⇒Блок⇒Создать. Після цього буде задіяна команда BMAKE (СБЛОК) і на екрані появиться діалогове вікно Block Definition (створення і опис блоку) (рис. 1).

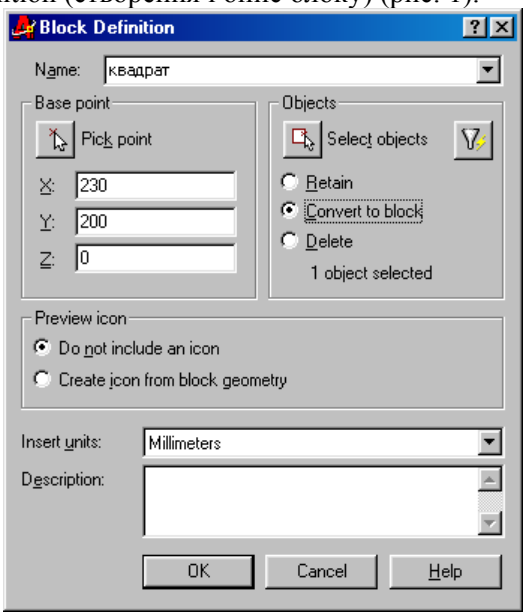

Рис. 1

У текстовому полі Name (ім'я) вводимо ім'я блоку (максимум 255 символів) і активізуємо піктограму Select Objects (вибрати об'єкти). Тимчасово повертаємось до креслення, і будь-яким способом виділяємо ті об'єкти, з яких буде створено блок.

Вибираємо базову точку, натиснувши на кнопку Pick Point (по замовчуванню вона має координати 0,0).

У закладці Objects передбачено три опції, якими можна скористатися при створення блоку. Якщо встановлена опція:

– Retain – об'єкти зберігаються;
– Convert to block – буде відображатися об'єкт, зображений у вікні;
– Delete – об'єкти, з яких створений блок, видаляються.

Блоки, які виділені на кресленні, та ті що записані в окремі файли встановлюються одним і тим же способом. Після того, як вибране місце їх розміщення, можна замінити розмір і орієнтацію блоку. Ця можливість ідеальна для бібліотеки деталей. Деталі можуть бути створенні за розміром одного вузла, а потім при необхідності масштабовані та переорієнтовані.

Щоб вставити блок або файл у креслення необхідно дотримуватись наступного алгоритму.

1. Клацніть на піктограмі Insert Block (Вставка Блоку) панелі інструментів Draw (Рисование). Відкриється діалогове вікно Insert (Вставка) (рис. 2).

– Щоб вставити блок, визначений у поточному кресленні, відкрийте список Name і виберіть в ньому ім'я потрібного блоку.

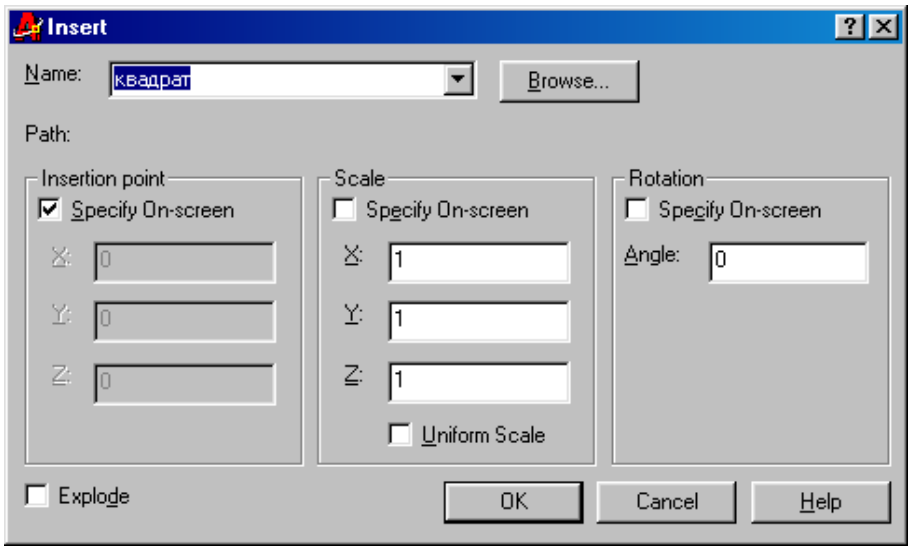

Рис. 2

– Для вставки файла клацніть на кнопці Browse (Огляд). Відкриється діалогове вікно Select Drawing File (Вибір файла креслення). Вкажіть диск і папку, а потім виберіть файл. Попередній перегляд пропонується праворуч. Натисніть кнопку Open (Відкрити).

2. В зонах Insertion point (Точка вставки), Scale (Масштаб) і Rotation (Поворот) встановіть (можна не встановлювати) маркери Specify On-Screen (Задання параметрів на екрані).
3. Встановіть прапорець Explode (Розділений), якщо потрібно вставити блок у вигляді окремих об'єктів, а не як окремий блок.
4. Клацніть на кнопці OK, щоб закрити діалогове вікно Insert (Вставка).
5. Якщо маркер Specify On-Screen (Задання параметрів на екрані) встановлений хоча б в одній зоні, AutoCAD запропонує позначення на полі креслення відповідних точок.

Розглянемо приклад побудови електричної схеми за допомогою блоків.

Схема складається з наступних елементів:

G– генератор ПР-200;
F1,F2, F3 – запобіжники ПН-2;
M – Електродвигун АО-72;
PA – Амперметр;
PV – Вольтметр;
R1 – Шунт зовнішній типу ШН-300;
R2 – Реостат баластний РБ-02;
S1 – Вимикач триполюсний;
X – Електродотримач.

У побудові зустрічаються подібні елементи F1, F2, F3, які можна викреслити за допомогою блоків, що полегшує роботу над кресленням схеми (рис. 3).

Елементи схеми, які повторюються багаторазово, зображуємо тільки один раз, проте залишаємо вільне місце для їхнього встановлення за допомогою блоків рис. 3.

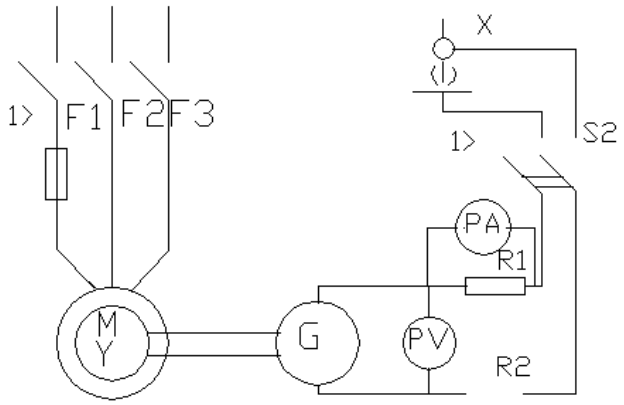

Рис. 3

Створюємо блоки, і вставляємо їх у потрібному місці (рис.4).

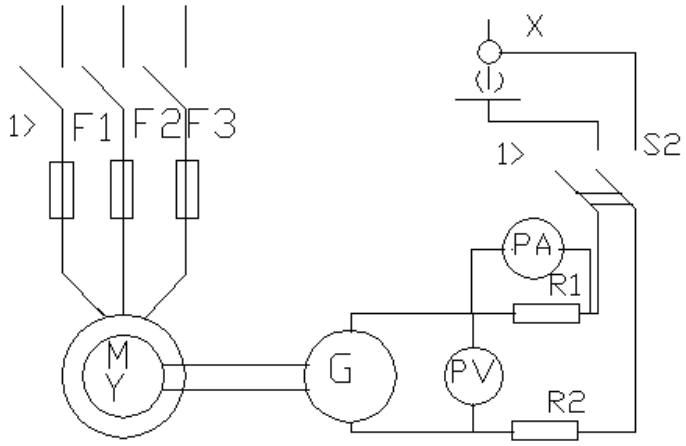

Рис. 4.

На основі вище сказаного можна зробити висновок про те, що побудова будь-яких схем за допомогою комп'ютерної графіки значно спрощує процес виконання креслення. Завдяки графічному редактору AutoCAD перед нами відкриваються великі можливості: досягається висока якість та чіткість креслення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Auto CAD 2000. Романычева Э. Т., Трошина Т. Ю. – М.: ДМК, 1999. – 320 с.
2. Элен Финкельштейн. AutoCAD 2000. Библия пользователя: Пер. с англ. – М.; Издательский дом «Вильямс", 1999. – 1040 с.

Ткачук І.
наук. керівник – доц. Б.О.Мурій

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОШУКОВО-КОНСТРУКТОРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ НА ЗАНЯТТЯХ ПРЕДМЕТНИХ ГУРТКІВ

Аналіз психолого-педагогічних праць вчених Г.С.Альтшуллєра, І.П.Колошиної, ВО.Моляко, М.Л.Смульсона, А.Ф.Єсаулова та ін. показує, що існує ряд проблем, від вирішення яких залежать якість підготовки учнів з питань пошуково-конструкторської діяльності. Одна з них впровадження у школах предметних гуртків, які мають бути завершальним етапом у систематизації, узагальненні і поповненні знань та формуванні умінь і навичок, необхідних учневі для пошуково-конструкторської діяльності.

Мета предметних гуртків полягає в тому, щоб розвинути у школярів технічне мислення, пошуково-конструкторські та винахідницькі вміння, здатність до самостійного вирішення складних технічних проблем. Для навчання старшокласників прийомам конструювання нами розроблено програму предметного гуртка «Конструювання і виготовлення пристроїв навчально-виробничого призначення”. Під час складання пограми ми враховували зміст програм професійного навчання учнів 8, 9 та 10,11 класів середньої загальноосвітньої школи («Профіль-металообробка”, «Професія-токар, (2-й розряд)”, «Профіль-машинобудівне креслення”, «Професія-кресляр”), а також зміст спецкурсу «Основи винахідництва та математичного моделювання в техніці” (8-11 класи) для шкіл.

Наводимо тематичний план предметного гуртка.

Т Е М И	**КІЛЬКІСТЬ ГОДИН**		
	Разом	**На теоретичне навчання**	**На практичні заняття**
Вступ	2	2	-
Розділ І. Загальні питання технічного конструювання.	5	3	2
Розділ ІІ. Характеристика пристроїв навчально-виробничого призначення та етапи користування.	7	2	5
Розділ ІІІ. Виготовлення пристроїв Навчально-виробничого призначення.	38	4	34
Разом	**52**	**11**	**41**

Ефективність предметного гуртка і методика розвитку вмінь пошуково-конструкторської діяльності старшокласників перевірялись експеримент-ально. Для проведення експериментів ми відібрали дві групи школярів: перша група (контрольна) – учні 9-го А класу СШ № 24, друга (експеримен-тальна) – учні 9-А класу СШ № 13. Педагогічний експеримент проводився у формі факультативних занять за програмою предметного гуртка в експериментальній групі і за програмою середньої загальноосвітньої школи трудове навчання (5-9 класи) у контрольній групі. До складу кожної групи входили по 10 осіб. Для проведення експериментів ми склали задачі на вдосконалення верстатного обладнання та конструювання багатоваріантної структури пристроїв і інструментів. Три серії експериментальних задач були побудовані таким чином, що різниця між ними зводилась до наявності або відсутності в умові задачі креслення. До першої серії входили графічні задачі, до другої – текстові, до третьої – тестові з кресленням (при цьому одна й та сама умова виступала в трьох різних формах). Ми чекали, що при розв’язуванні графічних задач переважатимуть багатоваріантні структури пристрою, при розв’язанні тестових задач з кресленнями (комбінованих) - більш чи менш прямолінійно поєднуватимуться багатоваріантність структури і функцій елементів.

В контрольних групах на заняттях використовувалися колективні методи пошуку технічних рішень (згідно шкільної програми), а в експери-ментальних-комбінаторні та алгоритмічні згідно, розробленої нами, програми предметного гуртка.

Кожний підослідний роз’язував по три задачі кожної серії (усі серії включали по 9 задач). Аналіз експериментальгого матеріалу дав можливість зробити конкретні висновки щодо ролі і значення різних методів роз’язування пошуково-конструкторських задач.

Розглянемо результати досліджень в тому ж порядку , в якому піддос-лідним давались задачі – графічні; текстові; текстові з кресленням (комбіно-вані).

Розв'язання задач з графічною умовою.

Для зручності зіставлених результатів дослідження за трьома формами умов задач ми зробили три однотипні таблиці (див. табл. 1, 2, 3), кожна з яких дає можливість зіставляти результати розв'язування задач першою і другою групами піддослідних. Крім загальних даних, що стосуються кількості розв'язуваних задач, варіантів розв'язків тощо, в таблиці занесено також показники середнього часу розв'язання задач, запитань піддослідних до експериментатора, його підказок. Звичайно, основним для нас тут є показники частоти встановлення різоманітних пошуково-конструкторських ідей при розв'язанні задач того чи іншого типу.

З таблиці 1 видно, що піддослідні другої групи (експериментальна) подали більше варіантів розв'язань, кращим виявився і середній час розв'язання задачі, менше було запитань до експериментатора та підказок з його боку.

Таблиця 1

Група піддослідних	Розв'язувалось задач	Розв'язано задач	Кількість варіантів розв'язань	Середній час розв'язування задачі	Підхід до формування пошуково-конструкторських ідей			Загальна к- сть запитань до експериментатора	Загальна кількість підказок
					Багатовріантність	Зміна функцій	Комбіновані варіанти		
1	30	28	78	21 хв	10	26	14	176	195
11	30	30	92	14 хв	12	28	10	124	138

Розглянемо, як формували пошуково-конструкторські ідеї при розв'я-зуванні задач з графічною формою умови.

Частина учнів починає розв'язування з повторення умови задачі – фактично це – «переклад" графічної умови в понятійну, вербалізація зорового сприймання креслення. При цьому увага насамперед звертається на функціо-нальні особливості заданої конструкції: піддослідні вголос повторюють умову, наголошуючи саме на призначенні деталей.

Іноді уже на початку розв'язання піддослідні уявляють досить чітку структуру майбутнього механізму, вузла, тощо. Проте, як правило, цей механізм не може бути повністю використаний в конкретній ситуації. Саме тоді починаються пошуки аналогій за структурними ознаками, оскільки в уявлюваній структурі треба зробити зміни, реконструкції. Проаналізувавши експериментальний матеріал, ми прийшли до висновку, що при розв'язанні графічних задач старшокласники намагаються компенсувати недостатню вербальну інформацію. Незважаючи на те, що для мислення учнів характерне переважання ролі зорових образів і є всі підстави вважати їх в процесі конструкторської діяльності, все ж потрібне значне словесне підкріплення умов задачі, оскільки навчання проходить в умовах постійного словесного супроводу, понятійного закріплення чуттєвого матеріалу. Саме ця обставина, очевидно, й зумовлює переважання на початкових етапах формування ідей функціональних аналогій, які в свою чергу детермінують функціональний підхід до формування пошуково-конструкторських ідей.

При розв'язуванні задач з текстовою умовою пошуково-конструкторські ідеї починали формуватися інакше, ніж при розв'язанні графічних задач.

Дані таблиці 2 дають змогу простежити за кількісним вираженням цих відмінностей. Якщо й тут можна відзначити, що у піддослідних другої групи результати розв'язання кращі (менший середній час розв'язання задач, менше підказок з боку експериментатора, більше варіантів розв'язання, більше ідей),то разом з тим видно, що в обох групах спостерігалась перевага зміни структури над зміною функції.

Основні особливості розв'язання задач з текстовою умовою можна звести до таких положень. При розв'язанні текстових задач процес розуміння умови задачі, що завжди становить фундамент правильного задуму, буває особливо розятгнутим. Учні намагаються компенсувати

відсутність в умові креслення самостійним виконанням ескізів, причому ці ескізи можуть значно відрізнятися один від одного.

Таблиця 2

Група піддослідних	Розв'язувалось задач	Розв'язано задач	Кількість варіантів розв'язань	Середній час розв'язування задачі	Підхід до формування пошуково-конструкторських ідей			Загальна к- сть запитань до експериментатора	Загальна кількість підказок
					Багатоваріантність	Зміна функцій	Комбіновані варіанти		
1	30	28	59	27 хв	29	11	10	207	266
11	30	30	81	17 хв	34	5	11	256	199

Як правило, така тенденція призводить до структурного підходу у формуванні ідей, оскільки у піддослідних починають переважати зорові образи, структурні комбінації (див табл. 2). Дані таблиці 3 дають змогу постежити за кількісними проявами розумової діяльності старшокласників при розв'язанні комбінованих задач.

Таблиця 3

Група піддослідних	Розв'язувалось задач	Розв'язано задач	Кількість варіантів розв'язань	Середній час розв'язування задачі	Підхід до формування пошуково-конструкторських ідей			Загальна к- сть запитань до експериментатора	Загальна кількість підказок
					Багатоваріантність	Зміна функцій	Комбіновані варіанти		
1	30	30	82	16 хв	18	21	11	132	152
11	30	30	108	9 хв	16	20	14	86	95

При розв'язанні задач, в яких є і текстова умова, і креслення до нього, переважають комбіновані варіанти. В них більш чи менш рівномірно відображаються і структурні, і функціональні особливості механізмів. Умова задачі, активізуючи минулий досвід піддослідних, сприяє замиканню найзвичніших асоціацій, як зорових, так і понятійних. У результаті цього в свідомості піддослідних це знаходить підтвердження в їх ескізах та усному звіті (виникають різноманітні зорові образи, що стосуються виду руху, розмірів, відстаней та ін.).

Порівняння кількісних даних (див. табл. 1, 2, 3) показує, що найкращих успіхів піддослідні досягли при розв'язанні задач з комбінованою формою уяви. При їх розв'язанні середній час розв'язання помітно менший і у піддослідних першої і другої групи, було більше варіантів розв'язків – ми маємо на увазі варіанти, що проводили до успішного розв'язування задачі, оскільки при розв'язуванні задач в інших формах (особливо текстових) також було багато варіантів, проте більша частина їх призводила до хибного формування задумів.

Таким чином, проведене дослідження і його результати дають змогу встановити, що розроблена нами програма предметного гуртка, зміст і система задач сприяють розвитку в учнів вмінь пошуково-конструкторської діяльності по створенню комбінованих варіантів пристроїв, устаткування, інструменту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Альтшуллер Г.С. «Алгоритм изобретения".М.: Изд-во Московский рабочий,1969.-304 с.
2. Моляко В.А. Психология решения школьниками творческих задач.-К.: Радянська школа, 1983.- 94 с.
3. Смульсон М.Н. Психологічні аспекти підготовки школярів до винахідницької діяльності // Психологія. Респ. наук.- метод. зб. – Вип.33.-К.: Радянська школа, 1989.- с. 4-46.
4. Єсаулов А.Ф. Психология решения задач. – М.: Изд-во Высшая школа, 1972.-148 с.

Собчук О.
наук. керівник – доц. Литвин Л.М.

ЄВРО: НОВЕ ПОНЯТТЯ У СВІТІ ВАЛЮТ

Введення євро спричинило фундаментальні зміни в економічному і фінансовому середовищі як в зоні євро, так і за її межами. Скорочуючи операційні витрати і збільшуючи прозорість цін, єдина європейська валюта сприяє посиленню конкуренції та зростанню ефективності на товарних та фінансових ринках у межах європейського валютного союзу. Введення євро є значним внеском у завершення побудови повністю інтегрованого спільного ринку ЄС і закладає солідні підвалини для підвищення рівня життя європейських громадян. На думку багатьох економістів, введення євро приведе до переходу від однополярної валютної системи, яка базується на доларі США, до двополярної, тобто поряд з доларом стане євро.

Введення єдиної валюти дасть змогу:

- зміцнити єдиний європейський економічний простір, що сприятиме збільшенню зайнятості. Виник не 2-5 мли нових робочих місць;
- економити підприємствам великі суми грошей на міжнародних розрахунках;
- збільшити обсяг ВВП за рахунок зміцнення виробничих оди ниць — приблизно 2 %;
- зекономити за рахунок скасування митного контролю 13— 24 млрд. євро;
- заощаджувати величезні суми на обміні валют;
- уникнути коливання валют у кожній з цих країн;
- запобігти зростанню цін.

Проте євро створює і певні проблеми. Основним недоліком ста не зменшення державного регулювання в межах національних економік. Є небезпека дестабілізації торговельних потоків та розпаду спільного внутрішнього ринку з по ділом ЄС на дві нерівні частини, що може негативно вплинути на загальний інтеграційний процес. Менш розвинуті країни ЄС не зможуть використовувати механізм економічного регулювання через зовнішню інфляцію та дефляцію валют.

У цілому ж євро сприятиме створенню умов для стійкого розвитку країн ЄС. Створення ЄВС та введення євро — важливий крок у процесі економічної інтеграції не тільки в Європі, а й у світі.

Позитивний результат введення євро відчують не тільки країни Євросоюзу, а й ті, що перебувають за межами цього об'єднання, особливо основні торговельні партнери ЄС. Певною мірою це стосується й України, для якої ЄС є одним з основних торговельно-економічних партнерів. Так, частка зовнішньоторговельного обороту України з країнами ЄС становить 16 %. У межах регіону найбільші обсяги торгівлі припадають на Німеччину — 31,9 %, Італію — 13,8, Францію — 6,7, Австрію — 5,5 % [1]

Євро буде корисним насамперед для українських компаній, які мають широкі зв'язки в Європі, тому що рахунки в одній валюті дадуть змогу заощаджувати на конвертації та збільшувати швидкість грошового обігу. Слід враховувати й те, що, поряд з торговельними, Україна та її господарські суб'єкти підтримують відносини з європейськими фінансовими ринками, банками та іншими кредитними установами.

Очевидно, вплив євро на українську економіку залежатиме перш за все від масштабів торгівлі та інших економічних відносин між Україною та країнами-членами ЄС. У принципі, запровадження євро приведе до певного зменшення так званих трансакційних витрат, пов'язаних з ризиком, коли ми мали справу з 12 національними валютами.

І ще одна важлива річ для України - управління зовнішнім боргом. Адже його частина сьогодні деномінована в американських доларах. І напевно, якщо Україна йтиме на певну реструктуризацію, на певний перегляд боргових зобов'язань, вона зможе використати євро як один з інструментів диверсифікації зовнішніх боргових зобов'язань.

Як стверджують експерти, сьогодні ще не можна однозначно говорити про позитивний чи негативний вплив євро на українську економіку, оскільки значною мірою ситуація в Україні залежить від внутрішніх чинників. Але не можна відкидати й той прогноз, що запровадження євро приведе до збільшення приватного споживання. Оскільки і в країнах Євросоюзу частина грошей знаходиться у своєрідному тіньовому секторі, який, звичайно, відрізняється від українського, то обмін національних валют на євро приведе до певного сплеску споживчого попиту.

Введення євро спричинило зміну в світовій інституційній структурі. Внаслідок швидкого розвитку процесу глобалізації та епізодичних криз міжнародне співробітництво має відігравати

важливу роль в укріпленні міжнародної фінансової архітектури. У цьому відношенні новій інституційній будові в Європі має приділятися значна увага.

У «зону євро" можуть увійти країни Європейського Союзу, що здатні виконати наступні економічні нормативи:

- членство в європейській валютній системі; курс валюти країни-претендента протягом двох років не повинний виходити за рамки дозволених в ЄС курсових коливань;
- максимально допустимий бюджетний дефіцит – не більше 3% ВНП;
- максимально допустимий розмір державного боргу – не більше 60% ВНП;
- максимально допустимий темп інфляції – не вище, ніж на 1,5 процентних пункти середнього темпу інфляції по ЄС;
- довгострокові процентні ставки кредиту – не вище, ніж на 2 процентних пункти середнього темпу інфляції по ЄС.

Спеціалісти зазначають, що в результаті введення у готівковий обіг євро слід очікувати, що питома вага долара у світовій економіці знижуватиметься, а питома вага євро зростатиме.

Всупереч розповсюдженій точці зору навіть у віддаленій перспективі євро не зможе цілком витіснити долар і зайняти його теперішнє місце на міжнародних валютних та фінансових ринках (чого, до речі, Європейський союз не має на меті). Реальними є лише два «сценарії»:

1. Євро і долар займуть приблизно рівні позиції у світовій валютній системі.
2. Долар збереже, хоча і у дещо ослабленому вигляді, своє домінуюче положення.

Зрозуміло, для повного завершення адаптації євро до світової валютної системи і досягнення «рівноваги» буде потрібен значний час. Однак як би не розвивалися події, поява євро, безперечно, спричинила якісні зміни у світовій валютній системі: уперше за останні півсторіччя на валютних ринках з'явилась реальна альтернатива американському долару. Поява євро також переводить у нову площину протиборство США, Західної Європи та Японії й у разі успіху єдиної європейської валюти створить передумови для можливого перерозподілу сфер фінансового впливу основних світових валют [2].

Здебільшого люди завжди зберігають свої заощадження в тій валюті, яка найстабільніша і стрімко позбувається від нестабільної. Тільки за євро затвердиться думка стабільної валюти, від долара США відмовляться. Статися це може в 2003 – 2005 роках. Остаточно долар втратить свою позицію до 2020 року [3].

ЛІТЕРАТУРА

1. Чи вплине євро на економіку України // Цінні папери України. – 2002. – №5. – с. 16 – 17
2. Нова валюта – нова віха у розвитку світової економіки // Цінні папери України. – 2002. – №5. – с. 14 – 16
3. Тимченко О. Чи такий безневинний долар, як нам здається? // Голос України. – 2002. – 20 березня. – с. 12

Сокотов Ю.

наук. керівник – доц. Туранов Ю.О.

УДОСКОНАЛЕННЯ ПІДГОТОВКИ УЧНІВ ВПУ ДО КОНСТРУЮВАННЯ МЕБЛІВ

З давніх-давен славиться професія столяра, який з природного доступного матеріалу виготовляє різноманітні вироби. Окремим видом його діяльності є виробництво меблів.

Сьогодні у Тернополі підготовка столяра з виготовлення художніх меблів здійснюється у Вищому професійному училищі №4 і Художньому професійному училищі №10.

Навчальні плани цих закладів професійної освіти передбачають вивчення таких основних предметів: «Рисунок", «Основи композиції", «Мозаїка і різьба по дереву", «Технічна акварель", «Художня обробка деревини", «Конструювання меблів". Більшість із них є відносно «класичними", тобто зміст навчання учнів майже не змінюється. На наш погляд, найбільше змін за останні роки відбулося у розробці й конструюванні сучасних меблів. Саме тому одним із завдань дослідження було удосконалення предмету «Конструювання меблів", зокрема, його доповнено розділами:

I – Загальні положення проектування і типологія меблів.

Системний підхід до проектування. Стадії життєвого циклу людини та види робіт. Основні особливості проектної діяльності дизайнера і формування проектних рішень. Основні поняття стандартизації. Типологія меблів.

II – Соціальні передумови проектування.

Загальні соціальні вимоги до проектування меблів. Соціально-культурні умови проектування. Соціально-демографічні умови проектування.

III – Функціональні умови проектування.

Загальні функціональні вимоги. Функціональні навантаження меблів у предметно-просторовому середовищі. Функціональне адаптування меблів.

IV – Інформаційні аспекти й ергономічні основи проектування.

Загальні інформаційні аспекти проектування. Ергономічні вимоги. Врахування антропометричних характеристик людини. Геометрія тіла людини. Рухи й положення тіла людини.

V – Естетичні аспекти проектування меблів.

Загальні естетичні вимоги до меблів. Естетичні аспекти проектування.

VI – Технологічні та техніко-економічні аспекти утворення форм меблів.

Технологічні та техніко-економічні аспекти і вимоги до конструювання меблів. Структура технологічних процесів. Загальні економічні аспекти конструювання.

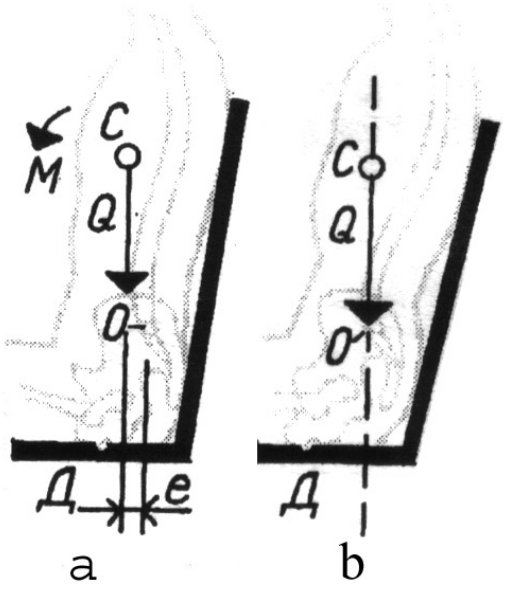

Рис. 1 Положення сидячи з ледь відкинутим назад й опертям об спинку положенням тіла Д. – основна точка опори тіла при сидінні; О – точка опори хребта; С – центр ваги верхньої частини тіла; Q – маса верхньої частини тіла; М – обертовий момент; е-ексцентриситет.

Не аналізуючи детально усе різноманіття меблів, зупинимось лише на одній із груп, а саме – меблях для сидіння, які у свою чергу поділяються на лави, табуретки, банкетки, сідла, стільці, крісла, дивани, відкидні сидіння тощо. Деякі аспекти підготовки майбутнього столяра розглянемо на прикладі конструювання крісла робочого.

Крісло робоче особливостями конструкції та параметрами повинно відповідати формі й позі тіла людини у сидячому положенні, яке є досить поширеним під час виконання трудових операцій представниками багатьох професій. Таке крісло з успіхом може використовуватися і для різних видів відпочинку людини.

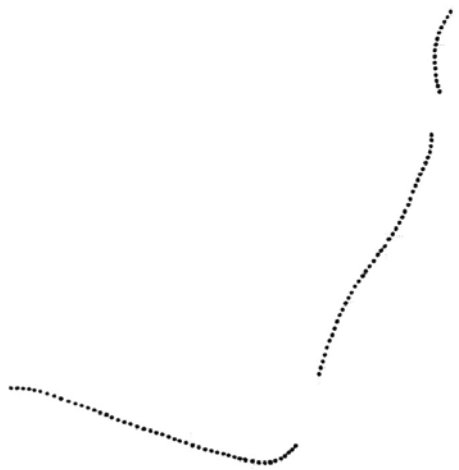

Рис. 2 Профілювання сидіння за Е.Гранджаном

Розрізняють такі робочі пози: сидячи без опори і з опорою для спини, з відхиленням площини сидіння назад, з нахилом вперед зі звичайним положенням ніг.

У положенні сидячи навантаження від верхньої частини тіла (тулуба, голови, рук) передається через сідничні бугри і краї великих сідничних м’язів на поверхню сидіння.

При вертикальному, або з незначним нахилом положенні тіла з опорою об спинку, сила власної маси у верхній частині тіла намагається нахилити його вперед, зумовлюючи при цьому значне напруження м’язів (рис. 1а). Вертикальна лінія тяжіння розташована попереду точки опори хребта, який несе масу тіла. Таке положення незручне і людина швидко втомлюється. Найсприятливішим для сидіння є випрямлене положення, при якому хребет і таз зберігають таке природне взаємо розташування, як і в положенні стоячи. Це зумовлює необхідність встановити певний кут нахилу спинки, при якому центр тяжіння верхньої частини тіла розташовується на одній вертикалі з точкою опори хребта – першого поперекового хребця, тобто в положенні нульового моменту (рис. 1б). Підвищення зручності меблів для сидіння забезпечується профілюванням спинки і сидіння до при-

родного розміщення хребта. Саме таке крісло з вигнутим профілем запропонував Е. Гранжан (рис. 2) [2, С. 99-100].

На думку А. Строкіної та І. Плюшкене [2, С. 100-103] профільоване сидіння з додатнім кутом нахилу в задній частині і ледь піднятим переднім краєм у поєднанні з профільованою спинкою (рис. 3) забезпечує системі хребет-таз природне взаємне розташування. Інші параметри крісла проаналізуємо за рисунком 4.

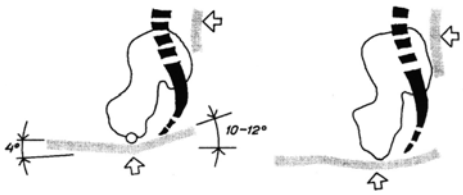

Рис. 3. Профілювання сидіння за А. Строкіною та І. Плюшкене

Висота опори сидіння залежить від висоти підколінного кута з урахуванням поправки на оптимальний кут згинання в колінному суглобі і на висоту підбора взуття. Безумовно, ці параметри залежать від статі людини та є індивідуальними.

Висота сидіння не повинна перевищувати мінімальної довжини гомілки зі ступнею з додаванням висоти підбора взуття осіб, для яких визначається виріб.

Розрізняють такі сидіння: низьке – висота 350-389 мм; оптимальної висоти – 390-450 мм; високе – 451-480 мм.

Ширина сидіння визначається шириною тазу середнього антропометричного розміру людини з розрахунку 1¼ його найбільшої ширини. Її рекомендують у межах від 360 до 700 мм, а безпосередньо для крісел – не менше 400 мм.

Глибина сидіння визначається довжиною стегна людини з розрахунку ¾ його довжини та врахуванням зазору між переднім краєм сидіння і підколінним кутом. Для крісла робочого її вибирають у межах 400-500 мм.

Радіус кривизни поперекової опори дорівнює 460 мм, а вигину спинки для грудного відділу хребта – 620 мм.

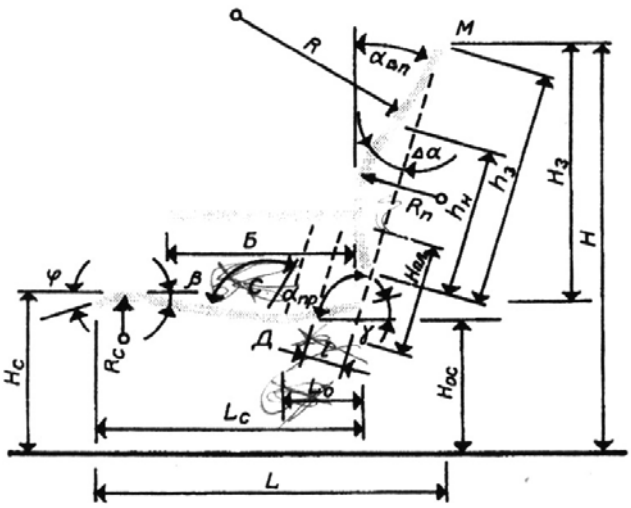

Рис. 4. Функціональна схема крісла робочого
H – висота; Hc – висота сидіння; Lc – глибина сидіння; L – глибина; Д – основна точка опори тіла при сидінні; L0 – віддаль від точки Д до заднього краю сидіння; Hoc – висота опори сидіння; β – кут ухилу сидіння; γ – кут нахилу задньої частини сидіння; αпр - кут нахилу спинки прямого профілю; Δα – кут поперекового вигину; Rп – радіус кривизни поперекової опори; R – радіус кривизни верхньої частини вигнутої спинки звичайної; Rc – радіус кривизни передньої частини сидіння; hн – висота опорної поверхні спинки низької; hз – висота опорної поверхні спинки звичайної; dвп – кут нахилу верхньої частини спинки звичайної вигнутого профілю; Hз – висота спинки звичайної над сидінням; Hпл – висота підлокітника над сидінням; Б – довжина підлокітника.

Висота опорної поверхні спинки звичайної визначається віддаллю від поверхні сидіння до нижньолопаткової точки. Висота спинки залежить від її нахилу – із збільшенням нахилу спинки її висота зменшується. Висоту спинки звичайної приймають у межах 320-420 мм, а ширину – 360-500 мм.

Висота підлокітника над сидінням визначається висотою ліктя над сидінням середнього антропометричного розміру людини при положенні руки зігнутої в ліктьовому суглобі під прямим або тупим кутом, відповідно до виконуваної функції. Розрізняють підлокітники низькі – висота над сидінням 110-179 мм, оптимальні – 180-240 мм, високі – 250-420 мм. Довжина підлокітника визначається довжиною передпліччя і кисті з напівзігнутими пальцями для антропометричних розмірів людини і повинна бути не менше 180 мм. Ширина підлокітника (50-80 мм) визначається на віддалі 120 мм від спинки. Ухил підлокітника – $\pm 15^0$. Віддаль між підлокітниками визначається величиною міжліктьового діаметру середнього антропометричного розміру жінок з додаванням 50-100 мм на вільний рух ліктів і рекомендується для крісел робочих не меншою як 450 мм.

Нахил спинки повинен становити

13-15^0. При цьому зберігається положення нульового моменту сили тяжіння тіла. Ухил сидіння рекомендують у межах 3-5^0. Кут між сидінням і спинкою – 95-110^0.

Для вибору параметрів крісла наведемо таблицю 1.

Таблиця 1. Параметри крісла

№	Назва параметру	Розміри, мм.	
		Крісло для відпочинку	Крісло робоче
1.	Висота сидіння: а) низьке сидіння б) оптимальної висоти в) високе	 350-389 390-450 451-480	 350-389 390-450 451-480
2.	Ширина сидіння	≤480	≤400
3.	Глибина сидіння	450-600	400-500
4.	Радіус кривизни поперекової опори спинки	460	460
5.	Висота спинки а) звичайна б) висока	 320-420 ≥ 420	 320-420 ≥ 420
6.	Ширина спинки	≤480	360-500
7.	Висота підлокітника: а) низька б) оптимальна в) висока	 110-179 180-240 250-420	 110-179 180-240 250-420
8.	Довжина підлокітника	≤220	≥ 180
9.	Ширина підлокітника	50-80	50-80
10.	Ухил підлокітника	0-15^0	0-15^0
11.	Віддаль між підлокітниками	≥ 480	≥ 450
12.	Нахил спинки	13-45^0	13-15^0
13.	Ухил сидіння	4-15^0	3-5^0
14	Кут між сидінням і спинкою	90-113^0	95-110^0

Щоб розрахувати функціональні розміри крісла залежно від вікових груп дітей та їх зросту можна скористатись таблицею 2.

Таблиця 2. Параметри крісла для дітей

Вікові групи дітей, роки	Середній ріст, мм	Розміри крісла, мм.							
		H	L	B	H1	B1	H2	α	β
3-4	960	240	240	280	200	250	110	10-15°	0-4°
4-5	1060	260	260	280	220	250	120	10-15°	0-4°
5-6	1120	280	260	280	240	250	130	10-15°	0-4°
6-7	1180	300	280	300	240	250	130	10-15°	0-4°
7-8	1260	320	280	300	260	300	140	10-15°	0-4°
8-9	1340	340	320	300	260	300	150	10-15°	0-4°
9-10	1420	360	320	300	280	300	150	10-15°	0-4°
10-12	1500	380	340	320	280	320	160	10-15°	0-4°
12-14	1580	400	360	340	300	320	170	10-15°	0-4°
14-16	1660	420	380	360	330	350	170	10-15°	0-4°
16-18	1740	450	400	380	360	350	180	10-15°	0-4°

Ефективність і доцільність вивчення даного матеріалу підтверджується результатами експерименту, проведеного у Вищому професійному училищі №4. Дослідження проводилося у двох групах учнів: група №26 (експериментальна), група №25 (контрольна). Кількість учнів в обох групах – 14. Основним параметром визначення ефективності запроваджених змін було оцінювання сконструйованого і виготовленого учнем виробу, яке проводилося за 12-бальною шкалою. Критерії та результати оцінювання виготовлених учнями крісел наведені у таблиці 3.

Таблиця 3 – Результати експериментального дослідження

№	Вимоги до виробу	Середній бал групи	
		Експериментальна група	Контрольна група
1.	Якість виробу	10	10
2.	Відповідність розмірів за кресленням	10	10
3.	Естетичний вигляд і оформлення	11	10
4.	Відповідність антропометричним ознакам людини	12	6
5.	Самостійність у виготовленні виробу	13	11
6.	Техніко-економічні вимоги	12	10
7.	Середній бал	11,3	9,5

Одержані дані дозволяють зробити висновок, що якість і точність виготовлення виробу учнями експериментальної і контрольної груп однакові; естетичний вигляд і оформлення, зручність крісла, його відповідність параметрам людини, рівень самостійності у процесі роботи значно вищі в експериментальній групі.

Позитивні результати експерименту підтверджують висунуту робочу гіпотезу, проте дослідження на цьому не припиняється. Подальша робота буде зосереджена на уточненні змісту навчання, розробці методичних рекомендацій до занять.

ЛІТЕРАТУРА

1. Заєць І.М. Технологія виробів з деревини: Навч. посібник. – Львів: Світ, 1993. – 197 с.
2. Мигаль С.П. Проектування меблів: Навч. посібник. – Львів: Світ, 1999. – 216 с.
3. Шепелев А.М. Изготовление мебели своими руками. – М.: Агропромиздат, 1991. – 223 с.

Фаріон І.

наук. керівник – асист. Павх С. П.

САМОСТІЙНА РОБОТА УЧНІВ У ПРОЦЕСІ ВИГОТОВЛЕННЯ ВИРОБІВ З БІСЕРУ

З перетворенням України на самостійну державу освіта стала власною справою українського народу. Динамізм, притаманний сучасним цивілізаціям, зростання соціальної ролі особистості, гуманізація та демократизація суспільства, інтелектуалізація праці, швидка зміна техніки в усьому світі – все це потребує створення таких умов, за яких народ України став би нацією, навчальний процес якої спрямований на формування самосвідомості, а в її основі лежить самостійність особистості.

Самостійність людини базується на її знаннях, уміннях та навичках. Процес розвитку самостійності пов'язаний із включенням особистості до різного виду діяльності з метою формування способів застосування отриманих знань на практиці. Завдяки специфічним особливостям змісту, трудове навчання як шкільний предмет є однією з головних ланок у розвитку самостійності школярів, оскільки створює простір для збагачення їхнього досвіду і не лише в процесі оволодіння теоретичними відомостями, але й під час включення до практичної діяльності, коли взаємозв'язок теорії з практикою відкриває перед учнями можливості для реалізації творчих здібностей.

Наукове та практичне значення проблеми, її актуальність визначили тему дослідження « Самостійна робота учнів у процесі виготовлення виробів з бісеру «, яка вивчається в 9 – му класі. В результаті опанування даної теми в учнів не тільки формуються знання про один з видів декоративно-прикладного мистецтва, який прийшов до нас з глибин історії, але й виховуються моральні та естетичні смаки, формується їх світогляд в цілому.

Практика навчання показує, що при викладанні даної теми за традиційною методикою недостатньо забезпечується розвиток творчих здібностей учнів, розвиток самостійності, самоконтролю, самооцінки. Тому метою нашої роботи є удосконалення навчального процесу за рахунок індивідуального та диференціального підходів до учнів, залученням їх до самостійної роботи, використовуючи різноманітні методи навчання.

Індивідуальний підхід до кожного учня забезпечує покращення знань, умінь, навичок, які вони набули на занятті.

Індивідуальні особливості засвоєння навчального матеріалу в процесі трудового навчання проявляються помітніше, ніж на уроках з інших навчальних предметів, оскільки учні діста-

ють певну трудову підготовку у сім'ї, у шкільних гуртках та у гуртках позашкільних закладів. При підбиранні завдань, при інструктажах необхідно враховувати ці особливості. Крім того, учні різні за ставленням до виконання практичної роботи: впевнені в своїх здібностях, невпевнені, занадто самовпевнені, таким учням для успішного виконання завдання необхідні індивідуальні консультації вчителя.

Самостійне набуття знань застосовується вчителем з метою організації самостійної роботи учнів. Основним засобом цієї організації є навчальне завдання. Навчальні завдання можна розглядати, як один з основних методів самостійного набуття знань. Він має зовнішні і внутрішні форми прояву. Зовнішні форми можна спостерігати в ході навчального заняття. Розрізняють такі види самостійної роботи учнів, як : робота з підручником, зошитом, додатковою літературою, наочними засобами навчання (стендами, плакатами, таблицями, інструкційними картками, зразками об'єктів праці), ТЗН.

Оскільки дана робота спрямована на удосконалення дидактичних засобів навчання для полегшення самостійної роботи учнів, тому найбільшу увагу слід приділити принципу наочності.

Ця закономірність обумовлена перш за все тим, що навчання виступає як засіб пізнання предметів, явищ, подій. На думку К.Д. Ушинського, використання наочності у навчанні підвищує увагу учнів, сприяє більш глибокому засвоєнню знань. Наочність базується на особливостях розвитку мислення учнів, яке розвивається від конкретного до абстрактного. Вона підвищує інтерес до знань і робить процес навчання більш легким. Багато складних теоретичних положень при вмілому використанні наочності стають доступними і зрозумілими.

Навчально-наочні посібники можуть виступати як джерело нових знань і як засіб вироблення практичних вмінь і навичок, а також виконувати контрольно-оцінювальні функції.

Підвищенням активності та самостійності учнів і полегшенням роботи вчителя є застосування інструкційних карток, де зрозуміло описано виконання практичної роботи.

За допомогою них необхідно підтримувати і розвивати ініціативу і самодіяльність учнів. В усіх сферах навчально-трудової діяльності учні повинні бути поставлені перед необхідністю робити вибір, приймати самостійні рішення, брати активну участь в їх виконанні.

Специфіка внутрішнього прояву навчального завдання як методу визначається рівнем активності і самостійності пізнавальної діяльності школярів. Залежно від характеру дидактичної мети завдання поділяються на три групи : інформаційно-пояснювальні, інформаційно-еврестичні, проблемно-пошукові.

Сутність інформаційно-пояснювальних методів полягає в поданні учневі навчального матеріалу у будь-якій формі, однак головною рисою має бути докладність інструкцій про способи діяльності учня в запропонованих завданнях.

Функції проблемно-пошукових методів спрямовані на формування рис творчої діяльності учнів та розвиток умінь застосування засвоєних знань для розв'язання проблемних завдань.

Інформаційно-еврестичні методи відображають поелементарне засвоєння досвіду наукового пізнання та способів раціональної організації пізнавальної діяльності на окремих етапах розв`язування проблемних завдань.

Для організації самостійної роботи учнів з низьким рівнем підготовки застосовуються інформаційно-пояснювальні та інформаційно-еврестичні методи. Для учнів із середнім рівнем підготовки необхідні інформаційно-еврестичні та проблемно-пошукові методи. При організації роботи учнів з високим рівнем пізнавальної діяльності застосовуються частково-пошукові та дослідницькі методи.

Планування системи самостійних практичних робіт безпосередньо впливає на ефективність розвитку самостійності школярів.

Актуальність теми полягає у забезпеченні формування соціально-активної особистості, здатної до конструктивного перетворення довкілля на засадах гармонії і краси. У процесі формування вмінь учні краще засвоюють закономірності розвитку природи та суспільства і включаються в активну творчу діяльність. Поєднання навчання з продуктивною працею забезпечує дієвість їх поглядів та переконань, сприяє досягненню єдності світогляду та повсякденної практичної поведінки.

ФАКУЛЬТЕТ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Корчевська Н.
наук. керівник – доц. Козак М.В.

РОЗВИТОК МАТЕМАТИЧНОГО МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ШЛЯХОМ ВИКОРИСТАННЯ НЕСТАНДАРТНИХ ЗАВДАНЬ

Процес засвоєння математичних знань розглядається в єдності з проблемою розумового розвитку учнів. Бурхливий розвиток науки і техніки поставив цю проблему перед психологами, дидактами, методистами ще на початку століття. Цікавими є погляди видатного американського психолога Дж. Брунера, який вважав, що будь-яка дитина може на будь-якій стадії розвитку достатньо повноцінно засвоїти будь-який предмет, якщо потрібні знання «перекласти на мову думки дитини». Причому найскладніші поняття дитина засвоює спочатку на інтуїтивному рівні, який протиставляється рівню аналітичному.

Одним із видатних дослідників розвитку дитячого мислення був швейцарський психолог Ж. Піаже. Він стверджував, що формальний інтелект виникає незалежно від шкільного навчання. Здатність оперувати мисленними замінниками предметів приходить до дитини у свій час, незалежно від того, вчимо ми її чи ні. Вона проходить у своєму розвитку строго визначені стадії від доопераційних структур, через стадію формальних операцій до формального інтелекту. Порядок стадій змінити не можна, це закон розвитку мислення. Другий висновок концепції Піаже полягає в тому, що розвиток мислення не залежить не тільки від навчання, а й від конкретно-історичних умов взагалі.

У дослідженнях з перевірки отриманих Піаже висновків взяло участь багато психологів. У результаті цієї роботи було висвітлено дві сторони мислення: розсудок і розум, конкретне і абстрактне, емпіричне і теоретичне мислення. Розсудок має справу з предметом у спокої, а розум — з явищем, що діалектично розвивається. Для розсудку виділення загального — вінець мислення, для розуму — його початок. Розсудок відбиває лише зовнішній бік речей, а розум — пізнає їхню внутрішню сутність. Емпіричне мислення, основою якого є розсудок, має на меті класифікацію предметів і явищ. Воно виробляється в процесі порівняння предметів і уявлень про них, що дозволяє виділити в них спільні властивості. Емпіричне мислення спирається на спостереження, відбиває в уяві зовнішні властивості предметів. З емпіричним мисленням пов'язане формування таких логічних умінь як порівняння і узагальнення.

Теоретичне мислення розв'язує задачу відтворення сутності досліджуваного предмету і виникає в результаті аналізу ролі і функції деякого особливого відношення всередині цілісної системи. Теоретичне мислення, що виникає на основі мисленого перетворення предметів, відбиває зв'язки. Воно пов'язане з формуванням таких логічних умінь, як абстрагування і узагальнення.

Емпіричне і теоретичне мислення являють собою дві діалектично взаємопов’язані сторони мислення кожної дорослої людини. Якщо ж говорити про вікові особливості інтелектуального розвитку, то вони характеризуються трьома стадіями розвитку. На першій стадії головним є наочно-дійове, практичне мислення; на другій — наочно-образне: оперування здійснюється вже не предметами, а образами сприйняття і уявлень, наявних у дитячому досвіді. На третій, вищій стадії розвитку мислення керівна роль належить абстрактно-теоретичному мисленню. Мислення виступає у формі абстрактних понять і суджень, що відбивають істотні сторони дійсності.

Психологи Дж. Брунер і Ж. Піаже дотримувалися протилежних поглядів на вікові особливості розвитку мислення. З того часу у психологічній науці зроблено багато відкриттів, які привели психологів до висновку, що для молодших школярів найбільш характерним є наочно-образне, конкретне мислення, а найпростіша форма абстрактного мислення у цьому віці перебуває на стадії зародження.

Стадіальність розвитку мислення не означає просту заміну одних стадій іншими. Розумовий розвиток — це складний діалектичний процес, при якому перехід на вищий ступінь означає не заперечення нижчого, а його перебудову, вдосконалення. Гармонійний розвиток особистості означає активізацію і вдосконалення усіх видів мислення.

Потреби суспільства зумовили науковців продовжувати пошук продуктивних шляхів розвитку і навчання підростаючого покоління. Значний вклад в теорію розвиваючого навчання вніс видатний український психолог Г. С. Костюк. Зокрема він висвітлював особливості впливу навчання на різні сторони розумової діяльності учня (на її змістовну сторону, на зміну способів і форм цієї діяльності, на розвиток здібностей, на розвиток функціональних властивостей нервових процесів мозку). Г. С. Костюк виділив умови, що забезпечують розвиваючий характер навчання. Важливими є його погляди на розвиток дитини як діалектичний процес, рушійними силами якого є внутрішні протиріччя в житті дитини; процес, який є «саморухом», спонтанним, внутрішньо необхідним рухом.

Одним із критеріїв розвинутого мислення є здатність використовувати отримані знання в нових умовах, зокрема, під час розв'язування задач. Задача є одним із важливих засобів розвиваючого навчання поряд із засвоєнням теоретичного матеріалу, практичною роботою та ін.

Будуючи систему нестандартних завдань і методичну систему їх опрацювання, ми ґрунтовно проаналізували програму і підручники з математики для початкових класів.

У підручниках з математики М.В.Богдановича задачний матеріл ділиться на дві групи: обов’язковий задачний мінімум і задачі підвищеного рівня навчання, які М.В.Богданович називає задачами підвищеної трудності і позначає їхні номери в підручниках зірочками.

Необхідність задач підвищеного рівня навчання пояснюється тим, що ефективне навчання повинно спиратися не тільки на наявний рівень розвитку, але і, враховуючи зону найближчого розвитку, вести дитину до того, що вона не може виконати сама, але чим може і повинна оволодіти з допомогою вчителя.

Задачі із зірочками у чинних підручниках з математики здебільшого не прив'язані до теми конкретного уроку і навіть до загальної теми. Їхня автономність є і перевагою, і недоліком підручника. Перевага в тому, що будь-який учень у будь-який час року може почати розв'язувати ці задачі, опустивши всі попередні, адже вони не пов'язані в систему. Вчитель може переносити ці задачі з одного уроку на інший, або опускати їх зовсім.

Ми систематизували задачі із зірочками, які є в підручнику для 4(3) класу, і доповнили систему нестандартними задачами тих видів, яких у підручнику немає.

Виходячи з наведеного аналізу підручників математики, а також із практики власної роботи з третьокласниками на уроках математики, ми взяли за доцільне включити в систему 4 групи задач:

I. Задачі, пов’язані з абстрактними обчисленнями.
II. Ускладнені типові арифметичні задачі.
III. Задачі логічного характеру.
IV. Завдання геометричного змісту.

Наведемо зміст двох задач логічного характеру, яких немає в підручнику серед задач із зірочками.

1. «Усі учні 4-Б класу — відмінники». Запереч.

2. Усі учні 3-А класу вміють плавати. Катруся вчиться у 3-А. Зроби висновок, який випливає з цих двох речень.

Вміння будувати умовисновки є важливою життєвою потребою, тому відповідні задачі займають значне місце серед задач даної групи. Результати нашої роботи з учнями над задачами цього типу підтверджують висновки психологів і методистів про те, що найпростіші умовиводи учні здатні робити самостійно вже у початковій школі.

Протягом року ми включали задачі нашої системи у план роботи з сильними і середніми учнями на уроках математики у 3-А класі СЗШ №16. Результати експерименту показали, що практична реалізація запропонованої системи дозволяє підвищити загальний рівень знань з математики; створити міцну основу для оволодіння вміннями розв’язувати нестандартні завдання; розвивати логічне і творче мислення; полегшити молодшим школярам перехід до вивчення математики в основній школі; розвивати інтерес учнів до математики; активізувати самостійну пізнавальну діяльність молодших школярів.

МУЗИЧНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Марочкін Ю.
наук. керівник – доц. Залюбовський П.М.

ЖИТТЯ, СМЕРТЬ, БЕЗСМЕРТЯ…

З вічних запитань як для науки, філософії, релігії, для кожної людини, може бути важливе та безнадійне: що таке життя? На цю тему написана множина робіт. Дослідженням проявів життя присвячені особливі науки, не говорячи вже про цілий комплекс біологічних дисциплін. Але, як би то не було, відповідей на питання «Що таке життя?" – існує надзвичайно багато. Кожна наука і тим більше, кожне філософське або релігійне вчення пропонують свої варіанти вирішення цієї проблеми. Створюється враження, що ні одне з тлумачень суті життя не буде не переконливим до тих пір, поки не пощастить зрозуміти сенс смерті.

Що таке смерть? Протистоїть вона життю, чи панує над ним? Чи можливе безсмертя для живих істот? Подібні запитання зачіпають кожного із нас. Від них ми переходимо не тільки в область теоретичних висловів, але вільно чи невільно задумуємося: як жити в цьому світі? А чи існують інші світи? Тому ми спробуємо певним чином висвітлити деякі проблеми життя, смерті і безсмертя.

Люди з давніх часів пробували осягнути таємницю життя. Вже стародавні мислителі в явищах життя вбачали дещо суттєво відмінне від явищ природи. В далекій давнині людей вже цікавило питання не тільки про те, що таке життя, але й питання про його виникнення, про те як появились рослини, тварини, людина.

З розповсюдженням християнства в європейських країнах стала загальноприйнятою біблійська легенда про створення життя на Землі Богом. Така точка зору відрізала шляхи всякому дослідженні дійсних причин виникнення світу.

Наука Нового часу на основі наукових досліджень намагається розкрити сутність життя. В 18 столітті було доведено, що явище життя відбувається в суворій закономірності. Дарвін показав, якими засобами природа досягає поступової досконалості своїх творінь.

В 20 столітті ми спостерігаємо величезну кількість гіпотез, теорій, концепцій про виникнення та сутність життя. І зараз цей процес продовжується.

Чи має людське життя який-небудь сенс? Це питання на всіх етапах розвитку історії викликало бурхливі суперечки. Різні філософські та богословські системи не тільки з різних точок зору підходили до тлумачення сенсу життя, але й робили його предметом суперечок стосовно світогляду. Проблема сенсу життя, за словами Г.Гейне, стала «проклятим" питанням філософії та історії. Захисники релігії вважають, що ні наука, ні філософія не можуть дати відповіді на запитання про сенс людського життя, і що саме вони покликані відповісти на це запитання.

Наука обгрунтовує сенс життя із об'єктивно існуючих фактів як ідеал, який постійно досягається. Сенс життя особистості не може бути ізольований від сенсу життя інших особистостей, тому що за межами людських відносин він втрачає будь-яке значення.

Проблема довготривалості людського життя завжди була в центрі уваги багатьох вчених. Якщо розглядати людину з точки зору біологічного організму, то вік людини обмежений. Вчені рекомендують різноманітні засоби для продовження життя людини. Цих засобів існує багато і вони діють в комплексі. В даний час вчені продовжують працювати над знаходженням засобів, які б робили життя людини довготривалим.

Аналізуючи проблему життя ми логічно підходимо до проблеми смерті. В чому полягає смисл смерті? Чи виступає смерть як заперечення життя? Ось ці проблеми весь час цікавлять людей, стимулюють чи гальмують вони життєдіяльність людини? Смерть завжди викликає у людей страх, неминучість закінчення життя. Тому на смерть дивились як на результат підступних дій злих духів. Тому люди повинні боротися зі злими духами, що несуть людині смерть. Стихійне, інстинктивне визначення життя та його цінності викликає у людей реакцію проти смерті. Людська психіка не може змиритися зі смертю. Тому смерть викликає у людей сум через безвихідь, нетерпимі страждання.

Страх перед смертю є природнім і він служить попередженням про небезпеку, що насувається для людини. Смерть це свідома необхідність, наша найповніша не свобода. Найвища міра покарання, до якої засудила нас байдужа природа.

Існує така, абсолютно протилежна точка зору. Смерть – благо! Слід визнати, що з наукових позицій смерть є регулятором і організатором життя. Людський розум не може змиритися з думкою про повну смерть людини за межами її земного життя. Тому релігійні вірування всіх країн створюють образи безплотної душі, що існує у формі живої безтілесної істоти. А світогляд створив ідею про переселення душі від одної істоти до іншої.

Нам залишилось ще зупинити свою увагу на пошуках безсмертя. Цю проблему можна трактувати з різних сторін. З релігійної точки зору, безсмертя людини полягає в тому, що людська особистість або її душа продовжують своє існування і після смерті. Страх перед смертю, прив'язаність до життя ще з глибокої давнини породили віру у безсмертя людини.

Наука пояснює безсмертя людини у результатах її діяльності. Людина помирає, але її результати творіння, діяльності продовжують своє життя.

ЗМІСТ

ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ 3

Лега О. Акцентуаційні норми: культуромовний аспект 3

Хомуляк Н. Особливості перекладів творів Лесі Українки на польську мову 4

Вергун К. Емоційно забарвлена лексика на матеріалі «Легенд Львова» Юрія Винничука 7

Осінчук Ю. Мікротопонімія сіл Радехівського району Львівської області 8

Лисюк О. Релігійна термінолексика української мови (на матеріалі «Нового тлумачного словника української мови» у 4-х томах) 10

Пазуха Л. Джерела формування молодіжного сленгу 12

Жила Н. Явище синонімії в українській та німецькій фразеології 14

Дзюла Ю. Життя як жертовність 15

Коник У. Специфіка неологізації тезауруса 16

Задорожна О. Лексико-семантичне поле часу у творчості Д. Павличка 18

Гринчак С. Оцінні назви в говірці села 20

Гринчак С. Тенденції нормативного вживання негативно-оцінних назв осіб у романі О.Забужко «Польові дослідження з українського сексу» 22

Рабчак Л. Новотвори поезії О.Забужко 24

Іванків Х. Особливості художнього стилю Леопольда Стаффа 26

Лазорко І. Військова лексика у романах Л.Костенко 29
«Берестечко» і «Маруся Чурай» 29

Хомут С. Порівняння як образотворчий засіб у романі Ліни Костенко «Берестечко» 30

Гур'єва Н. Ґендерний аспект у лінгвістиці 33

Редьква М. Літературні оніми українських народних казок про тварин 35
та особливості перекладу їх англійською мовою 35

Стоцький А. Мовна картина рок-музики 39

Семащук Н. Особливості вживання різних типів речень у малій прозі Болеслава Пруса 40

Семащук Н. Специфіка функціонування образу-символу у повісті Івана Франка «Boa constrictor» 42

Коваль Л. Деякі особливості жаргонної лексики молоді міста Тернополя 44

Войтюк Н. Питання моралі: історико-критичний аспект 46

Войтюк Н. Лексико-семантичне протиставлення «серце-розум» у суб'єктній синтаксичній позиції 48

Бедрій І. Нетрадиційні технологічні моделі уроків української мови 50

Буяк Н. Мовні знаки національної поетики і біблії у повісті-інтермедії Оксани Забужко «Казка про калинову сопілку» 51

Кружелецька О. Складнопідрядні речення способу дії (історико-прогностичний аспект) 53

Хомуляк Н. Особливості заголовків драматичних творів Лесі Українки 54

ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНИХ МОВ 57

Soloviy T. The nature and character of evaluation 57

Міхневич В. Формування фонетичних навичок у п'ятому класі загальноосвітньої школи 60

Слюсаревська В. Навчання діалогічного мовлення на основі інтенсивної методики (початковий етап) 62

Ковальська Т. Зміст і форми позакласної роботи у 8-му класі школи з поглибленим вивченням іноземних мов 66

Хеленюк А. Комунікативні вправи для навчання монологічного мовлення (10 клас школи з поглибленим вивченням іноземної мови) 67

Заверуха Т. Виховні можливості уроку іноземної мови 70

Хміляр М. Удосконалення фонетичних навичок у 7-му класі школи з поглибленим вивченням іноземної мови 72

Матійчик О. Особливості використання методу дидактичних ігор на уроках іноземної мови в початковій школі 74

Бурко В. The reflection of feminist ideas in The Golden Notebook by Doris Lessing References 76

Кузьма О. До питання навчання у вальдорфській школі 79

Зюлковська О. Облігації на ринку цінних паперів 80

Плескун І., Конепуд Н. Біотехнологія: клонування рослин і тварин 82

Шнуровська Л. Вправи для навчання лексики у 8 -му класі школи з поглибленим вивченням іноземних мов 84

Мандрик І. Особливості дескриптивного відтворення фразеології оригіналу українською мовою (на прикладі роману Йозефа Рота «Марш Радецького» та його українського перекладу) 86

ХІМІКО-БІОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ 90

Починок Т. Використання рослин радіопротекторної дії родини Айстрових (Asteraceae) в західних регіонах України 90

Корнукова Н. Морфометричне дослідження генеративних органів деяких видів родини salicaceae mirb.....93

Михайлова О. Вплив реклами на поведінку споживача 95

Журавель О. Екологічні особливості живлення кумки звичайної (Bombina bombina) в умовах Товтрового кряжу 96

Антонюк О. Морфоекологічні та біохімічні відмінності між окремими представниками родини справжні жаби (Ranidae) біотопів околиць м.Броди, Львівщини 100

Васьківська О. Продуктивні показники молодняка і дорослих зубропомісей.....101

Прокопчук М. Порівняльна еколого - біологічна характеристика видового складу та окремих біохімічних параметрів популяцій іхтіофауни різних водойм околиць с. Підкамінь Бродівського району Львівщини.....104

Наконечна Н. Вплив різнофакторного жирового живлення на морфо-біохімічні показники організму та якість хутра самців сріблясто-чорної лисиці кліткового утримання..107

Пижова О. Видовий склад іхтіофауни, молекулярні зміни в гепатопанкреасі коропа при дії на організм важкими металами та продуктивні параметри Полянського рибцеху Хмельницького облрибкомбінату 109

Тарнавська І. Біологічні особливості росту, морфометрії внутрішніх органів, якості хутра та вмісту важких металів в печінці молодняка самців і самок песця звіроферми «Наукова» с. Кутківці Тернопільщини 111

Горун Т. Вплив забруднення води сумішшю важких металів на металотіонеїни гепатопанкреасу коропа 114

Михайлів Р. Акумуляція важких металів термостабільними білками в тканинах прісноводного двостулкового молюска anodonta cygnea в умовах забруднення середовища 115

Міщук О. Антиоксидантно-прооксидантний статус організму прісноводного двостулкового молюска anodonta cygnea в умовах забруднення середовища 116

Стрільчук Л., Мартинюк Н. Надозірна О., Аністратенко О., Тулайдан Г. Дослідження діакрилатних похідних в реакції тіоціанатоарилювання 117

Данилюк С. Використання інтерактивних освітніх технологій при вивченні дисциплін природничого циклу 119

Гевко Н. Купрумселективний електрод на основі диетилдитіокарбамінату цинку 120

Федірко О. Формування гуманності школярів у процесі екологічної освіти засобами шкільних курсів біології та хімії 121

Чень І. Соціально-педагогічні аспекти дослідження впливу шкідливих звичок на організм учнів різного віку 124

Стасік Н. Дидактична гра як засіб активізації навчально-пізнавальної учнів у процесі вивчення біології в середній загальноосвітній школі 127

ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ 130

Василик І. Місце і роль Костя Левицького у діяльності «Просвіти» 130

Гевко В. Особливості зовнішньої політики Польщі в 20-х роках XX століття 133

Кобельська О. Історія українського жіночого руху у світлі гендерної методології 137

Дребот Н. Побут та звичаї східних слов'ян 140

Гранда М. Роль протобілоруських племен у процесі етнокультурного розвитку білорусів 141

Цуп О. Вплив гусизму на Реформацію в Європі 143

Лесняк В. Історико-правові аспекти розподілу влади між центром та регіонами у королівстві Іспанія 145

Григорук Н. Культурологічний аспект буття етнонаціональних спільнот 148

ФІЗИКО-МАТЕМАТИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ 150

Пацалюк О. Розвиток просторової уяви і мислення учнів на уроках математики в основній школі 150

Галан В. Організація самостійної роботи учнів на уроках математики з використанням комп'ютера 154

Німець О. Статистичні характеристики моделі Хаббарда 158

Сварник Л. Сучасні підходи до проблем сімейного виховання 162

Борук В. Про одну властивість функції багатьох змінних 164

Новак Я. Про розклад в степеневий ряд однієї функції 165

Олексюк В. Деякі аспекти застосування Інтернет-серверів у навчальному процесі 166

Остаф В. Електрофізичні властивості двофазних систем 169

ФАКУЛЬТЕТ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ 172

Максимів Г. Покращення стану здоров'я першокласників на уроках фізичної культури з урахуванням їх біологічного віку 172

Ладика П. Адаптаційні можливості людини 174

Грабик Н. Розвиток координаційних здібностей фрістайлістів в залежності від рівня спортивної кваліфікації 176

Єрмаков О. Залежність соматичного здоров'я і фізичної підготовленості дітей 7-8 років, які проживають на території забрудненій радіонуклідами 178

Кузь С. Критерії диференційованого підходу у фізичному вихованні школярів 179

Горин О. Порівняння фізичного стану міських і сільських дітей молодшого шкільного віку 181

Погребняк Я. Дослідження ефективності використання рухливих перерв з елементами легкої атлетики у процесі фізичного виховання школярів молодшого шкільного віку 183

Гал О. Особливості харчування легкоатлетів високого рівня підготовленості, що спеціалізуються у спортивній ходьбі 185

Андрусишин С., Бучок В. Диференційована оцінка фізичної підготовленості учнів старших класів 187

Цінкевич Г. Педагогічні прийоми управління тренувальними навантаженнями на заняттях фітнес-аеробікою дівчат середнього шкільного віку різного рівня фізичного стану 189

Копач О., Кривогубець С. Організація і методика розвитку фізичних якостей учнів сільської школи допризовного віку 193

Денисюк В. Теоретико-методологічні основи підготовки спортсменів-могулістів 195

*Ванюсів Е.*Шляхи підготовки суддів в загальноосвітній школі (ручний м'яч) 197

ГЕОГРАФІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ 199

Кравчишин О. Соціальна сфера міста Тернополя в сучасних умовах 199

Янусь Л. Демографічна ситуація у Тернопільському районі Тернопільської області 201

*Василик В.*Сучасна демографічна ситуація в Тисменицькому районі Івано-Франківської обл. 202

Хмельовська О. Між предметні зв'язки у формуванні географічних понять 205

Білинська В. Акціонерні товариства м. Тернополя в умовах переходу до ринку 207

Заблоцька Т. Класифікація придатності земель Тернопільської області для використання у сільському господарстві 209

Руда О. Історико-географічні особливості формування та розвитку території м. Збаража...211

Ворощук З. Медико-географічні дослідження поширення захворювання населення жовчно-кам'яною хворобою на території Львівської Області 213

Євічук Н. До питання про топоніміку села Базар Чортківського району Тернопільської області 215

Борщівський В. Стежками «Теплого Поділля» 216

Береза Г. Визначні особистості, культурні та історичні пам'ятки Теребовлянщини 219

Сисюк В. Памятки історії, культури. Визначні постаті Шумщини 222

Коковський Л. Технологія формування сприятливого емоційного клімату в учнівському

колективі 224

Добровольська С. Конструктивно-географічні основи організації регіональної системи моніторингу (на прикладі Тернопільської області) 225

Мироненко В. Аналіз сучасного стану забруднення атмосферного повітря Хмельницької області 227

Царик П. Перспектива розвитку регіональної екомережі Тернопільської області 230

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ 234

Прилюдько А. Культурний шок і шляхи його зниження 234

Копилець Н. Стратегія України 237

Потравич Н. Особливості взаємозв'язку соціометричного статусу та особистісної тривожності в підлітковому віці 240

Болдіна А. Бездоглядність як соціально-педагогічна проблема 243

Болдіна А. Чужинці про Україну 244

Лясковська І. Психологічні аспекти використання релігії в соціальній реабілітації дітей з особливими потребами 247

Няньчур М. Конфлікт, як проблема сьогодення 249

Струмінська А. Ціннісні орієнтації студентської молоді у сфері ґендерної поведінки 250

ІНДУСТРІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ 253

Сіткар С. Дитячі пустощі: гендерний аспект (теоретичний аналіз) 253

Буряк Л. Педагогічні умови використання в школі тестового контролю знань учнів 256

Петренко С. Використання унаочнень при вивченні елементів матеріалознавства швейного виробництва 257

Злонкевич С. Реалізація функціональних можливостей AutoCAD 2000 в процесі побудови схем 258

Ткачук І. Експериментальне дослідження пошуково-конструкторської діяльності старшокласників на заняттях предметних гуртків 262

Собчук О. Євро: нове поняття у світі валют 265

Сокотов Ю. Удосконалення підготовки учнів ВПУ до конструювання меблів 266

Фаріон І. Самостійна робота учнів у процесі виготовлення виробів з бісеру 270

ФАКУЛЬТЕТ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ 272

Корчевська Н. Розвиток математичного мислення молодших школярів шляхом використання нестандартних завдань 272

МУЗИЧНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ 274

Марочкін Ю. Життя, смерть, безсмертя… 274

Здано до складання 5.06.2002. Підписано до друку 27.08.2002. Формат 60 х 84/18. Папір друкарський.
Умовних друкованих аркушів — 25. Обліково–видавничих аркушів — 70. Замовлення № 205.
Тираж 300 прим. Видавничий відділ ТДПУ 46027, м. Тернопіль, вул. М. Кривоноса, 2
Свідоцтво про реєстрацію ТР №241, від 18.11.97.